קובץ

גם אני אודך

בעניני חנוכה

(חלק י״ב)

קובץ מ״א

עזרי מעם ה׳

גמליאל הכהן רבינוביץ

מח״ס גם אני אודך

ופרדס יוסף החדש על המועדים

כסליו תשפ"ו

© כל הזכויות שמורות

יו"ל ע"י
מכון "גם אני אודך"

הערות והארות יתקבלו בשמחה רבה
להרב גמליאל הכהן רבינוביץ
ת.ד. 539
בני ברק
טל: 052-7128536
7128536@gmail.com
פקס: 03-5201299

תוכן ענינים

האדמו"ר הבאר יעקב מנדבורנה זצ"ל

אוצר הליכות קודש, עובדות והנהגות מהרה"ק הבאר יעקב מנדבורנה זיע"א
[עם מקורות וציונים מהגאון רבי משה פנחס הלוי הורוביץ שליט"א] . . . . . א

האדמו"ר מקרעטשניף שליט"א

פנינים יקרים על חנוכה
[נערך ונסדר על ידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א] . . . . . מב

הגאון רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א

למה מזכירים בזמר מעוז צור כל הגליות והניסים . . . . . מז
בחנוכה משחקין עם חתיכת עץ מרובעת - דריידל . . . . . מט

הגאון רבי משה בראנדסדארפער שליט"א

בענין נר חנוכה שצריך להניחו בטפח הסמוך לדלת . . . . . נב
סדר הדלקת נר חנוכה לאיטר יד . . . . . נג
שמן למאור שאינו ראוי לאכילה לנרות חנוכה . . . . . נג
שמן נרות חנוכה למרוח על חולי ה"שושנה" . . . . . נד
זמן הדלקת נרות חנוכה בעש"ק לנוהגים מנהג ירושלים
לקבל שבת ארבעים דקות קודם השקיעה . . . . . נה
הדלקת נרות חנוכה בעש"ק למי שאין לו אשה ובני בית . . . . . נח
מניינים המתקיימים בחצרות בגלל גזירת השלטונות שלא
להתפלל בביהכנ"ס, אם חל עליהם החיוב להדליק נר חנוכה כמו בביהכנ"ס . . . . ס
מי שאירע לו אונס ולא הדליק נרות חנוכה עד שעה מאוחרת,
אם מדליק בברכה . . . . . סא
אם מותר להדליק נר חנוכה בשמן של תרומה טמאה . . . . . סג

הגאון רבי מרדכי מלכא שליט"א

אדם שהדליק בחנוכיה כמה ימים, ושוב באמצע ימי החנוכה, אחד הביא לו חנוכיה חדשה ויפה יותר, האם ימשיך להדליק בחנוכיה שהדליק עד עתה בימי החנוכה, הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא, יתעביד ביה מצוה אחריתי, וגם כדי שלא לבייש החנוכיה שהתחיל להדליק בזה בחנוכה, או משום זה א-ל-י ואנווהו, יתחיל באמצע חנוכה להדליק בחנוכיה החדשה והיפה . . . . . סה

הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א

בענין "סופגניות חלביות" והמסתעף ..... עו

הגאון רבי פינחס סאמעט שליט"א

השמן הנותר מנר חנוכה אם מותר להשתמש בו לצורך מצוה ..... פה
במי שדר בחדר הסמוך לבית הכנסת אם יוצא ידי חובתו
בהדלקת נר חנוכה שמדליקין בבית הכנסת ..... פה
בירור בדין דאיכא חשדא בהדלקת נרות חנוכה ..... פו
אם צריך להבהב הפתילות בנר חנוכה ..... פח
שליחות בהדלקת נר חנוכה ..... פח
דיני הדלקת נר חנוכה מפני החשד ..... פט
דין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת ..... צ
ברכת הרואה על נרות שנכבה והודלקה שוב ..... צד
במי שקרא ההלל בימי חנוכה בראש חודש טבת ולא
היה יודע שהיום גם ראש חודש ..... צה
נזכר באמצע ברכה על נרות שבת דעדיין לא הדליק נרות חנוכה ..... צו

הגאון רבי חיים יהודה ישראל שליט"א

בענין הדלקת נר חנוכה במקום שמצוי בו רוח ..... צט

הגאון רבי אברהם ברויאר שליט"א

שו"ת בעניני חנוכה ..... קג

הגאון רבי משה פריד שליט"א

האם מותר לחלק בשבת שמן המיועד להדלקת נרות חנוכה ..... קז
האם יוצאים ידי חובה בהדלקת נר שנדלק שלא בכוונה ..... קט
התחיל בטעות לברך "שהחיינו" בנר שני של חנוכה ..... קיב
האם מותר לומר "ברוך המבדיל" בין ברכת "להדליק" ובין ההדלקה ..... קיג
האם השליח צריך שומר כדי לאכול לפני שעשה שליחותו ..... קטז

הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א

להדליק נרות חנוכה במסיבות שיש בהם ריבוי אנשים בשביל פירסומי ניסא .. קיז

הגאון רבי צבי קריזר שליט"א

תכלית הניסים ..... קכ

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א
הנוהגים להדליק נר חנוכה בתוך הבית, ולא בחלון הפונה לרשות הרבים .... קכד
כבתה אין זקוק לה, אלמה לא חיישינן שיחשדוהו שלא הדליק כלל ..... קכז
האם לאחר שהדליק נר אחד מנרות החנוכה,
שרי לענות אמן על שאר ברכות ..... קכט
האם מתתיהו היה הכהן גדול או יוחנן ..... קל
ממתין מלשרוף שיירי פתילות והשמן האם איכא למיחש לתקלה ..... קלה

הגאון רבי איתמר מחפוד הלוי שליט"א
קטן שהדליק נר חנוכה, על דעת לכבות תוך החצי שעה הראשונה, האם יצא ומה הדין בקטן שהדליק נר חנוכה, ואביו היה דעתו לכבות הנרות תוך החצי שעה הראשונה, האם מחשבת האב פוסלת ..... קלז

הגאון רבי בניהו דיין שליט"א
בדין הדלקת נרות משום החשד בכל הפתחים ..... קמב
בדין אשה שחלה טבילתה בחנוכה מתי תלך לטבול ..... קמח

הגאון רבי ישי מזלומיאן שליט"א
בענין אם יבוא משיח באמצע ימי החנוכה כיצד ינהגו, האם יעברו
באמצע ימי החנוכה להדליק בסדר של פוחת והולך כדברי בית שמאי
והאם יתחילו משמונה ..... קנב

הגאון רבי יוסף כהן שליט"א
מי שהדליק נר חנוכה ביום ראשון של חנוכה, ודולק כל החנוכה, וביום שני מדליק עוד נר אחד ודולק כל החנוכה, וכן הלאה, האם יוצא בזה ידי ההידור שיהיו דולקים כל יום מנין הנרות של הימים ..... קנד

הגאון רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א
שבת של חנוכה ..... קנו
מה ענין נורות צבעוניות לנר חנוכה? ..... קסה

הגאון רבי צבי ורשנר שליט"א
אם מותר לאבל על אביו להשתתף בסעודה שעושים לכבוד חנוכה ..... קסח

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
בענין נר חנוכה בבית מלון ..... קע
הדלקת נרות חנוכה בחולה קורונה ..... קעא

לולב ואתרוג ושמן לחנוכה שהיו תחת המיטה ..... קעד

הגאון רבי אברהם מרדכי יוסף מרקסון שליט"א

הדלקה בזמן כיום ..... קעז

הגאון רבי שמחה בונים לונדינסקי שליט"א

לדעת הרמב"ם דהדליקו המנורה בבית המקדש ב' פעמים
בכל יום אמאי לא עושים זכר להנס ששה עשר פעמים ..... קפג
דעת הרי"ף והרמב"ם אם מותר להשתמש בנרות אחר שכבו ..... קצא
דעת הרמב"ם בשיעור עד שתכלה רגל מן השוק ..... קצו
דעת הרמב"ם בדין מהדרין מן המהדרין ..... קצח
נר חנוכה חובת בית או חובת גברא [שי' הרמב"ם] ..... רד
ביאור פלוגתת הרמב"ם והרמ"א אם הבעה"ב מדליק
שאר הנרות או כל אחד ואחד מדליקים אותו ..... רי
בדין מוכר את כסותו לנר חנוכה ונר שבת ..... רטז
בעיקר חיוב הדלקת נרות לדעת הרמב"ם ..... רכג
דעת הרמב"ם בברכה על מצוות דרבנן ..... רכו

הגאון רבי מרדכי אלמקייס שליט"א

זוג פרודים שנמצאים בהליכי גירושין אך עדיין לא התגרשו
וחיים בבית אחד כל אחד בחדרו. האם האשה יוצאת בהדלקה של הבעל .... רל

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א

האם מותר לישראל להדליק נרות חנוכה בשמן תרומה טמאה ..... רלא
האם מותר ליהנות ולהשתמש בשלהבת של איסורי הנאה ..... רמג
דיני הפנייה לצד ימין בעת הדלקת נרות חנוכה ..... רנה
אין מעבירין על המצות בנרות חנוכה ..... רסט
האם במצוה אחת שייך האיסור של אין מעבירין ..... רעט
אין מעבירים על המצות כלפי הוצאה וקריאה בספר תורה והמסתעף ..... רפט
פרטי דיני הדלקת נר מנר בנרות חנוכה ..... רצו

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א

כיבוי נר בבית הכנסת כשדלק פחות מחצי שעה ..... דש
נרות חנוכה לאלמנה שבנה מתגורר עמה ..... שז
הדלקת נרות חנוכה בערב שבת לאלמן ..... שיא

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א
טעם להדלקת נרות נרות ברשות הרבים . . . . . שיח
ליקוטים מספר "מגיד מישרים" למרן ה"בית יוסף"
על עניני חנוכה והוספות מספרים . . . . . שכ
מערכת עיון הפרשה
עניני חנוכה . . . . . שכט

האדמו"ר הבאר יעקב מנדבורנה זצ"ל

אוצר הליכות קודש, עובדות והנהגות
מהרה"ק הבאר יעקב מנדבורנה זיע"א
[עם מקורות וציונים מהגאון רבי משה פנחס הלוי הורוביץ שליט"א]

מנהגי ימי החנוכה

א. התשוקה והערגה לימים הק' דחנוכה החלה אצל רבינו הבאר יעקב מנדבורנה זמן רב לפני חנוכה, ובהתקרב ימי חודש כסלו היה ניתן לחוש בעליל את דביקותו כיסופיו והשתוקקותו לימים הק' דחנוכה ולמצות הדלקת הנרות חנוכה, והחל משבת מברכים חודש כסלו, כבר היו דברות קדשו בשוה"ט בליל ש"ק סובבים סביב עניני ימי החנוכה ותוקף קדושתם[א]. פעם שח לא' מחשובי תלמידיו, שתיכף ממוצאי זאת חנוכה הוא כבר יושב ומצפה לימי החנוכה של השנה הבאה.

א. וזה לשון קדשו (בשוה"ט פר' תולדות תשנ"ז): "כי נר מצוה ותורה אור" האי קרא קאי הן אשבת קודש והן אחנוכה דבתרווייהו איכא מצוה בנר [עי' רש"י שבת כ"ג: ד"ה בנים ת"ח] והנה שבת קודש הוי יום אחד בשבוע המשפיע מקדושתו על כל ימי השבוע כדאי' בזוה"ק "כל ברכאן דלעילא ותתא ביומא שביעאה תליין" ואשר משום כך מזכירים בכל יום מימי השבוע את השבת ואומרים היום יום ראשון בשבת - שני בשבת וכן הלאה. ע"מ לקשר את קדושת השב"ק בימי השבוע שיהיו בדביקות אחת ללא שום פירוד, וכח זה איכא נמי בחנוכה, דכשם דשב"ק שהוא יום אחד בשבוע משפיע על כל השבוע כך גם ימי החנוכה שהם ימים אחדים בסוף חודש כסלו משפיעים על כל החודש, ומתחילת החודש אפשר להיות מושפע מהאורות הגדולים דחנוכה. וזל"ק בשוה"ט (תולדות תשס"ז): וחודש זה בודאי הוא מהזמנים המסוגלים ביותר להשגות אלוקיות ולהבין דעת עליון, כי נר מצוה ותורה אור, ע"י הנר מצוה דחנוכה מגלים את אור התורה. עכלה"ק.

ועי' בספר גנזי ישראל שפעם בראש חודש כסלו כשהקיץ הרה"ק המגיד מטשערנאביל זיע"א, אמר שהיה בעולם העליון וראה שם רעש גדול, ושאל מה היום מיומים, אמרו לו שהיום ראש חודש כסלו, הוא בחינת יוהכ"פ, והוא יום מחילה סליחה וכפרה לישראל יען שחנוכה הוא הגמר, מתחילה ההארה כבר מתחילת החודש. וכ"כ בליקוטי צבי (חודש כסלו), דר"ח כסלו הוא יום סליחה כיום כיפור שהוא מ' יום (מהו"ר) נגד מ' יום של קבלת התורה.

ב. **רבינו היה מורה למבקשי השם החפצים לחוש בנועם זיו קדושת הימים הממשמשים ובאים, שיעסקו כבר מתחילת החודש בספה"ק מעניני חנוכה, כגון בספה"ק קדושת לוי בקדושות לחנוכה, ובס' בני יששכר[ב]. ופעם שח בפני אחד ממשחרי פניו בזה"ל: "איני מבין איך אפשר ליכנס לימי החנוכה ולזכות לחוש בחיות דקדושה בעת ההדלקה, מקודם שרואים את דבריו החוצבים של הרה"ק מבארדיטשוב זיע"א בקדושות לחנוכה אשר בספרו קדושת לוי"[ג].**

ג. **ה"שמש": נר ה"שמש"[ד] לקח רבינו משעוה[ה], ולפנים היה מכין בעצמו השמש משעוה בכל לילה לפני ההדלקה[ו].**

ב. בספר אמרי ספר (מערכת ב') מובא: הרה"ק רבי יהושע מבעלזא אמר: בספר בני יששכר בעניני חנוכה, מובא כי שלשה מגדולי הדורות מעידים כי בחנוכה מתעורר ה'אור גנוז', ואני אומר כי בספר בני יששכר גם כן מתגלה 'האור הגנוז'.

ג. ראה סה"ק באר משה להרה"ק רבי משה מקאזניץ זי"ע, חנוכה, ד"ה נר לרגלי: כפי מה שהאדם עושה הכנה לעצמו מקודם חנוכה לקבל הקדושה המתגלה עתה... ככה תהיה השארת השכינה עליו, אם מעט ואם הרבה.

ד. כתב במהרי"ל: השמש הוא עוד בבחינה יותר גבוה מנרות חנוכה, ונרמז בפסוק שרפים עומדים ממעל לו, שרפים, רומז על השמש עומד הוא "ממעל ל"ו", שרומז על ל"ו נרות חנוכה. ועי' קב הישר (פרק צו) וז"ל: "יש קדושה גדולה גם כן בנרות של השמשים, אשר הם קצת גדולים מן הנר של חנוכה, שנר השמש הוא דוגמת הכהן שהיה מדליק נרות בבית המקדש, ודוגמת שרפי מעלה המדליקים בוצינין קדישין, שיאירו פני כבודו יתברך". וע"ע יסוד יוסף (סי' פ). וכתב בס' יפה ללב [לרבי נסים יצחק בן רבי חיים פאלאג'י] (סי' תרעא, סק"א): "גם בנרות השמשים יש קדושה גדולה... שהשמש יש בו קדושה יותר מנר חנוכה, על כן המזלזל במצוה זו עונשו היא קשה מאוד, וכל המדקדק במצוה זו ואינו מזיז את השמש ממקומו, יזכה לראות נרות המנורה בבית המקדש".

ה. משעוה דייקא, עי' מג"א סי' רח"צ סק"ג, וכ"כ בהגהות מהרי"ל, ובספר קהלת יעקב ערך שעוה כתב דשעוה מרמז על שמות הקדושים, ומלבד הטעם כפשוטו שמאיר היטב יש ג"כ ענין ע"פ קבלה. וע"ע בס' פרדס יוסף החדש על חנוכה, למרן הגה"צ רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש על המועדים מה שכתב באריכות במתק לשונו בענין זה.

ו. יצוין שקודם ימי החנוכה היו מביאים לרבינו הדבר חיים מנדבורנה זיע"א גוש של שעוה והיה מצווה לחלקם ל-8 חלקים, והיה לו ג"כ ענין במספר הגרם של כל חלק, ועפי"ז היו שוקלים את חלקי השעוה, ומהם היה מכין כל לילה את ה'שמש' להדלקה. (מפי הרה"ח ר' זושא עקשטיין שליט"א).

ד. נר השמש הניח בפמוט נפרד לצד המנורה[יז].

ה. הפתילות: את הפתילות היה רבינו שוזר בעצמו מחוטי כותנה[יח], וכפל אותם במנינים מסוימים (כגון י"ג [כמנין אחד], כ"ו [כמנין הוי"ה] וכיו"ב)[יט].

ו. רבינו נהג שלא להחליף הפתילות בכל יום, אלא היה שב ומדליק בהם כל זמן שלא כלו או נתקלקלו[כ].

ז. כ"כ המחבר בשו"ע (תרע"ג, ס"א): "ונוהגים להדליק נר נוסף... ויניחנו מרחוק קצת משאר נרות מצוה". ועי' רבינו ירוחם הכותב בספרו (נ"ט ח"א סא ע"ג. הו"ד בב"י סי' תרע"ג): "כשמניח נר אחר להשתמש לאורה מניחה בפני עצמה, שאם לא כן יאמרו על כולן לצרכו הדליקן...", [כלומר, כדי שאם יבא לשמש יהי' היכר שמשתמש לאורו לבד (שעה"צ אות ט"ו)]. ובלבוש (ס"ב) כתב וז"ל: "גם יניחנו מרחוק קצת מהם כדי שיהא ניכר שמשתמש לאורו כשישתמש בהן, ועוד לתת הכירא שאינו מן המנין הצריך לאותו לילה...". [כלומר, שאל"כ הרי מקלקל ההידור של המהדרין מן המהדרין שיסברו שכך ימים עברו מחנוכה (ערוך השלחן ס"ט)]. וטעם נוסף מובא בספר סדר היום (סדר חנוכה): "ראוי לתקן להדליק נר אחד לבד הנר של מצוה, והוא נקרא שמש... ועושין אותו מיוחד במקום אחד לבדו, כדי שידעו אם מדליק אם לאו, שאם נכבה יחזור להדליק אותו, או יזהרו מהשתמש נגד אורם".

ח. בנטעי גבריאל הל' חנוכה (פי"ז) הוכיח שגם במנורה שהדליקו בבית המקדש היו עושין הפתילות מכמה חוטים, והוכיח כן מהא דאיתא בגמ' שבת (דף כ"א) 'בגדי כהנים שבלו מפקיעין אותן ומהן היו עושין פתילות למקדש', וכ"כ הרמב"ם הל' כלי המקדש פ"ח ה"ו ע"ש, וכן בירושלמי סוכה (פ"ה הל"ג) מבואר שמבלאי כהן גדול היו מדליקין את הנרות שבפנים, ובירושלמי שם קאמר מאי מפקיעין תרגם ר' חגי מפשילים, ופירש הפני משה מוציאין מהבלאות החוטין ע"ש.

ט. בס' דרכי הישר והטוב מובא: בחנוכה היה הרה"ק מליסקא זי"ע בעצמו עושה הפתילות לנר חנוכה. ואמר לי אאמ"ו זצ"ל שכוונת אא"ז זצ"ל היה ע"ד שאמרו חז"ל על ודבורה אשה נביאה אשת לפידות שהיתה עושה פתילות למקדש (עי' מגילה יד.), וד"ל. ועי' בס' אור חדש בסו"ס לב שמח השלם: הרה"ק רבי חנוך העניך דוב מאלעסק זי"ע חתנו של הרה"ק השר שלום מבעלזא זי"ע היה עושה בעצמו בכל לילה, פתילות חדשות מצמר גפן כל פתילה כפול ע"ב כמנין חסד.

י. בשו"ע (סי' תרע"ג, סעי' ד): "אין חוששין לפתילות להחליפם, עד שתכלה". וביאר בלבוש דאדרבה הם נוחין יותר להדליק כיון שהם מודלקין כבר, וישנה דולקת יפה טפי מחדשה, ובשו"ת חתן סופר (סי' ס"ח) כתב טעם שיש מעלה להדליק בפתילה ישנה דהואיל ואיתעביד בה חדא מצוה נעביד בה מצוה אחריתי, ובספר לקוטי חבר בן חיים (חלק ב, ליקוטי או"ח) כתב: "אף דבמקדש היו מחליפין, התם לא חששו להדליק פתילה ישנה שלא יאמרו לאורה הוא צריך, אבל

ז. המנורה: רבינו הדליק במנורה העשויה מכסף[יא], עם דופן מאחורי הנרות[יב]. ופעם נתן רבינו טעם למנהג זה להדליק במנורה בלא קנים, כדי שלא יהא דוגמת המנורה שבמקדש[יג].

• ● •

בנר חנוכה דמשום פרסומי ניסא הוא, עדיף טפי שלא להחליף שידליק יותר יפה". ומביא שרבו הגה"ק החתם סופר זצוק"ל נהג שלא להחליף הפתילות בכל ערב. וכן כתב בחי' מהרצ"א ובמשנ"ב (תרע"ג ס"ק ל"א).

יא. זה לשון הבאר היטב (סי' תרע"ג, סקי"ג): "יטריח לעשות לו מנורה יפה, ומי שידו משגת, יעשה של כסף". ובספר היום (סדר חנוכה) כתב: "וה' יודע כמה דאגתי על ענין זה ולא עלה בידי לקוצר ההשגה, אבל בטחתי בחסד אלקים שיגמור בידי לעשות כוונתי... וכל מצוה שאינו מעכב ועושה אותה, מרה בה חביבות המצוה וחפצו והשמחה שיש לו בבזה, שהוא עיקר העבודה". וכן נהג הרה"ק מראפשיץ והרבה צדיקים לעשותה מכסף.

מן הענין לציין מה שרבינו הדבר חיים מנדבורנה זיע"א סיפר לימים שלאחר הסתלקותו של מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א עשו בניו הק' גורל על חפצי הירושה וביניהם המנורה, ומכיון שמנורה זו של מרן אדמוה"ז היתה מנחושת ולו היה מנורה מכסף שהיא יותר מעולה מנחושת [עי' חסד לאברהם, נהר נח: דע כי בנרות צריך תנאים, הא' באיזה כלי ראוי לנר חנוכה, דע שט"ו מיני כלים ראוים להדלקה וכל הקודם קודם מהם משובח משום זה אלי ואנוהו, הא' כלי זהב, ב' כלי כסף, ג' נחושת קלל דומה לזהב, ד' נחושת אדום...] ואילו היה זוכה במנורה זו היה מחויב להדליק בה משום כיבוד אב ע"כ התפלל אז שלא תעלה המנורה בגורלו. וכן הוה.

יב. ועל הדופן חרוט צורת אריות יצוין שגם במנורת הרה"ק רבי פינחס מקאריץ והרה"ק מראפשיץ חרוט צורת אריות וכן הוא במנורת מרן הסב"ק הרר"מ זיע"א, וכן הוא במנורת מרן מוהר"מ מקרעטשניף זיע"א. ושם חרוט גם "נ,ג,ה,ש,", וכן שני לוחות הברית. ויש לציין מה שמובא (בס' ימי החנוכה) בשם האדמו"ר מהר"ש מבאבוב זצ"ל, שעל דופן המנורה של מרן הרה"ק רבי מאיר מפרימישלאן זי"ע, הי' ציור של עקידת יצחק, ואברהם אבינו עומד שם לבוש בקאלפיק עם וייסע זאקן וגם בקאפטן עם סטראקעס".

יג. והוא עפ"י דאיתא בגמ' ראש השנה כ"ד ע"ב: "לא יעשה אדם בית תבנית היכל, אכסדרה תבנית אולם, חצר כנגד עזרה, שלחן כנגד שלחן, מנורה כנגד מנורה. ע"כ. ועי' ס' עיוני הלכות חלק ב' עמ' תקו.

רבינו הבאר יעקב מנדבורנה היה מדליק במנורת רבינו הדבר חיים זיע"א. ומספר הרה"ח ר' מיכאל יעקבזון הי"ו: מנהג נוהג היה רבינו מיום שנסתלק אביו הק' רבינו הדבר חיים מנדבורנה זי"ע, לסור אל בית אמו הצדקת בכל שנה מקודם לימי החנוכה, ולבקש את רשותה להשתמש במנורה הטהורה – מירושת אביו זי"ע, להעלות בה הנרות. על אף שירושה הייתה אצלו כדת וכדין, והריהי שלו, נהג כן משום מצוות כיבוד אם, ולא העלה בה הנרות מקודם שנטל אצלה רשות להשתמש בה. זכורני שנה אחת, והיה זה לעת זקנותה של הרבנית סימא רייזל ע"ה, שהה רבינו זיע"א במהלך חודש כסלו בחו"ל, ושב ארצה בשלהי החודש סמוך לימי החנוכה, אותה

ח. בערוב ימיו הביאו לפני רבינו איזה פעמים בלילות החנוכה את מנורת זקינו הק' הס"ק הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א"ד, והיה מדליק בה בביתו. [ובשנה האחרונה בנר ו' דחנוכה הדליק רבינו במנורה זו ברבים בהיכל ביהמ"דטי].

שנה לא חשה הרבנית בטוב, ושהתה בבית בתה הרבנית הצ' מקרעטשניף ע"ה בירושלים, לצורך מנוחה. אעפ"כ לא שינה רבינו ממנהגו ומיד עם רדתו מהמטוס ביקש לנסוע היישר לירושלים, לבקר את אמו ולראות בשלומה, ובאותה הזדמנות אף ליטול את רשותה להדליק גם בשנה זו במנורת החנוכה של אביו זי"ע.

יד. כנודע, קיים רבינו בשנותיו האחרונות את מצוות ההדלקה פעמים אחדות במנורתו הטהורה של מרן הס"ק הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א - אותה קיבל בהשאלה מידי בעליהם אשר חפצו להנותו בתשמיש קדושה יקר ערך זה. מנורה זו הובאה בהשתדלות הרה"ג ר' דוב ויטריאול שליט"א, אשר פנה אל בעלי המנורה בבקשה כי יואילו להשאילה לרבינו להדלקה עושה מצווה. מתחילה חששו בעלי המנורה להוציאה מתחת ידיהם ולו בתורת השאלה, מחששם שמא לאחר שיראה רבינו את האור כי טוב, יפציר בהם למוכרה לו את המנורה הקדושה, והם לא יוכלו לעמוד בהפצרותיו של הצדיק. כאשר שמע רבינו אודות החשש הנזכר, הזדעזע ואמר בחלחלה: "וכי חושדים הם אותי שאעבור על 'לא תחמוד'?! הרי זה אסור!" כאשר הובאה לבסוף המנורה העתיקה והונחה לפני רבינו, נתרגש עד מאד ולא הסיר עיניו ממנה שעה ארוכה. הוא פנה אל סובביו ואמר, "איני מרגיש עצמי ראוי להדליק במנורה קדושה זו, אשר כולה רצופה בשמות קדושים הרמוזים בה, וסודי סודות טמונים בעשייתה". באותה שנה עדיין לא מלאו ליבו של רבינו להדליק במנורה, רק זאת עשה, יצק את בזיכי המנורה בשמן זית זך, ואחרי כן הערה את השמן אל תוך מנורתו שלו, ובה העלה את הנרות.

לשנה אחרת כבר נעתר רבינו להפצרות המקורבים, וניאות להדליק את הנרות באותה מנורה קדושה. מקודם ההדלקה ביקש הרבי כי יטבלו את המנורה במקווה טהרה, כדרכו לטבול כל חפץ קודש עובר לעשיית המצווה בו, ואחר שהשיבו את המנורה מבית הטבילה מילא רבינו משקה באחד מבזיכיה הנשלפים, בירך ושתה מתוכן בסילודין. ומעידים מקורבי רבינו זיע"א שנכחו בחדרו באותו ערב בשעת ההדלקה, כי מי שלא ראה הדלקת הנרות על ידי רבינו בלילה ההוא, לא ראה התלהבות דקדושה מהי. "היה דומה כי שלהבות הנרות, יחד עם רבינו העומד על גביהם, מתאחדים ונעשים לאבוקה אחת של אש קודש, והיא עולה ומאירה עד כסא הכבוד". אכן מה נאדר היה מראה כהן גדול בהעלותו את הנרות, כבימים ההם בזמן הזה.

מעניין לציין שבמנורה זו העשויה עבודת יד ישנו מקום מיוחד בדופן, ובו היו מניחים קוויטלעך לזכרון לפני רבינו הסב"ק הרבי ר' מרדכי זיע"א בהאי עידנא דרעוא בעת ההדלקה. וחסידים מספרים כי ברבות השנים נעשו הרבה אותות ומופתים בכוח מנורה טהורה זו, וכמה חולים נתרפאו ע"י שהונחה במיטתם, וכדו'.

טו. בני הבית מגוללים בהתפעלות זכרונות מימי החנוכה שנת תשע"ב, השנה האחרונה בהאי

ט. את המנורה הניח למעלה מ-ז"טז טפחים ולמטה מעשרה"יז.

עלמא. "חשבנו שהרבי ישאר בביתו, ידליק את הנר כשהוא יושב על כסא, ויסיים את העבודה בשעה קלה", אומרים, "אולם נדהמנו כאשר הרבי הביע את רצונו לעלות לבית המדרש, ולקיים את מעמד ההדלקה ברוב עם הדרת מלך" ועוד יותר שלא ויתר על לילך למקוה מדי יום ביומו לפני ההדלקה.

את הדרך מביתו ועד לבית המדרש, עשה רבינו בקושי רב, כאשר המשמשים תומכים בו מכאן ומכאן, עקב חולשתו הנוראה בה היה שרוי בעוונותינו. הפלא הבלתי-נתפס אירע, כאשר נכנס רבינו לבית המדרש, וראה את המנורה בעיניו... כמו רוח נעורים רבת עוצמה נמסכה באחת בעצמותיו, החולשה הושלכה לקרן זוית כקליפת השום, ורבינו הקדוש החל מתנועע לנוכח המנורה כשהוא עומד על רגליו, משל לא חולי יש כאן ולא שום תשות כוח.

כמעשהו בכל השנים הטובות, נישא קולו בהיכל בית המדרש, ועיניו התלויות אל על היו יורדות דמעות כמים, כאותו בן העומד ומתחטא לפני אביו, ואין לו דבר בעולמו מלבד תפילה זכה זאת.

ומספר א' המשמשים, היה זה בלי ו' דחנוכה קודם ההדלקה שהה רבינו בחדרו הסמוך לביהמ"ד והיה חלוש ורפה אונים ללא טיפת כח והיה נראה שלא יוכל לצאת להדליק ברבים, אבל ברגע שהחליט לצאת כאילו נהפך לאיש אחר וערך את ההדלקה בקולי קולות ואף עמד כדרכו בעת אמירת הלשם יחוד, ועבד עבודתו כדרכו מימים ימימה בשלהבת אש, ויהי לפלא. גדרי הטבע לא יכולים היו לספק הסבר לתופעה על טבעית זו, אולם מה לנו להיזקק להסברי הטבע, כאשר אף כל הנהגותיו של רבינו בקיום המצוות היו למעלה מן הטבע...

טז. עי' מחזיק ברכה (סי' תרעא, סעי' ג): "הרב טור ברקת כתב דמצוה להניחה למעלה מעט משבעה טפחים וכו', והרב החסיד מהר"י אירגאז זלה"ה בספר שומר אמונים (סי' ה') העלה דהעושה כדברי הרב טור ברקת שפיר עבד, ויש לו מקום בכתבי האר"י ז"ל על מה לסמוך". ועי' שערי תשובה (סי' תרע"א ס"ק ח'), ועי' בן איש חי פרשת וישב אות ה': "וע"פ סוד טוב להניח מעט למעלה משבעה".

יז. רבינו ביאר פעם בדין זה (בשוה"ט זאת חנוכה תנש"א) דבא לרמז על ענין הענוה וזל"ק: נראה לבאר הענין דמנורה מניחין למטה מי' טפחים, דבא להורות על מידת הענוה והשפלות שזה היה כוחם וזכותם של החשמונאים בכך שהיו שפלים בעיני עצמם, וידעו כי הם מצד עצמם אינם מסוגלים לעשות מאומה והשליכו יהבם על השי"ת שהוא יעזרם בזכות אבותם. ומידה יקרה זו של שפלות רוח וענוות צדק, היא הזכות שעמדה לימינם לנצח במלחמה בדרך נס ולהושיע את ישראל מצריהם. כי השי"ת משרה את שכינתו אצל בנ"א אשר הם שפלים בעיני עצמם, כאומרם ז"ל (סוטה ה.) עה"כ "אני את דכא". ומכיון שזכו להשראת השכינה היה להם את הכח האלקי להיות נעשה על ידם ענינים נשגבים שלא כדרך הטבע. וענין זה נרמז בנוסח הברכה – "שעשה ניסים לאבותינו", שהניסים נעשו להם בזכות שפלותם וענוותנותם שסברו שהכל הוא מכוח זכות אבות. עכד"ק.

י. הניח המנורה סמוך לפתח באופן שבליל א' הדליק הנר היותר ימיני, ובליל ב' הוסיף נר משמאלו ובו התחיל ופנה לימין[יח].

יא. לאחר תפילת מנחה הדליקו נרות חנוכה בביהמ"ד[יט] כשהמנורה בצד דרום[כ].

יב. תפילת ערבית התפלל רבינו קודם ההדלקה[כא], ולאחר צאה"כ לשיטת רבינו תם, כמנהגו תמיד[כב].

יח. כתב במרדכי (שבת פ"ב): כשהיה מדליק הנרות היה מתחיל לצד שמאל ופונה לצד ימין דאמרינן (יומא טו:) כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא לימין. וכן פסק המחבר בשו"ע (סי' תרע"ו ס"ה): יתחיל להדליק בליל ראשון בנר היותר ימיני ובליל ב' כשיוסיף נר אחד סמוך לו יתחיל ויברך על הנוסף שהוא יותר שמאלי כדי להפנות לימין וכן בליל ג' כשיוסיף עוד אחד סמוך לב' נרות הראשונות יתחיל בנוסף ובו יתחיל הברכה ואח"כ יפנה לצד ימין וכן בכל לילה נמצא שתמיד מברך על הנוסף שהוא מורה על הנס שהרי בתוספת הימים ניתוסף הנס. וכ"כ בפרי עץ חיים (שער י"ט, פ"ד): "מתחיל מן הנר היותר רחוק מן הפתח ובליל ב' מן הנר הסמוכה לראשונה... בליל אחרונה היה מתחיל להדליק אותה שהוא יותר קרובה לפתח". וכ"כ בשער הכוונות, חנוכה, דרוש א', שכן היה מנהג האר"י הק' וז"ל: בענין חנוכה סדר הדלקת הנרות היה נוהג [האר"י ז"ל] כנוסח הכתוב בבית יוסף ז"ל על הטורים וגם בספר שולחן ערוך. והוא כי בלילה הא' ידליק הנר שבצד ימינו שהוא היותר רחוק מן הפתח מכל ז' נרות ובליל ב' ידליק נר הב' לו שהוא יותר סמוך אל הפתח יותר מן הא' ואח"כ יפנה אל ימין וידליק הנר הא' וכעד"ז כל שאר הלילות עד שנמצא כי בלילה האחרונה מדליק הנר שבצד שמאלו שהוא הנר היותר קרוב וסמוך אל הפתח ומתחיל בו ונפנה לצד ימינו הקרוב קרוב קודם ונמצא כי הנר הא' מכולם שהוא בצד ימין המדליק נדלק אחרון בלילה אחרונה. ע"כ. וכ"ה בסידור האריז"ל ובסידור ר' שבתי ובשל"ה הק'. וכ"כ בשו"ת חתם סופר סי' קפז, וכ"כ בסידור הרב לבעל התניא.

יט. ברמ"א (סי' תרעא, סעי' ז) כתב: "מדליקין ומברכין בבית הכנסת, משום פרסומי ניסא". וז"ל הבית יוסף (שם): "הוא כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפניהם, שיש בזה פרסום גדול להשי"ת וקידוש שמו כשמברכין אותו במקהלות". וכ"כ בספר אורחות חיים (סי' יז): "נהגו להדליק בבית הכנסת... כי הוא הידור המצוה ופרסום הנס וזכר למקדש שאירע בו הנס". וכ"כ בספר המנהיג (חנוכה, אות קמ"ח).

כ. ורבינו היה מביט אז לעבר המדליק. בטור (סי' תרע"א) כתב זכר למנורה בביהמ"ק שהיתה בדרום, ובמחבר ורמ"א (שם ס"ז) דבביהכ"נ מניחו בכותל דרום ומסדרן ממזרח למערב, והטעם דבעינן כעין המנורה בבית המקדש דהנרות היו מסודרין ממזרח למערב. ועי' שו"ת הרדב"ז ח"ג סי' תק"י. ועי' ספר פרדס יוסף החדש (ב"ב תשע"ד).

כא. בשערי תשובה כתב הטעם דתדיר קודם, וגם שיש בה מצות קר"ש שהיא מדאורייתא (משנ"ב).

יג. רבינו היה טובל במקוה כל לילה קודם עבודת ההדלקה, וכן הדריך התלמידים[כג]. ובעניין זה ציין פעם רבינו את דברי הרה"ק רבי צדוק הכהן מלובלין זי"ע במעלת הטבילה במקוה קודם עשיית המצוה, מש"כ בספרו שו"ת תפארת צבי (סי' כ"ז אות ט"ז) וז"ל: "אוהבי מצוה בעת יעשו מצוה שמברכין עליה אשר קדשנו במצוותיו, שממשיכין אז קדושה יטבלו מקודם והוא בכלל הנכנס לקודש טעון טבילה, וכן נהגו רבים וכל העושה כן וכוונתו לשם שמים מצוה קעביד ומקבל שכר כעושה מצוה, ומסיים שם בזה"ל ואע"פ שאינה מצוה חיובית ולא נתפרשה בשום מקום, יש לנו לחדש מצוות שהם דרך מדת חסידות מעצמינו כהאי גונא", עיי"ש[כד].

כב. כידוע עורר רבינו מאוד להקפיד על שיטת ר"ת ובפרט בעניני דאורייתא, ופעם שח לא' מיוצ"ח שפעם עסק בשיטת הזמנים ורשם רשימה של עשרות רבות של ראשונים ופוסקים הנוקטים כשיטת רבינו תם בזמן צאה"כ. מפי נכדו הרה"ג ר' אברהם גראס שליט"א.

ובענין שיטת ר"ת לענין השקיעה וצאה"כ עי' בסה"ק 'דבר חיים' פר' לך עה"פ "ויהי השמש באה ועלטה היה וגו' (בראשית טו, יז) רמז ואסמכתא לזה מן התורה. וזל"ק: "ויהי השמש באה ועלטה היה והנה תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים האלה. ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית וגו'. בזה הכתוב מצאנו רמז לשיטת רבינו תם בענין השקיעה וצאת הכוכבים. דהנה רש"י ז"ל פירש: "השמש באה, שקעה. ועלטה היה, חשך היום". ולעיל על הפסוק "ויקח לו את כל אלה ויבתר אותם וגו'" (ט"ו, י') פירש: "לפי שהיה כורת ברית עמו וכו' כדכתיב ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית לאמר וגו' ודרך כורתי ברית לחלק בהמה ולעבור בין בתריה וכו' אף כאן תנור עשן ולפיד אש אשר עבר בין הגזרים הוא שלוחו של שכינה שהוא אש". זאת אומרת, שעיקר כריתת הברית היה בשעה שעבר תנור העשן ולפיד האש בין הגזרים, וזה היה כפירש"י ז"ל אחר שהשמש שקעה וחשך היום, והנה לבתר כן כתיב להדיא 'ביום ההוא כרת ה' את אברם ברית', משמע שעדיין היה נקרא "יום" הגם שכבר החשיך היום, עכד"ק.

כג. בספר נר אהרן לחנוכה הביא בשם הגה"ק רבי אהרן ישעי' מהאדאס זי"ע טעם על המנהג שטובלין במקוה לפני הדלקת נ"ח, שמבואר במדרש שהיונים גזרו שלא יטבלו במקוה, ונעשה להם נס ונזדמן להם מקוה לכל אחד ואחד (וכ"כ בבעל הטורים תולדות כו, כב), ולזכר הנס הזה טובלין במקוה. וכן נהגו הרה"ק מסטרעטין, והרה"ק רבי ישכר דוב מראדושיץ. והרה"ק הזכרון שמואל מדעווא, ועוד צדיקים.

כד. חביבות המצווה אשר נודעה מצד רבינו זיע"א למצוות נר חנוכה, מן הנפלאות הייתה מאז. כבר משחר ימי עלומיו מפעפעת הייתה בקרבו אש קודש של השתוקקות וגעגועים לנוכח מצוות נר חנוכה היקרה, וכדרכו בקודש, לא הניח ידו מכל מכשירי המצווה באשר הם. רבינו, אשר עבודה טמירה ונשגבה הייתה לו תמיד בטבילה במקוואות לתוספת טהרה, לא ההין כמובן לגשת לעבודת ההדלקה מקודם שיטבול במקווה עובר לעשייתה, ולצורך כך אף פעם לא התחשב בתנאים הקיימים, האם ישנו מקווה בהישג יד, או לאו...

יד. לבש בגדי שב"ק לכבוד מצות ההדלקה[כה].

טו. רבינו היה נוהג היה בימי החנוכה להפריש צדקה קודם הדלקת הנרות[כו], וביאר פעם הענין כי כשם שתיקנו מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל כדי להיות מוקף במצוות[כז], כך ראוי לצרף אף מצוות צדקה באותו מעמד. פעמים היה מפריש מאתים וחמישים שקלים כמנין נ"ר, ופעמים היה נותן מנינים

שנה אחת בימי חורפו של רבינו, נזדמן באחד מימי החנוכה למקום בה לא נמצאה מקוה טהרה פתוחה בשעת בין הערביים. רבינו נחרד לשמוע כי במקום אין לו שום אפשרות לטבול קודם הדלקת הנר, והוא פנה מיד לבדוק בעצמו אם כנים הדברים. רק לאחר שפתחו בפניו את המקווה הנעולה, וראה כי הבור ריק אין בו מים, הבין כי יהיה עליו לטבול במקום אחר.

אפס, לוותר על טבילה כלל לא עלתה על ליבו.

יצא רבינו לתור במקום אנה ואנה, עד שרעיון הבזיק במחשבתו. "אמת, בור המים במקווה ריק בשעה זו, אך מה בדבר מקווה לטבילת כלים?"...

לא ארכה השעה, עד שעלה בידו לאתר את המקווה הזעירה המשמשת לטבילת כלים, הממוקמת בחצר נטושה ושכוחה מלב. מידותיו הקטנות של הבור ומימיו הדלוחים והנושנים, לא הרתיעו את רבינו, וכהרף עין כבר דילג פנימה, דחק עצמו ראשו וכל גופו אל תוך הבור, ו...עלתה לו טבילה של הכנה למצווה!

רק לאחר שקידש עצמו כדרכו, מבלי לוותר על קוצו של יו"ד אפילו בשעת הדחק כזו, נפנה לקיים את מצוות הדלקת הנר בדחילו ורחימו, לעשות נחת-לרוח לבורא יתברך שמו.

כה. וכתב בספר "קב הישר": הנה בברכה ראשונה של נר חנוכה יש שלש עשרה תיבות, וצריך לכוין, שהן מעוררים שלש עשרה מדות של רחמים. וכן יש שלש עשרה תיבות בברכה שניה, שהן מעוררים שלש עשרה מדות רחמים, ושתיהן יחד הן עשרים ושש תיבות כנגד שם הוי"ה. ויכוין היטב בברכות של הדלקת הנרות לאמרם מתוך שמחה, באשר המצוה היא חביבה בשעתה לזמן פעם אחת בשנה, ולכבוד המלאכים קדישין, הבאים להבית בשביל מצוה זו, ידליק הנרות כשהוא לבוש בבגד עליון, וכן בליקוטי מהרי"ח כתב שיש לובשים בגדי ש"ק לפני ההדלקה.

כו. מנהג נתינת צדקה בימי החנוכה מובא במגן אברהם סימן תרע. ועי' יסוד ושורש העבודה שער המפקד, א' וז"ל: הובא בספרים, כי ימים אלו מסוגלים מאוד לתקון פגמי נפשו בנתינת הצדקה, וביחוד ללומדי תורה להחזיקם, ובודאי מי שיעיין בזוה"ק ובתיקונים ובכתבי האר"י ז"ל, ויתבונן שורש הדברים בימים אלו במדות וספירות העליונים הקדושים, גם גודל קדושתן שנקראים מועדים ונכללים בפסוק (ויקרא כג, ב) אלה הם מועדי, ואז יתבונן גם כן גודל מעלת של התיקון נתינת הצדקה בימים אלו, וגדול המעשה יותר מן העושה. ע"כ.

כז. עי' ערוך השולחן סי' תרע"א, סע' כג.

אחרים. ומאז שייסד רבינו את קופת 'שקל הקודש' תרם לקופה זו דייקא וברבים כדי ללמד לאחרים[כח].

כח. מן הענין לציין בזה סיפור מופת מרבינו הקוה"ט הבאר יעקב מנדבורנה זי"ע – כפי שסופר בעדות מפי אחד מאנשי סודו הנאמנים, ושם אנו מוצאים גדלותו וצדקותו כאשר הן שלובות ובאות כאחד, ויחדיו יהיו תמים על ראשו.

היה זה באחד מלילות החנוכה בשנת תשע"ב בשנתו האחרונה של רבינו בעולם המעשה. רבינו, שכבר היה חלוש ביותר באותו הפרק, עבד את עבודתו בכוחות על אנושיים למעלה מן הטבע, ובתמצית נשמת אפו עמד על רגליו עת העלה את אבוקת הנר לקול שאגת הברכה הנאמרת בגבורת ארי, לעיני קהל ועדה. אנשים רבים מקרוב ומרחוק הופיעו ובאו לחזות בעבודת הקודש של הדלקת נרות החנוכה, בימים בהם נערכו ברבים במקהלות עם, ובכל יום ויום נראו פנים חדשות בהיכל בית המדרש, שהיה מלא מפה לפה באנ"ש ושאר מבקשי ה', שבאו לראות מראה כהן גדול בעבודתו.

באותו הלילה, אחר שנסתיים סדר ההדלקה ורבינו פרש לחדרו שע"י בית המדרש, ביקש לזמן אליו את אחד מן המקורבים, ואחר שזה הופיע ועמד אצלו, פנה אליו רבינו בקול חלוש ושאל: "שמא שמת לב לאותו אורח שישב בשורה פלונית על יד אדם פלוני במשך זמן ההדלקה?".

המקורב חשב מעט, ואז נזכר. הוא אכן השגיח באותו אדם שבא היום להשתתף במעמד הדלקת הנרות. היה זה חסיד אורח שנקלע לעיתים רחוקות לחצר הקודש, ומטבע הדברים לא הכירו הרבי ואף לא ידעו בשמו. "האם מכיר אתה את האיש ומעשהו?" חקר הרבי, לפליאת המקורב שלא הבין לשם מה לו לרבי לדעת אודות האיש, ומדוע נחוץ הדבר דווקא עתה כאשר רבינו זקוק נואשות למנוחה אחר סדר העבודה הארוך והמאומץ. הוא השיב כי יודע הוא את שמו של האיש ומקום מגוריו, אך לא מעבר לכך. "מי יודע אם לא חסר לו דבר, לאותו אדם? שמא זקוק הוא לעזרה בממון וכיוצא בזה?... הביע הרבי את חששו בקול, ופליאתו של המקורב גברה והלכה עוד יותר. הן באותו היום השתתף קהל גדול מאד בהדלקה, ובהם דמויות רבות שאינן נראות בחצר הקודש תמידין כסדרן, ומה זה נחה דעתו של רבינו על אותו אדם דווקא. ויתירה מכך, מה טעם לחשוד באדם מן השורה כי זקוק הוא לעזרה ויש לתומכו ולסעדו, וכי ביקש מאומה ממאן דהו?. ביקש המקורב ליישב את דעתו של רבינו, ופטר ואמר כי מסתמא לא חסר לו דבר ואין מקום לחשוש כן. אולם רבינו לא הניחו לסיים את דבריו, ושב על חששו כי שמא נצרך הוא האיש וצריך להמציא לו עזרה בממון. כאשר ראה המקורב כי רבינו מוטרד מכך, הציע כי ייצא לברר מפי אנשים יודעי דבר אודות מעשיו ומצבו של האיש, וכאשר יהיה בידו המידע יבוא וישיב תשובה ברורה. שמח רבינו לעצתו, וזירזו לעשות את מעשיו במהרה.

יצא המקורב והחל לעסוק בנידון, ואכן התברר כי רבינו היטיב לראות בפני האיש את מצבו לאשורו, וכי אדם זה משוקע בחובות עד לצווארו ובביתו שורר מחסור חמור. למרות שעל פניו לא ניכר הדבר, ואך מכיריו המובהקים בלבד ידעו את מצבו, מעיני רבינו לא נעלם מעמדו, וכהרף עין עמד על טיבו של האיש ועל כל מחסורו ומכאוביו. למחרת היום נכנס המקורב אל מעונו

סדר עבודת ההדלקה[כט]

א. אחר תפלת מעריב הסתגר בחדרו ועסק בהכנה דרבה לקראת המצוה החביבה, והעיד אחד מהמשמשים בקודש כי פעם באחד מימי החנוכה הציץ בעד החרך שבדלת אל תוך החדר, וראה כי רבינו יושב והוגה בספר "שער הכוונות", ואחרי כן שמע את רבינו נאנח מקירות ליבו וקורא: "אוי

של רבינו, אשר ציפה לבואו ושאל מיד איזה מידע העלה במצודתו. סיפר המקורב את כל אשר שמע, והבעת צער וכאב נשקפה מפניו הטהורות של רבינו למשמע הדברים. בסיום דבריו הודה לו הרבי, באומרו כי יראה כבר את אשר לפניו, כיצד ניתן לעזור לאיש ולו במעט. לא חלפו כי אם שעות אחדות, ושוב נקרא המקורב להופיע בדחיפות לפני הרבי. כאשר הגיע, הושיט לו רבינו צרור עטוף בנייר, וביקשו כי היות והתחיל במצווה יראה אף לגמור את המצווה ולהעביר את המעות למענו של האיש. ומה טוב אם אפשר יהיה להמציא את החבילה לידיו עוד לפני זמן הדלקת הנרות, לקיים מה שנאמר 'כי נר מצווה'...

בהשגחה מופלאה נמצא על אתר שליח שישא את המעטפה של ביתו של האיש המתגורר בעיר אחרת, וכאשר קיבל החסיד האורח את המעטפה לידיו בערבו של יום, לא ידע את נפשו. בפנים נחו שטרות כסף רבים בסך עצום, והם הכניסו באחת אור ותקווה אל ביתו החשוך והאפלולי. הוא קיבלם בהפתעה מוחלטת ובהיסח הדעת, אך בעיתו ובזמנו ממש, בדיוק ברגע הנכון!

כט. בענין קדושת מצות הדלקת נרות חנוכה עי' בס' סדר היום (חנוכה): יודה וישבח לאדון הכל שזיכהו במצוה ההיא, ויעשה אותה באהבה וחבה, ויאמר, "מי אני ומה חיי שפל ואפל לעשות רצון אבינו שבשמים והלואי אעבוד בכל כחי גופי וממוני ביום ובלילה ואשיג צד מה רצונו וחפצו שימצא נחת רוח בעבודתי ומעשה ידי אחר כל ההכעסות שאני מכעיסו בפועל כפי ובעלילותי בעבור רצונו בכל רגע ובכל שעה והוא מאריך אפו ונותן לי חיים ושלום ואינו מקפח מזונותי וטובותי מפני זה, איך אני לא אכיר בטובתו הגדולה ובגמולו השלם וכשיבוא לידי מצוה גדולה וקטנה אשתעבד עצמי וממוני לעשיית המצוה ההיא בכל לב ובכל נפש". ובפנות האדם אל הענין הזה, לא יתרשל בשום מצוה להניחה שתעשה על ידי אחרים אלא יאזור כגבר חלציו ויעשה המצוה בכבודו ובעצמו בזהירות ובזריזות. ע"כ. ובס' קדושת לוי, קדושה חמישית: לכן יתלהב כשמדליק נר חנוכה שהוא הממשיך אלהות על כל העולמות, ואלהי אלהים שמח בו ועושה נחת רוח ליוצרו, ומביא שפע לכל ההיכלות והעולמות, ואומרין אשרי העם שככה לו אשרי העם שה' אלהיו, וכל העולמות מכריזין זכאה פלניא דעבד רעותא דמאריה.

ועי' בס' יסוד ושורש העבודה (שער יב): בברכת להדליק נר חנוכה יכניס בלבו ובמחשבתו שמחה עצומה באלקותו ית"ש ויתעלה זכרו לעד, על עוצם הנס שנעשה בימים האלו בביהמ"ק בפך של שמן, כדאי' בגמ' וכו'. ובברכת שעשה נסים לאבותינו, יתן הודאה עצומה במחשבתו ושבח גדול ליוצרנו ובוראנו יתברך שמו ויתעלה על כלליות כל הניסים והישועות הגדולות שעשה עם אבותינו בימים האלו. ויצייר במחשבתו בהודאה זו, כאילו עשה, יתברך שמו ויתעלה,

הייליגער באשעפער, איך שעם זיך פון דיר! אוי וויי איז מיר לעכטיגער טאטע"ל...

עמו ממש הישועות והניסים בימים ההם, ולא יברך אותם כמצות אנשים מלומדה. בליל ראשון מוסיף שהחיינו ויברך גם כן בשמחה והודאה עצומה במחשבתו להשם יתעלה, שהאריך ימי חייו עד זמן זה לקיים מצותיו הקדושים.

ועי' בספר "מאיר עיני חכמים" וזל"ק: הנה עיקר הדלקת נר חנוכה שיתעורר האדם לקבל עליו עול מלכות שמים שלימה, עד שמגודל תשוקתו יתהפכו כל מחשבותיו ומדותיו ומעשיו בכל חושיו ואיבריו בקבלת תורה שבעל פה להתייחד בתורה שבכתב בתשוקה וחפיצה לדביקות רצון השם יתברך בביטול כל המסכים המבדילים בינו לבין קונו, עד שיזכה לעבוד להשם יתברך בכל טבעו ממש בדביקות לרצון השם יתברך באמת ובלב שלם בלתי שום פחד משום מדה ותאוה רעה חס ושלום... וכתב בספר "קב הישר" וזל"ק "בכל מצוה ומצוה שאדם עושה, נולדים ונבראים מלאכים קדושים ממנה, וכל מצוה, שנבראים ממנה מלאכים הן נקראים מחנה של מצוה זו. וזהו פשוט שבכל מצוה, שמברכין עליה מתכנשין אליה אותן המלאכים ועומדין סביבות המברך ושומעין הברכה ועונין אמן. ורמז לדבר: 'מלאך' הוא גימטריא 'אמן'. ולכן כשישראל עונין בברכה או בקידוש ואומרין 'אמן'. יכוונו לאותן המלאכים שיענו אמן, כי 'אמן' גימטריא 'מלאך'. ע"כ. וע"ע יסוד יוסף (פרק פ).

ל. ההכנה המופלאה אותה ראו בצל הקודש, כיצד רבינו זי"ע מכין עצמו בסילודין למצוות הדלקת הנר שבכל לילה; ההשתוקקות העזה שנשקפה מזיו איקונין שלו לנוכח קיום המצווה החביבה; ועל כולנה: עבודת ההדלקה אותה עבד רבינו בתמצית כוחותיו ובכל נימי נפשו – אלו היו אלומות של אור גדול שחדרו אל תוככי הנשמה מבעד לשכבות החולין שהעטו הבריות על עצמן, והביאו אל תוך הנפש פנימה טעם מתוק של השתוקקות למצווה, ורצון אמיתי להיות מההולכים לאור הנר.

עניין ההכנה למצווה ואופן ההתפעלות בעת קיום המצווה, תפסו מקום של חשיבות יתירה בסדר עבודתו והדרכתו של רבינו זי"ע, ורבות היה מדבר אודות חובת הכנת הנפש לקראת כל מצווה בזמנה, ואופן קיומה בהתלהבות דקדושה ומתוך התעוררות פנימית לעבודת הבורא. והיה רבינו תובע מן התלמידים הכנה דרבה לקראת המצווה, ומדריך השכם והערב כי ההכנה הטבה ביותר היא ע"י לימוד התורה. "אין לך הכנה מועילה יותר מלימוד התורה הקדושה קודם קיום המצווה, ואין ערוך לחשיבות המצווה ויקרתה, כאשר היא באה מתוך עסק של תורה ועיון בענייני המצווה הכתובים בה".

באחת משיחות קודשו ביחידות, דיבר רבינו בפני כמה מתלמידיו הקרובים אודות עבודת ההכנה למצווה אשר נתחדשה ע"י הבעש"ט הק' ותלמידיו, כמו גם דרך קיום המצוות בהתלהבות ובשמחה של מצווה. רבינו הרחיב אז הדיבור בדבר החיוב לקיים המצוות מתוך התעוררות פנימית חזקה, והצורך להביא את הנפש לכדי התפעלות מעוצם האור וחביבות העבודה, עד שתהא שלהבת עולה מאליה.

בתוך דבריו, נשזרה לפתע נימה של תמיהה בקולו, ורבינו פתח ואמר: אספר לכם עובדא

ב. בכל לילה קודם ההדלקה היה רבינו הבאר יעקב מנדבורנה מדליק על השולחן שבחדר שמונה נרות לכבוד חנוכה[לא], ועוד חמש נרות לכבוד

אחת, בה נוכחתי בעצמי לפני שנים, ועד עתה עדיין היא מנקרת בדעתי ואינה נותנת לי מנוח...

היה זה באחד מימי החנוכה, לפני שנים ארוכות. בצהרי היום עלה אל ביתי אורח נכבד, ת"ח חשוב אשר שימש כראש-ישיבה באחת הישיבות, בכדי ללבן כמה עניינים חשובים שעמדו אז על הפרק. השיחה התארכה, ובתוך כך החלה חמה לנטות מערבה, והתקרבה שעת שקיעת החמה.

מאחר ושיערתי כי איש שיחי, אשר אינו נמנה עם מקהלות החסידים, מבקש לוודאי לשוב אל ביתו להדלקת נרות חנוכה, החלתי לרמז על השעה המתאחרת, בכדי לסיים בכך את שיחתנו. אף אני לכשעצמי מבקש הייתי לסיים כבר, כדי להותיר לעצמי את השעות הבאות עד לקיום ההדלקה, למעט הכנה קודם המצווה. אולם הת"ח אשר עימי לא נראה כממהר יתר על המידה, וכך המשיכה השיחה להתנהל עוד זמן מה. מדי עסקנו בסוגיה המדוברת, הציץ איש שיחי בשעון שעל ידו, ולפתע עצר והתנצל: "ימחל לי, עתה היא שקיעת החמה ועלי להדליק נר חנוכה"... בטרם הספקתי להגיב לדבריו, שלף אותו ת"ח מנורה קטנה מחיקו - אותה הכין עימו מבעוד מועד, הניח עליה נרות כמניין הימים, ובעוד הדיבור נעתק מפי, כבר קם הלה ובירך את שתי הברכות, הדליק את הנרות בגפרור, ומיד שב והתיישב על מקומו, נכון להמשיך במקום שעצרנו סיים רבינו והפטיר, "עד היום הזה איני מצליח בשום אופן להכיל בדעתי הנהגה כזאת... הכיצד אפשר לקום כך פתאום ולקיים מצווה יקרה כל כך בלא הכנה? איך זה ניתן לוותר על ההכנה היקרה, על ההתלהבות לדבר מצווה, על העסק סביב המצווה וכל המסתעף? אתמהה!

והיה רבינו מלמד את תלמידיו מוסר השכל, ומורה להם את הדרך ילכו בה: מקודם להדלקה יש להתבונן בספרים הקדושים העוסקים בטעמי ורמזי מצווה זאת, אף טובלים במקווה כהכנה ותוספת קדושה ומקפידים על תענית דיבור מהמקווה ועד לאחר ההדלקה כשעה. ובעת ההדלקה עצמה, מה מאד יש ליתן שמחה של מצווה בלב, על היותנו בני עם בחירו הזוכים לקיים מצוותיו באהבה, לכוון לשם ייחוד קוב"ה ושכינתיה ועל דעת כל הצדיקים, ולהשתפך בתפילות ובקשות שנזכה להאיר בתוכינו את אור התורה הקדושה, כי נר מצווה ותורה אור. מפי הרה"ג ר' יצחק לנדמן שליט"א.

לא. מרגלא בפומיה דרבינו מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א לומר. שכנהוג בכל דבר מצוה להדליק לכבודה נרות, וא"כ לכבוד מצות הדלקת נ"ח, ג"כ מן הראוי להדליק לכבודה נרות. ע"כ.

ויצויין עובדא נפלאה שהיתה בזה אצל רבינו הדבר חיים זיע"א כאשר פעם קודם שניגש רבינו להדליק ח' נרות אלו שקודם ההדלקה, קרא לא' החסידים שהמתין להוושע בזש"ק ואמר לו: הנך זקוק הרי לישועה וכתיב "הרגיל בנר הויין ליה בנים" (עי' פירש"י שבת כג:, דקאי גם על נר חנוכה), וכיבדו להדליק מס' נרות משמונת הנרות, ואכן לשנה נפקד הלה בזש"ק. (מרשימות הרה"ג יצחק לנדמן שליט"א)

נשמת אבוה"ק[לב] נבג"מ. אחרי כן היה מעלה השלהבת בנר השמש מן שמונה הנרות הנ"ל.

ג. יצק לגביעי המנורה שמן זית זך[לג] משמאל לימין כסדר שמדליק, ובשעת היציקה אמר בלחש התפילה "ומחכמתך א-ל עליון תאציל עלי וגו' ושמן הטוב תריק על שבעה קני המנורה" וגו'[לד].

לב. ובספר "מאיר עיני חכמים" כתב וזל"ק: ...יאמין האדם באמונה שלימה שוודאי בעת עמדו להדלקת נר חנוכה שעומדים עליו כל הניצוצות הקדושות שלו ומאבות אבותיו עד אדם הראשון, אשר כולם מסבבים על כל אחד ואחד מישראל שמא על ידי התעוררותו בהדלקת נר חנוכה יזכה להרים אותם ולהעלותם לשורשם.

לג. בגמ' שבת כ"ג.: א"ר יהושע בן לוי כל השמנים כולן יפין לנר ושמן זית מן המובחר. אמר אביי מריש הוה מהדר מר אמשחא דשומשמי אמר האי משך נהורי טפי כיון דשמע לה להא דריב"ל מהדר אמשחא דזיתא אמר האי צליל נהורי טפי. ועיי"ש בתוס' שזה קאי אנר חנוכה, ובב"י סי' תרע"ג מביא שהרוקח כתב שמן זית מצוה מן המובחר. ובמשנ"ב סי' רס"ד ס"ק כ"ג: המובחר - דהוא נמשך אחר הפתילה טפי מכולהו. ובלבוש (סי' תרע"ג ס"ב): מצוה מן המובחר להדליק בשמן זית דייקא דומיא דמנורה במקדש ועוד שבו נעשה הנס. במרדכי שם אי' שמהר"ם הי' נוהג להדליק בשמן זית. וכ"ה במהרי"ל הל' חנוכה שהדליק בשמן זית. ומביאם בדרכי משה סי' תרע"ג ס"ק א'. וכ"כ בשל"ה הק' [מסכת תמיד, נר מצוה, אות א] מצוה מן המובחר להדר דווקא אחר שמן זית להדליק הנרות אם אפשר לו, משום שהנס בבית המקדש נעשה בשמן זית. ולא ידליק בנרות שעוה. גם לא בשאר שמנים רק בשמן זית... עכ"ל.

זקני התלמידים מספרים כי גם בתקופות שהפרוטה לא היתה מצויה השקיע רבינו ה'דבר חיים' זיע"א דמים במס"נ להשיג שמן זית להדלקה. ובס' "באר רבותינו" מובא מכתב ששלח רבינו מוהר"מ מקרעטשניף זיע"א לבנו מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א קודם ימי החנוכה וז"ל המכתב ... אני שולח לך שמן זית זך לערך ג' רבעי ליטער, כי אין אפשרי לשלוח יותר כי הוצרכתי לשלוח לחתני הרב פינחס נ"י [מקעכניא] וגם נתתי לאחיך הרב מנאדבורנא [רבינו מוהרא"ז מקרעטשניף] שהיה בכאן. וגם זה הוא במעשה ניסים ונפלאות והשגחת הבורא בהוב"ש היאך שבא השמן הזה לידי. וגם אני שולח לך שעוה וגם נרות בכל מכל כל, ותראה לחלק השמן באופן שיהי' לך על כל ימי החנוכה אי"ה... ויהא רעוא שיתקבל הכל לנחת רוח לפני אבינו שבשמים ויתקיים בנו והאר עינינו בתורתך ודבק לבנו במצוותיך ויחד לבבנו לאהבה ולירא את שמך... מרקחת האתרוג תקבל ויהי' לרפואה שלמה אי"ה. עכ"ל המכתב.

לד. כידוע ששמן רומז לחכמה ועיין בספר "מאיר עיני חכמים" מש"כ בזה לכוון בעת יציקת השמן שם בי"ט עיי"ש [יצויין שבס' פניני החסידות (חנוכה, עמ' יב) הובא: "בעיר קאריסטשוב היה שם אב"ד הרב הצדיק המקובל רבי מאיר זצוק"ל, וחיבר ספר "מאיר עיני חכמים", והספר הזה רובו בנוי על כוונות נר חנוכה, כי הר"ר מאיר הנ"ל בא פעם אחד לרבו הקדוש רבי זאב וואלף המגיד מזיטאמיר ערב חנוכה, וראה את רבו הקדוש עומד ופניו כלפידים ומנקה את

ד. ומיד פתח ואמר "לשם יחוד"[לה] בקול רם ובהתעוררות רבה, ואמר את שני ה"לשם יחוד" כנדפס בסידור "בית יעקב".

ה. קודם הברכה הסתכל לעבר המזוזה ונשקה, והיה מקפיד שהדלת תהא פתוחה קצת כדי שיוכלו לראות את המזוזה[לו]. והתחיל באמירת הברכות בקול אדיר וחזק, ופניו בוערים כאש להבה.

הלעמפיל (המנורה) של חנוכה, כן היה ערך כמה שעות, והרגיש ברבו הקדוש את הכוונות אשר הוא מכוון אז, וכשבא הרב ר' מאיר ז"ל לביתו חביר את הספר הנ"ל על חנוכה דרושים נחמדים בדרך פרד"ס"].

לה. כידוע היה רבינו מעורר הרבה על מעלת אמירת לשם יחוד ומסירת מודעה קודם כל עשיית מצוה, ולחיבת הקודש נצטט משיחת קודשו בענין זה וזל"ק: הנה בכל דבר שעושים הן לימוד התורה והן בעבודת התפילה או בקיום המצוות, צריך לכה"פ לומר קודם בפה מלא שעושה דבר זה רק לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה, אשר קדשנו במצוותיו וציונו, ולא לשום כונה אחרת. ואמירה זו היא כמסירת מודעה שאינו חפץ במחשבות אחרות, ואשכחן נמי להלכה שגילוי דעת מהני לבטל ענינים שאין האדם חפץ בהם,כגון באופן שאנסו אדם לחתום על שטר שהוא מוותר על חוב שחבים לו, ומסר מודעא בפני ג' שאין כונתו לוותר על החוב אלא שעתה חותם בכפיה ואח"כ ילך לתבוע הממון בדין, אין לשטר הויתור כל תוקף, ויכול לתבוע את ממונו, והוא הדין נמי בעבודת ד' דמהני גילוי דעת שהרצון האמיתי הוא לקיים רצון ד'. ואחר שגילה דעתו בכך, הרי אף אם יעלה במחשבתו ח"ו תוך כדי הלימוד והתפילה איזה הרהור לא טוב של כוונה אחרת שלא לש"ש, ואף יכשל במחשבות של פניה וכבוד וכדו' כיון שגילה את רצונו הפנימי לעשות אך ורק לשם ד', לא פוסלות המחשבות הזרות את תורתו ועבודתו, ומסירת המודעה בכחה לבטל כל המחשבות שאינם ראויות, והכל מתקבל לרצון לפניו ית"ש, ונחשב לו הלימוד הזה תורה לשמה (אף שודאי לכתחילה אין ראוי שיהיו מחשבות כאלו, אמנם מ"מ בדיעבד מועיל הגילוי דעת). עכל"ק. ומקור לענין מסירת מודעה קודם כל מצוה עי' בזוה"ק פר' תזריע נ. "בשעתא דהוו עבדין עבידתא [בביהמ"ק], הוו אמרי דא למקדשא, דא למשכנא, דא לפרוכתא, וכן כל אינון אומנין, בגין דתשרי קדושה על ידייהו, ואתקדש ההוא עבידתא, וכד סליק לאתריה, בקדושה סליק". ע"כ. ועי' בסו"ס שער התפילה תשובה ממרן הבאר מים חיים בענין אמירת לשם יחוד קודם עשיית המצוות. וראה פנים מאירים, (תהלים, ד"ה אומר אני מעשי למלך) משל נפלא מרבינו מוהר"מ מפרימישלאן זיע"א בביאור ענין אמירת לשם יחוד קודם כל מצוה עיי"ש.

לו. בענין הדלקה ליד המזוזה עי' שאלתות דרב אחאי גאון (פר' וישלח): מאן דאמר מימין, קא סבר כי היכי דלהוי תרתי מצוותא בחד דוכתא, נר חנוכה ומזוזה. ומאן דאמר משמאל, קא סבר כי היכי דלהוי מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ובעל הבית בטלית מצויצת ביניהן. ע"כ. ועי' בס' אוצר יד החיים: עיין במדרש חנוכה שבימי היונים היו מבטלים מהם מצות מזוזה לכן מברכים אצל המזוזה.

ו. בנוסח הברכות אמר: בברכה ראשונה "להדליק נר חנוכה" (ולא של חנוכה[לו]), בברכת שעשה ניסים[לח] "בזמן הזה" (בפתח תחת הבית)[לט], בברכת שהחיינו בליל א' "והגיענו לזמן הזה" (הלמד בפתח)[מא].

לו. בשו"ע (סימן תרע"ו סעיף א'), המדליק בליל ראשון מברך שלש ברכות, להדליק נר חנוכה וכו'. ובמ"ב (ס"ק א') כתב, בגמרא וכל הפוסקים איתא נר של חנוכה, וכ"כ המהרש"ל, אך שכתב שיאמר שלחנוכה במילה אחת, ולא של חנוכה שתי מילות, והעולם אין נוהגין להקפיד בזה, עכ"ד. ואי' בספר שער הכוונות להאריז"ל (דרושי חנוכה, דרוש א'), שיש לומר הנוסח "להדליק נר חנוכה", שמרומז בו שם הקדוש הנקרא נח"ל היוצא מר"ת של נוצר חסד לאלפים.

ורבינו ביאר בזה (בשוה"ט מקץ תשנ"ה) וזל"ק: נראה לבאר הא דאי' מהאר"י ז"ל דלהדליק נר חנוכה הוא ר"ת נוצר חסד לאלפים, דהנה צ"ב האיך יצאו החשמונאים להלחם נגד היונים ימ"ש. אשר לכאורה עפ"י דרך הטבע כיון שהיו קומץ מועט נגד עם מלא הרי הכניסו את עצמם בגדר של מאבד עצמו לדעת, כי עפ"י דרך הטבע אין שום סיכוי שהם יהיו המנצחים ולא המנוצחים. אלא, דכיון דכל כוונת החשמונאים במלחמתם לא היתה על עצמם, רק מטרתם היתה הצלת כלל ישראל מיד היונים שביקשו לפגוע בכלל ישראל, ע"כ היו סמוכים ובטוחים שכח הרבים יעמוד להם ויזכו לניסים למעלה מדרך הטבע, וזה הרמז, דהכח להמשיך מדת נוצר חסד, הוא ע"י לאלפים, פי' ע"י שהבקשה הוא עבור הרבים, כדחזינן דזה היה הכח שעמד להם בימים ההם לזכות לאותם ניסים, עכלה"ק. ועי' של"ה הקדוש, שער האותיות, אמת ואמונה, אות כ"ד.

לח. מן הענין לציין מה שרבינו ביאר בנוסח ברכה זו (בשוה"ט מקץ תשנ"ג) וזל"ק: הנה זכותם של החשמונאים היתה בכך שהיו שפלים בעיני עצמם, והכירו באפסות כוחם וזכותם, וידעו כי הם מצד עצמם אינם מסוגלים לעשות מאומה, והשליכו יהבם על השי"ת שהוא יעזרם בזכות אבות, בגלל אבות יושיע בנים. ומידה יקרה זו של שפלות רוח וענוות צדק, היא הזכות שעמדה לימינם לנצח במלחמה בדרך נס ולהושיע את ישראל מצריהם. כי השי"ת משרה את שכינתו אצל בנ"א אשר הם שפלים בעיני עצמם, כאומרם ז"ל (סוטה ה.) עה"כ "אני את דכא". ומכיון שזכו להשראת השכינה היה להם את הכח האלקי להיות נעשה על ידם ענינים נשגבים שלא כדרך הטבע.

וענין זה נרמז בנוסח הברכה – "שעשה ניסים לאבותינו", שהניסים נעשו להם בזכות שפלותם וענוותנותם שסברו שהכל הוא מכוח זכות אבות. וזהו הרמז גם בלשון הכתוב שהביא רב נחמיה - שאל אביך ויגדך (שבת כא:), לומר שהם תלו הכל בזכות אבות ולא בזכות עצמם. עכל"ק.

לט. כ"כ בסידור אוצר התפילות ובסידור עבודת ישראל.

מ. וכתב בס' אוצר התפילות, ענף יוסף: בברכת "שהחיינו"- בעת אמירתו יחשוב במחשבתו, אני נותן לך יתברך הודיה על שהארכת ימי חיי עד הזמן הזה, לקיים מצותיך הקדושים השייכים בזמן הזה ועי' ט"ז סימן תרע"ו ס"ק א' משמעות ברכת "שהחיינו".

מא. כ"כ בסידור רבי שבתי סופר מפרמישלא, סידור השל"ה, סידור בית יעקב להיעב"ץ, וכ"כ

ז. פעם דיבר רבינו בקודשו ואמר, דמכוונת הברכות דחנוכה חזינן ענין האחדות, שכל השמות בכוונת ברכות אלו באים בשילוב ב' שמות משולבים כנודע[מב], להורות שע"י השילוב של האחד עם השני זוכים להעלות נר תמיד, לעשות נחת רוח להשי"ת, כדאיתא נ"ר ר"ת נחת רוח.

ח. לאחר סיום הברכות נטל את נר השמש בידו[מג], והדליק עמו הנרות, ולא יתואר עלי גליון את שלהבת הקודש והתפשטות הגשמיות שראו אצל

היעב"ץ בספרו לוח ארש דף לז ע"א שעפ"י דקדוק יש לומר בפתח ולא בחיריק כדעת המהרש"ל (הובא במג"א סי' תרע"ו), וכ"ה בסידור סלאויטא, ובפרמ"ג אשל אברהם סי' תרע"ו ס"ק א'. וכ"כ במטה משה וכ"ה בכף החיים (סי' תרע"ו אות ו').

מב. עי' בסידור בית יעקב להיעב"ץ וז"ל: קודם שיתחיל להדליק בליל א' מברך. וכונת השם בברכה ראשונה הוי"ה אהי"ה במלוי יודין. להדליק. עולה ע"ב ס"ג מ"ה. על ידי המשכת ג' אורות שמות הללו היא דולקת ומאירה. ונעשית 'נר' שכולל ג' יחודים הוי"ה אדנ"י, הוי"ה אלהי"ם, הוי"ה אהי"ה, (וכן גי' מאיר עם הכולל). ועוד האריך בכתבי האר"י ותפסת מועט תפסת. בברכה שניה תכוין הוי"ה (מילוי ס"ג) ואלקים, בברכה ג' לשם הוי"ה דאלפין ואדנ-י. ע"כ. ועי' שער הכוונות, דרושי חנוכה, דרוש א'. וראה בסה"ק "יד אהרן" (מאמרי הזוה"ק) עמ' קנה' כתב כוונה בזה עפ"י סוד עיי"ש.

מג. ובשעת הברכות לא החזיק הנר בידו. ובשו"ת הילולא דרבי לגרי"מ מניזנוב זצ"ל (מהדו"ת) מובא מה שראה אצל רבו הרה"ק רבי אברהם מסטרעטין זצוק"ל: "ברך הברכות בידים ריקניות ולא החזיק הנר, והוטב בעיני דבר זה, דקיימא לן (באו"ח סי' צו) דאסור לאחוז שום דבר בשעת התפלה רק הלולב, כיון דאחיזתו מצוה לא מיטרד". וע"ע פרדס יוסף החדש לחנוכה (ב"ב תשע"ד), למרן הגה"צ רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש על המועדים מה שכתב בענין זה.

ובס' רזא דעובדא (תולדות רבינו מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א) מובא: לפני הברכות אמר לשם יחוד הנדפס בסידור בית יעקב, (מר' יעקב מעמדין) בקול רעש גדול ובהתעוררות רב ונורא. וכל הקהל הקודש בשימת אוזן קשבת, לתיבות הקדושים הנאמרים באמת, מפ"ק ולב טהור, לבורא עולם. בתחנונים ובקשות בעדו וב"ב ובעד כל קהל ישראל.

בהכנה של כמה רגעים בשקט ופחד רב. בחיל ורעדה. התחיל את הברכות בקול אדיר וחזק משמיע קול חוצב להבות אש ברעש גדול ונורא. ופניו בוערים כאש להבה. ואפילו צוארו כעמוד אש מרוב התאמצות הכוחות. ובין כל ברכה עמד כמה רגעים בדביקות רב. ובהכנה לברכה הסמוכה.

אחר הברכות לקח השמש בידו, והחל להדליק מנר המוסיף משמאל לימין. וכאשר נדלק רק נר המוסיף, התחיל לומר הנרות הללו. עד וכל מצות שמונת ימי חנוכה. וזמן רב מאד הדליק כל נר ונר בפנ"ע, עד שהשלהבת עלה מאליה. בדביקות נפלא ונעלה. וראו עליו שמכוון בכוונות

רבינו הקדוש בעת הזאת, באמירת הברכות וההדלקה כשהוא אחוז שרעפים בדביקות עילאה לעשות רצון קונו[מד].

רבות ויחודים בעת ההדלקה. (שנשמעו כמ"פ מפיו בשיחותיו הנעימים שאחר הדלנ"ח. כמה וכמה ענינים כוונות ורמזים ללמד לעמו דרכי ה'. כדרכו בכל ענין להבינו וללמדו על בוריו). ובעת ההדלקה נטפו זיעת פלגי מים רבים מפניו הק'. כשכולו אחוז בסוד שרפי קודש. ורק כשכל הנרות דולקים באורות המבהיקים. אמר הנרות הללו קודש הם וכו'. ובסיומו כשאמר על ניסך ועל נפלאותך וכו', קשר עו"פ את השמש לכל נ"ח הקדושים. והחזיר את השמש למקומו הראוי.

מד. התלהבותו הנשגבה ועבודתו הנאדרת בקודש של רבינו הקוה"ט זיע"א בעת קיום מצוות הדלקת נר חנוכה, הייתה נפלאה עד מאד ברשפי אש קודש, בדביקות וחשיקות לעבודת הבורא עד כלות הנפש, וראו וחשו כל הנוכחים בשעת עבודת הקודש, כי ראשו וכל מעייניו של רבינו נתונים בגבהי מרומים בשמי שמים, ואין איתו יודע עד מה מהנעשה והנשמע במחיצתו באותו עת.

סיפר אחד מחשובי רבני אנ"ש, כי לפני שנים רבות, בימים בהם טרם נתעטר רבינו להנהיג את עדת ישורון, איוותה פעם נפשו לחזות בעבודת הדלקת הנר כפי שמקיימה בן הרבי "הדבר חיים", אולם לא ידע כיצד ימלא את משאלתו, שכן רבינו עורך היה את הדלקת נרו בתוך ביתו המסוגר יחד עם בני הבית בלבד, ומעולם לא באו אנשים להיות נוכחים באותו מעמד. פנה אל אחד מבני הבית קודם ההדלקה, וביקשו בתחנונים כי יואיל להכניסו אל החדר בשעה שרבינו עורך את הדלקתו, על אף שהדבר איננו מקובל. אולם בן הבית סרב לכך, באומרו כי חושש הוא מהקפדת הרבי אשר לוודאי לא ימצא חן בעיניו שנוהגים בו מעשה אדמורות, ומכניסים אנשים למחיצתו בעת כזאת. הפציר בו החסיד עוד ועוד, עד שנוכח הלה כי בנפשו הדבר, והגה רעיון בליבו כיצד למלא את משאלתו מבלי לעורר תשומת לב. אמר לחסיד כי יעמוד מוכן מאחורי הדלת בשעה היעודה, וימתין עד אשר יפתח רבינו באמירת ה"לשם יחוד" קודם ההדלקה, והיה כאשר ישמע את קולו של רבינו מתנשא ומתחטא בתיבות התפילה, יקרב אל הדלת בלאט והוא יכניסנו אל תוך החדר, ומובטח הוא שבאופן זה לא ישגיח בו רבינו כלל, ולא ידע מבואו ומצאתו... וכך הוה, בעת ששפך רבינו נפשו בתפילת ה"לשם יחוד", נכנס החסיד אל תוככי החדר, עובר בלכתו על פניו של רבינו שלא הבחין בו כלל, ונותר בחדר עוד שעה ארוכה לאחר שהעלה רבינו את הנרות, כאשר בכל עת אמירת המזמורים אין רבינו משים ליבו למאומה מהנעשה סביבו. מעט לפני סיום סדר ההדלקה החווה בן הבית לחסיד כי עתה היא השעה להסתלק ולצאת מן המקום, והלה יצא לדרכו מרומם ונפעם מעוצם קדושת המעמד, ולא נודע כי היה כאן מאן דהו כל השעה הנשגבה הזאת...

זקני התלמידים מספרים על גודל עבודתו הנוראה של רבינו הדבר חיים זיע"א באמירת הברכות בקול חוצב להבות אש ופניו בוערים כאש להבה. וזמן רב הדליק כל נר ונר בפני עצמו, עד שהשלהבת עלתה מאליה בדביקות נעלה. ופעם בעת שהתכופף רבינו אל הנרות בעת ההדלקה אחז אש הנרות בשטריימל של רבינו, מיד הוריד בבהלה אחד מצאצאיו מראשו את השטריימל כיבה את האש והחזירו על ראשו של רבינו, ורבינו עוד באמצע ההדלקה ולא חלי

ט. פתח באמירת הנרות הללו משעלתה השלהבת בנר הראשון[מה].

י. באמירת התיבות "הנרות הללו קודש הם", וכן בסיום הנוסח "על ניסיך ועל נפלאותיך ועל ישועותך", העביר את נר השמש על שלהבות הנרות, ואחרי כן החזיר השמש למקומו לצד המנורה[מו]. והיה מדקדק לערוך ולהיטיב הנרות בחן וביופי, לקיים מה שנאמר "זה קלי ואנווהו".

יא. רבינו הסב"ק הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א ובנו רבינו מוהר"מ מקרעטשניף זיע"א היו מדליקים הנרות חנוכה כשהם סגורים ומסוגרים בחדרם ולא נתנו לאף אחד לעמוד במחיצתם במעמד נורא ונשגב זה, והיתה עבודתם בזה כשרפים המשמשים מול קונם באימה וביראה[מז], ורק לאחר הדלקת הנ"ח נכנסו הקהל[מח].

ולא מרגיש כלל מכל הנעשה אתו. (מפי נכדו הרב יוסף יצחק רוזנבוים בן כ"ק האדמו"ר מראחוב זצ"ל). ומספר הרה"ח ר' משה ראטער שליט"א שזוכר בילדותו בעיר סערעט היה אביו הרה"ח ר' שלום אליעזר ז"ל הולך בלילי חנוכה לביתו של רבינו הדבר חיים מנדבורנה זיע"א לחזות בעבודתו בעת הדלקת הנרות חנוכה בקול חוצב להבות אש.

מה. במגן אברהם (סי' תרעו, סק"ג) בשם המהרש"ל: "אחר שהדליק נר ראשון אומר הנרות [הללו]". עי' פרי מגדים משבצות זהב ס"ק ה' מה שכתב על זה.

מו. עי' לעיל ערך הכנה לימי החנוכה, מקור לכך.

מז. ומובא טעם בזה בתורת יחזקאל (עמ' קנ"ב), פ"א כשלא הניח הרה"ק מקאזמיר את החסידים להיות אצלו בשעת הדלקת הנרות, ואמר להם אח"כ כתיב (ישעיה ל"ג) ועוצם עיניו מראות ברע, ואחז"ל זה שאין מסתכל בנשים בשעה שעומדות על הכביסה, פי' כי נשים מרמז על הנשמות ואין ראוי להסתכל בשעה שנשמות ישראל מתכבסות בדמעות לפני אבינו שבשמים, וכ"כ בהנהגות הרה"ק ה"בית אהרן" מקארלין שבעת הברכות וההדלקה לא הניח לשום אדם להיות בחדרו.

מח. אולם בניו מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א ומרן מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א לא נהגו כן. כי כן הורה להם אביהם הק' מרן מוהר"מ מקרעטשניף זיע"א, וכמו שכתב במכתב לבנו מרן מוהרא"ז זיע"א. "לפתוח הדלת לכל הבאים אליו, דורשי ומבקשי ה', בעת הדלנ"ח. ותקרב את לבבם של ישראל לאביהן שבשמים". וכן היה שנהרו אל רבוה"ק עם רב מאד לחזות בעבודת ההדלנ"ח.

יב. ובמשך שעה ארוכה בכל לילה היה רבינו יושב נוכח פני המנורה[מט], ומה נהדר היה המראה לחזות כהן גדול עטוף לבנים באמירת התפלות והבקשות וזועק מעומק לבבו הטהור ושפך שיחו לפני קונו ועיניו זולגות דמעות כמים לעורר רחמים על ישראל קדושים ולרומם קרן שכינת עוזנו ולהחיש זמן גאולתנו, ויותר משעה ומחצה נתמשכה עבודתו בדביקות עילאה ובבכיות עצומות, וכל הקהל עומדים ומביטים בעבודתו הקדושה והתעורר לבם בכוחו של אותו צדיק אמת המלהיב לבבן של ישראל לאביהם שבשמים, אשרי עין ראתה זאת, הלא למשמע אוזן תאבה נפשינו.

מט. כתב בס' מאיר עיני חכמים, "ראוי לכל איש ישראל להתעורר את עצמו בדבר הזה מאוד מאוד בחפצה ותשוקה להשם יתברך, ולשורר ולזמר כל אחד ואחד כפי כחו, ולאמר משירות ותשבחות של דוד המלך עליו השלום בספר תהלים. וכל אחד יבחר לעצמו כפי שכלו איזה מזמורים לשורר ולזמר לפני השם יתברך בעומק לבו בעת הדלקת נר חנוכה, ולעורר שעשועים להשם יתברך". וכתב באמרי פנחס- חנוכה אות רט"ו, כתוב בכתבים לענין אור הגנוז שבא בשעת הדלקת נרות חנוכה, ע"כ יש לכל אדם לישאר אצל נרות שלו אחר הדלקה חצי שעה. וע"ע בספר מגן אברהם (טריסק, שבת חנוכה, ד"ה וישראל אהב): "בהדלקת הל"ו נרות שבחנוכה צריך האדם לשיר בשירות ותשבחות בהתלהבות ובהירות ואורות חדשים... שעל ידי השירות ותשבחות יוצאים ומפקיעים עצמם מכל הרעות שבעולם, ומכל התאוות ומדות רעות, ונמשכים בשיר, שבאמצעות השירות ותשבחות המה נמשכים להשי"ת וזוכים לדביקות בשמו יתברך".

נ. זקני התלמידים מספרים בערגה על גודל עבודתו של רבינו בעת הדלקת נרות חנוכה עוד בבחרותו בצל אביו הק' ביפו כשהדליק בחדרו שע"י ביהמ"ד בקול חוצב להבות אש. יצויין שכשהדליק רבינו בביתו נאוה קודש היה לפעמים מרמז לאחר הברכות ויצאו כולם מחדרו ורבינו הסתגר בחדרו ועבד עבודתו הנשגבה.

מעשה פלא אירע פעם בא' מלילות החנוכה כשילדו של א' מאברכי אנ"ש שגר מחוץ לב"ב התהלך בחוצות עירו, והנה בעברו את הכביש הגיח רכב בדהרה ומחוסר תשומת לב פגע בילד, והילד הועף מרחק רב ומעוצמת המכה שקיבל איבד את הכרתו, והובל לביה"ח, אבי הילד שהוזעקו בדחיפות, לאחר ששמע מרופאים כי המצב בכי רע, התקשר מיד לא' מבניו של רבינו וביקשו להזכיר אצל רבינו, בשעה זו בדיוק סיים רבינו את ההדלקה וכשסיפרו לו את אשר קרה לילד ואת אשר אמרו הרופאים, נענה רבינו ואמר בזה"ל: זה לא יתכן שבשעה שאני מדליק את נרות החנוכה יאונה כל רע ומצוקה לא' מבני הקהילה, וציוה למסור להורי הילד כי בעז"ה הילד יצא בריא ושלם ללא כל פגע ואכן לאחר זמן קצר התעורר הילד ולא עברו ימים רבים והילד החלים לגמרי לפליאת הרופאים...

יג. רבינו הדבר חיים מנדבורנה זיע"א היה מביט על הנרות הקדושים מעת ההדלקה עד לאחר אמירת כל סדר הזמירות, וכך היה אומר בעל פה את כל נוסח ההדלקה[נא], ופלגי מים זלגו מעיניו ביקוד אש רשפי אש שלהבת י-ה בהתעוררות ובהתלהבות עצומה. ולפעמים היה אומר לאלו הנצרכים לישועה שיביטו על נרות החנוכה שלו למען יהיה להם לישועה[נב].

יד. רבינו הרבי ר' מאיר מפרימישלאן זיע"א אמר שרואה בהנרות הקדושים כל מה שיהיה כל השנה, בכל נר רואה מה שיהיה בחודש ומחצה[נג].

נא. בקב הישר (פרק צו) כתב לענין נרות של מצוה: "בהרבה מקומות מצינו שחביבין לפני הקב"ה נרות של מצוה, כמו שאמר הכתוב (ישעיה כד, טו) באורים כבדו ה', וכל נר הדולק לדבר מצוה, יש בו חדושים נפלאים גדולים אין שיעור, ואילו היינו זוכים להשגת רוח הקודש, היינו מברכים ומבינים ומשיגים על ידי מצות הדלקת הנרות של מצוה עתידות, דהנר של מצוה מתנבא כמו נביא המתנבא על פי ה'". ובקונטרס מנוחת אשר (בהקדמה) כתב מהגאון בעל מנוחת אשר מטשענגער זי"ע שפעם אחר הדלקת הנרות של חנוכה אמר: "מי שאינו פוגם בעיניו, זוכה לראות בנרות הללו מסוף העולם ועד סופו". וע"ע פרדס יוסף החדש לחנוכה (ב"ב תשע"ד), למרן הגה"צ רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש על המועדים מה שכתב בענין זה.

נב. מפי הרה"ח ר' זאב בורד שליט"א. ובייטב פנים לחנוכה בחלק הוד והדר (אות י' דף ק"ס) כתב. והנה מנהג ישראל תורה לישב אחר הדלקה ולשום עין באור הנרות. נ"ל הטעם להמשיך בזה אותן הנסים והנפלאות ע"י כח הראיה שיש בו כח להוליד וכדמצינו בעוף הנקרא ראה, ע"כ. ופעם סיפר רבינו שבשנה אחת בליל שביעי של חנוכה, לאחר עבודת ההדלקת נ"ח, הופיע לפני רבינו הדבר חיים זיע"א, אברך חשוך בנים, והורה לו רבינו שיקרא גם לבני ביתו, משנכנסו שניהם, הורה להם רבינו להביט על מנורת החנוכה שדלקה בחדרו. "כמה נרות רואים אתם", שאלם, שבעה! השיבו, כה יהיה זרעכם הבטיח להם רבינו, לבני הזוג נולדו בזה אחר זה שבעה ילדים. וכן מסופר על הרה"ק מאפטא זיע"א שפעם בא לפניו איש אחד שהיה חולה במחלת מרה שחורה ר"ל, ויעץ לו להסתכל בנרות הקדושים של חנוכה בשעה שדולקים וכן עשה, וכשקם האיש למחרת משנתו נהפך לאיש אחר בריא ושמח. ויהי לנס. ועי' בס' נפלאים מעשיך (ח"א) שפעם הגיע חסיד א' להרה"ק רבי מאיר מפרימישלאן זי"ע בימי החנוכה והתנצל בפניו שיש לו מיחוש והרופאים אמרו לו שהאוויר של ימי האביב שהוא בחודש הנקרא לשמותם בשם 'מאי' אז מזג האוויר מסוגל לרפואה למיחוש זו, ואם היה עכשיו מזג האוויר של חודש מאי אז היה יכול להתרפא בניקל, אמר לו הרה"ק הנה בגמ' איתא (שבת כב:) 'מאי' חנוכה וכו', והיינו שבימי החנוכה גם יכול להיות אותו סגולה לרפואה כמו שיש בחודש מאי, וכן הוה שהלה נתרפא.

נג. ומובא על הרה"ק רבי אהרן מקארלין שאחר שהדליק נרות חנוכה אמר כי הנרות ספרו לו וראה מראות אלקים בעת עמדו אל מול הנרות. וכן מובא על הרה"ק בעל ישמח ישראל זי"ע שבעת הדלקת נר חנוכה אמר פעם: שמי שיש לו "ריינע אויגען" [-עינים זכות] זוכה לראות

טז. סדר הזמירות כדלהלן: לאחר "הנרות הללו" פתח ואמר "ויהי נועם"נ וגו' יושב בסתר וגו'" ז' פעמים"נ, וכפל בכל פעם הפסוק "אורך ימים"נ.

ששורה על כל נר חנוכה שם הוי' ב"ה. (ילקוט אורות רבותינו מאלכסנדר). ועי' בסה"ק זרע קודש להרה"ק מראפשיץ (חנוכה, ליל א, דף צו.) מבאר: "הנה ענין שקבעו חז"ל שמונת ימי חנוכה ולהדליק בהם לזכר הנס, העיקר הוא לבוא מזה ליראה את ה' אלקינו כל הימים, כיון שהנרות של חנוכה אסור להשתמש בהם אלא לראותן בלבד, ו'יראה' הוא אותיות 'ראיה', ונמשך יראה לאדם מראיה של קדושה".

נד. בסידור ר' שבתי כתב: סגולה מהרמב"ן יאמר "ויהי נועם" ויכפול כל תיבה ז"פ אחר הדלקת הנרות, וטוב מאד. ובשם מורי ריב"ש נר"ו (הבעש"ט הק') לומר ז' פעמים 'ויהי נועם', 'יושב בסתר' כפשוטו, והיה נוהג לומר ג"כ בימים נוראים ובכל עת צרה שלא תבוא, עכ"ל. והגר"ח פאלאג'י כתב בספרו מועד לכל חי (סי כ"ז אות י"ג) וז"ל: כתב בספר הזכירה סגולה לשמירה מעולה כל השנה, שיאמר בחנוכה כל לילה אחר הדלקת הנרות, שבע פעמים 'ויהי נועם". ובספר אמתחת בנימין (ח, א) כתב: "האומרו ז' פעמים בכל לילה, מובטח שינצל מכל מיני ליסטים ואויבים ומקטרגים בזה השנה". ובסה"ק "עבודת ישראל" (חנוכה) כתב שההמון העם סבורים שטעם אמירתו הוא, כדי שבכח המזמור יגן הקב"ה עליהם מכל פגע, אך האמת הוא, שעיקר המכוון הוא לשמור על ידו את האור העליון המתגלה בשעת הדלקת הנרות לבל ישלטו בו החיצונים רח"ל, ע"כ.

ועי' קדושת לוי, דרושים לחנוכה: בחנוכה הניסים היו קצת גם כן על ידי התחתונים שחשמונאי ובניו היו לוחמים עם חיל אנטיוכוס הרשע ימח שמו. לכן אנו אומרים בחנוכה ויהי נועם בהדלקת נרות של חנוכה שבו נאמר מעשה ידינו כוננה עלינו, לרמז על נס חנוכה שהוא קצת מעשה ידינו במלחמה אמנם השם יתברך מעשה ידינו כוננה עלינו, שהקדוש ברוך הוא הצליח לנו מעשה ידינו להתגבר במלחמה. ע"כ. וכ"כ יסוד ושורש העבודה, בן איש חי וישב אות כ"ג ומשמרת שלום סי' מ"ט אות ב', ובליקוטי מהרי"ח כתב מספר אורחות חיים סי' תרע"ו שהוא עפ"י דברי התשב"ץ שהכהנים חשמונאי ובניו הלכו למלחמה ואמרו ז' פעמים ויהי נועם וב"פ פסוק אורך ימים וכו' ונצחו.

נה. ועיין לעיל עמ' כז טעם נפלא מרבינו הבאר יעקב מנדבורנה זיע"א לאמירת ויהי נועם ז' פעמים וזל"ק: הנה היונים באו לפגום באמונה של בני ישראל בהשי"ת, כדאי' במדרש (ב"ר ב, ד) שאמרו לישראל כתבו לכם על קרן השור שאין לכם חלק באלקי ישראל. והיתה ליונים כוונה מרושעת בזה, כי הם ידעו שהאמונה היא יסוד ושורש התורה כולה, וכאשר יש פגם באמונה ח"ו, הרי זה פגם בכללות התורה והמצוות. לפיכך נתחכמו לפגוע בכח האמונה של בני ישראל, והיתה תקותם שע"י זה יוכלו להשכיחם תורתך ולהעבירם מחוקי רצונך. ומכיון שהיונים באו להכחיש את האמונה בא-ל אחד לפיכך מסרו החשמונאים נפשם ויצאו להילחם מתי מעט נגד רבבות אלפי יונים. ולפי שמסרו נפשם על ענין האמונה, זכו לכוחות עליונים נשגבים להתגבר נגד היונים. ונצחונם של החשמונאים אינו ענין טבעי כלל ועיקר, אלא כח עליון הוא שעמד להם בזכות מסירות נפשם, ובכח זה זכו לנצח במלחמה נגד היונים, ומזה נמשך קיום התורה בכל

טז. ובאמירת תיבות "אלא לראותם בלבד" ו"רק בעיניך תביט", היה רבינו מביט על הנרות[נו].

יז. "מעוז צור" אמר בנוסח ולא בניגון, והיה מאריך בפיסקא "חשוף זרוע קדשך" בדמעות שליש לעורר רחמים ולקרב הגאולה השלימה. אמר "כי ארכה לנו הישועה כי ארכה לנו השעה", ולאחמ"כ הוסיף הפיסקא "מעולם היית ישעי וכו'"[נז]. פר' הקטורת אתה הוא וכו' (ומנה י"א סימני הקטורת

הדורות הבאים. ויש בענין זה לימוד לדורות, דהנה כמבואר החשמונאים מסרו נפשם על ענין האמונה, ובזה זכו לכוחות הנשגבים לנצח במלחמה. והענין בזה, כי בכח האמונה מעוררים את הכח העליון, וכל אדם לפי מדריגתו באמונה כך הוא מעורר את חלק האלוקי שבקרבו, ויכול לפעול באמצעותו דברים נשגבים.

והיינו דאי' במדרש תהילים (כ) "למנצח מזמור לדוד יענך ד' ביום צרה, זשאה"כ יקראני ואענהו עמו אנכי בצרה, אמר הקב"ה בשעה שמגעת צרה לישראל והם מבקשים אותי, יהיו משתתפין כבודי עמהם ומיד אני עונה אותם, שנא' יקראני ואענהו, ומה הטעם עמו אנכי בצרה". כלומר, כאשר בנ"י משתפין כבודו ית' עמהם ע"י שהם מאמינים ודבקים בו, בזה הם זוכים לכח הנפלא של יקראנו ואענהו, שהקב"ה כביכול בעצמו ממתין ומצפה שיקראו אליו והוא יענה אותם על כל בקשתם. ואפשר דמהאי טעמא אומרים מזמור יושב בסתר ז' פעמים לנוכח הנרות דחנוכה, כי ימי החנוכה שבהם נלחמו החשמונאים ומסרו נפשם על ענין האמונה, המה מסוגלים לחיזוק האמונה, ולפיכך חוזרים ומשננים את המזמור שיש בו את הפסוק הזה "יקראני ואענהו", להחדיר בקרבנו את האמונה השלימה, אשר באמצעותה זוכים ל"יקראני ואענהו" כנ"ל. עכל"ק.

נו. ובטעם הכפילות כתב במהרי"ל שיש במזמור זה י"ז פסוקים, ולפיכך כופלים את הפסוק האחרון, כדי להשלים למנין י"ח, כנגד י"ח ברכות שתיקנו אנשי כנה"ג בתפילות שבכל יום וע"ע במטה משה (סי' תצ"ז). וכ"ה בספר תשב"ץ- [לרבי שמעון בר צדוק זצ"ל הכולל תק"צ מנהגים ופסקי דינים של רבו המהר"ם מרוטנבורג זצ"ל, אשר כידוע נפטר בהיותו בבית הכלא, ואת הספר הזה כתב התשב"ץ מפיו בהיותו עמו במגדל בית הכלא]- אות רנ"ח, מהר"ם ז"ל כשהוא מתפלל ויהי נועם אומר לעולם אורך ימים וכו' ב' פעמים, ואז יש בו כמנין הכהנים בגימטריא ק"ל, לפי שכהני חשמונאי ובניו היו הולכים למלחמה ואמרו ז' פעמים ויהי נועם וב"פ אורך ימים אשביעהו ונצחו. והובא במג"א סי' רצ"ה.

נז. עי' בסידור ר' שבתי, כונת ויהי נועם.

נח. כ"כ בס' שפתי רא"ם (סטראזיניץ), חנוכה, שפייט זה חיברו הרה"ק רבי משה השרף זיע"א זקינו של מרן הרה"ק רבי מאיר הגדול מפרימישלאן זיע"א, וחתם את שמו בפיוט, מעולם, שמע, העבר, אמנם בס' קיצור של"ה מביא שמחברו הוא מרן הרמ"א (רבי משה איסרליש) וחתם את שמו, עיי"ש.

באצבעות יד ימין[נט], אביי מסדר[ס], ברכת כהנים, למנצח בנגינות[סא] (מתוך צורת המנורה[סב]), אנא בכח[סג] (והמנהג לאומרו כל ב' תיבות ביחד כדאי' מהאר"י הק'[סד]),

נט. ברמ"א סי' קל"ב סוס"ב, ויש שכתבו ליזהר לומר פיטום הקטורת מתוך הכתב ולא בעל פה שהאמירה במקום הקטרה וחיישינן שמא ידלג אחד מסמניה ואמרינן שהוא חייב מיתה, וביסוד ושורש העבודה שער ב' פי"א כתב בשם אריז"ל שימנה באצבעותיו כדי שלא יטעה ח"ו, וכ"כ החיד"א בעבוה"ק במורה באצבע סי' ג' אות ע"ג, וכ"כ בכף החיים סי' מ"ח סק"ד בשם משנת חסידים בתפילת העשיה פ"ה אות א' דימנה הי"א סממנים באצבעותיו, וכ"ה בסידור בית יעקב. ועי' בס' חסד לאלפים לבעל הפלא יועץ: יזהר מאוד בקריאת סממני הקטורת, שהרי אמרו אם חיסר אחת מכל סמניה חייב מיתה, והקריאה במקום הקרבה, והמדקדקים מונים את סימני הקטורת באצבעות. וע"ע בן איש חי, פר' מקץ, אות ח' שכתב בטעם הדבר וז"ל: פרשת התמיד והקטורת, יאמר בכונה גדולה. דרבו מספר מעלותיה, והקריאה במקום הקרבה, וימנה באצבעותיו הסממנין של הצרי והצפורן וכו', וכתבתי בסה"ק מקבציאל בסיעתא דשמיא, דהמנין מורה על חשיבות ומעלה, דלהכי קיימא לן, כל דבר שבמנין אפילו באלף לא בטיל, ועוד בזה תתעורר הכונה יותר, ועוד איכא טעמא במנין האצבעות, דאף על גב דקריאתינו היא העולה במקום הקטרה, עם כל זה לרוב יקר תפארת המצוה הזאת נצרף עם שיח שפתותינו איזה תנועה של מעשה, ולכן נמנה באצבעות כדי לעשות קצת פעולה בידינו בדבר זה, ואז יצטרפו הדבור והמעשה, כאלו הקטרנו ממש, ולכן נראה לי דטוב למנות באצבעות הימין דוקא, ודלא כמ"ש דימנה בשתיהן, כדי לזכות שתי ידות כאחד, חדא דמעשה הימין מסוגלת יותר בכל מקום, ועוד כי הכהן המקטיר בבית המקדש, היה מקטיר בימין, ועוד כתבתי שם טעם למנות באצבעות, כי האחד עשר סממנים הם בירורים של שבעה מלכים שהם שבע ספירות חסד גבורה תפארת נצח הוד יסוד מלכות, וידוע דחמש אצבעות הם חסד גבורה תפארת ונצח והוד, כמו שכתוב בשער הכונות בדרוש הציצית, ונמצא רוב שבע ספירות נרמזים באצבעות היד, לכך מונה בהם.

ס. אביי מסדר ולא אביי הוה מסדר וע"י בספר תפלה לדוד להגה"ק מבוטשאטש סימן על סדר התפילה שכתב שאין לומר "אביי הוה" בכדי שלא יהיה כהוגה את השם באותיותיו [שכשקורא ברצף מדביק אות י' של אביי לתיבת הוה] דאסור (עי' סנהדרין יג:), וכן הוא בגמרא יומא דף לג, הנוסחא "אביי מסדר", וע"י באשל אברהם או"ח סי' מח, והרה"ק מהרי"א מקאמארנא בספה"ק שולחן הטהור סימן מח סעיף יא, כתב וז"ל: וכן אביי מסדר כך הוא בגמרא (יומא דף ל"ג ע"א), ולא ישנה, ומשום הוגה השם לית לן בה כלל, דשם גופא אם לא נתכוין לקדשו חול הוא, אלא שאין לשנות מנוסח אמת של הגמרא וכו' עכ"ל. וכ"כ בבן איש חי.

סא. בסידור ר' שבתי (כוונות חנוכה): "ויאמר אחר כך 'למנצח בנגינות'". ובספר אמתחת בנימין (ח, א) כתב: "סגולה גם כן בכל פעם שידליק בכל לילה שיאמר אחר כך למנצח בנגינות וגו' אלקים יחננו ויברכנו וגו'". וכתב במשמרת שלום (סי' מ"ט ס"ק ב') טעם אמירתו לאחר הדלקת הנרות מפני שכתוב בו, "יאר פניו אתנו סלה", הרומז להארת נרות המנורה.

סב. וזה לשון קדשו של החיד"א בס' עבודת הקודש (כף אחת, אות כו): "כל מי שרואה את המנורה בכל יום ומכוין בה, מעלה עליו הכתוב כאלו הדליקה, ומובטח לו שהוא בן עולם הבא,

שיר המעלות אשרי וגו', מזמור שיר חנוכת הבית[סה], רננו צדיקים[סו], הלל הגדול,

וכל האומר למנצח בצורת המנורה, לא יקרה לו שום מקרה רע, ויצליח במעשיו". וכ"כ בספר מדבר קדמות (מערכת ד' אות כ"א), "העתק מכתב הגאון מהרש"ל ז"ל, דוד המלך ע"ה הראהו הקב"ה ברוה"ק מזמור למנצח בנגינות מזמור שיר וכו' כתוב על טס של זהב מופז, עשוי בצורת מנורה, וכן הראה אותו למשה רבינו ע"ה, והיה דוד המלך ע"ה נושא מזמור זה כתוב ומצויר וחקוק במגינו בטס של זהב כצורת מנורה, וכשהיה יוצא למלחמה, והיה מכוון סודו היה נוצח ואויביו נופלים לפניו". והרה"ק בעל בני יששכר כותב בספרו אגרא דפרקא (אות קע"ו) וז"ל: מקובל בידינו שעל מגינו של דוד המע"ה הי' מצוייר צורת המנורה וכו' להגביר הגבורות על אויבי ישראל – וז"ש דוד כי אתה תאיר נרי וגו', ומעתה תתבונן כשגברה יד בית חשמונאי נעשה נס במנורה, והושם זכרון לדורות להגביר כגבורות על אויבנו והדלקה עושה מצוה להאיר אורותינו, כי אורות הם החסדים אשר יאירו לנו וכו', ותתבונן מעתה ואשר מקובל בידינו לומר מזמור ס"ז אלקים יחננו וכו' בכל גוים ישועתך וכו' בצורת המנורה דוקא עכ"ל.

ועי' בספר מאיר עיני חכמים להרה"ק רבי מאיר מקארסטשוב זצ"ל (בסופו פרפראות לחכמה) רמז נכון בפסוק: "יחננו ויברכנו יאר פניו אתנו סלה, בגימ' מכוון להדלי"ק נ"ר חנוכ"ה בשמ"ן זי"ת".

סג. משמרת שלום (סי' מט, סעי' ב): "אנא בכח כי שבעה שמות כנגד שבעה קני המנורה".

סד. עי' פרע"ח שער עולם העשיה, ב': אנא כו', צריך לחבר כל שתי תיבות יחד, כי כל ו' תיבות הם שם אחד כנודע. וצריך לחלק כל ב' תיבות שבשם, כגון - אנא בכח, גדולת ימינך, תתיר צרורה, וכן עד"ז כל הז' שמות. והוא בסוד, בשתים יכסה פניו ובשתים יכסה רגליו ובשתים יעופף..., ועי' בס' שולחן הטהור סי' מה, יא.

סה. בניגון של הרה"ק ה"אמרי אש" ממודז'יץ זי"ע (יצוין שבניגון זה היה רבינו מזמר "מה ידידות" בכל ליל שב"ק בשולחנו הטהור של אביו הק' רבינו הדבר חיים מנדבורנה זיע"א). וראה של"ה הקדוש, פר' וישב, תורה אור טו, שמזמור זה תיקנו על חנוכת בית חשמונאים. וכתב החיד"א (בדבש לפי) ובספה"ק אילה שלוחה (פר' מקץ), שראשי תיבות של מ'זמור שי'ר ח'נוכת ה'בית הם "שמחה", שעל ידם היה עילוי לשכינה. וגם אותיות "משחה", שהיה הנס בשמן המשחה. ועי' רש"י (תהלים ל): "שיר חנוכת הבית, שיאמרוהו הלוים בחנוכת הבית בימי שלמה". ומוסיף הרי"ד (מטראני הראשון) בפירושו על תנ"ך: "מזמור זה עשה דוד בסוף ימיו... ואף על פי שלא נבנה בית המקדש בימיו, עשאו קודם לכן, שכשיבנה יאמר על שמו בחנוכתו". ביסוד ושורש העבודה (שער יב) כתב "ראוי לומר תיכף מזמור ל' שבתהלים במתון גדול, ויכוין בהודאה של מזמור זה על התשועה שעשה עמנו יתברך שמו בימים האלו".

ובספר אמרי פנחס (לימוד התורה, אות פב) כתב: "בשעת הדלקת נר חנוכה אומרים מזמור שיר חנוכת, ויותר חיוב מלומר ז' פעמים ויהי נועם". ובמשמרת שלום כתב דמזמור זה הוא על העלאת ניצוצות הקדושים וע"י האור של חנוכה מתעלים הניצוצות הקדושים.

סו. בניגון הרה"ק הבני יששכר זי"ע. בטעם אמירתו כתב בס' משמרת שלום (שם): "רננו

נשמת כל חי[סו] בהתלהבות עצומה[סח] עד הסיום, ושילש התיבות 'וכל הלבבות ייראוך' וכפל התיבות 'ומעולם ועד עולם'[סט]. אחרי כן אמר יהללוך ה' אלוקינו

צדיקים... מובא בליקוטי צבי [החדש] בשם הצדיקים שאומרים... כי ידוע כי נר חנוכה הוא סוד אור הגנוז לצדיקים, סוד צדיק וצדק, וזהו רננו צדיקים, וגם נפשנו חכתה לה' ר"ת נח"ל, והוא שם קדוש ר"ת להדליק נר חנוכה, ור"ת נוצר חסד לאלפים, והוא שייך לכוונות חנוכה כמובא בספרי מקובלים ובספרי צדיקים".

ובספר רמזי אלול (בהקדמה) להג"ר שלמה דומיניץ מוויעלעטשקא ז"ל כותב בטעם אמירת מזמור רננו צדיקים בהדלקת נרות חנוכה, וז"ל: "היעב"ץ כתב לומר בהדלקת נרות מזמור רננו צדיקים, ואפשר משום שכ' אין המלך נושע ברב חיל גבור לא ינצל ברב כח, שהוא אנטיוכוס מלך יון ובני חשמונאים, וכ"ה בתפלה מסרת גבורים ביד חלשים ורבים ביד מעטים.

סז. בטעם אמירתו כתב בעל משמרת שלום (שם): "נשמת כל חי קראו חז"ל (פסחים קי"ח.) ברכת השיר, ואחי הרב [מקודינוב] הי' אומר עד מעולם ועד עולם אתה אל, והצדק אתו, כי י"ג שבחים שבישתבח כנגד י"ג מדות כידוע, והם שייכים לנר חנוכה, כידוע מסידור כוונות האריז"ל".

סח. ידוע גודל עבודתם של רבוה"ק בעת אמירת "נשמת כל חי" וכמסופר על הרה"ק הרר"מ מפרימישלאן זיע"א שהתאונן לפני הסתלקותו ואמר בזה"ל, שאחר פטירתו, ידברו ויספרו "מאיר הראה מופת כזה או כזה ברם האיך שהתמוגג לבו של "מאיר" באמירת נשמת כל חי. (היינו בעניני עבודותיו הק') מזה לא ידברו... ואצל מרן הס"ק הרר"מ זיע"א היה אורך נשמת לבד למעלה משעה מידי שבת בשבתו, ואחד מגדולי האדמורי"ם שהיה נוכח בעת ההדלקה של רבינו הדבר חיים זיע"א אמר פעם: מי שלא שמע את אמירת ה'נשמת כל חי' מפי רבינו ע"י הנרות חנוכה, אינו יודע מהו נשמת ולא שמע נשמת מימיו. (מפי הרה"ח ר' זאב בורד הי"ו).

וזל"ק של רבינו הקוה"ט זיע"א (בשוה"ט ויגש תשמ"ו): אאמו"ר הקוה"ט זצוק"ל היה מאותם הצדיקי אמת העובדים את קונם בסתר ובגלוי, דאמנם עבד את הקב"ה מעומק לבו הטהור והקדוש, אך לא הסתיר א"ע מעיני בשר ודם, והיה שופך ליבו כמים נוכח פני ד', בבכי ובתחנונים, כבן המתחטא לפני אביו, ו"לב" בגימ' "בכי", דבכיו נבע מעומק קירות הלב, כפי שראינוהו בעת עומדו בתפילה באמירת נשמת כל חי בשבת קודש, וכיו"ב, מתוך השתפכות הנפש והגוף ממש, שהיה ניכר בעליל שבשעה שהתפלל נתקרב אל השי"ת, ובשעה שאמר "נשמת כל חי" היה נראה בו הבחינה המובאת בטורי זהב (סי' רפ"ח ס"ק ב') "דאיתא באגדה שמצאו תלמידיו של רבי עקיבא שהיה בוכה בשבת, ואמר עונג הוא לי, ונ"ל שמרוב דביקותו בהקב"ה זולגים עיניו דמעות", כבחינה הזאת ממש זכינו לראות אצל בעל ההילולא, שהיה משתפך בנפשו כמאה"כ "שפכי כמים לבך נכח פני ד'", וכדאי' בספרים (שער הכוונות, דרושי קידוש לילי שבת, דרוש א', ענין תפילת שחרית של שבת) ד'נכ"ח' ר"ת נשמת כל חי, שבשעת אומרו נשמת ס'האט זיך גידאוונט, ס'האט זיך גיזאגט און אויס גירעדט און זיך געשמוסט מיט'ן אייבישטער. עכל"ק.

סט. רבינו מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א אמר: כשאבי הק' (רבינו מוהר"מ מקרעטשניף) היה בשבת בעת התפילה בישתבח כופל ומשלש התיבות "ומעולם ועד עולם אתה א-ל" (כפי נוסח רבוה"ק) היה עובר במוחו מעולם לעולם.

וכו', פרשת המנורה, לעולם ה' דברך נצב בשמים ג"פ, ומזמרין אין כאלוקינו וכו'[ע] אתה הוא ה' אלוקינו בשמים ובארץ וכו', "שיר המעלות לדוד" בניגון[עא]. והקפיד מאד שלא להפסיק בדיבור עד גמר סדר ההדלקה[עב].

יח. פסוקי ברכת כהנים, הלל הגדול, ובכן ישתבח, פרשת המנורה, היה רבינו אומר בעמידה. והיה אומר פסוקי ברכת כהנים, פרשת המנורה בטעמי המקרא[עג].

יט. מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א וכן אחיו מרן מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א נהגו לאחר עבודת ההדלקה לנגן בכינור[עד] בדביקות

ע. בניגון המקובל ממרן הס"ק הרר"מ זיע"א מנדבורנה.

עא. בטעם אמירתו כותב בעל משמרת שלום בספרו (שם): "ושיר המעלות הנה מה טוב ומה נעים שבת אחים גם יחד, הוא סוד נצח והוד [כי 'אחים' קאי על משה ואהרן כדאיתא במדרש, והם רומזים על בחי' נו"ה כנודע], וחנוכה תיקון ההוד (ראה פרע"ח שער י"ט פ"ו). [גם] 'כשמן הטוב' ודאי שייך לחנוכה".

עב. ז"ל היסוד יוסף (סוף פרק פ'): "ובהיות כי הנרות הם קדושה עליונה כנזכר, על כן מנהג המדקדקים לדקדק מאוד אפילו בדיבור שלא להרבות בדברים של חול בעוד שהנרות דולקים, וכל הזהיר במצוה זו כתיקונה יזכה לחזות בנועם ה' ולבקר בהיכלו, ולראות הנרות דולקות ומאירות בבית המקדש אמן סלה".

עג. עי' פרע"ח שער עולם העשיה, ב': ומורי זלה"ה בהגיעו לשום פסוק מפסוקי התורה ובתפלה, היה קוראם בניגון ובנעימה, כפי טעמי הפסוק במקומו ממש. וכתב באליהו רבה סי' מט: כתב בשולחן ערוך מהר"י לוריא: מורי ז"ל היה תמיד קורא התפילה בתוך הסידור ולא על פה, והיה אומר בטעמים כל דבר שבמקרא, עד כאן. ובשערי תשובה סי מט ס"ק א' כתב: ומהר"ח וויטאל כתב מורי זלה"ה היה אומר כל דבר שבמקרא בטעמים של אותו פרשה. ועי' של"ה הקדוש, מס' שבת, י', וז"ל: כתבו תלמידי האר"י ז"ל, שלא היה קורא התרגום עם הטעמים, רק המקרא היה קורא עם הטעמים. והיטב דיבר, כי השלשה מדריגות שהם ג' עליות זו על גב זו, דהיינו אותיות ונקודות וטעמים לא שייכים רק בתורה שבכתב.

עד. בענין הנגינה בכינור ידוע שרבינו הס"ק הרר"מ זיע"א הורה לבניו שילמדו לנגן בכינור, ואמר להם: הוי יודעים שכאשר משיח יבוא, יקבלו קהל עדת ישראל את פניו בשמחה ובשירים, בתוף וכינור. ומי אתם חושבים ינגן בכלי הזמר? הדיוטות ופשוטי העם?! לא כי, אלא היודעים לשבח, להודות ולהלל לבוראינו, ולפיכך תלמדו אתם אפילו מעט, לנגן עלי כינור, כדי שבבוא המועד, בעת בה תמלא הארץ דעה תדעו לקבל את פני משיח צדקנו במלוא ההדר והיופי, וכן פי' בפסוק ויהי כנגן המנגן וגו' (מלכים ב, ג, טו), ר"ל נג"ן היינו הכלי של ניגון שאין לו שום פנייה, כך צריך להיות המנגן, דהיינו שהאדם המנגן לא יהא חס ושלום במחשבתו פניה רק לעשות הכל לו יתברך. (ועי"ע בקו' "באהלי צדיקים" (כב' סיון תשס"ח) באריכות אודות עבודת הנגינה בכינור אצל רבוה"ק).

עילאה בבחי' ויהי כנגן המנגן ותהי עליו יד ה', וכל הקהל השומעים היה מתעורר לבם בגעגועין וכיסופין לא-ל חי[עה].

כ. בשנים ששהה מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א בארה"ק[עו] היה נוסע אליו רבינו הדבר חיים זיע"א באחד הלילות לאחר ההדלקה לחזות במעמד ההדלקה.

• ● •

ומרן מוהר"מ מקרעטשניף זיע"א נתן למרן אדמוה"ז הרר"א זיע"א כינור, ומי ששמע אותו מנגן ומעיניו הק' זולגים דמעות לא יכל להישאר אדיש. אפילו בלב אבן היו נכנסים הרהורי תשובה, עין לא נותרה יבשה. הרגישו בחוש כיצד נגינתו הקדושה נובעת מתוככי פנימיות הלב, לכן אין זה פלא שהיא כל כך השפיעה, (מעדות בנו כ"ק האדמו"ר מחדרה זצוק"ל).

וכאשר נפטר רבי מאיר מקרעטשניף והוטל גורל על חלוקת הירושה יצא הפור כי מרן אדמוה"ז רבי איתמר הוא שיזכה בכינורו.

בימי הזעם והאימה של השואה, כאשר לקחו הצוררים את יהודי טשערנוביץ לגטו, החביא מרן אדמוה"ז את כינורו במקום מסתור, יום אחד ראה חיל נאצי נוטל בידיו הטמאות את הכנור ומשתעשע בו, מרן אדמוה"ז קפץ כנשוך נחש וחטף מידיו את הכנור: "הלא זה הכינור של אבי הקדוש..." בני ביתו חששו מאוד מתגובות החילים הנאצים על התעוזה שנטל, הם הביטו באימה כיצד יפול דבר, למרבה הפלא קם קצין נאצי ואמר: "הניחו ליהודי זה והשיבו לו את כינורו", ויהי לפלא.

זקני אנ"ש עוד זוכרים עיתות של התרוממות נפש כגון: בימי החנוכה ובמלוה מלכה ובעוד זמנים נעלים, עת היו מנגן בדביקות עילאה והיו קולחים הצלילים המרטיטים מכינורו, שהביאו את כל הנוכחים עד לכדי דמעות.

עה. מן הענין לציין מעשה פלא שסיפר הרה"ג רבי אפרים רובינשטיין שליט"א מבאי ביתו של מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א בזה"ל: בחנוכה האחרון לחיי מרן אדמוה"ז מוהר"א זיע"א (בשנת תשל"ג) רימז לי מפורשות על הסתלקותו הקרובה אך לא הבנתי את הרמז העבה. בכל לילה מימי החנוכה היה רבינו יושב ומנגן בכינור כמה ניגונים וקהל רב היה מתאסף לשמוע אל הרינה. באותה שנה הכינור עשה קצת 'בעיות' והשמיע קולות צורמים שלא כהרגלו. אחרי חנוכה קרא לי הרבי ונתן לי לארוז את הכינור בתוך העטיפה, תוך כדי הפטיר הרבי ואמר לי: "שמעת, המיתרים כבר לא עובדים'... כמו"כ אמר לי שאביט היכן הוא מניח את הכינור כדי שיידעו היכן הוא נמצא. כך היה גם כשנתן לי את המנורה לקחתה אל אמי תחי' שתבריק אותה, אמי עשתה מלאכתה נאמנה והבריקה את המנורה בכלילת יופי. כשהבאתי לפני הרבי את המנורה, התחיל לעטוף את המנורה בשכבת ניירות, ותוך כדי אמר לי: 'אתה רואה, אנחנו אורזים חבילות, תראה איפה אני מניח את המנורה כדי שיידעו איפה היא נמצאת'... בשעת מעשה לא העליתי על דעתי שזה היה החנוכה האחרון בימי חייו.

עו. בשנים תשכ"ט-תשל"ג.

כא. רבינו הס"ק הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א היה נוהג לעשות סעודה קצת בכל הלילות אחר ההדלקה[עז].

הליכות ומנהגי ימי החנוכה

א. בברהמ"ז בימי החנוכה אמר רבינו הבאר יעקב מנדבורנה לפני הרחמן הוא יזכנו וכו', "הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כמו שעשה ניסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה" (אפי' שאמר כבר על הניסים)[עח].

עז. הב"ח בסי' תרפ"ב כתב שדעתו נוטה דחייבים לאכול פת בחנוכה, וברמ"א (סי' עת"ר ס"ב) כתב: וי"א שיש קצת מצוה בריבוי הסעודות, משום דבאותן הימים היה חנוכת המזבח. ובאלי' רבה ס"ק ט"ז כתב: וכן פסקו רש"ל וב"ח ואחרונים, וסיים בשיירי כנסת הגדולה דהעושה סעודה בכל יום של חנוכה הרי זה משובח. ובערוך השולחן (שם סע' ט') כתב: י"א שיש קצת מצוה להרבות בסעודות, חדא דשמחת הנפש תלוי קצת גם כן בשמחת הגוף כמושג בחוש, ועוד לזכר חנוכת המשכן שקבעום למשתה ושמחה. וע"ע פרדס יוסף החדש לחנוכה (ב"ב תשע"ד), למרן הגה"צ רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א בעמח"ס גם אני אודך ופרדס יוסף החדש על המועדים מה שכתב בענין זה.

עח. ורבינו הקוה"ט זיע"א ביאר הטעם בזה (בשוה"ט מקץ – חנוכה תשנ"ה) וזל"ק: נראה לומר בטעמא דהילכתא דכתב הרמ"א (שו"ע או"ח סי' תרפ"ב ס"א) "כששכח על הניסים בברכת המזון, כשמגיע להרחמן יאמר הרחמן הוא יעשה לנו ניסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה. בימי מתתיהו וכו'", (ומנהגינו לאומרו אף אם לא שכח) דלכאורה כל עיקרה של בקשה זו תמוהה היא, איך זה בא היחיד לבקש שיעשו עמו ניסים, והלא אין סומכין על הנס, דילמא לא יארע לו נס, ואף אם יזכה לנס הרי מנכין לו מזכויותיו בגין כך. וגם בגמ' (שבת נג:) אשכחן גבי מי שנעשה לו נס שלא כדרך הטבע, דאיכא למאן דס"ל בגמ' "כמה גרוע אדם זה שנשתנו לו סדרי בראשית", ונראה, דהא דאין סומכין על הנס היינו דוקא כאשר אדם יחיד מצפה שיעשו עמו ניסים שלא כדרך הטבע, בכגון דא אמרו דאין לסמוך על הנס, אולם היכא דהנס המקווה הוא נס לרבים, אז שפיר אפשר לסמוך על הנס בכח הרבים. ובכח זה יצאו גם החשמונאים להלחם נגד היונים ימ"ש. אשר לכאורה עפ"י דרך הטבע כיון שהיו קומץ מועט נגד עם מלא הרי הכניסו את עצמם בגדר של מאבד עצמו לדעת, כי עפ"י דרך הטבע אין שום סיכוי שהם יהיו המנצחים ולא המנוצחים. אלא, דכיון דכל כוונת החשמונאים במלחמתם לא היתה על עצמם, רק מטרתם היתה הצלת כלל ישראל מיד היונים שביקשו לפגוע בכלל ישראל, ע"כ היו סמוכים ובטוחים שכח הרבים יעמוד להם ויזכו לניסים למעלה מדרך הטבע. ולפי זה יבואר, דכיון דבקשתו היא לשון רבים הרחמן הוא יעשה לנו ניסים, ואין כוונתו כלל על ניסים פרטיים עבורו, שפיר יכול לסמוך על ניסים אלו בלא שום חשש. ומדוייק נמי בתיבת לנ"ו דהוי נוטריקו"ן ל"ו נרות, לרמוז שכשם שהנס דחנוכה נעשה בזכות הרבים, כן בקשתינו הוא עבור הרבים, והיינו דממשיך ואומר כשם שעשית ניסים לאבותינו, דכשם שציפייתם לנס היתה משום כך שהלכו בכח הרבים, כן גם בכח זה תעשה עמנו ניסים. ע"כ. ובשוה"ט מקץ – חנוכה תשנ"ו,

ב. בנוסח ועל הניסים היה מסיים "וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול"[עט].

ג. נהג לסבב ב'דריידל' (שכתובים עליו אותיות גשנ"ה) פעם אחת בימי החנוכה[פ], ואמר מקודם: על דעת אבותינו ורבותינו, על דעת כל הצדיקים, לפולחנא דקודשא בריך הוא, לשם יחוד קוב"ה ושכינתיה".

ד. בכל בוקר בימי החנוכה קודם התפילה היו מעמידים לפניו המנורה שלו בביהמ"ד בצד דרום, וכשנכנס לביהמ"ד ניגש להדליק נרות חנוכה כמנין אותו יום ואמר בלחש הנרות הללו. ובשעת התפילה היה מסבב פניו כמה פעמים להביט אל הנרות. אחר התפילה החזירו המנורה לביתו נאוה קודש[פא].

אמר עוד וזל"ק: ועל זאת עלינו לבקש ולהתפלל תמיד, שנזכה להיות מאותם המקדשים שם שמים ברבים, ושבזכותינו יוושעו כל ישראל, הוא שאנו אומרים "הרחמן יעשה לנו ניסים ונפלאות כשם שעשית לאבותינו בימים ההם בזמן הזה", דהיינו, שגם אנו נהיה ראויים לניסים כאלו שנעשו בימי החשמונאים, בכדי שגם על ידינו יתרבה ויתגדל כבוד שמים בעולם, עכל"ק.

עט. בענין נוסח הודאה זו יש כמה נוסחאות עיין בסידור ר"ע גאון ובמחזור ויטרי ובסי' היעב"ץ, ונוסח הנ"ל הוא בבני יששכר במאמר הלל והודאה, וכתב דכן הוא הנוסחא בידנו ממנהג אשכנז, ויש בה ס"ה ק"ח תיבות מתחלת על הנסים עיי"ש באריכות.

פ. מנהג הדריידל מנהג ישראל תורה היא ויסודתו בהררי קודש, ובספר בן ביתי (פר' מקץ) כתב: שמעתי מאיש כשר, שהרב הצדיק הרבי ר' מאיר מפרימישלאן היה גם כן שוחק עם בניו ועם תלמידיו בימי חנוכה בדריידעל. ועיי"ש ובסה"ק בני יששכר (מאמרי חודש כסלו מאמר ב' אות כ"ה בהג"ה) מש"כ בטעם הדבר וז"ל: מנהג אבותינו תורה הוא אשר המנהג בימי חנוכה משחקין הנערים בחתיכת עץ מרובעת ועליו בד' קצותיו חקוקין אותיות גשנ"ה בפירוד אות אחד לכל רוח והעץ הזה מתגלגל על נקודת קוטב מרכז האמצעי, להורות שהמלכיות הללו המרומזין בתיבת גשנ"ה כנ"ל המנגדים בפירודם בקצוות, הנה כולם סובבים על המרכז נקודה האמצעית ישראל המאחדים הקצוות, עיי"ש. ועי' סה"ק מאמר מרדכי (פר' ויגש) רמז לזה מן התורה.

פא. מנהג זה מוזכר בספר מקור חיים (סימן תערב) ובפרי מגדים (סימן תרע א"א ס"ק ב' ד"ה בעוד). ובספר אורחות חיים (סימן תרעא אות יג) כתב בשם שו"ת בנין שלמה (סימן נג): "מה שנוהגים בכמה מקומות בבתי כנסיות ובתי מדרשות להדליק נרות חנוכה גם בבוקר בעת תפלת שחרית, הוא כדי לצאת ידי דעת הרמב"ם (הלכות תמידין ומוספין, פרק ג, הלכה יב) דבהטבת הנרות דשחרית היתה גם הדלקה, אם מצא שכבו הנרות" [הובא בשדי חמד (אסיפת דינים מערכת חנוכה אות כד) ובטעמי המנהגים (אות תתסב בקונטרס אחרון)]. וראוי לציין דשיטה זו, דגם בשחרית היו מדליקין נרות במנורת המקדש, מפורש בזוהר הק' (פרשת ויחי דף רל, א: פרשת אמור דף פח, ב: פרשת בהעלותך דף קנ, א): לסדרא כהנא בכל יומא בוצינין בבי מקדשא כו', ולאדלקא להון בכל יומא תרין זמנין.

ה. רבינו הורה שמי שהוא אָבֵל ל"ע בתוך י"ב חודש, לא יעבור לפני התיבה בימי חנוכה אף לא לתפילת מנחה וערבית[פב].

ו. פעם נענה רבינו ואמר, כי ההמון אינו מבין די בשגב ימי החנוכה הקדושים, וכי עז היה רצונו לילך בכל שמונת ימי החנוכה בבגדי שב"ק. ואכן במשך שנים נהג לחבוש השטריימל עד לאחר תפילת שחרית ואחרי כן היה מסירו[פג].

ז. בשוה"ט נר ו' דחנוכה ר"ח טבת תש"ע הכריז רבינו בעת השוה"ט על ייסוד קופת הצדקה "שקל הקודש"[פד], וביקש שכל אחד ואחד יתן בכל יום ויום

ובספר המטעמים (ערך חנוכה אות יז) כתב טעם נוסף, משום פירסומי ניסא. ובספר נהר מצרים (הלכות חנוכה, נדפס בשנת תרס"ח) כתב עוד טעם: "מנהג יפה אף נעים להדליק נרות חנוכה בבית הכנסת גם ביום בתפלת שחרית, כי יותר מתפרסם הנס בהיות מדליק הנרות ביום, שאין להם צורך, רק להודיע הנס, מלהדליק בלילה אשר זה דרכנו להדליק נר להאיר בחשך". וע"ע בספר ליקוטי מהרי"ח (סדר דיני ומנהגי חנוכה).

פב. כ' בט"ז סי' תר"ס סקי"ב בשם יש מנהג דאין לאבל להתפלל בחנוכה, וכ"כ הפמ"ג בספרו נועם מגדים דף מ"ג, וכ"כ בשו"ת מגידות סי' פ"ג בשם הגר"א, וכ"כ בשו"ת מהר"ם שיק או"ח סי' קפג' בשם החת"ם סופר, ובביה"ל (סי' קלב) כתב דבימים שאין אומרים בהם למנצח ואא"א, אין לאבל להתפלל לפני התיבה, והוא עפ"י דברי המהרי"ל (סי' כב) שאין האבל מתפלל לפני העמוד בימים שהקהל שרוי בשמחה, וכ"כ בספר יוסף דעת יו"ד סי' שע"ו דאין לאבל להתפלל לפני התיבה בחנוכה, וכן בשו"ת יד סופר (או"ח סי' לז') בשם זקינו הכתב סופר שלא הניח לאבל להתפלל בחנוכה לפני העמוד אף לא מנחה ומעריב. וע"ע באריכות בספר נשמת ישראל (סי' ל"ב פ"ב אות יא).

פג. יצויין שבס' ליקוטי מהרי"ח חלק ג' (דיני חנוכה) מביא שהגה"ק הייטב לב ועוד צדיקים הלכו בבגדי שב"ק במשך כל ימי החנוכה, וכן מובא בס' דרכי חיים אות קיג שהרה"ק הדברי חיים מצאנז זי"ע לבש בכל שמונת ימי החנוכה את השטריימיל.

פד. מן הענין להביא את לשון רבינו באגרת היסוד שכתב בעת הקמת קופה זו בו מרחיב על גודל הסגולה הטמונה בה: ...רחש לבי דבר טוב בעזה"י, ונפשו בשאלתי ועמי בבקשתי אל כל אחד ואחד מאנשי שלומינו הקרובים והרחוקים אשר עמוד הצדקה והחסד נוגע אל לבם, להיות שותפים ולהימנות עמי לדבר מצוה רבה ונשגבה, אשר שכרה וסגולתה בצידה.

בהיות שצרכי עמך ישראל מרובים, ובפרט בעת האחרונה עקב קושי המצב הכלכלי בכל העולם כידוע, וקול צעקת בני ישראל באה אלי השכם והערב מחמת הלחץ זו הדחק הש"י, ונוסף על זה כהנה וכהנה מקרים דחופים שונים ומשונים ל"ע הנצרכים לסכומי עתק של אלפים ורבבות ואין הקומץ משביע, על כן אמרתי להקים בעזה"י ובעזרתכם קופה של צדקה, וייקרא שמה "שקל הקודש", אשר כל אחד ואחד מכם יקבענה בביתו ויזכור לתת בתוכה ככל יום מעה כסף אחת- "השקל היומי" יכונה- ובזה לקיים מצוה צדקה מעליא ולהיות שותף בהצלת נפשות

שקל לצדקה לקופה זו[פה]. ובקרב אנ"ש ידועים סיפורי ישועות רבים אשר נושעו בהם בזכות התרומה לקופה קדושה זו[פו].

ח. קריאת התורה: ביום א' דחנוכה מתחילין הקריאה מברכת כהנים[פז], וקורין לכהן עד 'לפני המשכן', ללוי עד 'לחנוכת המזבח' ולישראל מן 'ביום הראשון' עד 'זה קרבן נחשון בן עמינדב'[פח].

רבות מדי יום ביומו.

ונאמן הוא בעל מלאכתו מלך אוהב צדקות ובעל הרחמים, שישלם שכר טוב ליראיו ועושי רצונו בלב תמים, להניח ברכה מרובה עם כל הסגולות המעולות שמנו חכמים, הנקנות ע"י קיום מצות צדקה וחסד כל הימים, אל תוך בתיכם ועל ראש כל הנפשות אשר בהם שוכנים, בזכות קופת "שקל הקודש" אשר תשכון ביניהם לעולמים, וככתוב (משלי כ"א) "רודף צדקה וחסד ימצא חיים צדקה וכבוד" בנעימים, וכמובן מבלי לפגום ח"ו בכונת קיום המצוה לשמה ולשם רבון העולמים.

על כן אליכם אחי ורעי היקרים אקרא, משכו וקחו לכם קופה זו של צדקה, למלאות את ידכם במצוה רבה ויקרה, ולתת עליכם היום ברכה, היום אם בקולי תשמעו להשמיע על השקלים, לתת "שקל היומי" דבר יום ביומו וממנו לא תגרעו, ושמרתם את הדבר הזה לחוק לכם ולבניכם עד עולם, ולכל בני ישראל יהיה אור במושבותם, וחומת אש סביב להגן ולהושיע על כל נפשות ביתם, להשבית שטן ומקטרג מעליכם ומעל כל עמו בית ישראל ברחמים גדולים, אמן. ע"כ.

פה. מן הראוי לציין מה שהעיד בפנינו המשב"ק שבעת שייסד רבינו את קופתו הק' "שקל הקודש", והיה זה ביומי דחנוכה תש"ע, לקח בראשונה ק"א שקלים כמנין מיכא"ל כהן גדול סנגורן של ישראל ושילשל את הכסף לקופה באומרו "לפולחנא דקודשא בריך הוא" כשהוא אחוז שרעפי קודש.

ופעם כאשר הביע א' ממקורביו את משאלתו כי ברצונו לעשות משהו להנות את רבינו ולעשות לו נחת רוח, ענה לו רבינו, שים שקל בכל יום לצדקה בקופת שקל הקודש.

פו. פעם כשסיפר לרבינו מאן דהוא על ישועה שפעל בזכות שהבטיח לתת לקופת שקל הקודש באם יוושע ואכן נושע, נענה רבינו, ברור, דבר שנעשה לשם שמים יש בו כח גדול ורב סגולתו לעורר רחמים על הנותן.

פז. כדעת המחבר בשו"ע (סימן תרפד סעיף א): "קורין בקרבנות הנשיאים שבפרשת נשא, שלשה בכל יום. ומתחילין בברכת כהנים". ובאבודרהם הל' חנוכה כתב: הטעם שמתחילין בברכת כהנים מפני שהנס נעשה ע"י חשמונאי ובניו שהיו כהנים.

פח. טעם קריאת פרשת הנשיאים כתוב בטור (סימן תרפד): "משום שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה כסלו". וכתב הטו"ז (ס"ק א) הגם דהקמת משה את המשכן לא היה עד ראש חודש ניסן, ואז הקריבו הנשיאים קרבנם ואנו קורין פרשת הנשיאים בחנוכה, אחר השלמת המשכן. וכתב הלבוש (שם): "יש קבלה בידינו, שנשלם מלאכת המשכן בכ"ה בכסלו, ונס של חנוכה נמי, שהיה גם כן

ט. בזאת חנוכה קורין קריאת היום, וממשיכים עד "כן עשה את המנורה"[פט].

י. ביום כ"ז כסלו - יומא דהילולא דזקינו מרן הרה"ק בעל ה"באר מים חיים" זיע"א[צ], הדליק רבינו קודם התפילה ה' נרות[צא] לכבוד יומא דהילולא[צב].

יא. ספריו הקדושים:[צג] חביבות יתירה נודעה מרבוה"ק לספריו הק'[צד] ובפרט ללימוד הספה"ק 'באר מים חיים' ו'סידורו של שבת'.

באותו היום, הוא כמו חנוכת המקדש מחדש, לאחר שנטמא בימי יוונים, דומין להדדי, והוי ליה מעין המאורע. אע"ג שלא הקריבו הנשיאים הקרבנות עד ראש חודש ניסן, מ"מ, כיון שאלו הקרבנות היו לחנוכת המשכן, הוי שפיר מעין המאורע".

פט. בטור כתב שזה מנהג יפה כדי להשלים את חנוכה בסדר הנרות, והיה מרגלא בפומיה קדישא דרבינו דברי הרמב"ן בפ' בהעלותך ד"שלך לעולם קיימת" קאי אנרות חנוכה.

צ. כידוע רבוה"ק מתיחסים אחריו ע"י רבינו מוהר"מ מקרעטשניף זיע"א שהיה חתן הרה"ק רבי יחיאל מדורוהי בן הרה"ק רבי יעקב יוסף ממאהלוב בן הבאמ"ח זיע"א.

בענין מה שיש שהסתפקו אם יומא דהילולא דהבאמ"ח הוא בכ"ז כסלו או בכ"ח מן הענין לציין שמרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א סיפר שבעת מגוריו בעיר טשערנוביץ היה פעם בביהמ"ד שבו כיהן הבאר מים חיים כרב, והבחין שם בלוח זיכרון לזכרו שתלו תושבי העיר לאחר פטירתו ובו מצויין בפירוש שהבאמ"ח נלב"ע ביום כ"ז לחודש כסלו. ואכן רבוה"ק החזיקו את יומ"ד דהבאמ"ח בכ"ז כסלו.

צא. בנוסף לעשר נרות שהדליק בכל יום לע"נ הוריו, ופעם אמר רבינו הטעם, כנגד ה' חלקי נרנח"י של הצדיק.

צב. מרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א היה עורך ביום זה את שולחנו הטהור בסעודת ההילולא לכבוד הילולת זקינו ומספר עובדות מבעל ההילולא.

צג. כן ידוע גודל חשיבות ספריו הק' של הבאר מים חיים אצל צדיקי הדורות, וכמ"ש הרה"ק מאפטא זי"ע בהסכמתו: כל צמא לכו למים, אשר משם ישקו העדרים מבאר מים חיים, חיים הם למוציאהם בפה... ע"ש. ועי' בס' דברי חנה (ח"ב עמ' צ"ו) שהרה"ק מצאנז אמר שהספר באר מים חיים מאכט פלאקערן דאס הארץ צום לעבעדיגן בורא, [מלהיב לבבן של ישראל לאביהם שבשמים]. וע"ע בס' אוצר ישראל (אות ג') שפ"א כשאמרו להרה"ק מרוזין על הספר באר מים חיים שהוא מאריך בלשונו, אמר שהיה לו משקל של זהב על לשונו, וייחד יחודים בכל תיבה ותיבה, ע"ש. ובס' עירין קדישין מובא: סיפר הרה"ג ר' חיים מרדכי ראלעער ז"ל בעמח"ס שו"ת באר חיים מרדכי שאצל הרה"ק מרוז'ין זצ"ל היה חשוב מאד הספר הקדוש באר מים חיים, משום שכתוב בצורה של כדבר איש אל רעהו.

יב. פעם אמר בזה"ל: "לימוד בספה"ק סידורו של שבת הוא 'אל"ף בי"ת' של חסידישע בחור". והורה לתלמידי ישיבה"ק לקיים סדר לימוד בספר סידורו של שבת מידי ליל שב"ק קודם עריכת השוה"ט.

שבת חנוכה[צה]

יג. בעש"ק הדליק הנרות חנוכה קודם תפילת מנחה[צו], ובשעת ההדלקה לא אמר כי אם "הנרות הללו". ובשוה"ט היו מזמרים כמה מזמורים מן הנוסח

ועל גודל מעלת ספריו הקדושים יצוין מה שמובא בהקדמת הספה"ק "תולדות אברהם יוסף" להרה"ק רבי אברהם יוסף איגרא מזעלין זיע"א חתנו של מרן הס"ק הרר"מ מנדבורנה זיע"א ונכדו של הגאון רבי משולם איגרא זיע"א בזה"ל: בימי נעוריו נתגדל (מוהרא"י מזעלין) אצל דודו הרב הגאון הצדיק וכו' בעמח"ס "בר ליואי" והיה מפורסם לעילוי וחריף, ודודו הנ"ל שידך אותו עם גביר עצום מעיר בוטישאן במדינת רומניה אשר מקדם היה בעיר הזאת לרב הגאון הקדוש וכו' מו"ה רבינו חיים מטשרנוביץ זצלה"ה בעמח"ס "באר מים חיים" ו"סידורו של שבת" ועוד, ולאשר לא היה בעת הזאת רב בעיר הזו, כיבדו אותו לישב על מקום הרב הנ"ל (בעל הבאמ"ח) זצלה"ה, ונפל ברעיונו יען שהוא יושב על מקום הרב הנ"ל ילמד את ספריו הקדושים, וכשלמד ספריו הקדושים עבר עליו רוח טהרה וקדושה בעת תפילת שבת עד שלא היה יכול לגמור את תפילתו עם הציבור, ואחר איזה שבועות היה מוכרח להתפלל אחר תפילת הציבור ביחידות והתחיל לנסוע לתלמידי הבעש"ט הק' זצלה"ה ונשתלם א"ע בדרכי הצדיקים הקדושים תלמידי בעש"ט זצלה"ה, וכל זה היה ע"י לימוד הספרים הקדושים הנ"ל. עכ"ל.

צד. רבוה"ק היו מזכירים לעתים קרובות בדברות קדשם מספריו הק', וכן רבינו הס"ק הרר"מ זיע"א בספרו הק' "מאמר מרדכי" מביאו כמ"פ, ומסופר על מרן אדמוה"ז זיע"א, אשר הרבה פעמים ראוהו יושב אחוז שרעפים בדביקות עילאה כדרכו בקודש וספה"ק באמ"ח פתוח לפניו, וכן קרא את בית מדרשו בשכונת "יד אליהו" על שמו "באר מים חיים". וכן רבינו ה'דבר חיים' זיע"א היה מזרז את תלמידיו לקבוע לימודם בספר זה כאשר כתב במכתב קודשו לתלמידי הישיבה "מפליא לעשות עצה לזה (להתחזק בקיום המצוות באהבה ויראה שלא כמצות אנשים מלומדה) לימוד ברב כח כל התורה כולה, ובפרט בספר "באר מים חיים", ותשמעו לעצתי ללמוד כל שבוע, כל יום פ' אחת באמ"ח, ויהיה לכם ולדומיכם לתושיה רבה (המכתב בשלימותו מובא בס' דבר חיים' אגרות קודש). וסיפר הרה"ח ר' שאול חסידה ז"ל שפעם לאחר שהדליק הנ"ח, התעמק בלימוד הסה"ק באמ"ח שעה ארוכה ואח"כ בא להדלקה של רבינו ה'דבר חיים' זיע"א, לאחר ההדלקה כשעבר לפני רבינו לומר א גוטן חנוכה כנהוג, נענה אליו רבינו, איך ערב לכם לימוד הבאמ"ח ?, ופטרו לשלום. ופעם אמר רבינו לא' התלמידים בזה"ל: א חסידישע ספר איז באר מים חיים, אין א מוסר ספר איז מסילת ישרים.

צה. בספה"ק הפליגו במעלת קדושת שבת חנוכה וז"ל הספה"ק תפארת שלמה (לחנוכה) "ידוע כי בכל ערב שבת קודש, הנשמות יש להם עלי' למעלה, ועל ידי זה יורדים נשמות יתירות בשבת לעולם הזה. ובזה בארנו בגמרא (שבת כא:) ר' זירא אמר ר' מתנא אמר רב שמנים ופתילות

הנהוג לאומרו[צג].

יד. בשולחנו הטהור בעידן רעוא דרעוין זימרו הזמר "אכלו משמנים" המיוחס להאבן עזרא[צד].

טו. במוצש"ק נהג רבינו כמנהג אבותיו הק' להדליק קודם נרות חנוכה ואח"כ להבדיל[צה].

שאמרו חכמים אין מדליקין בהם בשבת מדליקין בהם בחנוכה בין בחול בין בשבת לרמז בזה על הנשמות הנדחים כמבואר במ"א שמנים רמז לנשמה ופתילות רומז לגוף. השמנים ופתילות שאין מדליקין בהם בשבת שלא הי' להם עלי' בשבת כידוע שיש כמה פגמים שהאדם ח"ו פוגם אשר עי"ז נדחה כמה וכמה זמנים מלעלות למקום שרשו. על כל זאת גדול כח שבת וחנוכה להיות עלי' גם לנשמות הנדחים לחוץ. וזה הפי' לעושה אורים גדולים הם האורות הנ"ל שבת וחנוכה. ועי' בס' אורות חיים: מרגלא בפומיה דהרה"ק מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א לומר ששבת חנוכה וזאת חנוכה נכללו בהם כל ימים טובים, והוא הגמר והחתימה של ימים טובים. וע"ע אוצר שיחות קודש מכ"ק מרן אדמו"ר זיע"א פר' מקץ תשמ"א.

צו. ברמ"א (תרע"א ס"ק ז') יש נוהגין להדליק בער"ש קודם מנחה, וכ"כ בקיצור השל"ה וכן הוא בערוה"ש (שם סעי' כו), וכן פסק באליה רבה (תרע"ט סק"א).

צז. כתב בספר "לקט יושר" (עמ' קנ"ג) מתלמיד בעל "תרומת הדשן": "וזכורני כשהדליק (בעל תרומה"ד) בערב שבת אמר הזמר "מעוז צור ישועתי" בליל שבת על השולחן עם שאר מזמורים".

צח. כ"כ בסידור בית יעקב וכן בליקוטי צבי שזמר זה מהאבן עזרא וחתם שמו אברהם בראשי החרוזים, ובסה"ק "אמרי פנחס" כתב, ששיר זה היה חשוב מאד אצל הרה"ק רבי פנחס מקאריץ זיע"א. ועי' בס' שער יששכר (מאמרי כסלו טבת אות עה').

צט. כנפסק בשו"ע סי' תרפ"א ס"ב, וכ"כ ברמ"א, ובמאירי (שבת כ"ג) כתב "מנהגנו להדליק קודם הבדלה ונסעדים בה בהבדלה שבתפלה שמאחר שנתאחרה ההדלקה כ"כ מקדימין אותה כמה שנוכל", וכ"כ במהרי"ל הל' חנוכה אות ז': "ומדליקין נר חנוכה ואחר כך מבדיל, ואפילו בבית, דאפוקי שבתא כמה דמאחר טפי עדיף...". וכן בספר לקט יושר (עמ' קנ"ב) מעיד על רבו בעל תרומת הדשן: "והוא מדליק קודם הבדלה כדי לאחר השבת...". ועי' שו"ת תרומת הדשן (ח"א סי' ס). וכ"כ מג"א סק"א להדליק קודם הבדלה, וכ"כ היעב"ץ בספרו מור וקציעה סק"א, וכ"כ בספר חמד משה (סי' תרפ"א) וז"ל: "לכן מהנראה הואיל ויש בנר חנוכה מעלת חיובא דיומא ופרסומי ניסא, וגם יש בה מצוה בקום ועשה המצוה, דהיינו הדלקה, ויש בה ברכה גם כן, מן הדין להקדים קודם הבדלה, שאין בה כי אם מעלת תדיר, ומכל מקום נגד זה אין ההקדמה מעלה לה כי אם האיחור משום אפוקי יומא, ואין בה פרסום נס, ואין בה מעשה מצוה כי אם ברכה לחוד, לכן יש לקיים פסק המחבר... כן נ"ל". וכ"כ הכל בו וכן נהג ג"כ החתם סופר זצ"ל. וכן הרה"ק בעל אבני נזר מסאכטשוב זצ"ל בירר כן בספרו להלכה (שו"ת אבנ"ז או"ח סי' תצ"ט), דנ"ח קודם, שמעריב זמנה כל הלילה ונ"ח זמנה כחצי שעה עד שכליא ריגלא דתרמודאי, וכל

זאת חנוכה[ק]

טז. רבינו היה מפליג ברום מעלת יום זאת חנוכה שעפ"י המובא בספה"ק החותם תלוי ועומד עד יום זאת חנוכה[קא], ושאפשר עוד לתקן ולשוב בתשובה שלימה, ולהמשיך שנה טובה והשפעת רחמים וחיים טובים לכל השנה[קב]. ובגודל העת רצון לפעול ביום זה ישועות ורפואות לבני ישראל.

• ● •

מה שאיחר מצה"כ חשיב מצוה עוברת. וכן מסיק: "על כן ברור שמדליקין נר חנוכה קודם כדברי המחבר ז"ל".

ק. רבוה"ק וצדיקי הדורות הפליגו בגודל קדושת יום זה ובס' אביר יעקב מובא: הרה"ק מרוזין זי"ע אמר, מה שהצדיקים יכולים לפעול מהשי"ת בראש השנה ויוה"כ, יכול יהודי פשוט לפעול מהשי"ת בזאת חנוכה. ועי' מאיר עיני חכמים (שער יג, פרק כ): "זה שיום אחר ראש חודש טבת נקרא זאת חנוכה, למען להתעורר לכל אדם ואדם, שעוד זאת הוא חנוכה, והוא גמר מחנוכה, ולזה יתעורר בהדלקת נרות חנוכה ברצון ותשוקה בהזדככות כל חושיו ואבריו". ועי' מגן אברהם (טריסק, זאת חנוכה, ד"ה ביום): "עיקר הנהגת המלוכה היא על ידי החותם של מלך, כי כל כתב אשר נחתם בטבעת המלך אין להשיב, לכן היום בזאת חנוכה נגמר החתימה לטובה". ובתפארת שלמה (זאת חנוכה ד"ה זאת עשו) כתב: "ולזה נקרא זה היום 'זאת חנוכה', לשון חינוך, כי הפעולה מכל התיקונים שנעשה מראש השנה העבר בתקיעות שופר נגמר עתה בימי חנוכה".

קא. עי' בסה"ק בת עין, פר' וישב, ד"ה ויהי כמשלש חדשים וז"ל: הנה איתא בכתבי האר"י ז"ל שעיקר סוף גמר החתימה היא בחנוכה. א"כ נוכל לומר שזה מרומז בפסוקים אלו עד"ז, ויהי כמשלש חדשים, היינו מר"ה עד חנוכה שאז עיקר גמר חתימה, עיי"ש. ע"כ. והרה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל כתב בספרו שער ישכר (מאמר ימי אורה אות ל"ו): "והנה מבואר בשם הצדיקים ז"ל בספרים כי גמר החותם שהי' בסוכות ושמ"ע נמשך עד חנוכה, והנה באמת בגמרא ומדרשים וזוהר הקדוש וכתבי האריז"ל לא מצינו זה בשום מקום, ודבר זה נמסר בסוד ה' ליראיו המקובל איש מפי איש". והבני ישכר בספרו דברים נחמדים (לחנוכה אות ד') מביא לכך מקור מלשון הזוה"ק פר' פנחס רכג: ובמקובלים (שער הפסוקים פ' וארא, ע"ח שער הכללים פ"ד, שער ל"ו פ"ב) 'אימא עילאה עד הוד איתפשטת', דאימא עילאה היא בחינת תשוב"ה עילאה, עד הו"ד איתפשטת היינו עד חנוכה, שהוא הזמן להלל 'ולהודות', עיי"ש. וזל"ק של הרה"ק מראפשיץ זי"ע בספר זרע קודש ח"ב ליל ג' דחנוכה: "מצינו בספרים שהכתיבה בר"ה והחתימה ביוה"כ וגמר דין בהו"ר עכ"ז אף שיוצאין הפתקין הנגזרים אין להם כח להתקיים עד חנוכה אולי יתקן האדם מה שעיות", ועיי"ש. וראה בבני ישכר מאמר ד' אות ג'. ועי' ס' טור ברקת (סי' תקצ"א ס"א) בשם מדרש.

ועוד מצינו ענין זה בדברי קדשו של הרה"ק מבארדיטשוב זצ"ל כפי שהובאו בספר דעת משה להרה"ק ר"מ מקאזניץ זצ"ל (בדרושים לחנוכה): "הנה הה"ק מו"ה לוי יצחק האב"ד דק"ק בארדיטשוב זצלה"ה אמר, כי בודאי אי אפשר להתקיים הפסקים והפתקין כפי שנכתב בראש השנה ויום הכיפורים, אמנם נמתקין מעט מעט עד גמירא בחנוכה ופורים".

קב. עי' בני ישכר (כסלו-טבת, מאמר ב, אות יד): "הדבר אשר מרגלא בפומייהו דרבנן רבותינו

יז. בזאת חנוכה היו נכנסים לפניו בקודש פנימה עם קוויטל ליזכר לטובה בהאי יומא רבא וליפקד בדבר ישועה ורחמים ברו"ג ובגמח"ט[קג]. והיה מקבל את משחרי פניו גם כשכבר ירד הלילה במוצאי זאת חנוכה ואמר שבקדשים הלילה הולך אחר היום ע"כ עדיין נמשכת הארת היום.

יח. רבינו היה אומר בשם זקינו הק' הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א על הכתוב "ויעקב נסע סכותה ויבן לו בית" וגו' (בראשית ל"ג, י"ז), אשר יעקב אע"ה המשיך את זמן החתימה טובה מראש השנה ויוה"כ עד לסוכות, דהיינו ליום הושענא רבה, 'ויבן' אחר זאת הבין אשר 'ל"ו בית', שגם יום זאת חנוכה שאז משלימין הדלקת 'ל"ו' נרות דחנוכה, הוא ג"כ זמן להמשיך את גמר החתימה טובה עד אליו[קד].

כת הקודמים, אשר בחנוכה יש מקום לעורר פקידת עקרים ועקרות, כענין ראש השנה, הנה לדעתי עיקר הענין עיקר הסגולה כיום האחרון, הנקרא בפי כל 'זאת חנוכה'. ועי' בספר אמרי נועם (זאת חנוכה, ד"ה ידוע): "ידוע מה שהצדיקים אומרים, אשר עת מוכשר להמשיך פרנסה טובה לישראל, הוא זאת חנוכה, וכמו כן בשמיני עצרת שהוא שמיני של חג, מברכין הגשם הרומז על גשמיות ופרנסה". ועי' מגן אברהם (טריסק. זאת חנוכה, ד"ה ביום): "בעת שמשלימין כל הח' נרות יכולים לזכות לתיקון הנשמה". ועי' בספר שער ישכר (מאמר ימי אורה, אות קלג) כתב: "וימי חנוכה בפרט היום האחרון, הוא מסוגל להמשיך בני חיי ומזוני רויחי, ואמנם עיקר הישועה ההוא, אשר נתגלה אז מאור הגנוז אורו של מלך המשיח במהרה בימינו". ומרן מוהרא"ז מקרעטשניף זיע"א אמר על השם "זאת חנוכה" כלומר שזהו כל עיקרו של חנוכה. (רזא דעובדא).

קג. כן הורה רבינו להגר"י מוגרבי שליט"א להוסיף בקוויטל בא' דחנוכה ובזאת חנוכה "גמר חתימה טובה". (ס' תולדות יעקב).

קד. עי' דבר חיים, פר' מקץ, ד"ה ויהי מקץ שהביא מאמר זה וממשיך בזה"ל: היוצא לנו מדבריו, אשר גם זמן התשובה נמשך ומגיע עד ימי החנוכה ומי שנתרשל במלאכתו ואחר עד כה עדיין יש סיפק בידו לתקן ולשוב אל בוראו ועי"ז להיטיב לעצמו את החתימה. והנה התשובה צריך שיהיה באופן שלא רק האדם ירומם עצמו מאשפות החטאים אלא ירים עמו גם את כל בני ביתו וכל הנלוים אליו, וזהו שאמרו חז"ל (שבת כא) "מצות חנוכה נר איש וביתו" שאין די במה שמאיר לעצמו אלא צריך שיאיר גם לכל בני ביתו, ואחרי שנתחרט על העבר וניחם על הרעה ועזב את יצרו הרע צריך שיהיה מכאן ולהבא מוסיף והולך במצוות ומעש"ט להוסיף טובה על טובתו, ואל יסתפק במה שתיקן את המעוות, וזהו שאמרו בית הלל (שם) "יום ראשון מדליק אחת מכאן ולהבא מוסיף והולך".

ותכלית התשובה היא שיתאמץ וירבה בעשיית הטוב עד שתתבטל ממנו לגמרי בחינת הרע שהיא ההמשכה אחר הנאות ותאוות עוה"ז, ויכבוש בחינה זו לגמרי להכניע החומר תחת הצורה

יט. פעם אמר במעלת יום זאת חנוכה, שהגם שכל יום מימי החנוכה מסוגל לתשובה מאהבה אמנם ביותר שייך ענין זה להיום האחרון דחנוכה הנקרא זאת חנוכה, כי הוא היום המיוחד והמיוחס מכל ימי החנוכה, וכאשר נודע מצדיקים אשר זה היום הוא גמר החתימה מהימים הקדושים, ויש מקום לבקש ותיטיב לנו החתימה, וממילא השעות הקדושות של יום גדול ונעלה זה, המה שעות של נעילה, אך נעילה מאהבה ולא מיראה, ומה מאוד מסוגלים שעות אלו לשוב בתשובה מאהבה ועי"כ להתעלות ולהתקרב לפני השי"ת.

כ. לאחר ההדלקה נהג לערוך את שולחנו הטהור לכבודו של יום[קה].

כא. נהגו לאכול סופגנין מטוגנין בשמן[קו] בשוה"ט דזאת חנוכה, והיה יוצא יד"ח ברכת בורא מיני מזונות מאחד שלא נטל ידיו לסעודה[קז].

עד אשר קדוש ייאמר לו, והיינו (שם) "עד שתכלה רגל מן השוק", כלומר שיתבטלו ממנו כל הרגלי העוה"ז ותהיה כל מגמתו ברוחניות, ואחר כל זאת עדיין צריך שמירה יתירה שלא יפול ח"ו ברשת הגאוה אחר שקידש וטיהר את עצמו, כי היא לפתח חטאת רובץ, והעצה לזה הוא שיכניע את עצמו במאד מאד ויהיה שפל ונבזה בעיני עצמו, ועל כן (שם) "נר חנוכה מצוה להניחה בתוך עשרה", היינו במקום נמוך, להשפיל ולהכניע את עצמו. עיי"ש. וע"ע אוצר שיחות קודש מכ"ק מרן אדמו"ר זיע"א פר' וישלח תשנ"ג.

קה. כתב בליקוטי מהרי"ח (דיני ומנהגי חנוכה): "מנהג אצל הצדיקים לעשות סעודה גדולה ביום השמיני הנקרא 'זאת חנוכה', ובודאי יש בזה כוונה, ובפשיטות נראה לפי עניות דעתי דאפשר מפני שהוא גמרה של מצוה, והוא על דרך שכתב הרמ"א (תרס"ט) שעושין סעודות משתה לגומרה של תורה ועי' בא"ר שם בשם ראב"ח דה"ה לגומרה של מצוה.

קו. זכר לנס שנעשה בשמן, ועי' בספה"ק שארית ישראל טעם מה שנהגו ישראל לעשות לאטקעס בחנוכה, ובספרן של צדיקים מערכת הרה"ק רי"מ מקוזניץ שאמר טעם ע"ז שהוא רמז לתקן הפירצות שעשו היונים בהיכל.

קז. והוא כיון שאוכלין הסופגנין בתוך הסעודה דמבואר בשו"ע (סי' קס"ח) כמה סוגים בפת הבאה בכיסנין שיש לברך עליהם תוך הסעודה, ודעת רוב הפוסקים דזה דוקא כשאוכלו לתענוג, אמנם כתבו הפוסקים דגול מרבבה ורעק"א ועוד, דלמעשה אין לברך עליהן באמצע הסעודה כיון דאינו ברור איזהו פת כיסנין, ועל כל אחד י"ל דאפשר זה פת גמור שלדיעה זו נמצא אם יברך במ"מ הרי בירך לבטלה.

והנה לאטקעס שתחילתו עיסה ולבסופו עשאה סופגנין מבואר (שם סעיף י"ג) מחלוקת אם דינו כפת, וי"א דאינו כפת ולא נפטר כלל בברכת המוציא, ולשיטה זו אם אוכלו לשם תענוג הי' הסברא נותנת שיברך במ"מ אפי' תוך הסעודה, וא"כ כדי שלא להזדקק לספיקות הללו מברך

כב. לאחר ברהמ"ז נהג לחלק מעות חנוכה לשמירה ברכה והצלחה[קח].

כג. ופעם דיבר מענין מעות חנוכה ואמר: אמנם הם נראים קטנים ופשוטים, אך באמת ערכם גדול ורב. ולפעמים כאשר היה נותן ביד אחד מטבעות עבור כמה מקרוביו וכדו', היה מזהיר שלא יתערבו המטבעות זה בזה, אלא כל אחד יקבל את המיועד לו דייקא[קט].

כד. פתילות ושמנים שנותרו מימי החנוכה, הצניעם עד לערב פסח ואז ושרפם יחד עם החמץ[קי]. ולפעמים היה נותן מהפתילות כסגולה לזיווג הגון[קיא] ולנצרכים לישועה ולשמירה וכדו'[קיב], וכן רבינו הדבר חיים זיע"א היה נותן מהפתילות כסגולה[קיג].

אחד שלא נט"י לסעודה במ"מ על הסופגנין ומוציא יד"ח ואז אתי שפיר לכל הדיעות. ועיין בספר שערי הברכה פרק טז' הערה סא.

קח. ועי' בספר בינת ישראל (חנוכה) טעם מנהג ישראל זה וז"ל: "טעם מנהג ישראל לחלק בחנוכה מעות לתלמידי חכמים ולתנוקות, משום שישראל עם קדושו מפזרים תמיד הרבה כסף בכל יום טוב לחבב המצוה, ובחנוכה ההוצאה על נר חנוכה אינה רבה, לפיכך מוסיפים ומוציאים ממון בשביל חזוק תלמידי חכמים, ומחלקים לתנוקות מעות חנוכה לפרסם הנס ולחבב את המצוה, כי מצוה העולה בהרבה כסף חביבה יותר".

קט. וכן הורה לא להכניס המטבעות למקומות שאין להכניס בהם דברי קודש אלא בשני כיסויים, ובמשך שנים רבות היה רבינו מטביל קודם מעות אלו במקוה. ופעם חילק רבינו לכמה נדיבים מטבעות לשמירה אשר טבל במקוה וא' ממקבלי המטבעות הכניסה בטעות לביה"כ ולאחמ"כ נכנס לרבינו מה לעשות, ציוה רבינו להשליך אותו מטבע ולהביא לפניו מטבע חדש ולקחו עימו לטבלו במקוה ולאחמ"כ כשחזר לחדרו החזיק בידיו המטבע והרכין ראשו במשך מס' דקות כשהוא ממלמל בפיו וכיון מה שכיון ואח"כ נתנו, ומי יבוא בסוד קדושים. וכידוע ענינים וישועות נפלאות מסופרים על מטבעות הברכה שחילק רבינו הק' ואכהמ"ל.

קי. יצוין שמרן אדמוה"ז רבי איתמר מנדבורנה זיע"א בשנות מגוריו בטשערנוביץ היה עושה מדורה במוצאי זאת חנוכה ושורף אז הפתילות. מפי בנו כ"ק אדמו"ר מחדרה זצוק"ל. ועי' שו"ע סי' תרע"ז ס"ד. ובסידור האריז"ל לר' שבתי (חנוכה) כתב: "והפתילות מהן יניח עד חנוכת המזבח, ולאחר שדולק ליל ח' יקח כל הפתילות יחדיו וידליקם עם שאר שמן זית שנשאר, וסגולתו להינצל מהריגת דם בע"ה".

קיא. סיפר הרב יצחק אייזנבאך הי"ו, ששנה אחת בזאת חנוכה, בתקופת לימודיו בישיבתנו הק', שלח רבינו לקרוא לו ולעוד שניים מתלמידי הישיבה, שכבר היו מבוגרים למדי באותו הפרק וטרם מצאו את זיווגם, והרבי העניק לכל אחד מהם פתילה מנרות החנוכה, כסגולה לזיווג הגון. ואכן לא יצאו ימים מרובים, ושלושתם זכו להתארס בשעטומ"צ. רבינו כדרכו רצה שיישמרו הדברים בצנעא, ועל כן קרא לכל אחד מהם לחוד, ונתן להם הפתילה כשהיו לבדם בחדר, תוך

בקשה שלא ידברו מזה. רק לאחר שנים נודע להם מפי המשמש שלמעשה הם היו שלושה, כשכולם נושעו כאמור באופן מופלא בתוך זמן לא כביר.

קיב. מעשה נפלא מספר הרה"ג ר' יוסף מוגרבי שליט"א, מגדולי מקורבי רבינו וראש קהילת תפארת בנים בחולון: היה זה בשנותיי הראשונות בחולון, כאשר קהילתנו טרם קרמה עור וגידים, ואך מתי מעט תושבים מתחזקים באו להשתתף בקביעות בשיעורים. באותם ימים לא עמד לרשותנו עדיין מבנה ראוי שישמש כבית כנסת, ולקראת הימים הנוראים היינו שוכרים אולם מתאים שיוכל להכיל את האורחים הרבים שהתפללו עמנו בחגי תשרי.

אולם אנשים לא באו מעצמם. היה עלינו לעמול קשות שבועות קודם לכן, לכתת רגליים ממקום אחד למשנהו ולשכנע אנשים רחוקים לבוא ולהשתתף בתפילות יום כיפור. הם לא ידעו כמעט דבר ביהדות, והעבודה הייתה להצית בליבם את הניצוץ היהודי, שיגרום להם לבוא ולהתפלל בציבור לפחות בתפילות הקדושות של יום הכיפורים.

שבועות אחדים הייתי טרוד במסירת שיעורים והרצאות סביב השעון, במטרה להשפיע על האנשים לבוא ולהתפלל עמנו, וברוך השם הייתה היענות גדולה, ונערכנו לקליטת קהל גדול שיתפלל עמנו ביום הכיפורים. יום לפני יוה"כ נחרדתי לגלות כי אני הולך ונצרד, וקולי נחלש בצורה מעוררת דאגה. הייתה זו תוצאה של התאמצות מתמשכת ודיבור בקול רם במשך שעות ארוכות בכל יום, ועתה הם החלו לתת את אותותיהם, וצרידות קשה הלכה וכבשה את מיתרי הקול.

לא ידעתי את נפשי, אני אמור לעבור לפני התיבה בכל התפילות, ואין לנו שליח ציבור אחר. ניסיתי תרופות ושיקויים שונים, אך המצב רק הלך והחמיר. בצר לי קמתי ונסעתי למעונו של רבינו זי"ע, וסיפרתי לו על הצרה שנחתה עלי. אנשים יבואו לשמוע את התפילות ולא יוכלו לשמוע מאומה... לחשתי.

הרבי חשב מעט, ואז אמר לי: "תדע, כי התרופה היחידה למיתרי הקול שלך במצב כזה, היא רק מנוחה ושתיקה מוחלטת למשך שבועיים-שלושה. המיתרים התאמצו הרבה מעבר ליכולת, ועתה הם נפוחים וצרודים עד כדי איבוד קול".

למשמע הדברים נפלו פניי, אלא שאז הרבי המשיך: "אולם הואיל ורבים צריכים לך, ויש כאן שעת הדחק וצורך גדול לשם מצווה, אתן לך משהו שתיקח עמך ותשים בכיסך, ובעז"ה יועיל לך למשך כל תפילות היום, עד קדיש תתקבל שאחרי נעילה. אך אחרי כן יהיה עליך לתת מנוחה מוחלטת לקולך, ורק כך ישוב לבסוף לאיתנו."

הרבי יצא מהחדר, ושב כעבור דקות אחדות כשבידו דבר-מה עטוף היטב בנייר. הוא נתן לי כשהוא מדגיש שלא לפתוח, והתנה עמי שאחזיר לו את זה לאחר יום הכיפורים.

איך שיצאתי מחדרו של הרבי הרגשתי נפלאות. קולי הלך והשתפר, ועד למחרת בשעת "כל נדרי", הוא כבר היה במיטבו ממש כמו לא אירע מאומה. גם למחרת בכל מהלך תפילות היום הקודש היה קולי בריא וחלק, וכך נמשך הדבר עד סיום תפילת נעילה. לאחר שנסתיימה התפילה התחלתי שוב לחוש בצרידות, ולא היה קץ להתפעלותי.

כה. רבינו הס"ק הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א היה משאיר את המנורה על שולחנו עד פורים[קיי].

עוד במוצאי יוה"כ הגעתי לחצרו של רבינו לברכת הלבנה, והודיתי לו נרגשות על הקמיע המופלא שהעניק לי ועל הישועה הפלאית שבאה בעקבותיה. הרהבתי עוז, וביקשתי מהרבי שיתיר לי להחזיק את הקמיע ברשותי, ולשמחתי הרבי נענה לי.

שנים רבות נזהרתי שלא לפתוח את הנייר החתום, אך פעם אחת עקב טעות נפתחה האריזה בשוגג. בפנים נתגלו, לא שמות קדושים ולא שום כיתוב אחר, אלא אך ורק...פתילות אחדות מנר חנוכה...

קיג. סיפר הרה"ח ר' שמואל צבי אלבום ז"ל כי רבינו הדבר חיים מנדבורנה זיע"א היה נותן מהפתילות לבחורים להניח בכובע כסגולה לטהרת המחשבה. וכן סיפר כי פעם חלה הגאון רבי חיים קרייזוירט זצ"ל גאב"ד אנטוורפן, מחמת מחלת השושנה (רויז) סמוך לאחר חנוכה ורבינו הדבר חיים זיע"א הלך לבקרו. וסיפר הגר"ח לרבינו שכבר שנים רבות סובל הוא ממחלה זו מפעם לפעם. שאלו רבינו אם השתמש בסגולה של שיירי השמן של חנוכה 'ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים', ענה לו: שכבר ניסה פעמים רבות ולא הועיל לו. נענה רבינו: תלוי מי נותן זאת ואיך נותן זאת. ואשלח לך בעז"ה ויהי לך לרפואה. כששב רבינו לביתו שלח בידי אחד מהמשמשים בקודש משיירי השמן שלו להגר"ח, שנים לאחמ"כ מצא הגר"ח את אותו משב"ק, אמר לו: דע שהייתי סובל ממחלה זו בכל שנה ולא הועיל לי דבר, ומאז שהשתמשתי בשמן של הרבי שוב כבר לא סבלתי מזה.

ובספר אוצר פתגמים ושיחות (עמ' לח) מובא: "פעם בא יהודי להרה"ק הרבי ר' מאיר מפרימישלאן לבקש רפואה. לאשתו שקבלה "שושנה" ברגלה. שאל אותה הרה"ק אם נשאר להם שמן משנה שעברה מחנוכה. אמר היהודי: מה שייך שמן לשושנה, ענה לו הרה"ק, כתוב בשיר "מעוז צור ישועתי" ומנותר קנקנים נעשה נס ל'שושנים', לך הביתה ושים קצת שמן שנשאר מחנוכה על השושנה, והרפואה תבוא לך". וב"שיח שרפי קודש" כתב בשם הרה"ק הרמ"מ זי"ע מקאצק, סגולה לשושן (רויז) ר"ל ליקח שמן הנותר בקנקן (פלעשין) מנרות חנוכה ולמשוח ע"ג (הרויז) ואמר רמז על זה מנותר קנקנים נעשה נס לשושנים, ודייקא מן הקנקן (הפלעשין) השמן הנותר ע"כ.

קיד. ועיין מש"כ בקו' משמרת איתמר (גל' כ"ט), שרבינו הסב"ק הרבי ר' מרדכי מנדבורנה זיע"א היה נוהג לאחר כל מועד להשאיר תמיד על שולחנו את חפץ המצוה של היו"ט עד יו"ט הבא, דהיינו שאת הקערה של המצות היה משאיר על שולחנו עד ראש השנה, וכן את השופר עד סוכות ואת הלולב עד חנוכה ואת המנורה עד פורים, ואת המגילה עד פסח וזה כדי להמשיך את קדושת היו"ט לימי החול הבאים.

האדמו"ר מקרעטשניף שליט"א

פנינים יקרים על חנוכה

[נערך ונסדר על ידי הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס גם אני אודך ועו"ס]

היוונים רצו לעקור מנהגי אבות הקדושים

מצותה וגו' עד שתכלה רגל מן השוק (שבת כא.)

אפשר לפרש, דהנה היוונים רצו להעביר את ישראל מדרך התורה, ותחבולתם היתה על ידי שיסירו אותם ממנהגי אבותם הקדושים שהיו מקפידים על קוצו של יוד', ויכניסו בלבבם שהרי אין מבינים הטעם שנהגו כך אבותם, וכהיום אין צריך להתנהג בחומרות אלו וכדומה, וכך יתחילו להתנהג כמנהג העולם, ויבואו לזלזל במצוות וכו', וזה הכוונה "להשכיחם תורתך", על ידי "ולהעבירם מחוקי רצונך", שיחפצו לברר על מנהגי אבותם, ויחפצו לחקור כל מנהג ולא יקבלו זאת כחק בלי טעם, ועל ידי זה יעבירום מדרך היהדות, ולכן תקנו "מצוותה" מצות נר חנוכה, "עד שתכלה רגל מן השוק", עד שיכלה את הרגליו ומנהגיו ממנהגי אנשי השוק שיבדל מהם לגמרי, ובזה יקים מצות נרות חנוכה שהיא הודאה על הנס שלא הצליחו היוונים לשלוט בנשמתם.

היטב רומז לנרות חנוכה

כתוב בפרשת וישלח, (בראשית ל"ב, י"ג) ואתה אמרת היטב, היטב, רומז למצות נר חנוכה, על דרך שאתה מיטיב ומדליק את הנרות. רמז שנזכה לנרות חנוכה.

בחנוכה יכול כל יהודי להתעלות עד מאד

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיְאֹר (בראשית מ"א, א') ובמדרש (רבה פ"ט, א') "ויהי מקץ שנתים ימים, קץ שם לחשך" (איוב כ"ח, ג').

נראה לבאר הכתוב והמדרש, ונקדים, הנה באו עתה שלשה זמנים מסוגלים, הראשון, ימי החנוכה ששכינה יורדת למטה מעשרה טפחים ויכול כל איש יהודי להתחזק, וכמו שפירשו צדיקים הגמרא (שבת כא:) "פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהם בשבת, מדליקין בהם בחנוכה", שאפילו הנשמות הנידחים שאף בשבת אין מתעוררים, מכל מקום בחנוכה איכא כוח והארה אף להם, השני, ראש

חודש, והשלישי, השבת קודש, ובפרט עתה אשר קוראים בתורה הקדושה על יוסף הצדיק שנתעלה מבירא עמיקתא לאיגרא רמה, מסוגל לכל יהודי אפילו בשפל המדריגה, להתעלות ולהתקרב עד מאד אל ה', ומסוגל להשפעות טובות ממעל. כי על ידי ששב אדם על חטאיו ופגמיו ומתקרב אל ה', זוכה להשפעות גשמיות רפואות וישועות.

וכמו שפירש זקני הקדוש רבי מרדכי מנדבורנה זיע"א הפסוק (שמות ט"ו, כ"ו) "כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליך כי אני ה' רופאך", כי כל תחלואי הגוף באים מתחלואי הנפש, וזה שאמר הפסוק, כאשר "כל המחלה אשר שמתי במצרים" אלו קליפות מצרים נגעי בני אדם "לא אשים עליך" שתתרפא נפשו מתחלואיה, אז יזכה "כי אני ה' רופאך" אף לגופו הגשמי תהא הרפואה.

דהשפעות גשמיות תלויה ברוחניות, וכשמתקרב אל ה', זוכה להשפעות טובה וברכה. ובמה יזכה האדם להשראת השכינה על ידי שיעשה פעולה מעצמו אתערותא דלתתא, כאשר אומר השם יתברך (מלאכי ג', ז') "שובו אלי ואשובה אליכם", "פתחו לי פתח כחודו של מחט ואני אפתח לכם כפתחו של אולם" (ראה ילקוט שה"ש רמז תתקפ"ח), ועל ידי שישתדל מצידו בתשובה אל השם יתברך "בשעתא חדא וברגעא חדא קוב"ה קריב לגביה" (ראה זוה"ק חיי שרה קכ"ט.:).

ונבוא לבאר פסוקינו "ו'יהי מ'קץ" ראשי תיבות: "ו'מתחרט מ'העבר", גם ראשי תיבות: "מ'תקן מ'חשבה ו'דיבור ו'מעשה", "ש'נתיים י'מים", ראשי תיבות: "ש'עתיד י'תקן", שמכאן ולהבא לא יחטא עוד, אז יזכה ו"פרעה" נוטריקון "פה רע", היינו כל הצרות והמעוקות "חולם", יעברו ויחלפו כחלום יעוף, "והנה עומד על היאור", "יאור", נוטריקון "י' אור", כאשר יקבל על עצמו להיות "יוד" להתנהג כיהודי יזכה ל"אור".

ולזה הסמיך המדרש לכאן "קץ שם לחושך", כאשר יקיים האמור יזכה שיראה קץ לחושך ויאיר לו השם יתברך. ומסוגל זה בפרט בזמן גדול כעת הזאת כאשר הזכרנו בתחילת הדברים.

הצדיקים תמיד מוסיפים בעבודת ה' יתברך

נראה ליתן מילתא בטעמא, במה שאמרו (שבת כא:) "והמהדרין מן המהדרין, מוסיף והולך". כי דרך הצדיקים עובדי ה' כל שמוסיפים בעבודה יותר מרגישים בעצמם שלא פעלו מאומה, ומשתוקקים תמיד להוסיף. כן נר חנוכה רומז לאור תורה ועבודת ה', לכן ביום הראשון מדליק אחד, וכאשר כבר הדליק אחד ואורו עיניו רואה שעדיין לא פעל מאומה, כן תמיד מוסיף והולך בעבודה.

חנוכה הוא זמן של תשובה

וַיְהִי מִקֵּץ שְׁנָתַיִם יָמִים וּפַרְעֹה חֹלֵם וְהִנֵּה עֹמֵד עַל הַיְאֹר (בראשית מ״א, א׳)

הנה חנוכה הוא זמן של תשובה, וודאי שבת חנוכה הוא זמן תשובה. דשבת עצמו הוא גם כן זמן תשובה כדאמר זקני הקדוש הבאר מים חיים זיע״א (אשר היום [כ״ז כסלו] היארצייט שלו) ד״שבת״, ראשי תיבות: ״ש׳בת ב׳ו ת׳שוב״, ולפיכך שבת חנוכה הוא זמן תשובה כפול, בבחינת ״שבת שבתון״. ובו אפשר לפעול הרבה כמ״ש הרה״ק ר׳ לוי יצחק מבארדיטשוב זיע״א, על יום הכיפורים דכתיב (ויקרא כ״ג, ל״ב) ״מערב עד ערב תשבתו שבתכם״, שתשבתו אלו המשביתים אתכם והמפריעים לכם, וכן השתא שהוא בחינת שבת שבתון, יכול להפריע המפריעים אותנו ולשבור השוברים אותנו. ומי הוא משביתנו הגדול ביותר ״הוא השטן הוא היצר הרע הוא מלאך המוות״. (בבא בתרא ט״ז ע״א), וצריך להתגבר עליו ולעשות כל אחד חשבון נפשו בזמן גדול כזה.

וצריך לעקור ולשרש השורשים שמהם נובעים כל העוונות והטומאות, הראשון הוא הגאווה, כידוע כי ״רם״ בגימטריא ״עמלק״, ועמלק הוא הגורם לטומאה ״אשר קרך״, ומאידך כשמחזיק עצמו בענווה ושפלות אינו חוטא. וכמו ששח דו״ז הרה״ק ר׳ מאיר׳ל מפארמישלאן זיע״א ״מאיר איז א טשערעפ ווארף אים אהער ווארף אים אהין איז ער האלץ א טשערעפ (מאיר הוא שבר חרס שאף אם תזרקנו לכאן תזרקנו לשם נשאר הוא אותו שבר חרס) כלומר מי שמחזיק עצמו בענווה אף כמה שזורקים ומשפילים אותו הוא נשאר כמות שהוא. ועוד איכא גורם גדול לעבירות, והוא אכילה שאינה בקדושה ובטהרה, ושאינה לשם שמים, ״מלי כריסיה זיני בישי״ (ברכות ל״ב ע״א), רח״ל, ורק כשאוכל ושותה בקדושה יכול לעבוד את השם יתברך כראוי.

ואיתא מצדיקים כי בפורים אשר הייתה הגזירה על הגופים, תיקנו יו״ט למשתה ושמחה, אבל בחנוכה שהייתה הגזירה על הנשמות, תיקנו יו״ט רק להלל והודאה. וכדי שיוכל להלל ולהודות לבורא, צריך אף בשעת עסקו בענינים הגשמיים ובעת אכילתו, לכוון רק לשם שמים, וכדי לחזק את גופו לעבודת הבורא, וזאת אפשר רק על ידי שאוכל עם הצדיק, ומסתכל על הצדיק בשעת אכילה ועל ידי זה מקבל ממנו קדושה. וכמו שאמרו מצדיקים (ראה תפארת שלמה) על הכתוב בפרשתן (מ״ג, ל״ד) ״וישתו וישכרו עמו״, דמרמז בזה גודל מעלת הנהנה מסעודת תלמיד חכם, אשר כל הסמוכים על שולחנו, הם זוכים להשפעות קדושה וטהרה. וכן בשבת קודש שאיתא מהרה״ק מרוז׳ין זיע״א ״קודש היא לכם שבת המלכה״, שאפילו ענייני ה״לכם״

ענינים הגשמיים בשבת הינם קודש, וודאי בו צריך האדם להיות בקדושה אף באכילתו ושתייתו, ואז יוכל אף בתורה ובתפילות השבת, שיהיו בקדושה והתלהבות. וודאי כשחלים שניהם יחד ב"שבת חנוכה" זמן מסוגל הוא לתשובה ולחרטה על העבר וקבלה על העתיד בענין זה.

ויבואר הכתוב על דרך זה ויהי מקץ וגו'. "ש'נתים י'מים", ראשי התיבות "ש'נתים י'מים", כראשי תיבות: "י'ום ש'בת". "ו'פרעה ח'ולם" ראשי תיבות כמו הראשי תיבות" "ו'ימי ח'נוכה", שבזמנים אלו וביחוד בשבת חנוכה, אם עושה האדם כנ"ל, "ו'יהי מ'קץ" ראשי תיבות, כראשי תיבות: "ו'עבר מ'תחרט", "ו'עתיד מ'קבל", ששב בתשובה שלימה, ועוד זאת מקשר עצמו לצדיקים ואוכל עם הצדיק ומסתכל בפני הצדיק, "מקץ", ראשי תיבות: "מ'קבל ק'דושת צ'דיקים", אזי הרי הוא זוכה ל"והנה עומד על היאור", "והנה" איתא מה"ישמח משה" זצוק"ל, שהוא לשון "שמחה", כנאמר: הֲלֹא אַהֲרֹן אָחִיךָ הַלֵּוִי יָדַעְתִּי כִּי־דַבֵּר יְדַבֵּר הוּא וְגַם הִנֵּה־הוּא יֹצֵא לִקְרָאתֶךָ וְרָאֲךָ וְשָׂמַח בְּלִבּוֹ. (ואהרן רומז אף לחנוכה, כדאיתא "שלך לעד עומדת"), ושמחה רומז לתורה, שזוכה לתורה, "פיקודי ה' ישרים משמחי לב", וזוכה ל"והנה עומד על היאור", שיעמוד מלמעלה, ולא יפול למים הזידונים. ואף בשעת אכילה שהוא שעת קרבא, כדאיתא בזוהר הקדוש, אינו נופל, ומנצח בקרב על היצר הרע.

יהא רעוא מן שמיא ונזכה לאור הגנוז שמתגלה בחנוכה, ולאמונה בהשם יתברך כידוע שחנוכה הוא זמן מסוגל לאמונה, ובלא אמונה לא היו יכולים לזכות אז לכל הניסים. ונזכה לאמונת צדיקים, שאף זה הכוח מתעורר בחנוכה שהנס ארע על ידי מתתיהו ובניו הכהנים הצדיקים. ולהשפעות טובות וברכות ולשמחה ונחת.

בחנוכה הזמן לדאוג לזולת

וַ יֶּחֱרַד ו אִישׁ אֶל אָחִיו לֵאמֹר מַה זֹּאת עָשָׂה אֱלֹהִים לָנוּ (בראשית מ"ב, כ"ה)

הנה האדם צריך לדאוג ולסייע לזולתו, הן ברוחניות הן בגשמיות, וזהו שאמרו בחנוכה "נר איש וביתו" (שבת כ"א:) פירוש "נר" יש להאיר לכל אחד ואחד מישראל, בין בענייני "איש" הוא חלק הנשמה, של כל אחד כדכתיב "ה' "איש" מלחמה" (שמות ט"ו, ג'), והן בענייני הגוף, "ביתו", רומז לגוף שהוא בית לנשמה.

ובחז"ל (ב"ק צ"ב.) "המבקש רחמים על חבירו, והוא צריך לאותו דבר, הוא נענה תחילה", ובפרט בחנוכה שאיתא בספרים הקדושים שהוא גמר חותם הימים הנוראים, צריך להשתמש בסגולה זו לעשות כל אחד ככל יכולתו למען חבירו. וזה שאמר הכתוב

"ויחרדו", שיהא כל אחד חרד לראות מה יוכל לעשות לזולתו – "איש אל אחיו". ואמר הכתוב "מה זאת עשה אלוקים", "עשה" מלשון תיקון, "זאת עשה" על ידי זה יוכל לתקן בחינת "אלוקים". אף אם חלילה וחס יש למידת הדין מקום לטעון ולערער, אולם כשיהודי חרד לזולתו, מסוגל להינצל מכל זה. וזהו שסיים הכתוב כאן וכתב: "לנו", נוטריקון "לו" נ'רות, כי עתה בחנוכה נצרך לזה ביותר שהוא גמר החיתום כנ"ל.

הגאון רבי אלחנן יעקב דוד הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס עקבי דוד ושא"ס

למה מזכירים בזמר מעוז צור כל הגליות והניסים

זמר מעוז צור, מיוסד על ששה בתים, בית ראשון מירי מחנוכת המזבח, בית שני גלות ויציאת מצרים, בית שלישי גלות נבוכדנצר, ובניית בית שני, בית רביעי גזירת ומפלת המן. בית חמישי מלחמת היונים ונס חנוכה. בית ששי בקשה לצאת מגלות האחרון.

והתבוננתי מה נשתנה נס חנוכה משאר הניסים, שלא מזכירים בחג המצות מנסים אחרים, רק בכללות מזכירים "שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותינו, והקב"ה מצילנו מידם", וכן בפורים לא מזכירים שאר הניסים, ורק בחנוכה מזכירים כל הצרות והנסים אחרי זה.

ולתרצו אקדים דברי המדרש לקח טוב (בראשית ל"ב, י"ח-כ"א) "ויצו את הראשון" זה גלות ראשונה, "ויצו גם את השני" זו גלות שניה, "גם את השלישי" זה גלות רביעית, שהשכיחה את כל הגלויות, "כדבר הזה תדברון אל עשו" שמלכותו מושכת עד המשיח, "ואמרתם גם הנה עבדך יעקב אחרינו", זכותו בא אחרינו וכן לדורות הבאים, דכתיב (תהלים כ', ב') יענך ה' ביום צרה ישגבך שם אלקי יעקב.

וכן הוא במדרש שכל טוב (בראשית ל"ג, י"ז ד"ה ורבותינו) "ויצו את הראשון לאמר" דור בגלות בית ראשון, "גם את השני" זה דור מלכות מדי ופרס, "גם את השלישי" דור מלכות יון, "גם את כל ההולכים" זה דורות שבגלות אדומי, וכן הוא בבעל הטורים (שם) וז"ל: "ויצו את הראשון" ארבע פעמים "את" כנגד ד' מלכויות.

ובמדרש שכל טוב (בראשית ל"ב, י"ח) "גם את כל ההולכים אחרי העדרים לאמר" לומר לדורות, רמז למנהיגי הדורות בארבע מלכויות.

וכתב עוד (שם ל"ב, כ"א) ד' עדרים כתיב בענין (בפרשה (ל"ב, י"ז) ויתן ביד עבדיו עדר עדר לבדו, - ורוח תשימו בין עדר ובין עדר) כנגד ד' מלכויות.

וכתב הבני יששכר (מאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ב' ס"ק כ"ה) דגלות הראשון גלות מצרים, היה כדבר שרשי לכל הד' גלויות, מן הארבע מלכויות אשר הכבידו עולם על ישראל, ולכן בתחלת גלות מצרים, כאשר בא יעקב מצרימה, וראה שהוא גלות שרשיית לכל הארבע גלויות, הנה "את יהודה

שלח לפניו אל יוסף להורות לפניו גשנה״ (בראשית מ״ו, כ״ח) היינו שיורו הדרך לכל ישראל ״גשנה״ המה ראשי תיבות של הארבע מלכיות ג׳ופני הוא מלכות מדי בימי המן, שרצו לאבד הגופים, ש׳כל הוא מלכות יון, שרצו לבטל חכמת התורה, נ׳פשי הוא מלכות בבל, שביטלו הקרבנות שהם תקנת הנפש, ה׳כל היא מלכות הרביעית גלות אדום שהיא מנגדת לגוף ולנפש ולשכל. ולכל אלה עשה יעקב הכנה דרבה תיכף בהתחלת ביאתו למצרים (ע״כ תוכן דבריו).

היוצא מכל זה שיעקב אבינו דאג לישראל בכל הארבע גלויות שיהיו (חוץ מגלות מצרים).

ואיתא בקדושת לוי (דרושים לחנוכה ד״ה בכסלו) דחנוכה הוא נגד יעקב, ועל ידי יעקב הם הנסים כנודע, וכן הוא בשער ישכר (מאמרי חדשי כסלו טבת מאמר ימי אורה ס״ק ס״ט), והוסיף דחנוכה נגד יעקב שהוא תיקון ״ותקע כף ירך יעקב״ (בראשית ל״ב, כ״ו), כנודע בכוונות (וכן כתב שם ס״ק מ״א, ע׳).

ואיתא בילקוט ראובני (פרשת וישלח ס״ק ע״א) בשם שפתי כהן (שם ל״ב, כ״ה, ד״ה ויותר) על הפסוק (בראשית ל״ב, כ״ה) ויותר יעקב לבדו, ואמרו חז״ל (חולין דף צ״א ע״א) שנשתייר על פכין קטנים (הובא ברש״י בחומש שם), מאין בא לו זה הכד, רק כשיעקב הניח האבנים תחת מראשותיו, והשכים בבוקר ומצא אבן, ונתבצר לו הכד של שמן, ויצוק על ראשו, וחזר הכד ונתמלאה, אז ידע יעקב שהוא מזומן לגבוה, - וזהו השמן שנמשחו ממנו המשכן וכל כליו והמזבח (שמות מ׳, ט׳-י״א), אהרן ובניו (שם מ׳, י״ג-ט״ו) וכל המלכים (שמואל א. י׳, א׳. שם ט״ז, י״ב-י״ג), ועדיין כולו קיימת - והוא כד השמן של צרפתית, שאמר לה אליהו כד השמן לא תכלה (מלכים א. י״ז, י״ד), והוא השמן של אשת עובדיה הנביא (מלכים ב. ד׳, א׳-ב׳, ז׳). וכשראה יעקב כך, שכל הניסים עתיד להיות בו, סיכן את עצמו והביאו.

והשו״ת שואל ומשיב (מהדורא קמא חלק ג׳ סימן מ״ב) כתב בשם שפתי כהן על התורה, דבימי חשמונאים מצאו השמן המשחה (הובא בקול אמונים קובץ ב׳ כסלו טבת תשמ״ה, ליל ג׳ דחנוכה).

היוצא מדברי השפתי כהן, שיעקב סיכן את עצמו על פך השמן, בשביל נס חנוכה שיהיה לישראל.

לכן כיון שחנוכה הוא נגד יעקב כדברי הקדושת לוי, והוא דאג לפך השמן שידליקו המנורה, לכן ביום טוב שלו, מזכירים כל הנסים משאר הגלויות, כיון דהוא כבר דאג גם על כל הגלויות, כנזכר לעיל (בשם חז״ל, ובני יששכר).

בחנוכה משחקין עם חתיכת עץ מרובעת - דריידל

הקדמה

מנהג אבותינו תורה הוא, אשר המנהג בימי החנוכה, משחקין הנערים בחתיכת עץ מרובעת, ועליו בארבע קצותיו, חקוקין אותיות גשנ"ה, בפירוד, אות אחד לכל רוח, והעץ הזה מתגלגל על נקודת קוטב מרכז האמצעי. (בני יששכר, מאמרי חדשי כסלו טבת, מאמר ב' ס"ק כ"ה)

א. נס גדול היה שם

מה שנוהגים לרשום על דריידיל נ' ג' ה' ש', מפרשים העולם שהוא נס גדול היה שם. (מדרש פנחס, חנוכה, ס"ק ס"ח)

ב. נרות שמונה הלל גמור

היות שמנהג ישראל תורה, כשם שיש לתורה ע' פנים, (תוס' מנחות דף כ' ע"ב ד"ה נפסל) כך יש ע' פנים למנהגים, ויכול לסבול כל הפירושים, ולכן יש לומר שהוא מרמז על כל המצוות שיש בחנוכה, הדלקת הנרות, ואמירת הלל.

וזה מרמז נרות שמונה הלל גמור (שאומרים בחנוכה הלל שלם, והוא לשון השו"ע (או"ח סימן תרפ"ג סעיף א') כל שמונת ימי חנוכה גומרין את ההלל). ר"ת האותיות שכתוב על הדריידל. (מדרש פנחס, שם)

ג. גימטריא "משיח"

כל הניסים באים מהיכל משיח, וגם בחנוכה יורד אור של משיח, ובשעת הדלקת נר חנוכה נתגלה האור של משיח.

וזה הרמז האותיות שכתוב על הדריידיל נגה"ש גימטריא "משיח". (מדרש פנחס, שם)

ד. גשנ"ה מרומז הארבע גלויות

גלות הראשונה גלות מצרים, היה השורש לכל הארבע גליות. בבל, מדי, יון, רומי, אשר הכבידו צרות על ישראל.

ארבע גלויות וגזירותיהם

והנה מלכות "מדי" גזרו (מגילת אסתר, ג', י"ג) "להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים" היו חפצים לאבד הגופות של כלל ישראל.

הרי שגלות מדי הוא גלות גופני.

מלכות יון רצו לבטל חכמת התורה, שהוא שכלי, הרי שגלות יון, היא גלות שכלי

מלכות "בבל" בטלו עבודת בית המקדש, והקרבנות, שהם תקנת הנפש, כדכתיב (ויקרא ב', א') "ונפש כי תקריב". הרי שגלות בבל היא גלות נפשי.

מלכות רומי, היא גלות האחרונה, רוצים לבטל הכל "גוף, נפש, שכל", בטלו עבודת בית המקדש בחורבן בית שני (נפשי), גזרו גזירות להרוג ישראל (כמבואר בגיטין דף נ"ה ע"ב) (גופני), ובימינו גזרו על חכמות חיצוניות (שכלי). הרי שגלות רומי כולל הכל.

וארבע גליות אלו מרומז בתיבת גשנ"ה, גופני שכלי נפשי הכל.

יעקב אבינו דאג על ארבע גליות

ובזה תשכיל ותבין כאשר בא יעקב מצרימה, וראה שגלות מצרים היא השורש לכל הארבע גליות, (עד ביאת משיח צדקנו), ולכן "את יהודה שלח לפניו אל יוסף", דידוע דהתחלת הגאולה העתידה יהיה ע"י משיח בן יוסף, וגמר הגאולה בשלימות ע"י משיח בן דוד, הבא מיהודה, ולכן שלח יהודה אל יוסף, משיח בן יוסף ומשיח בן דוד, לפניו גשנה" שיורה הדרך לכל ישראל איך להתחזק בכל הארבע גליות המרומזה בתיבה גשנ"ה גופני (מדי), שכלי (יון), נפשי (בבל), הכל (רומי), וביטול כולם הוא ע"י "משיח" גימטריא "גשנה", שיתבטל זוהמת "נחש" בגימטריא "גשנה" אשר ממנו כח מלכיות אלו.

כל אלה עשה יעקב אבינו, הכנה גדולה לביאת משיח צדקנו במהרה בימינו, אמן.

הארבע מלכיות יתבטלו לישראל

ובזה תבין מנהג אבותינו - תורה, אשר בימי חנוכה, אשר הוא חינוך לגאולה העתידה במהרה בימינו, משחקין בחתיכת עץ מרובעת, באותיות גשנה, והעץ מתגלגל על נקודה אמצעית.

להורות שארבע מלכיות אלו (מדי, יון, בבל, רומי) המרומזים בתיבת גשנ"ה גופני (מדי), שכלי (יון), נפשי (בבל), הכל (רומי). כולם סובבים על נקודה אמצעית, שהם ישראל, שכל המלכיות יתבטלו אל ישראל, ואז יהפוך אל עמים שפה ברורה יחד, לקרוא כולם בשם ה',

ואז תתבטל לגמרי זוהמת נח"ש בגימטריא גשנ"ה.

"**ה**' מלך, ה' מלך, ה' ימלוך" בגימטריא "גשנה", וזה יהיה בביאת "משיח" גימטריא "גשנה" במהרה בימינו, אמן!
(בני יששכר, שם)

ה. דריידל של עץ

הנה המנהג הזה, היה מקודם נהוג בישראל דוקא בחתיכת עץ, על שם הנאמר בנבואה ליחזקאל (יחזקאל ל"ז, ט"ז-י"ז) הוא הפטורה של פרשת ויגש אליו יהודה, ואתה בן אדם קח לך עץ אחד, וכתוב עליו ליהודה - ולקח עץ אחד וכתוב עליו ליוסף - וקרב אותם אחד אל אחד לך לעץ אחד - ועבדי דוד מלך עליהם (שם, ל"ז, כ"ד).

היות שיעקב אבינו שלח יהודה אל יוסף משיח בן יוסף, ומשיח בן דוד, נעשה הוראה זו דוקא בעץ, כי האדם עץ השדה (דברים כ׳, י״ט). (בני יששכר, שם)

ו. גשנה (עם האותיות והכולל) בגימטריא ש״ס

במדרש פנחס (הנ״ל) ובני יששכר (הנ״ל) כתבו על מנהג הדריידיל ״מנהג ישראל תורה״ . ואפשר לומר היות שבנרות חנוכה נתגלה אור הגנוז בתורה, והאור הזה נתגלה בעיקר בתורה שבעל פה, שהוא ש״ס, וסימנך גשנ״ה עם האותיות והתיבות, בגימטריא ש״ס.

אור תורה שבע״פ נתגלה בחנוכה

ולכן בחנוכה אנו מקבלים האורה של תורה, שהוא אור הגנוז שנתגלה בתורה שבעל פה, שהוא ש״ס.

הפוך בה דכולה ביה

ולכן מסבבין ומהפכים הדריידיל, לרמז על תורה שבעל פה, שעל זה איתא במשנה (אבות פרק ה׳ משנה כ״ב) ״הפוך בה והפוך בה דכולה בה״ היינו שמפלפלים ומהפכין בהלכות וסברות בתורה הקדושה, ללבן שמעתתא ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא. (רביה״ק בעל חוקי חיים זיע״א)

ז. גשנ״ה בגימטריא חש״ן

כשאדם לומד הש״ס, ללבן שמעתתא ולאסוקי שמעתתא אליבא דהלכתא, ומהפך ומחדד בה, זוכה לבחינת חש״ן המשפט, שמשם נשפע החכמה וההבנה בתורה הקדושה. (רביה״ק בעל חוקי חיים זיע״א)

ח. ש׳ם ג׳ברו נ׳ערים (על) ה׳יונים

בגמ׳ (סוטה דף ל״ג ע״א) מובא מעשה, שהלכו פרחי כהונה, בני בית חשמונאי, להלחם עם היוונים, לפני יום הכפורים, ונלחמו ביום הכפורים, ויוחנן כהן גדול, כשעבד העבודה בבית המקדש, שמע בת קול ע״י מלאך גבריאל: נצחו הנערים שהלכו ללחום עם היוונים. (ע״כ).

וזה מרומז בתיבות שכתוב על הדריידיל שם נערים גברו על היוונים. (רביה״ק בעל חוקי חיים זיע״א)

הגאון רבי משה בראנדסדארפער שליט"א
מח"ס "היכל הוראה"

בענין נר חנוכה שצריך להניחו בטפח הסמוך לדלת

בס"ד, כ"א כסלו תשס"ג לפ"ק
לכבוד אחי היקר הרה"ג ר' שמעון דוב שליט"א [רב ומו"צ שכונת "נחלת צבי" פעיה"ק ירושת"ו]

אודות מה ששאלתני במכתבך על דבר מה שמבואר בסי' תרע"א ס"ז מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח משמאל כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל ע"כ, ובמ"ב ס"ק ל"א כתב הטעם שאם ירחיקנה יותר מטפח אינו ניכר שבעל הבית הניחו שם ע"כ. והנה המחבר מדבר כשמניחו על יד הכותל כמו שרואים עכשיו בזמנינו ברחובות, ונפשך היפה בשאלתך מה יהיה הדין אם מניחו לא על רוחב הכותל או אצל הכותל רק מניחו ליד הדלת כלפי פנים החדר ונמצא שבנר א' דחנוכה כשמדליקין מהנר היותר ימיני הנר הדולק הוא הנר הרחוק ביותר מהדלת ואה"נ דליכא חסרון שלא מכירים ששלו הוא שהרי הכל רואים שהמנורה צמודה לפתח אבל יש לומר דאיכא חסרון שאינו מסובב במצות או דכל המנורה נעשה חתיכה כגוף אחד ועיין עוד סי' תרע"ו סעיף ה' ובמ"ב, עכת"ד.

והנה לענ"ד בוודאי המניח את המנורה על אופן הנ"ל יש רק מעלה אחת שניכר שבעה"ב הניחו שם כמובא במ"ב תרע"א ס"ק ל"א. אבל המעלה השניה שיהא מסובב במצות מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל אין כאן, שסוף סוף הנר עצמו אינו סמוך לפתח רק המנורה, והמנורה אינה גוף אחד עם הנרות, ומעיקר הדין אין צריך שיהיה הנר בתוך המנורה או כלי אחר רק יש הידור מצוה שיהא בכלי כמבואר בפוסקים, וראיה גדולה לדברינו שאם הנר עצמו רחוק מהפתח ורק המנורה היא סמוכה אין זה נחשב לסמוך לפתח דהמנורה אינה נחשבת לגוף אחד עם הנרות דמצינו במשנ"ב בשם החיי"א סימן תרע"א ס"ק י"ב דצריך כל אחד להדליק נרותיו במקום מיוחד ולא ידליקו שני בני אדם בנר אחד (כשנתן בכלי אחד) אבל בנרות שלנו שיש להם ח' פיות מותר להדליק שני בנ"א זה בקצה זה וזה בקצה זה, הרי לן להדיא דאף ששניהם הדליקו במנורה אחת אין המנורה מצרפת את הנרות לומר שאחד הדליק

שתי נרות ונמצא דאם הנרות עצמן רחוקות מהפתח אין זה נחשב לטפח הסמוך לפתח כן נלענ"ד.

וע"כ הנראה להלכה ולמעשה דאם אין לו מקום אחר להניח המנורה רק באופן זה כדאי שכל לילה יראה לקרב הקן שהוא מדליק בו באותו לילה אל הפתח ויהיה הנר סמוך לפתח.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

סדר הדלקת נר חנוכה לאיטר יד

בס"ד, כ"א כסלו תשס"ג לפ"ק
בבי מדרשא "היכל הוראה" ירושת"ו

על דבר שנשאלתי אם איטר יד צריך להפוך את הסדר ולהדליק בנר השמאלי הוריתי כי הכלל דכל פינות שאתה פונה פנה לימין, הוא בימין דעלמא ולא בתר דידיה אזלינן כמו דהמזוזה מונחת בימין דעלמא, ועיין דברי רעק"א בהגהות לשו"ע יו"ד סי' רפט ס"ב שכתב דמזוזה היא לשמירה לכל בני ביתו ולא רק לו לבדו ולכן אפילו אם הבעל הבית איטר יניח המזוזה על צד ימין דעלמא, אמנם דמדברי רע"א משמע שאיטר שאין לו בני בית או שכל בני ביתו אי טרים צריך להניח המזוזה בשמאל דיליה, וצריך לומר דבזה אזלינן בתר רובא דעלמא שאינם אטרים, על כן הוריתי שגם האטר ידליק בנר הימין דכולי עלמא ולא בימין דידיה.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

שמן למאור שאינו ראוי לאכילה לנרות חנוכה

בס"ד, יום א' כב כסליו תשס"ח לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה פעיה"ק ירושת"ו

נשאלתי מאחד אם ראוי להדליק נר חנוכה בשמן זית זך שהוא רק שמן למאור ואינו ראוי לאכילה, כי שמע שיש מגדולי זמננו האומרים שאם מדליק בשמן זית שהוא רק למאור ואינו ראוי לאכילה אז אינו מן המובחר, ודעתם דכיון שכך היה בבית המקדש, וכל הדלקת נר חנוכה היא רק לזכר מה שהיה בימים ההם שנשאר שמן זית טהור בבית המקדש, ולכן סוברים שיש להדר לקחת שמן זית הראוי לאכילה כמו שהיה בבית המקדש.

והוריתי לו שעצם ההדלקה בשמן זית היא מצוה מן המובחר, ואף אם הוא ראוי רק למאור ואינו ראוי לאכילה וכן היה מורה אאמו"ר מרן ה"קנה בשם" (שליט"א) [זצוק"ל].

והטעם, דבאמת השמן זית שהיה במקדש גם הוא לא היה ראוי לאכילה, וכמו שמצינו שאם שותים שמן זית לבד אין מברכים עליו (עיי׳ שו״ע או״ח סי׳ רב סעי׳ ד׳ ומשנ״ב ס״ק כ״ז), נמצא דשמן זית שהדליקו בו בבית המקדש גם הוא לא היה ראוי לאכילה, ומעתה שמן שהוא ראוי רק למאור שווה לו בהידור.

הוריתי את אשר חנני השי״ת

משה בראנדסדארפער

שמן נרות חנוכה למרוח על חולי ה״שושנה״

בס״ד, יום ג ה טבת תשס״ג לפ״ק

בבי מדרשא היכל הוראה פעיה״ק ירושת״ו

נשאלתי מאחד שחולה במחלה הנקראת ״שושנה״ (רויז) שזה מראה שהדם הוא מזוהם רח״ל. והנה מקובל בשם הרה״ק מקאצק שסגולה בדוקה ומנוסית לסובל מדלקת ״שושנה״ (רויז) על הרגל ל״ע, שימרח על רגלו במקום השושנה מנותר שמן חנוכה, ורמז לזה מהפיוט ״מעוז צור״ – ״ומנותר קנקנים נעשה נס לשושנים״.

ושאל איך מותר להשתמש עם שמן זה, הרי אסור ליהנות מזה כמבואר בשו״ע סי׳ תרע״ז (סעי׳ ד) שהשמן הנותר צריך לשרפו ואסור בהנאה.

והשבתי לו דנכון הדבר דכן מבואר בשו״ע וכן הוא בב״ח ופר״ח ועוד אחרונים. אלא שיש נפק״מ בין דעת המחבר לשאר אחרונים, דדעת המחבר שאיסור ההנאה הוא דוקא אם נתן רק כשיעור חצי שעה ולא דלק חצי שעה דהשמן הנותר ההוא אסור בהנאה אבל אם נתן בנר שמן שידלק יותר מחצי שעה וכבה אחר חצי שעה אין השמן הנותר אסור בהנאה. אמנם כתב שם במשנה ברורה דיש פוסקים שאפילו אם נתן בנר שמן ליותר מחצי שעה כל השמן שבנר הוקצה למצותו ונאסר בהנאה.

ואף שלפי״ד אסור להשתמש במותר השמן כלל, מ״מ בנ״ד כיון שהוא לצורך רפואה אין לחשוש וכמו שאמרו בגמ׳ פסחים (כה ע״א) בכל מתרפאין [פרש״י. אפי׳ באיסורי הנאה] חוץ מע״ז וגילוי עריות ושפיכות דמים. וכן מבואר בשו״ע יו״ד הל׳ עכו״ם (סי׳ קנה סעי׳ ג) דמתרפאים במקום סכנה אף בדבר שאסור בהנאה מדאורייתא. וא״כ גם בנידון דידן שיש בזה ענין של פיקוח נפש, כי הדם מזוהם ויכול להגיע למצב של סכנה מותר לו למרוח את השמן על רגלו.

ואף אם נאמר שאין למחלה זו דין של פיקוח נפש שע״ז התירו להתרפאות אף באיסורי הנאה, מכל מקום בנידון דידן שהוא רק איסור דרבנן משום דהוקצה למצותו כבר פסק

ברמ"א (שם) דאיסור הנאה שאינו אלא מדרבנן מותר להתרפאות אפילו חולה שאין בו סכנה ואין פיקו"נ, ושפיר יכול למרוח על המכה מנותר השמן שבנרות, ובעז"ה יהיה לו רפואה למכתו, ולפי"ז מה שמבואר בשו"ע או"ח סי' תרע"ז שאסור ליהנות מנותר השמן של נרות חנוכה מיירי כשאין בזה צורך רפואה.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

זמן הדלקת נרות חנוכה בעש"ק לנוהגים מנהג ירושלים לקבל שבת ארבעים דקות קודם השקיעה

בס"ד, יום כ"ז כסלו תשע"ב לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

נשאלתי על דבר המנהג שנהגו פעיה"ק ירושלים להדליק נרות שבת בערש"ק ארבעים דקות לפני השקיעה, כיצד יש לנהוג בערב שבת חנוכה דהנה מעיקר הדין כתב המחבר (או"ח סימן תרעט סעיף א') להקדים הדלקת נרות חנוכה לפני הדלקת נרות שבת, וכתב שם המשנ"ב בסק"א דהטעם הוא כדי לצאת דעת הסוברים דאם ידליק של שבת תחילה כבר קיבל עליו שבת ונאסר במלאכה ושוב לא יוכל להדליק נרות חנוכה, ולכן מקדימין הדלקת נר חנוכה לפני הדלקת נרות שבת, ושאל דכיון שכדאי להדליק נרות חנוכה סמוך לשקיעה כמבואר בשו"ע (או"ח סימן תרעב סעיף א'). ובמשנ"ב שם (סק"א) כתב דהוא בערך רבע שעה קודם לשקיעה ואם כן בשבת חנוכה מן הראוי לאחֵר הדלקת נרות חנוכה כמה שאפשר עד סמוך לשקיעה ומיד אחריהן ידליקו נרות שבת, ואפילו אנשי ירושלים שמקפידים להדליק נרות שבת בכל השנה ארבעים דקות קודם השקיעה בשבת זו לא יקפידו ויאחרו את הדלקת הנרות עכת"ד.

והנה לכאורה צדקו דבריו בזה, דכד נעיין בדברים נראה דמש"כ בשו"ע שם מיירי בהדלקת נרות חנוכה בימות החול אבל בערב שבת חנוכה לא נתברר לנו מתי הוא עיקר זמן הדלקת נרות חנוכה רק שכתב הרמ"א בסימן תרע"ט שמדליקין בעוד היום גדול, ובמשנ"ב שם כתב נראה שזמן ההדלקה של נרות חנוכה הוא דוקא אחר פלג המנחה מ"מ ודאי דאין כוונתו שלכתחילה ידליק מפלג המנחה דלאו כו"ע יש להם שמן מספיק שידלק עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים אלא כוונתו שלא ידליק קודם זמן זה, ובודאי גם הוא יסבור שמדליקין קרוב לשקיעת החמה כמה שאפשר, ונראה לי דהיינו לכל הפחות כחצי שעה כמו שמצינו בב"ח בהל' יוה"כ (או"ח סימן תרנג) לגבי תפילת נעילה שמתפללין סמוך לשקיעה וכתב שהוא כחצי שעה, ולפי"ז היה נראה דבאמת יש לאחר זמן הדלקת נרות שבת עד קרוב לחצי שעה לפני השקיעה, ועיין מש"כ הגאון רבי משה

שטרנבוך שליט"א במועדים וזמנים (ח"ו סימן פד) שהביא דברי הגרי"ז הלוי מבריסק שתמה על המקדימים להדליק ארבעים דקות קודם השקיעה.

ועל אף כל הנ"ל הוריתי הלכה למעשה שידליקו נרות שבת כמנהגינו בכל שבתות השנה, דהיינו לא יאוחר מארבעים דקות לפני השקיעה ואת נרות החנוכה ידליק קודם הדלקת הנרות שבת, וכך היה מנהגו של אאמו"ר זצ"ל. ומה שנהגו קצת מאנשי ירושלים לאחֵר את זמן הדלקת הנרות כדי שיהיה סמוך לשקיעה, נראה דאמנם כן היה מנהגם, אבל רק בזמנם כיון שהשמן זית היה יקר מאד וכידוע, ועוד והוא עיקר שהיו מדליקין נרות חנוכה במנורה עצמה שהיה שם מקום מצומצם ולא היה בו מקום להרבה שמן והיו חוששים תמיד שמא לא ידלק עד חצי שעה לאחר צאת הכוכבים שהוא כשעה ושלשה רבעים כמבואר בביה"ל (סימן תרעב ד"ה ובלבד), אבל בזמנינו אכשר דרא שיש שמן בריוח ואינו יקר כל כך והוא מצוי לכל וכן יש כוסיות זכוכית שבהן יש מקום לשמן שדולק כג' וד' שעות ורוב העם משתמשים בהם, על כן בודאי אין מן הראוי לאחר בהדלקת הנרות שבת וידליקם כמנהג ירושלים מקדמת דנא ארבעים דקות קודם השקיעה.

ויש להעיר דמי שמנהגו לקבל שבת בארבעים דקות קודם השקיעה אם יבוא עכשיו להדליק יותר מאוחר נראה דהוא צריך לעשות התרת נדרים כמו כל מי שנהג מנהג טוב שלש פעמים שאם רוצה לעבור על מנהגו צריך לעשות התרת נדרים כמבואר בשו"ע (יו"ד סימן ריד), שו"ר במועדים וזמנים (ח"ב סימן קנב) שכתב בשם ותיקי ירושלים שגם בשבת חנוכה נהגו להדליק נרות שבת כרגיל דהיינו 40 דקות לפני השקיעה.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

מילי דהוראה

והואיל ואתא לידן האי ענינא דמנהג ירושלים לקבל שבת ארבעים דקות קודם השקיעה נימא בה מילתא דהנה מקור המנהג כבר כתב מרן המהרי"ץ דושינסקי זי"ע אודות אלו שרצו לפרוץ הגדר ולהקל במנהג והוא מדגיש כי "זה מאות שנים אשר ישראל קדושים נהגו וקיימו וקבלו עליהם את כניסת השבת בארבעים רגע לפני שקיעת החמה בעש"ק", וכך כתב הרי"מ טוקצינסקי זצ"ל בספר ארץ ישראל (עמוד כו) מנהג עתיק בא"י להכריז או לתקוע להדלקת הנרות בע"ש ארבעים דקות קודם השקיעה, וכ"כ בספרו בין השמשות. ועפ"ז קבעו בלוח שיצא לאור ע"י בנו, שזמן הדה"נ ארבעים דקות לפני השקיעה. על פי

המבואר במסכת שבת (לה ע"ב) "אתון דלא קים לכו בשיעורא דרבנן אדשימשא בריש דיקלא אדליקו שרגא", וכ"פ בשו"ע (או"ח סימן רסא סעיף ג').

ואנו ודאי דיננו כאין בקיאין שמסופקין אנו בשקיעה הלכה כמי אם כר"ת או הגאונים או כהיראים, ועל כן יש לנו לנהוג הזמן שהוא שימשא אריש דיקולא, וזמן זה כבר כתבו הב"ח לענין תפילת נעילה בסימן תרכ"ג שזמנה הוא כשהחמה בראשי האילנות והוא כתב שהוא כחצי שעה לפני השקיעה, ושפיר קבעו הזמן לארבעים דקות שדבר זה תלוי בעונות השנה פעם בארוכה פעם בקצרה ועל כן קבעו לארבעים דקות שהוא הזמן היותר ארוך כדי שלא יבואו לידי חילול שבת, וכך נהגו גדולי ירושלים וכן היה אאמו"ר זצ"ל עומד על זה בכל תוקף עד שפעם כשאחד התקשר אליו ארבעים דקות לפני השקיעה, וכשהרמתי את הטלפון כי חששתי שאם מישהו מתקשר בשעה כזו כנראה ששאלתו דחופה מאד, וכן הם אמרו לי שיש להם שאלה נצרכת מאד, ואמר לי אאמו"ר זצ"ל לשאול אותם אם השאלה נוגעת לפקוח נפש שאז ישיב עליה ואם לא שימתינו עד מוצאי שבת, והגם שהשואל אמר שהיא שאלה נצרכת לו מאד אך כיון שלא היתה שאלה של פיקוח נפש לא רצה להשיב עליה. פוק חזי כמה הקפיד שלא לסטות כמלא נימא מהמנהג הקבוע בירושלים שלא יבואו לזלזל בו ח"ו.

וללמד זכות על הדרים בירושלים [שבמקורם לאו מבני ירושלים הם] שאין מקפידים כל כך על זה, נראה דאפשר שסמכו על דברי המג"א (סימן תצג סק"ו) בשם הרמזים שכתב וז"ל: ודבר התלוי במנהג המקומות שבמקום זה נהגו כך ובמקום זה נהגו כך אפי' נתקבצו בני שני המקומות במקום אחד ועשה כל אחד כמנהג מקומו לית לן בה עכ"ל, אמנם נראה דמכל זה אפשר ללמד זכות על מי שנתקבצו ובאו לדור פעיה"ק ירושלים ת"ו אמנם מי שהוא מבני ירושלים הותיקים שיש לו לנהוג כמנהג המקום לפרוש מכל מלאכה ולקבל שבת ארבעים דקות קודם שקיעת החמה, וגם אלו שלא קבלו את המנהג ודאי יש להם לפרוש מכל מלאכה כחצי שעה ולכל הפחות כעשרים דקות קודם השקיעה, אבל זה פשוט שאין נכון לעשות מלאכות בפרהסיא כגון לנסוע ברחובות העיר אחרי הארבעים דקות שדבר זה גורם לטשטוש התחומין בפרט אצל ילדי ירושלים שאינם מבינים כיצד יהודי בבגדי שבת נוסע ברחובה של עיר כשאצלו ברור שכבר נכנסה שבת.

הנ"ל

הדלקת נרות חנוכה בעש"ק למי שאין לו אשה ובני בית

בס"ד, יום כ"ז כסלו תשע"ב לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

נשאלתי מאחד שהוא שרוי בלא אשה ואין לו בני בית, מה דינו בהדלקת נרות חנוכה בעש"ק דהנה בשו"ע (או"ח סימן תרעט סעיף א') איתא דבערב שבת מדליקין נר חנוכה תחילה ואח"כ נר שבת וכתב שם הט"ז בסק"א וז"ל: דאי ידליק של שבת תחלה קבלי' לשבת ואתסר עליה מלאכה כ"כ בה"ג. והתוס' חולקים וס"ל דלא תליא קבלת שבת בהדלקת הנר, ולדידן שיש מנהג פשוט שהאשה המדלקת נר שבת מקבלת שבת עליה ואסורה במלאכה רק אחרים בני הבית עדיין מותרים ע"כ איש שמדליק נר שבת ושכח להדליק של חנוכה אסור לו להדליק של חנוכה אח"כ אלא יתן לאחד מבני ביתו להדליק, ולא כלבוש שמתיר בדיעבד בזה להדליק אח"כ כיון שלא קבל בפירוש שבת, עכ"ל הט"ז. ונמצא דבנ"ד אולי עדיף שיקדים הדלקת נרות שבת ולא יקבל עליו שבת ואח"כ ידליק נרות חנוכה כי תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם, וגם הנרות חנוכה יהיה יותר סמוך לשקיעת החמה, ואף דהט"ז כתב דגם איש שמדליק נר ושכח להדליק של חנוכה שאסור לו להדליק של חנוכה אח"כ, מכל מקום אפשר דהוא דוקא בכה"ג שהביא הט"ז שיש לו בני בית שידליקו עבורו אח"כ אבל אם הוא לבד נמצא בבית אולי עדיף שיסמוך על דברי הלבוש וידליק קודם נרות שבת כמו שכתבנו.

והוריתי לו שאעפי"כ לא ישנה וידליק כמו שאר האנשים, דהיינו מתחילה ידליק נרות חנוכה ואח"כ נרות שבת, כמו שמצינו בספר בן איש חי (פר' וישב הלכות חנוכה סעיף כ') דיש בזה טעם על פי סוד בדברי האר"י שידליק נרות חנוכה קודם נרות שבת, ואחר זמן מצאתי ברשימותי ששאלה זו כבר שאלתי מאאמו"ר זי"ע ואמר לי שהוא מורה לשואלים אותו שאלה זו שלא ישנו וידליקו כמו שאר האנשים דהיינו שיקדימו הדלקת נרות חנוכה קודם הדלקת נר שבת.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

ע"ד שיש הנוהגים בחנוכה לשחק בדריידל על מעות, אם אין בכך משום משחק בקוביא

בס"ד, נר ה' דחנוכה תשע"ד לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

על דבר מה שנשאלתי היום מאשה זקינה ששוהה כעת אצל בנה והיא רוצה לשחק עם נכדיה במשחק הדריידל (סביבון), דהיינו שהיא תבחר אות אחת מנגה"ש הרשום על הדריידל, ומי שאצלו נופל הדריידל על האות ההיא יזכה בשקל, ועתה שואלת אם אין בזה משום משחק בקוביא, כיון שמשחקים בזה על כספים.

ואמרתי לה שזה תלוי באיזה אופן היא משחקת איתם, דהיינו אם היא מניחה הרבה שקלים על השולחן מקודם, וסדר המשחק הוא שכל אחד שזכה לוקח מהשולחן, א"כ זה דומה למשחק בקוביא שאסור, כמבואר בשו"ע (חו"מ סימן שע סעי' ב): המשחקים בקוביא כיצד, אלו שמשחקים בעצים או בצרורות או בעצמות, ועושים תנאי ביניהם שכל הנוצח את חבירו באותו שחוק יקח כך וכך. וכן המשחקים בבהמה או בחיה או בעופות ועושים תנאי שכל שתנצח בהמתו או תרוץ יותר יקח מחבירו כך וכך, וכל כיוצא בדברים אלו, הכל אסור, וגזל מדבריהם הוא, עכ"ל.

והגם דכאן דומה לבעל הבית עם בני ביתו דליכא חשש גזל, כמ"ש במשנ"ב (סימן שכב ס"ק כב) דליכא איסור גזל דהכל שלו, מכל מקום כתב שם במשנ"ב, די"א דאסור דילמא אתי לסרוכי בקוביא עם אחרים, ובאחרים בודאי אסור כמובא ברמב"ם (פכ"ג מהל' שבת הי"ז).

והנה כאן בנדון דידן שהיא נותנת שקל לכל אחד שיזכה באות שאומרת מקודם, זה מותר כיון שעצם המשחק באופן כזה לא אתי למיסרך, שהרי בכל פעם שאחד זוכה בשקל היא מוציאה מכיסה ונותנת לזוכה, ולא מכסף המונח על השולחן ובכה"ג ודאי לא אתי למיסרך, שהרי אין אחד יודע כמה יש בכיסה ואין אחד מקבל על חשבון השני. כן נלענ"ד להלכה וכן הוריתי למעשה.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

מילי דהוראה

הואיל ואתא לידן האי ענינא דמשחק הדריידל בחנוכה נימא בה מילתא בכללי ההיתר והאיסור במשחקים אלו, דהנה כל מקום שמניחים על השולחן לפני המשחקים מעות או ממתקים וכל אחד שזוכה, לוקח לחלקו והוא שלו, זה אסור משום משחק בקוביא. ואפילו אב המניח לפני בניו שישחקו בהם, בניו נמי נכלל באיסור זה, דחיישינן שמא אתי למיסרך.

אך אם לכתחילה יודעים שכל מעשיהם הוא לשם שחוק בעלמא, ואחרי המשחק הם משיבים את זכיותיהם ומניחים על השולחן לפני כולם ומתחלקים ביניהם שוה בשוה, או שכל אחד מקבל כמה שהניח בתחילת המשחק, בכה"ג ודאי אין איסור.

על כן מן הראוי דלכתחילה ישחקו עם הילדים באופן זה שהאבא או האמא יחזיקו את שקית הממתקים בידם, וכל אחד שזוכה יקבל את זכייתו, או שאחר המשחק יחזירו כל הזוכים את זכיותיהם

על השולחן ויתחלקו שווה בשווה. והנה הגם שלשחק במעות באופן זה שיחזירו מעותיהם זה לזה לכאורה אין בו איסור, מכל מקום אינו מן הראוי לשחק גם באופן זה מכמה וכמה טעמים.

הנ"ל

מניינים המתקיימים בחצרות בגלל גזירת השלטונות שלא להתפלל בביהכנ"ס, אם חל עליהם החיוב להדליק נר חנוכה כמו בביהכנ"ס

בס"ד, יום ב' כב כסלו תשפ"א לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

באו אלי כמה מארגנים של מניני תפלה בחצרות בגלל התפשטות מגיפת הקורונה שאסרו השלטונות להתפלל בביהכנ"ס במקום סגור, והתירו להתפלל רק בחצרות, ועתה באו אלי בשאלתם, אם צריכים להדליק נר חנוכה לפני מעריב כדי לפרסם את הנס, או אפשר שאין חיוב להדליק שהרי ביהכנ"ס סגור ומסוגר.

והנה איתא בטור ובשו"ע (או"ח סי' תרעא סעי' ז) הדין דמדליקין נר חנוכה בבית הכנסת. והביא הב"י דשלשה טעמים נאמרו בדבר: א) תיקנו כן מפני האורחים שאין להם בית להדליק בו, וכמו שתיקנו קידוש בבית הכנסת משום אורחים דאכלי ושתי בבי כנישתא (ב"י). ב.) בכדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר הברכות לפניהם, לפי שיש בהם פרסום גדול לנסי השי"ת וקידוש שמו כשמברכים אותו במקהלות (כל בו סי' מד). ג) המנהג הזה להדליק בבית הכנסת מנהג ותיקין הוא משום פרסומי ניסא, כיון שאין אנו יכולים לקיים המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה, ומברכים על זה, כמו שמברכים על הלל דר"ח אף על גב שאינו אלא מנהג (שו"ת הריב"ש סי' קיא), עכ"ד הב"י.

ומצאתי שגם המאירי במס' שבת (כג ע"ב ד"ה אף במוצאי שבת) מדבר מזה, וז"ל, וזה שנהגו להדליקם בבית הכנסת עיקר הענין משום פרסומא ניסא ולא לכוונה אחרת, והדבר נאה, עכ"ד.

והנה בפשטות בזמנינו כאן בארה"ק כל שלשת הטעמים אינם קיימים, דבדרך כלל אין אורחים שאוכלים ושותים בביהכנ"ס כמו שהיה בימיהם, וכן הטעם של סידור הברכות לפניהם לא שייך כי רובא דעלמא יודעים סדר הברכות ובפרט שיש לנו סידורים, וכמו"כ הטעם שאין יכולים לקיים המצוה כתיקונה להדליק כל אחד בפתח ביתו מבחוץ מפני שיד האומות תקיפה, פה בארץ ישראל כל הרוצה להדליק בחוץ יכול להדליק בחוץ כעיקר התקנה.

ואכן למרות שאין הג' טעמים, מכל מקום אחר שכך הוא מנהגן של

ישראל ממשיכים לקיים את המנהג וגם מברכים עליו כמו שמברכים על ההלל. והנה עתה אף שיש מקום לומר שלא נהגו ישראל אלא כשהם בבתי כנסיות אבל לא כשהם נמצאים במקום אחר, זה אפשר לומר בסתם כשנמצאים ברחובה של עיר, אבל כשמתפללים במקום קבוע כמו אלו המתפללים בקביעות בחצרות שמתחילת זמן מגפת הקורונה רח"ל הם מתפללים שם, שפיר אפשר להדליק ולברך.

ועיין עוד מש"כ בזה בארוכה אא"ז זצוק"ל בשו"ת משנה שכיר (ח"ב סימן רב) שהורה לתלמידים שבהיותם בבית הכנסת לא הדליקו ואחר שהדליקו בביתם חזרו לבית המדרש והורה להם להדליק ולברך.

וכעין שאלה זו יש בשו"ת מנחת יצחק (ח"י סי' כא) אודות אמירת ברכת מעין שבע במקום שקובעין שם להתפלל דכתב הט"ז (סי' רסח סק"ח) ומ"מ נראה דאותן שקובעין מקום להתפלל על איזה ימים, כמו שרגילים לעשות בירידים, זה הוי דומה לביהכ"נ קבוע, ואומרים שם ברכה זו [דהיינו ברכת מעין שבע] עכ"ל. ועיין שם מה שדן שם בארוכה עכ"ל.

העולה מדבריו דאף שאמירת מעין שבע היא תקנה בשביל המאחרים לבא לבית הכנסת מפני שביהכנ"ס היה רחוק מן העיר אעפ"כ ממשיכים במנהג זה גם בימינו שבתי הכנסת נמצאים בתוך העיר, וכמו כן בנדון דידן אף שבטל הטעם, מכל מקום המנהג במקומו עומד [ועיין בספרי היכל הוראה (ח"א הוראה כח)], והעולה מדברי הט"ז דכל שיש מנין קבוע במקום יש לנהוג בו כמו שנוהגים בבית הכנסת וכיון שנהגו להדליק נרות בבתי הכנסת הוא הדין דאפשר להדליק נרות חנוכה במקום שמתפללים בו בקביעות.

על כן הוריתי שאם אלו המתפללים בחצרות מתפללים במקום מיוחד וקבוע יכולים להדליק ולברך, אבל אם הם משנים בכל פעם את מקום תפילתם, אזי לא ידליקו.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

מי שאירע לו אונס ולא הדליק נרות חנוכה עד שעה מאוחרת, אם מדליק בברכה

בס"ד, יום ב' יח כסלו תשע"ט לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

בהתקרב ימי החנוכה הקדושים עלה בדעתי שאלה שעומדת על הפרק ואני נשאל עליה מידי שנה בשנה, מי שאירע לו אונס ולא הדליק עד שעה מאוחרת בלילה, אם יכול להדליק נר חנוכה בברכה או לא.

ודרכי להורות בזה, דמי שיש לו בני בית, אם הם נעורים פשוט שיש

לנהוג כפסק השו״ע (או״ח סי׳ תרעב ס״ב) שיכול להדליק ולברך [לאפוקי דעת הרמב״ם (הל׳ חנוכה פ״ד ה״ה) המובא בבית יוסף ריש סי׳ תרעב], ואם מצא בני ביתו ישנים מן הנכון שיקיצם וידליק ויברך (כמש״כ המשנ״ב ס״ק יא).

אך עדיין יש להסתפק מה יהיה הדין אם בני ביתו ישנים ואינו רוצה להקיצם כיון שאינו רוצה לגזול שנתם אם מותר לו להדליק ולברך, ועוד יש להסתפק במי שאין לו בני בית כלל ומדליק בתוך ביתו אם יכול להדליק ולברך.

והנה כתב המגן אברהם (סי׳ תרעב סק״ו) דמי שבני ביתו ישנים אין לברך, וכן נקטו הפוסקים עיין משנ״ב (שם) ובקיצור שו״ע (סי׳ קלט ס״י) דלאחר שבני ביתו ישנים ליכא פרסומי ניסא וידליק בלא ברכה, וכן הוא בכף החיים (ס״ק כו), אליהו רבא (אות ג) חיי אדם (כלל קנד אות יט) ועוד, שנקטו להלכה כדברי המגן אברהם.

ולפי זה יוצא לכאורה דמי שמדליק בשעה מאוחרת ואין לו משפחה כגון גלמוד וכדו׳, אינו רשאי לברך, שהרי אין במעשהו פרסומי ניסא לאחרים, ועוד יותר מזה דאפילו אם מדליק בתחילת הלילה לא יברך דסו״ס ליכא פרסומי ניסא בהדלקתו. ותימה לי אמאי לא נזכר בפוסקים דין זה שמי שאין פרסומי ניסא בהדלקתו כגון שאין עוברים ושבים ליד ביתו דהיינו שדירתו נמצא במקום מוסתר וכן אין לו בני בית והוא דר לבדו, שלא יברך.

שוב ראיתי דלכאורה זהו מה שכתב המשנה ברורה (סי׳ תרעב סקי״א בשער הציון אות יז) בשם החמד משה שהקשה על דברי המג״א מדברי השלטי הגבורים בשם ריא״ז, דאף אם הוא בין הנכרים לבדו צריך להדליק ומשמע מדכתב כן בפשיטות שידליק בברכה, אלא ודאי דאם יכול לפרסם ההדלקה בפני רבים יותר עדיף, אבל אם אין אנשים בשביל זה לא יבטל המצוה וכן נוהגים העולם, עכ״ד החמד משה, ומסיק בשער הציון שם דספק ברכות להקל, ומ״מ מי שרוצה לנהוג כוותיה אין מוחין בידו, עכ״ד השער הציון.

ובאמת דיש לדון בדברי השער הציון וכי מי שרוצה לנהוג שלא כדין אין מוחין בידו, ובפרט שבמשנה ברורה כתב להלכה דאם ישנים אין לברך, אכן נלע״ד דאולי יש לחלק בין מי שאין לו בני בית שאז חובת ההדלקה עליו הוא מדין עצם ההדלקה שנתחייב בה אף היכא שאינו מפרסם הנס לאחרים אלא לעצמו, לבין מי שנמצא בביתו ויש לו בני בית דאז יש עליו החיוב דנר איש וביתו שבהדלקתו יעשה פרסום הנס לא רק לו לבדו כי אם גם לבני ביתו, וזה חלק מהחיוב המוטל עליו בנוסף למצות הדלקה, ולכן אם בני ביתו ישנים אינו יכול לצאת ידי חובתו בהדלקה.

ועל כן כשהוא גר לבדו שפיר יכול להדליק ולברך אף בשעה מאוחרת דסוף סוף מקיים חיובו, אולם אם יש לו בני בית אזי יש עליו חיוב של נר איש וביתו, ולכן כשב"ב ישנים אינו יכול לקיים המצוה המוטלת עליו, ולכן ידליק בלי ברכה.

ואפשר דגם המגן אברהם יודה בזה, שהרי הוא כתב דינו כשבני ביתו ישנים משמע דדוקא בכה"ג שיש לו בני בית אז אינו רשאי להדליק ולברך, אבל אם אין לו בני בית שפיר יכול להדליק ולברך. ולפי"ז מה שהביא החמד משה (המובא בשער הציון) ראיה מדברי הריא"ז דלא כמג"א, אין לו ענין לדברי המג"א, דהרי בכה"ג שנמצא במקום שאין אנשים אף לא מאנשי ביתו, שם גם המג"א מודה שיכול להדליק ולברך.

רשמתי את אשר חנני השי"ת
משה בראנדסדארפער

אם מותר להדליק נר חנוכה בשמן של תרומה טמאה

בס"ד, יום ה' כח כסלו תש"פ לפ"ק
בבי מדרשא היכל הוראה ירושת"ו

אודות מה שנשאלתי מכהן אחד שקיבל שמן של תרומה טמאה, ובא בשאלתו אם יכול להדליק בשמן זה נרות חנוכה, והוריתי לו דיכול להשתמש בשמן תרומה טמאה לנר חנוכה אך לא בערב שבת.

הנה מקור דין זה נפתח בדברי הירושלמי (שלהי תרומות סוף פי"א), מאי להדליק שמן שריפה בחנוכה, אמרי דבי ר' ינאי מדליקין בשמן שריפה בחנוכה, א"ר ניסא וכו' מי שאין לו שמן של חולין מדליק שמן שריפה בחנוכה עכ"ל, ופי' הפני משה שם האבעיא, וז"ל אם הישראל מותר להדליק נ"ח בשמן שריפה שלא ברשות כהן וכו' או דלמא מכיון דמצוה קעביד ומצוה לא להנות ניתנו ואפילו במצוה דרבנן לא מקרי הנאה ומותר וכו' עכ"ל, ומסיק דמותר באין לו של חולין, וכ"פ הרמב"ם (פי"א מה' תרומות הי"ח) וז"ל: ומי שאין לו חולין להדליק נרות חנוכה מדליק שמן שריפה שלא ברשות הכהן וכו' עכ"ל. והנה שמן שריפה היינו שמן תרומה טמאה ומתוך שעומד לשריפה קורין לה שמן שריפה, ומבואר א"כ בדבריו דכל הבעיא היא רק על ישראל אם מותר לו להדליק בשמן שריפה אבל לכהן מותר להדליק לכתחילה.

אולם בערב שבת חנוכה לא ידליק בשמן שריפה, כמו שכתב הרדב"ז בהלכות תרומות (פרק יא הלכה יח): ונ"ל דבשבת של חנוכה אין מדליקין בשמן של שריפה דאין שורפין קדשים בשבת דלא עדיף מנר ביתו ותנן

אין מדליקין בשמן שריפה, עכ״ל. כדברי רב חסדא (שבת כג ע״ב) דאסרו להדליק נר שבת בשמן שריפה גזרה אטו ערב יום טוב שאז אסור משום שאין שורפין קדשים ביו״ט.

ומנהג ירושלים דאף בערב שבת חנוכה מדליקין בשמן שריפה ועיין מה שכתב בזה באורך מרן בעל המנחת יצחק זצ״ל (ח״ט סי׳ קיט) להסביר מה שנהגו בירושלים שנתנו לכהנים שמן של תרומה בשביל להדליק בזה נרות שבת ונרות חנוכה.

רשמתי את אשר חנני השי״ת
משה בראנדסדארפער

הגאון רבי מרדכי מלכא שליט"א
רבה של העיר אלעד

אדם שהדליק בחנוכיה כמה ימים, ושוב באמצע ימי החנוכה, אחד הביא לו חנוכיה חדשה ויפה יותר, האם ימשיך להדליק בחנוכיה שהדליק עד עתה בימי החנוכה, הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא, יתעביד ביה מצוה אחריתי, וגם כדי שלא לבייש החנוכיה שהתחיל להדליק בזה בחנוכה, או משום זה א-ל-י ואנווהו, יתחיל באמצע חנוכה להדליק בחנוכיה החדשה והיפה

לכבוד מעלת הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מחה"ס גם אני אודך ופרדס יוסף ועוד.
השלום והברכה יקדמו פני כת"ר ברוב טובה וברכה ששון ושמחה כל הימים.

הנה קבלתי מכתבו ביומי דחנוכה אשר הנרות מאירים בכל זוית ופינה, כך גם דבריו הנפלאים שאלות בהלכה בכל מיני עניינים ערבים ומתוקים, והנה מלבד שאלתו בעניינא דיומא מי שנזדמנה לו חנוכיה מהודרת באמצע החנוכה כיצד ינהג האם ימשיך להדליק בחנוכיה הראשונה משום דאיתעביד בה מצוה ואם יחליפנה הוי ביזוי מצוה או דילמא עדיף בחנוכיה המהודרת מכאן ואילך משום אלי ואנוהו. אני עדיין צריך להשיבו על הני תרי שאלות הקודמות מחודש תשרי בעניין כלה ששכחה הדלקת נרות שבת, וכן מחודש תמוז בדין סכין שחתכו בו בצל גלוי, והאמת תיכף ומיד אני משתדל לעיין בדברים אלא שצריך את הזמן לסדרן ולהעלותן על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, ומאחר ועול הציבור ומוסדות החינוך עלי מלבד חובת היום והזמן שאינני יכול להיפטר מהן ולכן הדברים מתעכבים אך בע"ה אשיב גם עליהן.

תשובה: אחל בעזר צורי הגואל לברר האי מילתא בקצרה לפי קוצר הזמן שלרשותי.

א: סוגיית הגמרא ומחלוקת הראשונים:

הנה מבואר במסכת שבת דף כב ע"א שנחלקו בזה רב ושמואל כדלקמן. איתמר, רב אמר אין מדליקין מנר לנר, ושמואל אמר מדליקין. רב אמר אין מתירין ציצית מבגד לבגד, ושמואל אמר מתירין מבגד לבגד. רב אמר אין הלכה כרבי שמעון בגרירה, ושמואל אמר הלכה כרבי שמעון בגרירה. אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב, לבר מהני תלת

דעביד כשמואל מדליקין מנר לנר, ומתירין מבגד לבגד, והלכה כרבי שמעון בגרירה ע״כ.

והיינו שנחלקו רב ושמואל האם מותר להתיר ציציות מטלית בכדי להעבירן לבגד אחר רב סובר כיון שכרגע הבגד משמש למצוה אם יורידו הציציות הוי ביזוי מצוה שביטלו המצוה מאותו בגד, אולם שמואל סובר כיון שיש לו עדיפות לבגד החדש ומעביר את הציציות אליו לא נחשב ביזוי מצוה, אפשר כיון שיש בזה משום אלי ואנוהו א״כ גם הבגד הישן שבגלל שמורידין ממנו הציציות מתאפשר להדר במצוה ממילא אינו ביזוי בשבילו אלא כבוד. ופסקו להלכה כשמואל שמותר. כן ביאר בפסקי רי״ד מסכת שבת דף כב ע״א רב אמ׳ אין מתירין מבגד לבגד, ושמואל אמ׳ מתירין מבגד לבגד. פי׳ אין מתירין הציצית מטלת לטלת, מפני שאתה מבזה הטלת הראשנה, שכבר הקצה אותה לדבר מצוה. ושמואל סבר כיון דלדבר מצוה בעי לה לקושרה בטלית אחרת נאה הימנה מותר. ועוד עיין בחידושי הריטב״א מסכת שבת דף כב ע״א וקשיא לי לשמואל דשרי להתיר מבגד לבגד, דהא סבירא ליה בפרק הקומץ (מנחות מ״א א׳) דציצית חובת מנא (לן) וכלי קופסא חייבים בציצית, וא״כ למה מתיר ליטול מצוה זו וליתנה בטלית אחרת, ויש לי לומר דאפי׳ לדידיה מצוה טפי בטלית שהוא רוצה ללבוש, וכיון שכן כשר הדבר ליטלם מכאן וליתנם בטלית אחרת שרוצה ללבוש וליכא משום בזויי מצוה, וכל שכן לדידן דקי״ל דציצית חובת גברא.

עוד יותר חידש בבית הבחירה למאירי מסכת ברכות דף יח ע״א וכתב וז״ל ומאחר שהלכה כחכמים למדנו שקוברין את המת בטלית מצוייצת ועושין אותו אף מרדעת לחמור ואף על פי שיש בה נויי מצוה והרי אמרו אין מתירין מבגד לבגד, ההיא מפני שעדיין הוא בא לנהוג בו תורת מצוה, אבל כל שבא לבטלו מתורת מצוה אין חוששין לבזוי כסוכה ולולב אחר מצותן שנזרקין וכן בכל תשמישי מצוה, ומטעם זה קבלנו על הרב בעל התוספות שצוה לתלמידיו שיטילו ציצית בסדינו ויחפו אותו בתוך כנפי כסותו והרבה רבנים ראינו שמצוים לקברם בטלית מצוייצת שלהם בלא שום פקפוק ואף לגדולי קדמונינו אשר בנרבונאה שמענוה כן:

ב: מחלוקת בהעברת מזוזה לבית אחר:

ויתירה מכך נחלקו הראשונים האם גם במזוזה יהיה מותר להוריד מהבית לצורך נתינתה בבית אחר או לא, י״א מותר כ״כ השאילתות דרב אחאי פרשת שלח שאילתא קכו ברם צריך למימר הני מילי כי אסיר למישקל היכא דלא קבע לה למזוזה בשעתיה תכילת׳ נמי דלא רמי ליה לגלימא אחרינא בשעתיה היכא דקא בעי למישקל מן האי פתחא ומקבעיה בפיתחא אחרינא

ומן הדין גלימא לגלימא אחרינא בשעתיה מי שרי אי לא מי אמרינן כיון דהאי דקא שקל להו אדעתא דלמעבדיה מצוה הוא ליכא בזיון ושפיר דמי או דילמא כיון דאתעביד בהון קא מיבטלין ממצותייהו אית בזיון ואסיר ת"ש דאיתמר רב אמ' אין מתירין מבגד לבגד ושמואל אמר מתירין רב אמר אין מדליקין מנר לנר ושמואל אמר מדליקין רב אמר אין הלכה כר"ש בגרירה ושמואל אמר הלכה כר"ש בגרירה אמר אביי כל מילי דמר עביד כרב לבר מן הלין תלת דעביד כשמואל מתירין מבגד לבגד ומדליקין מנר לנר והלכה כר"ש בגרירה למימרא דהלכתא כשמואל דשרי.

וכ"כ ר' אשר מלוניל (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא מציעא דף קב ע"א ות"ר כשהוא יוצא מבית המשכיר ישראל לא יטול המזוזה בידו פירש רב אחא בפרשת שלח לך דהיכא דבעי למשקלה מהאי פיתחא אדעתא למקבעא בפתחא אחרינא בשעתיה שפיר דמי, והכי נמי אמרינן בתכלת, דהא קיימא לן כשמואל דאמר מתירין מבגד לבגד. אבל אם הבית של גוי, נוטלה בידו ויצא. ואית דמקשו על הא מילתא מההיא דאמרינן מעשה היה וקבר אשתו ובניו דשמעתין (או) שלא אמר אלא כשצריכה לו לבית [אחר]: וכ"כ תלמיד הרשב"א (בשיטת הקדמונים) מסכת בבא מציעא דף קא ע"ב היה צריך לקובעה במקום אחר הרשות בידו לנטלה, שהרי מתירין מבגד לבגד ומדליקין מנר לנר כמו שכתבנו במסכת שבת פרק במה מדליקין. וכ"כ רבינו יהונתן על הרי"ף הלכות מזוזה (לפי דפי הרי"ף) דף ו ע"ב כשהוא יוצא לא יטלנה, וקאמר רב אחא משבחא ז"ל ה"מ דלא קבעי ליה לאלתר בבית אחר [ואי קבע לאלתר בבית אחר] מותר ליטלה כדאמרינן [שבת כ"ב ע"א] מתירין ציצית מבגד לבגד וצ"ע. וכ"כ הנימוקי יוסף הלכות קטנות (מנחות) - הלכות מזוזה דף ו ע"ב לא יטלנה וכו'. וכתבו בשם רב אחא משבח' ז"ל דה"מ בדלא קבע לאלתר בבית אחר ואי קבע לאלתר בבית אחר מותר ליטלה כדאמרי' מתירין ציצית מבגד לבגד וצריך עיון עכ"ל: ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ג' יו"ד סימן יח אשר הביא שכ"כ בחידושי הריטב"א (בב"מ קב), וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא. וכתב רבינו האי גאון, אבל אם מצטרך לו אותה מזוזה במקום אחר נוטלה ויוצא. וכן פי' רב אחא בפ' שלח לך. וה"נ וכו' אם רוצה לתת ליטול הציצית ליתנו בטלית אחר שלו או אותה מזוזה בבית אחר מותר כדאמרי' מתירין מבגד לבגד. ואית דבעי מימר דמצי נמי ליטול דמים אף על פי שאינה צריכה לו, וכל כמה דלא יהיב ליה דמים נוטלה ויוצא. עכ"ל. {מיהו יש להעיר שבחידושי הריטב"א מבואר הפוך כדלקמן, אלא כיון שיש בזה כמה דפוסים יש מיוחס לר"ן ויש לריטב"א ועיין} וכ"כ הר"א

אב״ד בס׳ האשכול ח״ב (עמוד עח) ככל דברי הריטב״א הנ״ל. גם בארחות חיים יו״ד (עמוד קצג) כ׳ וז״ל, וכתב אחד מהמחברים ז״ל, דאי אית ליה בית שלו או של שכירות לאותובי ביה, אז מותר לנטלה מבית זה כשיצא ממנו, אפי׳ יכנס שם ישראל אחר, ולהניחה בבית האחר שלו. אבל אי לית ליה בית אחר אסור. ומעשה באחד שנטלה וכו׳, כיון שאינה צריכה לו שהרי אין לו בית אחר להניחה. עכ״ל.

אולם בעלי התוספות מסכת שבת דף כב ע״א כתבו בזה שני תירוצים ולתירוץ שני במזוזה אסור, וז״ל רב אמר אין מתירין מבגד לבגד - לא מבעיא אי חובת טלית הוא דאסור אלא אפילו חובת גברא הוא נמי אסור כדאשכחן במזוזה דנענש אותו שנטלה בבבא מציעא בסוף פרק השואל (דף קב.) אף על גב דחובת הדר היא ושמואל אמר מתירין אף על גב דשמואל גופי׳ סבר דחובת טלית היא אפ״ה מתירין כיון שעושהו לצורך בגד אחר וגבי מזוזה שנענש שמא לא היה בדעתו להניח בבית אחר, א״נ מזוזה שאני שעשויה להציל מן המזיקין ואף על גב דלכ״ע אין מתירין שלא להניח בבגד אחר אין קשה מה שנהגו להתיר ציצית מטליתות של מתים דדווקא בטלית של חי שהוא בר חיובא אין מתירין.

וכן הכריע לאסור האגודה מסכת שבת פרק ב [שבת כב ע״א] לד. מתירין מבגד לבגד. ומזוזה לפי תירוץ אחד בתוספות מותר ליטלה ולהשימה בבית שדר בו ולפי תירוץ האחרון אסור וכן נהגו לאסור. וכן בתוספות הרא״ש מסכת בבא מציעא דף קב ע״א לא יטלנה בידו ויצא. ואפילו למאן דאמר מתירין מבגד לבגד הכא אסיר, שהמזוזה היא שמירת הבית מן המזיקין ובנטילתה מזיק לנכנס לדור בתוכה. וכ״כ בחידושי הריטב״א מסכת בבא מציעא דף קב ע״א לא יטלנה בידו ויצא. פירוש סתמא קאמר אפילו בשצריך אותה לבית אחר, ואף על פי שאמרו גבי ציצית (שבת כ״ב א׳) מתירין מבגד לבגד, שאני הכא דכיון דחלה קדושת שכינה בבית זה אין לו לסלקה משם, ומיהו אפשר שחייב בעה״ב לפרוע דמיה. וכן נראה ברמב״ם הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ה הלכה יא שסתם וכתב וז״ל וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא, ואם היה הבית של ז כותי הרי זה נוטלה כשיצא. וכן הכריע לאסור מרן הבית יוסף יורה דעה סימן רצא אות ב ומ״ש ולא יטלנה בידו כשיוצא ואם שכרו מגוי נוטלה כשיוצא. ברייתא במציעא סוף פרק השואל (קב.). וכתבו התוספות (שם קא: ד״ה לא) לא יטלנה ויצא אף על גב דאמר שמואל (שבת כב.) דמטילין מבגד לבגד גבי מזוזה אסור לפי שהמזיקין באין בבית שאין בו מזוזה וכשנוטלה כאלו מזיק אותן שידורו בבית. ולכן סתם בשו״ע כדעת האוסרים

בלי לחלק, וז"ל שולחן ערוך יורה דעה הלכות מזוזה סימן רצא סעיף ב השוכר בית מחבירו, השוכר חייב לקבוע בה מזוזה ולתקן מקום קביעותה. (ואפילו שכר הבית בחזקת שיש לה מזוזה, לא הוי מקח טעות) (ב"י בשם הרב רבינו המנוח). וכשיצא, לא יטלנה בידו. וכתב לבאר בלבוש יורה דעה סימן רצא וכשיצא ממנו לא יטלנו בידו, אף על גב דגבי ציצית קיימא לן מטילין מבגד לבגד, גבי מזוזה אסור, לפי שהמזיקין באין בבית שאין בו מזוזה ויביא לידי סכנה אותם שידורו שם קודם שיהיה להם מזוזה אחרת, וכ"כ מרן החיד"א ברכי יוסף יורה דעה סימן רצא ג. לא יטלנה בידו וכו'. לתירוץ ראשון של תוספות (שבת כב. ד"ה רב) מותר ליטלה ולהשימה בבית שדר בו. ולפי תירוץ אחרון אסור. וכן נהגו לאסור. אגודה פרק במה מדליקין דף ק"ג ע"ד. וכ"כ הריטב"א, הביאו בשיטה מקובצת מציעא דף ק"א, דאפילו אם צריך אותה לבית אחר. ועיין בשו"ת יביע אומר חלק ג' יו"ד סימן יח אשר דן בזה בארוכה. עכ"פ הראת לדעת כי לולי הסכנה שיש במזוזה היה מותר גם להעביר מזוזה ממקום למקום.

ג: להתיר ציציות מבגד אחד להניחן בבגד אחר מותר:

ולכן בטלית מותר להעביר ציציות לבגד אחר למרות שהבגד הראשון מתבטלת ממנו המצוה, וכן פסקו הרי"ף והרא"ש וכן פסק רמב"ם הלכות ציצית פרק א הלכה יג ומותר להתיר ציצית מבגד זה ולתלותם בבגד אחר בין לבן בין תכלת. וכן פסק שולחן ערוך אורח חיים הלכות ציצית סימן טו סעיף א מותר להתיר ציציות מטלית זה וליתנם בטלית אחר, אבל שלא להניחם בבגד אחר לא.

ד: אם רוצה להחליף ציציות יותר מהודרות:

ולכאורה יש מקום לדון ולומר שכל היתר הנ"ל הוא כאשר משתמש בציציות שהן עיקר המצוה והבגד אינו אלא תשמישי מצוה אבל להוציא ציציות ולהחליפן באחרים אולי נאמר שבזה יהיה אסור, או דילמא לא שנא כל שעושה הדבר לצורך הידור המצוה מותר ואין בזה ביזוי מצוה.

אולם מבואר להדיא להתיר בלבוש אורח חיים סימן טו סעיף א וז"ל מותר להתיר ציצית מטלית זה וליתנם באחר, ואין בזה משום ביזוי מצוה לציצית או לבגד שמתירים ממנו, כיון שעושין מיד בטלית אחר. וכו' אבל אם רוצה להתיר ציצית מן הבגד ולהשליכם, ולעשות בו ציציות אחרות יפות מן הראשונות, נ"ל ודאי שהוא מותר, דהוי נוי מצוה, וכתיב [שמות טו, ב] זה אלי ואנוהו: וכ"כ הט"ז אורח חיים סימן טו (ב) שלא להניחם וכו'. כי אז יש איסור שמבזה טלית של מצוה בחנם ונ"ל דאין בכלל זה מי שמתיר ציציותיו כדי לעשות אחרים נאים מהם

דלא חיישי׳ בזה לבזיון הראשונים: וכ״כ המגן אברהם סימן טו סק״ב וכתב הלבוש אם רוצה לעשות בו ציצית יותר יפים מותר ליטלן. וכ״כ אליה רבה סימן טו (א) אבל שלא וכו׳. משום ביזוי מצוה, אם לא שרוצה לעשות ציצית יפות מראשונה. וכן מבואר בברכי יוסף אורח חיים סימן טו ב. נשאל הרב המובהק החסיד כמהר״ר יעקב מולכו זלה״ה, מרבנן קשישאי אשר בעיר עז לנו עה״ק ירושלים ת״ו בתשובותיו כ״י סי׳ ס״ד, וכו׳ וטרם אענה במה שיש לדקדק מדברי הרב, אציגה נא עמך אשר ראיתי להרב הגדול מהר״ם ן׳ חביב בעל גט פשוט בתשובותיו כ״י סי׳ י״ד, וכו׳ ואחר העיון יראה לדקדק מדברי הפוסקים דמותר להסיר ציציות הישנים ולשים ציציות אחרים חדשים תחתיהם, דכתבו התוס׳ (שבת כב א ד״ה רב) דאף שמואל לא שרי להתיר הציצית אלא כדי להניחם בבגד אחר אבל שלא להניחם בבגד אחר לא. וכ״כ המרדכי (שבת סי׳ ער״ב). ומשמע דלא באו למעט אלא כשאינו מניחם בבגד אחר, אבל אם מתירין לחדשם מותר. וכ״כ הרב הלבוש וז״ל, דוקא כשמתירין שלא ע״מ לעשות בבגד אחר וגם אינו רוצה לעשות ציציות אחרות בבגד זה דהו״ל ביזוי מצוה לציצית או לבגד, אף על גב דקי״ל ציצית חובת גברא מ״מ {אסור} להתיר ממנו שלא לצורך כלל, אבל אם רוצה להתיר מן הבגד ולהשליכם לעשות בו ציציות אחרות יפות מן הראשונות נ״ל ודאי שהוא מותר דהוי נמי מצוה וכתיב זה אלי ואנוהו, עכ״ל. ונראה להביא ראיה מפשטא דשמעתא, דכיון שהוא לצורך מותר. וכ״כ בשולחן ערוך הרב אורח חיים סימן טו סעיף ה אסור להתיר ציצית מבגד אם אין בדעתו להטילן בבגד אחר מפני שהוא מבטל בחנם מצות בגד זה שמתיר אותם ממנה וכו׳ וכל שכן אם הוא מתיר הציצית ממנו כדי לעשות בו ציצית אחרים יותר יפים. וכ״כ בשערי תשובה סימן טו [ב] בבגד אחר - עבה״ט וכתב בבר״י בשם תשובת מהר״י מולכין ומהר״מ בן חביב כ׳ מי שנפסק בטליתו ב׳ או ג׳ ציצית וצריך לעשות אחרים מ״מ אם נשאר כשר אפי׳ אחד אין להתירו מהטלית להשליכו שגם בזה יש משום בזוי מצוה, אך אם רוצה לעשות ציצית נאות יותר או שגם הראשונים נאים אלא שבלו קצת ואינם חזקים כ״כ מותר להתירם לעשותם חדשים ע״ש. וכ״כ בערוך השולחן אורח חיים סימן טו סעיף א מותר להתיר ציצת מבגד זה וליתנם בבגד אחר ואין בזה משום ביזוי מצוה כיון שנותנם בבגד אחר ולמה עושה כן או מפני שבגד זה ישן וזה חדש או מפני שזה ערב עליו וזה קצה נפשו בו ואין נ״מ לדינא בזה אבל להתיר ציצת מבגד ולא להטילם במקום אחר אסור כמו ליטול מזוזה מבית דאין לך בזיון גדול מזה אא״כ רוצה לעשות בגד זה שלא יהיה בו ד׳ כנפות או שרוצה למוכרו לכותי דאז מותר להתיר

הציצת בכל ענין [מג"א סק"ב] אבל כשמוכר לחבירו אסור לו להתיר הציצת אם אין רצונו להטילן בבגד אחר [שם] ואם רוצה לעשות ציצת יותר יפים מאלו מותר ג"כ להסירן בכל ענין [שם]. וכן פסק הבן איש חי שנה ראשונה פרשת לך לך ז. מותר להתיר הציציות מן הטלית בין גדול בין קטן בשביל הידור מצוה לשים במקומן ציציות חדשים ונאים יותר, אף על פי דאלו הציציות שנוטלם הוא משליכם וגונזם ואין מניחם בטלית אחרת, שרי משום נוי מצוה. וכן אם נפסק כנף אחד ורוצה לחדש ארבעתם בשביל נוי שיהיו שווים ודומים זל"ז. מותר להסיר כל השלשה אחרות ולעשות הארבע כנפות חדשים שיהיו שוים יחד בשביל נוי מצוה: וכן פסק המשנה ברורה סימן טו סק"ג ומותר להסיר הציצית ולתת תחתיהם יותר נאים משום הידור מצוה. עוד הוסיף להביא ראיה ליסוד הלבוש בספר דרך המלך (רפפורט) הלכות תפילין ומזוזה וספר תורה פרק ג וז"ל ועי' עוד בש"ס מנחות (דף ס"ד) דאמרינן הי' לפניו שתי חטאות א' כחושה וא' שמינה כו' שחט כחושה ואח"כ השמינה פטור ולא עוד אלא שאומרין הבא שמינה לכתחילה ושחוט. חזינן דדוחה שבת כדי לעשות המצוה מן המובחר וגם לא חיישינן לביזיון הראשונה. ועיין עוד בשו"ת משנה הלכות חלק ז סימן קפז.

ה: סתירה בדברי הבן איש חי וצ"ע:

אולם חזות קשה הוגד לי כאשר ראיתי ולא זכיתי להבין מה שכתב מרן הבא"ח בשו"ת תורה לשמה סימן רמד וז"ל שאלה אחד רצה לבדוק המזוזה שבפתחו לראות אם היא כשרה או לאו וקודם שהסירה לבדקה הלך וקנה מזוזה אחרת כשרה חדשה כי חשב אולי תמצא הישנה פסולה שיניח זו במקומה תיכף ולא ישאר ביתו פנוי בלא מזוזה אפילו שעה אחת והנה זה הסירה ובדקה ומצאה כשרה וחשובה ועכשיו שתיהם בידיו אם יוכל להניח איזה מהן שירצה או"ד שצריך לקבוע הראשונה דוקא כיון שזכתה מכבר. יורינו המורה לצדקה ושכמ"ה.

תשובה כבר נשאלתי בכיוצא בזה והשבתי דהכי תנן במתניתין דשקלים פ"ג שלש קופות של שלש שלש סאין שבהן תורמין את הלשכה והיה כתוב עליהן אב"ג ואיתא בגמרא דיומא דף ס"ב א' א"ר יוסי למה כתוב עליהן אב"ג לידע איזה מהן נתרמה ראשון להביא ממנה ראשון שמצוה בראשון ע"ש וכן איתא בגמרא דמגילה דף כ"א ב' היינו טעמא משום דמצוה בראשון ע"ש ושם בגמרא דיומא מביא פלוגתא דרבי יוסי ורבנן במפריש פסחו ואבד והפריש אחר תחתיו ואח"כ נמצא הראשון והרי שניהם עומדים איזה מהם שירצה יקריב דברי חכמים ר"י אומר מצוה בראשון ואם היה שני מובחר ממנו יביאנו ע"ש וקאמר התם בגמרא

דף ס״ד א׳ דרב סבר לה כרבי יוסי דאמר מצוה בראשון ע״ש ובירושלמי סוף פרק מי שהיה טמא הלכה וא״ו /ו׳/ אמר על הפריש פסחו הנז׳ אית תניי מצוה להקריב את הראשון אית תניי מצוה להקריב את השני ותני שמואל בורר היפה שבהן וכו׳ והרמב״ם ז״ל בפ״ד מהל׳ קרבן פסח הל׳ וא״ו /ו׳/ פסק יקריב איזה מהן שירצה ועיין בכ״מ מ״ש בשם מהר״י קורקוס ז״ל ומה שהביא דברי הירושלמי הנז׳ א״כ השתא לענין דינא בנידון השאלה דהא ודאי צריך להניח הראשונה אשר נבדקה ונמצאת כשרה וחשובה דהוא לא הסירה משם כי אם לבדקה ולא הביא השניה אלא בשביל שמא תמצא הראשונה פסולה שיניחנה במקומה ומאחר שנמצאת הראשונה כשרה היא זוכה במקום שלה ומצוה בראשון ואיך יעשה עלבון אליה להסירה ממקום מצותה שזכתה בו וכהאי גוונא כ״ע מודו דאיכא למיחש לכבוד מזוזה הקדושה.

מיהו לכאורה נראה אם הראשונה היא ישנה ויש יתרון לשניה עליה הן ביופי הצביעה הן ביפוי הקלף הן בשאר נוי ועדיפות דמצי להניח השניה משום מצוה מן המובחר, אך אחר הישוב נראה דגם בכהאי גוונא יניח הראשונה מאחר שהיא כשרה כפי הדין וכבר זכתה במקומה, והנה יש להביא ראיה על זה ממ״ש בגמרא דיומא דף ז׳ א׳ שהוכיח רב ששת דטומאה דחויה בציבור מדתניא היה עומד ומקריב מנחת העומר ונטמאת אומר ומביא אחרת ע״ש וקשה דלמא לעולם הותרה טומאה בציבור והכא משום מצוה מן המובחר דלעולם אין חיוב לחזור אחר בית אב או משמרה אחרת אבל אם אפשר לעשות בטהרה באותו בית אב עושין משום מצוה מן המובחר על כן מוכרח אתה לומר דמשום מצוה מן המובחר אין לדחות מצוה הראשונה שכבר התחיל בה אי לאו משום דטומאה דחויה היא בציבור וא״כ השתא בנ״ד שכבר היתה המזוזה קבועה במקום הזה הרי זכתה וקיים בה המצוה ורק הסירה לפי שעה לבדקה ולא גרע מההיא דהיה עומד ומקריב ואדרבה נ״ד עדיפה ולהכי אין לבזותה ולדחותה משום מצוה מן המובחר וקנתה מקומה.

ודעו וראו כי מדין זה יש לכם ללמוד לכמה ענינים במקומות אחרים ואזכיר דבר אחד דהיינו אם ביום ר״ה היה התוקע תוקע בשופר כשר אך אינו של איל ואחר שתקע תשר״ת הביאו לו שופר אחר של איל דאע״ג דשל איל הוא מצוה מן המובחר עכ״ז לא יגמור התקיעות אלא בשופר הראשון שכבר התחיל לתקוע בו וכדמוכח מהך דיומא דף ז׳ הנז׳ אבל אם לא התחיל לתקוע עדיין ורק היה מונח לפניו אף על פי שהתחיל לברך כיון שלא תקע בו עדיין לא מקרי זה התחלה ויש כח בשופר האיל שהוא מצוה מן המובחר לדחותו אבל אם גמר תקיעות דמיושב ובא לתקוע תקיעות דמעומד יתקע בשל איל

כי זו דבר חדש בפני עצמו ולא חשיבי אותם תקיעות דמיושב התחלה לענין זה ולכן יעשה בשל איל שהוא מצוה מן המובחר כן נראה לכאורה מיהו עדיין לבי מהסס בהוראה זו של השופר די"ל אף על גב שכבר התחיל לתקוע תשר"ת באותו שאינו של איל יסיים התקיעות באותו של איל והיינו משום דאיכא מאן דסבר תקיעה בשל איל היא לעיכובא ולאו משום מצוה מן המובחר.

ברם זאת מן המודעים להודיע לכם דאם רוצה להניח זו המזוזה הראשונה בחדר אחר תיכף ומיד, שיש לו חדר הצריך למזוזה ויניחנה בו תיכף אז רשאי להניח זו החדשה במקום הראשונה ואף על פי שאין לה חשיבות בנוי עליה דמאחר דמניחה במקום אחר ואינה בטלה מן המצוה אין לה עלבון ובזיון בזה. וכן מבואר להדיא בדברי השאלתות דרב אחאי ז"ל בפר' שלח לך וז"ל מאן דאית ליה גלימא ורמיא ליה תכלתא וקבעו לזבונה לישראל אחר אסור למשקליה לתכלתיה והדר זבוני משום דקמבטל למצוה אי נמי הוה דר בביתא וקבע ליה מזוזתא וקא נפק ליה אסיר למשקליה מיניה משום דקמבטל למצוה דת"ר המשכיר בית לחבירו וכו' וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא וכו' ברם צריך למימר הני מילי כי אסיר למשקל היכא דלא קבע לה למזוזה בשעתיה תכלתא נמי דלא רמי ליה לגלימא אחרינא אבל היכא דקבעי למשקל מהאי פתחא ומקבעי בפתחא אחרינא ומן הדין גלימא לגלימא אחרינא בשעתיה מי שרי אי לא מי אמרינן כיון דהאי דשקיל להו שרי אי לא מי אמרינן כיון דהאי דשקיל להו דמי או"ד כיון דאתעביד בהון קמבטלין ממצוותייהו אית בזיון ואסיר ת"ש דאתמר רב אמר מתירין מבגד לבגד וכו' ושמואל אמר מתירין וכו' לממרא דהלכתא כשמואל דשרי עכ"ל ע"ש. וכן נמי כתוב בחידושי הריטב"א ז"ל למציעא דף ק"ב וז"ל וכשהוא יוצא לא יטלנה בידו ויצא וכתב רבינו האי גאון אבל אם מצטרך לו אותה מזוזה במקום אחר נוטלה ויוצא וכן פירש רב אחא פרשת שלח והכי נמי אמרינן אם רוצה למכור טליתו לחבירו אין ליטול ציציותיו ממנו משום דקמבטל ליה ממצוה כדאמרינן הכא במזוזה מיהו אם הוא רוצה לתת אותו ציצית בטלית אחר שלו או אותה מזוזה בבית אחר מותר והרשות בידו כדאמרינן מתירין ציצית מבגד לבגד עכ"ל ע"ש הרי לך להדיא כמו שאמרנו. והיה זה שלום ואל שדי ה' צבאות יעזור לי. כ"ד הקטן יחזקאל כחלי נר"ו עכ"ל.

וצ"ע שכל דבריו נגד כל הפוסקים הנ"ל, ואף גם זאת שדבריו סותרים למה שפסק בבן איש חי כדברי הלבוש שבשביל להדר מותר להחליף למרות שלא ישתמש בראשון אין בזה ביזיון ולא זכות קדימה כיון שהשתמשו בו עד עכשיו, מאחר ועושה כן משום הידור המצוה.

ו: מחלוקת בהכין נרות שעוה לחנוכה והובא לו שמן במה ידליק:

עוד דנו הפוסקים מעין נידון דידן, כבר ידועה ומפורסמת מחלוקת בין השבות יעקב ח"ב סימן ל, לבין שו"ת חכם צבי סימן מה באדם שהכין נרות משעווה לחנוכה ולאחר מכן הביאו לו שמן זית שהוא מצוה מן המובחר האם כיון כיון שהכין הנרות שעוה להדליקן צריך להמשיך בהן ולא לבזותן ולהעביר על המצוות או נאמר כיון שמצוה מהמובחר שמן זית לכן ידליק בשמן. שבעל השבות יעקב פסק להדליק בנרות השעווה ואילו החכם צבי כתב ההידור קודם בכל המצוות, ועוד עיין אשר דנו בזה בשו"ת האלף לך שלמה חלק אורח חיים סימן שעז, ושו"ת עטרת צבי מהר"צ חיות (סימן ג') שו"ת ר"ח כהן (או"ח סימן ט"ז) שו"מ תנינא (ח"א סימן צ"ד) שאילת שמואל (או"ח סימן ו') שו"ת שערי דעה (ח"ב סימן נ"ב) וזכר יהוסף (או"ח סימן ל"ג) וזכרון אלעזר על מס' שקלים (פ"ג). ומ"ש וגדולה מזו אני אומר ע' שערי ירושלמי בהגהות וחידושים בסוה"ס (בד' א' ע"ב מאות ז' והלאה) מה שהאריך בדברי זקינו המחבר וע' שו"ת אמרי יושר (ח"א סימן א'). ועיין גם בברכי יוסף אורח חיים סימן תרעג ג. הגהה. שמן זית מצוה מן המובחר וכו'. מי שהכין נרות שעוה להדליק נר חנוכה וקודם שהדליק הביאו לו שמן זית, נחלקו הרב שבות יעקב ח"א סי' ל"ז וח"ב סי' ל' והרב מהר"ץ אשכנזי סי' מ"ה. ואנא בריה קלה בימי חורפי כמעט שעברתי לדבריהם דרבנן בספרי הקטן שער יוסף סי' ח', ושם העליתי בעניותי דכל שלא התחיל במצוה אף שכבר הכין הדבר לעשות המצוה, אם נזדמן לו לעשות מצוה מן המובחר כה יעשה מצוה מן המובחר. עש"ב. ועוד עיין בשערי תשובה סימן תרע"ג סק"א שהביא את מחלוקת הפוסקים בזה, וכן בפסקי תשובות אורח חיים סימן תרעג ובשע"ת מביא פלוגתא בין השבות יעקב לחכם צבי למי שלא היה לו שמן זית והכין נרותיו משעוה ובינתיים הגיע לידו שמן זית אם יניח נרות השעוה וידליק בשמן זית או שמא יש בזה משום בזיון נרות השעוה, ומסקנת האחרונים כהחכם צבי שיניח נרות השעוה וידליק בשמן זית.

מסקנת הפוסקים שהידור עדיף.

ועוד עיין בנידון מעין נידון דידן בשו"ת חתם סופר חלק א (אורח חיים) סימן קפד מעשה במי שהיה לו אתרוג מיותר ותלאו בסוכה לנוי ואח"כ ביום טוב בא א' מאנשי הכפר שלא מצא אתרוג לקנות, האם יכול לקחת האתרוג מנויי הסוכה למצוות ברכה. עוד דנו הפוסקים האם הני מילי בתשמישי מצוה אבל בדברי קדושה אין היתר ולכן יהיה אסור להביר פרשיות של ר"ת לרש"י או הפוך, עיין בשו"ת רדב"ז חלק ו סימן ב אלפים רפו, ובשו"ת דרכי נועם חלק אורח חיים סימן ב, ובשו"ת הרמ"ע מפאנו ז"ל בסי' ל"ז ועוד.

ז: מסקנת הדברים:

אחר הדברים האלה הראת לדעת שאין ספק שלהלכה יש להעדיף דבר המהודר יותר לקיים בו את המצוה למרות שעל ידי זה מבטל קיום המצוה מהחפץ הראשון היות וכל הבריאה כולה מצווה משום אלי ואנוהו להדר בעשיית המצות וממילא לא שייך בזה ביזוי מצוה או כיון דאיתעביד ביה מצוה, ולכן כל שהזדמנה לו חנוכיה מהודרת ויפה יותר ראוי שידליק מאותו יום ואילך במהודר והיפה. ואגב יש נידון האם מצוות חנוכה היא מצוה אחת כל שמנת הימים או כל יום הוא מצוה בפני עצמה והעיקר שכל יום הוא מצוה בפני עצמו כך שאין שייך לומר המשך לקודם כנלע"ד ברור.

הגאון רבי יעקב אהרן סקוצילס שליט"א
מח"ס "אהל יעקב"

בענין "סופגניות חלביות" והמסתעף

לכבוד ידידי היקר הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א במח"ס יקרים ונצרכים "גם אני אודך", "פרדס יוסף החדש" על המועדים ושא"ס, באתי כאן להוסיף דבר בעניני חנוכה לספרך היקר פרדס יוסף החדש חנוכה שהוא ספר נצרך לכל לומדי ומורי הוראה.

שאלה: ראיתי בספר היקר והנצרך פרדס יוסף החדש חנוכה שציינתם למקור המנהג באכילת סופגניות בחנוכה, והסתפקתי לפי מה דאיתא בשו"ע יורה דעה (סימן צ"ז סעיף א') שאסור ללוש עיסה עם חלב, יש לעיין לפי זה האם מותר להכין סופגניות חלביות.

תשובה: נראה שמותר לאפות "סופגניות חלביות" בביתו, והעושה שינוי בסופגניה מה טוב. מיהו חנות העושה סופגניות כאלו על מנת למכרם צריך להודיע להקונים או לעשות היכר ולהניח שלט שידעו שהוא חלבי וכמו שנבאר בסמוך באריכות את מקור הדין וצדדי ההיתר.

איסור ללוש עיסה בחלב (לעשות פת חלבי)

א) איתא במסכת פסחים (דף ל.) "אין לשין את העיסה בחלב, אם לש כל הפת כולה אסורה, מפני הרגל עבירה". וכדברי הגמ' נפסק בשו"ע להלכה ביורה דעה (סימן צ"ז סעיף א') אין לשין עיסה בחלב שמא יבוא לאכלה עם הבשר, ואם לש כל הפת אסורה אפילו לאכלה לבדו, עכ"ד. וה"ה לענין לישת פת עם שומן בשרי, וכך מבואר מדברי הגמ' ושו"ע שם שכתב "אין אופין פת בתנור שטחו באליה", וכן מדברי הרמ"א שם שכתב שמותר ללוש בשומן של בשר לכבוד שבת רק משום שהוא דבר מועט, שבאופן זה לא גזרו, ומכאן רואים שאפילו שלא כתב בשר להדיא בגמ' שם, מ"מ הרי הוא דבר פשוט שיש עליו אותו גזירה וכמו שכתב הפוסקים, עי' בערוך השלחן ריש (סימן צ"ז).

טעם הגזירה

ב) והאיסור המיוחד בפת הוא מחמת שרגילין לאכלו עם בשר, וכמ"ש בגמ' שם, וכן כתב הש"ך (ס"ק ב') דרגילות לאכול פת עם כל מיני אוכלין. ויש לעיין האם הגזירה הוא כעין אזהרה לכתחילה שלא יבוא לידי מכשול, או שהוא דין איסור בעצם שאפילו בדיעבד אסור. ומלשון השו"ע נראה שאין זה דין של "זהירות לכתחילה", אלא אף

בדיעבד אסרו חכמים הפת באכילה מחשש שמא יאכלנה עם בשר, ואפילו לבדו אסור. וראה בחכמת אדם (כלל נ' דין ג').

ג) ועוד יש לחקור, האם האיסור לאכול עיסה שנלושה בחלב הוא מדין קנס, שקנסוהו חז"ל במי שעבר ולש או אפה פת חלבי באכילה, או משום גזירה שמא ישכח ויגיע לידי מכשול לאכול את הפת עם מין השני. וישנם בזה כמה נפק"מ, ואחד מהם הוא אם גזרינן אפיית פת חלבי בשוגג אטו מזיד, דאם נאמר שהוא מדין קנס, א"כ לא קנסו שוגג אטו מזיד באיסור דרבנן, משא"כ אם הגזירה הוא משום חשש שכחה שיבוא לידי תקלה, א"כ יש לאסור אפילו אם לש בשוגג, ולפי זה אם אפו פת חלבי אפילו בשוגג, קיים האיסור על הפת. ואכן כן הסיק הפמ"ג (שפ"ד ס"ק א'), ולפי זה נראה דה"ה במקרה שנפל חלב בטעות לתוך העיסה הכל אסור באכילה. (ועי' בנחלת צבי משכ"ב).

ד) אך יש מהאחרונים שכתבו לחלק, שרק בלש הפת בשוגג, אסור, משא"כ בנפל חלב בטעות שלא נאסרה הפת, וצ"ל לדבריהם שאמנם עיקר הגזירה הוא לחוש שמא יאכל הפת השני בחלב, אבל לא גזרו כן אלא כשהיתה עשיית הפת באיסור, ולא כשנפל מאליו דהוי כמו אונס.

ה) ואע"פ שלדברי הפמ"ג שם צידד לומר שיש איסור אפילו אם נתערב חלב על ידי אונס כגון שנשפך וכדומה, מ"מ כו"ע מודה שעיקר הגזירה היא שמא יבוא לאכלו עם מין השני, וכדברי השו"ע ונו"כ. ולכאורה דוקא כשלש במתכוין עיסה עם חלב חל איסור אפילו בשוגג וכגון שלא ידע מהאיסור, משא"כ אם נפל חלב לתוכו אין כאן אפילו מעשה שיחול הגזירה עליו וכמ"ש לעיל.

האם גזרו בשאר מאכלים

ו) והנה יש להסתפק האם הגזירה הנ"ל דוקא כשעבר ולש או אפה פת בחלב או בשר, או אפילו בשאר מאכלים, אם הכינו אותם עם חלב או בשר ג"כ גזרו שאין לעשות מאכל שהוא בדרך כלל פרווה לחלבי או בשרי שמא תאכלו עם מין השני.

ז) הט"ז (סימן צ"ז ס"ק א') כתב שמדוכה של בשמים שהיא פרווה שפעם אחת דכו בה שום עם שומן אווז, אסור לדוך בה עוד בשמים אפילו עבור בשרי עד שיגעילנה שמא יבוא לאכול בחלב, וגם בדיעבד אסור דומיא דפת חלבית.

ח) ובביאור דברי הט"ז עי' מה שכתב בחוות דעת ביאורים (ס"ק א') שכוונתו לאסור אפילו לתבלין מועטין משום שכלי המוחזק כפרווה אם נעשה בשרי נאסר להשתמש בו כל עוד שלא ייחדו וסימנו לבשר שמא ישכחו שנעשה בשרי ויחשבוהו כפרווה כפי שהיה מתחילה, והוסיף שם שדוקא אם

המדוכה דך תבלין חריפים כדי שהמדוכה תבליע בליעות משובחות, עי׳ שם.

ט) ומדברי הט״ז נראה שגזירת חז״ל לאו דוקא בפת וכלשון הגמ׳ ושו״ע, אלא בכל מאכל פרווה יש חשש שמא ישכח ויאכל עם מין השני, וכן כלי שאדם רגיל להשתמש בו לפרווה חריף אם נעשה בשרי באופן שאינו ניכר נאסר לגמרי. [ולכאורה יש לעיין בזה משום שיש הרבה מאכלים שלא רגילים לאכול אותם עם שאר מאכלים אלא לבדם וממילא אין חשש שישכחו אם יעשו אותם חלבי או בשרי. ולא מצאנו שאסור לעשות תבשיל פרווה לפעמים עם חלב ולפעמים עם בשר, וצ״ע. ובאמת כן הוא סברת המתירים לענין מזונות ושאר מאכלים, וכמו שנבאר בסמוך באריכות].

י) אמנם רבים חלקו על דברי הט״ז, וראה במנחת יעקב (כלל ס׳ ס״ק ג׳) שהקשה על דברי הט״ז מדוע בצנון שנחתך בסכין בשרי אסרינן לאכול את הצנון עם חלב, אבל אין אוסרים אותו לגמרי מחשש שמא יבוא לאכלו עם חלב, וה״ה בתבלין שנדוכו במדוכה בשרית מדוע אין אוסרים אותו אלא עם חלב אבל לא עם בשר או שאר מאכל פרווה. וע״כ צ״ל שלא גזרו אלא בפת ועיסה משום שעל הלחם יחיה האדם ולכן בפת יש חשש שישכח ויטעה, משא״כ שאר מאכלים לא חששו לזה. וכדבריו נקטו הבית מאיר חתם סופר, חוות דעת, חכמת אדם שם (דין ז׳) ברכי יוסף שיורי ברכה (ס״ק ג׳) ובערוך השלחן (סעיף ב׳) ועוד אחרונים. מיהו ראה בפרי חדש ובפרי תואר (ס״ק א׳) מה שכתבו בזה שבאמת גזרו על שאר מאכלים דומיא דפת, ויש כאן מח׳ גדולה בגדולי האחרונים אם נאמרו הגזירה דוקא בפת או אפילו בשאר מאכלים.

יא) וההכרעה למעשה היא לסמוך על המקילים שאין שאר המאכלים נאסרים כשנעשו עם חלב, ומ״מ עדיין נשאר לנו לדון לגבי מיני מזונות פת הבאה בכיסנין שאולי יש להחמיר טפי שהוא דומיא דפת, וראה בסמוך.

מיני מזונות

יב) ולענין אפיית מיני עוגות או עוגיות (סופגניות) וכדומה בחלב או בשר, וכמו שעושים לקינוח ולמתיקה, נראה שמכיון שאין הדרך לאכול אותן עם בשר, מותר ללוש אותן עם חלב, גם בלי עשיית היכר, ואע״פ שיש מקום לחוש שמא יבוא לאוכלם אחרי אכילת בשר, אין לחוש לכך, מאחר ולא שייך להגיע לאיסור תורה, כי כל החיוב להמתין ביניהם אינו אלא דרבנן, ולא גזרו חז״ל גזירה לגזירה.

יג) והמקור לכל הנ״ל הוא מדברי שו״ת מהרי״ט חלק ב׳ (סימן י״ח) המובא בפתחי תשובה (ס״ק ג׳) שכתב דהא דאסרו פת חלבי אם לא עשו שינוי היינו דוקא היכא דאיכא חשש שיאכלו עם

חלב או בשר ביחד אבל היכא דליכא למיחש להכי כמו אותם הממולאים במיני מתיקה שאין דרך לאכלן עם גבינה מותר ללוש אותם עם שומן או חלב ולא חיישינן שמא אחריהם יאכל גבינה דהיינו במה שאסרו ואין לנו לגזור גזירות אחריה. והביאו את דבריו בפרי חדש (ס"ק א'), מנחת יעקב (כלל ס' ס"ק ג') ערוך השלחן (סעיף ז') ובכף החיים (ס"ק ט"ו) ועוד.

יד) ולמדנו לפי דברי כל האחרונים הנ"ל שני דברים, ראשית שבמיני מאפה שדרך לאכלם יחד עם מאכלים אחרים יש בהם האיסור שלא ללוש אותם בחלב או בבשר, אבל מאידך מיני מאפה שאין רגילות לאכלם עם מאכלים אחרים אין בהם איסור.

טו) ולפי שיטתם מותר להכין סופגניות חלביות לדברי המהרי"ט ועוד אחרונים כיון שרגילין תמיד לאוכלם לבד ולא עם שאר מאכלים אלא בתור קינוח או חטיף בלבד.

טז) אמנם דעת היד יהודה, וכן ראיתי (שו"ת וישמע משה) שמרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל החמיר בזה שאין לעשות עוגות חלביות אלא אם ישים עליהם פתק שזה חלבי או שיעשה שינוי צורה בגוף העוגה, שמא יבוא לאכלם בתוך שש שעות, אלא שכאמור מדברי הפוסקים נראה שאין חוששים לזה, [אכן, עוגה בשרית לכאורה צריך היכר כיון שכן רגילים לאכול עוגה יחד עם קפה חלבי].

ההיתרים לעשות פת חלבי

יז) איתא בגמ' במסכת פסחים (דף ל"ו.) דשרי ללוש פת בחלב כעין תורא, ופירוש רש"י שהיינו מעט כמו עין של שור דאכיל ליה מיד בבת אחת ולא משהי ליה לינשי שנילוש בחלב, וכן כתב רבינו חננאל.

יח) והרי"ף והרמב"ם והרשב"א פירשו שכוונת הגמ' כעין תורא היינו דמיירי בעושה צורה מיוחדת כעין השור דהרואה יודע ששינו צורתו להיכרא וישאל ויאמרו לו. וכתב בהגהות שערי דורא (סימן ס') דהני ב' פירושים הם אליבא דהילכתא דתרוייהו סברות יפות הן.

יט) ולענין דינא כתב השו"ע שם שאם הוא דבר מועט כדי אכילה בבת אחת או ששינה צורת הפת שתהא ניכרת שלא יאכל עמה בשר, מותר. והרמ"א כתב "ולכן נוהגין ללוש פת עם חלב בחג השבועות גם בשומן לכבוד שבת כי כל זה מיחשב כדבר מועט גם כי צורתן משונה משאר פת". והנה המחבר כתב דדבר מועט היינו סעודה אחת, אמנם הרמ"א חולק על זה ונקט דכל שהוא רק ליומו מקרי דבר מועט, ולכן מה שלשין את העיסה לג' סעודת שבת נחשב כדבר מועט. ועוד לפי דברי הרמ"א שגדר דבר מועט היינו אכילת יום אחד למד הערוך השלחן (סעיף ד') שאם בני ביתו מרובים מיקרי דבר מועט כדי אכילה בבת אחת לכולם.

כ) ונחלקו האחרונים בטעמא דמילתא, מדוע הקיל הרמ״א בשבת (אכילת יום אחד) האם הוא סברא בשבת דוקא (כשאוכלים בשר ולא חלב וכן שהדרך לאפות עם צלי לשבת, או מצד שלחמי שבת ניכרים עיין לבוש, ב״ח, מחצית השקל, יד יהודה) או שההיתר הוא גם ביום חול, ראה בפרי חדש (ס״ק ב׳), ואפשר שכן הוא גם בדעת המחבר. אמנם הפמ״ג (שפ״ד ס״ק א׳) כתב דשבת הותר משום שהוא כדבר מועט, ולפי זה כל שיאכל בתוך מעת לעת הוי דבר מועט ואפילו בחול וכן כתב הערוך השלחן וחכמת אדם.

כא) ולפי זה יש לעיין במי שאופה פת חלבי או בשרי באמצע השבוע לצורך שבת, (או סופגניות חלביות לצורך שבת חנוכה) לכאורה אף לדברי הפמ״ג יש לאסור, משום שכתב שם שאם ישאר אחר שעבר היום אולי ישכח, וא״כ ה״ה שמא יבוא לאכלו קודם שבת, ואף אם נעשו בשביל שבת דוקא הרי יש שטועמין לפני שבת ממאכלי שבת, וצ״ע.

כב) והיוצא מדברינו שיש להחמיר לכתחילה לא לאפות פת חלבי מיום אחד לחבירו, והרוצה להקל עד מעת לעת יש על מי לסמוך, מיהו מותר ללוש בערב שבת לשבת אפילו לכתחילה ופשוט הוא.

היתר לאפות פת חלבי אם עושים שינוי בצורת הפת

כג) הטעם הנוסף המוזכר בראשונים הוא שינוי בצורה, וכתב הרשב״א ומובא בבית יוסף משום שהעושה שינוי הרי נזכר על ידו שנילוש בחלב.

ובפשטות הדברים מורה שבכל גוונא התירו ללוש פת בחלב אם עושנה שינוי בצורה, אלא שצ״ע בשלמא כשעושה בביתו שפיר יש לו היכר, משא״כ כשעושה על מנת למכרם. ויעוין בחוות דעת שנקט להלכה, שכל מה שהתיר השו״ע לאפות פת חלבי עם שינוי בצורה, היינו כשבדעתו שיאכל הפת בביתו, אבל אם בדעתו למוכרו בשוק לא, כי הקונים הבאים מעיר אחרת לא יבינו שהוא חלבי, מאחר והם לא רגילים להבחין בפת שבמקום זה. ואף אם תאמר שיודיע להם, מ״מ יש לחוש שמא ישכח מלהודיעם כמו דחיישינן שאינו עושה שינוי שמא ישכח ויאכל בבשר.

כד) ומן הראוי לציין לדעת החכמת אדם שנקט דנראה שבמקרה כזה שהשינוי אינו ניכר לאנשי עיר אחרת אף לאפות על מנת לאכול בביתו אסור, דחיישינן שמא יבואו אורחים לביתו מעיר אחרת ויאכלו את הפת בבשר, ולדינא נחלקו הפוסקים בזה, וראה ביד יהודה פירוש הקצר (ס״ק ז׳).

שינוי בפת אחרי האפיה

כה) יש להסתפק האם ההיתר לעשות פת חלבי כשמשנים את הצורה הוא דוקא אם עושים את השינוי לפני האפיה או שמא לא שנא, ואפילו אחרי האפיה יכולים לעשות שינוי, כיון שכל עוד שניכר בפת שהוא חלבי יהא לתזכורת לא לאוכלו עם בשר, וכמו שמצוי למשל אצל אחד שלא ידע מההלכה הנ"ל שיש איסור בעצם לעשות פת חלבי סתם, וכעת שמע על האיסור ורוצה לתקנו על ידי עשיית שינוי בצורה וכדומה.

כו) והנה החוות דעת חידושים (ס"ק ה') כתב, שדוקא ששינה בשעת אפיה, אבל אח"כ אינו מועיל שינוי לפת מרובה כיון שכבר נאסר, וכן אינו מועיל לחלקו להרבה בני אדם שיגיע לכל אחד דבר מועט כיון שכבר נאסר. ולפי דבריו נוקטים שפת חלבי הוא חפצא דאיסורא, וממילא אפילו אח"כ לא יועיל מה שעשה שינוי כיון שכבר נאסר.

כז) ובשו"ת אבן ישראל להגר"י פישר זצ"ל חלק ט' (סימן ס"ז) נשאל אודות מה שנוהגין לכתוב או להדפיס על העוגות שהן חלביות, כיצד עושין כן ובמה סומכים הרי כבר נאסרו מעיקרא וכדברי החוות דעת, ע"כ דברי השואל. והשיב דשאלתו תמוה, הרי למה לא יקשה על ההיתר לעשות פת מועט, הלא האיסור הוא אין לשין ואם כן כבר מעיקרא הוא נילש באיסור, ומה מועיל מה שעשה פת מועט.

כח) אלא מוכח מכאן דאם היה כונתו לכתחילה לאפות חתיכות קטנות שפיר דמי ומעיקרא לא נאסר. וכן כוונת החוות דעת הוא אם עתה יתקן ויעשה חתיכות קטנות, משא"כ בכונתו בשעת לישה לעשות כן, והכא נמי אם כונתו להדביק מדבקות על העוגות שהן חלביות מהני. ועוד נראה דה"ה עוגות גדולות מהני דכיון דכהיום שהכל קונים עוגות קטנות, ומי שקונה עוגה גדולה מי שיש לו בני בית מרובין, ונעשה מתחילה לחלקה קטנות לכל בני הבית, כל שמתאכיל ליומא מותר. ואגב יש עוד לצרף את השיטות שס"ל דאלו עוגות שלא יאכלו עם בשר לא גזרו, ובעצם גם להדביק מדבקות לא צריך, ואם כבר מדבקים עתה במדבקין ודאי מהני, כיון שחז"ל לא גזרו בכלל בהני עוגות שיאכלו עם בשר, עכת"ד.

שינוי בכל הפת או רק במקצת

כט) בגליון מהרש"א (סימן צ"ז) כתב שמשמע מדברי השו"ע דדוקא כשכל צורתן משונה ולא מקצת, ולכן אין תקנה לכתוב חלבי על הלחם אא"כ עושים כן בכולו. ואילו בבינת אדם שער או"ה (סימן נ"א סעיף ע') כתב וז"ל מצאתי בהגהת שערי דורא (סימן ל"ה) וזה לשונו: אמר לנו הרא"ש כשאופין קושטיל –או קולצא עם מולייתא דלכתחילה יש לעשות סימן כפי מה שהם המולייתא אם הם של בשר ישימו עליו קצת עצמות ואם הוא של חלב ישימו עליו קצת גבינה דהוי כעין תורא

לפי פירוש אחד דפירש כעין תורא סימן עד כאן לשונו. ועיין בדרכי משה (סימן צ"ז) בשם איסור והיתר ולפי זה על כרחך הא דכתב הרמב"ם שישנה צורת הפת לאו דוקא אלא הוא הדין כל סימן". אולם כבר הכריע הגרי"ש אלישיב זצ"ל כדברי הגליון מהרש"א וכמו שמובא בספר אשרי האיש יורה דעה חלק א' (פרק ה' אות י'). והזהירו כבר כמה אחרונים שאין לאכול מתחילה אותו חלק מהפת שנמצא עליו הסימן ולהניח השאר דאז יש לחוש שיאכל החלק הנשאר עם בשר זולת כשחלק הנשאר הוא דבר מועט בדבר מועט לא חיישינן שישכח ויאכל עם המין שכנגדו, וראה בבדי השלחן (ס"ק י"ז).

סיכום ההיתרים להכין פת או מזונות חלבי או בשרי

ל) א) לעשות שינוי להיכר. ב) שיהא דבר מועט. ג) אם ניכר החלב או הבשר עליו. ד) מזונות שאין הדרך לאכול עם בשר או חלב. ה) דבר מפורסם לכל העיר שעושים אותו חלבי או בשרי מותר לאחד בביתו לעשות כן. ו) מאכל שעומד לקינוח שואלים לפני כן אם הוא חלבי או פרווה. וכגון מאכל פרווה שנעשה בשינוי מהרגיל בודאי שישאלו על זה אם הוא חלבי או פרווה.

"סופגניות חלביות" "ובורקס" למעשה

לא) ולכן נראה לדינא שהרוצה לעשות סופגניות חלביות בביתו לקראת ימי החנוכה יש כמה צדדים להקל בזה, ועיקר סברת המתירים הוא משום שכל אלו אין הדרך כלל לאכלן יחד עם מאכלים בשריים, וכל זה אפילו אם לא תהיה ניכרת עליו שהוא חלבית, ואם עושה שינוי בצורה מה טוב.

אולם הרוצה למכור אותם סופנגיות כגון במאפייה וכדומה לכתחילה יש לשנות את צורתו משאר הסופגניות פרווה או לתת עליו דבר היכר שרואים שהוא חלבי[א].

לב) [ולענין מכירת בורקס חלביים בזמנינו שהוא דבר נפוץ ביותר, מאחר שהוא שאלה חדשה נציין רק מה שהעירו ופסקו בזה פוסקי וספרי זמנינו. והנה בשו"ת ודרשת וחקרת חלק ד' יורה דעה (סימן ג') כתב, שעיקר ההיתר למכור בורקס חלביים הוא משום שכל המאפיות שיש להם הכשר מההכשרים הטובים חייבים לאפות את הבורקס החלביים בצורת משולש דוקא, וכן

א. וראה בספר מעדני אשר סוף (סימן ע"ד) שכתב, דלכאורה יש לפקפק בהיתר מכירת סופגניות חלביות אם אינן שונות במראיהן משאר סופגניות, שהרי "סתם סופגניות" הן בחזקת פרווה ואין איש שם על לב לחקור אם הסופגניה חלבית או פרווה. אלא שלדעת המהרי"ט מה שאין דרך לאכלו עם בשר ממש אינו בכלל הגזירה, והעתיקו הרבה אחרונים את דבריו, וא"כ אין חשש בסופגניות. אך כתבנו קצת לפקפק בזה וצ"ע עכת"ד.

נוהגים ובנוסף לזה חייבים לשים שלט על המקום העוגות החלביים "חלבי", וגם השקיות שונות בצבע כחול ורשום עליהם חלבי, כדי לצאת מכל חשש, וכך נוהגים בכל הארץ שיש הכשרים מהודרים ביותר, ולא שמענו מי שמפקפק בזה.

לג) ובשו"ת ודרשת וחקרת חלק ה' יורה דעה (סימן ל"ג אות א') כתב שהעירו עליו על מה שכתב בחלק ד' שצריך לעשות בורקס חלבי משולש דוקא, והקשו עליו דהרי הגבינה ניכרת ואין הדרך לאוכלה עם בשר, והשיב על זה שם דהרי יש בורקס של תפוח אדמה ששפיר אוכלים אותם עם בשר, ואם היו עושים בורקס גבינה באותו צורה מרובע וכל הגבינה מכוסה בבצק הרי אינה ניכרת, ובקל נבוא לאכלו עם בשר, ולכן המנהג לעשותו משולש דוקא.

לד) ועי' בספר קנין דעה (שרייבר, עמוד קס"ה) שכתב דלגבי בורקס הממולא בתפוח אדמה ולפעמים עם גבינה מצוי בזמנינו שאוכלים אותו בתוך הסעודה יחד עם בשר ועם רוטב בשר, מ"מ הגבינה שבתוכו ניכר לאחר שחותך הבורקס, אבל מ"מ נוהגין כאן בעיר הקודש שצא מוכרים בורקס חלביים אלא עם שינוי בצורה שנאפה בצורת משולש, ונראה שזהו בכדי שיהיה ניכר להקונים שלא יקלקלו כליהם ומאכלים שלהם, אבל מעיקר הדין מותר, ולא שייך גזירת חז"ל וכשעושה בורקס בביתו אין חיוב להחמיר בזה, עכת"ד. ובאמת קצרנו הרבה בנושא הנ"ל וישנם הרבה פרטים נוספים ואין כאן המקום להאריך, ונא תעיין בספרנו אהל יעקב הלכות בשר בחלב (סימן צ"ז) שאר פרטי דינים וציונים בכל הנ"ל].

דינים העולים להלכה למעשה

א) אין לשין עיסה בחלב או בבשר, שמא יבוא לאכלם עם מין השני.

ב) אסרו חכמים לאפות לחם בחלב או בחמאה שמא יבואו לאוכלו עם בשר וה"ה להיפך.

ג) נחלקו האחרונים אם גזרו גם כן על מזונות כמו בפת, והמיקל במזונות יש לו הרבה על מי לסמוך כיון שבדרך כלל הם מאכלים שלא רגילים לאכול עם חלב או בשר. בחשש שיאכל את המזונות תוך ו' שעות מאכילת בשר לא גזרו (חוץ מהיד יהודה).

ד) יש פוסקים שהחמירו לעשות אפילו שאר דברים חלבי או בשרי, וכגון תבשילים, ואפילו כלים.

ה) מיני תבשיל אין חשש שיעשו חלבי או בשרי כיון שישאל מקודם אם הם פרווה.

ו) התירו לעשות פת ומזונות חלבי כשיש לפת צורה שונה ומיוחדת.

ז) השינוי בצורת הפת מועיל דוקא לפני האפיה ולא אח"כ.

ח) אם ניכר על פניה של הפת שהיא חלבית או בשרית מותר, ולכן פת ממולא וכדומה שרואים את המילוי אין חשש.

ט) יש פוסקים שהתירו לעשות פת חלבי אם מדבקים מדבקות עליו שכתוב שהוא חלבי. ויש שהתירו על ידי מדבקות דוקא אם שינה את פת בצורתו.

י) אם ייחדו שקיות בצבע שונה למאכל פרווה ולמאכל חלבי כמו שמצוי בהרבה מאפיות בארץ הקודש מהני להיכר למאכלים חלביים.

יא) אם כל הפת תאכל לבני הספרד בסעודה אחת, ולבני אשכנז במשך ארוחות אותו יום בלבד, (כגון ג׳ סעודות שבת).

יב) אפילו בימי תשעת הימים שלא אוכלין בשר קיים הגזירה שאין לעשות פת חלבי.

יג) וכן מי שכל ימי השנה לא אוכל בשר כלל הנקרא ״וועג׳טעריון״ בלע״ז, גם כן אסור לו להכין פת חלבי כי אין לחלק בגזירה.

הגאון רבי פינחס סאמעט שליט"א
מו"צ בהעדה החרדית ומח"ס הדר השולחן

השמן הנותר מנר חנוכה אם מותר להשתמש בו לצורך מצוה

הנה בשו"ע (או"ח סי' תרע"ז סעיף ד') כתב המחבר, דהשמן הנותר מנר חנוכה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו, שהרי הוקצה למצוותו. ומבואר מדברי הרמב"ן (שבת כ"א ע"א) דכיון שהקדישו למצוה, נאסר לו לעולם, וכמו שהקדישו לשמים. ולפי זה נימא דיהא אסור ליהנות ממנו בשעת ביעורו, דהרי מבואר בגמרא (שבת כ"ה ע"א) דאסור ליהנות מאיסורי הנאה אף בשעת שריפה.

והנה ליהנות משמן הנותר מנר חנוכה לצורך נר שבת, ודאי דיהא אסור, וכמו שכתב הפרמ"ג (או"ח סי' רס"ד משז"ז ס"ק א') דשמן ערלה וכדו', אסור לנר שבת, ועיי"ש שביאר דלא שייך להתיר בזה משום דמצוות לאו ליהנות ניתנו, שהרי עיקר המצוה בנר ליהנות ממנו.

ואכן אמנם לפי זה נימא דיהא מותר להשתמש משמן הנותר מנר חנוכה לצורך שריפת חלה, דמצוות לאו ליהנות ניתנו, וכמו שכתב כהאי גוונא בהגהות חכמת שלמה על השו"ע בהל' חנוכה שם, דמותר להשתמש משמן הנותר מנר חנוכה לצורך נר בית הכנסת, מטעמא דמצוות לאו ליהנות ניתנו.

במי שדר בחדר הסמוך לבית הכנסת אם יוצא ידי חובתו בהדלקת נר חנוכה שמדליקין בבית הכנסת

על דבר השאלה במי שדר בחדר הסמוך לבית הכנסת, האם יוצא ידי חובתו בהדלקת נר חנוכה שמדליקין בבית הכנסת.

הנה בעיקרא דהאי דינא כבר העלה תשובה ארוכה בתשובת בנין שלמה (סי' נ"ג), ועיי"ש שחילק דאם אין לו פתח לעצמו, אז יצא ידי חובתו בהדלקה שבבית הכנסת, ואם יש לו פתח בפני עצמו, חייב להדליק בחדרו, והיינו מפני החשד.

ולפי זה בזמנינו שמדליקין בפנים ממש, וממילא הרי ליכא חשד, אם כן בודאי יוצא בהדלקה שבבית הכנסת, ואמנם כל זה בעיקר החיוב, אבל ודאי

שיכול לחייב עצמו בהדלקת נרות חנוכה מדין מהדרין.

והנה דברי הבנין שלמה מיירי במי שהוא אורח המתאכסן בחדר השייך לבית הכנסת, ובזה כתב לדון האם יוצא ידי חובתו בהדלקה שבבית הכנסת, אבל בנידון דידן במי שיש לו שם בית דירה, הרי לכאורה יש לומר דלעולם אינו נפטר מחיובו בהדלקה שבבית הכנסת, דהנה מצוות הדלקת נרות חנוכה היא אמנם חובת הגוף, אלא שהטילו מצוה זו כאילו היא חובת הבית, ואם כן במה יהא נפטר חיובו במה שהדליקו נר חנוכה בבית הכנסת, והרי החיוב בהדלקה בבית הכנסת אין יסודו כי אם משום פרסום הנס ברבים.

ואכן איך שיהיה, כל זה מעיקר החיוב, אבל כאמור דודאי שיכול להדליק ולברך בעצמו מדין מהדרין, ולכך לאחר שהדליקו בבית הכנסת, שפיר יכול בחדרו ולברך. ופשוט דאין חילוק בזה בין אם הציבור רואים את הדלקתו או שאין רואין, ובכל אופן יכול להדליק ולברך.

והנה אם הוא באופן שמקודם מדליק נר חנוכה מי שיש לו שם בית דירה, והציבור רואין את הדלקתו, הרי באופן כזה ממילא כבר נתפרסם הנס ברבים, ואם כן שוב אין מהצורך שידליק השמש שבבית הכנסת את נרות חנוכה, ויש כאן משום ברכה לבטלה, אבל כאן המדובר שמקודם מדליק השמש שבבית הכנסת את נרות חנוכה, ולאחריו מדליק מי שיש לו שם בית דירה, ולדידיה הוי שפיר ברכה הצריכה, דהרי יש לו חיוב בהדלקה משום שיש לו שם חדר שדר שם.

וממילא אף באופן שכל המתפללים כבר ראו ההדלקה שהדליק השמש שבבית הכנסת את נרות חנוכה, מכל מקום שפיר יכול להדליק לאחריו מי שיש לו שם בית דירה, ואף באופן שנשארים כולן לראות הדלקתו.

וכל זה בימי החול שמדליקין בבית הכנסת בין מנחה למעריב, ולאחר מעריב מדליק מי שיש לו שם בית דירה, וכל שכן במוצאי שבת שמדליקין בבית הכנסת קודם הבדלה, ולאחר שמבדילין מדליק כל אחד בביתו, אם כן גם כאן לאחר ההבדלה ידליק מי שיש לו שם בית דירה.

בירור בדין דאיכא חשדא בהדלקת נרות חנוכה

הנה בזמן חז"ל הדליקו נרות חנוכה בפתח החצר, ואיכא היכרא לעוברים ושבים, ולהכי איכא משום חשדא, דאם יש לו פתח בפני עצמו, צריך להדליק בפני החשד. ובזמן הרא"ש הדליקו נרות חנוכה בפתח

הבית מפנים, ועל זה כתב הרא"ש, דגם בכהאי גוונא שמדליקין מפנים, מכל מקום איכא חשדא, וכן הוא בזמן הטור.

ואמנם כתב הרמ"א בדרכי משה (או"ח סי' תרע"א ס"ק ט'), דבזמן הזה שמדליקין בתוך הבית ממש, תו אין שייך משום חשד, ודי להדליק באחד מהן, וכן מהאי טעמא אין נזהרין גם כן להדליק בטפח הסמוך לפתח.

וכן בשו"ע כתב הרמ"א (או"ח סי' תרע"א סעיף ח'), דבזמן הזה דמדליקין בפנים, לא איכפת לן כלל לעשות היכר לבני רשות הרבים, וביאר המשנה ברורה שם (שער הציון ס"ק ס"ג), דלפי זה מה שכתב הרמ"א לעיל שם (סעיף ז'), שהמנהג להדליק בטפח הסמוך לפתח גם בזמן הזה, אין כוונתו שכך נוהגים, אלא שכך ראוי לנהוג, ובטעמא דמילתא שהנכון לנהוג כך, ביאר המשנה ברורה (סי' תרע"א ס"ק ל"ז), דהיינו כדי שיכנס בין שתי מצוות, דבכדי שיהא מוקף במצוות, נשאר אף בזמן הזה.

ואם כן לפי זה צריך ביאור, הא דהביא הביאור הלכה (סי' תרע"ב סעיף ב' ד"ה ומכל מקום) דהטעם שיש להדליק אף בזמן הזה קודם שתכלה רגל מן השוק, משום שמכל מקום איכא היכרא לעוברים ושבים, וצריך ביאור, מאי שנא בדין זה דחיישינן בזמן הזה לעוברים ושבים משום חשד.

אמנם הנראה בזה, דהנה לשון הרמ"א בזה שיש ליזהר גם בזמן הזה, אבל המעיין בדבריו בדרכי משה יראה שכתב שם בשינוי לשון, דהביא שם דמהרי"ל היה נוהג להדליק בפנים, ואף על פי כן החמיר על עצמו להדליק מיד אחר שקיעת החמה, ולא כתב שיש ליזהר בזה, ואם כן צריך ביאור אמאי באמת שינה הרמ"א לשונו בזה.

ומזה גופא הוכיח הביאור הלכה, דלהכי שינה הרמ"א לשונו, דבא להורות דלדינא יש ליזהר בזה גם בזמן הזה, ומטעמא שמכל מקום איכא היכרא לעוברים ושבים.

אלא דבאמת זה גופא צריך ביאור, דאמאי רק לענין זה החמיר הרמ"א לדינא לחשוש לעוברים ושבים אף בזמן הזה כמו בזמניהם.

וצריך לומר דשאני בדין זה, הואיל דזהו העיקר טעמו בהדלקת נר חנוכה, דהיא משום פרסומא ניסא, ולהכי בנוגע לדין להדליק קודם שתכלה רגל מן השוק, אף שבזמן הזה הרי לכאורה אינו נוגע לנו אם עדיין עוברים ושבים בשוק או לא, מכל מקום כיון דאיכא היכרא לעוברים ושבים, להכי יש לחוש לזה אף בזמן הזה, וכמו שביאר הלבוש (או"ח סי' תרע"ב סוף סעיף ב'), דהואיל שמכל מקום הפתח פתוח בשעה שיוצאים ונכנסים, ואם כן יש היכרא לעוברים ושבים גם בזמן הזה.

אם צריך להבהב הפתילות בנר חנוכה

הנה הענין להבהב הפתילות, לא מובא בשו״ע כי אם בנוגע לענין נר שבת, וכמו שמובא בשו״ע (או״ח סי׳ רס״ג סעיף ח׳), ובמשנה ברורה שם ביאר הטעם בזה, דנהגו להבהב הפתילה, כדי שלא ישהה האשה בהדלקתה בהגיע זמנה, ואילו בנוגע לענין נר חנוכה לא מובא הענין זה בשו״ע.

וצריך ביאור מהו באמת ההבדל בזה, וראיתי בספר הלכות ומנהגים לחנוכה (פרק י׳ סעיף י״ז) שכתב, דאין הכי נמי, דמשבת נלמד לנר חנוכה.

ברם לענ״ד דיש חילוק בזה, דשאני בנוגע בנר שבת, דחששו שלא יבוא לידי חילול שבת, וגם יש מצוה בהוספת תוספת שבת, ולהכי היה המנהג להבהב הפתילה, בכדי שלא תשהה האשה בהדלקתה, משא״כ בנוגע לענין נר חנוכה, דאי אפשר להדליק קודם הזמן, וכשיגע זמנה מדליק הנרות, וצריך שיהא דולק כשיעור חצי שעה, על כן לא היה המנהג להבהב הפתילות.

וכן באמת לא מצינו כהאי גוונא במנורה שבבית המקדש, שיהבהבו הפתילות קודם ההדלקה, ונר חנוכה הוא דומיא למנורה שבמקדש.

אלא שטעם המחבר בנוגע לענין נר שבת, דיהבהב הפתילה משום דאז ידליק הנר יפה על ידי ההבהוב, באמת טעם זה שייכא גם בנוגע לענין נר חנוכה.

שליחות בהדלקת נר חנוכה

יש לבאר בזה האם מהני לשלוח את חבירו שידליק נר חנוכה בביתו, ועל ידי כך יקיים המשלח מצוות ההדלקה, מדין שלוחו של אדם כמותו.

הנה במשנה ברורה (סי׳ תרע״ה ס״ק ט׳) מובא, דיכול להיות שליח לחבירו בהדלקת נר חנוכה.

ויש לבאר הענין, אמאי במצוות מגילה ושופר ולולב וכדומה, ליכא בדין שליחות כלל.

והאמת דגם במצוות נר חנוכה הדבר תלוי בפלוגתא, דהנה מבואר בדברי התוס׳ רי״ד (קידושין מ״ב ע״ב), דבמצוות שחובתו על גופו לא שייך שליחות, משום דבעינן שגופו יעשה מצוה זו, דהאיך יפטור המשלח על ידי שלוחו והוא לא יעשה, וממילא אם כן מגילה ושופר ולולב, ליכא בדין שליחות, דהוי חובה על גופו.

על כן לדבריו הכי נמי בהדלקת נר חנוכה, ליכא בדין שליחות, ולא דמי לשולח לחבירו שישחט קרבן פסח עבורו, דמצוות נר חנוכה הוי מצוה שחובתו על גופו רק שנקבע שיקיים המצוה על פתח ביתו.

אבל בקצות החושן (חו"מ סי' קפ"ב ס"ק א') ביאר ביסוד הדברים, דשליח של אדם כמותו לא אמרינן אלא במידי דעשייה, דאז הוי ליה מעשה שליח כמותו, וממילא אם כן מגילה ושופר ולולב לא הוי מידי דעשייה.

על כן לדבריו הוא הדין דמהני שליחות בנר חנוכה, דהוי מידי דעשייה.

דיני הדלקת נר חנוכה מפני החשד

בס"ד, חודש כסליו תשפ"ג לפ"ק

שלום וברכה וכט"ס, לכבוד מע"כ ידידי עוז היקר מאד נעלה המופלג בתורה ויראת שמים, הרה"ג מוה"ר שמואל יעקב אברהמי שליט"א, בית שמש יצ"ו

אחדשה"ט וש"ת באה"ר, הנני בזה על דבר השאלות שנתעורר מע"כ בדיני חנוכה, בנוגע לענין דין ההדלקה מפני החשד.

א

שאלה: נודע זאת בישראל כי האידנא הכרעת הפוסקים לדינא, שאין נוהג דין הדלקה מפני החשד, היות שרבים נוהגים להדליק בפנים ולא בחוץ וכבזמנם, וגם אין זמנינו בהדלקתן שווים כבזמנם שהדליקו כולם בזמן אחד ממש, ובזה השאלה בבעל הבית שידוע עליו שהוא מן המדליקים בחוץ, ומקפיד להדליק בזמן מסיום, דלכאורה יהא עליו דין להדליק בפתח השני מחמת החשד.

תשובה: הדבר פשוט דאף בכהאי גוונא ליכא שום חשדא, וממה נפשך, דלמי שיודע כל עניניו והתנהגתו, בודאי יודע גם באיזה פתח הוא מדליק, ואז ליכא שום דין דחשדא בהא דיאמרו דמדהאי פיתחא לא אדליק בהא נמי לא, דלמה יחשדוהו אותו כך, ולמי שאין יודע כל עניניו והתנהגתו, הרי ליכא חשדא בזמנינו.

ב

שאלה: האם הדלקה זו דמפני החשד מועלת גם למהדרין שהוא נר לכל אחד ואחד, דהיינו שאחד משאר בני הבית ידליק בפתח השני דחיובו מפני החשד, או נימא כיון שהדלקה זו יש בה משום חיוב מטעם חשדא, ממילא אינו יוצא חובת הענין דמהדרין.

תשובה: הנה מסתברא דשפיר מקיים בכך ומועיל גם עבור הענין דמהדרין, ואע"ג שההדלקה תחשב גם להדלקה שמפני החשד.

אולם לצאת בזה הענין דמהדרין מן המהדרין שהוא להיות מוסיף והולך, דהיינו שידליק נר הנוסף של אותו היום בפתח השני דחיובו משום חשדא, ואילו בפתח הראשון לא ידליק נר הנוסף, בכהאי גוונא מסברא מאד דאינו יוצא בזה הענין דמהדרין מן

המהדרין, הואיל דפתח הראשון אין שם היכר נר הנוסף לאותו היום.

ג

שאלה: אכסנאי שיש לו פתח בפני עצמו בבית בעל הבית, שלדעת כמה פוסקים דינו להדליק בפני עצמו מפני החשד אע"פ שמדליקין עליו בביתו, והשאלה בזה האם דין זה נאמר גם כאשר הבעל הבית בעצמו לא נמצא בביתו, דהיינו שאינו מדליק שם נר חנוכה, דלכאורה לא שייך ההדלקה מפני החשד כאשר אין ההדלקה של עיקר המצוה.

תשובה: גם בכהאי גוונא יש להדליק בפתחו, דסוף סוף יש לו להסתלק מן החשד, דהגם דאין שם ההדלקה של בעל הבית, מכל מקום איכא חשדא דאורח, שאינו שייך לבעל הבית הדר שם.

ובספר חובת הדר (פרק ב' הערה אות ל"ט) ביאר, דכשהבעל הבית הבית ששם מתאכסן האורח אינו נמצא שם ואינו עתיד לבוא באותו לילה ולהדליק, חייב מעיקר הדין בהדלקה אע"פ שאשתו בביתו ומדלקת שם, דנעשה כבעל הבית.

ולדבריו דחייב מדינא בהדלקה, על כן צריך לברך על ההדלקה, דאילו מטעם חשדא לחוד, יש הסוברים דאין צריך ברכה.

דין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת

בס"ד, חנוכה תשפ"ג לפ"ק

שלום וברכה וכט"ס, לכבוד מע"כ המופלג בתורה ויראת שמים ותיק מלא עתיק, הרה"ג מוה"ר שלמה הלוי וואלעס שליט"א, בעמח"ס תורת בית הכנסת, וגבאי בקהילת פרושים בבי"ש יצ"ו

אחדשה"ט וש"ת באה"ר, הנה קיבלתי את הספר "תורת בית הכנסת", ועיינתי שם בסימן כ"ה בדין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת, וארווחנא לפשוט ספיקותי בדינים אלו, ואמרנו להעלותם על הכתב, וגם מה שיש לי להעיר בדבריו בכל זה, וכדרכו של תורה.

הנה המחבר בשו"ע (או"ח תרע"א סעיף ז') פסק לדינא, דנוהגין שמדליקין נר חנוכה בבית הכנסת בברכה משום פרסומי הנס, ומקור הדבר בשו"ת הריב"ש (סי' קי"א) ומובא שם, דהמנהג להדליק בבית הכנסת הוא מנהג וותיקון משום פרסומי ניסא, דהואיל דהדלקת נר חנוכה שבבית ליכא משום פרסום הנס כי אם לבני ביתו בלבד, ולזה הנהיגו להדליק בבית הכנסת משום פרסום הנס ברבים. וכן הוא בכלבו שהובא בב"י (או"ח סי' תרע"א ד"ה ומ"ש שמניחין נר חנוכה בבית הכנסת) בביאורו השני, וז"ל: כדי לפרסם הנס בפני כל העם ולסדר

הברכות לפניהם, שיש בזה פרסום גדול להשם יתברך וקידוש שמו, כשמברכין אותו במקהלות.

אלא דבשו"ת מהר"ם שיק (יו"ד סי' שע"ד) הביא דהחתם סופר היה נמנע מלהדליק ולברך בבית הכנסת, וביאר בשו"ת תשובות והנהגות (ח"ב סי' של"ה) טעמו של החתם סופר בזה, דכיון דעיקר האי דינא להדליק בבית הכנסת הוא מדברי הריב"ש, דיסודה דכשמדליקין בפנים ליכא פרסומי ניסא, אם כן ממילא אם מדליקין כדינא מבחוץ דיש פרסום הנס, תו ליכא האי דינא להדליק בבית הכנסת.

אבל באמת בדברי הגר"א בשו"ע שם מבואר כדברי הריב"ש, והמתבאר מדבריו דליכא האי טענה כלל, דהרי הוסיף לבאר והביא ראיה לזה מאמירת הלל בליל פסח בברכה בבית הכנסת, וכוונתו דכמו שתיקנו בליל פסח לברך על הלל בבית הכנסת, ויש בזה משום מצוה על הציבור לפרסם הנס, כמו כן בנר חנוכה, אף שעיקר הוא על היחיד ולבני ביתו משום פרסום הנס, מכל מקום יש בזה אף מצוה על הציבור לפרסם הנס ברבים.

וכל זה כבר הביא מע"כ בספרו הנ"ל, והאריך בזה טובא בטוב טעם ודעת, דבר דיבור על אופניו, מדברי הראשונים והפוסקים, והיוצא מדבריהם לדינא.

וכבר האריך מע"כ בנוגע לענין ברכת שהחיינו בנר חנוכה בבית הכנסת, אם חוזר ומברך ברכת שהחיינו, והביא מע"כ מדברי מהרי"ל דיסקין בספר תורת אהל משה (שו"ע או"ח ד"ה בב"י), שביאר דהיינו טעמא דמברכין על נר חנוכה בבית הכנסת, אע"ג דאינו אלא ממנהגא, משום דדומיא להא דמברכין על נר חנוכה דמהדרין.

ובזה ביאר מע"כ דלדבריו פשוט דהוא הדין שמברכין נמי שהחיינו בבית הכנסת, כמו דבני הבית מברכין שהחיינו בנרות דמהדרין, אך בעניי ליכא מדבריו ראיה לענין ברכת שהחיינו, ורק לעצם להדליק בברכה כמו מהדרין, אבל לענין ברכת שהחיינו אם כבר בירך לא משמע מינה כלום.

והביא מע"כ מדברי הפוסקים, נידון האם בחנוכה שייכא הדין דאומרים זמן בשוק, דאי נימא דלא שייכא האי דינא בנרות חנוכה, ממילא בעל כרחך דברכת שהחיינו דבחנוכה לא נתקן על היום והזמן, אלא נתקן על עצם מצוות ההדלקה.

אבל בעניי אין מזה ראיה דברכת שהחיינו דחנוכה אינו על הזמן, דלעולם אימא לך דנתקן ברכת שהחיינו בחנוכה על היום והזמן, ורק דסבירא להו דענין זה דאומרו אפילו בשוק קאי רק בנוגע לענין רגלים.

והביא מע"כ דבשו"ת זרע אמת (סי' צ"ו) נשאל על כך, האם חוזר ומברך ברכת שהחיינו בנר חנוכה בבית הכנסת, והשיב לדינא, דהדבר תלוי,

דאם הדליק בלילה הראשונה בביתו, ואחר כך מדליק בבית הכנסת, חוזר ומברך ברכת שהחיינו, אבל אם הדליק קודם בבית הכנסת, לא יחזור לברך שהחיינו, אם לא שמדליק להוציא גם כן אשתו ובני ביתו.

וכבר תמה מע"כ בדבריו מהו ההבדל והחילוק ביניהם, דהרי באמת אדרבה איפכא מסתברא, דהאי הדלקה שהדליק בביתו הוי מעיקר הדין, ואם על ההדלקה דלאו מעיקר דינא ורק ממנהגא, כתב הזרע אמת דכבר יצא ידי חובת ברכת שהחיינו, אם כן מכל שכן הוא דאם כבר בירך על ההדלקה בביתו דהוי מדינא, היה צריך להיות הדין דכבר יצא ידי חובת ברכת שהחיינו, ומדוע כתב הזרע אמת בפשיטות דחוזר ומברך נמי שהחיינו בהדלקת נר חנוכה שבבית הכנסת.

והאריך מע"כ בזה וביאר, דהא דמדליקין ומברכין בבית הכנסת, היינו משום פרסום הנס ברבים, ועל כן בשלמא אי אמרינן דברכת שהחיינו קאי על עצם היום והזמן, בזה איכא לצדד דאינו חוזר ומברך בבית הכנסת היכא דכבר הדליק ובירך שהחיינו בביתו, דהא כבר בירך על עצם היום והזמן, ממילא תו לא שייך לחזור ולברך שהחינו בבית הכנסת, אבל אליבא דאמת ברכת שהחיינו קאי על עצם מצוות ההדלקה, דהוי על ידי פרסום הנס ברבים, על כן ודאי דחוזר ומברך שהחיינו בבית הכנסת.

ובזה הוסיף מע"כ לבאר, דאם כנים הדברים, נמצא דשפיר יש מקום לומר דלא כדברי הזרע אמת, אלא אליבא דאמת אין חילוק בזה בין אם הדליק קודם בביתו, או אם מדליק אחר כך בביתו, דכיון דהוי ב' דיני הדלקה, על כן שפיר חוזר ומברך שהחיינו אף במדליק אחר כך בביתו, דהא האי ברכת השחיינו קאי על עצם ההדלקה.

אבל לענ"ד נראה, דשפיר יש הבדל וחילוק ביניהם, דרק אם הדליק מקודם בביתו, דהוי פרסום הנס לו ולבני ביתו, להכי חוזר ומברך שהחיינו בבית הכנסת דהוי פרסום הנס ברבים, משא"כ אם כבר הדליק בבית הכנסת דהוי פרסום הנס ברבים, תו אין מהצורך לחזור ולברך שהחיינו, אף דברכת השחיינו קאי על מעשה ההדלקה, והוי ב' דיני ההדלקה, הואיל דבכלל מאתיים מנא.

וביותר ביאור נראה הענין כך, דהנה ברכת שהחיינו שקבעו חז"ל בחנוכה, הברכה קאי על ב' ענינים, א' על עצם מצוות ההדלקה, ב' על עיצומו של ימי הניסים, והוי זה דומה לברכת שהחיינו בחג הסוכות, שבברכת שהחיינו שאנו מברכים בתוך הסוכה, נפטרים ב' ענינים, הן על עצם מצוות הסוכה, והן על עיצומו של ימי החג, והכי נמי בימי החנוכה, וכל זה בנוגע בההדלקת נר חנוכה שבבית, אבל בההדלקת נר חנוכה שבבית הכנסת ניתוסף עוד בברכת שהחיינו חוץ מהב'

דברים אלו, דקאי גם כן על הדלקת נר חנוכה שהוא משום פרסום הנס ברבים.

ולהכי אתי שפיר דברי הזרע אמת, דכיון דהא דמדליקין ומברכין בבית הכנסת, היינו משום פרסום הנס ברבים, על כן ודאי דאינו חוזר ומברך בביתו, היכא דכבר הדליק ובירך שהחיינו בבית הכנסת, הואיל דגם בברכת השהחיינו שבבית הכנסת ישנם כל הני טעמים, אם לא שמברך להוציא אשתו ובני ביתו, אבל אם הדליק ובירך שהחיינו מקודם בביתו, הרי אכתי לא בירך שהחיינו על עצם מצוות ההדלקה דהוי על ידי פרסום הנס ברבים, על כן ודאי דחוזר ומברך שהחיינו בבית הכנסת.

והשתא לפי דברינו יהא מיושב היטב דברי הזרע אמת, ולא תקשה עליו ממה שהעלה הבן איש חי (שנה ראשונה פרשת וישב הל' חנוכה סעיף י"א), דאם כל הקהל שבאו בבית הכנסת כדי להתפלל ערבית, כבר הדליקו בביתם ובירכו שהחיינו, תו לא חוזר ומברך שהחיינו בבית הכנסת, דהרי דעת הזרע אמת ברור מללו, דשאני ברכת שהחיינו שבבית הכנסת, דניתוסף וקאי גם על ענין פרסום הנס ברבים.

ובאמת צריך להבין דברי הבן איש חי, מהו הטעם לחלק בין היכא שהש"צ לבד כבר בירך שהחיינו בביתו, לבין היכא שכל הקהל בירכו כבר בביתם. וכפי הנראה היינו מטעמא שהביא הב"י שם בשם הכלבו בביאורו הראשון, דטעם המנהג שנהגו להדליק בבית הכנסת היינו בכדי לצאת ידי חובת האורחים, ולהכי כי ליכא אורחים לצאת ידי חובת הברכה, תו לא מברך שהחיינו. אבל אם כן יוקשה אמאי באמת מברך שאר הברכות, ועל כרחך שנהגו להדליק בבית הכנסת בברכה מטעמא דהוי פרסום הנס ברבים, ולהכי אין מחלקים בין אם יש אורחים או לא, וממילא אם כן גם לענין ברכת שהחיינו נמי כן הוא, וכמו שנתבאר בטעמא דמילתא.

והשתא לפי כל זה, נמצאנו למדין לדינא כמה הלכתא גבירתא, בדין הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת.

א. ביום הראשון דנר חנוכה, גם אם כל הציבור כבר הדליקו בביתם ובירכו שהחיינו, מכל מקום חוזר ומברך שהחיינו בהדלקת נר חנוכה שבבית הכנסת.

ב. אם ביום הראשון דנר חנוכה שכחו לברך שהחיינו בבית הכנסת, אזי מברך שהחיינו ביום השני בהדלקת נר חנוכה בבית הכנסת.

ג. אם אין מתפללין בבית הכנסת רק בשבת, אף שלא הדליקו שם בימים שבימות החול, מכל מקום לא מברך שהחיינו בהדלקת נר חנוכה בערב שבת, אם לא שיש מנין דאכתי לא השתתפו או לא ראוי באחד מימות החול בהדלקת נר חנוכה שבבית הכנסת.

ד. אם הבית הכנסת מחולק לכמה מנינים, באופן שכולם מתפללין בזמן אחד, אזי מדליקין ומברכין בכל חדר וחדר.

ה. אם הבית הכנסת מחולק לכמה מנינים, באופן שמתפללין בזה אחר זה באותו חדר, אין חוזרין ומדליקין שוב, כל זמן שהנרות שנדלקו במנין הראשון עדיין דלוקים.

ו. אם יש מנין שני שמתפללין מאוחר יותר בחדר אחר, אבל כבר השתתפו או ראוי כולם הנרות שבבית הכנסת שבמנין הראשון, אין חוזרין ומדליקין שוב, אם לא שיש מנין דאכתי לא השתתפו וראוי בהדלקת נר חנוכה שבבית הכנסת.

ז. וכמו כן הדין בנוגע לענין להדליק נר חנוכה בשאר מקום התכנסות בימי החנוכה, כגון בחתונה, בלימוד בכולל, בלאטקע"ס נאכ"ט, וכדו'.

ח. ישיבה שהבחורים מדליקין שם נרות חנוכה, או בחדרם, או בחדר אוכל, או בפתח הכניסה שבבנין הישיבה, צריכים להדליק נר חנוכה בברכה בהיכל הישיבה, וכמו בבית הכנסת.

ברכת הרואה על נרות שנכבה והודלקה שוב

הנה קיימא לן לדינא (או"ח סי' תרע"ג סעיף ב') דכבתה אין זקוק לה, ואם רוצה להחמיר על עצמו ולחזור ולהדליקה, אין לברך עליה. ומקורו מדברי הרשב"א בתשובה (ח"א סי' תקל"ט), דכבר אזדא לה מצוותה. מיהו הט"ז שם הביא בשם הרש"ל, דמכל מקום מצוה איכא לחזור ולהדליקה.

ונראה פשוט דלדברי הרש"ל מכל מקום שייכא לברך על נרות אלו ברכת הרואה, דהרי יסוד דברי הרש"ל דאיכא מצוה לחזור ולהליקה היינו משום דהוי ליה כדין מהדרין, ואם כן כמו דעל מהדרין מברכין עליו, כמו כן שפיר יכול לברך על נרות אלו, והגם דברכת להדליק אינו חוזר ומברך, היינו מטעמא משום דכבר אזדא ליה עיקר מצוותה, ועל הידור מצוה כשאין כבר עיקר המצוה לא שייכא לברך, וכמו שמבואר במשנה ברורה (סי' תרע"ז שער הציון ס"ק ה'), אבל מכל מקום שפיר יכול לברך ברכת שעשה ניסים ושהחיינו גם על הידור מצוה אע"ג דאזדא ליה עיקר המצוה.

ולכך גם אי נימא דאי אפשר לברך ברכת הרואה על נרות שכבר דלקו יותר מחצי שעה, היינו משום דשאני התם דכבר נגמר המצוה, אבל על הידור מצוה ודאי יכול לברך, וכמו שאנו מברכין על מהדרין.

במי שקרא ההלל בימי חנוכה בראש חודש טבת ולא היה יודע שהיום גם ראש חודש

בס"ד, יום ראשון פרשת ויגש, ב' דר"ח טבת, נר ז' דחנוכה תשפ"ב לפ"ק

שלום וברכה וכט"ס, לכבוד מע"כ הגאון המפורסם לשבח ולתהלה, ומהולל בתשבחות, מורינו הגאון כש"ת רבי נתן גאטליב שליט"א, רב ומו"צ העדה החרדית, ומדייני ק"ק תולדות אהרן ירושלים ת"ו

אחדשה"ט וש"ת באה"ר, הנני להעיר בזה וכדרכו של תורה, במה שהובא ממעכ"ת בגליון החשוב "קנין תורה" פרשת מקץ, בענין במי שקרא ההלל בימי חנוכה בראש חודש טבת, ולא היה יודע שהיום גם ראש חודש, דלא יצא בזה ידי חובת אמירת ההלל עבור ראש חודש, והביא מעכ"ת ראיה לזה, מהמבואר בשו"ע (או"ח סי' תע"ה סעיף ד'), דאם אכל מצה ולא היה יודע שהיום פסח, לא יצא ידי חובתו, ומקורו מדברי הר"ן (ר"ה ד"ה גרסינן ז' ע"א), דבכהאי גוונא אף לדעת הסוברים מצוות אין צריך כוונה, נמי לא יצא.

אבל לענ"ד דשפיר יצא ידי חובת אמירת ההלל אף עבור ראש חודש, דשאני התם דהוי מצוה החיוב מדאורייתא, אבל במצוה החיוב מדרבנן, חזינן בדברי החק יעקב (סי' תע"ה ס"ק י"ח), דבמרור אף אם לא ידע שהיום פסח, יצא ידי חובת אכילת מרור, וטעם שיטתו הוא שכל עיקר דין מצוות צריכות כוונה לעיכובא לא נאמר לגבי מצוה החיוב מדרבנן.

ואף דהשו"ע הרב (סי' תע"ה סעיף כ"ט) כתב, דטוב לחוש לדברי החולקים וסוברים שכל מה שתקנו חכמים תקנו כעין של תורה, וכן בביאור הלכה (סי' תע"ה סעיף ד' ד"ה לא יצא) כתב, דלדעת הסוברים דגם במצוה החיוב מדרבנן צריכות כוונה, אם כן הוא הדין גם במרור, מכל מקום כל זה היינו דוקא במצוה החיוב מדרבנן, אבל קריאת ההלל בראש חודש, דאינו משום חובה אלא ממנהגא, וכמבואר בגמרא (תענית כ"ח ע"ב), בזה יש לומר דלכו"ע אין דין מצוות צריכות כוונה לעיכובא.

וכן בשו"ת מהר"ם בריסק (ח"ב סי' מ"ד) סמך על דברי החק יעקב, בנוגע באשה שהדליקה נרות בערב יו"ט שחל בערב שבת, ושכחה שהוא גם כן שבת, דשפיר יצאה ידי חובת הדלקת נרות של שבת, אף שלא זכרה כלל שהיום גם כן שבת.

ועיי"ש שכתב והוסיף לבאר, דכיון דהנהוג לכוין בהדלקת הנרות לשבת וליו"ט, ויוצא ידי שניהם בפעולה אחת, וכן אף אם לא כוין כלל יוצא, אם כן איך נימא שאם כוין רק ליו"ט ולא כוין גם לשבת שאינו יוצא.

והנה אם כי מצאנו בשו"ת התעוררות תשובה (ח"א סי' קי"ב) דהשיב, באשה שהדליקה נרות בערב יו"ט שחל בערב שבת, ושכחה שהוא גם כן שבת, דלא יצאה ידי חובת הדלקת נרות של שבת, היינו משום דשאני התם דהאשה בירכה ואמרה נר של יו"ט, ולא אמרה גם נר של שבת, ולהכי הוי כגילוי דעת וככוונה הפכית, דאין בדעתו לצאת ידי חובת מצוה זו כי אם על של אחת מהן, משא"כ בנידון דידן דליכא שום גילוי דעת דאין בדעתו לצאת אמירת ההלל כי אם עבור חנוכה ולא גם עבור ראש חודש.

אכן באמת אין אנו צריכים לכל זה, וכן מסתברא יותר, דאינו דומה למצוות הדלקת נר של שבת, דשאני התם דלא היתה כוונתו כלל עבור לכבד את השבת, אבל מצוות קריאת ההלל שפיר יצא ידי חובתו גם עבור ראש חודש, וליכא כאן שום חסרון במצוות צריכות כוונה, הואיל דכוונתו ברורה לקיים בזה המצוות עשה להודות ולהלל ולשבח להשם יתברך שמו, ואין אנו צריכים לכוין כלל מטרת ההודאה על מה ולמה, ואינו דומה להאומר תהלים לפני התפילה, ומכוין באמירת פסוקי ההלל להודות ולהלל, משום דהתם הרי אינו מכוין כלל לקיים בכך המצוה.

ויש להוסיף עוד, דהנה מבואר בדברי הכפתור ופרח (סוף פרק י"ד), דיסוד המנהג שנהגו באמירת ההלל בראש חודש, זהו מטעמא משום כדי לעשות היכר שהוא יום ראש חודש, וממילא פשוט דאין שייך ענין זה בראש חודש טבת, הואיל דכבר אומרים ההלל משום חנוכה. ולהכי מבואר בגמרא (מגילה כ"ט ע"ב) דקריאת התורה בר"ח טבת, הקריאה דר"ח עיקר ולא הקריאה של חנוכה, והיינו מטעמא משום כדי לפרסם שהוא יום ר"ח.

נזכר באמצע ברכה על נרות שבת דעדיין לא הדליק נרות חנוכה

בס"ד, פרשת ויגש תשפ"ג לפ"ק

שלום וברכה וכט"ס, לכבוד מע"כ הגאון המפורסם לשבח ולתהלה, ומהולל בתשבחות, מורינו הגאון כש"ת רבי רפאל סאקס שליט"א, רב ומו"צ העדה החרדית, ומדייני ק"ק תולדות אהרן ירושלים ת"ו

אחדשה"ט וש"ת באה"ר, הנני בזה על דבר מעשה שאירע בערב שבת חנוכה, במי שיש עליו להדליק הן נרות שבת והן נר חנוכה, דלכתחילה יש להדליק מקודם נר חנוכה ולאחריו נרות שבת, ואירע ששכח ובירך על נרות של שבת מקודם ונזכר באמצע הברכה, והוא באופן שאכתי לא הדליק הנרות של שבת, ולא קיבל עליו את השבת, והשאלה בזה מה עליו לעשות כשהוא אוחז באמצע הברכה.

הנה בפשטות הענין כשכבר התחיל לברך על נרות של שבת, אין שום חשש לגמור את הברכה על נרות של שבת ולהדליק את הנרות, ולאחריו ידליק נר חנוכה, דאינו מעכב סידרן, אבל הא ודאי דאינו יכול לגמור את הברכה על מאכל או משקה, דאינו יכול לשנות תופס הברכה מברכות המצוות לברכות הנהנין, אך לכאורה יש מקום לומר דיכול לסיים הברכה על נר חנוכה, דהוי שניהם ברכות המצוות.

איברא דמצאנו כהאי גוונא שכתב בשערי תשובה (סי' תרע"ג ס"ק א'), דאם התחיל הברכה על נר חנוכה, אי אפשר להמשיך הברכה על נרות חנוכה אחרות, דהרי זהו ממש נידון המבואר בשו"ע (או"ח סי' ר"ו סעיף ו') דמי שבירך על תורמוס ונפל מידו, צריך לחזור ולברך אע"פ שנוטל תורמוס אחר, ואם אמר ברוך אתה ה' אלהינו מלך העולם ואז נפל התורמוס מידו, יאמר ברוך שם כבוד וכו', ויחזור ויברך ברכה אחרת על התורמוס. ולכאורה קשה דלמה ליה לומר ברוך שם וכו', והרי לכאורה יש לו עצה, שיתפוס תורמוס אחר ממה שלפניו ויסיים עליו בורא פרי העץ, אלא מבואר דאי אפשר לשנות הברכה על חפץ אחרת.

אלא שבמשנה ברורה (סי' ח' ס"ק מ"א) הביא בשם שו"ת הלכות קטנות (ח"ב סי' קנ"ג), שאם התחיל לברך על המצוה, כגון שלקח טלית להתעטף בו, והתחיל לברך עליו, וקודם שסיים הברכה לקחוהו ממנו, אם יש לפניו דבר מצוה אחרת יכול לגמור עליו הברכה, כגון שיש תפילין לפניו, יגמור הברכה על אותו דבר מצוה, כדי שלא יהיה ברכתו לבטלה.

וביאור דברי הבעל הלכות קטנות יש לומר, דשאני ברכות המצוות שאין הברכה נתפסת על חפץ של המצוה, אלא מברך על עצם עשיית המצוה, ולכן אף אם נתכוין לברך על מצוה זו, יכול לשנות הברכה באמצע שיפטור מצוה אחרת, דלדעתו ברכות המצוות הוי כברכות שבח והודאה, וברכות שבח והודאה ודאי דיכול לשנות הברכה על הודאה אחרת, וכמו שכתב בחיי אדם (כלל מ"ז סעיף י"ח).

אבל בדעת המשנה ברורה לא נוכל לבאר כן, וכידוע שיטתו בכמה מקומות, דדין ברכות המצוות כדין ברכות הנהנין, שהברכה חלה על חפץ המצוה, ואם אינו יכול לצאת ידי חובתו בחפץ זה שבירך עליו, ולוקח חפץ אחר צריך לחזור ולברך, וכמו שכתב בהל' שופר (סי' תקפ"ה ס"ק ד'), דאם בירך על השופר, ולאחר הברכה נטלו ממנו השופר, והביאו לו שופר אחר, צריך לחזור ולברך.

והנה הגם דמצינו כן גם בדברי המשנה ברורה לענין קריאת התורה, וכמו שכתב בביאור הלכה (סי' ק"מ סעיף ג' ד"ה ובירך על התורה), שיסיים הברכה

אחר שגלל למקום הראוי. ברם היינו משום דאז יש לסמוך להקל על השיטה הראשונה בשו״ע שם, דסבירא ליה שאינו חוזר לברך כלל, וכמו שמבואר במקור הדברים בספר שערי אפרים.

ואם כן דברי המשנה ברורה תמוהים, איך הביא להלכה דברי הבעל הלכות קטנות, שיכול להשתמש בפתיחת הברכה ולצרפה אל סיום ברכת התפילין.

אך הנה מדברי המשנה ברורה נראה דמהאי טעמא שינה בלשון ממה שכתב בתשובות הלכות קטנות, ששם איתא ״שימשוך בברכה וילך למקום שיש שם תפילין״, ומשמע דהיינו אפילו כשאין אותו התפילין לפניו בשעת תחילת הברכה, אבל המשנה ברורה שינה וכתב ״שהתפילין לפניו״, וצריך ביאור אמאי שינה ממה שכתוב במקור הדין.

ועל כרחך משום דזהו גופא היה קשה לו, דאם כדברי הבעל הלכות קטנות, אם כן גם בההוא דתורמוס נימא שיתפוס תורמוס אחר ויסיים עליו בורא פרי העץ. ולכך נקט המשנה ברורה הציור דאיירי שהתפילין לפניו, דבכהאי גוונא גם בההוא דתורמוס שפיר יוכל לסמוך על סמך פתיחה זו ולגמור הברכה על תורמוס האחר. והמשנה ברורה לשיטתו בזה, וכמו שפסק להלכה (סי׳ ר״ו ס״ק כ״ו) שאם בירך על התורמוס ונפל מידו, אם יש עוד לפניו אז על השולחן, אינו צריך לחזור ולברך, דכיון שהיה מונח לפניו על השולחן הוי כדעתו בהדיא על הכל. וכן כתב המשנה ברורה (סי׳ תקפ״ה ס״ק י״ח) לגבי שופר, וז״ל: ואם הוצרך ליקח שופר אחר, אין צריך לחזור ולברך, כיון שהיה מונח לפניו על השולחן, מסתמא דעתו היה על כולם.

הגאון רבי חיים יהודה ישראל שליט"א
מח"ס רועה בשושנים ועו"ס

בענין הדלקת נר חנוכה במקום שמצוי בו רוח

שאלה: אדם שהדליק נר חנוכה במקום שמצוי בו רוח, וכבה הנר, האם יצא ידי חובתו. עוד יש לדון במדליק במקום הרוח וסוגר את החנוכיה בבית זכוכית תיכף לאחר ההדלקה, האם יוצא ידי חובתו.

תשובה:

א. מביא את דברי הגר"ש קלוגר זצ"ל במדליק במקום הרוח.

הנה בשלטי הגבורים על הלכות חנוכה סק"ה כתב וז"ל, לשון הריא"ז, ואע"פ שאם כבתה אין זקוק לה, צריך לתת בנר חנוכה שמן כשיעור שתהא דולקת עד כדי מצותה, ונראה בעיני שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה צריך עוד לחזור ולהדליקה במקום שאין הרוח שהרי הואיל ואינה יכולה לעמוד בפני הרוח הרי הוא כמי שלא נתן בה שמן כשיעור ע"כ. וכן פסק המג"א בסי' תרע"ג סקי"ב עיי"ש.

והנה כתב הגאון מהר"ש קלוגר בשו"ת האלף לך שלמה חאו"ח סשע"ח דאם הדליק נ"ח במקום שהרוח שולטת, נ"ל להוכיח מסוכה דף כ"ב העושה סוכתו בראש הספינה רבן גמליאל פוסל ורבי עקיבא מכשיר, ומעשה בר"ג ור"ע שהיו באים בספינה עמד ר"ע ועשה סוכה בראש הספינה למחר נשבה הרוח ועקרתה, א"ל ר"ג עקיבא היכן סוכתך, ואמרינן התם דר"ג ס"ל סוכה דירת קבע בעינן ור"ע ס"ל סוכה דירת עראי בעינן. וכתב הגר"ש קלוגר זצ"ל דלכאורה קשה דלא קאמר דפליגי אי בעינן סוכה הראויה לשבעה דלר"ג בעינן סוכה הראויה לשבעה ולר"ע לא בעינן, ובזה היה מדויק הלשון "עקיבא היכן סוכתך", דוכי כוונתו של ר"ג לקנטר ח"ו, אלא ודאי שכוונתו שמכיון שי"ל היכן סוכתך א"כ לא היתה ראויה לשבעה. ותירץ שם דצ"ל שמכיון שלא מצינו פלוגתא בזה משמע דלכ"ע בעינן סוכה הראויה לשבעה. אלא דלפ"ז קשה דאמאי מכשיר ר"ע הרי אינה ראויה לשבעה, ובעל כרחך צ"ל דדוקא היכא דהסוכה אינה ראויה לשבעה מחמת עצמה פסולה, אבל אם היא ראויה מחמת עצמה לשבעה ורק דבר אחר גורם לה כגון שהרוח מפילה חשיבא ראויה לשבעה. ומכאן מוכח שאם הדליק נר חנוכה במקום הרוח יצא, שכל שבפני עצמו ראויה להשאר כך ורק דבר אחר גורם לה להתבטל אזלינן

בתר השתא ונחשבת בת קיימא וכאילו היתה כך תמיד וכו' עיי"ש.

והנה כתב השו"ע סי' תרע"ה ה"א וז"ל, ומכל מקום צריך שידליקנה במקום הנחתה שאם הדליקה בפנים והוצאה לחוץ לא יצא שהרואה אומר לצרכו הוא מדליקה וכו', עיי"ש. וכן פסק הטור והרא"ש והרי"ף. והקשו הפוסקים דטעם זה שלצרכו הוא מדליקה לא בעינן אלא למאן דאמר הנחה עושה מצוה. ועיין בפר"ח ובמאמ"ר ובברכ"י שם ועוד אחרונים שהאריכו בזה, וכן בדעת הרמב"ם אם דעתו דלא כדעת השו"ע שלא העתיק טעם זה להלכה זו.

עוד מבואר בגמ' שטעם זה בעינן למאן דס"ל הנחה עושה מצוה, וכמבואר בשבת דף כ"ב: דאיבעיא להו הדלקה עושה מצוה או הנחה עושה מצוה, וקאמר תא שמע דאמר רבא היה תפוש נר חנוכה ועומד לא עשה ולא כלום, שמע מינה הנחה עושה מצוה, ודחי בגמ' התם הרואה אומר לצרכו הוא דנקיט לה. ת"ש דאמר רבא הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום, אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומו בעינן, משום הכי לא עשה כלום, אלא אי אמרת הנחה עושה מצוה אמאי לא עשה ולא כלום, ודחי התם הרואה אומר לצרכו הוא דהדליקה וכו' ע"כ. ומתבאר להדי' בגמ' דאם הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומו בעינן.

ב. בדברי הרשב"א והכנה"ג בזה.

והנה כתב בכנסת הגדולה סי' תרע"ג בהג' הטור אחרי שהביא את דברי הריא"ז שאם הדליקה בפני הרוח וכבתה צריך לחזור ולהדליקה, כתב שם אמר המאסף וא"צ לחזור ולברך, ומצות הדלקה הא עבדה וכמ"ש הרשב"א בתשובה עכ"ל, ומכאן משמע דלגבי חיוב הדלקת נ"ח לא בעינן שיעמוד ברוח, והקשו עליו מתשובת הרשב"א במקור דינו שכתב בסי' תקל"ט וז"ל, שאלת, מ"ש גבי נ"ח כבתה אין זקוק לה, אם לאחר שהדליקה בא לתקנה וכיבה אותה בשוגג אם חייב להדליקה שנית ואם צריך לחזור ולברך או לאו. תשובה, מסתברא שאינו חייב להדליקה דהו"ל ככבתה אצ"ל דהדלקה עושה מצוה וכבר הדליקה, ואם בא להדליקה אינו מברך עליה ומצות הדלקה כבר עברה עכ"ל.

והקשו על זה דבנידון הרשב"א לא היתה עתידה לכבות בתוך הזמן ולכן כבר קיים מצות הדלקה, מה שאין כן בנידון דידן דבמקום הרוח לא יכול לעמוד שיעור הדלקה.

ונלענ"ד דלא קשה מידי, דכיון שכתבו בשאלתם על הרשב"א דבא לתקנה, משמע דלא היה יכול לעמוד כל שיעור זמן הדלקה וע"כ בא לתקנה, וכיון שהרשב"א לא חילק אם הא דהוצרכו לתקן הוי דבר חדש ע"כ פשוט דהקלקול היה בשעת הדלקה, ושפיר

הבין הכנה"ג בנ"ד דיצא את חיוב הדלקת נ"ח.

ובעיקר דברי הרשב"א הנ"ל, יעוין עוד במשנ"ב ס"ק כ"ז, ובמהרש"ל בתשובה סי' פ"ה, ובט"ז סק"י, ובמג"א סקי"ב, ובקיצוש"ע. וע"ע במועדים וזמנים ח"ב סי' קמ"ב.

ג. ביסוד מצות הדלקת הנר, ומיישב עפי"ז קו' הגר"ש קלוגר זצ"ל.

והנה נפסק בשו"ע סי' תרע"ה ה"ב שצריך לתת שמן כשיעור זמן הדלקה יעו"ש. וצ"ע למה לגבי השיעור של השמן צריך שיהיה כל השיעור בתוך הנר בשעת הדלקה ואם לא היה בו אז כשיעור לא יצא חובת הדלקה, ואילו לגבי הרוח ס"ל [לגר"ש קלוגר זצ"ל הנ"ל, ודלא כדברי הפוסקים] דאפילו אם הדליק במקום שהרוח ודאי תכבה את הנר יצא את חיוב הדלקת נר חנוכה.

ונלענ"ד לחדש דבמצות נ"ח איכא שני חיובים, האחד הוא חיוב ממוני, שצריך להדליק נר שיעור כראוי, וכל שהדליק בכה"ג קיים מצות הדלקת נר חנוכה, אמנם איכא חיוב נוסף דפירסומי ניסא, שמקיים דוקא אם נרו בפועל היה יכול לדלוק כשיעור הצריך. ולפי זה אם הדליק במקום שהרוח תכבה נרו אמנם יצא את החיוב הממוני של הדלקת הנ"ח אמנם עוד לא קיים את חיובו של פרסום הנס ואם כבתה צריך שוב להדליק ובלא ברכה דכבר יצא את חיוב הדלקת הנר, וגם מתורץ לפי"ז קושית הגאון מהר"ש קלוגר זצ"ל דיש חילוק בין סוכה לבין חנוכה שבסוכה אין את הדין הנוסף שחייב בפירסום הנס.

ד. בענין מדליק במקום הרוח ומעבירו אח"כ למקום אחר.

והנה מבואר בגמ' "אי אמרת בשלמא הדלקה עושה מצוה הדלקה במקומו בעינן", ומשמע דלדינא צריך להדליק במקום הנחת הנר. ויש לדחות דאחרי שהגמרא תירצה תירוץ כללי יותר משום שלצרכו הוא מדליק לא צריך שוב להידחק ולומר שהדלקה במקומו בעינן, דבאמת לשון בשלמא הוי לשון דוחק כמו שכתב היד מלאכי כלל הבית סקי"א יעו"ש, וכ"כ גם בספר ארעא דישראל מערכת ק' סק"י, ועפי"ז י"ל דעכשיו דאיכא תירוץ כללי חזרה הגמ' מדוחק זה וס"ל דלא בעי הדלקה במקום הנחה וכן פסק השו"ע, וכן משמע במשנ"ב סי' תקע"ה סק"ו שמדינא כל שליכא חשש שיאמרו דלצרכו הוא מדליק לא בעינן הדלקה במקום הנחה, וכן משמע בב"י שם יעו"ש.

ובזה מבואר גם דברי הגמ' שם בר' יהושע דחזינא אי הדלקה עושה מצוה וכו', ומשמע דזהו הנפק"מ בזה, ואם תאמר שלמ"ד הדלקה עושה מצוה צריך דוקא במקומו א"כ הרי יש נפק"מ נוספת מה הדין אם מדליק בפנים

והוציא אח״כ לחוץ במקום שלא שייך לומר לצרכו הדליקה, ולפ״ז נמצא שאם מדליק במקום שהרוח עלולה לכבות את הנר שוב לא יכול להעבירו למקום אחר, ואין זה משום דהדלקה במקומו בעינן אלא משום החשש שיאמרו שלצרכו הוא מדליק, ועל כרחך כל שלא שייך טעם זה שפיר יכול לתקן אח״כ, ואפשר שזה הוי התיקון שנתכוונו אליו בשאלתם לרשב״א שהבאנו לעיל, דאל״כ למה צריך לתקן דכבתה אין זקוק לה כיון שהי׳ מתוקן מתחילה.

ולפי״ז נמצא לדינא דלדעת השו״ע והמשנה ברורה יכול להדליק נר חנוכה ולסגרו אח״כ בתוך בית זכוכית, ואף במקום שהרוח בודאי היתה מכבה את הנרות אם לא היה סוגר, כיון שאין בכה״ג חשש שיאמרו שלצרכו הוא מדליק, וגם אין זה דומה להוספת שמן, כיון שקי״ל בשו״ע הלכות שבת דמותר לסגור את החלון אפילו ברוח מצוי׳ דלא הוי כהוספת שמן. ויעוין במקראי קודש סי׳ י״ז בשם המהרי״ל דיסקין שהאריך בזה, [וכן באופן שלא כיסה מפני הרוח, ולבסוף לא כבתה, אם יצא ידי חובה]. ויעוין עוד בשלמת חיים סי׳ רס״א.

הגאון רבי אברהם ברויאר שליט"א
מח"ס משפט ישועות

שו"ת בעניני חנוכה

שאלה- אחד שהדליק נר חנוכה וחשב שיש שמן ומתברר שיש רק פתילה בלי שמן האם צריך להדליק בברכה שוב.

תשובה – נראה שכן. מכיון שדעתו היה לקיים מצוה כשיש שמן כשיעור ממילא יש אומדנא דמוכח שדעתו היה לקיים מצוה רק כשיש שמן וכיון שהיה רק פתילה לא קיים המצוה כלל.

עוד י"ל דגם לדיעות ששמן לא צריך שיעור אבל צריך שידלק זמן מה עי' נשמת אדם, וכמו כן כתב המשנ"ב לגבי זה שאם אחד מדליק במקום שיש רוח לא יצא ידי חובה. וחזינן דצריך שיעור מה.

עוד שמעתי מאאמו"ר הגאון הצדיק שליט"א שבפתילה לא יוצאים ידי חובה, כיון שאין זה דומיא דמנורה, דבמנורה האם עם הפתילה הדליק חומר אחר ולא שהחומר עצמו כלה.

שאלה – מה עדיף טפח הסמוך לפתח או בחלל הפתח עצמו.

תשובה – מסברא היה נראה לומר שאין חילוק ואדרבה בחלל הפתח יותר ניכר ששייך לבעל הבית. אך מלשון השו"ע סי' תרע"א שעי' משמע דעדיף להניחו בטפח הסמוך לפתח דכתב בסעיף ז' מצוה להניחו בטפח הסמוך לפתח וכו' ואם הניחו בדלת יניחנו מחציו של כניסה וכו' משמע דעדיף בטפח הסמוך לפתח. ואחי הג"ר יהודה שליט"א ציין לדברי המשנ"ב (סי' תרע"ו ס"ק ט') דכתב וז"ל ומה טוב ונכון אם יכול לסדר כולם בתוך חלל הפתח שיהיו כולם שוין בטפח הסמוך לפתח, ומשמע מכיון שיש תקנה של טפח הסמוך לפתח.

שאלה- נר שחייבים להדליק מפני החשד, הא קודם לקידש היום והבדלה. והאם צריך למכור כסותו לזה (והספק קיים גם אם זה חיוב של הדלקת נ"ח)

תשובה – הראה לי אחי הג"ר יהודה שליט"א שכבר הסתפק בזה בשו"ת שיח יצחק להגר"י וייס זצ"ל אב"ד וועברוי סי' שנ"ג.

שאלה – קטן שבירך שהחיינו והגדיל בחנוכה האם צריך לברך שוב.

תשובה – נראה פשוט שלא. א. כיון שמכח חינוך נחשב בר חיובא

עכ״פ לדעת התוס׳ ברכות מח. וכן נפסק לדינא. ב. נראה שקטן יש לו מעשה מצוה וברכתו בקטנות פוטר גם את חיובו בגדלות. וכעין מה שכתבו הפוסקים גבי ספירת העומר שקטן הגדיל ממשיך לספור בברכה ולא חסר בתמימות.

שאלה – האם אפשר להדליק ביום השמיני נר אחד ואח״כ התעסק בשאר צורכי הנרות להדליק.

תשובה – יש לדון דהוי הפסק לגבי שאר הנרות, והברכה לא אזיל על שאר הנרות ואולי הכל נחשב מצוה אחת ועי׳ ברעק״א תשובה י״ג וצ״ע בזה. (ואפילו שהפסיק לצורך המצוה לכתחילה אסור להפסיק) גם יש לדון האם מברכים על נרות של הידור ועי׳ משנ״ב שהביא בזה מחלוקת.

שאלה – אשה (שאין לה בעל) שנוסעת מביתה לכמה שעות וחוזרת בלילה, היכן תדליק.

תשובה - כיון שיש דיעות שצריכה להדליק היכן שנמצאת בזמן ההדלקה, ואינה יכולה להדליק שם בברכה, כיון שלהרבה דיעות צריכה להדליק בביתה כשהיא חוזרת, נמצא א״כ שמפסידה את הברכה של ההדלקה, כיון שחייבת להדליק במקום שנמצאת, ולא יכולה לברך שם כיון שיש חולקים, ולכן נמצא שאסור לה לצאת מביתה מקודם שמדליקה כיון שע״י יציאתה מפסידה את האפשרות לברך.

שאלה – כוסות שנועדו לשתיה ומשתמש בהם להדלקה, ואחרי חנוכה ישתמש בהם לשתיה, האם צריך לטובלם כשמשתמש בהם להדלקת נרות חנוכה.

תשובה – היה נראה לי לדמות זאת לדין שאסור להשתמש בכלי שבלע איסור ורק בדרך עראי מותר, וה״ה כאן שאסור כיון שח׳ ימים נקרא שימוש קבוע. וראיתי בדרכי תשובה סי׳ ק״ה ס״ק ל״ט שמדייק בש״ך שאם כלי מיועד לשימוש של שתיה אסור להשתמש בו לקלפים (שימוש שאינו קבוע) אפילו אם אינו בתמידות וצ״ע.

ועוד י״ל דכי שלא שתו בו לא התחייב בטבילה כלל בכה״ג לא גזרו אפילו שמיועדים לשתיה. וצ״ע.

שאלה – שמן מגולה האם מותר להדליק בו.

תשובה – ראיתי שכותבים שכשר כיון שלהלכה לא חוששים לגילוי, וצ״ע הרי זה מאוס, ולא ראוי לפחות ומלכים ודמי ליין מגולה שפסול לקידוש מדין הקריבהו נא לפחתך. שוב ראיתי בערוך השולחן העתיד שכתב גבי שמן נסכים שכשר. ועי׳ בסי׳ קנ״ד גבי שמן שנפל בו עכבר שפסול מצד שמאוס.

שאלה - היוצא לטיול יומיים בחנוכה היכן ידליק.

תשובה – אין לו בית ופטור, ואם ישן במקום האכסניא, אם יגיע

אחרי שבני אדם מצויים אינו יכול להדליק, ולכן אסור לטייל באופן זה שמפקיע עצמו מן המצוה (עי' בה"ל סי' קכ"ח)

שאלה – האם אחד שסמוך על שולחן אביו כמו בן, יכול לומר שלא רוצה להיפטר בברכת האב, או רק בעל יכול לומר שאינו רוצה להיפטר בהדלקת אשתו. וכן יש לדון אם הבן מדליק לפני האב האם יכול שלא יפטר בהדלקת אביו (עי' סי' תרע"ז במשנ"ב ס"ק ט"ז) וכן יש לדון האם אשה יכולה לומר שלא רוצה להיפטר בהדלקת הבעל.

תשובה- נראה ברור שאין חילוק בזה, וגם בן הסמוך לשולחן אביו וגם אשה הנטפלת לבעלה יכולים להדליק לבד. וכן משמע מתרומת הדשן שכתב שחלק מן ההידור הוא שהאשה תדליק בחדר נפרד והבעל ידליק בחדר נפרד. ופשוט שה"ה נמי בבן הסמוך לשולחן אביו, וכן הראוני בברכי יוסף.

שאלה – האם חתן הנוסע לבית חמיו בחלק מימי החנוכה האם לדעת המחבר נחשב כאכסנאי או נחשב סמוך לשולחן אביו ולא צריך להשתתף. ובפשוטו בפרי חדש מבואר שאם נוסע אפילו כל ימי חנוכה יש עליו חובת הדלקה והטעם שצריך קביעות ולא נחשב בן בית. אמנם יש לדחות את הראיה מהפרי חדש דכוונתו להדלקת מהדרין.

תשובה – הראוני מה שכתב בשבות יצחק בשם הגרי"ש אלישיב זצ"ל שצריך ל' יום וזה חידוש.

שאלה – במי שיוצא מביתו קודם זמן ההדלקה וחוזר בלילה מאוחר לאחר זמן ההדלקה, האם יכול להדליק בבית שנמצא שם בזמן ההדלקה.

תשובה – יש שטענו (הגר"מ קוריץ שליט"א) שהמעיין בדברי הב"ח (סי' תרע"ז) יראה שיוצא מדבריו שאם הולך לבית חברו לאכול סעודה אחת צריך לחזור לביתו להדליק בגלל החשד. ומשמע שבלי טעם זה אפשר להדליק היכן שאוכל בשעת ההדלקה. ולדעתי אין ראיה שהב"ח לא כתב שיש אפשרות להדליק בברכה במקום שנוסע אלא בא לומר שבגלל חשד חייב להדליק בביתו ובלי זה היה פטור לגמרי ואין צד שיכול להדליק במקום שנמצא רק כמה שעות.

שאלה – אם בעל הבית אכסנאי במקום אחר האם אשתו נפטרת בהדלקתו.

תשובה – נראה שלא, שרק הדלקה של בעל הבית פוטרת את אשתו ולא כשהוא אכסנאי. (מו"ר הגר"צ ובר שליט"א אמר לי ששאלו אותו הרבה על זה ואינו יודע ומספק יש להחמיר, ואם בעל הבית נמצא עם האשה באותו מקום יש שרצו לומר שעדיף טפי, וכן נראה דעת מו"ר הגרצ"ו שליט"א אבל למעשה לא הכריע.

שאלה – מבואר במשנ"ב שאם האשה מדליקה נרות עבור בעל הבית, פטור מלברך שהחיינו, ונפטר בברכת שהחיינו של האשה האם גם בברכת אכסנאי כך הדין.

תשובה - מסברא נראה שאין הבדל, אכן שמעתי בשם הגריש"א זצ"ל לא כן.

שאלה – מה עדיף נרות משעוה לכל אחד או השתתפות בשמן.

תשובה – פשיטא שעדיף נרות לכל אחד, שזה דינא דגמרא ושמן זית לא הוזכר בגמרא.

שאלה – אשה נמצאת בא"י ובעלה בחו"ל ובשעת ההדלקה עדיין בעלה לא הדליק האם נגררת אחרי בעלה או לא.

תשובה – ספק.

שאלה – נרות חנוכה של בית הכנסת האם יש איסור להשתמש לאורם.

תשובה – שורש הספק האם מכח המנהג יש לזה דין של נר מצוה גמור או לא.

שאלה – אסיר בבית כלא שמדליקים עליו בביתו האם צריך להדליק.

תשובה – נראה פשוט שכן. דכיון שמצא בבית כלא נחשב ביתו ובכה"ג לא נפטר בהדלקה של אשתו. ואפילו דפליגי תנאי (יומא י:) בדירה בע"כ האם נקרא דירה, גבי חנוכה תלוי בדיור בפועל.

שאלה - חנוכייה שיש ריוח גדול בין ארבעת הנרות של צד ימין לארבעת הנרות של צד שמאל מדוע לא נאמר שאין היכר האם אחד הדליק או שניים הדליקו.

תשובה – מו"ר הגר"מ גרוס שליט"א לא ענה לי בזה. אבל פשוט שהשמש מציל.

הגאון רבי משה פריד שליט"א
מח"ס וישמע משה

האם מותר לחלק בשבת שמן המיועד להדלקת נרות חנוכה

שאלה: מנהג ידוע בין החסידים להשתמש להדלקת נרות חנוכה בשמן שהיה תלוי בסוכה ושימש לנוי סוכה, ע"ד הא דאיתא בגמ' הואיל ואיתעביד ביה מצוה חדא ליתעביד ביה מצוה אחריתי. ומנהג בעלזא שהתומכים במוסדות בעלזא מקבלים שמן שהיה תלוי בסוכתו של כ"ק מרן אדמו"ר שליט"א בחג הסוכות ומשתמשים בו להדלקת נרות חנוכה. ויש לעיין האם מותר לחלק את השמן הזה בשבת קודש שאז הוא הזמן שבו מתוועדים ביחד החסידים ויכולים בקלות למצוא את כולם, או לאו.

תשובה: בשאלה זו יש לדון מג' בחינות: א. האם השמן נחשב למוקצה מכיון שהוא מיוחד להדלקה ולא לאכילה. ב. האם חלוקת השמן בשבת יש בה משום הכנה מקודש לחול. ג. אסור ליתן מתנה בשבת.

ותחילה נדון מצד מוקצה: הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר שיש בזה חילוק בין שמן המיועד למאור בלבד [שהוא שמן שנעשה מגפת הזית, שהיא הפסולת הנותרת לאחר הוצאת השמן מן הזיתים, ומשתמשים בחומרים כימיים כדי להוציא ממנה את השמן, ולאחר מכן חוזרים ומפרידים את השמן מן החומרים הכימיים, ומפני שיש חשש שנותר מעט מן החומרים הללו בשמן אסור השמן באכילה], ושמן זה בודאי הוא מוקצה מחמת גופו בשבת מפני שאין לו כל שימוש של היתר[א]. [והגרנ"צ ראטטענבערג העיר, דאם הוא עומד לסיכה וכדו' באופן המותר בשבת אינו נעשה מוקצה אף שעיקר תשמישו להדלקה]. אמנם השמן שמחלקים בבעלזא הוא שמן המיועד למאכל אדם, ושמן זה אינו נעשה מוקצה אף אם מייעדים אותו להדלקה מכיון שהמקבל יכול להימלך עליו בכל עת ולהשתמש

א. הגאון רבי דוד אריה שלזינגר שליט"א כתב לנו: נראה שהוא חידוש גדול, דידוע שכך כותבים על זה מפני כללי משרד הבריאות, אבל ראוי לאכלו ולערבו בתוך מאכל, ועוד הרי כבר מבואר בש"ע ששמן זית מזיק ואין מברכין עליו ולא שמענו שיהא מוקצה משום זה דהרי ראוי לאכלו עם עוד דבר, וה"ה שמן למאור.

בו למאכל, ומאכל אדם אינו נעשה מוקצה בשום אופן.

וכן הסכימו הגאונים רבי יעקב מאיר שטרן, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי נפתלי נוסבוים שליט"א. ואמר הגר"נ נוסבוים שאפילו במאכל בהמה מצאנו דבמקום שמצויים בו בעלי חיים שהקליפות ראויות להם אין הקליפות נעשות מוקצה אע"פ שאין דרכו ליתנם לבעלי החיים למאכל, כ"ש שבמאכל אדם יש לומר כן. והגרי"מ שטרן הוסיף שאין לדון כאן דהוי מוקצה משום דהוקצה למצוותו, דלא מצאנו הקצאה למצוה בנר חנוכה קודם המצוה, ובודאי דמי שקנה בקבוק שמן לצורך נרות חנוכה יכול להימלך עליו בכל עת ולהשתמש בו למאכל. ורק לאחר ההדלקה מבואר בהלכה שהשמן נאסר בהנאה וצריך לעשות לו מדורה ולשורפו כדי שלא ייהנו ממנו.

ואילו הגאון רבי מנדל שפרן שליט"א אמר דאע"פ שבדרך כלל דבר הראוי למאכל אדם אינו נעשה מוקצה בשום אופן, מכל מקום בשמן כזה שהיה תלוי בסוכה של האדמו"ר, ובעיני החסידים יש לו חשיבות עצומה עד שהדבר ייחשב בעיניהם לחילול הקודש אם ישתמשו בו לאכילה, ממילא אינו עומד כלל לאכילה ויש לחושבו כמוקצה מחמת גופו ואסור לטלטלו בשבת. וכן הורה הגאון רבי נפתלי צבי ראטטענבערג שליט"א. [א.ה. ולפ"ז נראה דשמן שאדם פרטי תלה בעצמו בסוכתו ורוצה להשתמש בו בחנוכה, אינו מוקצה מפני שיכול להימלך ולהשתמש בו לאכילה].

ועל השאלה השלישית של נתינת מתנה בשבת, הראה לנו הגרנ"צ ראטטענבערג משכ"ת המ"ב [סימן שו סקל"ג]: וגם אסור ליתן מתנה לחבירו דדמי למקח וממכר שהרי יוצא מרשותו אלא דבמתנה מותר כשהוא לצורך שבת ויו"ט כמש"כ סימן שכ"ג ס"ז וכן לצורך מצוה, ע"כ. ואם חלוקת השמן נחשבת צורך מצוה יש להקל בה, ואם לאו אסור.

ורוב הפוסקים הסכימו שיש עצה ליתן את השמן בתורת פקדון על מנת שהמקבל יזכה בו רק לאחר שבת, ויש להקל בזה בפרט שהוא צורך מצוה. וגם על השאלה השניה של הכנה מקודש לחול, הורו הגרי"מ שטרן והגר"נ נוסבוים שיש להקל לצורך מצוה ובמקום הפסד שלא יוכלו לקבץ שנית את האנשים לאחר שבת אלא בטירחה יתירה. והוסיף הגר"נ נוסבוים דאם צריך ליצוק את השמן מבקבוק גדול לבקבוקים קטנים כדי לחלקם לאנשים בודאי אסור הדבר בשבת משום הכנה מקודש לחול, אולם אם כבר היה השמן מוכן יש להקל בחלוקתו לאנשים המקבלים.

האם יוצאים ידי חובה בהדלקת נר שנדלק שלא בכוונה

שאלה: מעשה באברך שעמד עם השמש הדלוק בידו והתכונן בהכנה דרבה לקיום המצוה באמירת לשם יחוד וכדו', ומרוב התלהבותו לא שם לבו שהשמש קרוב מאד לנר וכשבא לברך את הברכות נוכח לתדהמתו שהנר דולק כבר. האם יצא ידי חובתו, והאם יכול לברך עכשיו את ברכת "להדליק" או לאו.

תשובה: זכינו להעלות שאלה זו לפני גאון ישראל הגרי"ש אלישיב זצוק"ל ונדפסה בשו"ת וישמע משה [ח"א עמוד ריג], וענה לנו שהאברך יצא בהדלקתו ואינו צריך לחזור ולהדליק [וממילא שוב אינו יכול לברך ברכת להדליק]. וכנראה דעתו ע"פ הא דקי"ל בסימן ס' שבמצוות דרבנן אמרינן מצוות אינן צריכות כוונה ויוצא ידי חובה במעשה המצוה אף בלא כוונה.

אמנם הגאונים רבי נפתלי נוסבוים, רבי מנדל שפרן, רבי שמואל אליעזר שטרן, רבי יעקב מאיר שטרן, רבי שמאי גרוס שליט"א הסכימו שהאברך לא יצא ידי חובתו בהדלקה זו, וטעמם דדוקא מי שכיון להדליק נר אלא שלא היתה כוונתו לקיים בזה מצות הדלקת נר חנוכה אמרינן דמצוות אינן צריכות כוונה ויצא ידי חובתו, אבל זה שלא נתכוין כלל למעשה הדלקה ומאליו נדלק הנר ה"ל מתעסק בעלמא ואין כאן מעשה הדלקה ולא יצא ידי חובתו וצריך לכבות את הנר ולהדליקו מחדש. [א.ה. אמנם אם הדליק את הנר כדי להבהבו ולהכינו למצוה יש לומר שכבר יצא ידי חובתו בהדלקה זו ואינו יכול לחזור ולברך. ולכן ראוי להבהב את הפתילה קודם נתינת השמן, שאז אינה ראויה לדלוק חצי שעה ואינו יוצא ידי חובה בהדלקה זו][ב]. והגר"נ נוסבוים אמר דכשם שלענין מעשה עבירה לא חשיב עבירה כלל בכהאי גונא, ואינו צריך אפילו לעשות תשובה ע"ז כמו שצריך לשוב על עבירה בשוגג, כך לענין מעשה מצוה לא חשיב מצוה כלל ולא יצא ידי חובתו.

והגרש"א שטרן הורה דאע"פ שמחוייב לכבות את הנר ולחזור ולהדליקו לשם מצוה, מכל מקום לגבי הברכה לא יצאנו מכלל ספק, ולכן ראוי לשמוע את הברכה ממי שעדיין לא הדליק ואז לחזור ולהדליק לשם מצוה. אמנם יתר הפוסקים הסכימו שאין כאן

ב. הגאון רבי דוד אריה שלזינגר שליט"א כתב לנו: כתבתם דאם הדליק הנר כדי להבהבו הוי מעשה הדלקה ויוצא בזה, ונראה שבזה יודו כו"ע שאינו יוצא, דהרי בעינן מעשה הדלקה לחצי שעה, ובזה כיוון בפירוש על מנת לכבותו, וא"כ לא יצא, וסברת הגר"ש גראס כיון שהוא לפני הברכה הוי ככוונה שלא לצאת הוא יסוד חדש, דא"כ אין שאלה בכל מצוות שלפני הברכה, וכגון מי ששאלו אותו כמה היום יום הספירה וכו', ולא שמענו כזאת.

אפילו ספק ברכות ויכול לחזור ולברך לכתחילה.

והגר"ש גרוס דן דכיון דקי"ל שגם למ"ד מצוות אין צריכות כוונה מכל מקום אם כיון שלא לצאת לא יצא ידי חובתו, יש לומר דבכהאי גונא שמעשיו מוכיחים שאינו רוצה לצאת ידי חובה קודם שיברך על המצוה כדין, חשיב כוונה הפכית - שלא לשם מצוה - ואינו יוצא ידי חובתו. [ולפ"ז גם במהבהב את הנר לא יצא ידי חובתו וחייב לכבותו ולחזור ולהדליקו לשם מצוה][ג].

ג. הגאון רבי יעקב חיים סופר שליט"א שלח לנו מכתב בזה, ואלו דבריו: הבאתם דברי גאון ישראל פוסק הדור מהרי"ש אלישיב זצ"ל שיצא ידי חובה ואין צריך לחזור ולהדליק ע"כ, והוספתם וממילא אינו יכול לברך ברכת להדליק, והסברתם דעתו ז"ל: "וכנראה דעתו על פי הא דקיימא לן בסימן ס' שבמצוות דרבנן אמרינן מצוות אין צריכות כוונה ויצא ידי חובה במעשה המצוה אף בלא כוונה" עכ"ל.

ואיני מבין שהרי דעת מרן השלחן ערוך ז"ל דקיימא לן שגם מצוות דרבנן צריכות כוונה וכך הלכה, והנני לקבוע כאן מה שכתבתי במקומו בס"ד.

בספר חיי בנימין (פוזן, סימן קנ"ב דף קס"ח) כתב: "פעמים רבות אירע שהנוהגים להדליק נרות חנוכה לאחר צאת הכוכבים, הכינו את נרותיהם לאחר השקיעה, והבהבו הפתילות כדי שידלקו יפה, ונשאלתי אם יוכלו להדליק אחר כך בברכה, דשמא כבר יצאו בזה שהדליקו לאחר השקיעה דמצוות דרבנן אין צריכות כוונה. תשובה נראה דאין יוצאים בזה דהוה ליה ככוונה מפורשת שלא לצאת" ע"כ.

ותמה אני על עצמי, דאין הכי נמי כמעט כל הפוסקים דעתם שכאשר האדם מכוין כוונה הפכית ומפורשת שלא לצאת, אינו יוצא ידי חובת המצווה, ועיין בזה בחיבורי יד סופר ח"ב (דף ק"ח) ובחיבורי ברית יעקב (סימן ל"ח ובהערת ט' דף רפ"ח) עש"ב, מכל מקום טעם זה למה לי, דמלבד שיש לעיין אם כל כי האי חשיב ככוונה מפורשת שלא לצאת, עוד בה, שהרי לדינא קיימא לן דגם מצוות דרבנן צריכות כוונה, וכמו שפסק מרן ז"ל, והנני להביא מה שכתבתי בזה בחיבורי זכרון משה ח"א (סימן ח' דנ"ז סע"א): "מרן ז"ל סובר דאף מצוות דרבנן צריכות כוונה, וכמפורש להדיא בבית יוסף או"ח (סימן רי"ג, וסימן רי"ט) ועוד בכמה מקומות, וכן העלה לדינא ופסק בספר משנה ברורה שגם מצוות דרבנן צריכות כוונה עיין לו סימן ס' אות י', ושם בביאור הלכה ד"ה וכן הלכה, ושם סימן רע"ג ס"ו בביאור הלכה ד"ה וכגון, וסימן תפ"ט ס"ד משנה ברורה אות כ"ב, ושער הציון אות כ"ו, וביאור הלכה שם ד"ה שאם, ובשער הציון סימן תר"צ אות מ"א, ועיין בספר נמוקי אורח חיים (סימן ס'), ובחיבורי יד סופר ח"ב (סימן ה' דף נ"ח), ובחיבורי זכות יצחק ח"ב (דף רע"ח אות ח'), ובחיבורי טוב להודות ח"א (סימן כ"ג דף ע'), ועיין שם בחיבורי זכרון משה (סימן י"ד), ואכמ"ל

ושמא יש לומר דהגאון חיי בנימין הנ"ל ז"ל כוונתו שעם שנכון הדבר דהלכה שמצוות דרבנן צריכות כוונה, כנ"ל, מכל מקום אף לסוברים שמצוות דרבנן אין צריכות כוונה, בנדון דידן גם

ות"ח אחד הביא ראיה לסברת הגרי"ש אלישיב שאין להחשיב מי שמקיים את המצוה קודם הברכה כמי שיש לו כוונה הפכית, מקושית הגמ' בסוכה [מב, א] לגבי נטילת לולב: הא מדאגבהיה נפק ביה?! אמר אביי כשהפכו. וכתבו התוס': מדאיצטריך לשנויי הכי משמע דסבירא ליה דמצות אינן צריכות כוונה, דהא קאי אמוציא לרשות הרבים, והתם אין שייך מתכוין לצאת כל כמה דלא בירך. ועוד דאיירי בהולך אצל בקי ללמוד, ע"כ. הרי מפורש יוצא מדברי התוס' דלמ"ד מצוות אינן צריכות כוונה יוצא ידי חובתו בהגבהת הלולב אפילו קודם ברכה.

ולענין סברת מתעסק העיר אותו ת"ח, דאין זה פשוט כ"כ לדונו כמתעסק, שהרי קי"ל שנתכוין לחתוך את התלוש וחתך את המחובר לא חשיב מתעסק כיון שנתכוין לחתיכה, ורק נתכוין ליטול את התלוש וחתך את המחובר חשיב מתעסק מכיון שלא נתכוין לחתיכה כלל. וא"כ בנידון דידן שמתעסק בהדלקת הנר שמא לא חשיב מתעסק[ד].

הם מודים שלא יצאו ידי חובה, משום דכאן הוי כמכוין ככוונה מפורשת והפכית שאינו מתכוין לצאת, דוק ועיין. עד כאן מה שכתבתי במקומו בס"ד.

ולכן אחשוב שקשה לומר שזה טעמו של מרן הגריש"א זצ"ל דחשיב כמדליק בלא כוונה ובמצוות דרבנן קיימא לן דאינן צריכות כוונה וכנ"ל וצ"ב.

והגאון רבי דוד אריה שלזינגר שליט"א כתב לנו על דבריו: מה שהעיר הרה"ג ר' יעקב חיים סופר שליט"א דהרי פסקינן דגם מצוה דרבנן בעי כוונה, יש לציין דהמ"ב עד סימן ס' סתם ב' פעמים שאין הכוונה מעכב במצוה דרבנן, עיין מ"ו ס"ק ל"א וסימן נ"ב סק"ט, וכן הוא דעת החק יעקב בסימן תע"ה וא"ר בסימן תפ"ט וישועות יעקב סימן תר"צ, ולכן עכ"פ לא גרע ממה שכתב המג"א בסימן תפ"ט דלכן אין לחזור ולברך אם השיב לחבירו כמה הספירה, שבברכה לבטלה יש לחשוש להסוברים דמצוות אין צריכות כוונה.

ד. הגאון רבי שמעון מנואל שרייבר שליט"א כתב לנו: לא הבנתי סברת אותו ת"ח, דשאני התם דעכ"פ נתכוין למעשה חתיכה ולכן נחשב שוגג ולא רק מתעסק, אבל הכא הרי לא היה עוסק כלל בהדלקה אלא באמירת לשם יחוד וכו' קודם ההדלקה, וא"כ אם הודלק הנר בשעת האמירה אין זה אלא מתעסק בעלמא, וכמו בנתכוין להגביה את התלוש וחתך את המחובר שאינו נחשב אלא מתעסק בעלמא.

הרב יוסף יעקב הכהן קאהן שליט"א מקרית יואל ניו יורק כתב לנו: כבר דן בזה בשו"ת אבני נזר או"ח סימן תקג אות ב, ויו"ד סימן קמה אות ו. ועיין עוד בספר סוכת חיים דף רב בזה, ואכמ"ל.

הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א מח"ס בית מתתיהו ירושלים כתב לנו: דנתם האם יוצאים בהדלקת נר שנדלק שלא בכוונה. הנה מפורש בספר החיים להגר"ש קלוגר סוף סי' שנ"ח א"צ

התחיל בטעות לברך "שהחיינו" בנר שני של חנוכה

שאלה: ראובן עמד להדליק את הנר השני של חנוכה וטעה לחשוב שהוא הנר הראשון ועליו לברך ברכת "שהחיינו" ונזכר באמצע הברכה. מה יעשה כדי שלא יהיה הפסק בין ברכת "להדליק" לבין ההדלקה?

תשובה: הגאונים רבי משה שאול קליין ורבי מנדל שפרן שליט"א אמרו שהברכה שהתחיל בטעות אינה הפסק בין הברכה להדלקה מכיון שהתחיל בה בטעות, אך אם יתקן אותה קודם ההדלקה, כגון אם אמר רק "ברוך אתה ה'" ורוצה לסיים "למדני חוקיך" או שכבר המשיך "אלוקינו" ורוצה לומר "ברוך שם", התיקון הזה יהיה הפסק בין הברכה להדלקה ויצטרך לחזור ולברך "להדליק". ולכן צריך להדליק לאלתר נר אחד ואחרי שידליק את הנר הראשון יתקן את הברכה באחד מהאופנים הנ"ל.

וכן הסכים הגאון רבי שמואל אליעזר שטרן שליט"א, ואמר לי שבספרו החדש "שביבי אש" דן בשאלה דומה במי שבצע על הפת בסעודת שבת וחילק לכל המסובים קודם שטעם בעצמו, וכשבא לאכול טעה והתחיל לברך שוב "המוציא", ודן שם בזה בכמה צדדים, ומסיק שההתחלה בטעות אינה הפסק בין הברכה לאכילה, אך תיקון הברכה יהיה הפסק, ולכן צריך לאכול מעט מן הפת ורק אח"כ לסיים "למדני חוקיך" או "ברוך שם".

והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר שאינו יכול להדליק כך, כי הברכה שהתחיל בה היא הפסק בין הברכה למצוה, ומה שאמרו הפוסקים שליט"א שמכיון שאמר אותה בטעות אינה נחשבת הפסק, לא מצאנו כן בברכת המצוות אלא בתפילה דוקא, וכ"ש שאם יסיים "למדני חוקיך" או "ברוך שם" יהיה זה הפסק בין הברכה למצוה. ולכן העצה היעוצה היא לסיים מענין המצוה, כגון שיאמר "אשר קדשנו במצוותיו וצוונו להדליק נר של חנוכה", והנה סיום זה אינו בגדר ברכה, שהרי לא הזכיר בו אלקינו ומלך העולם, וברכה שאין בה מלכות אינה ברכה,

---

כוונה משום שהוי מ"ע מדרבנן, אולם י"ל בזה ע"פ מה שחידש בתשו' חת"ס או"ח סי' ר"ח, יו"ד ס' רל"ג שנ"ח הוי דאורייתא לעשות איזה זכר לנס עי"ש. וא"כ י"ל עפ"ז דאמרינן מצוות צריכות כוונה בנר חנוכה.

ובבית מתתיהו ח"א ס"ב אות ל"א כתבנו לתלות אם נר חנוכה צריך כוונה, בחקירת השפת אמת שבת כ"ב בגדר נר חנוכה, אם הוי חובת בית כמעקה ומזוזה, או שהוי חובה אגברא כלולב שופר וכיו"ב. וא"כ .י"ל אם נימא שנר חנוכה הוי חובת בית, כל שבבית יש נ"ח א"צ כוונה ויוצא במה שיש בבית זה נר חנוכה.

ומכל מקום אינו הפסק כיון ששח מענין המצוה.

והגאון רבי נפתלי נוסבוים שליט"א הסכים שיש לסיים "למדני חוקיך" או "ברוך שם" כדי לתקן את הברכה שהתחיל, אך הסתפק האם הברכה שהתחיל בה אינה נחשבת בין הברכה להדלקה. ולדבריו אם יכול לצאת מאחר ברכת "להדליק" יתקן מיד את הברכה שהתחיל ואח"כ יחזור וישמע מאחר ברכת "להדליק" וידליק כדין. ואם אין לו אחר ידליק נר אחד ואח"כ יתקן את הברכה שהתחיל, ולא יברך שנית "להדליק" דספק ברכות להקל. ועל העצה של הגר"ש גרוס אמר שאין נראה לו נכון שאם הוא מסיים מענין ההדלקה לא חשיב הפסק, דמכיון שכבר בירך ברכת "להדליק" אין זה נקרא מאותו ענין וה"ל הפסק גמור[ה].

האם מותר לומר "ברוך המבדיל" בין ברכת "להדליק" ובין ההדלקה

שאלה: מעשה שהיה בשנה שעברה באדם שניגש להדליק נרות חנוכה במוצאי שבת עוד לפני שהבדיל על הכוס [כדעת הרמ"א סימן תרפא ס"ב. ועיין מ"ב שם סק"ג שהביא מחלוקת בזה, וכמדומה שרוב העולם נהגו להבדיל קודם ההדלקה] ולאחר שבירך "להדליק נר של חנוכה" נזכר ששכח לומר "אתה חוננתנו" בתפילת מעריב, ומכיון שעדיין לא הבדיל על הכוס נמצא שאסור לו לעשות מלאכה עדיין. האם מותר לו לומר "ברוך

ה. הגאון רבי מתתיהו גבאי שליט"א כתב לנו ואלו דבריו: לכאורה יש לדמות למש"כ בשו"ת חסד לאברהם מה"ת או"ח ס' פ' שמהני לשלוח גוי להדליק נר חנוכה, אף דאין שליחות לגוי, דשליחות למעשה קוף בעלמא יש שליחות עי"ש, וכ"כ המהרש"ם בדעת תורה סימן תרע"ג ע"ד הפרמ"ג סימן תרע"ט, שא"צ שליחות בנר חנוכה מהני גוי עי"ש ובשו"ת זכר יהוסף סימן רמ"ד ובשו"ת הר צבי ח"ב או"ח סימן רנ"ח, ומש"כ בזה בספר מאורות נתן חנוכה סימן נ"ט ובשו"ת ראש אליהו ח"ב או"ח סימן ע"ג עי"ש. וכתב בספר ראשי בשמים עניני ברכות פ"ד ס"ז שס"ל לחסד לאברהם שיוצא נר חנוכה ע"י גוי שעיקר נר חנוכה משום פרסומי ניסא וכל שהנרות דלוקים בביתו יצא ידי חובה עי"ש, ומש"כ בזה בבית מתתיהו ח"א ס"ו אות י"ט בזה עי"ש. וא"כ י"ל ה"ה כשבירך על נר חנוכה וראה שכבר הדליק נר חנוכה שיצא דסו"ס יש פרסו"נ בביתו וסגי לנר חנוכה מעשה קוף כגוי ויצא יד"ח. ובס' אלה דברי הברית ס' י"ט כתב שס"ל לחסל"א שיוצא נר חנוכה בגוי דנר חנוכה הוי חובת בית וכל שיש בבית זה נר חנוכה יוצא אף ע"י גוי שסו"ס מונח בבית זה נר חנוכה עי"ש. וא"כ י"ל ה"ה שיוצא נר חנוכה היכא שראה שכבר הדליק דסו"ס יש נר חנוכה בביתו וע"ע מה שציינתי בזה במועדי הגר"ח ח"א תשו' תרל"ח, אם מהני גוי לנר חנוכה.

המבדיל" בין הברכה להדלקה, או שידליק בלא הבדלה ואח"כ יבדיל.

תשובה: בספר וישמע משה ח"א עמוד ריז הבאתי, שזכיתי לשאול שאלה זו לפני גאון ישראל הגרי"ש אלישיב זצוק"ל, ואמר לי שידליק ואח"כ יבדיל. וסמך על מש"כ הרמ"א [סימן רצט ס"י]: וי"א דכל זה [שצריך לומר "ברוך המבדיל בין קודש לחול" קודם שיעשה מלאכה] במלאכה גמורה כגון כותב ואורג, אבל הדלקת הנר בעלמא או הוצאה מרשות לרשות א"צ לזה, ומזה נתפשט המנהג להקל שמדליקים נרות מיד שאמרו הקהל ברכו, אבל העיקר כסברא ראשונה, ע"כ. וממילא כאן שהוא שעת הדחק יש לסמוך על דעה זו ולהדליק את הנר ואח"כ להבדיל.

ובספר קנין תורה כתב דמכל מקום ידליק נר אחד בלבד, ויאמר "ברוך המבדיל" ואח"כ ידליק שאר הנרות, דמכיון שחלה הברכה על הדלקת הנר הראשון שוב לא הוי דיבורו הפסק בין הברכה להדלקת שאר הנרות. וכן הורה הגאון רבי יעקב מאיר שטרן שליט"א. והביא ראיה מהא דאיתא בשו"ע [סימן רעא ס"ה: אדם ששכח לקדש עד לאחר שברך ברכת המוציא ונזכר קודם שאכל, יקדש על הפת ואח"כ יאכל. אבל בהבדלה יאכל תחלה, דהרי אין מבדילין על הפת. וכתב המג"א [סקי"ב]: פי' פרוסת המוציא ואח"כ צריך להפסיק ולהבדיל שם. וע"ש שהביא בשם תשובת מהר"ם שיבדיל ואח"כ יברך המוציא שנית ויאכל, ומכל מקום בנידון דידן שיש מקילים בהדלקת הנר קודם הבדלה, יש להקל להדליק נר אחד ואח"כ יאמר "ברוך המבדיל". ובפרט שהפוסקים סמכו על דעה זו שהביא הרמ"א, כמו שכתב בשו"ע הרב [סימן רצט סי"ח]: 'ואף שאין דבריהם עיקר מכל מקום הנשים שנהגו כך אין צריך למחות בידן'.

והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א אמר לי, דאע"פ שבודאי צדקו דברי הגאון זצ"ל ויכול להדליק ואח"כ להבדיל, מכל מקום ראוי לכתחילה להרהר בלבו תיבות "ברוך המבדיל" קודם שידליק. ועוד אמר הגר"ש גרוס דאם אמר "ברוך המבדיל" קודם שידליק שפיר עביד ולא הוי הפסק בין ברכה להדלקה דהוי כמו שאמר 'גביל לתורא' דלא הוי הפסק מכיון שאסור לאכול קודם שיאכיל לבהמתו, והכי נמי מכיון שאסור להדליק קודם שיבדיל לא הוי הפסק אם אמר את מה שצריך לומר כדי שיהיה מותר לו להדליק.

והוסיף הגר"ש גרוס שהרוצה להחמיר על עצמו יכול לרמז לאשתו שתדליק במקומו [אם היא אמרה כבר "ברוך המבדיל"], דמכיון שהיא חייבת במצות נר חנוכה כמותו הרי היא יוצאת בהדלקתו ובברכתו מדין שומע כעונה ויכולה להדליק והוא יוצא בהדלקתה.

והגאון רבי מנדל שפרן שליט"א הורה שיאמר "ברוך המבדיל" ואח"כ ידליק בלא ברכה, דמכיון שאסור להדליק קודם הבדלה לא הויא אמירת "ברוך המבדיל" הפסק בין ברכה להדלקה, כמו 'הבא מלח' וכדו' דלא חשיב הפסק. וחידש עוד שאם אחד עומד בצדו ירמוז לו שיאמר "ברוך המבדיל" והוא ייצא ידי חובה מדין שומע כעונה ואח"כ ידליק. ואפילו אם האומר עשה כבר הבדלה בעצמו, יכול להוציאו באמירת "ברוך המבדיל".

[ומדברי המג"א שהבאנו לעיל מוכח דיש לחוש לדעת מהר"ם שהבדלה הוי הפסק בין ברכה להדלקה, שהרי כתב שם לדעתו שהבדלה נחשבת הפסק בין המוציא לאכילה, ואין זה דומה לגביל לתורי דהתם אסור מן התורה לאכול קודם שיאכיל לבהמתו, משא"כ קודם הבדלה הוא איסור דרבנן והוי הפסק. וא"כ מכיון שלדעת כמה פוסקים מותר להדליק את הנר קודם הבדלה, א"כ תיחשב אמירת "ברוך המבדיל" הפסק בין ברכה להדלקה][1].

---

1. הגאון רבי שמעון שיף שליט"א כתב לנו על זה, ואלו דבריו: הנה יצא עתה הספר החדש ספר שו"ת באר חיים ממו"ר הגה"צ ר' חיים יחיאל רויטמן זצ"ל ושם בסימן ס"ג דן כבר בזה ופסק שיהרהר ברוך המבדיל וידליק נר אחד ואח"כ יאמר ברוך המבדיל כמו שהציע הגאון ר' שמאי גרוס שליט"א.

וטעמו דאפשר בדוחק לסמוך על שיטת הרמ"א דמלאכה קלה כגון הדלקת הנר מותר לעשות לפני הבדלה, ואע"ג דרוב הפוסקים חולקים ואוסרים מ"מ בכה"ג כדי שלא יהיו ברכותיו לבטלה אפשר לסמוך ע"ז ויהרהר עכ"פ, ואף דקימ"ל דהרהור לאו כדיבור דמי מ"מ מדברי הפרמ"ג משמע דבהבדלה אפשר לסמוך דהוה כדיבור ואף שיש הרבה חולקים דאף בקידוש והבדלה אין יוצאים בהרהור מ"מ בכה"ג דעשיית מלאכה במוצ"ש לפני הבדלה הוא מדרבנן וכדי למנוע ברכה לבטלה אפשר לסמוך ע"ז.

ועל העצה השניה שאמר הגאון ר' שמאי שליט"א ברוך המבדיל קודם שידליק ולא הוי הפסק מכיון שאסור להדליק קודם שיבדיל לא הוי הפסק כמו גביל לתורא, בזה לא הסכים שהרי המג"א ס"ל שרק בגביל לתורא שהוא איסור דאורייתא לאכול לפני שמאכיל לתורא מותר להפסיק משא"כ באיסור דרבנן וזה דומה למי ששכח לקדש וכבר בירך המוציא דאסור לקדש אז.

והגאון רבי שמאי גרוס שליט"א חזר והשיב: מה שהבאת במכתבו של הגר"ש שיף בשם ר' חיים יחיאל ז"ל דס"ל דהוי הפסק להבדיל דלא דמי לגביל לתורא שהוא דאורייתא כמש"כ המג"א בסי' רע"ב סק"ה, נראה לומר חדא דשיטת הרמב"ם דלהבדיל הוי דאורייתא וכן הביא המג"א די"א דהבדלה הוי דאורייתא. ועוד דרוב הפוסקים ס"ל דאיסור לאכול לפני בהמתו הוא רק דרבנן וקרא אסמכתא בעלמא וכן משמע ברמב"ם סוף פ"ט מהלכות עבדים וכן משמע בשו"ת שבות יעקב ח"ג סי' יג וכן כתב בשו"ת דבר יעקב ח"א סי' סד, ועיין בשדי חמד ח"א מערכת א ס"ק ק', וא"כ הבדלה דומה לגביל לתורא.

האם השליח צריך שומר כדי לאכול לפני שעשה שליחותו

שאלה: אחד עשה את חבירו שליח עבורו להדליק נרות חנוכה או לבדוק את החמץ, השליח עצמו כבר הדליק את הנרות בביתו, אולם עדיין לא עשה את שליחותו ולא הדליק את הנרות או בדק את החמץ בבית חבירו. האם מותר לשליח לאכול כל זמן שלא עשה את שליחותו, דלא מצאנו איסור לאכול רק במצוה שהוא מחוייב בה מצד עצמו, ולא במצוה שקיבל על עצמו מרצונו עבור חבירו, או שכשם שהמצוה שלו אוסרת עליו לאכול, כך המצוה של חבירו אוסרת עליו לאכול אם לא מינה לעצמו שומר.

תשובה: הסכימו הפוסקים וביניהם הגאונים רבי מרדכי גרוס ורבי יעקב מאיר שטרן ורבי שמאי גרוס שליט"א, שכשם שהאדם צריך שומר עבור מצוה שהוא מחוייב בה מצד עצמו, כך הוא צריך שומר עבור מצוה שהוא נתחייב בה עבור חבירו, וכל זמן שלא מינה לעצמו שומר אסור לו לאכול עד שיקיים את שליחותו כדין. והגאון הגדול רבי חיים קניבסקי זצ"ל אמר שאין זה חיוב גמור, אבל ראוי שלא יאכל עד שימנה לעצמו שומר[1].

והגאון רבי דוד אריה שלזינגר שליט"א השיב על דברי הגר"ש גרוס: יש להעיר דמ"מ מהרמ"א מוכח כן שהבדלה הוי הפסק וא"כ צריכים לחלק חילוק אחר למה אינו דומה לגביל לתורי.

עוד העיר הגרד"א שלזינגר: הא שמותר להדליק נר לדעת רבינו ירוחם לפני הבדלה הוא מפני שאינו מלאכה חשובה ועבודה, ולפי זה יש לחדש דהדלקת נר חנוכה שהיא מצוה יהא אסור, ומ"מ זה רק לפלפולא ולא להלכה.

1. הגאון רבי שמאי גרוס שליט"א כתב לנו: יש לציין הגהות נחלת צבי יור"ד רס"י רסב שכתב דשליח מותר לאכול לפני שעושה שליחות המילה, עי"ש. ושם סק"א כתב דמותר למוהל לאכול לפני הברית, אף שהוא שליח של אבי הבן למול את בנו, והאב עצמו אסור לאכול קודם קיום המצוה, מכל מקום לשליח מותר.

והגאון רבי שמואל רוזנגרטן שליט"א אמר לי דממה שכתבו הפוסקים על אליעזר שאמר לא אוכל עד אם דיברתי דברי, שהיה שליח לקידושין של יצחק לכן לא אכל עד שקידש את רבקה, א"כ ראיה שאסור לאכול, ע"כ

הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס גם אני אודך ועו"ס

להדליק נרות חנוכה במסיבות שיש בהם ריבוי אנשים בשביל פירסומי ניסא

דנו חכמי זמנינו האם יש להדליק נרות חנוכה במסיבות חנוכה הנעשות ברוב עם, כדי להרבות בפירסומי ניסא, או לא, ונעתיק כאן תמצית דבריהם.

דהנה בשו"ת מנחת יצחק (חלק ו' סימן ס"ה) כתב וז"ל: אם לברך על נרות חנוכה בהתאסף הציבור והנוער בככר העיר בחנוכה משום פירסומי ניסא. הנה כמה דחקו רבותינו למצוא טעם על ברכה זו בבית הכנסת, כמבואר בתשובת הריב"ש (סימן קי"א) ובתשובת חכם צבי (סימן פ"ח), ואיך יעלה על הדעת לחדש מעצמנו מה שלא שערו אבותינו, וביותר על עיקרם של אסיפות כאלה, אין רוח חכמים נוחה הימנם ואיכמ"ל (עכ"ל).

ובשו"ת ציץ אליעזר (חלק ט"ו סימן ל') כתב וז"ל: ברור הדבר שאין לברך, ופוק חזי כמה דיו נשתפכו בקשר למנהג ההדלקה בבית הכנסת, ואיך שאפשר לברך על כך, וכמה מגדולי דורות הקפידו באמת שלא לברך על ההדלקה בביהכ"נ [הגם שלמעשה כן מברכין כפסק השו"ע] יעוין בספר ארחות חיים להר"א מלוניל ז"ל (ה' חנוכה אות י"ז), ושבולי הלקט (סימן קפ"ה), שו"ת ריב"ש (סימן קי"א), ברכי יוסף (או"ח סימן תרע"א סק"ו), שו"ת מהר"מ שיק (חיו"ד סימן שע"ד), ושו"ת התעוררות תשובה (ח"א סימן ק"ג), ועוד יעו"ש. על כן ברור ופשוט הדבר שאין בכוחנו להוסיף עוד ולהנהיג להדליק ולברך על הדלקת נרות חנוכה במסיבות, ויש למנוע זאת, והמברך מברך ברכה לבטלה, והנמנע יקבל שכר על הפרישה (עכ"ל).

וכן דעת הגאון רבי שלמה זלמן אויערבאך זצוק"ל הובאו דבריו בספר אז נדברו (חלק ו' סימן ע"ה), עיי"ש.

וכן כתב בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סימן ס"ה) בתשובתו להגאון רבי אליהו שלזינגר שליט"א רב שכונת גילה ומקור חיים, במי שכבר בירך על נר חנוכה בביתו, ונזדמן לו לאיזה מסיבה, ושם מכבדים לו בהדלקת נרות אם מותר לו לברך בשם ומלכות, דודאי ישנם שם אנשים שלא הדליקו, ומכוון להוציאם, וגם יש בזה פירסומא ניסא. - וז"ל: הנה כבר נשאלתי על זה כמה פעמים, ודעתי העניה דאין לברך, וטעמי ונימוקי דהפוסקים נתקשו בעצם המנהג של

הדלקה גם בבית הכנסת, וכתב הריב״ש בתשובה (סי׳ קי״א) דבהדלקה זאת אין אדם יוצא בה, ובב״י (תרע״א) כתב בשביל האורחים שאין להם בית, שמוציאים אותם בהדלקה זו, וכבר נתקשה בדבריו החכם צבי (סי׳ פ״ח), ועיין ג״כ בתשובת בנין שלמה (סי׳ נ״ג) מה שמהסס בזה, אלא דמכל מקום מנהג ותיקין הוא, כמש״כ הריב״ש בתשובה שם, ובכל בו כתב הטעם כדי להוציא למי שאינו בקי, וגם כי הוא הידור המצוה ופירסום הנס וזכר למקדש, - והנה בטעם להוציא שאינו בקי, חולק הריב״ש שם, שהיה אביר הפוסקים שכתב שאין אדם יוצא בזה, - וא״כ עיקר הטעם במש״כ הכל בו משום הידור מצוה פירסום הנס וזכר למקדש, וא״כ אולי לא נתיסד המנהג רק בבית הכנסת, דיש בזה דמיון להדלקת מנורה במקדש, ואיכא בזה זכר למקדש, והא ראיה דפליגי בזה הפוסקים אם להדליק בבית הכנסת מזרח מערב, או צפון דרום, כמבואר בטור (סו״ס תרע״א) ובשאר פוסקים בזה, ואם אמרו בבית הכנסת דנעשה כאחד ממנהגי בית הכנסת הקדושים, מנ״ל להוסיף במה שאינו דומה, וכל מנהגי ישראל נתיסדו בטעמים שנגלו לפני מייסדי התקנה, וכיון שאין נידון דידן דומה לגמרי אין בכוחנו להוסיף, וידעתי גם ידעתי שהיו מדינות שהיו מברכים במסיבות כאלה, אבל מי יודע אם רוח חכמים נוחה מהם.

אכן בשו״ת יביע אומר (חלק ז׳ או״ח סימן נ״ז אות ו׳) לאחר שהביא דעת האחרונים הנ״ל, כתב בזה״ל: אולם בספר משנת יעקב להגר״י רוזינטל נר״ו בהל׳ חנוכה עמוד ר״ס כתב לברך, כי פעמים רבות הפירסום במסיבות אלה גדול ביותר, אפילו מן הפירסום של בית הכנסת, מהקהל הרב הנוהר לשם, ע״ש. ואחרי הודיע ה׳ אותנו את כל הנ״ל ביישוב דברי מרן הש״ע בזה, נראה שהנוהגים לברך על הדלקת נרות חנוכה במסיבות כאלה, יש להם על מה שיסמוכו, כיון שיש בזה משום פירסומי ניסא. ומה טוב להתפלל שם תפילת ערבית בציבור מיד לאחר ההדלקה, וכפי שנוהגים בבתי הכנסת. ועיין בשו״ת בנין שלמה (סימן נ״ג). ודו״ק, עכ״ל.

וראה בשו״ת מחקרי ארץ (ח״ב סימן ע״ט) מה שדן טובא בדבריו, ובתוך הדברים כתב: וזכורני כד הוינא טליא, כבר שית כבר שבע, נתבקשתי לברך במסיבת חנוכה (שהיה בבית כנסת קבוע לאחר זמן הדלקה) והיו שם כמה מחכמי הדור, ובראשם הגאון רבי יהודה צדקה זצוק״ל, ושאלוהו אם אני יכול לברך, והשיב בחיוב, וכל הקהל ענו אמן, ומסתברא שגם הנך רבוותא בהדייהו ענו אמן, והגם שיש לחלק בין קטן לגדול, מ״מ לפי דברי הריטב״א בריש מסכת סוכה (הנדפס בחידושי הרשב״א) דס״ל דדין חינוך קטן צריך להיות על פי כל צדדי ההלכות שחייבים

בהם גדולים, אע"פ שלקטן עצמו לא נראה בעיניו שחסר פרטי הדינים, ומוכח לה ממעשה דהלני המלכה (סוכה דף ב' ע"ב) כיע"ש. א"כ גם בנידון זה לא היה ראוי להורות לי לברך. ואע"ג דדעת הראב"ן המובא בהגהות אשרי בסוף מסכת סוכה ס"ל דקטן יוצא ידי חובה גם אם אין כל פרטי הדינים, דס"ל דקטן יוצא ביום טוב הראשון של חג הסוכות בלולב שאול, כיעו"ש, דלפי זה מוכח דקטן שאני, ויכול לברך על הדלקת נרות, מ"מ לא היה להם להורות היתר כיון דיש לחוש לדעת הריטב"א, אשר על כן נראה מזה לכאורה דס"ל דיש להתיר להדליק במסיבות בברכה משום פירסומי ניסא.

ועכ"פ לכתחילה נראה דודאי לא יברך, דלא מפני שאנו מדמין נעשה מעשה, דסוף סוף מידי ספק לא נפקינן, ובמידי דברכות קיימא לן כל ספיקות וספיקי ספיקות שאתה יכול להרבות, לא יברך, מיהו אם בירך כבר, יש לו על מה שיסמוך (עכ"ל).

וראה עוד בהמשך דברי המחקרי ארץ שם לגבי השומעים האם יענו אמן על ברכה זו, או שמא יש להם לחוש שהוא ברכה לבטלה, ומסקנתו להקל בזה ולענות עיי"ש. [וראה עוד בספרי פרדס יוסף החדש חנוכה אות ת"ק ס"ק ד', ע"ש].

הגאון רבי צבי קריזר שליט"א
מח"ס באר צבי

תכלית הניסים

בעומדנו בפתחו של חג החנוכה יש להתבונן בכמה שאלות:

א) מדוע נקבע עיקר היו"ט לזכר מציאת פך השמן ולא על נצחון המלחמה, הרי לכאורה הדעת נותנת שיותר יש לנו להודות ולהלל על הצלה של רבים ביד מעטים וכו', שע"י זה נתאפשרה קיום כל התורה כולה לדורי דורות, ואילו נס פך השמן היה רק כדי לאפשר להם לקיים מצות הדלקת המנורה עוד שבעה ימים, ומדוע נקבע היו"ט על נס פך השמן?

ב) מה היתה התכלית והתועלת במה שעשה הקב"ה נס מיוחד ומצאו כד שמן בחותמו של כה"ג, והרי בין כך לא הספיק אלא ליום אחד. ועוד הקשו המפרשים (פנ"י שבת כא: ועוד), שהרי טומאה הותרה בציבור ואם כן לא היתה כל מניעה להדליק את המנורה בשמן הטמא. ועוד הקשו, שאפילו אם הטומאה לא הותרה, אבל יש מאן דאמר הסובר (פסחים טו:) דמשקין בית מטבחיא אין מקבל טומאה, א"כ השמן טהור ממילא. נמצא שהנס של פך השמן לא באמת היה נצרך, ואם כן הקושיה דלעיל מתעצמת שבעתיים, מדוע קבעו את עיקר החנוכה ע"ש נס פך השמן שהיה נס קטן ביחס לשאר הניסים, וגם לא נצרך כלל.

ג) מדוע דוקא בחנוכה יש מהדרין ומהדרין מן המהדרין, מה שלא מצינו בשום מצוה אחרת?

ניסים עבור דברים פעוטים

ולפני שניישב הקושיות, יש להקדים, דמצאנו בכמה מקומות שהקב"ה עושה ניסים עבור דברים פעוטים לכאורה, וכגון במה שמצאנו בפרשה, שכתוב: "וגמליהם נושאים נכאת וצרי ולט הולכים להוריד מצרימה" (ל"ז כ"ה). פירש"י וז"ל: למה פרסם הכתוב את משאן, להודיע מתן שכרן של צדיקים שאין דרכן של ערביים לשאת אלא נפט ועטרן שריחן רע ולזה נזדמנו בשמים שלא יוזק מריח רע. ע"כ. ושואלים, וכי בשעת צרה גדולה כזו ליוסף הצדיק, צריך הקב"ה לעשות נס מיוחד על ענין זה שלא יהיה לו ריח רע בשעת מסעו למצרים, וכי ראשו יהיה כלל פנוי לשים לבו לכך? ומה בכך עם יהיו לו כמה רגעים ריח רע, מה נחשב כבר סבל זה לעומת הצרה האמיתית בה היה נתון שמנתקים אותו לחלוטין מבית אביו ומוכרים אותו לעבד בארץ זרה?

ועוד כענין זה מצינו גבי דוד וגלית, שכתוב (שמואל א' י"ז מ"ט) "ויך את הפלשתי אל מצחו ותטבע האבן במצחו ויפול על פניו ארצה", והביא שם רש"י מחז"ל, לא היה לו ליפול אלא לאחוריו שהרי על מצחו הוכה, אלא כדי שלא יצטער דוד לילך לחתוך את ראשו, שנשתכר דוד עכשיו שנים עשר אמות וזרתיים, שקומתו של גלית שש אמות וזרת וכו'. הרי שנעשה כאן שינוי הטבע, שלא רק שהקב"ה נתנו בידי דוד ע"ד נס, אלא היה כאן נס נוסף, שגלית נפל להיפך, לא לאחוריו אלא מלפניו, כדי לחסוך לדוד הליכה של שתים עשרה אמות וזרתיים, שלא יצטרך לטרוח לרוץ עד לראשו כדי לכרותו. ולכאורה הרי כוחו היה במתניו שהלך עד מקום המלחמה מהלך רב ואח"כ חזר מן המלחמה לירושלים, ומה צורך יש בנס כזה בכדי לחסוך ממנו הליכה פעוטה זו?

ועוד יותר תימה, דהרי אמרו חז"ל (שבת נג:) כמה מגונה אדם זה שנשתנו בשבילו סדרי בראשית, ועיין תענית כ"ד א' בבנו של ר"י דמן יוקרת, ועכ"פ שינוי סדרי בראשית לאו מלתא זוטרתא היא, וכמו שידוע דאין הקב"ה עושה נס לחינם, וא"כ צ"ב מהי מטרתם של ניסים אלו.

תכלית הנס-גילוי חיבת השי"ת

והנראה בכל זה, דהנה עוד יש לשאול, מדוע הקב"ה עושה כלל נסים, הרי לכאורה זה בניגוד לכל המהלך והנהגת הבריאה, שיהיה הכל בתוך מסגרת הטבע בכדי שתהיה בחירה לאדם.

ויש לבאר, שבאמת כל מטרת הנס שהקב"ה משנה סדרי בראשית אינה רק בשביל להביא את הישועה, כי את זה יכול הקב"ה לעשות גם בדרך טבעית, אלא בעיקר כדי להראות את חיבת השי"ת אלינו, ופעמים שישנם עוד תועליות היוצאות מכך, וכגון משען וסעד לבטחון לפני בא הישועה, [כמו שמבואר בפירוש "אבני אליהו" שבסידור הגר"א בברכה "משען ומבטח לצדיקים", ובעוד ספרים, ואין כאן מקום להאריך בזה], או בכדי שנודה ונהלל לשמו, שזה תכלית הנס, וכמו שפירש"י בפ' בא על הפסוק 'בעבור זה', בעבור שאקיים מצוותיו כגון פסח מצה ומרור הללו, והיינו שהמצוות הללו אינן תוצאה מיציאת מצרים אלא אדרבה, מטרת היציאת מצרים היתה כדי שנקיים המצוות אלו. והגה"צ רבי ירוחם ליבוויץ זצ"ל ממיר בספרו 'דעת תורה' מוסיף, שכך זה תמיד בכל נס שלא נועד מתחילה להביא את הישועה והפורקן וע"ז יש חיוב הודאה, אלא להיפך, תכלית הנס הוא ההלל.

ככל שהצורך בנס הוא קטן יותר, כך ניכרת יותר החיבה

נמצא שכשהקב"ה רוצה להראות חיבה מיוחדת, הוא מראה זאת ע"י נס.

ובאמת אדרבה, ככל שהצורך בנס הזה היה קטן יותר, הרי שבאותה מידה ניכרת יותר ההארת הפנים מצד הקב״ה.

וכמו שידוע מה שביארו המבי״ט (בבית אלוקים שער יסוד״ת פל״ז), והחיד״א (בראש דוד פ׳ אמור עמ׳ שמ״ו), והבני יששכר (מאמרי חודש תשרי מאמר י׳ אות י״ד), מדוע עושים זכר רק לנס העננים כבוד ולא למן ולבאר, כי בעוד שהנס של המן והבאר היה בו חיי נפש, שא״א להתקיים במדבר בלעדיהם, הרי שעננים הכבוד לא היו הכרחיים לקיומם, וע״כ דוקא בהם ניכר גודל החיבה והאהבה של הקב״ה לישראל.

ובזה גם יש לבאר מה שלאה אמרה ״הפעם אודה את ה׳ על-כן קראה שמו יהודה״ (בראשית כ״ט ל״ה). ואיתא בברכות (ז:) דמיום שברא הקב״ה את עולמו לא היה אדם שהודה להקב״ה עד שבאתה לאה והודתו שנאמר הפעם אודה את ה׳. והשאלה ידועה, וכי עד לאה לא היה מי שהודה לה׳, והלא גם אדה״ר, אאע״ה וכל הצדיקים שקדמו לה הודו ושיבחו להקב״ה. ולהנ״ל י״ל דאה״נ שכולם הודו ושיבחו על מה שנעשה עמם, וגם לאה עצמה גם בבנים הראשונים שילדה בודאי הודתה עליהם, אלא, שכאן מדובר על הודאה מיוחדת, וכמו שהביא רש״י מחז״ל שהודתה על שנטלה יותר מחלקה, והיינו שמאחר ונטלה יותר מחלקה, הרי שהיה בזה גילוי של חיבה מיוחד מהקב״ה, וע״כ על זה היא הודתה באופן מיוחד, היינו על גילוי החיבה.

יישוב השאלות

ומעתה לפי״ז לא קשה מה ששאלנו לעיל על מה שמצאנו שהקב״ה עושה נס על דברים פעוטים, כגון ביוסף הצדיק שלא יריח ריח רע של נפט, או גבי דוד וגלית שלא יצטרך לטרוח בכריתת ראשו, דלהמבואר אדרבה, מאחר וכל תכלית הניסים הללו היה להראות אליהם את חיבת הקב״ה, הרי שככל שהנס היה פחות נחוץ ונצרך, כך עולה וניכרת יותר חיבת השי״ת.

וממילא עפ״ז נראה, דמיושב היטב מה ששאלנו מדוע עיקר היו״ט דחנוכה לא נקבע על עיקר ההצלה של קיום כל התורה, אלא על זכר נס פך השמן שאליבא דאמת לא היה נחוץ כלל, כי כבר ביארו רבותינו, דעיקר התכלית והמהות של נס פך השמן היה משום שהקב״ה רצה להראות את חביבותו לעם ישראל, וכמו שכתב הפנ״י (שבת כא:) דאע״ג דטומאה הותרה בציבור, מ״מ נעשה נס להראות חביבות של ישראל. וה״ה יש לומר דאע״ג שהשמן טהור מ״מ נעשה נס שמצאו דבר שלא נגעו כלל, כדי להראות חביבות של ישראל. ועי״ז שראו את חביבות הקב״ה כלפיהם, הרי היה להם משען לבטחון, וכמו שהבאנו לעיל מהאבני אליהו שזהו מתכלית ניסי

הקב"ה. וממילא, כפי מה שביארו המפרשים הנ"ל בטעם שעושים זכר רק לענני הכבוד משום שדוקא על ידם נתגלה לנו חיבת השי"ת אלינו, א"כ ה"ה ומאותו הטעם אנו עושים את היו"ט דחנוכה לזכר נס פך השמן שהוא היה הנס שעל ידו הראה הקב"ה את חיבתו אלינו.

ולפי"ז גם מובן שאנו עושים את המצוה הזו של הדלקת נר חנוכה, כי גם אנו מביעים חיבה להקב"ה, דאם בנס מציאת פך השמן נתגלה חיבת הקב"ה אלינו, הרי שמאחר ומצות הדלקת נ"ח הוא זכר לאותו החיבה והארת פנים שהאיר לנו הקב"ה, הרי שמובן מה שיש בזה את הענין של חיבוב מצוה, שכל כולה אינה אלא לזכר החביבות שהראה לנו הקב"ה, וע"כ כתב הרמב"ם (בפ"ד מהל' חנוכה הי"ב) וז"ל: מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס וכו', עכ"ל, מה שלא כתב בשום מצוה אחרת. ולפי"ז גם מיושב מדוע דוקא בחנוכה יש מהדרין מן המהדרין, מאחר וכל עיקר חנוכה היה הוראת החיבה, הרי שגם אנו מצידנו רוצים להראות את החביבות היתירה שלנו למצוה.

וזו עבודתינו בחנוכה, כאשר יש לנו את הענין של החביבות למצוות, ע"י הדלקת הנרות של חנוכה אנו יכולים לזכות לאור הגדול שבו אנו נראה תמיד את חיבת הקב"ה אלינו.

הגאון רבי חיים שלום הלוי סגל שליט"א
מח"ס שו"ת 'בירורי חיים י"א חלקים ועו"ס

הנוהגים להדליק נר חנוכה בתוך הבית, ולא בחלון הפונה לרשות הרבים

יומא תנינא למעשה בראשית א' לחודש 'בו הואיל משה באר את התורה הזאת' ה'תשע"ט כבוד בני משפ' הגאון רבי עזריה בסיס זצ"ל. אחר מבוא הברכה

שמוע שמענו על הבשורה בפטירת אביכם הגאון רבי עזריה בסיס זצ"ל הרב הראשי לראש העין. ועוד בחיים חיותו קיבלתי את ספרו הגדול שו"ת בית העזרי ח"ב, ע"י ידידינו הדגול מזכה הרבים הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א, וביקשני לבוא בכתובים כפי מיסת הפנאי.

הנה בספרו (סימן ק"ה) כתב ע"ד הנוהגים להדליק נר חנוכה בתוך הבית, ולא בחלון הפונה לרשות הרבים עיי"ש, אביא הנה מה שהעלתי[א] בסוגיא דא.

א) בספר אור זרוע (הלכות חנוכה סימן שכ"ג) כתב, ולא ידענא מאי טעמא אין אנו מדליקין בחצרות. ע"כ. וכ"ה בספר העיטור (ח"ב הלכות חנוכה דף קיד ע"ד) ובשעת הסכנה מניחה על השלחן ודיו וכו', ומי שיכול להניחה מבחוץ מניחה מבחוץ. ע"כ.

וכן כתבו האחרונים בזה, יעויין בנמוקי אורח חיים (סימן תרע"א ס"ה) שכתב, הנה מעולם תמהתי ולא זכיתי להבין, מדוע לא יקיימו עתה המצוה כתיקונה להדליק בפתח ביתו מבחוץ משום פרסומי ניסא, וכפירוש רש"י (שבת כא, ב ד"ה מניחה), והלא גם המחבר כתב להלכה בפירוש 'ובשעת הסכנה שאינו רשאי לקיים המצוה', משמע דרק משום סכנה מניחו מבפנים, והלא בעזה"י אין שום סכנה בזמנינו ולמה לא יקיימו המצוה כתיקונה וכמצותה להדליק מבחוץ. ורבינו הרמ"א כתב להלן (ס"ז) בזה"ל, ומיהו בזמן הזה שכולנו מדליקין בפנים ואין היכר לבני רה"ר כלל וכו', והנה קשיא טובא הא גופא למה כולנו מדליקין מבפנים שאין היכר לבני רה"ר בפרסומי ניסא כלל, ולמה לא נעשה כתיקון חכז"ל מעיקר.

ואולי היה אז עוד בקראקא בזמן הרמ"א ז"ל עוד סכנת נפשות

א. בספר בירורי חיים (ח"ג עמ' תשצה הערה ז' ואילך) הארכנו, ואביאם כאן בתוספת קצת נופך.

מהנכרים הנוצרים הפראים, שלא יכו את היהודים בקנאתם על דתם כשיראו אותם שומרים דת בפומבי ומדליקים נ"ח בשער הרחוב. ע"כ.

וכ"כ בשו"ת להורות נתן (ח"ד סימן ס"ג אות ה'), דכל זה שאין מדליקין בחוץ אינו אלא במקום דשכיחי גויים, אבל כשדרים בין ישראל בלבד ואין חשש היזק וסכנה יש להדליק לכאורה בחוץ כפי שהוא מעיקר הדין, ואכן רבים מיקירי ארץ הקודש מדליקין בחוץ, וצ"ע טעם המדליקין בפנים.

ב) ובצפנת פענח על הרמב"ם (מגילה פ"א ה"ג) כתב לחדש דבהדלקת נר חנוכה איכא שתי מצוות, חדא עצם מצות ההדלקה, ועוד פרסום הנס, וכל זה קודם שבטלה מגילת תענית, אבל לאחר שבטלה מגילת תענית ולא נשאר אלא חנוכה ופורים וכמבואר בגמ' ר"ה (יח, ב), יש לומר דלא נשאר אלא עיקר המצוה של ההדלקה, אבל פרסומי ניסא בטלה, ולכן לא נהגו לפרסם, וגם ברכת הרואה [שעשה ניסים] לא נהגו עיי"ש, ולפי"ז יש יסוד גדול מה שאין נוהגים להדליק בחוץ אפילו במקום דאפשר, כיון דבטלה מצות פרסומי ניסא.

ברם מוכח בש"ס דאף לאחר שבטלה מגילת תענית איכא מצוה בפרסומי ניסא, דהא בגמ' (שבת כג, ב) אמר רבא נר חנוכה וקידוש היום נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, הרי דאף בזמן רבא איכא משום פרסומי ניסא, וכן קיי"ל בשו"ע סימן תרע"ח. ותו קשיא, מה ההוכחה לומר דאחר שבטלה מגילת תענית ליכא משום פרסומי ניסא, והא בש"ס ר"ה (יח, ב) אמרו דחנוכה לא בטלה משום דמיפרסמא ניסא, ומנלן לן לומר דטעם זה מהני רק שישאר גוף מצות ההדלקה ולא מצות הפרסום, ושפיר יתכן דכיון דהניחו לחנוכה כמצותה ולא בטלוה, שוב לא נתבטל שום חלק ממצותה, וגם בזמן הזה איכא מצוה של פרסומי ניסא וכדמוכח בהדיא מהך דשבת הנ"ל. ע"כ (להורות נתן). וכ"כ בשו"ת אז נדברו (ח"י סימן כ"ו).

ג) ועתה ראיתי עוד בספר שלמי תודה – חנוכה (סימן ט"ו) בזה, וז"ד מיהו מהא דאמר רבא לקמן (שבת כב, ב) הדליקה בפנים והוציאה לא עשה כלום, ומפרש בגמ' דאי הדלקה עושה מצוה היינו טעמא דלא יצא, משום דהדלקה במקומה בעינן, ופירש רש"י (ד"ה אי אמרת) דכיון דזו היא מצותה צריך שתיעשה במקום חיובא, ואי נימא דבדיעבד יצא אף אם הדליק בפנים, א"כ אמאי לא עשה כלום, הא הדלקה במקום חיובא הוא כיון דבדיעבד עכ"פ יצא אף אם הדליק בפנים, אלא משמע דבפנים אינו מקום הדלקה כלל שלא בשעת סכנה, וצ"ע.

ואפשר דבאמת תליא דבר זה בתרי שינויא דגמ׳ (שם כא, ב), דלשינויא קמא דאחר שעבר הזמן אינו מדליק כלל לשיטת תוס׳ (שם ד״ה דאי) ורמב״ם (חנוכה פ״ד ה״ה), הכי נמי דאם הדליקה בפנים על שולחנו לא יצא, דשלא בשעת הסכנה בעינן הדלקה והיכרא לבני רה״ר דוקא וכו׳, וס״ל לרבא [הנ״ל] דבפנים אין זו הדלקה במקום חיובא, אבל לשינויא בתרא דגמ׳ [ואי נמי לשיעורא], דאין צריך הדלקה לבני רה״ר דוקא, וה״ה אם הדליקה בפנים יצא, אה״נ דהדלקה במקום חיובא מקרי וכו׳.

ד) והנה כתב בשלמי תודה בסוף הדברים, דהיום בזמנינו כאן בארץ ישראל שאינו שעת הסכנה, אמר מרן החזון איש זצ״ל דהדרינן לדינא דגמ׳, דעיקר מקום ההדלקה הוא בפתח ביתו מבחוץ או בחלון הסמוכה לרה״ר, דבעינן פרסומי ניסא לבני רה״ר דוקא וכו׳. ורק בחו״ל שדרים בין הגויים ויכול לחזור שעת הסכנה בכל פעם, דהוי מקום דשכיח שיחזור להיות שעת הסכנה, נשאר תקנת חז״ל שיכול להדליק בביתו בכל עת, אבל בארץ ישראל שאינו מקום סכנה ואינו דר בין הגויים, אפשר דאף בדיעבד לא יצא אם הדליק בפנים, ולמעשה היום בארץ ישראל רבים נוהגים להדליק בחוץ כעיקר דינא דגמ׳, וכן נהגו בירושלים, וכן הורה הגרי״ז זצ״ל. ע״כ.

ה) ומה שכתב בשו״ת דבר יהושע לרבי יהושע משה אהרנברג ז״ל (ח״א סימן מ׳ – ח״ב סימן ק״א), דע״כ שעקרו חז״ל מצות הדלקה בחוץ וקבעוה בפנים לפרסומי ניסא לבני ביתו ולא לעוברים ושבים, והאור זרוע [שהבאנו לעיל (אות א׳)] לא מלאו לבו לבטל המנהג, וכן מנהג כל רבותינו הראשונים שאף שלא היתה סכנה בזמנם הדליקו בפנים וכו׳, והוסיף באות י״ד שלכן מחוייבים להדליק בפנים דוקא, והמדליק בחוץ בזמן הזה לא עשה ולא כלום ע״כ (דבר יהושע), יעויין בזה בילקוט יוסף - מועדים (עמ׳ רל״א הערה ג׳) שהביא ממכתב אביו הגר״ע יוסף זצ״ל שכתב, ובאמת שהדבר יהושע הפריז על המידה, ונוראות נפלאתי עליו שהרי בשו״ע (סימן תרע״א ס״ה) כתב מרן דינא דגמרא שמדליק על פתחו הסמוך לרה״ר מבחוץ, ורק בשעת הסכנה שאינו יכול לקיים המצוה מניחו על שולחנו, ואטו קמ״ל הילכתא למשיחא, ולכן אני מורה ברבים שהמדליק בחוץ יפה עושה וכו׳. ע״כ.

ו) אולם פשיטא ובריא דגם כהיום איכא מקומות דמישך שייך דינא דבשעת הסכנה מניחה על שולחנו. וכמו ששמעתי כמה פעמים מהגאון רבי יצחק זילברשטיין שליט״א רב דק״ק רמת אלחנן בני ברק, דבעת שהיה דר בשוייץ

לצורך רפואה של זוגתו הרבנית ע"ה [בתו של רשכבה"ג מרן רבי יוסף שלום אלישיב זצ"ל], הדליק בחלון הפונה לרשות הרבים, ובעת הזו עבר ברחובה של עיר גוי שווייצי אנטישמי, וזרק אבנים ובליסטראות על המנורה שלו. ומאז הבין הדק היטב כוונת רבותינו ז"ל כפשוטן, בשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו. עכ"ד. (וראה תוס' (ביצה ו, ב ד"ה והאידנא), ועוד אמר רבינו תם דבזמן הזה נמי יש יהודים משועבדים למלכות וכו'. ע"כ).

יתן ה' שיהיה מליץ יושר על כל ידידיו ומכריו, תלמידיו ומקורביו. ויהיו הדברים לעילוי נשמתו הטהורה[ב].

תנוחמו מן השמים
ולא ישמע עוד שוד ושבר בגבולינו
חיים שלום הלוי סגל

כבתה אין זקוק לה, אלמה לא חיישינן שיחשדוהו שלא הדליק כלל

בס"ד, יומא תנינא למעשה בראשית ד' כסלו לסדר ויצא ה'תשע"ט

לכבוד ידידי חביבי, האי צורב, העוסק בחוקי חורב, כהן שדעתו יפה, שוקד על דלתות התורה, הרה"ג רבי **גמליאל רבינוביץ** שליט"א, מו"צ בבית ההוראה 'אור החכמה',

ומח"ס 'גם אני אודך' ו'פרדס יוסף החדש'. אחר מבוא הברכה והשלום

בתשואות חן קיבלתי את ספרו גם אני אודך - הגרח"י קניג[ג], וביקשני לבוא בכתובים כפי מיסת הפנאי.

ב. ואגב, ידידנו הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א אמר לי שעשה כמה וכמה דברים לעילוי נשמתו, אם זה בהדלקת עשרות נרות מיד בפטירתו. וכמו"כ בכל מוצאי שבת נוהג להדליק נרות עבור נשמות הרבנים שהיו משיבים לו תשובות לשאלותיו בדבר הלכה, ועתה נסתלקו לבית עולמם.

וכן אמר לי שטובל בכל יום ויום עבור נשמותיהם, וראה בשו"ת בירורי חיים (ח"ח עמ' תנט) בזה. וכמו"כ נותן צדקה בכל יום ויום עבורם, עיין מה שהבאנו (שם עמ' תס הערה ג') מהגה"ק מסאטמר זצ"ל כאשר דיבר אודות החיובים אשר מבקשים להתפלל לפני התיבה ביום היארצייט לע"נ הוריהם, אינם יודעים שיש עוד ענינים לעשות לעילוי נשמת ההורים ביום היארצייט, כגון ליתן צדקה לעילוי נשמת הנשמה 'או לטבול לעילוי הנשמה'. והוסיף, 'ביום שאני טובל אינני מדלג על ענין זה לטבול לעילוי נשמת הורי'. ע"כ. וכל זאת כהכרת הטוב על טרחתם ופעלם עבורו. איה הסופר ואיה הדף שיכיל גדלות וצדקות כזו.

ג. להגאון רבי חיים ישעיה קניג זצ"ל אב"ד יאקא ומח"ס שו"ת חוקי חיים.

ע"ד השאלה, דנתבאר בשו"ע (סימן תרע"ג ס"ב) דכבתה אין זקוק לה. ולכאורה אלמה לא חיישינן שיחשדוהו שלא הדליק כלל וכו'. עיי"ש.

נפלאתי היאך נעלם ממנו דכבר דנו בזה גדולי הפוסקים אשר בארץ המה, דבשו"ת שבות יעקב (ח"ג סימן מ"ח), הובא בשערי תשובה (סימן תרע"ג סקי"ב) דאם לא חזר והדליק, מ"מ צריך להשאיר באותו מקום את מנורת ההדלקה, כדי שלא יחשדוהו שלא הדליק עיי"ש.

וראיתי מאדמו"ר מקלויזנבורג זצ"ל (ד"ת גליון תרע"ג – פלפול ואגדה נר ד' דחנוכה תשל"ט) שאמר, ואשתומם כשעתא חדא, על שבספרי הפוסקים האחרונים – ערוך השלחן ומשנה ברורה וכף החיים לא הביאו להלכה את דברי השבות יעקב, והגם שיש מקום לומר דהאידנא דמדליקין בפנים לא שייך חשדא[ד], מ"מ הא חזינן שהביאו שאר הדינים של זמן הש"ס כגון הך דינא דשני פתחים הנ"ל, ולולי דמסתפינא הייתי אומר להלכה ולא למעשה נגד השבות יעקב שהיה פוסק עליון.

ובהסבר השמטת הפוסקים, דהא בנר חנוכה חזינן שהתקנה היתה דוקא להדליק באופן שנראה למרחוק לעוברים ושבים, ולא הסתפקו חז"ל בהנחה במקומה לזכר הנס, וגם בחצר של שני פתחים חייבו להדליק דוקא על כל פתח, מאן יימר לן שבהנחת הנר הכבוי במקומו יצאנו מידי חשד [כדעת השבות יעקב], ואדרבה אפשר דאיכא למיחש טפי שיאמרו מחמת כילותו לא רצה להדליק או שהדליק וכיבה מיד במזיד.

ולזה השמיטו הפוסקים האחרונים הלכתא דא, דסבירא ליה שאין עיצה להינצל מחשדא אלא אם יחזור וידליק, [כיון שלא נמסר לכל, אופן

ד. בתשובות והנהגות – חנוכה (עמ' מה אות ו') כתב, דלא נתפרש בגמ' גזירת חשד 'בחלונות', רק בפתחים הוא דמצינו [והיינו היכא דאית ליה שני פתחים בשני רוחות].

ה. ונקטו פוסקי זמנינו דכהיום ליכא חשד, עיין בשו"ת ישא יוסף (או"ח ח"א סימן קמ"ז אות א') דהגרי"ש אלישיב זצ"ל ס"ל, דמאחר שרבים מדליקין בתוך הבית [עיין רמ"א (סו"ס תרע"א)], אין חשד בזה"ז ע"כ. וכיוב"ז כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל בספר הליכות ביתה (פכ"ג סקי"ט), וכ"ה בקונטרס ימי חנוכה מהגר"נ קרליץ זצ"ל, דמכיון דיש המדליקין בשקיעת החמה, ויש המדליקין בצאת הכוכבים. ויש המדליקין בחלון הפונה לרה"ר, ויש המדליקין בפתח החצר או בחדר מדרגות, ליכא חשדא. ורק בזמן הגמ' שכולם היו מדליקין באותו זמן ובאותו מקום, ואזי היה מינכר על אתר שלא הדליקו כלל באותו בית. וכן כתב בתשובות והנהגות – חנוכה להגאון רבי משה שטרנבוך שליט"א (עמ' מה אות ו') בזמנינו נראה דלכו"ע ליכא חשדא, דהרבה נוהגים בלא"ה להדליק בפנים כשעת הסכנה. וע"ע בספר הלכות חג בחג (פ"ד הערה כב), ובפסקי תשובות (סו"ס תרע"א) בזה.

ההיכר להינצל מחשדא ומראית העין], ומכיון דקיימא לן כבתה אין זקוק לה, על כרחך שלא חששו בזה לחשדא, ודו"ק היטב. עכ"ד.

האם לאחר שהדליק נר אחד מנרות החנוכה, שרי לענות אמן על שאר ברכות

בס"ד יום שנכפל בו כי טוב ה' לחודש החמישי לסדר דברים ה'תשע"ח יוד"ר דהאריז"ל זיע"א

לכבוד הגאון רבי ישראל טויב שליט"א, מח"ס תשובות ישראל ג"ח.
אחר מבוא הברכה והשלום למעכ"ת

בתשואות חן קיבלתי את הספר 'תשובות ישראל ח"ג' דהביא לן ידידי אהובי ויקירי מזכה הרבים, הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א, וראיתי דמעכ"ת כותב כאחד הגדולים אשר בארץ המה, מלא חן וטעם, וברכתי עליו ברכת הנהנין, כל הרואה אומר ברקאי, המאיר לארץ ולדרים עליה. ולאות כי עיינתי בדבריו הנחמדים, אבוא נא באיזה גרגירים.

הנה בספרו תשובות ישראל (ח"ג עמ' תכז אות קטו) כתב ע"ד האם לאחר שהדליק נר אחד מנרות החנוכה שרי לענות אמן על ברכות ההדלקה ששומע מאחר או אמן על שאר ברכות, וכתב להוכיח מדברי המשנה ברורה (סימן תרע"ו סק"ח) שהעלה, דלאחר שהדליק הנר הראשון שהוא העיקר אומר הנרות הללו, ויגמור ההדלקה בעוד שאומר הנרות הללו עיי"ש, הרי לכאורה מוכח דה"נ יכולים לענות אמן על כל הברכות, דומיא שאומר הנרות הללו ה"נ יענה אמן, ולא מסתבר ד'הנרות הללו' עדיף דהוי כגביל לתורי וכו' ע"כ.

ולענ"ד אין נראה כן, דהנה יעויין בספר שלמי תודה להגרב"צ פלמן זצ"ל (חנוכה - סימן י"א עמ' קה) שכתב להוכיח כהכרעת המ"ב הנ"ל, דיגמור ההדלקה תוך כדי אמירת הנרות הללו, דבמסכת סופרים (פ"כ ה"ו) איתא דאומר 'הנרות הללו' אחר ברכה הראשונה, וקודם ברכת שעשה נסים, הרי מבואר דהוה ממש מענין ההדלקה, ודמיא לגוף הברכה, א"כ לדידן ודאי הוה מענין המצוה. וכמבואר גבי בדיקת חמץ במ"ב (סימן תל"ב סק"ו), דבדברים שהם צורך הבדיקה אף לכתחילה יוכל לדבר, שאין זה חשיב הפסק כלל עיי"ש, וא"כ הכא נמי אמרינן דהנרות הללו חשיבי מענין המצוה ע"כ. וכיון שכן מה ראיה איכא מהתם דשרי לענות אמן על שאר ברכות, הא 'הנרות הללו' הוה מענין המצוה. ופשוט.

האם מתתיהו היה הכהן גדול או יוחנן

יום עש"ק שמיני – פרה כ"ב אדר השני ה'תשע"ט

כבוד, ידידנו הרב הגאון רבי חיים אלעזר שיינברגר שליט"א, ראש בי"ד 'בית יצחק' לדיני ממונות, בעיה"ק ירושלם תובב"א.

אחר מבוא הברכה והשלום.

בתשואות חן קיבלתי את ספרו החדש שיצא מכבר 'גם אני אודך – הגרח"א שיינברגר ח"א', דשדר לן ידידי אהובי ויקירי מזכה הרבים, הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א, וברכתי עליו ברכת הנהנין, כל הרואה אומר ברקאי, המאיר לארץ ולדרים עליה. ולאות כי עיינתי בדבריו הנחמדים, אבוא נא באיזה גרגיר.

ע"ד מה שכתב (שם סימן סו עמ' קלא) הערות על ספר פרדס יוסף החדש – חנוכה, שלא הביא המחבר שליט"א' הנידון דאנו אומרים בעל הניסים – בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, האם מתתיהו היה הכהן גדול או יוחנן וכו'. עיי"ש.

הנה אנו אומרים בעל הניסים – בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול. ויש לדעת כמה דברים בזה, א] אהֵיא קאי 'כהן גדול' על מתתיהו או על יוחנן. ב] ותו אם יוחנן דהכא הוי אותו יוחנן שנעשה צדוקי. ג] ואם הוא אותו יוחנן היאך אנו מזכירים אותו בתפילה ובברהמ"ז.

בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, מי היה הכה"ג

ונתחיל לפי סדר הדברים על ראשון ראשון.

א) במתניתין (סוטה מז, א), וכן במעשר שני (פ"ה מט"ו) איתא 'יוחנן כהן גדול'. וכ"ה בגמרא (ר"ה יח, ב) 'בשנת כך וכך ליוחנן כהן גדול לאל עליון'. וראה ברמב"ם (מעשר פ"ט ה"א) יוחנן כהן גדול היה אחר שמעון הצדיק.

ו. הנה ביום זה כ"ב אדר השני הוא יומא דהילולא של הגאון רבי גמליאל הכהן רבינוביץ זצ"ל ראש ישיבת קישינוב ומורה צדק בחצר הקודש של האדמו"ר רבי דוד משה מצ'ורטקוב זיע"א, [ועל שמו נקרא ידידינו הרה"ג ר' גמליאל שליט"א]. וכבר הבאנו בשו"ת בירורי חיים (ח"ח עמ' תנד) משו"ת מעדני מלכים (ח"ב סימן קמ"א) [לבנו הגאון רבי לוי רבינוביץ זצ"ל], ע"ד שאין לזלזל בכהנים שנהגו להיכנס לציון הרשב"י, וז"ד אשר כידוע שרבים משבט הכהונה נהגו להיכנס לציון הרשב"י זיע"א במירון, עפ"י קבלת המסורת שיש בידם מדור דור, שהמערה נבנתה באופן שאין שום חשש טומאה להיכנס לאהל שעל גביו. 'וכן נהג אבי זצ"ל שהיה ראש ישיבת קישינוב', והיה לו היתר הוראה עם שימוש מהגאון המהרש"ם מברעז'אן זצ"ל, ובסוף ימיו היה גר בצפת, ומפעם לפעם הלך למירון בדרך עליית ההר המוביל למערה - בדרך הרגילה שהלכו כל השנים מאז ועד עתה, וגם נכנס לתוך אהל הרשב"י, ואני זוכר זאת. ע"כ.

ובהקדמה לפירוש המשניות (ד"ה הפרק הששי) כתב בזה"ל, ויוחנן כהן גדול הוא יוחנן בן מתתיה הידוע הנזכר בתפלות במלחמות מלכי יון עכ"ל, ובספר גן יוסף הביא מספר יוחסין (עמ' סט טור א' ד"ה יוחנן) שכתב, דהרמב"ם טעה, כיון דבעל הנסים כתוב בימי מתתיהו בן יוחנן כה"ג, ואילו ברמב"ם איתא לשון אחר – יוחנן [כה"ג] בן מתתיה הנזכר בתפילות, והתיבות 'הנזכר בתפילות' קאי על מתתיהו וכו' ע"כ.

ויעויין בדרך אמונה להגר"ח קניבסקי זצ"ל (ח"ג הלכות מעשר פ"א ה"ד ביאור ההלכה ד"ה ועזרא, דף קצ, ב) שכתב נמי, דכנראה שיש טעות סופר בהקדמת הרמב"ם [מה שכתב שיוחנן בן מתתיה], וצ"ל יוחנן כה"ג אבי מתתיהו בעל נס החנוכה. ויתכן דעליו כוונתו נמי בספרו היד בריש פ"ט ממעשר עכת"ד.

ב) ומצינו בשו"ת התשב"ץ (ח"ג סו"ס קל"ה) שכתב בזה"ל – ומתתיה בן יוחנן כהן גדול בעל הניסים וכו' אולי תואר כהן גדול הוא ליוחנן אביו וכו' ע"כ, ועיין בסידור אוצר התפילות בעיון תפילה שכתב, מתתיהו לא היה כהן גדול כי אם כהן נכבד בעמיו וצדיק כביר אשר ישב בהר המודעית בנחלת מטה בנימין[ז], ומה שכתוב בתפילה בימי מתתיהו בן יוחנן כהן גדול קאי על יוחנן, אבל בגמ' (מגילה יא, א) איתא ומתתיה כהן גדול, וכן בתרגום שיר השירים איתא מתתיהו כהנא רבה, וכן הוא במדרשי חנוכה ובמגילת תענית. ע"כ. וכמו"כ ראיתי בשער הגלגולים להאריז"ל (סוף הקדמה ל"ב) דפירש להדיא, שגם מתתיהו היה כהן גדול. הרי לן דאיכא מקומות דמשמע מינייהו דקאי על יוחנן, ואיכא נמי מקומות דקאי על מתתיהו.

וכבר בשו"ת הרשב"א (ח"ב סימן שנ"ב) נשא ונתן, על שטר שהנוסח בו 'יוסף בן שמעון נר"ו [נטריה רחמנא ופרקיה]' אי קאי נר"ו על יוסף או על שמעון, והנפק"מ דאי איכא בשוקא תרי יוסף בן שמעון, ואחד מהם אביו כבר אינו בן החיים, אזי ברור איפוא כי השטר נכתב על ידי יוסף שאביו שמעון עדיין חי, שהרי בירך אותו בשטר[ח]. אולם הב"י (חו"מ סימן מ"ט סוף מחודש י"ב ד"ה כתב

ז. ושם נקבר, כדאיתא בסדר הדורות (ג"א תרכ"ב – יהודה מכבאי) בזה"ל, על הר המודעית עיר יפה 'שם נקבר מתתיהו בן יוחנן' ובנו יהודה מכבי, [שהיה הבכור מחמשת בניו כמבואר (שם ג"א תרכ"א)], ושם הרבה קברים מבני חשמונאי. ע"כ.

ח. וכיוצא מצינו בלשון הר"ן, שכתב על כף יד של כסף המחובר לווי [לעצי חיים] הספר התורה שכתב לעצמו [עיין בזה בספר בירורי חיים (ח"ב עמ' צג או"ק ה')], ספר תוה"ק זה כתבתי לעצמי ולזכותי, נסים בן א"א מו"ר ראובן גירונדי יצ"ו, נתתי על תנאי בבית הכנסת קהלת יעקב,

הרשב״א) פליג וסבירא ליה דליכא שום הוכחה מיניה, דאפשר דהתייחסות הברכה קאי אירישא והיינו על יוסף – ותרווייהו בין החיים.

ג) ובשו״ת תורה לשמה (סימן של״ז) ביאר את דעת הרשב״א, דבאם כוונת כותב השטר היתה לברך את יוסף היה לו לכתוב יוסף נר״ו בן שמעון [ולא יוסף בן שמעון נר״ו]. ואילו הש״ך (חו״מ סימן מ״ט סקי״ד) ביאר דעתו של הב״י, שהרי תוכן השטר אינו מתייחס כלל אל שמעון האב, ומסתבר שהברכה התייחסה ליוסף, שעליו קאי השטר ותוכנו.

מצינו פסוקים שתוארו של אדם אינו צמוד לשמו

וראה בתורה לשמה הנ״ל שהביא, דמצינו פסוקים שתוארו של אדם צמוד ודבוק לשמו, ומצינו גם פסוקים שתוארו של אדם אינו צמוד. כגון בפרשת בהעלותך (במדבר יא, כח) ויען יהושע בן נון משרת משה, וקאי ׳משרת משה׳ על יהושע, ולא אמר ויען משרת משה יהושע בן נון. וכמו כן בשופטים (ג, טו) כתיב, ויקם ה׳ להם מושיע את אהוד בן גרא בן הימיני איש אטר יד ימינו, כאשר ברור שהאטר הוא אהוד ולא אביו או סבו. כמו״כ מצינו במלכים (א׳ יב, כג), אמר אל רחבעם בן שלמה מלך יהודה, הרי דהתואר של רחבעם נכתב אחרי שם אביו[ט]. ומאידך במלכים (א טו, א) כתיב, בשנת שמונה עשרה למלך ירבעם בן נבט, הרי שהצמיד הכתוב את תוארו – המלך לשמו, ולא כתב בשנת שמונה עשרה לירבעם בן נבט המלך. ולכן נמי אמר שם (פסוק ט׳) עוד, ובשנת עשרים לירבעם מלך ישראל מלך אסא, דבשביל

בקה״ק ברצלונה הע״י (ה׳ עליהם יחיו) יום ה׳ בחודש סיון, המעולה שנת ה׳ אלפים צ״ו ליצירה, נ״ר [נסים ראובן] ג״ר [גירונדי] ב״ר [בן ראובן] י״ר מאר״ס [מארץ ספרד] על הארץ, אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, אמן נצח ישראל לא ישקר ע״כ.

ובאוצר הגדולים כתב תיבה זו ׳י״ר׳ – לא ידעתי פתרונה, וראיתי פותרים ׳יצא ראשונה [מארץ ספרד]׳, ואינו נראה דאנא יצא, והר״ן לא יצא מעולם מספרד, רק שם מנוחתו כבוד וכו׳ ע״כ, ״ויש המפענחים ׳יצא ראשונה׳ מוסב אל אביו רבי ראובן שעלה לארץ ישראל״, ומביע את תקוותו שיזכה גם הוא לעלות לשם. הרי לן שההתייחסות אחרי השם מתייחסת אל השם האחרון.

ט. וכמו״כ מצינו בתורה, לאו דוקא בשמות ותואר אדם - שמייחסים את סוף הפסוק לתחילתו, ולא לצמוד אליו, כגון בפרשת תרומה (שמות כה, ז) אבני שהם ואבני מלאים לאפוד ולחושן, וברש״י שם כתב אבני שהם לאפוד, ואבני מלאים לחושן. ובדעת זקנים מבעלי התוספות הוסיף דכהאי גוונא מצינו הרבה מקראות, המגביהי לשבת המשפילי לראות בשמים ובארץ (תהלים קיג, ה-ו). ע״כ.

שלא הזכיר את אביו 'נבט' אמר תואר המלך לבסוף אחר הזכרת שמו. ע"כ.

וראה בתורת משה להחתם סופר (סוף פר' מקץ) שכתב 'מכבי' נוטריקון "מתתיהו כהן בן יוחנן" ע"כ, הרי חזינן לכאורה דמתתיהו הוא הכהן. ויעויין בשל"ה הק' (דף רנ"ט) שכתב ד'מכבי' נוטריקון "ברוך כבוד ה' ממקומו", וכן "מי כמוכה באלים ה'"[י].

האם יוחנן דידן נעשה צדוקי

ד) וע"ד אם יוחנן דידן הוא אותו יוחנן שנעשה צדוקי כדאיתא בגמ' (ברכות כט, א) יוחנן כהן גדול שמש בכהונה גדולה פ' שנה[יא] ולבסוף נעשה צדוקי.

הנה ברמב"ם (מעשר פ"ט - הנ"ל) שכתב דיוחנן כהן גדול היה אחר שמעון הצדיק, ביאר הכסף משנה (שם) דבא לאפוקי, שלא נאמר דהוא אותו יוחנן כה"ג ששימש בכהונה גדולה ולבסוף נעשה צדוקי ע"כ, וכבר הבאנו לעיל דיוחנן כה"ג שהובא ברמב"ם היינו אותו יוחנן דנס החנוכה, הרי לן דיוחנן דידן אינו אותו יוחנן שנעשה צדוקי.

ובספר סדר הדורות (ג"א תרמ"ב - תרמ"ז) חזינן, דיוחנן שנעשה צדוקי היה נין של יוחנן כהן גדול אביו של מתתיהו ע"כ, וכ"כ בספר גן יוסף [הנ"ל], שמתתיהו היה לו בן שג"כ נקרא יוחנן [כמובא בסדר הדורות (ג"א תרכ"א)] והוא גם היה כה"ג ולבסוף נעשה צדוקי. ע"כ. ועיין בבני יששכר (מאמרי חודש כסלו, מאמר ד' אות כ"ה) ובהגהה שם שכתב, דיש להסתפק אם הוא אותו יוחנן, עיין תוס' בברכות. ואפשר דאפילו אם נאמר שזה אותו יוחנן, רחוק לומר אשר ח"ו נעשה צדוקי לגמרי, רק היה דבר זה כעין שגיאה ח"ו, והשגיאה הוא עיין בכתבי האריז"ל (פרי עץ חיים שער י"ב פ"ב) שהדבר הזה בא לו מחמת איזה ענין במסירות הנפש בנפילת אפיים, הנה תתבונן שהיה זה רק כעין משגה לגדול וקדוש כמוהו. ע"כ. [ובמקום אחר ראיתי מובא שבליקוטי הש"ס להאריז"ל איתא דע"י ניצוץ במאכלו שלא העלהו כראוי, עוד גרם בנפשו להחטיאו ח"ו].

ובבוצינא דנהורא להרה"ק ממעז'יבוז' זיע"א בהגהה אשר בשם מגדל דוד יכונה (אות כ"ד) שהובא בשו"ת דברי יציב (ח"ב סימן רפ"ב אות ב'), צעק ככרוכיא דלא יתכן דהוא אותו יוחנן, עפ"י סדר הזמנים המובא ביוסיפון פכ"ט ופל"ג. וכתב על דברי המגיה בבני יששכר הנ"ל שהוא טעות סופר, דלא נמצא בתוס' בברכות. ע"כ.

י. וכ"ה בסדר הדורות (ג"א תרכ"ב – יהודה מכבאי).

יא. בסדר הדורות (ג"א תרמ"ז) כתב ששימש מ' שנה.

אולם מדברי התשב״ץ (ח״ג סו״ס קל״ה) חזינן להדיא דס״ל דהוא אותו יוחנן, דז״ל ומתתיה בן יוחנן כה״ג בעל הנסים וכו׳, וכתבת [השואל] כי יוחנן הרגו ינאי בנו, ובגמרא (ברכות כט, א) אמרו הוא ינאי הוא יוחנן. ׳וכתבוהו בכלל הצדיקים קודם שנעשה צדוקי׳ ע״כ.

הזכרתו בעל הנסים

ה) ולהאמור מהתשב״ץ לא קשיא מה שאנו מזכירים בעל הניסים, מאחר דקאי אקודם שנעשה צדוקי. וראה עוד בעירין קדישין תנינא להרה״ק מרוז׳ין זיע״א (דף יד, ב)[יב], ובבוצינא דנהורא הנ״ל (ד״ה בימי מתתיהו עמ׳ צד, אחר ש״ס. מהד׳ תשמ״ה) שתירצו, דהנה תורה שבעל פה קרוי נר מצוה, ותורה שבכתב נקרא תורה אור. והרי הצדוקים אינם מאמינים בתורה שבע״פ, א״כ יוחנן לא האמין בנר מצוה, ובגמ׳ (ברכות[יג]) רב יהודא זה מתתיהו, ובמתניתין (ב״ק סב, ב) הניח חנוני נרו מבחוץ חייב, רבי יהודה אומר בנר חנוכה פטור, ו׳חנוני׳ אותיות ׳יוחנן׳ היינו שיוחנן הוציא את נרו מבחוץ – נר מצוה שהוא תורה שבע״פ, כיון שהיה צדוקי.

והצדוקים דורשים כי בענן אראה על הכפורת (ויקרא טז, ב), הפשט שיתקן את הקטורת מבחוץ ואח״כ יכניס כמבואר בגמ׳ (יומא נג, א), ובזה יוחנן חטא שנתן אש על הקטורת מבחוץ, וכאמור ״הניח ׳חנוני – יוחנן׳ מבחוץ חייב״, ותיקונו של יוחנן כהן גדול היה באותו מקום כדאיתא בגמ׳ (שם פה, ב) שתשובה הוא באותו מקום, והיינו ע״י בניו בנס חנוכה שהדליקו בחצרות קדשיך, ומי הוא בניו רבי יהודה שהוא מתתיהו כאמור לעיל, דתיקן את אביו ע״י נס חנוכה, וברא מזכה אבא, ולכן ייחסו אחר יוחנן כהן גדול. עכת״ד. וראה עוד בספר בירורי חיים (ח״ד עמ׳ רפט אות ח׳) בזה.

יב. וכן הובא בספר נחלת ישראל – רוז׳ין.

יג. לא מצאתי.

ממתין מלשרוף שיירי פתילות והשמן האם איכא למיחש לתקלה

בס"ד, מוצש"ק לסדר אשירה לה' – בשלח י"ב לירחא דבו 'הואיל משה באר את התורה הזאת' ה'תשע"ח

לכבוד הרה"ג ר' משה חליוה שליט"א, מח"ס ענפי משה ועוד.
אחר מבוא הברכה והשלום

בתשואות חן קיבלתי את ספרו 'ענפי משה – פסח', דשדר לן ידידי אהובי ויקירי מזכה הרבים, הרה"ג ר' גמליאל רבינוביץ שליט"א, וברכתי עליו ברכת הנהנין, כל הרואה אומר ברקאי, המאיר לארץ ולדרים עליה.

מה שכתב בספרו (עמ' קט) ע"ד ממתין מלשרוף האם איכא למיחש לתקלה.

א) במג"א (סימן תרע"ז סקי"א) הביא מדברי הטור דאפילו להניחו בכלי מאוס לשהותו לשנה הבאה אסור דחיישינן לתקלה[יד], ועיין ביו"ד סימן נ"ז. ע"כ. ובלבושי שרד (או"ח שם) כתב דאף דבתרומה טמאה שרינן ליתנה בכלי מאוס, דלא ליתי לתקלה למיכל, אבל הכא כיון דאסירי אף בהנאה[טו] לא מהני כלי מאוס, שמא ידליקנו ויהנה ממנו.

מאיזה זמן חיישינן לתקלה

ב) ותחזינה עיננו דאיכא מקומות שמשאירים השמנים והפתילות לשריפת חמץ, וכמו שהובא בלוח דבר יום ביומו. ובפשטות טעמייהו כיון דאיתעביד ביה חדא מצוה ליעביד נמי מצוה אחריתי. וחכם אחד אמר שיש לעיין במנהג זה, דהנה ברמ"א יו"ד (סימן נ"ז סי"ח) [שצויין במג"א הנ"ל] מצינו שכתב לענין טרפות, דבאם משהין אותן י"ב חודש חיישינן לתקלה. ובפתחי תשובה (שם סקכ"ב) הביא משו"ת חתם סופר (יו"ד סימן נ"ז) דודאי מה שכתב הרמ"א תקלה די"ב חודש לאו דוקא, דהרי מצינו בש"ס דביצה (יח, א) בסוגיא דטבילת כלים דחיישינן לתקלה דחצי שנה, וא"כ מסתייען להקל בשיהוי דעיבור והולדה

יד. ועיין בערוך השלחן (סי"ח) מה שיישב, אלמה לא הביא השו"ע דאף להניחו לשנה הבאה אסירי.

טו. ומטעם זה דאסירי בהנאה כתב בשערי תשובה (סימן תרע"ו סק"א), אהא דכתב המחבר (שם ס"א) דנוסח הברכה 'להדליק נר חנוכה' [וכ"ה בבאר היטב (שם סק"א) דכ"כ האריז"ל], משא"כ בשבת מברכינן להדליק נר של שבת, לפי שנר חנוכה אסור להשתמש לאורה לזה אמר 'נר חנוכה' להורות כי הנר אינו כי אם למצות חנוכה, משא"כ בנר של שבת הכוונה שאנו משתמשין בו ונרו יאיר לתועלתינו, וזה הנר המאיר הוא של שבת. (ועיי"ש שהביא טעם נוסף ממחזיק ברכה (אות א')). ע"כ.

דעופות שהוא רק כ״א יום, אבל עיבור דבהמה דקה שהוא ה׳ חדשים לית לן להקל ע״כ. הרי מדבריו שהתיר רק ג׳ שבועות.

וראה עוד בדרכי תשובה (סימן נ״ז ס״ק קצ״א) שהביא מספר ערוגות הבושם (אות י״א), דשרי רק זמן מועט לערך ב׳ או ג׳ חדשים ולא יותר ע״כ, וממוצאי חנוכה - ב׳ טבת עד ערב פסח זמן שריפת חמץ הא איכא ג׳ חדשים ועוד י״ב יום. ולפי״ז אינו נכון מה שכתב בפסקי תשובות (סימן תרע״ח הערה נט) ׳אפשר דעד ערב פסח לא חיישי לכך [לתקלה]׳.

ברם הביא טעמים אחרים ביישוב המנהג, דבדורות האחרונים אין כלל רגילות להשתמש בשמן שוב להדלקה. ותו – דבדרך כלל השמן המשתייר הוא לאחר שדלקו הנרות חצי שעה[טז], ומדינא דשו״ע ליכא בה קדושה [עיין סימן תרע״ב ס״ב דלאחר חצי שעה יכול להשתמש לאורה[יז]], ורק מחומרת האחרונים הוא כיון שלא הותנה בהדיא [כמבואר במג״א (סימן תרע״ז סק״י) דטוב להתנות לכתחילה שלא יאסר אלא כשיעור. והובא במ״ב (סימן תרע״ב סק״ז) דיש מן הפוסקים הסוברים דאם נתן בסתם הקצה למצותה הכל], לכן מקילים להצניעו עד ערב פסח. ע״כ.

טז. וראה בתשובות מהר״י ברונא (סימן נ״א) שכתב, דלא מקרי הוקצה למצותה אלא בכבתה תוך שיעור הדלקה. הובא בארחות חיים – ספינקא (סימן תרע״ז ס״ד). וכבר בלבוש (סימן תרע״ז ס״ד) כתב כן.

יז. בספר דרכי חיים ושלום (אות תתכ״ב) הביא שמנהגו של הרה״ק ממונקאטש זצ״ל היה, שהשמן הנשאר בצלוחית לקחו אח״כ בכל שבת לסעודת היום ונתנו לתוך מאכל הבצלים, וכן נתן בעצמו להמסובין בקערה שלהם ע״כ, וכיוצא בזה הובא בספר אמת ליעקב לאדמו״ר הזקן מסא״ג זיע״א [שי״ל ע״י רבי שאול אלכסנדר ביסטריצקי ז״ל] (זאת חנוכה תרכ״ח), שכבר נהגו הרה״ק רבי שלום שכנא מפרוהביטש זיע״א ובנו קדוש ישראל מרוז׳ין זיע״א לשתות בשלחן זאת חנוכה – מי דבש ׳עם שמן זית מהצלוחית שעמדה על השלחן׳ ע״כ.

הגאון רבי איתמר מחפוד הלוי שליט"א
מח"ס ברית הלוי ועו"ס

קטן שהדליק נר חנוכה, על דעת לכבות תוך החצי שעה הראשונה, האם יצא ומה הדין בקטן שהדליק נר חנוכה, ואביו היה דעתו לכבות הנרות תוך החצי שעה הראשונה, האם מחשבת האב פוסלת

לכבוד ידידי ומכובדי הדגול, יקר שבערכין, מרגניתא דלית ביה טימי, מופלג בתורה וחסיד שבכהונה, מגזע אראלים ותרשישים, כהן שדעתו יפה הרה"ג רבי **גמליאל ב"ר אלחנן רבינוביץ** (רפפורט).

יקרת שאלותיו לנכון קיבלתי בהיותי עמוס בכמה ענייני הוראה למעשה ועול הציבור, אבל לחביבותיה דמר ואהבה מקלקלת השורה נתפנתי קצת כדי להשיבו מפני הכבוד ובקצר אמין. בדבר אשר ארי נעשה שואל קטן שהדליק נר חנוכה, על דעת לכבות תוך החצי שעה הראשונה, האם יצא ומה הדין בקטן שהדליק נר חנוכה, ואביו היה דעתו לכבות הנרות תוך החצי שעה הראשונה, האם מחשבת האב פוסלת.

הנה מפורש בגמ' (חולין יב:) בהא דבעי רבי יוחנן קטן יש לו מחשבה או אין לו מחשבה ומסיק דמחשבה גרידתא אין לו אפילו מדרבנן, אבל מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו יש לו מדרבנן ולא מדאורייתא וסמכינן עליה רק לחומרא ולא לקולא, עיי' ברש"י (ד"ה או) ולכאורה לחומרא סמכינן אפילו בדרבנן וכדמוכח מרש"י (ביצה לד: ד"ה תינוקות). ולקולא לא מהני אף בדרבנן וכמ"ש הפמ"ג (פתיחה להל' יו"ט פ"ב אות ו). ויש להן מעשה ואפילו מדאורייתא והיינו אפילו לקולא עיי' רש"י (ד"ה דאורייתא).

והנה בנר חנוכה שמדליק הקטן לרמ"א (סי' תרעה ס"ג) דהקטן מדליק ואפילו אין לו בית עיי' באליה רבה (סק"ז) ודלא כמג"א (סי' תרעז סק"ח) דרק ביש לו בית בפני עצמו, עיי' בשעה"צ (סקי"ד) וכן המנהג ובני ישראל יוצאים ביד רמ"א, וא"כ הוי מעשה ומהני אף בדאורייתא וכ"ש בנר חנוכה דרבנן, ובנר חנוכה לא בעינן כלל מחשבה חיובית שידלק חצי שעה אלא הוא רק דין שלא יחשוב לכבות בתוך החצי שעה דאז לא מהני [לצד אחד בגמ' (שבת כא:) אי נמי לשיעורה וכמו שהארכתי בשו"ת ברית הלוי ח"ב סי' פה] ולא חשיב כלל מעשה הדלקה דחשיב כהדליקה במקום הרוח וכמו שהארכתי בברית הלוי (ח"א סי' צ) מהא דמילא קערה שמן ולא כפה עליה

כלי דלא עולה אפילו לאחד ולא אמרינן דכהדליק הפתילה הראשונה מהני ומה שהדליק אח״כ את השני הוי ככיבה במזיד עיי״ש. ומכל מקום אם חשב הקטן לכבות תוך חצי שעה יש לדון דקטן אין לו מחשבה אפילו לחומרא, וכאן אין מחשבתו ניכרת מתוך מעשיו דנימא דיהני לחומרא אפילו בנר חנוכה דרבנן וכנ״ל, דאדרבה מתוך מעשיו שמניח שמן בנר שידלק חצי שעה לא ניכרת מחשבתו דרוצה לכבות.

והנה הטורי אבן (חגיגה ו.) תמה דמה שייך חינוך בקטן למ״ד מצות צריכות כוונה הא קטן לאו בר כוונה הוא וכדאמרינן (חולין יב.) וברש״י ותוס׳ שם ולאו כלום הוא וכאילו לא עשה כלום עיי״ש. ולכאורה מוכרח לומר דהן אמת שמסקנת הגמ׳ שם דלקטן אין מחשבה וכ״פ הרמב״ם (הל׳ פסוהמ״ק א,ו) מ״מ הא דקטן אין לו מחשבה בטומאה היינו משום שצריך לעשות חלות של משהו כמו טומאה על הכלי דכל הכלים יורדים לטומאה על ידי מחשבה חיובית, אבל כוונה לעצם המעשה שפיר איכא בקטן. וא״כ י״ל דבנר חנוכה שגם המחשבה אינה איזה חלות של איזה דבר שפיר מהני המחשבה לבטל את מעשה ההדלקה של הקטן ולא מהני.

גם י״ל לפמ״ש באגלי טל (חורש אות א) דכלפי הקטן שפיר יש לו מחשבה ורק כשאנו דנין לגבי דידן אם מועיל מחשבתם להעשות כלי בזה אמרינן שאין מחשבתם מועלת והוכיח זה מהא (חגיגה ו.) דקטן שאינו יכול לעלות ברגליו להר הבית אין אביו מחויב לחנכו כיון דגדול כה״ג פטור. וא״כ בכל מצוה כשהגיע לחינוך אמאי חייב הא מצות צריכות כוונה וכל מעשיו של קטן כמתעסק דיינינן ליה [וזה קושיית הטו״א הנ״ל] אלא ע״כ דכלפי עצמו שפיר יש לו מחשבה עיי״ש. וכן כתב הכהן הגדול מאחיו רבינו צדוק הכהן מלובלין בתפארת צב״י (יו״ד סי׳ ג אות ג) וזל״ק: ״ואפשר לומר, דקטן לענין מצוות צריכות כונה, בר כונה הוא כשהגיע לחינוך. תדע, דמחנכין אותו במצוות דרבנן ואמאי, אי לאו בר כונה למ״ד מצוות צריכות כונה, לא יצא ולא כלום עביד. אלא ודאי דכל שהגיע לחינוך, מקרי לענין מצ״כ בר כונה לכוין לשם מצוה לענין עשיית המצווה, ורק תועלת הדבר לאחרים כגון בקדשים דבעי כונה לשמה, דבלא״ה הזבח פסול להקריב, אין כונתו חשובה כוונה, אבל לגבי עצמו בקיום המצוה להיות מעשה מצוותו כראוי, שפיר חשוב בר כונה״. וא״כ בנידו״ד שפיר מהני מחשבתו של הקטן לכבות לגרע את המצוה ולא חשיב מעשה הדלקה. וכעין זה מצינו בביאור הלכה (סי׳ יד ס״א ד״ה להצריך) וז״ל: ״ופשוט דהקטן לעצמו מותר להטיל ציצית לכו״ע אם רק הגיע לחינוך, שהוא מחוייב מדרבנן במצות ציצית ומיקרי

בר לבישה להוציא את עצמו בציציותיו", אף שיש לחלק וכמובן.

ועיין בשו"ת ברית הלוי (ח"א סי' טז) שהבאתי את התוספת שבת (פתיחה לסי' שח) שבכל מקום שנזכר דמהני מחשבה לענין מוקצה הן לאיסור והן להיתר, מיירי בגדול ולא בקטן, דקי"ל קטן יש לו מעשה ואין לו מחשבה וכה"ג כתב המג"א (סי' מב סק"ד) עיי"ש. וכזה כתב בפמ"ג (סי' שח א"א סקע"ב) ועיי' בתוס' (שבת מד: ד"ה יש). וכמובן שכל זה מבלי להכנס לדיון אם בעינן לחנך את הקטן בכל פרטי המצוה שגם כאן מהיכי תיתי שצריך שידלק חנוכיה דהקטן חצי שעה, ויש לדון דשמן פחות מכשיעור לא חשיב מעשה הדלקה גם אצל קטן אבל בעל דעת לכבות שפיר מהני, וגם לחד תירוץ בגמ' לא צריך חצי שעה, ובדרבנן י"ל דאין צריך לחוש בקטן ועיי' מה שכתבתי בשו"ת ברית הלוי (ח"ב סי' פה).

וחשוב להדגיש שכל שאלתך היא בקטן שאין לו דעת ובהקדים מ"ש הרמב"ם (הל' פרה אדומה י,ו) וז"ל: "הכל כשירין להזות חוץ מאשה וטומטום ואנדרוגינוס וקטן שאין בו דעת. אבל קטן שיש בו דעת, כשר להזות". וצ"ע הא הרמב"ם (שם ה"ז) כתב וז"ל: "המזה צריך לכוין ולהזות על הטמא לטהרו, ואם היזה שלא בכוונה, הזאתו פסולה", וכיון דהזאה בעיא כונה האיך מהני בקטן שיש בו דעת וכבר תמה בזה המנ"ח (מצו' שצט סק"י) ודחק דמיירי בגדול עומד על גביו, ועיין מ"ש הגאון בעל תהילה לדוד בשוהם וישפה על הרמב"ם שם.

והנה התוס' (חולין ד"ה מאן) הקשו על מה דמבואר שם, דדוקא לר"נ דלא בעינן כוונה בחולין מהני גדול עומד על גבי החש"ו, והא בגמ' (גיטין כב:) מבואר דחש"ו כשרין לכתוב את הגט כשגדול עומד על גביו, ותירצו, דעומד על גביו עדיף טפי מאחרים רק רואין אותן, דעל גביו היינו שמזהירו לכוין ולכן תנן (יבמות קד:) דחרש שנחלץ והחרשת שחלצה וחולצת לקטן חליצתן פסולה ומפרש בגמ' טעמא דקטן משום דאיש כתוב בפרשה, וחרש וחרשת לפי שאינן בואמר ואמרה, ואמאי לא אמרה הגמ' דטעמא משום דלאו בני דעה נינהו, וע"כ לפי שחליצה בבית דין היא וכונת ב"ד העומדין עליהן ומלמדין אותם ומזהירין אותם הוי לה כונה.

אכן בחידושי הרשב"א תירץ בשם רבינו יונה, שכל דבר שאפשר לעשותו ע"י שליח הוי עמידה על גביו כוונת העושה ומדין שליחות, אבל דבר שאי אפשר לעשותו ע"י שליח, אף עמידת בן דעת על גביו לא מעלה ולא מורידה במקום שצריך כונה, והלכך חליצה שאי אפשר לעשותה ע"י שליח, לא מהניא עמידת ב"ד על גביו, והיינו טעמא דשוטה שחלץ שחליצתו פסולה, אבל גט שאפשר למנות שליח לכתיבת

הגט ולכונת כתיבת שמו ושמה, ואף זה שעומד על גביו כשליח הממונה לכתוב ולכוין בכתיבתו. וטעמא דשחיטה דלא מהני עמידת גדול ע״ג לרבנן דבעו כונה בשחיטה, לפי שהכל תלוי בדעת השוחט, דאילו שחט בהמת חבירו שלא מדעתו כשרה, ואף על פי שלא נתכוין לה כלל בעל הבהמה, אלמא כל ההיתר תלוי בדעת השוחט וכונתו, משא״כ בגט דאילו אחר שגירש את אשת חבירו לא עשה ולא כלום, והלכך דעת שוחט דוקא בעינן.

והוסיף הרשב״א דההיא דחליצה שלא אמרו שאינן בני דעה: ״לרבותא אמרו כן, דאילו נקט בקטן טעמא דבני דעה, הוה אמינא דקטן כבן תשע כבן עשר שהוא בן דעת ויודע בטיב חליצה, שתהא חליצתו חליצה כאותה שאמרו (גיטין נט.) הפעוטות מקחן מקח וממכרן ממכר במטלטלין קמ״ל דלא, דאיש כתוב בפרשה״. ומוכח במישור דהא דקטן אין לו מחשבה מיירי דוקא כשלא הגיע לעונת הפעוטות שהוא כבר תשע כבר עשר ואפילו לפני כן מגיל שש לפי חורפו, עיי׳ בגמ׳ (גיטין נט.) ובשו״ע (חו״מ סי׳ רלה ס״א) ובמג״א (סי׳ קצט סק״ר) ובברכ״י (סק״ד) ומאמר מרדכי שם ואכמ״ל.

והגם די״ל דדברי הרשב״א דקטן שהגיע לעונת הפעוטות חשיב שיש לו דעת ומחשבה לענין חליצה, אין ראיה דגם בשאר מילי, דשאני חליצה דאין זה כונת מצוה, אלא היא כוונה של הקנאה שמתירה לעלמא, מ״מ ראיתי לרבינו הפמ״ג בספרו ראש יוסף (חולין שם) שכתב וז״ל: ״ומדברי הרשב״א הללו אנו למדין, דקטן שאמרו יש לו מעשה ואין לו מחשבה, לאו בקטן שלא הגיע לכלל גדלות, אלא כל שהוא כבן עשר דמקחו מקח יש לו דעת ג״כ, ובחליצה לא, משום דאיש כתיב״. ומעתה י״ל דמה שכתב הרמב״ם דקטן שיש בו דעת כשר להזות, מיירי שכבר הגיע לעונת הפעוטות.

ב) ומה שהסתפקת אם דעת האב מהניא וכמובן זה לסוברים דהקטן עצמו צריך להדליק ולא שאביו יעשה את מעשה ההדלקה ואכמ״ל. הנה זה תלי בנ״ל דלתוס׳ חזינא דקטן שגדול עומד על גביו מהני כי מיירי שמזהירו, וא״כ בנידו״ד לא יהני. אבל הא ברשב״א הנ״ל כתב בשם רבינו יונה

שכל דבר שאפשר לעשותו ע״י שליח הוי עמידה על גביו כוונת העושה ומדין שליחות, והיינו דלא כתוס׳ דגדר עומד על גביו הוא רק להזהיר את הקטן לכוין ואין כאן דעת הגדול כלל, אלא ס״ל לרבינו יונה דחשיב שהמחשבה של הגדול בצירוף המעשה של הגדול, דהתחדש כאן דלמרות דאין שליחות לקטן מהני לצרפם, וגבי גט שפיר מהני עומד על גבי כיון דהא דבעינן כונה היינו או על מעשה הכתיבה כי אם על הלשמה וא״כ שפיר מהני מה שהגדול

חושב לשמה דהוא שליח של הבעל. וא"כ בנר חנוכה דמהני שליחות, שפיר מהני עומד על גביו. אבל הא נראה לענ"ד דהא דמהני בכל מקום עומד על גביו זה דוקא אם הקטן יודע שהגדול עומד על גביו וחושב דאל"כ אי אפשר לצרף מחשבתם ואכמ"ל בזה לע"ע דיש לי בזה הרהורי דברים מהא דמבואר בגמ' (חגיגה יט.) גבי גל שנתלש דגם אי הוה בעינן כוונה לחולין מהני מה שאדם מכוין אף שלא עושה שום מעשה והגל לא יודע ממחשבתו וצ"ע ועוד חזון למועד. וגם יש לחלק בכמה אנפי בין נר חנוכה לדברי רבינו יונה וכתבתי כל זה לפום ריהטא ויש להתיישב עוד בזה.

הגאון רבי בניהו דיין שליט"א
מח"ס דברי בניהו

בדין הדלקת נרות משום החשד בכל הפתחים

כסלו תשע"ד

לכבוד האברך המצוין השוקד באהלה של תורה לילה כיום יאיר כחשכה כאורה ומזכה הרבים בשיעוריו בהלכה ובאגדה מחבר הספר "גם אני אודך". הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** בן הג"ר אלחנן י.ד. כהן שליט"א. בני ברק שלוכוט"ס.

בדבר שאלתו באדם שיש לו בית עם ארבעה פתחים כמו ביתו של אברהם אבינו האם צריך להדליק בכל ארבע הפתחים או שחז"ל חייבו רק בית שיש לו ב' פתחים.

תשובה: נראה דאין חילוק כיון דכל מה שצריך להדליק כאשר יש לו ב' פתחים בחצר הוא משום חשדא א"כ מה לי אם הוא פתח אחד או שנים או ארבעה ורק דיברו בהוה. והנה בעיקר דין מי שיש לו חצר שיש לו ב' פתחים הובא בטור (סימן תרעא) וכתב טור חצר שיש לה ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק בב' פתחים שלא יחשדוהו העוברים לומר כשם שלא הדליק בזה הפתח כך לא הדליק באחרת, הילכך אם ב' הפתחים מרוח אחת שיכולין לראות כאחד די לו באחד מהן, וכתב בעל התרומה (סימן רכח) לדידן שמדליקין בפנים אפי' בב' רוחות די לו באחד מהן, שאין היכירא אלא לבני הבית והם יודעים ששני הפתחים של איש אחד, ונראה שאין להקל ואף לדידן איכא חשש כיון שמדליקין בפתח הבית העוברין רואין שלא הדליק ואיכא חשד: וכתב בדרכי משה שם (אות ט) נראה דבימי רבינו בעל הטור היה כן המנהג להדליק בפתח הבית ולכן כתב דאיכא היכרא, וכן כתב בתולדות אדם וחוה (נתיב ט' חלק א' סא ב) וזה לשונו ועתה נהגו להדליק מבפנים לפתח הסמוך לרשות הרבים ויש נוהגים להדליק מבפנים לפתח הסמוך לחצר משום דשכיחי גוים וגנבים, ועוד דאין רגילין לקבוע מזוזה בפתח הפתוח לרשות הרבים משום גוים שיטלו אותה ויש מזוזה לפתח הפתוח לחצר ויהיה מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל עכ"ל. ולזה איכא היכרא לעוברים ושבים אף על גב דמדליקין בפנים, אבל בזמן הזה שמדליקין בבית החורף דהיינו בפנים ממש וידוע ששם ליכא היכרא לעוברים ושבים כלל אפילו אם יש לבית הרבה פתחים אין צריך להדליק רק באחד וכן הוא המנהג, ונראה דמטעם זה אין נזהרין גם כן להדליק בטפח הסמוך

לפתח דמה לי סמוך לפתח או רחוק ממנה מאחר שאין היכרא רק לבני אדם שהם בחדר שמדליקין שם והם יודעין דלשם חנוכה נדלק שם כן נראה לי: המתבאר מדברי הד"מ שכיום מכיון שמדליקים בפנים ממש לכן אף אם לבית יש פתחים הרבה והיינו אפילו יותר משנים אין צריך להדליק רק באחד והעיד שכן הוא המנהג.

ב). והנה בית יוסף שם כתב וז"ל, חצר שיש לה שני פתחים משתי רוחות צריך להדליק בשני פתחים וכו' עד די לו באחד מהם. מימרא בפרק במה מדליקין (כג.) וכתב הר"ן (י. ד"ה א"ר הונא) ומסתברא דכיון שאינו מדליק אלא משום חשדא לא מברך אלא אחד פתחא. וא"ת מ"ש מהא דאמרינן בפרק קמא (ח:) ובתרא (סא.) דברכות אסור לעבור אחורי בית הכנסת בשעה שהצבור מתפללין ולא אמרן אלא דלית ליה פתחא אחריתא אבל אית ליה פתחא אחריתא לית לן בה, דאמרי בפתחא אחריתא עייל, והכא נמי נימא דאף על גב דחזו דלא אדליק בחד פתחא לא אתו למחשדיה דאמרי באידך פתחא אדליק, וי"ל דלענין תפלה שאני דכיון דאי לא מצלי הוה להו פורק עול מלכות שמים מעליו כל היכא דאיכא פתחא אחריתא לא אתו למחשדיה, מה שאין כן לענין חנוכה. ועי"ל דהדלקת נר חנוכה כיון דיש בה הפסד ממון אי איכא פתחא אחריתא אתו למחשדיה כי היכי דבהאי לא אדליק בהאי נמי לא אדליק, אבל בתפלה דלית בה הפסד ממון כי איכא פתחא אחריתא לא אתו למחשדיה: וכתב בעל התרומה (סי' רכח) לדידן שמדליקין בפנים אפילו בשתי רוחות די לו באחד מהם. כן כתוב גם כן בסמ"ק (סי' רפ רעז.) ומרדכי (סי' רסו): עכ"ד ע"ש.חזינן דמרן כתב לחלק בין ב' פתחים שיש לבית כנסת שאין שם משום חשד, ואילו בנרות חנוכה יש חשד וצריך להדליק בשניה וכתב ב' טעמים לחלק ביניהם.

ג). וראיתי בברכי יוסף אורח חיים שם (אות ח) שכתב שהרב פרי חדש סייעיה לב"י מההיא דפורטין לאחרים ואין פורטין לעצמן (פסחים יג א). וכתב אלא דמההיא דפאה דמייתינן (שבת כג א) עליה לא משמע כן. וקשה דההיא דפאה דמייתינן אהך דחנוכה סייעתא הוי, דבפאה איכא חסרון כיס. ונ"ל דט"ס הוא, והא דכתב אלא דמההיא דפאה וכו' צ"ל בסוף הלשון, וקאי למאי דמשני דכיון דמזמן לזמן קאתי חשדי ליה כשוכח, עלה כתב אלא דמההיא דפאה דמייתי' עלה לא משמע כן, דהתם חשדינן ליה שלא הניח פאה.ובביאור הדברים של הפרי חדש האריך בזה החיד"א בספרו שו"ת יוסף אומץ (סימן לב) להסביר כוונתו וז"ל, שאלת עוד שכתבת דלשון הרב פרי חדש בדין חצר שיש לו שני פתחים מוטעה ומ"ש אלא דמההיא דפאה צ"ל בסוף, ואני קשה בעיני למחוק הספרים ע"כ דבריך ידידי. תשובה אם בעיניך

יפלא למחוק הספרים גם בעיני יפלא לומר שהרב פרי חדש שהוחזק מן גדולי ישראל בסברא ישרה ובקיאות כמפורסם לא ידע מאי קאמר, דהדבר פשוט דבפאה איכא חסרון כיס דבברייתא מיירי בשעור חכמים שנותן ששים דבהכי איכא כל הני חששות והוא פשוט וכדמוכח מפירוש הר״ש והרא״ש ריש פאה, ומ״ש אמרה תורה כבר כתבו התוס׳ והרמב״ן דלשון זה נאמר אף במידי דרבנן, [לאפוקי ממ״ש בספר אגורה באהלך דף ס״ח ע״ג]. ופוק חזי להרב מהרימ״ט בחידושיו לשבת דקשיתיה מההיא דעובר אחורי בית הכנסת, ותירץ דהכא איכא חסרון כיס וכו׳, דומיא דפאה דמייתי וכדא״ר שמעון גופיה בספרי גבי שמן הדלקת המנורה דאין ציווי בכל מקום אלא במקום שיש בו חסרון כיס עכ״ל. ולא זכר מהרימ״ט שמרן בב״י הקשה ותירץ כן באופן שהוא פשוט ומבואר דאיכא חסרון כיס בפאה טפי מנר חנוכה, ולהכי מייתי מהרימ״ט דר׳ שמעון גופיה גבי שמן דמנורה קרי ליה חסרון כיס. ומדמי לה שפיר להא דחצר שיש לו ב׳ פתחים לפאה. אלא דבחצר משום חשדא צריך להדליק בשתיהם. אבל גבי פאה סגי שיניח בסוף לחוד, ואם יראוהו קוצר תחילת שדהו לא יחשדוהו דגם בסוף לא יתן, חדא שהוא עסוק בשדהו ועדיין השדה פש מיניה טובא. וגם כ״ע ידעי דטפי מעלי להניחה בסוף שדהו, דיש טעמים בדבר כדקתני בשביל ד׳ דברים וכו׳. וההשדא הוא למי שעובר ורואה שקוצר סוף שדהו כמו שפירש״י מפני החשד שהעוברים רואים בגמר קצירו וכו׳ ע״ש. אבל בחצר שיש לה שני פתחים החשדא הוא בין למי שעובר לפתח אחד ובין למי שעובר לפתח אחר וכל זה דברים פשוטים. וא״כ מאי קאמר הפרי חדש אלא דמההיא דפאה לא משמע כן.

ד). עוד כתב ועוד מהלשון עצמו ניכר שהוא מוטעה, חדא שמקודם נשמט הזכרת ריא״ז כמו שכתבתי בברכי יוסף. ועוד לשון זה עצמו מצד עצמו אינו מתוקן, שכתב אלא דמההיא דפאה לא משמע כן, ויש לדקדק ע״ז דאמרינן פרק קמא דקידושין וכו׳, והול״ל ויש לדקדק על זה דמההיא דפאה לא משמע כן, ועוד דאמרינן פ״ק דקדושין כמבואר לח״י רוא״י. גם בסוף הלשון כתב והיה נראה לתרץ באנפא אחרינא דלעולם דלא חשדי ליה ג״כ הכא, אלא דכיון דמזמן לזמן קאתי חשדי ליה בשוכח, משא״כ בתפלה דהוי תדיריי. וממאי דקאמר היה נראה, נראה דלאו קושטא הוא ולא ביאר הרב הסתירה לזה. אך אי אמרינן דכצ״ל, משא״כ בתפלה דהוי תדיריי אלא דמההיא דפאה דמייתי עלה לא משמע כן. אתי שפיר והכל מתוקן דבפאה משמע דחשדי ליה דבמזיד אינו מניח פאה כמ״ש תבא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו, ומשמע דההשדא היא דבשאט בנפש אינו מניח. ודברי אמת ניכרין. וכל מי שכותב על

ספר יודע דזמנין בעודו כותב בא לדעתו איזה חידוש וכותב בגליון והמעתיק לא התבונן ומניחו שלא במקומו ואלו דברים הרגילים ומצויים בספרים כאשר בקונטריסי לפעמים אנכי העירותי בזה בס"ד עכ"ד ע"ש. חזינן שהעלה הרב שיש לחלק בין פיאה לבין הדלקת נרות חנוכה בב' פתחים וא"ש. וראה עוד בערך השלחן הספרדי (אות ח) שכתב שהפר"ח סייעו מפרק המפקיד (דף לח) ע"ש, ועיין בתוס' פסחים (דף ה), ובמחנה אפרים הלכות שלוחין (סימן ד), ובנדה (דף כט), מוכח דאפילו בהרווחה חשדי ליה ע"ש. והרב טירת כסף סוף דרוש א לפרשת וישב (דף סה) תירץ דתפלה שהיא דאורייתא שאני ע"ש. ואין נראה כן מדמייתי עלה ההיא דפאה ע"ש. ועיין מ"ש בזה הרב יד אהרן עכ"ד ע"ש. וראה עוד במהרש"ם בדעת תורה שכתב ויש ליישב קושית המג"א על הב"י דהב"י ר"ל דאית ביה חסרון כיס בהדלקה עצמה השמן והנרות, משא"כ התם וק"ל וא"ש.וכן תירץ בספר יד אהרן דהתם אינו אלא מניעת הריוח, אבל כאן מוציא מכיסו להדלקת השמן ע"ש.

ה). והנה הא דאמרינן דאם שני הפתחים הם מרוח אחד וכו'. עמ"ש הפר"ח.כתב הברכ"י וראיתי לאחד קדוש שכתב שט"ס יש בדבריו, וכצ"ל ומשמע דהיינו דוקא כשאי אפשר לראות הפתח אחרת וכו' ובהכי לא פליג ריא"ז שכתב שבשני רוחות ויכולין העוברין וכו' כצ"ל. המתבאר מהנ"ל דאם העוברים ושבים רואים בשעה שעוברים מפתח אחד גם את הפתח השני הנמצא בצד האחר אין צריך להדליק בשניהם, וכ"כ הכנה"ג בהגהת הטור שכתב הילכך אם שני הפתחים מרוח אחד וכו'. נ"ב וה"ה בשני רוחות ויכולין העוברים ושבים לראות השני פתחים כגון שהם במזרח והאחד בדרום. וכ"כ הריא"ז הובא בשלטי גבורים פרק במה מדליקין עכ"ד ע"ש. חזינן דגם בב' פתחים שצריך להדליק בב' הפתחים הוא באופן שכאשר הוא מדליק ברוח א' לא רואה את הרוח השני. אבל כאשר רואים אין צריך להדליק כיון דלא אתי לידי חשדא.

ו). והנה בשו"ע שם (סעיף ח) פסק את עיקר הדין דחצר שיש לו ב' פתחים מב' רוחות צריך להדליק בשניהם מפני החשד ואם שני הפתחים ברוח אחד והם בבית אחד די לו באחד מהם. וכתב בכף החיים סופר שם (אות פט) הגה והם בבית אחד אבל אם הם בב' בתים אע"פ שהם של אדם אחד צריך להדליק בשתיהם ד"מ (אות ח) בשם הכלבו, אבל מלשון רש"י משמע דדוקא כשהן של ב' בני אדם צריך להדליק בשניהם אבל של אדם אחד אין צריך כ"כ המג"א (ס"ק יג). וכתב אמנם בביאור הגר"א כתב לדקדק מדברי רש"י כדברי הכלבו וכתב ודלא כמג"א, ולפ"ז יצא דאף אם של אדם אחד כיון שהם ב' בתים חייב להדליק בשניהם. והנה כיום

כפי שכותב רמ״א שנוהגים להדליק מבפנים לכן גם אם יש לו ב׳ פתחים מב׳ רוחות לא נהגו להדליק בב׳ הרוחות כי אין חשד שיודעים שמדליקים מבפנים שהפרסומי ניסא הוא לבני הבית.וכ״כ בספר רוח חיים פלאגי שם (אות ב) שכתב, וראיתי בספר ערך לחם שכתב דעתה דמדליקין בפנים די בפתח המפורסם ושכן נוהגין ע״ש. וראה עוד בספר חלקו של ידיד, וכן לחמד משה, ולהרב קול שמואל (דקו ע״ד), ובשו״ת שדה הארץ חלק ג (דנק״ט ע״א), ולהרב עושה שלום (דז״ל ע״ד) ע״ש.וכ״כ בערוך השלחן שם (אות כז) וז״ל, וזהו הכל בזמנם שהיו מברכים ומדליקין על פתח החצר או פתח הבית אבל האידנא שכולם מדליקין בפנים הבית ואין ההיכר אלא לבני הבית ולא לבני ר״ה אפילו יש לחצר או לבית הרבה פתחים להרבה רוחות אין מדליקין אלא במקום אחד שהרי בני ביתו יודעים שהכל בעל הבית אחד וכן המנהג פשוט עכ״ד ע״ש. וכ״כ בחזון עובדיה חנוכה (עמוד מא) די״א שבזמן הזה שהכל מדליקין בתוך הבית מבפנים ואין שום היכר לבני רשות הרבים אע״פ שיש לחצר כמה פתחים אין צריך להדליק אלא בפתח אחד בלבד וכן המנהג פשוט. ומ״מ הנוהגים להדליק בחוץ אה״נ אם יש להם ב׳ פתחים בב׳ רוחות צריכים להדליק בב׳ רוחות, אבל לא יברך על ב׳ הפתחים רק על פתח אחד והוא אף באופן שכאשר מדליק ברוח אחד לא נראה הרוח הב׳ והטעם מכיון שמה שמדליק הוא משום חשד אין לברך על ב׳ הפתחים כ״כ בערוך השלחן (אות כז)שכתב ופשוט הוא דכשמדליק בשני מקומות לא יברך רק ברכה אחת בהדלקה ראשונה ובהדלקה שניה לא יברך כיון שאינה אלא מפני החשד. וכ״כ בשו״ת מכתם לדוד פארדו (סימן כג). אלא דמה שכתב שם במכתם לדוד עוד דאם היה טרוד וציוה שידליקו בפתח אחד וכן עשו ועד שלא הדליקו בפתח השני בא והעלה שם שיכול לברך כשידליק בפתח הב׳. עיין בחזון עובדיה שם שדחה דבריו דכיון שמה שמדליק הוא רק משום חשדא אין לברך על הפתח השני מטעם סב״ל. עיין בשו״ת שנות חיים (סימן לה). ובשו״ת שרגא המאיר ח״ו (סימן פט). ובשו״ת קנין תורה חלק ה (סימן עו). ובשו״ת משנה הלכות חלק טו (סימן רג). חזינן דאף במדליק בב׳ רוחות בבית אחד מ״מ לא יברך על ב׳ הפתחים אלא רק על פתח ראשון דכיון שמה שמדליק בפתח השני הוא רק משום חשד אין לברך על חשד.וכן הכריע הפרי תואר (סימן יט סק״א) שכיון שהוא מחלוקת הראשונים בין הרשב״א לר״ן בשחיטת בן פקועה אם יש לברך על שחיטתו קיי״ל סב״ל ואין לברך. וכ״כ בכף החיים סופר יו״ד (סימן יג אות כ) שכתב ועל כן נראה

כיון דאיכא פלוגתא בזה וקיי"ל סב"ל יש לברך בלבו או בלי שם ומלכות ע"ש. וא"כ ה"ה בענין ב' פתחים אין לו לברך רק על פתח אחד וכמ"ש רמ"א שם. וראה עוד בספר פסקי תשובות שם (אות יז) שכתב ובזמננו אין מקפידין להדליק בב' הרוחות וב' טעמים יש בדבר א. כי דוקא כששתי הצדדים שוים בענין הפרסומי ניסא שאז יש חשד אם אין מדליק מצד אחד אבל אם בצד השני יש יותר פרסומי ניסא אין חשד שיודעים שמדליק בצד שיש בו פרסומי ניסא יותר ב. ע"פ הרמ"א להלן שבזמננו שמדליקין בפנים ואין היכר לבני רשות הרבים אין כלל חשש חשד ואף שבימינו רבים מדליקים בחוץ כתיקון חז"ל מ"מ מכיון שקיימים הרבה קהלות הנוהגים גם בימינו להדליק בפנים תו ליכא חשדא שיאמרו הרואים שהוא מאלה המדליקים בפנים. ועוד שאף אלו המדליקים בחוץ אין מוסכם ביניהם היכן להדליק יש המדליקים בפתח החצר. ויש בפתח של חדר המדרגות. ויש בחלון הבית. וגם בזמן ההדלקה אינו מוסכם ורק בזמן הגמרא שכולם היו מדליקים באותו זמן ובמקום מסויים ומיד היה ניכר שלא הדליקו כלל באותו בית אז היה חשד. עכ"ד ע"ש. וכן בספר חובת הדר (פרק א הערה כד). ובספר הלכות חג בחג (פרק ד הערה 22). ובספר הליכות ביתה (פרק כג סק"יט) ע"ש.

בסיכום:

מי שיש לו יותר מב' פתחים מעיקר דינא דגמרא יש לו להדליק בכל פתח באופן שכאשר הוא מדליק בפתח אחד לא נראה הצד השני ואין חילוק בין ב' פתחים או ארבעה כמו שהיה ביתו של אברהם אבינו דכיון שההדלקה היא משום חשד אין חילוק. אמנם כל זה היה בזמנם שהיו מדליקים בחוץ. אמנם כיום שמדליקים בפנים ממש אין צריך להדליק רק במקום אחד. ומ"מ אם מדליק בחוץ כעיקר דינא ויש לו ב' פתחים או יותר תלוי אם נראה כאשר מדליק בצד אחד גם הצד השני אין צריך להדליק. אבל אם הם בב' כיוונים כמו מזרח ומערב או צפון ודרום ידליק בשניהם. אבל אין לו לברך רק בפתח אחד שיש הון יותר פירסומי ניסא וכיון שמה שמדליק בפתח השני הוא רק להסיר חשד ואין לברך מטעם סב"ל. כיון שנחלקו הראשונים אם לברך על מראית העין כגון שחיטת פן פקועה ומידי מחלוקת בין הרשב"א לר"ן לא יצאנו. לכן העלו הפוסקים סב"ל ואין לברך. ה"ה בנידון דידן. עיין טור (סימן תרעא אות ח). ובב"י שם. ובב"ח שם. וכן בשו"ע ובמג"א ובברכ"י שם. ובשו"ת יוסף אומץ (סימן לב). ובספר רוח חיים פלאגי שם (אות ב). ובערוך השלחן שם (אות כז). ובערך השלחן (אות ח). ובחזון עובדיה (עמוד מ ומ"א). ובפסקי תשובות שם (אות יז).

בדין אשה שחלה טבילתה בחנוכה מתי תלך לטבול

בס"ד כה' כסלו תשע"ט

לכבוד האברך המצוין השוקד באהלה של תורה לילה כיום יאיר כחשכה כאורה ומזכה הרבים בשיעוריו בהלכה ובאגדה, מחבר הספר "גם אני אודך" "ופרדס יוסף החדש" על המועדים הרה"ג **גמליאל הכהן רבינוביץ** בן הג"ר אלחנן י.ד. כהן שליט"א בני ברק. שלוכטו"ס.

בדבר שאלתו באשה שחל טבילתה ביום א' דחנוכה כיצד ינהגו בהדלקת נרות חנוכה לפי מה שכתב השו"ע יו"ד (סימן קצט סעיף ג) שהחפיפה צריכה להיות סמוך לטבילתה והמנהג הכשר שתתחיל לחוף מבעוד יום ועוסקת בחפיפה עד שתחשך ואז תטבול. ומצד דיני חנוכה המצוה להדליק למרן עם סוף שקיעתה היינו בצאת הכוכבים וכנפסק בשו"ע (סימן תרעב סעיף א) ולהרמב"ם עם שקיעת החמה וכן דעת הגר"א וכן נוהגים חלק מאחינו האשכנזים להדליק עם השקיעה. ואשה חייבת בהדלקת הנרות וכמבואר בשו"ע (סימן תרעה סעיף ג). וא"כ באיזה זמן ידליקו.

תשובה: לענ"ד נראה דיש להם להדליק בזמן וכדעת מרן בצאת הכוכבים כעשרים דקות לאחר השקיעה ולנוהגים כדעת הגר"א ע"פ דעת הרמב"ם ידליקו בשקיעה ועל האשה לעשות את כל ההכנות לפני כן ואחר ההדלקה תלך לטבול ותשהה שם זמן של לפחות חצי שעה או שעה כדי שלא תהיה מהומה לביתה ואז תטבול ונמצא שעשו את ההדלקה כעיקר המצוה שהיא עם סוף שקיעתה או בשקיעה וגם לטבול בלילה ולהסמיך את החפיפה לטבילה. והוא דהנה הטור יורה דעה (סימן קצט) הביא מחלוקת רש"י בנדה (סח.) ד"ה הא דלא אפשר. והשאלתות דרב אחאי גאון (פרשת אחרי מות סימן צו). בדין זמן החפיפה. שלרש"י מוטב שתהיה החפיפה ביום שלפני טבילתה ולא בלילה לפי שממהרת לביתה ולא תחוף יפה. ואילו השאלתות ס"ל שהחפיפה צריך להיות בלילה כדי להסמיך אותה לטבילה, ועל כן כתב מרן כדי לצאת ידי חובת רש"י והשאלתות דהיינו שתתחיל לחוף מבעו"י ועוסקת בחפיפה עד שתחשך ואז תטבול. וכ"כ הגר"א (אות יב) והמנהג הכשר וכו'. לצאת ידי שני הפירושים פירוש רש"י והשאלתות. ועיין בתוס' שם בד"ה הך. וכתב הרא"ש בהלכות מקואות (סימן לז) וסוגיא דתלמודא לא משמע כפירושו דקא מבעיא ליה (סז:) נדה מהו שתחוף הלילה ותטבול בלילה, אלמא משמע דיותר טוב הוא לחוף ביום דחיישינן שמא לא תחוף כהוגן בלילה דמתוך דמהומה לביתה לא חייפא טפי. וכתב הב"י וכ"כ המרדכי בשבועות (סימן תשמט) בשם ספר התרומה (סימן ק) דטוב ונכון שתכנס בחמין בעוד היום

גדול ותחוף עצמה בנחת ולא בחיפזון ולא תצא עד לערב, דאף בשאלתות דאסור לחוף ביום היינו כי יוצאה בעוד היום גדול, אבל אם היתה שם עד הערב מודה הוא דשרי. וכ"כ הסמ"ג (לאוין קיא לח:) וכן כתבו התוס' והרא"ש, דלפי מנהג נשים של עכשיו ששוהות במרחץ עד הלילה מותר לחוף ביום אף לפי השאלתות, ואינו אסור אלא לחוף מבעו"י ולצאת מן המרחץ קודם הלילה, אבל כששהתה שם עד הלילה חפיפה אריכתה היא שכל שעה עוסקת בחפיפת גופה ושערה, ועוד יש מחמירות אע"פ שחופפות נושאות עמהם מסרק וסורקת עצמן בבית הטבילה.

ב). ועיין בסדרי טהרה (אות יא) שהאריך בזה. וכתב שדעת רש"י לפי הבנת התוס' בסוגיא שם מתבאר שלדעת רש"י זה רק טוב לחוף ביום, אבל אם לא חפפה ביום אפילו במזיד עדיין יכולה היא לעשות חפיפה בלילה, והעובדא בגמרא באשתו של ריש גלותא שהתקוטטה עם בעלה לא מדובר שם באונס, אלא אף במזיד, וגם מתבאר מדברי הגמרא שלא אמרה אשה לא תחוף אלא ביום כמו שאמרה אשה לא תחוף אלא בלילה, מוכח שאף לפירוש רש"י מותר לה לחוף בלילה אם עברה ולא חפפה ביום, ואפילו עברה במזיד. אמנם לדעת השאלתות נראה שביום חול אם היה לה אפשרות לחוף בלילה והיא חפפה ביום ואח"כ היה לה אפשרות לחוף בתחלת הלילה ולא חפפה אין היא יכולה לסמוך על חפיפת היום, ותצטרך לדחות את טבילתה. וכתב שהב"י לא הבין כן, אלא מוטב שתהיה בלילה כמו ברש"י, שהוא על צד הטוב, אבל האמת אינו כן, שבדעת השאלתות שמובא שלא תחוף אלא בלילה מתבאר שהוא לעיכובא היכא שהזידה.והב"ח כתב ליישב דברי הב"י ולא מחוור. ומתבאר מדברי הסדרי טהרה דאם היה לה אפשרות לעשות החפיפה בתחלת הלילה, והיא עשתה ביום ולא בתחילת הלילה ואח"כ קרה לה אונס ולא יכלה לחוף בלילה תדחה את טבילתה.

ג). אמנם עיין בלחם ושמלה (אות ו) שכתב שאם בתחילת הלילה היה לה חמין והיא פשעה ואח"כ אין לה חמין והיא כבר חפפה ביום נראה שיכולה לטבול ושלא כדברי הסדרי טהרה, כללא דמילתא יום לשאלתות כלילה לרש"י, כמו לילה לכתחלה אסור ובדיעבד מותר, וכשעבר היום חשיב דיעבד, כמו כן לשאלתות לכתחלה אסור ובדיעבד מותר, והא דקאמר לא תחוף אלא בלילה, אין לשמוע מזה שיעכב גם בדיעבד לשאלתות, די"ל דלכתחלה הוא דקאמר דלא תחוף ביום אלא בלילה היכא דאפשר, וקאמר האי לישנא משום שאם היה אומר חופפת בלילה, הו"א שהיתרא הוא, בא להשמיע שמותרת לחוף בלילה ולא חיישינן למהומה לביתה, אבל לחוף ביום כ"ש דשפיר דמי יותר, לכן אמר

בלשון דאיסורא, ולעולם הוא רק לכתחלה, אבל בדיעבד הוי בכלל לא אפשר כן י״ל לענ״ד בכוונת הטור, ולפ״ז לשון מוטב בא לנכון לשניהם עכ״ד ע״ש. וחזינן מדבריו שהוא מבאר נגד פירוש של הסדרי טהרה, ולכן אם חפפה ביום ובלילה נאנסה ולא יכולה לחפוף תטבול על סמך מה שחפפה ביום ולא תדחה את טבילתה. וכ״כ בבדי השלחן בביאורים ד״ה צריכה להיות לכתחלה וכו׳. דכן מתבאר מדברי הרמב״ן (פ״ט הלכה כה) שכתב והמובחר הוא בחפיפה שתהא סמוך לטבילתה אם חפפה מבעו״י מה שעשתה עשוי. ומתבאר מדבריו שא״צ לחזור ולחוף, וכתב להעיר על הס״ט והלחם ושמלה שלא הביאו את דברי הרמב״ן. ועכ״פ כתב דהיכא שחפפה ביום והיתה חייבת לחזור ולחוף בלילה לדברי הס״ט והלחו״ש והיא פשעה ולא חפפה בתחלת הלילה ושוב אירע לה איזה אונס שלא יכלה לחוף עוד, כתב הלחם ושמלה שמותרת לסמוך על חפיפת יום דעכשיו הו״ל כדיעבד כיון שא״א לה לחוף עוד וכן נלענ״ד עיקר כדבריו בזה, אע״פ שהס״ט חוכך להחמיר בזה העיקר להקל עכ״ד ע״ש. חזינן מדבריו דהיכא שחפפה ביום והיתה חייבת אח״כ לחפוף בלילה והיא פשעה ולא חפפה בתחילת הלילה ואח״כ אירע לה אונס שלא יכולה לחוף בלילה מ״מ יש להקל לה לטבול על סמך החפיפה של היום וכדברי הלחם ושמלה.

ד). ועיין בדרכי תשובה שם (אות כ) שכתב, עיין בלחם ושמלה (ס״ק יד) בענין שתקנו הגאונים מהר״ם פאדווה ובנו ז״ל בקהלה א׳ שהיה בית הטבילה והמרחץ בחצר בית הכנסת והיו הצנועות מתביישות ליכנס שם מבעוד יום ועי״ז אחרו זמן טבילתן לפעמים, ועי״ז תקנו הגאונים הנ״ל לעשות החפיפה בלילה, וכדי לצאת דעת רש״י וסיעתו שכתב דבלילה איכא חשש שמא מתוך שמהומה לביתה לא תחוף כראוי, תקנו להעמיד שם כלי מורה שעות ושיעסקו בחפיפה זו בלילה דוקא שעה ממש והסכימו לתיקון זה המהרש״ל והרמ״א ז״ל עי״ש. ובשו״ת קנאת סופרים בהשמטות למי נדה (תשובה כח) ע״ד שנהגו הנשים לחוף בלילה ממש וכתב אף שהוא כנגד השו״ע מ״מ הנח להם לישראל כיון שהוא דרבנן מוטב שיהיו שוגגים ואל יהיה מזידים, ולמד זכות עליהם כיון שעומדים נשים בימינה המשגיחות על הטבילה ע״כ אין חשש שתהא מהומה לביתה, עכ״ז ראוי להזהירם שיחופו ביום אבל אין להכריז ברבים עכ״ד ע״ש. וכתב ולענ״ד עוד סיעתא לדבריו דאינו גם מדרבנן גמור כמ״ש בטוב טעם ודעת בהחלט, דמלבד דבשאלתות דרב אחאי הביאו הטור כתב שמוטב שתהיה בלילה סמוך לטבילתה, אך גם בתשובת מהרש״ל (סימן ו) מובא

בכנסת הגדולה בזה כתב דמ"ש הראשונים דמנהג כשר הוא לחוף ביום אין כוונתם כדי לצאת דעת רש"י לחוף ביום כדי שלא תהא מהומה לביתה, דמזה לא דיברו המה, רק כתבו דמנהג כשר הוא היינו במה ששוהות עם הטבילה עד הלילה ע"ש. ועיין בשיעורי שבט הלוי (עמוד שסג) שהביא את דברי המהרש"ל הנ"ל, וכתב אמנם ברמ"א מוכח כהבנת הט"ז שהרי כתב שבשעת הדחק תעשה בלילה, ואי כמהרש"ל דפסק כשאלתות הרי מעיקר הדין יש לחוף בלילה. ומסיים ומ"מ זה מבואר דהמנהג הכשר הוא לחוף במקום הטבילה כדי לסמוך ממש החפיפה לטבילה לצאת ידי השאלתות, ובפרט דלמהרש"ל יש קפידא מאד בזה, אבל כשחופפת בבית הרי יש כאן הפסק, ובע"ש שהדבר קשה מאד מקילים ויש מקפידים לרחוץ במקוה. ולכן כיום שנוהגות לילך בלילה וכנ"ל אין חשש רק שימתינו שם זמן של כשעה כדי שלא יהא חשש של מהומה לביתה. ולכן בנידון דידן תהיה בשעת ההדלקה שהבעל מדליק ומוציא את כל בני ביתו ואת אשתו שגם היא חייבת ובפרט ביום ראשון של חנוכה שיש ג' ברכות ואח"כ תלך לטבול ותשהה של כשעה ואז אין חשש של מהומה לביתה וכמו שתיקן מהר"ם פדאוה בנו וכן הסכימו הגדולים ובזה אין כל חשש של עיכוב לא בהדלקה ולא בטבילה ועליהם תבא ברכת טוב כנלענ"ד.

בסיכום:

אשה שחל ליל טבילתה בליל ראשון של חנוכה יש לבעל להדליק בנוכחות אשתו בזמן למרן עם סוף השקיעה דהיינו בצאת הכוכבים או לנוהגים כהגר"א ע"פ דעת הרמב"ם בשקיעה ואח"כ תלך לבית הטבילה ותשהה שם כשעה לעשות את החפיפה וכל מה שכרוך בה ואח"כ תטבול ובזה המצוה מתקיימת גם הדלקה בזמן וגם חפיפה וטבילה סמוכים ואין חשש של מהומה לביתה וכתקנת המהר"ם פדאוה ובנו ושכן הסכימו האחרונים. עיין טור וב"י ושו"ע (סימן קצט סעיף ג). ובסדרי טהרה שם (אות יא). ובלחם ושמלה שם (אות ו). ובספר קנאת סופרים בהשמטות למי נדה (תשובה כח). ובדרכי תשובה שם (אות כ וכג). ובשו"ת שבט הלוי חלק ב (סימן קא). ובחלק ה (סימן קיב). ובשו"ע או"ח (סימן תרעב סעיף א). ובכף החיים סופר שם (אות ב ויד). ובשו"ע (סימן תרעה סעיף ג). ובכף החיים סופר שם (אות יט וכא).

בברכת התורה
בניהו דיין

הגאון רבי ישי מזלומיאן שליט"א
מח"ס הנותן שלג ועו"ס

בענין אם יבוא משיח באמצע ימי החנוכה כיצד ינהגו, האם יעברו באמצע ימי החנוכה להדליק בסדר של פוחת והולך כדברי בית שמאי? והאם יתחילו משמונה?

לכבוד הגאון הגדול מעוז ומגדול. סיני ועוקר הרים, אשר בדברו מעריב ערבים. צנוע ועניו, חכמתו תאיר פניו. שמן תורק שמו, טעמו ונמוקו עמו. בנן של קדושים, אראלים ותרשישים. הכהן הגדול מאחיו. כהן שדעתו יפה. מוהר"ר **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א מח"ס גם אני אודך ועו"ס
אחדשה"ט באהבה וברב חיבה כיאה וכיאות.

את שאלתו, שאלת חכם, קבלתי במועדו. בענין אם יבוא משיח באמצע ימי החנוכה כיצד ינהגו, האם יעברו באמצע ימי החנוכה להדליק בסדר של פוחת והולך כדברי בית שמאי? והאם יתחילו משמונה?

והנני להשיבו בס"ד, ולעשות רצון צדיק, באשר צדיק גוזר, וזה החלי בעזר ה' צורי וגואלי:

הנה בספר תשובות והנהגות על חנוכה (עמוד תקטז) כתב הגר"מ שטרנבוך שליט"א, דבעטרת זקנים (סי' תרע"ו) הביא מאמר חז"ל, שכל המועדות יהיו בטלים חוץ מחנוכה ופורים. ע"ש.

ואולי כוונת מאמר חז"ל הנ"ל, שעצם הימים דחנוכה ופורים לא יתבטלו, שאסורין תמיד בהספד ותענית, אבל מעות ההדלקה משום פירסומי ניסא אינו נוהג אז, דנראה שלאחר שיבנה בית המקדש, ונדליק נרות בבית קדשנו, תו לא נדליק נרות חנוכה כל אחד על פתח ביתו לפירסומי ניסא, דהא לעתיד לבוא יהיו ניסי יציאת מצרים כאין וכאפס לעומת הניסים שיהיו אז, ונראה בעינינו נסים תמיד, ומ"מ יזכרו ימי חנוכה לעולמים.

וכעין זה הבאתי במועדים וזמנים (ח"ב סימן קמ"ט בהגה"ה), שבזמן המקדש לא הדליקו נרות חנוכה בכל פתח בית מבחוץ.

ולפי זה א"ש שמצות נר חנוכה נקראת בירושלמי 'מצות זקנים' כמו מצות לולב כל שבעה, והיינו טעמא דלאחר ביאת משיח צדקנו תיבטל מצות הדלקה בבל בית, אף שחנוכה יישאר לעולמים וכמ"ש. עכ"ד המו"ז.

אמנם ראיתי שנשאל מו"ר הגר"ח קניבסקי זצ"ל, האם מצות

הדלקת נרות בשמונת ימי חנוכה תנהג גם לעתיד לבוא? והשיב, כי ודאי מצוה זו גם לעתיד לבוא. והובא בספר שיח חנוכה ופורים מנכדו הרה"ג אי"ש שטיינמן שליט"א (עמוד ב). וע"ע רמב"ן (במדבר ח-ב).

ובמק"א כתבנו עוד בזה, וכעת עמד במקומו. ועוד חזון למועד בע"ה.

ויורשה לי להוסיף, על זה ועל כיוצא בזה, את דברי הרמב"ם (פרק יב מהלכות מלכים הלכה ב) ד"כל אלו הדברים וכיוצא בהן לא ידע אדם איך יהיו עד שיהיו. שדברים סתומין הן אצל הנביאים. גם החכמים אין להם קבלה בדברים אלו. אלא לפי הכרע הפסוקים. ולפיכך יש להם מחלוקת בדברים אלו. ועל כל פנים אין סדור הויית דברים אלו ולא דקדוקיהן עיקר בדת". וה"ה בשאלת כת"ר שליט"א, וכבר אמרו "הלכתא למשיחא?" (סנהדרין נא. וזבחים מה. ועוד). וע"ע מה שכתב לן הגרא"י רובין שליט"א (ראש בד"ץ מהדרין) בספרו שו"ת נהרות איתן (חלק ג בקונטרס ההשלמות אות כח עמוד תד).

וכוונתי שעיקר הנאתינו ושמחתינו מדב"ק הערבים דכת"ר שליט"א, בשאלות שהזמן גרמא, הנוגעות הלכה למעשה למעשה.

ויזכה להמשיך להגדיל תורה ולהאדירה בדרכו הייחודית והמופלאה, ויפוצו מעיינותיו חוצה ברחובות פלגי מים, להתנאות בהם בני אדם, ולברך עליהן ברכת השבח וברכת הנהנין. אורך ימים בימינה בשמאלה עושר וכבוד, בטוב ובנעימים.

ואתה שלום וביתך שלום וכל אשר לך שלום.

בהוקרה בהערכה ובברכה

ידידו עוז

ישי מזלומיאן

הגאון רבי יוסף כהן שליט"א
מח"ס וישב יוסף ועו"ס

מי שהדליק נר חנוכה ביום ראשון של חנוכה, ודולק כל החנוכה, וביום שני מדליק עוד נר אחד ודולק כל החנוכה, וכן הלאה, האם יוצא בזה ידי ההידור שיהיו דולקים כל יום מנין הנרות של הימים

בס"ד, יום חמישי כ"ו כסלו תשס"ה, לסדרה: מקץ.

לכבוד מעלת ידידנו היקר, השקדן בתורה וביראת ה' טהורה, החכם השלם והכולל, רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א, ב"ר אלחנן י.ד. הכהן רבינוביץ שליט"א, החיים והברכה!

על דבר שאלתו, מי שהדליק נר חנוכה ביום ראשון של חנוכה, ודולק כל החנוכה, וביום שני מדליק עוד נר אחד ודולק כל החנוכה, וכן הלאה, {שכל יום מוסיף רק עוד נר אחד}, האם יוצא בזה ידי ההידור שיהיו דולקים כל יום מנין הנרות של הימים?

תשובה. מצד הדין יצא י"ח, שהרי גם אם יש לו רק נר אחד בעבור כל לילה נר אחד, וכמו שכתב הרב חיי אדם ז"ל (כלל קנד סימן כה) ע"ש. ועכ"פ למאי דקיימא לן דהדלקה עושה מצוה כדאיתא בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תרעג סעיף ב), א"כ מצד ההידור לנרות ההידור צריך לכבות כל הנרות ולהדליק שוב. שהרי פסק מרן ז"ל בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תערב סעיף ב), שאם נתן בנר שמן ליותר מחצי שעה, יכול לכבותה לאחר שעבר זה הזמן וכן יכול להשתמש לאורה לאחר זה הזמן עיין שם. וא"כ כיון שהנר חול איך מחר יכול להפוך לנר של מצוה.

ועל דבר שאלתו, הדליק נר למעלה מעשרים אמה אולם במשך זמן ההדלקה יורד הפתילה ללמטה מעשרים אמה, האם יוצא בזה נר חנוכה, {וכמו בערב שבת שמדליקים קודם הזמן ואח"כ דולק גם כשיעור בלילה}?

תשובה. למאי דקיימא לן דהדלקה עושה מצוה כדאיתא בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תרעג סעיף ב), הרי שלא יצא י"ח. וכמבואר בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תרעא סעיף ו). ואין ראיה מערב שבת כי שם אין אפשרות אחרת, ומעיקרא כך היתה התקנה.

ועל דבר שאלתו, שכח להדליק בערב שבת נר חנוכה ובשבת לא עלינו ולא עליכם יש לו חולה בבית שצריך

להדליק נר בשבילו, האם יכול לכוין גם על נר חנוכה כשמדליק לחולה? והטעם?

תשובה. אינו יכול לכוין בזה גם על נר חנוכה, והטעם פשוט כי אסור ליהנות מאורה.

ועל דבר שאלתו, למאי דקיימא לן דהדלקה עושה מצוה כדאיתא בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תרעג סעיף ב) היאך יוצאים ידי חובה בכל הדלקהת נר חנוכה, הרי בשעת ההדלקה מתחברים להבת הנר המדליק ולהבת הנר שהדליק, והוי כמדורה ואסור, כדאיתא בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תרעא סעיף ד) שאין לחבר ב׳ נרות דהוי כמדורה, עיין שם?

תשובה.לאחר המחילה, זה אינו דומה, דכוונת מרן ז״ל בשולחן ערוך אורח חיים (סימן תרעא סעיף ד) שאין לחבר ב׳ נרות דהוי כמדורה, פשוטה שלא יהיה נר החיוב ונר ההידור מחוברים דהוי כמדורה, דאם לא כך, איך אפשר להדליק נר חנוכה. וז״פ.

הגאון רבי שמואל ברוך גנוט שליט"א
מח"ס ויאמר שמואל ועו"ס

שבת של חנוכה

חבר שלח לי מאמר מתוק של הרב בנימין בלך מארה"ב. הרב בלך הוא לא רב בסגנון שאנו מכירים. האיש הוא פרופסור לתלמוד וגם ר"מ בישיבה אמריקאית. אך המאמר שלו, הפשוט והעמוק כל כך, מצא חן בעיני, והנה הוא לפניכם, עם שינויי עריכה קלים.

בכל נס מצוי מסר מיוחד. אלוקים יכול לעשות הכל, ולכן תמיד קיימת משמעות עמוקה במיוחד לדרך בה הוא בחר להתגלות. ובשל כך, מאז ומתמיד נס החנוכה הקסים אותי במיוחד. היהודים הצליחו להשיג ניצחון צבאי מדהים – הם גברו על היוונים והחזירו לידם את בית המקדש. בשלב זה הם יכלו לחזור ולעבוד את ה' כבעבר. המכבים רצו להדליק את המנורה, אולם כפי שכולנו יודעים, לא היה להם שמן כדי להדליק אותה במשך שמונת הימים, שהיו הדרושים כדי להכין ולהביא מלאי חדש של שמן טהור וזך.

הם מצאו פך שמן קטן, שעדיין היה חתום בחותמו של הכהן הגדול, שמעיד על טהרתו, אולם השמן שבתוכו יכול היה להספיק ליום אחד בלבד. המכבים החליטו להדליק את המנורה בכל אופן, בתקווה שאלוקים ישמח מעצם רצונם לעשות טוב. והנה, הפלא ופלא, הם זכו בנס שהטביע את חותמו על החג – פך השמן הקטן, שבדרך הטבע היה אמור להספיק ליום אחד בלבד, המשיך להאיר בדרך נס במשך שמונה ימים.

הקב"ה פתר להם את הבעיה. חוקי הטבע פינו את מקומם לנס אלוקי, ותפוקתו של השמן הייתה מעל ומעבר לכל חוק מדעי טבעי. אולם מדוע הקב"ה לא פתר להם את הבעיה בצורה הרבה יותר פשוטה? הוא יכול היה לספק להם בקלות ממחסניו השמימיים כד שמן גדול ובו מלאי מספיק, בלי לעבור על חוקי הטבע.

מסיבה כלשהי, חלק חשוב מהנס היה מונח דווקא בעובדה זו, שהשמן שהם מצאו נועד משמים לבעור הרבה מעבר ליכולת הטבעית שלו. וזה מה שיוצר הקבלה מדהימה בין נס החנוכה, לנס שדרכו בחר הקב"ה להתגלות למשה, כשמינה אותו למנהיגם של ישראל.

כולנו מכירים את דברי התורה בענין: משה רועה את צאנו במדבר ומבחין במחזה המנוגד לחוקי הטבע.

שיח בוער ובכל זאת לא אוכל – לא מתכלה. הסנה המשיך לבעור, רק משום שהקב"ה ציוה עליו לעשות זאת. אמנם חלק ממטרת הנס היה גילוי כוח אלוקי, כך שמשה יוכל לדעת שמי שפונה אליו הוא ישות עליונה שבכוחה לחולל ניסים. ובכל זאת, הרי אלוקים יכול היה להבהיר את רוממותו בכל כך הרבה דרכים אחרות. ודאי שהמשך בעירתו של השיח מעל ומעבר לזמן הבעירה הטבעי שלו, הוא לא הנס המופלא ביותר שמצוי ברפרטואר האינסופי של הקב"ה.

אולי נוכל להבין זאת כמשל שמתאים לחיינו. משה רבינו ע"ה עמד לפתוח במסע אישי של מנהיגות. מסע שיימשך שנים רבות וידרוש ממנו כמויות אדירות של מסירות, עבודה קשה ואחריות. זה וודאי לא יהיה קל. הקושי הגדול ביותר שניצב בפני אנשים שמתמודדים עם משימות שעלולות להפוך עם הזמן למעיקות ובלתי נסבלות, הוא קושי השחיקה. התמודדות יום יומית, שנה אחר שנה, במבחנים בלתי פוסקים מתוקף תפקידו כרב, מורה ומנהיג של עם ישראל, זו משימה שעולה על כל דמיון. זוהי משימה שתתברר ככזאת שנמצאת מעל ומעבר לכושר הסיבולת האנושי. ומשה רבינו עלול להישחק ו"להתכלות" במשך משימתו.

זאת האמת החשובה שה' יתברך גילה למשה בסנה הבוער. אין שחיקה וכיליון בממלכת הקדושה. כשהשיח ממלא את רצון האלוקים, הוא אינו כלה. בממלכת הקדושה, חוקי הטבע אינם תקפים.

משה רבינו עמד להתחיל את תפקידו בשליחות הקב"ה, לכן החיזיון הראשון שנגלה לו, בא לרמוז לו שהדיכאון והעצב של השחיקה לעולם לא יהיו מנת חלקו. תכלית קיומו הקדושה, תבטיח שחלומותיו ישמרו על רעננותם וחיוניותם כל הזמן.

במשך חיי ראיתי מקרים רבים של שחיקה אישית ומקצועית – אולם תמיד הם חלו סביב מחויבויות של חולין ולא של קודש. הרבה פעמים אותם אנשים, שהמשרות שלהם התמקדו במטרה להשיג יותר כסף, התעייפו ונשחקו, והם נכנסו לדיכאון מהרוטינות החוזרות ונשנות בחיי היומיום שלהם. אנשים אלה איבדו עניין במטרה, נשחקו ו'נגמרו'. אולם, אצל אלה שהכניסו להגדרת חייהם את הקדושה, נראה כאילו הם מתמלאים בכל יום בחיות חדשה בשל שאיפתם לקדושה, והם מכניסים אור לחייהם ולחיי זולתם, הרבה מעל ומעבר למה שהיינו מצפים באופן טבעי.

ראיתי זוגות רבים שנכנסו לחיי הנישואין שלהם מתוך תקווה גדולה לעתיד, רק כדי לסבול אחר כך משחיקת החומר. האחדות שלהם התחילה באש ובלהט עז. אולם הקשר

ביניהם חסר את הניצוץ של ערכים משותפים ומחויבות למטרות רוחניות, השחיקה למרבה העצב לא איחרה להגיע. הוריי המחישו לי בחייהם, כיצד קשר טוב ששורשיו נעוצים בחיי קדושה, מחליפה את השחיקה בקשר נלהב יותר וגדול יותר. אלו הם חיי הנישואין שאני שואף בכל כוחי לחקות.

חנוכה הוא סיפור ההיתקלות הראשונה של היהדות עם גישה חילונית. היוונים שאפו להסית את היהודים לתרבותם ודגלו בקדושת היופי. היהודים היו צריכים לבחור שוב ולקבל את הדוקטרינה שייחדה אותם בעולם, דרך ההכרה ביופייה של הקדושה.

אחד הקטעים בסיפור החנוכה, שאנחנו לא כל כך מרבים לדבר עליו, הוא האסון של היהודים המתבוללים. המתייוונים בחרו להתרחק מהתורה תמורת הברק והזוהר של אש שנראתה בוהקת יותר מהמסורת המקסימה שלהם. עסקת החליפין נתנה להם אש שמתכלה - החול אינו מסוגל למנוע שחיקה. כמה יפה שהסמל אשר בו בחרו חז"ל להנציח את החג הזה, מתמקד בנס שהקב"ה בחר לעשות לאלה ששמרו על נאמנותם לתורת משה רבינו. האש במנורה בערה הרבה מעבר למה שחוקי הטבע היו מאפשרים, כתזכורת נצח לכך שאם נחדיר קדושה ותכלית לכל תחום בחיים, לעולם לא נישחק ונתכלה.

***

ישנו הקשר מעניין בין שבת ל... 'זאת חנוכה'. ליומו האחרון של חנוכה קוראים בקהילות ישראל בשם "זאת חנוכה", על שם סיום פרשת הנשיאים שקוראים בו בקריאת התורה את הפסוק: "זֹאת חֲנֻכַּת הַמִּזְבֵּחַ בְּיוֹם הִמָּשַׁח אֹתוֹ מֵאֵת נְשִׂיאֵי יִשְׂרָאֵל". וביארו הספרים בדרך רמז כי "זאת חנוכה" הינה עיקרה ותוקפה של חנוכה. לפי שהוא יום השמיני, וכל חוזק הימים הקודמים הכל הוא ביום השמיני. יום השמיני רומז תמיד לנצח שאינו מוגבל והוא למעלה מן הזמן. שבעה ימים הינם גבולות הזמן, ויום השמיני, כבר יוצא הוא מגבולו ולמעלה ממנו.

מה הם פירושם ועומקם של הדברים? ספרי החסידות והמחשבה מסבירים את עניינו של "זאת חנוכה" בהסבר הסובב סביב הספרה- 8. לדבריהם, הספרה 8 פירושה "למעלה מן הטבע", מדובר במספר שמימי ורוחני נעלה. זאת משום שלכל דבר בבריאה ישנם 6 צדדים, מלמעלה ולמטה (2), מקדימה ומאחורה (2) ומשני הצדדים (2). דבר זה נקרא בספרות המחשבה והנסתר בשם "חומר", וכאמור, לכל "חומר" ישנם 6 צדדים. לעומת זאת הספרה 7 פירושה "צורה", שהכוונה לעצם החפץ. דוגמה לדבר: לשולחן ישנם 6 צדדים, אך מלבד 6 צדדיו יש לו גם פן נוסף ומרכזי והוא היותו "שולחן" ולא "סתם 6 צדדים". בספרות הקבלית מוגדרת

הספרה 7 במונח "הנקודה האמצעית", שפירושה "הצורה".

לעומת זאת, הספרה 8 נחשבת להמשך הדבר והוא "התכלית". כפי הנאמר, לכל חפץ ישנם 6 צדדים, וגם אלמנט שביעי נוסף והוא צורתו המיוחדת. כעת נתווסף בו אלמנט והוא תכליתו, לשם מה הוא נוצר ומה תפקידו. הספרה השמינית הזאת אינה נמצאת בגוף החפץ הגשמי אלא אופפת עליו ועל רוחו. חלק זה אינו נחשב לדבר "גשמי", אלא לחלק רוחני, הנמצא מעל החפץ, מעל הטבע.

המהר"ל מפראג מסביר שהספרה 6 רומזת לחיי הגשם בעולם, לששת ימי השבוע, כאשר שבת, הספרה 7, רומזת לשבת, שהיא אמנם קשורה עדיין לחיי העולם הזה, אך שבת היא כבר "מעין עולם הבא", מדובר בתחילתו של עולם רוחני, הנושק עדיין לחיי המעשה. מנגד, הספרה 8 רומזת לעולם הרוחני עצמו, שאפילו נביאים לא השיגוהו (ולכן אין כמעט איזכורים בתורה בצורה ברורה לחיי העולם הבא). "שמונה" הוא היום השמיני של חנוכה, כפי ש"שמונה" היא הספרה השלטת בברית המילה ובשמיני עצרת, שהוא חגו של הקב"ה.

הגה"צ רבי אליהו אליעזר דסלר זצ"ל בספרו "מכתב מאליהו" מסכים גם הוא עם הבחנותיהם של חכמי המחשבה והחסידות, אך הוא מתקשה בספרו כיצד נוכל "להשיג את השמונה" בחיי המעשה והאם נוכל לפשט את הדברים הגבוהים לכאורה, אל חיי היום- יום שלנו. לדבריו, השגות אלו נמצאות אצל כל יהודי, עמוק עמוק בפנימיותו, למרות שהוא אינו יודע זאת.

הגרא"א דסלר כותב הכוחות הפנימיים של האדם שורשם עמוק בלב האדם והינם נמצאים מתחת לסף הכרתו. כיצד הדבר בא לידי ביטוי? במעשים, שלפעמים אין כל שליטה רציונאלית עליהם. הוא ממשיל את הדבר, בשם רבי ישראל מסלנט זצ"ל, לרב שיש לו תלמיד אהוב במיוחד, שהוא אוהבו אהבה עזה והוא עושה לו נחת רוח רבה, כאשר מנגד יש לו לאותו הרב בן סורר, המרגיז אותו והגורם לו צער רב, ולכן הוא מרחיקו. כעת נראה מה יקרה בשעת לילה מאוחרת, כשלפתע תפרוץ שריפה. את מי יציל האב- הרב באופן אינסטינקטיבי? למיטתו של מי משניהם, התלמיד האהוב או הבן הסורר, הוא ירוץ קודם? אל בנו, ללא ספק. מדוע? והרי הוא אוהב אותו לכאורה פחות מאשר את תלמידו הטוב?

התשובה היא, כן. נכון שכלפי חוץ נראה שהרב- האב אוהב את תלמידו הטוב יותר מבנו, אך בשעת מבחן אמיתית, מתעוררת אהבתו הפנימית לבנו פי כמה מאשר לתלמידו. אם נשאל אותו לאחר מעשה מדוע נהג כך, יתקשה הוא להסביר את מעשיו,

מפני שקשר כזה הוא לעיתים קשר אהבה של מתחת לסף הכרתו.

ואמנם, יש לנו, בתוכי תוכינו, הכרה פנימית עמוקה בדברים גבוהים, מתחת לסף ההכרה. השאלה היא: כיצד נוכל להגיע לדרגות גבוהות שכאלה? כיצד נוכל להעצים את הרגשות הפנימיות האלה החוצה? כאן באים חכמי הנפש וסוברים, כך לדברי הגרא"א דסלר זצ"ל, שניתן להגיע ל"ספרה שמונה אמיתית שלנו" דרך עבודה חיצונית ומעשית קבועה. נעבוד קשה בדרך המעשה. נעשה מה שאנו יכולים לעשות, נקיים תורה ומצוות בכל כוחינו והנה, הכוחות הפנימיים שלנו יצוצו לבסוף.

אנחנו מצויים עמוק בספרה- 6, בששת ימי המעשה? אנו רק נוגעים בספרה- 7, מתקרבים קצת "לעולם הבא", ומה עם הספרה- 8? מה עם השגות גבוהות יותר, רוחניות ונעלות? אל דאגה, נגיע לבסוף אליהם על ידי עבודה טובה ומאומצת. אין צורך לחפש אחר עולמות גבוהים ופנימיים. הם יגיעו אלינו מעצמם, יצוצו לבסוף מתוך סף הכרתנו.

הרבי מבלאזוב זצוק"ל כתב דבר נפלא: "בטעם שלא תיקנו בחנוכה משתה ושמחה, יש לומר כיון שבימים אלו נגמר החותם לטובה, כנודע מדברי הספרים הקדושים, לכן אין לנהוג בהם בשמחה יתירה מחמת אימת הדין". ועל אותו העקרון מוסיף הוא שבשבת חנוכה יוצאת תמיד בפרשת מקץ, שהוא ראשי תיבות למ'מון ק'ול צ'ום, שהם תשובה ותפילה וצדקה. לדבריו, המילים 'תשובה תפילה וצדקה מעבירים את רוע הגזירה" עולים בגימטריא ל- 8 פעמים "נר חנוכה"...

לא אומרים "במה מדליקין"

השולחן ערוך (סימן ער) כתב שישנם הנוהגים שלא לומר את פרק "במה מדליקין" בשבת חנוכה, וביאר הט"ז שהסיבה היא משום שבפרק זה מובאת דעתו של רבי טרפון, שרק שמן זית כשר לנר שבת, ואילו לנר חנוכה - כל השמנים כשרים, ויש בזה משום פחיתות כבוד לחנוכה. המשנה ברורה מביא טעם נוסף, לפי שהשמנים הפסולים הנזכרים בפרק זה, אינם פסולים אלא לנר שבת ולא לנר חנוכה. הגאון בעל "בן איש חי" זצוק"ל כתב: "ירבה בסעודת שבת של חנוכה יותר משאר שבתות השנה". ומובא בספרים שאכן ישנו מנהג להוסיף עוד מאכל אחד בשבת חנוכה.

ראש חודש טבת יחול בשבת הקרובה, ובבית הכנסת מוציאים שלשה ספרים. קוראים ששה עליות בפרשת השבוע, ובספר התורה השני קוראים עלייה אחת, בקריאת ראש חודש ומתחילים במילים "וביום השבת", ובספר תורה השלישי קוראים את מפטיר בנושאים של חנוכה (קרבנות

הנשיאים), ומפטירים את הפטרת "רני ושמחי". הביאור הלכה (ד"ה ואם) שכאשר בר"ח טבת שחל בשבת טעו ולאחר הקריאה בספר התורה הראשון, פתחו בטעות את הספר התורה של קריאת חנוכה ולא של ראש חודש, אם עדיין העולה לתורה לא בירך את ברכות התורה, יניחוהו ויפתחו את ספר התורה של ר"ח. בספר אשי ישראל כתב שיש לעיין במקרה שהוציאו רק שני ספרי תורה, האם מוטב לגלול את ספר התורה שכבר מונח על הבימה, או שמוטב להוציא מארון הקודש ספר תורה אחר לקריאה של ראש חודש? והשיב הגר"ח קניבסקי זצ"ל: אולי מוטב לגלול.

הרמ"א פסק שבשבת חנוכה אין אומרים "צדקתך" במנחה, בגלל שבשבת חנוכה אומרים "הלל", וכלל הוא, שכל שבת שיש בה "הלל" - אין בה "צדקתך" (אבודרהם במנחה של שבת).

בסידורים מסויימים הודפס זמר לשבת חנוכה המתחיל במלים "אכלו משמנים". שמו של מחבר השיר הוא אברהם, והוא רמוז באותיות שבראשי הבתים. ובטעות יחסוהו לרבי אברהם אבן עזרא. שיר זה נדפס במחזור סלוניקי, (סביוניטה, שנת ה' שיז); בזמירות לליל שבת, (פרנקפורט דמיין, שנת תרפב) ובסידור "בית יעקב" המיוסד על סידור יעב"ץ, (אולם אינו אלא תוספת המדפיסים, כי שיר זה אינו מופיע בסידור "עמודי שמים", שהוא סידור יעב"ץ המקורי).

הפוסקים (שו"ת מהר"י ברונא, תלמידו של בעל תרומת הדשן, סימן קלז; ארחות חיים; פתחי תשובה סימן תרע סעיף ב) כתבו שאין לשיר זמר זה, בגלל שזמר זה לא חובר על ידי תלמיד חכם , אלא על ידי לץ ופוחז (מאורי אור, באר שבע, דף פא, ב).

הלכות... שבת חנוכה

ידידי הרה"ג רבי גמליאל רבינוביץ שליט"א מביא בספרו הנלבב 'פרדס יוסף' על חנוכה רשימת הלכות שבת מעניינות, הנוגעות לשבת חנוכה שלפנינו. נביא חלק מדבריו: כאשר נשברו כוסיות השמן של נרות החנוכה, ויש בחדר ילדים או כאלו שיתקשו להיזהר מהשברים, מותר לפנות את השברים שלא יזיקו, ומותר לנקות בידים את השברים. (שו"ע או"ח סימן ש"ח סעיף ו')

שמן למאור, שראוי רק להדלקה, ולא לאכילה, דינו כמוקצה מחמת גופו, ואסור לטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. (משנת אהרן סימן ל'). פתילה שלא דלקה בערב שבת בין השמשות, והיא ראויה עדיין לשימוש, מותר לטלטלה לצורך גופו, או לצורך מקומו. פתילה שדלק בערב שבת בין השמשות, אע"פ שנכבה כבר, אסור לטלטלו כלל בשבת זו. נר של שעוה, אפילו דלק כבר בחול, או בשבת

שעברה, כל שהוא עדיין ראוי להדלקה, מותר לטלטלו לצורך גופו או מקומו. (משנה ברורה סימן ש״ח ס״ק ל״ד).

כוסיות מזכוכית מנרות חנוכה, העומדות ליפול, מותר לתפסן בידו, ולמנוע את שבירתם, [גם אם השמן דלק בהם בערב שבת] כדי שלא יזוקו בהן התינוקות שבבית. (תורת המוקצה פ״ה עמוד קמ״ד, ושו״ת בצל החכמה ח״ה סימן נ״ז). כוסיות שמן מוכנות להדלקה, שצריכים לשבור את הפקק לפני ההשתמשות. אסור לטלטלם. (משנת אהרן סימן ח׳). אסור לטלטל גפרורים, אפילו לצורך גופו, או מקומם. (מרן הגר״נ קרליץ שליט״א, חוט שני הלכות שבת ח״ג עמוד פ״ב)

כשמדליקים חנוכיה על כסא וכדומה, וההורים מפחדים שילדים יפילו את החנוכיה, אסור בשבת לטלטל הכסא עם החנוכיה, ולכן יניח בערב שבת על הכסא דבר היתר חשוב, כמו ספר שצריך לכבוד שבת, ואז נעשה הכסא בסיס לאיסור ולהיתר, וההיתר חשוב לו עכשיו יותר מהאיסור, ומותר לטלטל את הכסא. (שו״ת מקדש ישראל, על חנוכה).

סביבון רגיל אינו מוקצה בשבת, למרות שאסור לשחק בסביבון באופן שעל ידי שיפול הסביבון בצד מסויים, יזכו המשחקים בחפץ כלשהו. (הגרי״א דינר בגליון הלכות מים חיים עמוד 36). סביבון מנגן אסור לטלטלו. (ספר לוח המוקצה עמוד רל״ח)

שימו לב להלכה מעניינת: אין לטלטל עלוני הצדקה ממגביות חנוכה, המתארים את מצוקות המשפחות, כאבם ובכיים. (קובץ אור עמרם, עמוד ל״ד, ומשנת אהרן, סימן כ״ב).

סופגניה המונחת במקפיא, אינה מוקצה. (שו״ת שרגא המאיר ח״ג סימן ק׳). משחקי פאזל, שמחוברים הרבה חלקים אחד לשני עד שנעשה ציור של מנורה, יש להחמיר שלא לטלטלם כי אם לצורך גופו או מקומו, (שו״ת שבט הלוי ח״ט סימן ע״ח).

ילד קטן שמחזיק בידו נרות חנוכה, יש להחמיר שלא לאחוז בידו. (משנת אהרן סימן כ״ז). מותר לטלטל תמונות של הדלקת נרות חנוכה בחצרות אדמו״רים ורבנים. (שלמי יהודה פ״ג סעיף י״ד).

דף עם ברכת נר חנוכה, אינו מוקצה, משום שאפשר ללמוד ממנו. (קצות השבת עמוד קס״ד). חתן שקיבל חנוכיה לחנוכה, ואינו מדליק בו עד אחרי החתונה, לא יטלטלו אפילו לצורך גופו או מקומו. (נטעי גבריאל על חנוכה, פרק כ״א סעיף י״ד).

יהודי שקיבל מטבע דמי חנוכה מאדמו״ר לשמירה, וכדומה, מותר לטלטלו בשבת לצורך שמירה. (שו״ת תשובות והנהגות ח״א סימן רל״ו).

ולשאלה מעניינת, שכמעט כולנו נתקלים בה. יהודי שלא הכין מערב שבת את הנרות להדלקה במוצאי שבת, ורוצה בשבת לומר לבני ביתו שיכינו את הנרות או השמן בחנוכיה מיד במוצאי שבת, כדי שיוכל להדליק בהקדם האפשרי, עלינו לדעת האם מותר לומר זאת בשבת, שהרי השו"ע פסק שכל דבר שאין בו צד היתר לעשותו בשבת, אסור לומר לחבירו שיעשהו לאחר השבת, ואפילו אם אין בו אלא איסור דרבנן, גם כן אסור. הגרב"צ פלמן זצ"ל כותב בספרו בשלמי תודה (סי' כ"ח אות ה) שיתכן שמותר לומר לבני הבית בשבת, להכין שמן ופתילות מיד בצאת השבת, משום שזהו דבר מצוה, ואף שהמשנה ברורה כתב שיש אוסרים אפילו בדבר מצוה, אבל האליה רבא, מאמר מרדכי והברכי יוסף התירו לדבר מצוה.ואמנם מרן הגר"ח קניבסקי אסר לעשות זאת.

מרן הגאון רבי חיים קניבסקי זצ"ל מספר שבביתם שיחקו הילדים בסביבון בחנוכה, אך אביו הסטייפלר לא הרשה להם לשחק בו בשבת, משום שהדבר דומה ל"מקח וממכר" האסור בשבת. הרב גמליאל רבינוביץ' שליט"א שאל את הגרח"ק בענין משחק הסביבון, והגר"ח קניבסקי זצ"ל השיב לו שאצלם נהגו שרק הילדים, ולא המבוגרים, משחקים בסביבון.

מניני המזדרזים

באחד מבתי הכנסיות בעיר אירגנו כמה יוצאי ירושלים של מעלה מנין לתפילת ערבית במוצאי שבת חנוכה, לאחר 18 דקות לאחר השקיעה. רב בית הכנסת הקפיד על כך ואמר שכאן בבית הכנסת מקפידים להתפלל מעריב 40 דקות לאחר השקיעה ולא קודם, ויתכן שתצא מכך תקלה לחלק מהמתפללים, שאינם בקיאים בדינים אלו, ויסברו שניתן לארגן מנינים גם בכל ימות השנה לפני הזמן המקובל בבית הכנסת. לכן הציע רב בית המדרש שאלו שרוצים להזדר בהדלקת הנרות במוצ"ש, יארגנו לעצמם מנין כרצונם, אך לא בתוככי בית הכנסת. זוהי אכן הנהגה השקפתית, השייכת לבית כנסת זה או אחר, וכדאי הוא רב בית הכנסת לקבוע את הליכות קהילתו. אך בודאי שישנו מקום רציני בהלכה, להתפלל מעריב במוצ"ש אף בשעה מוקדמת יותר מהרגיל, ובודאי שמצוה להזדרז ולהדליק נרות מוקדם ככל האפשר.

וכך כתוב ב'מעשה רב' (רלז) בשם אדונינו הגר"א ז"ל מוילנא: "בחנוכה במוצאי שבת מזדרזין מאד להתפלל תפילת ערבית במוקדם האפשרי, כדי שלא יעבור זמן ההדלקה ויפסיד הברכה. ושמענו שפעם אחת איחר אחד מהמתפללים אצלו תפילת מעריב במוצ"ש, וציווה שידליק מקודם נר חנוכה ואחר כך יתפלל. ואין אומרים

"ויתן לך" קודם הבדלה, כדי להקדים הדלקת נר חנוכה בזמנה".

הפרושים בירושלים נהגו להתפלל מעריב במוצ"ש ולרוץ הביתה, כדי להדליק מיד נר חנוכה, כדברי הגר"א. על מרן הגר"ש סלנט זצ"ל מסופר שנכנס דרך החלון, כדי להספיק עוד שניה או שתיים בהדלקת נרות החנוכה. על סבי זקני הגה"צ המקובל רבי אפרים שמואל לרנר זצ"ל, מייסד ביהכנ"ס הגר"א בשכונת שערי חסד בירושלים, מספרים במשפחתנו שתמיד היה זריז למצוות, אך במוצ"ש היה רץ במהירות הבזק מיד לאחר מעריב, כדי להדליק מיד נרות חנוכה.

יש לדון בדברים אלו, משום שהגר"א ציווה להזדרז ולהדליק מיד " כדי שלא יעבור זמן ההדלקה ויפסיד הברכה". דברים אלו מבוססים על דין נוסף שמובא ב"מעשה רב" בשם הגר"א , לפיו "חצי שעה אחר זמן כלות רגל מן השוק, מדליק בלי ברכה" (וראו במקורות וביאורים שם). ולפי זה בימינו, כאשר זמן ה"תכלה רגל מן השוק" הוא מאוחר הרבה יותר, לכאורה אין ענין להזדרז כל כך. ואולם לכאורה ישנו ענין להזדרז ולהדליק, כדי להרויח את הדלקת הנרות לפי הדעות הסוברות שצאת הכוכבים היא מאוחרת יותר, ואם מדליק נרות מיד לאחר מעריב, נמצא מדליק בזמן צאת הכוכבים לפי הדעות הסבורות שזמן זה הוא מאוחר יותר. וכמו כן כשמדליקים נרות מיד, מרויחים בכך גם הדלקה בתוך חצי שעה לשקיעת החמה, לפי הדעות ששקיעת החמה היא מאוחרת יותר. (אדם שמתפלל מעריב 18 דקות לאחר שקיעת החמה, ומדליק נרות כעבור 10 דקות, הרויח בכך שהדליק נרות בתוך חצי שעה לשקיעה).

ועוד כתבו שם בשם הגר"א ז"ל: "נר חנוכה קודם להדלקה לנר שבת וגם קודם להבדלה".

נחלקו הפוסקים האם מדליקים קודם נר הבדלה, כי הוא תדיר יותר או נר חנוכה, וכתב המשנה ברורה ש"עביד כמר עביד ועביד כמר עביד" ושכל אחד יעשה כמנהג אבותיו ורבותיו. ואכן, רוב היהודים מדליקים קודם נר הבדלה ולאחר מכן נר חנוכה, (וכך פסק להלכה הגאון הבן איש חי, והמאור ושמש כתב שכך נהג רבו ה' אך ההולכים בשיטת הגר"א (כמוני, למשל...) מדליקים קודם נר חנוכה. וכך כתבו לנהוג בחיי אדם (כלל קנד סל"ז), בשו"ת אבני נזר (או"ח סימן תצט), וכך נהג רבנו החתם סופר זי"ע.

הגרי"ח זוננפלד היה נוהג לבקש שיכינו לו את החנוכה בפתח ביתו, וכשהגיע לדלת ביתו היה פוגש לראשונה את נרות החנוכה והדליקם לפני הבדלה, שהרי "אין מעבירין על המצוות"...

מרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל היה נוהג בכל שבת להחמיר בעשיית

מלאכה כשיטת רבנו תם, אך אמר במפורש שעושה זאת לחומרא ולא מעיקר הדין, ולכן במוצאי שבת חנוכה מיהר להדליק נרות מיד לאחר מעריב. וכך הורה מרן הגרי"ש אלישיב זצ"ל, שאלו ששומרים על זמן "רבנו תם" משום שסבורים שכך היא ההלכה, ידליקו נרות רק בזמן "רבנו תם", אך אלו שנוהגים להחמיר כשיטה זו, בתור חומרא ולא בתור הלכה פסוקה, אזי במוצאי שבת חנוכה ידליקו נרות מיד ולא ימתינו לזמן "רבנו תם". וכידוע שהגר"ח מבריסק זצ"ל הדליק נרות חנוכה מיד בשובו ממעריב ולא המתין לזמן "רבנו תם", משום שנהג כדעה זו רק בתור חומרא, אך בנו הגרי"ז מבריסק, שסבר שיש לנהוג בשיטת רבנו תם על פי ההלכה ולא רק כחומרא, המתין והדליק נרות חנוכה רק בזמן מוצ"ש לפי שיטת רבנו תם (וראו בשו"ת אגרות משה ח"ד סימן סב).

מה ענין נורות צבעוניות לנר חנוכה?

בחודש כסלו בשנה שעברה ביקשתי מבני ביתי שינסו למצוא בחנויות נורות צבעוניות דולקות ונכבות, כאלו שמשמשות לקישוט סוכה ססגוני, כיון שחנוכה מתקרב.

"אבא", הזכירו הילדים, "לא תולים קישוטים בחנוכה. רק בסוכות"...

אנו מתגוררים בבנין רב קומות ודירתנו נמצאת למעלה מעשרים אמה. נר חנוכה שהונח למעלה מעשרים אמה-פסול. ומה עושים דיירי הקומות הגבוהות, שדירתם גבוהה מעשרים אמה? ה"שער הציון" כתב: "אם אכן החלון גבוה מקרקע רשות הרבים למעלה מעשרים אמה ואין היכר לבני רשות הרבים, אז טוב יותר להניח בפתח". מרן הגר"ש ואזנר שליט"א (שבה"ל ח"ד ס"ה) כתב שאם ישנם בסביבה עוד בניינים רבי קומות, והמתגוררים בבניינים ממול יכולים להביט בנרות, ידליק בחלון הפונה אליהם. ואולם דעת רבינו הגרי"ש אלישיב זצוק"ל היא שחז"ל תיקנו פרסומי ניסא רק לעוברים ושבים ברחוב ולא לדיירי הבנינים שממול, ובמקרה כזה ידליק בפתח דירתו (ויהיה בכך מעט פרסום הנס לעוברים ושבים בחדר המדרגות) או בפתח הכניסה לחדר המדרגות. וכן הובא בשם מרן הגרש"ז אוירבך זצ"ל שידליק בפתח הדירה, הגם שאין דיירים סמוכים לדירתו ולא יראו את נרותיו, ולא ידליק בחלון, למרות שמהבניינים ממול ניתן להביט לביתו. אולם בשנותיו האחרונות הורה הגרשז"א זצ"ל שניתן להדליק בחלון למעלה מעשרים אמה.

הגמרא בעירובין (ג,א) אומרת שכשישנה קורה במבוי

למעלה מעשרים אמה, צריך למעט אותה בגובהה, אך כשיש בקורה או בצידה אמלתרא, אין צורך למעט את הקורה. "אמלתרא" הוא דבר המושך במיוחד את העין להביט בו, כדוגמת קיומם של קיני עופות על הקורה, ציורי עופות או כל דבר אחר המושך את העין.

ואם כן, אולי נמצא פתרון נפלא לדיירי הקומות הגבוהות מעשרים אמה. נעמיד את החנוכיה בחלון, למרות שהחלון הוא למעלה מעשרים אמה, אך נציב לצד החנוכיה דבר מה המושך את העין, כמו נורות צבעוניות מרצדות או שלט מואר של "חנוכה שמח" מלווה בציורים ססגוניים, והנה ה"אמלתרא" תגרום לכך שהאנשים יביטו למעלה, למרומי הקומה העליונה, ואז יביטו גם בנרות החנוכה, ובכך נכשיר את הדלקת הנרות. האמנם?

השפת אמת (סוכה ב, א) מסתפק האם מועיל להניח דבר המושך את העין בסוכה הגבוהה למעלה מעשרים אמה, ובשו"ת "עני בן פחמא" (או"ח סל"ב) וכן כ"ק האדמו"ר רבי חיים מאנטניא זצוק"ל דנו בשאלה זו לגבי נרות חנוכה, שאם כשמניחים "אמלתרא" למעלה מעשרים אמה, ניתן להכשיר בכך את המבוי, אם כן מדוע שנרות החנוכה עצמם, שדולקים ומאירים את העיניים וכולם שמים אליהם לב, לא נחשבים בעצמם ל"אמלתרא"?! (וראו במאמר רבי ישראל דנדרוביץ בספר "פרדס יוסף החדש" לחנוכה ובמאמר רבי דוד יצחק הופנר בספר "ברכת אריה").

הגרב"צ פלמן שליט"א בספרו "שלמי תודה" הסתפק האם מועיל "אמלתרא" בנרות חנוכה ואילו הגר"מ שטרנבוך שליט"א (בשו"ת תשובות והנהגות) כותב ש"שמעתי שיש הדרים למעלה מעשרים אמה, שנוהגים להאיר את החלון שבו הדליקו את הנרות, באורות צבעוניים וכדומה, כדי למשוך את העין, ודומה לאמלתרא, שהיא קורה מצוירת במיני צבעוניים, שנאמר בגמרא בעירובין ונפסק בשו"ע שכיוון שהיא מושכת את העין והכל מסתכלים בה, יש היכר ומועיל גם כשהניחה לקורת מבוי למעלה מעשרים אמה, וא"כ הוא הדין כאן בנר חנוכה, שיוצא המצוה כהלכתה".

****

בשנה שעברה, לאחר שגיליתי את דיון האחרונים בענין, הדלקתי חנוכיה אחת בחלון הפונה לעבר הישיבה הסמוכה לביתי, וחיברתי נורות צבעוניות מסביב, כדי שימשכו את עיני הבחורים שבישיבה ממול, (זאת בצירוף כשרות החנוכיה, אותה ראו בני הבית עצמם). ובנוסף הדלקתי חנוכיה נוספת בפתח הבית, כדי לצאת את הדעות הסוברות שאמלתרא אינה מועילה בחנוכיה למעלה מעשרים אמה. ואכן, בחורים רבים סיפרו לי שהנורות

הצבעוניות משכו את תשומת ליבם והם ראו גם את נרות החנוכה. סיפרתי על כך למו"ר מרן הגר"ח קניבסקי זצ"ל, אך דעתו לא היתה נוחה מרעיון זה, אך לא ירדתי לסוף דעתו בענין. השבוע שאלתיו (באמצעות נכדו חביבו רבי יעקב קניבסקי זצ"ל) שוב לדעתו, ומרן שליט"א השיב: "כבר דיברו על זה באחרונים, וכיוון שעל חנוכה לא נאמר שאמלתרא מועיל, לא עושים כן".

יתכן להוסיף שאמלתרא אינה מועילה בנרות חנוכה משתי סברות:

א) ישנה מחלוקת בראשונים האם האמלתרא צריכה להיות בגוף קורת המבוי, שעל הקורה עצמה יצוירו ציוריים מעניינים, או שמספיק שנניח היכר חיצוני המושך את העין. לפיכך, לפחות לדעות הראשונים הללו, אם נוסיף נרות צבעוניות ליד נרות החנוכה, לא ייחשב הדבר לאמלתרא.

ב) אמלתרא מועילה דוקא במבוי, משום שחז"ל הצריכו שיהיה היכר בראיית המבוי, ואיפשרו שההיכר ייעשה על ידי דבר חיצוני, אך בסוכה צריך שהעין תקלוט את הסוכה עצמה, ("דאמר קרא "למען ידעו דורותיכם כי בסכות הושבתי את בני ישראל", עד עשרים אמה אדם יודע שהוא דר בסוכה, למעלה מעשרים אמה אין אדם יודע שדר בסוכה, משום דלא שלטא בה עינא" -סוכה ב,א), ולא שיראוה בעזרת גורם חיצוני. ולפיכך יתכן שנרות החנוכה דומים לסוכה ולא למבוי, ועלינו לראות את הנרות עצמם, מבלי שנראה אותם רק בסיוע נורות צבעוניות.

כעת ראיתי שרבינו מרן הגרי"ש אלישיב זצוק"ל (בס' שבות יצחק) ומרן הגרש"ז אוירבך זצוק"ל (בס' הליכות שלמה) פסקו שהמדליק נרות חנוכה למעלה מעשרים אמה, למרות שהכותל מצויר ומושך את העין, אין הדלקתו שלמה. רבותינו זצוק"ל מוכיחים זאת מעצם הדין עצמו, שאם הדלקת נרות חנוכה למעלה מעשרים אמה, פסולה, למרות שהנרות בעצמם מושכים את העין, הרי גם שלא יועיל להניח קישוטים או נורות ססגוניות כדי להכשיר את נרות החנוכה הניצבים למעלה מעשרים אמה. [ואמנם יתכן לחלק ולומר שנרות לא נחשבו בזמן חז"ל לאמלתרא, כיון שכולם השתמשו בתאורת הנרות בקביעות, ונרות לא משכו את העין כמו קיני ציפורים או ציורים. וגם בימינו, אף שבימים רגילים שמים לב לנרות הדולקים בחלון. אך בחנוכה, כשבכל בתי ישראל דולקים נרות בחלונות, האנשים אינם שמים כל כך לב לנרות חנוכה הדולקות למעלה מעשרים אמה].

ושנזכה לקיים את מצות הדלקת הנרות בהידור ובשמחה!

הגאון רבי צבי ורשנר שליט"א
מח"ס שמחת התורה ועו"ס

אם מותר לאבל על אביו להשתתף בסעודה שעושים לכבוד חנוכה

זאת חנוכה תשע"ח לפ"ק

למע"כ הגאון המופלג מו"ה הרב גמליאל הכהן רבינוביץ שליט"א מח"ס נפלאים

ע"ד ששאל אם מותר לאבל על אביו להשתתף בסעודה שעושים לכבוד חנוכה. הנה הרמ"א ביור"ד (סי' שצא ס"ב) כתב שהמנהג שלא לאכול בשום סעודה כל י"ב חדש אפילו בסעודת מצוה, והיינו שחוששים לדיעה הסוברת שאבל אסור להשתתף בסעודות מצוה אפילו שאין בה שמחה כמו סעודת נישואין. אבל זהו דוקא אם הוא חוץ לביתו, אבל בתוך הבית מקילין שאוכל בביתו בסעודת מצוה שאין בה שמחה.

ולענין סעודה בחנוכה כתב בגליון מהרש"א שם מהכנסת הגדולה שסעודת חנוכה הוי סעודת מצוה. וכ"כ שם בבית לחם יהודה בשם המהרש"ל. וכן משמע מפמ"ג סי' תרע (משב"ז אות ד) דסעודת חנוכה נחשב לסעודת מצוה לגבי אבלות. וא"כ מותר לאבל תוך י"ב להשתתף בסעודה גם מחוץ לביתו.

אבל ראיתי בספר ציוני הלכה (עמוד תפג) שכתב דכל דברי הכנסת הגדולה דסעודת חנוכה הוא סעודת מצוה, זהו לפי עיקר הדין שמותר לאבל לאכול בסעודת מצוה שאין בה שמחה, אבל לפי מה שקיבלו עליהם בני אשכנז שלא לאכול בשום סעודה שבעולם כמש"כ הרמ"א, ה"נ דאסור בסעודת חנוכה. וכתב דצ"ע על הגשר החיים שהעתיק למעשה את דברי הכנסת הגדולה שמותר לאבל תוך י"ב חודש להשתתף בסעודת חנוכה.

אבל דבריו לא נראין נכונים, דכשיש לו חלק במצוה מותר לאבל לאכול בסעודה גם מחוץ לביתו, וכמש"כ שם הרמ"א בהמשך דבריו לגבי סעודת ברית מילה, שאם הוא בעל ברית (בחכמת אדם כתב דהיינו הסנדק) או מוהל, מותר ליכנס למילה לאכול שם אם הוא לאחר ל' אע"פ שאין המילה בביתו. וכיו"ב כתב שם בבית לחם יהודה לגבי סעודת סיום, שאם הוא בעצמו למד מותר לאכול על סעודת סיום אפילו מחוץ לביתו. והיינו כיון שהשמחה היא שלו שרי, וא"כ ה"נ לגבי סעודת חנוכה מותר גם מחוץ לביתו כיון שהמצוה של פרסום הנס שייכת לכל אחד, [ומה שהביא שם בספר ציוני הלכה מדברי מרן הגרי"ש אלישיב

זצוק"ל לענין סעודת חנוכת הבית אינו ענין לכאן, דהתם איירי להשתתף בסעודת חנוכת הבית שעושה אחר].

וכיו"ב כתב הבכורי יעקב (סי' תרסט סק"ז) שגם אבל בתוך י"ב חודש יכול לאכול על סעודת חתן תורה ובראשית, שהרי בשו"ת מהר"ם מינץ התיר לאבל תוך י"ב חדש לאכול על סעודת סיום מסכתא. וכתב הבכורי יעקב שאף שהב"ח אוסר, מ"מ כבר חילק בבית לחם יהודה שזה דוקא היכא שהוא בעצמו לא למד רק רצה לסיים עם אחרים, והכא כל אחד מישראל סיים התורה ויש לו חלק בשמחת המצוה. ובמשנה ברורה שם (ס"ק ח) פסק כדבריו.

אמנם מה שהתיר הרמ"א לאכול בסעודת מצוה שהוא שייך למצוה הוא דוקא לאחר שלשים על אביו או אמו, אבל בתוך שלשים יש להחמיר, עי' ט"ז סק"ג.

ובעיקר הא דסעודת חנוכה נחשב לסעודת מצוה, הנה מדברי הרמ"א באו"ח סי' תרע ס"ב משמע דדוקא בצירוף שירות ותשבחות הוי סעודת מצוה. אבל במשנ"ב (ס"ק ז) משמע שאם עושה את הסעודה בכוונה כדי ליתן שבח למקום או לפרסם הנס או המצוה, אז הוי סעודת מצוה גם בלא שירות ותשבחות. וכן משמע שם בביאור הגר"א שם.

היוצא להלכה שאם הסעודה בתוך ביתו מותר לאבל תוך י"ב חודש להשתתף בסעודת חנוכה גם בתוך שלשים, ומחוץ לביתו יש להחמיר בתוך שלשים אבל לאחר שלשים או לשאר קרוביו לאחר שבעה מותר לו להשתתף בסעודה. אמנם לא יהיה בסעודה כלי זמר, דלא הותר גם בסעודת מצוה שמחה יתירה והיינו כשיש כלי זמר וריקודים כמו סעודת נישואין.

הגאון רבי ישראל טויב שליט"א
מח"ס תשובות ישראל ועו"ס

בענין נר חנוכה בבית מלון

בעזה"י החל"ד
כבוד הגר"מ חיים שליט"א אחדש"ת

א) שאל במי שנמצא בחנוכה בבית מלון ולפי הוראות בית המלון אסור להדליק אש בחדרים מחשש שריפה, האם יכול לעבור על ההוראות ולהדליק בחדרו נ"ח, או"ד יש כאן חשש גזל להדליק בחדר נגד דעת בעלי המלון וממילא הוי מצוה הבאה בעבירה.

והנה אע"פ שקרקע אינה נגזלת מ"מ יש בזה איסור מה"ת דלא תגזול, [כמבו' בשו"ע שע"ו ס"א], וכל שימוש שאדם עושה ברשות חבירו בלא רשותו עובר בלא תגזול, וא"כ לכאו' ה"נ בנידו"ד מה שמדליק הוי באיסור גזל כיון דהם לא מסכימים וזהו כל סמכותם לאסור הדבר שהמלון בבעלותם והם לא משכירים לשימוש זה.

ב) ברם יל"ד שהרי בכל מצוות עשה שאין רוצה לעשותה כופין אותו עד שתצא נפשו כמבו' כתובות פ"ו ב', ובודאי כופין אותו גם בממונו וכל דרכי הכפיות כשרים בזה לכופו לקיים מ"ע, וא"כ ה"נ כאן לאו כל כמיניהו לבטל מצוה מישראל, ואם חוששים משריפה שיסגרו הבית מלון לכל ימי חנוכה, ואם היה בידינו היינו כופין בשוטים את כל האורחים ולבעלי המלון שנמצאים שם להדליק נ"ח והיינו מכים אותן עד שיקיימו המצוה או עד שתצא נפשן, וכש"כ שנגיד שמותר לו להדליק ואין כאן איסור גזל כלל כיון דכופין אותן בשוטים על דבר זה, וכש"כ שנוטלין ממונן על דבר זה, וכן נוטלין רשותן על דבר זה.

ג) ונראה פשוט, דכמו דכופין עד שתצא נפשו כדי שיקיים הוא המצוה ה"נ כופין אותו לאפשר לאחרים לקיים מצוה דאם הוא מונע מהם לקיים מצוה כופין אותו בכל דרכי הכפייה שאפשר.

ואע"פ שיכולים בעלי המלון לומר שהם לא מפריעים לו לעזוב את המלון וללכת למקום אחר ושם יקיים מצוות חנוכה, מ"מ אין הדבר כן שהם השכירו לו לכך וכך ימים, והם מרויחים כסף גם בימי החנוכה ואינם סוגרים המלון, ממילא כופין אותן לאפשר לאורחי המלון לקיים מצוות בוראם, שהדבר לא יתכן להשכיר המלון ולא להרשות להדליק נ"ח, ואה"נ אפשר לכופם לסגור המלון בימי החנוכה, ועכ"פ עכשיו אנו מקיימים כאן דין

כפייה בזה שמדליקים ולא איכפת לן שהם אוסרים ואין כאן גזל כיון דזה מדרכי כפייה על המצווה.

ד) ויל"ע אם בעלי המלון גויים איך הדין, ונראה דגם בגוי שמונע מישראל מלקיים מצוות כופין אותו עד שתצא נפשו, ואינם יכולים גם להשכיר המלון ליהודים וגם למנוע מהם לקיים המצוות, ממילא זהו דרך הכפייה כאן שמדליקים נ"ח בחדרים ולא מתחשבים שהם אוסרים אף שגזל עכו"ם אסור.

ה) ברם יל"ע באכסנאי שמדליקין עליו בביתו, וא"כ מעיקר הדין יכול לצאת בזה וא"כ אין לו רשות להדליק במלון, ועי' תרע"ז סעיף ג', ונראה דאה"נ אם מדליקין עליו בביתו אינו יכול להדליק במלון.

ו) ויל"ע אם המלון מסכים שידליקו בחדר אוכל, ונראה דבזה אינו יכול להדליק בחדרו, אלא יאכל ארוחותיו בחדר האוכל ושם ידליק כמבו' ברמ"א תרע"ז סעיף א' דמקום אכילה עיקר, ואף שפליגי הפוסקים בבחור ישיבה אם ידליק בחדר אוכל או בחדרו בפנימיה זהו משום שחדרו עיקר, אבל במלון אין חדרו עיקר ממילא מדליק שפיר בחדר האוכל.

ז) נמצא להלכה:

א. שמי שנמצא בבית מלון ואין מדליקין עליו בביתו יכול וחייב להדליק בחדרו ויאכל שם גם כן.

ב. ואם הם מרשים להדליק בחדר אוכל ידליק שם ולא בחדרו ויאכל בחדר האוכל.

ג. ואם מדליקין עליו בביתו לא ידליק בבית המלון כלל אא"כ הם מרשים לו להדליק שם.

ד. ואם לא יכול להדליק בחדרו במלון כי הם לא מאפשרים הדבר בגלאי עשן וכיוצ"ב [ואין מדליקין עליו בביתו] מחוייב לעזוב את המלון ולחזור לביתו או לשכור דירה, דלא דמי למי שאין לו בית דהוא יש לו בית ומחוייב בהדלקה.

ה. ואם יכול להדליק לכמה דקות [עד שיגלו הדבר] סגי בזה ויוצא בזה.

הדלקת נרות חנוכה בחולה קורונה

בעזה"י החל"ד
כבוד ידי"נ החכם השלם הגר"א פרינץ שליט"א אחדש"ת

א) בענין השאלה בחולה קורונ"ה נשוי עם אשה וילדים אשר מתגורר בדרך קבע בבית חמיו, וכל שנה רגיל להדליק נ"ח בצאת הכוכבים ועכשיו הוא חולה קורונ"ה ונמצא בחדרו, ואינו יכול להדליק בצאה"כ ביחד עם חמיו כדי שלא ידביקם ויש כאן כמה אפשרויות א. שידליק בחדרו ואין שם חלון לכיוון

הרחוב או בתים, ב. שידליק קודם צאה״כ לפני שחמיו ומשפחתו ידליקו, ג. שידליק לאחר שידליק חמיו וזה יהיה יותר מחצי שעה לאחר צאה״כ, והשאלה מה יעשה.

והנה בתשובות ישראל ח״ג סימנים ל״ו ל״ז ל״ח נתבאר בס״ד שאין שום מ״ד שהזמן הוא מצאה״כ ולכו״ע ופשוט להלכה שזמן הדלקת נ״ח בשקיעת החמה כמפורש בגמ׳ ולמנהג החזו״א מדליקין 20 דקות לאחר שקיעה א׳, עכ״פ אין שום שיטה של צאה״כ.

וכן נתבאר שם שאין שום דין של חצי שעה אלא זמן ההדלקה כל מקום ומקום עד שתכלה רגל מן הרחוב וברוב המקומות בזמננו זה עד 11, 12 בלילה וזה חיוב גמור לעשות נרות גדולות שידלקו עד שתכלה רגל מן השוק.

וכן נתבאר שם שאין שום בעיה אם מדליק מאוחר יותר מחצי שעה וזה לכתחילה גמור כיון דעדיין יש עוברים ושבים ברחוב, אלא שלכתחילה צריך להדליק בשקעה״ח ושידלק עד 11 12 בלילה, אבל מי שאין לו נרות גדולות והם דולקים כגון שעתיים שלש שעות, בזה אין שום נפק״מ מתי מדליק והעיקר שידליק כשיש עוברים ושבים שיראו הנרות עד שייכבו.

ב) ולפי״ז בנידון שאלת כת״ר פשוט שידליק או בשקיעה״ח או אח״כ לפני צאה״כ וידליק בחלון שפונה לרחוב, ואח״כ ידליק חמיו מתי שרוצה [ואם חמיו היה שואל מה לעשות הוי מורינן ליה להדליק או בשקיעה או 20 דקות אחר השקיעה, ואם מנהגו כר״ת ידליק בשקיעה ב׳ שזה שקעה״ח של הגמ׳ שאמרה מצוותה משתשקע החמה], ואם חמיו מדליק בצאה״כ שידליק אז, עכ״פ זה שחולה קורנ״ה ידליק בשקעה״ח או 20 דקות לאח״כ כהחזו״א, ולא ידליק בחדרו כלל כיון שליכא שם פרסומי ניסא.

ואם לא יכל להדליק לפני חמיו ידליק אח״כ ואף שזה יותר מחצי שעה לאחר צאה״כ זה לכתחילה גמור כיון דיש עוברים ושבים ברחוב בדרך כלל עד 11 בלילה, וח״ו לא ידליק בחדרו שאין שם פרסום הנס.

ואין שום דין של תוך חצי שעה מצאה״כ וזה דברי הבל ורעות רוח לומר כן, והכל נתבאר בתשובות ישראל שם בראיות מכריעות ואין לזוז מן האמת.

ג) והנה חמיו שהוא בעה״ב יכול לטעון שאין רוצה שמישהו ידליק לפניו, כיון שאז ההדלקה שלו זה רק מהדרין ומן המהדרין כיון דיש כבר נרות דולקים בבית ומעיקר דינא סגי באחד מבני הבית שמדליק, וממילא חתנו ידליק לאחר שחמיו ידליק דהיינו לאחר צאה״כ וזה לכתחילה גמור.

ומה שאוכל בחדרו אי״ז מגרע ויכול להדליק בסלון או בחדר אחר

בחלון שפונה לרחוב דהכל נחשב ביתו כיון שדר שם בקביעות.

בדין חתן הדר בבית חמיו

ד) ואגב אורחא צ"ע לי איך דר השואל בבית חמיו, והא מבו' קידושין י"ב ב' דרב מנגיד על חתנא דדייר בי חמוה, ופירש"י שמא יכשל בחמותו שסתם חמות אוהבת את חתנה, וכן מבו' ב"ב צ"ח ב' דלאו דרכא דחתנא למידר בי חמוה, וקל מסובין חתן הדר בבית חמיו, וברשב"ם שם דאע"ג דאמרו בפסחים קי"ג הוי זהיר באשתך מחתנה הראשון הוא הדין לכל החתנים אלא שמן הראשון צריך ליזהר יותר.

וברמב"ם פכ"א מא"ב הט"ו כתב וכן אסרו חכמים על האיש שידור בבית חמיו שזו עזות פנים היא, ובראב"ד כתב שאם ייחד לו בית משכב מותר וזה כסברת הרמב"ם שזה עזות פנים שמשמש לפניו בכילה, [וכן מוכח בר"מ דכייל לה בהדי הדין דאכסנאי אסור בתשה"מ], אבל אם יש לו חדר בפנ"ע שרי, אבל לרש"י נראה דאין חילוק ולא מהני שיש לו חדר בפנ"ע.

ובתוס' ר"י הזקן בקידושין פירש דאיירי בארוס וארוסתו שדר בבית חמיו ואסור משום פריצותא, ולפי"ז בנשוי מותר.

ולר"י הזקן משמע שבאקראי שרי אפי' בארוס וארוסתו [של זמן הגמ' שהיתה מקודשת לו] ורק בדר בקביעות אסור.

ובשו"ע לא הביא הדין כלל, וצ"ע מ"ט.

ולפי"ז י"ל שאפשר לסמוך על שיטת הרמב"ם והראב"ד שאם ייחד לו חדר מותר, וכן לסברת ר"י הזקן לאחר נישואין מותר [ובמגדל עז נקט שהר"מ חולק על הראב"ד וס"ל כסברת רש"י משום חמותו, ותמוה דהר"מ כתב דזה עזות פנים ומוכח דאין הר"מ חולק על הראב"ד, וכן מוכח ממה שכייל לה בהדי אכסנאי.

ונמצא להלכה דיש להקל ביש לו חדר בפנ"ע.

עוד בהדלקה בחולה קורנ"ה

ה) עוד שאל הדר"ג שליט"א בחולה קורנ"ה נשוי [שגר בדירה משלו], שאין יכול לצאת מחדרו בשום אופן איך יעשו, ונראה דאשתו תדליק בחלון בבית בחדר הפונה לרחוב והוא יוצא בהדלקת אשתו.

וכן באלו שנוהגים להדליק בפנים הבית ודאי שעדיף שאשתו תדליק בסלון ביחד עם כל הבני הבית שיהיה להם פרסום הנס, והוא יוצא בהדלקת אשתו.

ואין לומר שידליק בחדרו ויוציאו החנוכיה לסלון, דהדלקה עושה מצוה, ומ"מ אם יכול להשאיר דלת חדרו פתוחה ידליק שם והבני בית

יעמדו מרחוק קצת ויהיה להם פרסומי ניסא, ורק אם א״א להדליק שם תדליק אשתו בסלון עם הילדים והוא יוצא בזה.

ובדרך כלל אין שום בעיה שהוא ייצא לסלון או לחלון וידליק שם והבני בית יעמדו קצת ממרחק, ואין חשש שיידבקו, ושומרי מצוה לא יידעו דבר רע.

בענין נר חנוכה במניני חצירות וחנויות

ו) אשר שאל אם מדליקין במניני חצירות וכו׳, וכבר נשאלנו בזה מידידינו הגאון רבי גמליאל רבינוביץ שליט״א, ואני מצרף לכת״ר התשובה שכתבנו בזה בס״ד.

לולב ואתרוג ושמן לחנוכה שהיו תחת המיטה

בעזה״י החל״ד
כבוד הגאון ריא״ס שליט״א אחדש״ת

א) נשאל הדר״ג האם מותר להניח לולב של מצוה תחת המיטה וכן שאל מה הדין לאחר סוכות דיש נוהגין לשמור הלולב עד שריפת חמץ וכן שאל בשמן ואתרוג.

והנה בפסחים קי״ב נזכר רק אוכלין ומשקין תחת המיטה רוח רעה שורה עליהן, ובירושלמי פ״ח ה״ג הוזכר רק תבשיל, ובשו״ע יור״ד קט״ז פסק לא יתן תבשיל ולא משקין תחת המיטה וכו׳, ובטור העתיק כהירושלמי שלא יתן תבשיל ולא הזכיר משקין, ונראה מדהזכיר השו״ע משקין ש״מ דנקט כגמ׳ דידן, וא״כ תבשיל לאו דוקא וה״ה פירות ולחם וכל האוכלין, [ואפשר דהב״י מפרש הירו׳ דתבשיל לאו דווקא וה״ה כל האוכלין בין חיין בין מבושלים, וצ״ע].

ב) עכ״פ בלולב פשוט דלא שייך רוח רעה דאי״ז אוכלין ומותר להניח לולבין תחת המיטה בין קודם סוכות בין בסוכות בין אחר סוכות, ורוח רעה בנידון דידן דתחת המיטה שייכת אך ורק באוכלין ומשקין.

ג) ולענין אתרוג ודאי דצריך ליזהר דבעינן היתר אכילה כמבו׳ סוכה ל״ה א׳, ואם אין לו אלא אתרוג שהיה תחת המיטה לא יברך עליו ויטלנו בלא ברכה [כיון די״א שבדיעבד מותר באכילה].

ד) ולענין שמן לחנוכה ודאי שזה לא מהודר כיון דלכתחילה צריך שיהיה השמן דומיא דמנורה שראוי לאכילה ואף שזה בגדר הידור מ״מ נמצא ששמן שהיה תחת המיטה אינו מהודר.

ובבא״ח [שנה ראשונה וישב דין י״ב ושנה ב׳ נח דין י״ז] כתב לאסור להדליק נר שבת ונרות חנוכה בשמן שתחת המיטה דמאוס לאכילה ונמאס למצוה משום הקריבהו נא לפחתך, ואם השמן מר ואינו בר אכילה אין שורה עליו רוח רעה ושרי.

ומבו' דאע"פ ששמן מר כשר לחנוכה ולנר שבת ולא בעינן ראוי לאכילה מ"מ דבר שהיה ראוי לאכילה ונמאס מאכילה גרע משום מיאוס והקריבהו נא לפחתך, [משא"כ שמן מר שפיר מביאים לפחתך להדלקה].

מיהו נתבאר לעיל דודאי יש הידור שיהא דומיא דמנורה שראוי לאכילה וזה בנר חנוכה, אבל בנר שבת אין הידור זה, ומ"מ בתחת המיטה מאיס כמבו' בבן איש חי.

ה) לעיל ס"ק ב' כתבנו דבלולב לא איכפת לן כלום תחת המיטה כיון דזה לא אוכל או משקה, וראיתי בספר שמירת הגוף והנפש [סי"ד דין ט"ז] הביא כן מספר מילי דחסידותא, והביא שם בשם ספר מיכלא דאסוותא שכתב דגם כלים אין להניח תחת המיטה, ובהערה שם הביא מרבנו גרשם ב"ב נ"ח א' שאסור להניח אוכלין ומשקין וכלים אחרים תחת המיטה מפני שרוח רעה שורה עליהן, ומהרשב"ם שם ליכא סרך ראיה, דמה שכתב עם הארץ כל דבר מניחין תחת מיטתן אוכלין וכלים, אין הכוונה שיש ר"ר בכלים אלא שנקט החילוק בין ע"ה לת"ח, [ובא לפרש הא דמיטה של ע"ה אוצר בלוס] וגם מת"ח מוכח דלא חיישינן בכלים דהא מנעלים הוא מניח תחת מראשותיו וכן סנדלין, וצ"ע איך נפרנס הא דמנעלים לרבנו גרשם.

והנה רבנו גרשם גופיה כתב לפרש שלמה רק מנעלים הניח הת"ח, משום שבכלים ואוכלין ומשקין איכא ר"ר, ומבו' דבמנעלים ליכא ר"ר גם לרבנו גרשם, וכלים אולי זה רק כלי אכילה.

ו) והנה אם נגיד שבכל דבר יש ר"ר יל"ד בלולב לפסול משום הקריבהו נא לפחתך דדבר ששורה עליו ר"ר אינו ראוי למצוה ומאיס, וי"ל דגם לכלים יש תקנה ברחיצה ג"פ או ד"פ, וכמו שזה מוריד מהידים ה"נ מהכלים ורק באוכלין ומשקין ל"ש רחיצה והר"ר שורה לעולם.

ז) ברם נ"פ דכמו דבמנעלים ליכא ר"ר כש"כ בלולב שהוא עץ בעלמא ליכא ר"ר.

ח) ונמצא להלכה:

א. מניחין לולב תחת המיטה ולא חיישינן כלל משום ר"ר.

ב. אתרוג שהיה תחת המיטה אין לברך עליו.

ג. במנעלים וכלים ליכא רוח רעה בתחת המיטה, וי"א שבכלים איכא ר"ר אבל במנעלים לכו"ע ליכא ר"ר בתחת המיטה, ובגמ' משמע שרק אוכלין ומשקין, ויש עיצה [בכלים] לרחצם ג' פעמים או ד' פעמים להגר"א.

ד. שמן זית שהיה תחת המיטה אינו מהודר לנר חנוכה כיון די"א דאסור באכילה ממילא לא הוי דומיא דמנורה, אבל לנר שבת שרי לכתחילה.

וי"א דשמן תחת המיטה פסול הן לשבת הן לחנוכה כיון דנפסל מאכילה יש בזה מיאוס והקריבהו נא לפחתך, [ובודאי אם אין לו שמן אחר ידליק בו בברכה].

שמן זית מר שאין ראוי לאכילה לכו"ע מותר להדליק בו אף שהיה תחת המיטה, דכיון דממילא אין ראוי לאכילה לא נפסל במה שהיה תחת המיטה, מיהו יש הידור שיהא דומיא דמנורה וכנ"ל.

ה. לפי השיטות שגם בכלים יש רוח רעה תחת המיטה יל"ד בשמן זית מר, ומסתבר לומר דמודו בזה, דדווקא בכלים של אכילה איכא ר"ר לשיטות אלו, ושמן מר דומה למנעלים דליכא ר"ר.

ו. וכן בגדים נ"פ דשרי תחת המיטה וליכא ר"ר דדמי למנעלים.

הגאון רבי אברהם מרדכי יוסף מרקסון שליט"א
מח"ס סימני המצוות ושא"ס

הדלקה בזמן כיום

בגמ' אי' מצותה משתשקע החמה עד שתכלה רגל מן השוק. ונחלקו הראשונים אם הכוונה לתחילת השקיעה, או לצאת הכוכבים שהוא גמר השקיעה. להלכה בשו"ע נפסק שזמנה בצה"כ. (ונחלקו הראשונים אם הכוונה בצה"כ של ר"ת או בצה"כ שלנו, למעשה המנהג הפשוט בצה"כ שלנו).

מנהגינו להדליק כעשרים דקות אחר השקיעה, וכ"נ כו"כ גדולים, בזה יוצאים ידי כל השיטות, מצד אחד כבר חשוך ולא נחשב שרגא בטיהרא, ומצד ב' עדיין לא נוהגים להתפלל ערבית בשעה זו, ואין חיוב להקדים ק"ש ותפילה מצד תדיר. (בדיעבד, אם איחר מעט, עדיף להדליק לפני מעריב, אף שהוא תדיר, מ"מ נ"ח י"א שזמנו עובר, ולכן יש להקדימו. גם י"א שתדיר נאמר רק כאשר רוצה לקיים את שני המצוות כעת. וכידוע בזמן הב"י, שנגמר ההדלקה ב5.17 בערך, הכריז המשמש ר"ב קורניק 'מ' זאל גיין צינען חנוכה ליכט, ובודאי הייתה כונתו שימהרו להדליק לפני תפילת מעריב. אולם אם עברה חצי שעה מצה"כ יש להקדים מעריב, ויש מקילים כשיש לו מנין קבוע בשעה מסוימת).

בשו"ע מובא י"א שאפשר להדליק מפלג המנחה, אולם כ' בפוסקים שזה דעת יחיד, ועדיף להדליק בשעה מאוחרת בלילה, מאשר לפני השקיעה, ואף כשהוא ממהר לצאת לדרך, עדיף שידליק אחר השקיעה ויסע מיד, ובשעת הצורך, די שידליק הנר הראשון והשאר ידליקו בני ביתו.

לתי' א' בגמ' זמן מצותה עד שתכלה רגל מן השוק. ונחלקו הראשונים כיצד נפסק להלכה, האם יש לחוש לתירוץ זה ולהדליק בלא ברכה לחוש לתי' הראשון, אבל עכ"פ זה רק ספק.

וכ"כ ראשונים כתבו שזה רק לכתחילה, אבל בדיעבד אפשר להדליק גם אח"כ. ומצינו דבר חידוש בחידושי הריטב"א (שבת כא, ב) וז"ל: דאי לא אדליק מדליק. פי' עד ההוא שיעורא בלחוד ומכאן ואילך עבר זמנו, וכתב הרב בעל התרומות ז"ל דהני מילי לדידהו שהיו מדליקין חוץ לפתח ואין היכר לבני רשות הרבים יותר, אבל אנן דמדליקינן בפנים ואין היכר אלא לבני הבית, יכול להדליק כל הלילה ועד עמוד השחר, ולפי פירוש זה יש לפרש דה"ק דאי לא אדליק מדליק בחוץ עד ההיא שעתא, אבל בתר הכין אינו

מדליק אלא בפנים, דלדידהו נמי ודאי משום דלא מצי למעבד היכירא לרשות הרבים לא נפטר מלעשות היכירא לו ולבני ביתו דהא לקמן אמרינן דבשעת הסכנה מדליקה על [שולחנו ודיו].

גם בחי׳ הרשב״א (שבת כא, ב) כותב: והא נמי דקתני עד שתכלה רגל מן השוק ופרישנא דאי לא אדליק מדליק. לאו למימרא דאי לא אדליק בתוך שיעור זה אינו מדליק, דהא תנן (מגילה כ, ב) כל שמצותו בלילה כשר כל הלילה, אלא שלא עשה מצוה כתקנה דליכא פרסומי ניסא כולי האי, ומיהו אי לא אדליק מדליק ולא הפסיד אלא כעושה מצוה שלא כתקנה לגמרי, וכן כתב מורי הרב ז״ל בהלכותיו.

ופירשו בתוספות דלא אמרו עד שתכלה רגל מן השוק אלא בדורות הללו שמדליקין בחוץ, אבל עכשיו שמדליקין בבית מבפנים כל שעה ושעה זימניה הוא דהא איכא פרסומי ניסא לאותם העומדים בבית, ומיהו לכתחילה מצוה להקדים ולהדליק משתשקע החמה מיד דזריזין מקדימין למצוות, ואמרינן לקמן (כג, ב) רב הונא הוה רגיל דחליף אפתחא דר׳ אבין נגרא חזא דהוה רגיל בשרגא אמר תרי גברי רברבי נפקי מהכא.

ולהלכה בשו״ע הלכות חנוכה סי׳ תרעב סעיף ב נפסק:

שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה, מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה שאז העם עוברים ושבים ואיכא פרסומי ניסא וכו׳, ומיהו ה״מ לכתחילה, אבל אם עבר זה הזמן ולא הדליק, מדליק והולך כל הלילה.

וע״ז מוסיף הרמ״א: י״א שבזמן הזה שמדליקין בפנים א״צ ליזהר ולהדליק קודם שתכלה רגל מן השוק (ד״ע וטור בשם תוספות), ומ״מ **טוב ליזהר גם בזמן הזה.**

בביאור הלכה מבאר טעם הרמ״א וז״ל: ומ״מ טוב ליזהר גם בזה״ז - שאע״פ שמדליקין בפנים, כיון שמדליקין בפתח הבית והוא פתוח יש הכירא לעוברים ושבים [טור].

לכאורה הסבר זה תמוה מאד, שהרי בזמן הרמ״א לא הדליקו בפתח הנראה בחוץ, כמ״ש בפירוש בדרכי משה. ועוד יש להבין, דלפי מש״כ כאן, נמצא שאם לא רואים כלל מבחוץ אין שום ענין בהדלקה בזמן, וכ״פ כותב המ״ב שיש להשתדל לא לאחר את עיקר זמן ההדלקה.

ויש שכתבו שטעם הרמ״א כמ״ש בכמה ראשונים שהוא מטעם זריזים מקדימים למצוות, לפי״ז אין הקפידא על הזמן בדיוק. אולם בעה״ש מבאר טעם הרמ״א שלכתחילה יש לעשות בזמן שתקנו חכמים.

בחי׳ מהרצ״א כ׳ חידוש, שמה שכ׳ הרמ״א שא״צ לדקדק, הכונה אם

איחר מהתחלת הזמן, אבל על תחילת הזמן יש להקפיד שזה עיקר תקנת חז"ל, אבל זה נכתב בסוגרים.

מצינו בלקט יושר (מנהגי מהרא"י איסרלן בעל תרוה"ד ח"א עמוד קנא ענין ד) והוא מדליק בתחילת הלילה משום דכמה בני אדם היו מצויין בביתו בתחילת הלילה. אבל הבחורים ושאר בני ביתו היו מדליקין כשרוצים לאכול, ולפעמים כשהיו הרבה נרות היו מדליקין קודם אכילה. ולא הניח אחד הבחורים להדליק קודם שהנר שלו הדליק כמעט שעור. וזכורני שאמר לבחורים, למה אתם כולם ממתינין עם ההדלקה עד שעת אכילה? הדליקו מקצתכם קודם, כדי שיהא הנס נראה כל הלילה! וגם נ"ל שהיה דוחק להם לדבק הנרות כלם בשעת אכילה סמוך לפתח בליל ג' או ד'.

נראה שהמנהג היה להדליק בשעת האכילה, שכולם היו מקובצים יחד. וזה גם לשון המגן אברהם (ס"ק ה' ומובא במ"ב סק"י) וידליק כשהוא לילה, ובני ביתו מקובצים יחד (מ"צ).

אולם אנו נוהגים לכתחילה להקפיד להדליק בזמן, הן לדיעות שיש לקיים המצוה בזמן שתקנו חז"ל, ויש לציין שי"א שזה מעכב (מהר"ל הגר"א ועוד).

הן מטעם זריזים מקדימין למצוות. ויש שכתבו שעל פי סוד זמן המצוה דווקא בשעה זו. (וראיתי לח"א הגר"ש פולאק מרבני סקויר, שדייק מהרשב"א הנ"ל שע"ז נאמר הזהיר בנר הו"ל בנים ת"ח. נזר התורה תשע"ב)

אולם ברור, שמי שאירע לו איזה אונס ובני ביתו לא יכולים להיות בזמן, רק יתאחרו קצת, בודאי עדיף שימתין לבואם, ולא ידליק לבדו בזמן, כיון שעיקר הזמן כיום הוא כאשר בני הבית נמצאים, כמו שנתבאר במ"א הנ"ל ועוד. (כמובן, עד מתי יש להמתין להם, הכל לפי הענין). אבל לכתחילה יש להשתדל שכולם יהיו בזמן המצוה.

בודאי אף מי שממהר לאיזה צורך, עדיף להדליק בזמן, אף שלא יוכל לשבת ליד הנרות וכו' כחצי שעה, מאשר להדליק מאוחר ולשבת על יד הנרות, שזה רק מנהג יפה בלבד.

במאירי יש חידוש שכ' ומ"מ לענין מה שאמרנו שלא יצא אחר זמן זה ידי הדלקה בזמנה, יראה לגדולי הדורות שלפנינו שלא נאמר אלא לאותם הזמנים שהיו מדליקים מבחוץ, וצריך היכר לעוברי דרכים, אבל בזמן הזה הואיל ואין אנו צריכים אלא להיכר בני הבית, ידליק מתי שירצה. וגדולי הצרפתים התירוהו אפי' עד שיעלה עמוד השחר, וכן נוהגים שם בני ישיבה להדליק אחר שעומדים מבית המדרש. אולם הגרשז"א והגרע"י (חזון עובדיה עמ' צו) הקפידו על המתמידים שרוצים להתחכם על אבותינו ואבות אבותינו, שנהגו להדר להדליק בזמן, ורצו להנהיג

סדרים רגילים, ולהדליק אחר הסדרים, משום ביטול תורה.

כתב הגרש"ז אויערבאך זצ"ל (הליכות שלמה עמ' רצו) שאף מי שתורתו אומנותו שבכל ימות השנה חוזר מבית המדרש לביתו מאוחר בלילה, מ"מ בימי חנוכה יש לו להזדרז לשוב הביתה מוקדם ככל האפשר, לקיים מצות הדלקת נרות חנוכה מיד עם צאת הכוכבים, ואע"פ שמצד הדין יכולה האשה להדליק עליו בביתו, והוא יוכל להמשיך בתלמודו, אע"פ כן אין ראוי לעשות כן. וכתב שם שהגרש"ז אויערבאך נתרעם ביותר על מי שרצה להנהיג בימי חנוכה סדר לימוד רגיל בכוללי האברכים, כמו בשאר ימות השנה, וידליקו נשותיהם נ"ח להוציאם י"ח, דליתא, כי לא טובים אנו מאבותינו שלא ביטלו תורה שבבית המדרש מימיהם, ובכל זאת בימי חנוכה נזדרזו לקיים מצוה חביבה זו בעצמם ובזמנה כתיקון חז"ל, והביא מ"ש בשעה"צ סי' ר"נ סק"ע שבמצוה המוטלת על גוף האדם קי"ל מצוה בו יותר מבשלוחו, ואין לחוש לביטול תורה וכו' עיי"ש.

א"כ לשו"ע ולרמ"א אפשר בדיעבד להדליק כל הלילה, ורש"ל כ' עד חצות, והמג"א כתב גם אח"כ, בתנאי שבני הבית ניעורים. ובמ"ב השמיט זמן חצות, רק כתב שאפשר להדליק כל הלילה בתנאי שבני הבית ניעורים. ובשעה"צ מביא מהחמד משה שתמה מדוע הפרסומי ניסא מעכב, ודעתו לברך גם כשאין עמו בני בית אחרים. אולם המ"ב כותב רק שאין למחות לנוהג כמותו. אבל כו"כ אחרונים הסכימו לפסקו, אגר"מ ועוד, וכן המנהג.

האם כיום צריך לדלוק יותר

יש פה שאלה, מצד אחד אנו אומרים שכיום הזמן שתכלה רגל מן השוק מאוחר יותר, ולכן אפשר להקל להדליק גם אחרי החצי שעה הראשונה. ומצד שני אין אנו מקפידין שהנר ידלק יותר. לכאורה ממה נפשך, אם הזמן כיום מאוחר יותר, מדוע שלא נתחייב להכניס יותר שמן בנר.

א. מצאתי תירוץ ע"ז בשפ"א לשבת, וז"ל: בגמ' דאי לא אדליק מדליק. משמע דאח"כ אין מדליקין, והעולם מקילין בדבר. וכ' הה"מ (פ"ד מה' חנוכה) די"מ כאן רק למצוה מן המובחר אבל גם אח"כ מדליק דהא תנן במגילה (פ"ב) דבר שמצותו בלילה כשר כל הלילה. אך לשון דאי לא אדליק קשה לפי' זה ע"ש.

ולע"ד נראה דשפיר כתבו המפ' הנ"ל, דכוונת הגמ' הכא דמצותה מן המובחר הוא משתשקע החמה עד שתכלה כו'. ואי לא אדליק ימהר עוד כל זמן שלא עבר השיעור. אבל אחר שתכלה רגל מן השוק תו אין למהר דמצותה כל הלילה מן הדין.

גם נ"ל דהמקילין סומכין עיקר אתי' הב' דלשיעורא, דמדאמרינן אח"כ עד כמה אר"י עד דכליא ריגלא דתרמודאי, נראה דקאי לתי' הב' דאי כתי' הא' ואין זמן להדליק אח"כ. למה לא נפרש כפשוטו דכל שיש רגל מהלכת בשוק עוד מקיים המצוה, כיון דיש קצת פירסום. ומאי עד כמה דפריך אלא ע"כ דס"ל תי' דלשיעורא.

להדליק יותר מאוחר, כיון שזה הזמן של 'תכלה רגל מן השוק' כיום, כמ"ש המ"א בשם המהרש"ל עד חצות. וא"כ מדוע א"צ ליתן שמן שידלק עד שעה זו, כמו שיש שכתבו לחייב. מדבריו למדנו, ששיעור השמן לא תלוי ב'תכלה רגל מן השוק', אלא דוקא כחצי שעה בלבד. אלא שזמן ההדלקה בלבד תלוי ב'תכלה רגל'.

וי"ל עוד לפ"ז דמלבד דהלכה כר"י י"ל עוד דלתי' קמא באמת הפי' שתכלה רגל כפשוטו והוא כמו עד חצות שנמצא קצת מהלכין בשוק, ולכן ממ"נ שפיר מקילין להדליק אחר הזמן של ריגלא דתרמודאי כנ"ל. מיהו הראי' ממתני' דכל שמצותו בלילה אינו מכרעת דהא אין למדין מן הכללות ואדרבה קצת הוכחה להיפוך מדלא קאמר הגמ' שם זה הכלל לאתויי נ"ח.

ב. עוד חשבתי לתרץ בפשיטות, שדווקא כשהדליקו בחוץ חייבו שהנר ידלק כל זמן הרבה עוברים ושבים לפרסם הנס בפני כולם. אבל כאשר מדליקין בפנים, אף שמסתובבים עד חצות או יותר, אין מן הצורך לראות את הנר חנוכה שש שעות, אדרבא, בפוסקים הסתפקו האם כיום שמדליקים בפנים יש חיוב שידלק חצי שעה, או שדי אף בפחות מכך.

למדנו מדבריו ב' חידושים: דלתירוץ הראשון שתכלה רגל מן השוק, שייך כל זמן שיש קצת אנשים בשוק.

וגם שאף לתי' הב' שצריך ליתן שמן כשיעור, אין הכונה כשיעור שתכלה רגל בזמנינו, אלא דוקא כחצי שעה בלבד, ואף שכיום יש בני אדם בשוק עד שעה יותר מאוחרת.

תמיד היה קשה לי על מה שכתבו בפוסקים שכיום אפשר להקל

יש שכתבו שאף המדליקים בחוץ, בימינו יש להדליק עד שתכלה רגל מן השוק כיום, וכ"ד הגרי"ז מבריסק שדייק בל' הרמב"ם (הל' מגילה וחנוכה פ"ד ה"ה) שכתב וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יתר. (כידוע הגרי"ז מבריסק החמיר שידלק עד זמן שהפחותים שבשכונתו הלכו לביתם).

וכ"כ בחידושי הריטב"א (שבת כא, ב) עד דכליא ריגלא דתרמודאי. פי' מוכרי עצים הנקראים תרמודאי והיו

מתאחרים שם ברחוב העיר, ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא, והמנהג הפשוט ששיעורו כל זמן שחנויות המוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות.

(במו"ז כתב לפני כחמשים שנה, שכיום שזמן סגירת החנויות הוא בשעה 7 יש להדליק עד שבע וחצי. אולם כיום בב"ב אולי פותחים בשבע... ולפלא שעשה העתקה לחידוש זה גם בס' תשובות והנהגות בזמן שזה כבר לא אקטואלי).

למעשה אף שיש שהדרו להאריך את ההדלקה יותר מן השיעור, להלכה נקטינן שדי בשיעור חצי שעה בלבד. רק מהדרים שיהיה חצי שעה מצה"כ, ולכן אם אנו מדליקים כעשרים ד' אחר השקיעה, מכינים נר שידלק לכה"פ כארבעים, 45 דקות, כדי שיהיה בודאי ח"ש אחר צה"כ.

הדלקה בחלון בקומות הגבוהות (למעלה מכ' אמה)

כידוע נחלקו חכמי דורנו האם יש הידור להדליק בחלון (לנוהגים להדליק בחלון) למי שגר בקומה גבוהה, ודנו אם יש מעלה כיון שיש דירות ממול, ויש פרסומי ניסא בכך, או שתקנת חז"ל הייתה דווקא לבני רה"ר.

מצאתי דבר חידוש בחי' הריטב"א (שבת כא, ב) ואם דר בעליה מניחה בחלון הסמוכה לרשות הרבים. פי' וסתמא קאמר אף על פי שהיא גבוהה לבני רשות הרבים למעלה מעשרים אמה, דבדידיה משערינן כיון דלא איפשר אלא בהכי וכדאמרינן. משמע מדבריו שיש ענין של פרסום לבני רה"ר גם בחלון שלמעלה מכ', ורק כשמדליק בחוץ, שכל הפרסום רק לבני רה"ר אמרינן שלמעלה מכ' לא ידליק.

הגאון רבי שמחה בונים לונדינסקי שליט"א
מח"ס סוכת חיים

לדעת הרמב"ם דהדליקו המנורה בבית המקדש ב' פעמים בכל יום אמאי לא עושים זכר להנס ששה עשר פעמים

פלוגתת הרמב"ם ושאר הראשונים אם הדליקו בבית המקדש ב' פעמים בכל יום

כתיב (שמות ל') בבוקר בבוקר בהטיבו את הנרות יקטירנה, ובהעלת אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה, ע"כ. ומבואר דזמן ההטבה הוא בבקר, וזמן ההדלקה הוא בבין הערבים. וכן נקטו רוב הראשונים דאינו מדליק את הנרות בבוקר. עי' בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' ש"ט) רמב"ן (שבת דף כ"ב ע"ב) רש"י (שבת שם) ובראב"ד (פ"ב מהל' עיוה"כ ה"ב).

אולם הרמב"ם (פ"ג הל' תמידין ומוספין ה"י) כתב וז"ל, דישון המנורה והטבת נרותי' בבוקר ובין הערבים מצות עשה שנאמר יערוך אותו אהרן ובניו וכו', (הי"א) וכמה שמן הוא נותן לכל נר חצי לוג וכו', ואין מחנכין המנורה אלא בהדלקת שבעה נרותי' בין הערבים, (הי"ב) מה הוא דישון המנורה, כל נר שכבה מסיר הפתילה וכל השמן שבנר ומקנחו, ונותן בו פתילה אחרת ושמן אחר במדה שהוא חצי לוג, וזה שהסיר משליכו במקום הדשן אצל המזבח עם דישון המזבח הפנימי והחיצון, ומדליק נר שכבה, והדלקת הנרות היא הטבתם וכו', עכ"ל. ומבואר דלקיום דין הטבה בעינן הדלקת נרות, וכ"כ בפיהמ"ש (בפ"ג דתמיד), ע"ש. וכיון דחובת הטבה זמנה היא בבוקר, לכן אף בבוקר הוא מדליק את הנרות.[א]

נמצא לדעת הרמב"ם דהחיוב הדלקה בבית המקדש הי' ב' פעמים ביום, בבוקר ובערב, א"כ יש לתמוה אמאי אין מדליקין נר חנוכה שתי פעמים כל יום, דהי' ששה עשר ניסים, דמצאו פך שמן שהדליק ללילה אחת ודלקו לשמונה ימים, דהיינו ששה עשר פעמים. וכן תמהו כמה אחרונים. עי' לקמן.[ב]

א. וכן איתא בזוה"ק (ברעיא מהימנא פקודא כ"א) וע"ד אתייהב רשו לכהנא בלחודוי לסדרא בוצינון ולאדלקא להון בכל יומא תרין זמנין וכו', ע"כ.

ב. ובס' תפארת נפתלי (דרוש בעניני חנוכה) הביא מהאדמו"ר מבלוזיב זצ"ל (בעמח"ס צבי לצדיק) דתמה על שי' הרמב"ם מפסוק בדברי הימים (ב' פי"ג) דכתב ועתה אתם אומרים

דעת הערוגת הבושם לתרץ קושית הב"י ע"פ שי' הרמב"ם

בשו"ת ערוגת הבושם (או"ח סי' ר"ה) כתב דלפי שי' הרמב"ם מיושב היטב קושית הב"י מה הי' הנס ביום הראשון, הא הי' בפך כדי להדליק יום אחד, דכבר כתב הפרי חדש (סי' עת"ר) אהא דמבואר בר"ן (דף כ"א ע"ב) שלפיכך קראום חנוכה היינו חנו כ"ה, ר"ל דבכ"ה חנו כל היום, אבל נצחון המלחמה הי' ביום כ"ד, וחנו רק בסופו, דאל"כ דלא חנו אלא ביום כ"ה א"כ לא הדליקו המנורה עד ליל כ"ו, ואנן מאור כ"ה מדליקין, ולפי"ז לשי' הרמב"ם דמצות הדלקת המנורה הי' אף ביום, א"כ ביום כ"ד מיד אחר שחנו הי' חל עליהם מצות הדלקה, נמצא דחסר מהפך שמן שיעור שהי' דולק ביום משעה שחנו עד הלילה, והוצרכו לנס גם בלילה הראשונה, עכ"ד.[ג]

להתחזק לפני ממלאכת ה' ביד בני דוד ואתם המון רב ועמכם עגלי זהב אשר עשה לכם ירבעם לאלהים, הלא הדחתם את כהני ה' וגו', ואנחנו ה' אלקינו ולא עזבנהו וכהנים משרתים לה' בני אהרן והלוים במלאכת, ומקטירים לה' עולות בבקר בבקר ובערב בערב וגו', ומנורת הזהב ונרותי' לבער בערב אלקינו ואתם עזבתם אותו, ע"כ. הרי מוכח בפירוש שלא היו מדליקין המנורה רק בערב, דאל"כ למה שבק האי לישנא דעולות, וק' מאוד על שי' הרמב"ם כיון דמקרא מפורש דהדליקו רק בערב. ותי' דהנה הב"י הק' למה עשו ח' ימים חנוכה הלא על יום אחד הי' שמן ולא הי' הנס רק ז' ימים, ותי' דתי' שלישי שבליל ראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן וכן בכל לילה ולילה. והנה אם היתה המנורה מלאכה בבוקר היתה עוד דולקת והולכת ובוודאי לא כיבו אותה, שלא מצינו שהיו צריכין לכבות המנורה אם היתה דולקת, וא"כ היתה אז דולקת המנורה בכל שמונת ימי חנוכה לילה ויום, והבינו חיבת הקב"ה לעמו ישראל שרוצה לחנך אותם מעתה במצוה חדשה להדליק המנורה גם ביום, ולכן מש"כ הרמב"ם דמדליקים גם ביום היינו דוקא אחר נס חנוכה, שרצה הקב"ה לזכות את ישראל במצוה חדשה להיות מדליקין במנורה גם ביום. והפסוק בדברי הימים הי' קודם הנס, ובזה לא הדליקו רק בלילה. ולפי הנ"ל מיושב מה שהקשינו. ונראה דזהו דוחק גדול לומר בדברי הרמב"ם, דהרי הרמב"ם דורש כן מהפסוקים, ולפי דבריו הדליקו רק אחר נס חנוכה ביום.

ובס' שבת של מי (דף כ"ב ע"ב ד"ה רש"י ד"ה ובה הי') הביא שראה בס' פתח עינים במס' מנחות, שהק' על שי' הרמב"ם מפסוק בדברי הימים, והניח בקושיא. וע"ש שכתב מכח קושיא זו דגם הרמב"ם ס"ל דדוקא דישון הי' בבוקר והדלקה הי' בין הערביים, ומה שכתב בהלכה י' דישון המנורה והטבת הנרות בבוקר ובין הערביים מצות עשה, הכוונה הוא הא כדאיתא והא כדאיתא, דישון המנורה בבוקר והטבת הנרות דהיא הדלקה בין הערבים שתיהן מצות עשה, ומאי דסיים והדלקת הנרות היא הטבתם, ר"ל דהטבה דכתיב בתורה פירושו הדלקה, ע"ש.

ג. ובס' ויחי יוסף (סי' י"ב) כתב דלפי הערוגת הבושם י"ל דהיינו טעמא בהראשונים דס"ל דמדליקים בתחילת השקיעה דהיינו קודם הלילה, משום דס"ל דגם בבית המקדש היו מדליקין המנורה מבעוד יום, דמחמת זה ראו נס גם ביום א', אלא דקודם תחילת השקיעה אין מדליקין

ובאור גדול במשניות (פ"ז דיומא מ"ד) כתב ג"כ כזה וז"ל, א"כ א"ש שביום כ"ה גופי' כשמצאו הפך שלא הי' בו להדליק אלא יום אחד היינו על יום כ"ה לחוד עד הערב, והדליקו ממנו ח' ימים היינו יום כ"ה עד ליל כ"ו דמשם ואילך עוד ז' ימים בערב ובבוקר, עכ"ל. וגם בשו"ת התעוררות תשובה (ח"ג סי' תס"א) כתב כעין כזה, ע"ש.[ד]

ולפי הנ"ל יש ליישב מש"כ הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"ב) וז"ל, וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו הי' ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא הי' בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים, עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור, עכ"ל. ויל"ע אמאי לא כתב והדליקו ממנו נרות "המנורה", אמאי כתב נרות "המערכה".

וי"ל דאזיל לשי', דס"ל דהי' הדלקה גם בבוקר, וזה נלמד מדין הטבה, דדין הטבה נלמד מהך דכתיב יערוך, דהפירוש ביערוך הוא שיסדרום שיהיו תמידים וערוכים ע"י דישון והטבה. ולפי"ז י"ל דלדעת הרמב"ם דהדליקו בכ"ה בכסלו משום מצות הטבה, א"כ שפיר דקדק וכתב שהדליקו נרות המערכה, משום שהדליקו כבר ביום, דהוא ממצות יערוך אותו דהיינו הטבה.[ה]

ישוב האור שמח לשי' הרמב"ם

האור שמח (פ"ג מהל' חנוכה) מיישב אמאי לדעת הרמב"ם אינם מדליקים בחנוכה גם ביום כמו שהדליקו בבית המקדש וז"ל, פי' דאין מדליקין ביום כמו שהיו מדליקין במנורה ביום ג"כ לשיטת רבינו דהדלקה ג"כ ביום, משום דשרגא

דשרגא בטיהרא מאי מהני, וליכא פרסומי ניסא, אבל אחר תחילת השקיעה דכבר ניאותין מאורה אף דלענין דינא עדיין יום הוא, מ"מ מדליקין זכר למקדש דג"כ הדליקו אף ביום.

ד. וכן בס' בתי כהונה (פי' על הסמ"ג נדפס תק"א) כתב כעין זה וז"ל, לפי סברת הרמב"ם הלזו ניחא ומתרצתא קושית הרב ז"ל ואמינא דמה שנמצא בפך לא הי' אלא להדליק לילה אחת לבד ולא ג"כ ליום הבא אחריו, והשתא בכ"ד בכסלו היתה המלחמה ונצחו ותיכף בלילה כהנים בזריזותן מצאו הפך ותכף עשו המנורה והדליקו אותה בשמן המצוי בפך שהוא שיעור הדלקה אחת דהיינו לילה א' וזה הי' מצוי אכן בבקר בהטיבו את הנרות מצאו הפך מלא והדליקו הדלקת היום, וכמו שבא המציאה בהיסח הדעת לכל הדעות ואשתכח דבכ"ה בכסלו ממש הי' שמן נוסף ע"י נס ומש"ה מדליקין שמנה זכר לנס שנעשה ג"כ בכ"ה בכסלו, גם כי ליל כ"ה לא הי' שם נס ואנו מדליקין בליל כ"ה זכר לנס שנעשה ביום כ"ה, ואילו תיקון שבעה לחוד לא הוה ידעינן שנעשה נס בכ"ה אלא הוה ס"ד דאשתכח בפך לצורך הלילה והיום אבל לפום קושטא לא אמרינן הכי אמטו להכי תקון ח' וכו', עכ"ל.

ה. ועי' בצפנת פענח על הרמב"ם שכתב ישוב אחר אמאי נקט לשון מערכה.

בטיהרא מאי מהני, ופשוט, עכ״ל.[1] ויל״ע בזה, דמה דאמרינן דשרגא בטיהרא לא מהני, היינו דוקא אם לא הדליק בלילה ורוצה להדליק ביום, ע״ז אמרינן דלא יכול משום דקיומו הוא בלילה, אבל אם צריך להזכיר נס שנעשה ביום, אין זה ישוב, דהא יש לעשות בהיכי תמצא שיכול לראות הנר, כמו אחר עלות השחר או קודם הנץ החמה.

ומצאתי בס׳ בתי כהונה (פי׳ על הסמ״ג נדפס תק״א) שכתב כישוב האור שמח, והק׳ ע״ז מה שהקשינו וז״ל, ולכאו׳ קשיא לי שהי׳ לנו להרבות נרות בימים לדעת הרמב״ם דאית לי׳ דהטבת הנרות שהיא הדלקתן הי׳ בבקר ובין הערבים, ר״ל הי׳ נותן חצי לוג והי׳ מדליק מערב עד בוקר ושוב בבוקר במעשה התמיד ג״כ הי׳ נותן בה שמן ומדליקה, א״כ הרי הדלקה בלילה וביום וכו׳, וא״כ כאן הרי יש שני ניסים סיפוק להדלקת הלילה וסיפוק להדלקת היום, והו״ל לתקוני להדליק נר חנוכה לילה ויום, וא״נ נימא שרגא בטיהרא ליכא פרסומי ניסא מ״מ ידליקו ששה עשר לילות זכר לזה, עכ״ל.

ישוב הבתי כהונה

בס׳ בתי כהונה (שם) תי׳ הקושיא באופ״א וז״ל, וי״ל דמ״מ בהדלקת לילה סגי, שיש כאן הוראה על הנס שנעשה בלילה זו, וממילא ליום הבא אחרי׳ שהדליקו המנורה כתקנה ולא חשו רבנן למיעבד כ״כ היכירא, דכיון דהא איכא היכירא שנמצא שמן ולא נתבטלה מצות הדלקה קרי כאן לילו ויומו וכו׳, מ״מ לא הוזקקו להורות נס שאר הימים מלבד הלילות, דמהדלקת הלילה יש היכר כמ״ש, והדלקת יום כ״ה תוכיח וכו׳, עכ״ל.

ויל״ע בכוונתו, דהא סו״ס הי׳ נס גם ביום, ואיזה היכר יש במה שדלקו בלילה.

ישוב המועדי ה׳

בס׳ מועדי ה׳ (פי׳ על הסמ״ג נדפס תקס״ח) כתב וז״ל, שו״ר להרב בתי כהונה שהקשה להרמב״ם דהדלקת המנורה היתה ערב ובקר הו״ל להדליק חנוכה ערב ובקר, אי ידליקו ט״ז לילות ע״ש. ונראה דה״נ לדידי׳ י״ל דהא דקתני ולא הי׳ בו להדליק אלא יום א׳ ר״ל ולילו עמו וכו׳, עכ״ל. ובאמת כן איתא בשאילתות (בראשית שאילתא כ״ו) דכתב ״דאישתכח לוגא״, והיינו דהי׳ בפך השמן לוג אחד של שמן, ולכאו׳ צ״ע דהא בפך השמן הי׳ שמן ליום אחד, והרי מדליקין בחצי לוג שמן שזהו המידה של השמן שהיו מדליקין בכל פעם, ולמה הוצרכו ללוג שמן

---

1. וכן השיב לי הגר״ח קניבסקי זצ״ל. ועי׳ גם בס׳ מתנה מועטת (להגרא״צ טורצין זצ״ל סי׳ פ״ז) שתי׳ כעין זה.

ליום.[ז] אכן י"ל דלהנס דיום אחד הוצרכו באמת ללוג שלם, שהרי הדליקו פעמיים בכל יום.

ויל"ע בזה, דאפי' אם בהפך הי' בו שמן להדליק ליום אחד, אך סו"ס הנס של הדלקה הי' בי"ד פעמים, ואמאי לא עושים זכר י"ד פעמים.

ביאור חדש בשי' הרמב"ם

ויש ליישב באופ"א, דהנה בתשובות הרשב"א (ח"א סי' ש"ט) תמה על שי' הרמב"ם שכתב (פ"ה מהל' תמידין ומוספין הי"א) דאין מחנכין את המנורה רק בז' נרותי' של בין הערבים, דאי ס"ל להרמב"ם דמדליקין בבוקר, למה אין מחנכין את המנורה אלא בז' נרותי' של בין הערבים, אמאי לא יחנכו גם בנרותי' של בוקר.

ואפ"ל דחיוב ההדלקה בבוקר שהוא מדין הטבה, חלוק ביסוד דינו מחיוב ההדלקה בערב, דבערב החיוב הוא עצם ההדלקה, ואפי' מצאן דלוקין חייב לכבותן ולהדליקן, משא"כ בבוקר הוי רק דין יערוך אותו גרידא שההטבה מחייבת גם הדלקה, דבלא הדלקה לא חשיבא הטבה, אבל אין בזה דין הדלקה מצד עצמו. ועוד דהך דינא דיערוך אותו אהרן ובניו לנרות המערכה, מחייב שיהיו הנרות דלוקין תמיד, דהוא קיום בחפצא של המנורה, וכמו דבשלחן יש דין של לחם הפנים תמיד, ה"נ צריך להעלות נר תמיד, ואם מצאן דלוקין בבוקר אינו מכבה אותם, ולעומת זה מצות הדלקה היא מצוה של מעשה הדלקה, ומשו"ה אין מחנכים את המנורה רק בנרות שיש בהם מצות הדלקה בעצמותן, דהיינו בהדלקת בין הערבים בלבד, דבזה יש קיום מעשה הדלקה, ולא בבוקר דליכא חיוב הדלקה כלל.

וכ"כ הריטב"א להדיא (שבת דף כ"ב ע"ב, ויומא דף י"ד ע"ב) וז"ל, ומיהו קושטא דמילתא כי הפרש גדול יש בין הדלקה דבין הערביים להטבה של בוקר, והכתוב מוכיח כן, כי כאן נאמר העלה, וכאן נאמר הטבה, וסדר הענין כי בכל בין הערבים הי' חייב עכ"פ לדשנם ולהחליף להם שמן חדש ופתילה חדשה, ואפי' היו דולקין יפה, אבל בבוקר לא הי' צריך להדליק עכ"פ, אלא להטיב ולתקן אותם שלא כבו, ואותם שהי' אורם עמום מכפי מה שהיו צריכים, עכ"ל.[ח]

ז. ובהעמק שאלה (שם אות י"ז) נתקשה בזה, וע"ש מש"כ.

ח. והגר"מ זמבא זצ"ל (הו"ד בס' שלמי שמחה ח"ב סי' ל"א אות א') ביאר דעת הרמב"ם אמאי דוקא בלילה שייך חינוך המנורה, ע"פ מה דאיתא בגמ' חגיגה (דף כ"ו ע"ב) תנא הזהרו שמא תגעו בשלחן ובמנורה, ותנא דידן מ"ט לא תני מנורה, שלחן כתיב בה תמיד, ואידך כיון דכתיב ואת המנורה נכח השלחן, כמאן דכתיב בה תמיד דמי. הרי מבואר דבעי דמנורה תהי' נוכח

ולפי"ז מוסבר טובא אמאי לדעת הרמב"ם אין כאן חיוב לעשות זכר לנס שנעשה ביום, דכשתיקנו למצות נר חנוכה תיקנו דין הדלקה כנגד החיוב הדלקה, משא"כ בבוקר דליכא חיוב הדלקה בעצם והוי רק דין דנרות המערכה, אין זה שייך אלא במנורה של ההיכל שיהיו הנרות דלוקים תמיד.

תמי' על ישוב זו

אולם מסתימת לשון הרמב"ם אינו משמע כן, דכתב (פ"ג מהל' תמידין ומוספין סוף הי"ב) וז"ל, ונר שמצאו שלא כבה מתקנו, עכ"ל. ומבואר דליכא חובה וקיום מצוה בעצם מעשה הדלקה, אלא כל שהנרות דולקין מתקיים מצותן, ומשו"ה כשמצאן דלוקים אינו מכבן, אלא מתקנן בלבד. ומשמע דקאי בין על הדלקת הבוקר ובין על הדלקת בין הערבים, דבתרוייהו ליכא מצוה בעצם מעשה הדלקה.

וכן מבואר בהרמב"ם (פ"ט מהל' ביאת המקדש ה"ז) שכתב וז"ל, וכן הדלקת הנרות כשירה בזרים, לפיכך אם הטיב הכהן הנרות והוציאן לחוץ, מותר לזר להדליקן, עכ"ל. ומבואר דמעשה הדלקה לא בעי פנים, וזר מצי להדליקה, והיינו טעמא משום דס"ל דאין שום קיום בעצם מעשה ההדלקה, וכל שהנרות דולקין במקומם סגי, ולכן לא איכפת לן כלל היכן הדליקום ומי הדליקם. וכן ביאר הגר"ח (על הרמב"ם שם) בדעת הרמב"ם, וז"ל, דס"ל דכל עיקר הך מילתא דהדלקת הנרות אין המצוה בעצם מעשה ההדלקה, כי אם דעיקר מצותה הוא שיהיו הנרות דולקים תמיד, ובזה שהנרות דולקים כהלכתן בהכי הוא דמיקיימא מצוה זו דהטבה, משא"כ עצם מעשה ההדלקה אינה שייכה לעיקר קיום מצוה זו, עכ"ל.[ט]

הוספה לביאור הנ"ל

והנה ידועין קושית הבית יוסף (או"ח סי' תר"ע) דלמה קבעו בחנוכה שמונה ימים, הרי כיון דהשמן שבפך הי' בו כדי להדליק לילה אחת, א"כ

השלחן תמיד, ולכן סובר הרמב"ם דהיתה הדלקה בבוקר משום דרק מנורה דולקת שם מנורה עלי', אבל מנורה אם אינו דולקת אין עלי' החפצא דמנורה, והוא רק כלי, וחצפא דמנורה היא מקבלת בעת שהיא דולקת, וכיון שבעי שמנורה תהי' תמיד נכח השלחן צריך שיהא מנורה דולקת. וביאר דבריו הוא דבמצות הדלקת המנורה יש ב' דינים, א' עצם מצות הדלקה, ב' שיהא מנורה דולקת משום דבעי שתהא נוכח השלחן, ולכן חינוך המנורה הוא דוקא בהדלקה דבין הערביים, דאז הוא עצם מצוה הדלקה, אבל בהדלקת בצפרא א"א לחנך את המנורה, משום דכל הדלקתה אינה אלא מדין נוכח השלחן תמיד, ע"ש.

ט. אולם דעת כמה ראשונים דס"ל דצריך לכבות את הנרות הדולקין כדי לקיים מצות הדלקה, והיינו משום דסברי דאיכא חיוב בעצם מעשה ההדלקה. וכן מבואר בשו"ת הרשב"א (סי' ש"ט ד"ה ואל) הרמב"ן (שבת דף כ"ב ע"ב) ורש"י במנחות (דף פ"ו ע"ב ד"ה ממנה), ע"ש.

נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות. ותי' וז"ל, א"נ שבליל ראשון נתנו כל השמן בנרות ודלקו כל הלילה, ובבוקר מצאו הנרות מלאים שמן, וכן בכל לילה ולילה, עכ"ל. והק' השפת אמת (מנחות דף פ"ח ע"ב) מהא דאיתא שם דנר שכבה השמן והפתילה שבו נעשים דשן, ואינם כשרים עוד להדלקה, א"כ איך השתמשו בשמן שנשאר. ותי' דצ"ל דהנס הי' דדלק כל הח' ימים ולא כבה כלל, וממילא אין כאן דשן.

וכן מוכח במדרש תנחומא (פ' תצוה) דאיתא שם א"ר חנינא סגן הכהנים אני הייתי משמש במקדש ומעשה נסים הי' במנורה משהיו מדליקין אותה מראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת וכו', ולמה כן אלא כך אמר הקב"ה פעם אחת בשנה יהיו מדליקין את המנורה. הרי דלא כבה המנורה לגמרי.[י]

וי"ל בדעת הרמב"ם, דאפי' אם נימא דגם בלילה אין כאן חיוב לכבותה ולהדליק, מ"מ חלוק הדלקה בערב מהדלקה בבוקר, דההדלקה בערב היא ההדלקה שנאמרה לאהרן להעלות את הנרות, ואילו ההדלקה דשחרית אינה אלא בגדר הטבה, דהיינו להחזיר את הדבר לאיתנו הראשון.

ולכן י"ל דאם הי' נכבה בכל בוקר ובכל ערב והיו מדליקים עוד פעם, בודאי צריך לעשות זכר הנס ששה עשר פעמים, אך כיון דלא כבה כל הח' ימים, לכן תיקנו שיעשה זכר לנס לכל קיום מצות הדלקה, ולא לקיום דין הטבה, דאינם עושים נס להטבת הנרות רק להדלקת הנרות.

ביאור חדש בשי' הרמב"ם בעיקר חיוב הדלקת נרות בחנוכה

ונראה לומר ביאור חדש בעיקר דיני הדלקת הנרות בחנוכה, דידועין

י. והגר"ח סאלאווייציק זצ"ל (הו"ד במקראי קודש חנוכה סי' ז') הק' לאדמו"ר מגור (האמרי אמת) על דברי המדרש תנחומא, דהרי מצוה להטיב ולהדליק את הנרות בכל יום. ותי' לו האדמו"ר ע"פ דברי הגמ' (בביצה דף כ"ב) דנותן שמן בשבת חייב משום מבעיר, א"כ הי' יכול להוסיף טפה אחת בכל לילה לקיים מצות הדלקה, וגם נעשה נס שהי' דולק כל הלילה מאותה טפה, ע"ש. אולם מה שהשיב להשוות הדלקת המנורה להבערה בשבת לענין מוסיף שמן בנר, לכאו' אינו פשוט בכלל, דהרי הרא"ש (פ"ב סי' ז') לענין הדלקת נ"ח, כתב דכיון דהדלקה עושה מצוה צריך שיהא שמן בנר כדי שיעור קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח"כ הוסיף שמן עד כדי שיעור לא יצא ידי חובתו. ולפי דבריו הרי הוספה גופה הדלקה היא, והוי כאילו הדליק עכשיו. וכן תמה הגרא"מ הורביץ זצ"ל. וכן בעצם סברא יש לחלק בין נרות חנוכה לשבת, שבשבת שהחיוב הוא משום מלאכה ואתרבו תולדת כאבות, לכן כשהוא מוסיף שמן ועי"ז נשרף השמן שניתוסף חייב משום מבעיר, משא"כ לענין חנוכה דהדלקה עושה מצוה ובעינן מעשה הדלקה שידליק האור, לא חשיב הדלקה בזה שהדליק האור, דאינו אלא שורף את השמן ולא שמדליק האור, ועי' עוד במקראי קודש (סי' ח'). ועי' מה שהארכתי עוד בזה בחידושי הלכה.

קושית הבית יוסף (או״ח סי׳ תר״ע) דלמה קבעו בחנוכה שמונה ימים, הרי כיון דהשמן שבפך הי׳ בו כדי להדליק לילה אחת, א״כ נמצא שלא נעשה הנס אלא בשבעה לילות. ותי׳ המאירי (דף כ״א ע״ב) וז״ל, ולילה הראשון שלא הי׳ שם נס השמן, מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך, ושאר הלילות על נס השמן, עכ״ל. וכן תי׳ הפרי חדש (סי׳ תר״ע) וז״ל, אלא שאין צריך לכל זה, שאין סברא שיקבעו ז׳ ימים מכ״ו כסלו ואילך, ועיקר יום הנצחון שנחו מאויביהם שהוא כ״ה לכסלו שלא יקבעוהו לדרותו, ואילולי נס של שמן, היו קובעין לדורות יום אחד יו״ט בהלל ובהודאה, אלא שבשביל נס פך של שמן קבעו ח׳ ימים לדורות, עכ״ל. וקצת צ״ב מה ההדלקה ביום הראשון היתה משום סיבה אחת, ובשאר הימים היתה משום סיבה אחרת.

ואשר על כן נראה דהרמב״ם כתב (פ״ג מהל׳ חנוכה ה״א ב׳ וג׳) וז״ל, בבית שני כשמלכו יון גזרו גזרות על ישראל ובטלו דתם ולא הניחו אותם לעסוק בתורה ובמצות, ופשטו ידם בממונם וכו׳, והושיעם מידם והצילם וכו׳, וכשגברו ישראל על אויביהם ואבדום בחמשה ועשרים בחדש כסלו הי׳, ונכנסו להיכל ולא מצאו שמן טהור במקדש אלא פך אחד, ולא הי׳ בו להדליק אלא יום אחד בלבד, והדליקו ממנו נרות המערכה שמונה ימים עד שכתשו זיתים והוציאו שמן טהור. ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות וכו׳, להראות ולגלות הנס וכו׳, עכ״ל. ומבואר דהנס נקבע בעיקרו משום התשועה שהיתה לישראל, דהרי לכך הקדים את כל ההקדמה שהיתה תשועה בנצחון בית חשמונאי, וכן הדגיש הרמב״ם את זמן התשועה שכ״ה בכסליו הי׳, והיינו דקביעת יום כ״ה בכסליו מפני התשועה היתה. וכן משמע באמירת הנרות הללו, שהדלקת הנרות הוה משום התשועה שעשית לאבותינו, ולא מזכירים שם כלל בענין הפך שמן.

אך צ״ב דהרי בגמ׳ שבת (דף כ״א ע״ב) מבואר דמשום נס פך השמן שדלק לשמונה ימים נקבעו ימי החנוכה. וכן בהרמב״ם בהלכה ב׳ כתב את נס הפך שמן, ומשמע דמשום טעם נצחון המלחמה ומשום טעם נס פך שמן נקבעו ימי חנוכה.

וצ״ל דעצם ימי חנוכה עם כל הלכותי׳ נקבעו משום התשועות, רק שיעור ימי החנוכה נקבע כפי שיעור אריכות ההדלקה שהיתה בנס. וי״ל עוד, דברמב״ם משמע שמעצם הצרות והגזירות שהיו על ידי מלכי יון הי׳ מה שנכנסו להיכל ופרצו בו פרצות וטמאו הטהרות, וא״כ מה שנכנסו להיכל להדליק נרות בטהרה הי׳ חלק מהביטול הצרות שנוצרו ע״י מלכי יון, וע״ז היתה ההדלקה ביום הראשון, ומכיון שע״י נס

נמשך שיעור ההדלקה, א"כ הוה נס זה בחלק של הישועות שהיו לבית חשמונאי על מלכי יון, וא"כ נראה דעיקר ימי חנוכה נאמרה על התשועות, ועיקר הי' צריך להיות רק יום אחד, רק הנס הי' בהמשך ההדלקה בטהרה, וע"כ נקבע דגם ימי החנוכה לא יהו רק יום אחד אלא יהו יותר.

דעת הרי"ף והרמב"ם אם מותר להשתמש בנרות אחר שכבו

שי' הרי"ף

שי' הר"ן והרשב"א בדעת הרי"ף

כתב הרי"ף (שבת דף ט' ע"א) וז"ל, א"נ לשיעורא היתה דולקת והולכת עד השיעור הזה ורצה לכבות או להשתמש לאורה הרשות בידו, עכ"ל. והר"ן והרשב"א הביאו דבריו, וכתבו וז"ל, ונראה מדבריו שאם כבתה שמותר להסתפק מן השמן וכ"ש הוא, וטעמא דמילתא לפי שלא הקצה אותה אלא למצותה, דהיינו כל זמן שדולקת והולכת בתוך זמן מצותה, הא כבתה מותר, דומיא דעצי סוכה ונויי' שמותרין לאחר החג, עכ"ל.

והשפ"א תמה על הר"ן דמאי כ"ש היא, הא להשתמש לאורה אין איסור כמו להסתפק, שהרי מראה אין בו משום מעילה ולהסתפק מועיל, א"כ י"ל דלהסתפק מודה הרי"ף דאיתקצאי, ולכבותה ודאי פשיטא דאין איסור משום איתקצאי, אבל להנות מהשמן אסור, עכ"ד.

ולכאו' צע"ג בדברי הר"ן, דהא רב הונא ורב חסדא דס"ל דמותר להשתמש לאורה, מי נימא דמותר גם להסתפק מן השמן. ועוד צ"ב, דאיזה שמן הקצה ואיזה שמן לא הקצה, ומי אמרינן בה ברירה. ועי' בחידושי חכמת שלמה (סי' תער"ב סעיף א') שדן בזה.

דעת הגאונים

הר"ן והרשב"א הביאו דעת החולקים וז"ל, אבל מקצת מן הגאונים ז"ל אמרו דאם כבתה ונשאר שמן בנר ביום ראשון מוסיף עליו ומדליק ביום שני, וכן בשאר הימים, ואם נשאר בה ביום אחרון עושה לו מדורה ושורפו במקומו, שהרי הוקצה למצותו. ולפי דבריהם יש לחלק בין זה לעצי סוכה ונויי', דהתם לא מקצה להו אלא לימי החג, לפי שעשויין להשאר אחר החג, ולא מקצה להו למצותן לגמרי, אבל שמן ופתילה שעשויים להתבער לגמרי כי יהיב להו בנר לגמרי מקצה אותן למצותן, דאין אדם מצפה אימתי תכבה נרו, ואם נשתיירו הרי הן אסורין, שהרי הקצה אותן לגמרי למצותן, ודומה לעצי סוכה ונויי' שנפלו בחג שאסורין וכו', עכ"ל.

וצ"ב בעיקר הדמיון לעצי סוכה ונויי בתוך ימי החג, דהרי התם עכ"פ לאחר החג מותרין בכל גוונא, ואלו כאן אוסרים הגאונים את השמן אף אחר

החנוכה. ובשלמא בתוך ימי חנוכה י״ל דדמיא לעצי סוכה בתוך ימי החג, דנהי דבלילה זה כבר יצא ידי מצוה, מ״מ כיון שעכ״פ מחר זמנו הוא הו״ל עדיין זמן מצוותה, אבל כשעברו כל ימי חנוכה למה חמור זה מעצי סוכה אחר הסוכות.

ונראה דס״ל דבאמת דבר שהוקצה למצוותו פעם אחת שוב שייך לאסרו עולמית, ואף שכבר עבר זמן מצוותו, מ״מ אסור לבזות דבר שהוקצה באופן מוחלט לשם מצוה, והא דעצי סוכה מותרין אחר שבעה היינו משום דלא הקצהו להיות לצורך מצוה לעולם, אבל בחנוכה שאינו מצפה שתכבה וחשב שישרף לגמרי ואקצי׳ דעתו ממנו עולמית, לכן שייך בי׳ ביזוי מצוה לעולם. אך עדיין יל״ע דהא גופא אמאי אמרינן דעשויים הם להתבער לגמרי, אם אין החיוב יותר משקיעה עד שתכלה רגל מן השוק.

ביאור פלוגתתם

דעת הב״ח

ויל״ע בביאור פלוגתתם. והנה הב״ח (סי׳ תער״ב) כתב בשם המהרש״ל בטעם הגאונים דס״ל דנר חנוכה אסור בהנאה אף לאחר שיעור הדלקה, מפני הרואה שלא ידע לחלק, אבל מ״מ יכול לכבותם, ע״ש. והר״ן דחולק ס״ל דלא חיישינן לזה.

דעת הנתן פריו

בס׳ נתן פריו כתב ביאור אחר בפלוגתתם, דתלי אם איכא מצוה במה שנר דולק יותר מן השיעור שקבעו חז״ל, די״ל דאע״ג דחז״ל קבעו שידלוק עד שתכלה רגל מן השוק, מ״מ כל מה שדולק יותר מזה הוי ג״כ בכלל המצוה, משום דאיכא קצת עוברים ושבים גם אחר זמן דכלי רגלא דתרמודאי, וכן איכא הכירא לבני ביתו, וזהו טעם הגאונים דס״ל דנר חנוכה אסור להשתמש בהם גם אחר שדלקו כשיעור מצותן, דאף בשעה שדולק יותר מן השיעור מקיים בה מצוה, ואיכא עליו שם נר מצוה גם אחר השיעור ההכרחי שקבעו חז״ל, וע״כ אסור להשתמש בהן אף אחר זמנם.[יא]

והר״ן ס״ל דכל מה שדולק יותר מן השיעור אין בו מצוה כלל, ועל כן כשעבר זמן המצוה מותר לכבותו ומותר להשתמש בו, ולא שייך לומר בו

יא. ועפי״ז מיישב קושית הט״ז (סי׳ תער״ב סק״א) על מהר״י אבוהב, שכתב שאם נתן שמן בנר חנוכה יותר מכשיעור מצוותו כיון שנתנו סתם הוקצה כולו למצוותו ונאסר כולו, והק׳ מהא דאיתא בסנהדרין (דף מ״ח ע״א) דלמ״ד הזמנה מילתה היא דחזי למת תפיס לי׳ דלא חזי למת לא תפיס לי׳, וא״כ גם בנר חנוכה נימא דמה דלא חזי לנר חנוכה שהוא יותר מכשיעור לא תפיס ולא נאסר, ע״ש. ולהנ״ל י״ל דדוקא במת אמרינן דמה דלא חזי לי׳ לא תפיס לי׳, משום דכיון דלא חזי למת שוב ליכא שום מצוה להתפיסו למת, ומה שהוא יותר מן הצורך הוי בגדר לא

הוקצה למצותו, דאם מקצה ליותר מכשיעור הוי כאילו הקצהו לדבר של חול שאינו נאסר, וכאילו מקצה סוכתו לימי החול דלאו כלום הוא, ואע"ג דאינו עומד ומצפה מתי יכבה נרו ולא איכפת לי' אם ידלק יותר מן השיעור, מ"מ אי משום הא לא הוי הוקצה כולו למצותו, דכיון דביותר מכדי השיעור ליכא מצוה כלל, ולכן לא שייך הקצאה על אותו הזמן, דמצוה אין כאן והקצאה אין כאן, ע"ש.

וכן משמע בס' לקט יושר (לתלמיד התרומת הדשן או"ח עמוד קנא) שכתב וז"ל, בזמן הזה אין שיעור לנר חנוכה, לכך אסור בהנאה כל הנר אפי' שהי' הנר גדול, אבל יכול לכבות הנר כשהדליק השיעור ויכול להדליק בו אחר, או הוא עצמו בליל אחרת, ואע"ג שהדין כבתה אין צריך לחזור ולהדליק, מ"מ המנהג להדליק כיון שהוא אסור בהנאה, עכ"ל. הרי שכתב דבזמן הזה כיון דאין שיעור לנר חנוכה לכן אסור בהנאה אף לאחר שדלק כשיעור. וזהו סברת הגאונים, דס"ל דאף מדינא דגמ' כשמדליקין בחוץ מ"מ כשדולק יותר מן השיעור איכא עליו שם נר של מצוה ואסור בהנאה, ע"ש.

אך יל"ע בזה, דאי נימא דהר"ן ס"ל דאין כאן קיום מצוה בכלל, א"כ אמאי האריך במש"כ דלא הקצה אותה אלא למצותה דהיינו כל זמן שדולקת והולכת וכו', והא א"א להקצה שאר השמן אחר שכבר דלק הזמן שצריך לדלוק, דאין בזה קיום מצוה כלל, ואמאי צריך להרחיב ולבאר זאת. ועוד דבשלמא בהר"ן י"ל דאין כאן קיום מצוה אחר זמן הדלקה, דאזיל לשיטתו דס"ל בתי' ראשון דאי לא אדליק מדליק, אבל אחר זמן שתכלה רגל מן השוק אין כאן מצות הדלקה, אולם הרשב"א ס"ל דיש מצות הדלקה אפי' אחר שתכלה רגל מן השוק, וביארנו משום דסו"ס יש בו קצת פרסומי ניסא, א"כ אמאי לא יהא בה קיום מצוה בכלל.

ביאור אחר בפלוגתתם

ונראה לומר ביאור אחר בפלוגתתם, דכו"ע מודי דכ"ז שהנרות דולקות יש בה קיום מצוה, והר"ן ס"ל דכיון דאין כאן חיוב להדליקו עוד דכבר יצא זמן מצותו, לכן לא הקצה דעתו על שאר השמן, דדבר שאין כאן הקצה דעתו בפירוש אמרינן דלא הקצה דעתו, ומקצת הגאונים ס"ל דכ"ז שאין כאן דעת להיפך [דהיינו שאינו רוצה להדליקו] אמרינן דהקצה דעתו, דכיון דסו"ס יש בו קיום מצוה לא אמרינן

חזי, דאם יתן על המת יותר מן הצורך אין זה מוסיף כלום, משא"כ בנר חנוכה אע"ג דיוצא ידי מצוה כשדולק חצי שעה, מ"מ אם הוא דולק יותר אז נמשכת המצוה גם למעלה מן השיעור חצי שעה ומצוה קעביד, וממילא הו"ל השמן בגדר חזי לי' שהרי מקיים בו מצוה, ולכן אמרינן דתפיס לכולהו.

סתם דלא הקצה דעתו, אלא אדרבה הקצה דעתו. וזהו מה שהדגיש הגאונים "דאין אדם מצפה אימתי תכבה נרו", דהיינו דכדי לומר שלא הקצה דעתו צריך דעת להדיא בזה, ואם לאו כיון דסו"ס קיים בה מצוה אמרינן דהקצה דעתו.

שי' הרא"ש בדעת הרי"ף

הרא"ש (סי' ג') הביא פי' הרי"ף, דאי נמי לשיעורא היינו שאם אחר שדלקה כשיעור הזה אם רצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו. ולקמן (סי' ט') הביא דברי השאילתות דנר חנוכה אם הותיר מהשמן שבנר ביום השמיני עושה לו מדורה ושורפו בפנ"ע, לפי שהוקצה למצוה ואסור להשתמש ממנו, ע"ש. והק' הב"י (סי' תרע"ז) דדברי הרא"ש סותרים זה את זה, דלהרי"ף שמותר להשתמש לאורה אחר שיעור הדלקה אין צריך לשרוף מותר השמן שבנר, כיון שלא הוקצה ליותר מכדי מצותו, והרי"ף והגאונים חולקים וכמש"כ הר"ן, ומהרא"ש משמע דאין כאן סתירה. ותי' דמש"כ הרא"ש דלאחר שיעור מצותה מותר להשתמש בה, מירי שנתן בה שמן יותר מכשיעור, ואחר שדלק כשיעור מותר ליהנות ממנו, דלא הוקצה למצותו אלא כדי שיעור הצריך בלבד, ומש"ה דצריך לשורפו מירי בשנותר מהשמן הצריך לשיעור הדלקה שהוא הוקצה למצותו, ולפיכך צריך לעשות מדורה, דכיון דמשיעור הדלקה הוא הוקצה למצוותו ואסור ליהנות ממנו, ע"ש.[יב]

והר"ן והרשב"א לא ניחא להו בחילוק הב"י, ופשיטא להו דהרי"ף מתיר להשתמש במותר השמן אף כשכבתה בתוך זמן מצותה, וטעמם כיון דהרי"ף ס"ל דאיהו לא הקצהו אלא לזמן מצוותו, וכיון דקיי"ל כבתה אין זקוק לה נמצא דמיד שכבתה פקע שעת מצוותה, ואף שעדיין לא דלק כשיעור, דאיהו לא הקצהו אלא כל זמן שהוא חייב בהדלקה ולא יותר, והרי כשכבתה שוב פקע מצוותו. וכן מבואר בחידושי הר"ן שכתב וז"ל, כיון דקיי"ל כבתה אין זקוק לה שהרי לא הקצה אותו אלא למצותו "ובעודו דולק" וכו', עכ"ל.

ביאור פלוגתת הראשונים בדעת הרי"ף

ויש לבאר דפלוגתת הראשונים בדעת הרי"ף אם מותר להשתמש בשמן

יב. ובס' שאילת שלום על השאילתות (פ' וישלח אות ל"ד) תמה על הר"ן שכתב דהרי"ף והגאונים פליגי ולמה לא חילק כחילוקו של הב"י, ואפושי פלוגתא לא מפשינן, ע"ש. והנה זהו פשוט דלא נעלם מהר"ן חילוק זה, דהרי הרמב"ן הביא פלוגתא בין הרי"ף והגאונים, והוסיף וז"ל, ואע"פ שיש לומר הנ"מ בשמן שהותיר על השעור אבל כבתה בתוך זמנה אסור לעולם שהרי הוקצה למצוותו, אינו נראה כן, עכ"ל. הרי שהרמב"ן ז"ל הרגיש בחילוק של הב"י, ומ"מ לא נח דעתו בזה וכתב שאינו נראה כן.

שנותר היכא שכבתה קודם שדלק כשיעור מצותה, תלוי ביסוד הך דינא דקיי"ל דכבתה אין זקוק לה, האם הכוונה הוא דכיון דאין זקוק לה אף אם החמיר על עצמו וחזר והדליק אין זה מצוה שנמשך מהדלקה ראשונה אלא הוא מעשה הדלקה חדשה, או נימא דכ"ז שלא דלק השיעור אפי' אם אין צריך לחזור ולהדליק, מ"מ אם חזר ודלק זהו המשך מהדלקה ראשונה.

ונראה דהרי"ף ס"ל דאדם מקצה דעתו לשמן שצריך להדלקה ראשונה, והרא"ש ס"ל בדעתו דכיון דכשחזר ודלק הוי המשך הדלקה ראשונה, לכן גם זה הוקצה למצותה, אולם הר"ן והרשב"א ס"ל דכשחוזר ומדליק אין זה משתייך להדלקה הראשונה, ולכן לא הקצה דעתו על שמן זו. [וכן מבואר להדיא בהר"ן לעיל, שהביא תשובות הרשב"א (ח"א סי' תקל"ט) שנשאל אם לאחר שהדליק בא לתקנה וכבה אותה בשוגג אם חייב לחזור ולהדליק ואם מברך בפעם השני'. והשיב דמסתברא שאינו חייב להדליקה, דהויא לי' ככבתה שאין זקוק לה, דהדלקה עושה מצוה וכבר הדליקה, ואם בא להדליקה אינו מברך עלי' דמצות הדלקה כבר עברה, עכ"ד. ומשמע דאם קיי"ל כבתה אינו זקוק לה, מצות הדלקה כבר עברה, והדלקה השני' אינה תיקון והמשך להדלקה הראשונה אלא היא מצוה חדשה].[יג]

דעת הרמב"ם

הרמב"ם (פ"ד ה"ה) כתב וז"ל, נשארת דולקת אחר שכלתה רגל מן השוק אם רצה לכבותה או לסלקה עושה, עכ"ל. וכתב המגיד משנה דס"ל להרמב"ם כהרי"ף, דאי נמי לשיעורא היינו דלאחר שדלק כשיעור ורצה לכבותה או להשתמש לאורה הרשות בידו, ע"ש. ויש לתמוה דהא הרמב"ם לא כתב דרשאי להשתמש לאורה אלא אם רצה לכבותה או לסלקה עושה, דרק כיבוי וסילוק מותר, ואין זה כדעת הרי"ף.

יג. ובאמת יש ליישב סתירת הרא"ש באופ"א ולא על דרך הב"י, דחולק על הר"ן דלית לי' האי כ"ש שאם כבתה דמותר להסתפק מן השמן, והוא סובר דהרי"ף לא התיר אחר זמן מצותו אלא לכבותן, או להשתמש לאורן בעוד שהן דולקות, אבל להסתפק מהן אסור גם אחר שכבו לא שנא בתוך זמן מצוותו ול"ש לאחר זמן מצוותו. ובאמת כן מבואר בבעל העיטור (הל' חנוכה) שכתב וז"ל, א"נ מכבה ומדליקה בלילה אחרת, ושלחו ממתיבתא אם הצריך לה אחר שכלתה [רגל מן השוק] מכניסה ומשתמש לאורה, ובשאלתות כתב נ"ח שהותיר בה שמן כך שנו חכמים הותיר ביום ראשון מוסיף ומדליק ביום שני וכו', הותיר ביום ח' עושה מדורה ושורפה בפ"ע כיון שהוקצה למצותו מלהשתמש ממנו, עכ"ל. ומבואר דאף דס"ל דאחר זמן מצותה מותר להשתמש לאורה או לכבותה, מ"מ אסור להתספק מן השמן, ולא הותר לכבותה אלא כדי להדליקה בלילה אחרת.

ונראה דהמגיד משנה ס"ל דמש"כ הרמב"ם או לסלקה, ר"ל שמסלקה ממקומה ושם רשאי להשתמש לאורה, דסילוק מן המקום הוי כמו כיבוי, דכמו דלאחר שכבה את הנר רשאי להשתמש בו כחפצו הואיל דכבר בטל מיני' שם נר חנוכה דהא כבתה, כמו כן כשמסלק את הנר ממקומו בפתח ביתו מבחוץ והניח על שולחנו, נמצא דביטל מנר זה שם נר חנוכה, דהא סילקו ממקום המצוה, ואף אם הניחו למקום שכשר להדליק שם, מ"מ הנחתו הראשונה והדלקתו לשם מצוה כבר בטילה, והוי כאילו כבתה, ועל כן רשאי להשתמש לאורה.

ומעתה יוצא דבר חדש, דס"ל להרמב"ם בדעת הרי"ף דהא דמותר להשתמש לאורה לאחר שדלק היינו רק אם סילקה ממקומה, דע"י הסילוק נתבטל ממנו שם נר של מצוה והותר להשתמש בה, אבל קודם הסילוק אסור להשתמש לאורה אפי' אם כבר דלק כשיעור, כיון דעדיין שם נר מצוה עליו.

דעת הרמב"ם בשיעור עד שתכלה רגל מן השוק

ביאור הגרי"ז סלאווייציק זצ"ל בדעת הרמב"ם

כתב הרמב"ם (פ"ד ה"ה) וז"ל, אין מדליקין נרות חנוכה קודם שתשקע החמה, אלא עם שקיעתה, לא מאחרין ולא מקדימין, שכח או הזיד ולא הדליק עם שקיעת החמה מדליק והולך עד שתכלה רגל מן השוק, וכמה הוא זמן זה כמו חצי שעה או יותר וכו', עכ"ל. וצ"ע במש"כ דזמן זה הוא כמו חצי שעה "או יותר", האם בחצי שעה כשר, בודאי כשר אם דולק יותר מחצי שעה.

והנה הריטב"א חדשים (דף כ"א ע"ב) כתב וז"ל, פי' מוכרי עצים הנקראים תרמודאי והיו מתאחרים שם ברחוב העיר, ובכל מקום הדבר הזה כפי מה שהוא, והמנהג הפשוט ששיעור כל זמן שחנויות מוכרים שמן וכיוצא בהם פתוחות, עכ"ל. ומבואר דשיעור זה עד שתכלה רגל מן השוק תלוי בכל מקום ומקום. ולכן אינו תלוי בחצי שעה, אלא בכל מקום לפי מנהגו.

ומטו בשם הגרי"ז סאלאוויציק זצ"ל לבאר הרמב"ם עפימש"כ הריטב"א דשיעור זה עד שתכלה רגל מן השוק תלוי בכל מקום ומקום, וזהו שכתב או יתר, ר"ל במקום דזמן שתכלה רגל מן השוק הוא יותר מחצי שעה, שיעורו הוא יותר מזה.

ומטו בשם הגרי"ז סאלאוויציק זצ"ל לבאר הרמב"ם עפימש"כ למה כתב שזמן זה כמו חצי שעה, הא לכאו' ליכא שיעור חצי שעה כי אם שיעור שתכלה הרגל מן השוק, שתלוי בכל מקום לפי מנהג המקום.

ביאור הגבורת יצחק בדעת הרמב"ם

בס' גבורת יצחק (חנוכה סי' ה') ביאר הרמב"ם באופ"א, דיש תרי שיעורים בעד שתכלה רגל מן השוק,

חדא שידליק עד שתכלה רגל מן השוק במציאות, שזה תלוי בכל מקום לפי מנהגו מתי כלה הרגל מן השוק. ושנית שצריך שידליק כשיעור חצי שעה אחרי כניסת הלילה. ונפק"מ בזה דבמקום שכלה רגל מן השוק קודם חצי שעה לאחר כניסת הלילה, הרי לדעת הריטב"א אין צריך להדליק לחצי שעה, אולם לדעת הרמב"ם צריך להדליק עד חצי שעה לאחר כניסת הלילה, וכדעת הרי"ף. אולם במקום שכלה רגל מן השוק אחר חצי שעה, לדעת הרמב"ם צריך להדליקו לאחרי חצי שעה, עד שיכלה רגל, ולדעת הרי"ף סגי בחצי שעה.

ולפי הנ"ל יל"ע היכא במקום שכלה רגל מן השוק קודם חצי שעה לאחר כניסת הלילה, שצריך שתדלק עד חצי שעה לאחר כניסת הלילה, ועבר ולא הדליק עד שכלה רגל מן השוק, אבל אכתי הי' קודם חצי שעה לאחר כניסת הלילה, מי נימא דיחזור וידליק כיון דסו"ס הוי בתוך חצי שעה, או דלמא כיון דבמציאות כלה רגל מן השוק לא ידליק. וכן יל"ע במקום שלא כלה רגל מן השוק עד לאחר שעבר חצי שעה, ועבר חצי שעה, מי נימא דיחזור וידליק כיון דסו"ס במציאות לא כלה רגל מן השוק, או דלמא כיון דהוי אחר חצי שעה לא ידליק. ולכאו' י"ל דחייב להדליק, כיון דב' שיעורים אלו מחייב להדליק, ומיקרי זמן חיוב.

אך תמוה לפרש כן בדעת הרמב"ם, דמי גילה לו שני שיעורים אלו. ועוד דאי נימא דס"ל ממש כמש"כ הריטב"א, א"כ במקום שעד שתכלה רגל מן השוק הוא פחות מחצי שעה ג"כ סגי במעט שמן, וא"כ הי' לו להרמב"ם לפרש כמו חצי שעה או פחות או יותר, ומשמע דפחות מחצי שעה לעולם לא סגי.

ביאור חדש בדעת הרמב"ם

ונראה לומר ביאור אחר בדעת הרמב"ם, דהרי"ף כתב וז"ל, ומתעכבין עד אחר שקיעת החמה כמו חצי שעה עד שמגיעין לבתיהם, עכ"ל. וכן הובא בס' האגודה וז"ל, ובס' מיימוני פי' דהוא כמו חצי שעה, עכ"ל. וי"ל דהרמב"ם ס"ל כדעת הרי"ף, ומש"כ או "יותר" מחצי שעה, זהו כמש"כ הרי"ף, דהרי"ף ג"כ לא כתב דשיעורו ממש חצי שעה, אלא כתב "כמו" חצי שעה.

וכן מבואר בביאור הלכה (סי' תרע"ב ד"ה לא מאחרים) שכתב וז"ל, וידוע שדעתו (דעת הרמב"ם) דמצות הדלקה הוא רק כחצי שעה או מעט יותר אח"כ וכו', עכ"ל. ונראה דמפרש כוונת הרמב"ם כמו שביארנו, דר"ל דשיעור חצי שעה אינו בצמצום, אלא הוי מעט יותר מחצי שעה, וגם כשעבר חצי שעה בצמצום אכתי נר מצוה הוא, ונפק"מ שאסור עדיין לכבותה או ליהנות לאורה, ולא אמרינן דמיד כשעבר חצי שעה הוי נר של חול ומותר ליהנות לאורה.

וכן מצאתי בס׳ המאורות שהביא דברי הרי״ף שכתב שיעור חצי שעה, וסיים וכ״כ הרמב״ם כשיעור הזה. הרי מבואר להדיא דס״ל בדעת הרמב״ם כדעת הרי״ף, ולא כדעת הריטב״א.[יד]

אולם לפי הנ״ל אינו מדויק כ״כ לשון הרמב״ם שכתב ״חצי שעה או יתר״, והא הו״ל חצי שעה ויתר, כיון דלעולם הוא מעט יותר, ומשמע מזה כמו שביאר הגרי״ז.

דעת הרמב״ם בדין מהדרין מן המהדרין [ונפק״מ בין טעמי הגמ׳ אם הוא משום מעלין בקודש או כנגד ימים הנכנסים]

מהו הנפק״מ בין ב׳ טעמי הגמ׳

איתא בגמ׳ (דף כ״א ע״ב) חד אמר טעמא דב״ש כנגד ימים הנכנסין, וטעמא דב״ה כנגד ימים היוצאין, וחד אמר טעמא דב״ש כנגד פרי החג וטעמא דב״ה דמעלין בקודש ואין מורידין, אמר רבה בר בר חנה א״ר יוחנן שני זקנים היו בצידן אחד עשה כב״ש ואחד עשה כדברי ב״ה, זה נותן טעם לדבריו כנגד פרי החג וזה נותן טעם לדבריו דמעלין בקודש ואין מורידין, ע״כ. והנה הרי״ף הביא ב׳ טעמים, ומסיים בהמעשה דשני זקנים באו בצידון ואמרו טעם משום פרי החג ומשום מעלין בקודש, ויל״ע מאי אשמעינן הרי״ף בזה, הא אין זה נוגע להלכה.

דעת הרמב״ם במהדרין מן המהדרין

כתב הרמב״ם (פ״ד ה״א) וז״ל, כמה נרות הוא מדליק בחנוכה מצותה שיהי׳ כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא הי׳ בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים, והמהדר יתר על זה ועושה מצוה מן המובחר מדליק נר לכל אחד ואחד בלילה הראשון ומוסיף והולך בכל לילה ולילה נר אחד, (ה״ב) כיצד הרי שהיו אנשי הבית עשרה, בלילה הראשון מדליק עשרה נרות ובליל שני עשרים[טו] ובליל שלישי שלשים עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים נרות, (ה״ג) מנהג פשוט בכל ערינו בספרד שיהיו כל אנשי

יד. ובאמת מצינו לשון זה בהרמב״ם בכמה מקומות, ריש פי״ד מהל׳ שבת כתב גבי רשות היחיד וז״ל, ואי זו רה״י תל שגבוה עשרה טפחים ורחב ארבעה טפחים על ארבעה טפחים או יתר, עכ״ל. וכן בפט״ז הל׳ שבת הי״ט גבי צורת הפתח כתב וז״ל, גובה הלחיים עשרה טפחים או יתר, עכ״ל. וכן בפ״כ מהל׳ שבת ה״ט גבי המוליך בהמה בשבת כתב וז״ל, וצריך שיהי׳ החבל שמפי הבהמה עד ידו גבוה מן הארץ טפח או יותר, עכ״ל. וכן בפכ״ט הל׳ שבת ה״ז גבי קידוש בשבת כתב וז״ל, כיצד הוא עושה לוקח כוס שהוא מחזיק רביעית או יתר, עכ״ל.

טו. יל״ע במש״כ דאם הי׳ אנשי הבית עשרה ידליק בליל ראשון עשרה ובליל שני עשרים וכו׳,

הבית מדליקין נר אחד בלילה הראשון ומוסיפין והולכין נר בכל לילה ולילה, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונה נרות, בין שהיו אנשי הבית מרובים בין שהי' אדם אחד, עכ"ל.[טז]

ולכאו' תמוהים דבריו, דבהלכה ב' כתב שמהדרין מן המהדרין הוא שמוסיף לכל אחד ואחד בכל לילה, ובהלכה ג' כתב דמנהג אנשי ספרד הוא דמדליקין רק נר אחד לכאו"א, וזהו סברת התוס'. ונמצא דלשיטתו האנשי ספרד לא נהגו לא כמהדרין דמדליקין נר לכאו"א, ולא כמהדרין מן המהדרין. ועי' בלחם משנה מש"כ בזה.

ועוד צ"ב, אמאי בהלכה ב' מפרט כל יום בפנ"ע, שבליל הראשון מדליק עשרה, ובליל שני עשרים, ובליל שלישי שלושים, עד שנמצא מדליק בליל שמיני שמונים, ואם סתם רוצה לפרט המנין, אמאי לא פירט כן בהלכה ג' כשביאר המנהג ספרד.

ונראה לומר בזה, דהו"א דדין מהדרין הוא במנין הנירות גרידא, ולכן היכא שהיו אנשי הבית עשרה ידליק בלילה הראשונה עשרה כמנין בני הבית, ובלילה השני י"א, ובשלישי י"ב, וכן הלאה לקיים מצות מוסיף והולך, ואין צריך להוסיף בכל יום אלא נר אחד יותר לבני הבית, דבהידור דמוסיף והולך לא בעינן הוספה כנגד מנין בני הבית, והידור דמנין הבית לחוד, והידור דמוסיף והולך לחוד. ע"ז קמ"ל דצריך להוסיף כל לילה אחד כמנין אנשי ביתו.

ביאור הגר"א בנפק"מ בין טעמי הגמ'

המחבר (סי' תרע"א ס"ב) כתב וז"ל, כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה וכו', עכ"ל

והרי מנא לן דכיון דהי' בליל ראשון עשרה אנשי הבית בליל שני יהא ג"כ עשרה, הא אפשר בליל שני חלק מאנשי הבית ילכו למקום אחר. ומשמע דצריך להיות במקום אחד בכל ימי החנוכה. ובאמת יש לדיין בלשון הפרי חדש (הובא בביאור הלכה סי' תרע"ז ד"ה במקום שאוכל) שכתב וז"ל, אבל אם הולך הוא וכל אנשי ביתו לבית אביו או חמיו בקביעות על ח' ימי חנוכה וכו', עכ"ל. ומשמע דצריך לילך ח' ימים. ועי' מה שהארכנו בזה בחידושים על הלכה.

טז. בס' לקראת המועדים (חנוכה אות ב') כתב להסתפק לשי' הרמב"ם, אם ניתוסף לו באמצע ימי החנוכה במנין אנשי ביתו, אי מוסיף נרות לפי מנין אותם שניתוספו. וכן לאידך גיסא אם נתמעט המנין אי מיגרע בשאר הימים ממנין הנרות. או דלמא הואיל וכל המהדרין הוא בחיוב הדלקה דידי' יהא הכל תלוי בחיוב הדלקתו של יום ראשון. וכתב דנראה דזה נכלל בדברי הרמב"ם וז"ל, הרי שהיו אנשי ביתו עשרה מדליק בלילה הראשון עשרה וביום שני עשרים וכו' להורינו שהכל תלוי בתחילת ימי החנוכה, ואם היו מנין אנשי ביתו עשרה ביום ראשון, חייל עליו דין הדלקה של עשרה נרות, ומשום זה הוא שמדליק ממילא ביום שני עשרים ושלושים וכו', ואין זה המנין משתנה בתוספות או גירעון של אנשי הבית.

וכתב הרמ"א וז"ל, וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק, וכן המנהג פשוט, ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהי' היכר כמה נרות מדליקין, עכ"ל. וכתב הט"ז (סק"א) וז"ל, ובכאן יש חידוש במנהג, שהספרדים נוהגים כתוס', והאשכנזים כרמב"ם, וזה לא מצינו בשאר מקומות, עכ"ל.

ובביאור הגר"א כתב על הרמ"א וז"ל, ונראה שכן הוא דעת הרי"ף מדהביא מימרא דרבב"ח אר"י שני זקנים וכו', כנגד פרי החג וכו', דמעלין בקודש ואין וכו', דלהאי טעמא לא חיישינן להיכרא דימים הנכנסין או היוצאין שכתבו תוס' שם, וכ"מ בגמ' שם חד אמר וכו', וחד אמר טעמא וכו', דנ"מ בכה"ג כנ"ל, ומסקנא דב' זקנים כמ"ד דמעלין בקודש וכו', עכ"ל. הרי ס"ל דב' טעמי הגמ' חלוקים בדינם, דלטעם השני דמעלין בקודש ואין מורידין, אין צריך היכר הימים, וכן הוא דעת הרמב"ם, ולדעת התוס' צריך היכר משום דס"ל כהטעם שמוסיפים כנגד ימים הבאים או ימים היוצאין.

ולכן הרי"ף הביא המעשה של ב' זקנים בצידן, כדי לפרש דהטעם הוא משום מעלין בקודש, וזה נוגע להלכה דאין צריך היכר הימים כדעת הרמב"ם.

ליישב הערת הט"ז

ולפי הנ"ל יש ליישב קושית הט"ז, דהאשכנזים אינם עושים כמו הרמב"ם דוקא, אלא עושים כהמ"ד דס"ל דמעלין בקודש ואין מורידין, וגם תוס' מודו לזה, דתוס' כתבו שי' רק להטעם דהוי כנגד ימים הנכנסים וימים היוצאים, אבל במה דקיי"ל כהטעם משום מעלין בקודש, בזה המהדרין מן המהדרין הוא שיהא כל אחד ואחד ידליק ויוסיף נרות בכל לילה ולילה.

ולפי"ז יש ליישב מה שהקשינו על הרמב"ם, דבהלכה ג' כתב שמנהג הספרדים הוא דמדליקין רק נר אחד לכאו"א, ובהלכה א' וב' לא הזכיר זאת, ונמצא דלשי' הרמב"ם הרי לא נהגו לא כמהדרין דמדליקין נר לכאו"א, ולא כמהדרין מן המהדרין. ונראה דהרמב"ם מתחילה כתב כהמ"ד דמעלין בקודש, והספרדים אזלי כהמ"ד דהוי כנגד ימים הנכנסים (ואין זה בדוקא כסברת התוס'). ונמצא דפלוגתא בגמ' בטעמי' דב"ה וב"ש, הוי נפק"מ להלכה.

נפק"מ אחר בטעמי הגמ' אם שכח להדליק לילה אחת

ואפ"ל נפק"מ אחר בטעמי הגמ', בציור שלא הדליק לילה אחת, כגון אם שכח ולא הדליק בליל ג', דלהטעם שהוי כנגד ימים הנכנסים וימים היוצאים, צריך להדליק ביום ד' ארבעה נרות, דצריך מספר כנגד הימים, אך לפי הטעם דמעלין בקודש, לא צריך רק ג' נרות, דבזה הוי מעלין בקודש ואין מורידין, דכ"ז שלא הדליק פחות מיום

ב׳ הוי מעלין. ובדרכי משה (סי׳ תרע״ב סק״ג) כתב וז״ל, ונ״ל דמי שלא הדליק בליל א׳ ומדליק בליל ב׳ או ג׳ שידליק כשאר בני אדם וכו׳, ודלא כמהר״ם מרוטנברג דכתב שידליק נר אחד כשמתחיל להדליק, דלדידי׳ הו״ל ליל ראשון וכו׳, ואין דבריו נראין, עכ״ל. נמצא דלפי המהר״ם מרוטנברג אם שכח לילה אחת [כגון בציור הנ״ל], הרי הוא מדליק ג׳ נרות, והביאור הוא כמו שביארנו.

ולפי הנ״ל מוסבר לשון הרמב״ם שכתב בהלכה ב׳, דלשיטתו דמוסיף רק על מספר יום הקודם ולא כנגד הימים, נמצא דביום השלישי מדליק שלושים רק אם הדליק ביום השני עשרים, ודוקא בדרך הזה ביום השמיני ידליק שמונים, אבל בהלכה ג׳ לא כתב הרמב״ם כל החשבון, שהתם אזיל בהשי׳ דמהדרין מן המהדרין הוא שאחד מדליק בכל יום ומוסיף נר אחד לכל יום, וזהו בטעמא דהגמ׳ דמדליקים כנגד ימים היוצאים, ולכן יום השמיני אינו תלוי ביום השביעי כמו שביארנו.[יז]

אולם ק׳ לפרש דהרמב״ם ותוס׳ לא פליגי, ורק אזלי כל אחד בלשון אחר בהגמ׳, דלפי״ז הוי לי׳ לתוס׳ לפרשי להדיא דאזיל רק למ״ד דהוי כנגד ימים הנכנסים וימים היוצאים, והאיך סתמו דבריהם ולא פי׳ כן. ועוד דבפסקי התוס׳ (אות צ׳) כתב וז״ל, נר א׳ לכל בני הבית מוסיף והולך, עכ״ל. ולא חילק בין ב׳ טעמי הגמ׳, וא״כ קושית הט״ז במקומה עומדת, דאמאי בנר חנוכה האשכנזים אזלי כהרמב״ם והספרדים אזלי כתוס׳.

דעת השפ"א בביאור החילוק בטעמי הגמ׳

השפ"א חולק על דברי הגר״א, וס״ל דלא מסתבר דטעם של מעלין בקודש הוי טעם בפנ״ע, אלא הטעם דמעלין בקודש הוא הסיבה שבחרו ב״ה ימים היוצאים ולא ימים הנכנסים, וכן להיפך דב״ש בחרו בימים הנכנסים משום דמצינו מספר כזה בפרי החג, והנידון בגמ׳ הוא אי טעמא דב״ה הוא רק ימים היוצאים או גם מעלין בקודש.

ונפק"מ הוא אם יש לו רק ט״ז נרות לכל ימי החנוכה, האם טוב להדליק א׳ ב׳ ג׳ ד׳ א׳ א׳ א׳ א׳, דאז מונה ד׳ ימים, אבל הוא מוריד בקדושה, דאם הטעם הוא רק משום ימים היוצאין ולא משום מעלין בקודש, כיון דאפשר

יז. אך יל״ע בזה, דהמ״ב (בביאור הלכה סי׳ תרע״א ס״ב בד״ה וי״א) הביא דברי הגר״א דהביאור בהרמב״ם הוא דס״ל דמעלין בקודש, ובסק״ה כתב המ״ב שמי שיש לו י׳ נרות לכל חנוכה ידליק בליל ב׳ שתי נרות, אבל ביום ג׳ לא ידליק שתים רק אחת, וביאור הדברים הוא דמה הועילו לו להדליק ב׳ בליל ג׳ הלא לא קיים בזה לא מהדרין ולא מהדרין מן המהדרין, וצ״ע דהא קיים דלא עבר במעלין בקודש ואין מורידין. ועי׳ באבי עזרי מה שהקשה על הלכה זו.

להדליק ד׳ ימים מהדרין, בודאי יותר טוב לעשות הכי, ואם הטעם בימים היוצאין הוי ביחד עם סברת מעלין בקודש, אז יש לו להדליק א׳ א׳ א׳ א׳ א׳ א׳ ח׳, דאז הוא מדליק ימים היוצאין באופן של מעלין בקודש, ואע״פ שהוא מדליק רק שני ימים בהידור (יום ראשון ויום שמיני).

ולפי הנ״ל תוס׳ אזלי לכו״ע, דכולהו ס״ל דעיקר הטעם הוא כנגד הימים, ורק דפליגי מהו המכריע לזה, אי הוי משום מעלין בקודש, או אפי׳ בלא טעם זה י״ל כן.

והנה איתא במס׳ סופרים (פ״כ הלכה ה׳) ונרות כב״ה משום מעלין בקודש ולא מורידין כעין ימים היוצאים, ע״כ. הרי דהביאו ב׳ הטעמים ביחד, ונראה דזהו כמו שביאר השפ״א, דאפי׳ הטעם דמעלין בקודש מבוסס בעיקרו על הימים, וזהו רק סיבה להכריע דצריך לעשות כעין ימים היוצאין. אך ע״ש בנוסחת הגר״א דגריס וז״ל, מעלין בקודש ולא מורידין ״ו״כעין וכו׳, עכ״ל. ונראה דאזיל לשיטתו, דס״ל דהוי ב׳ טעמים.

ליישב קושית הט״ז ע״פ השפ״א

ולפי מש״כ השפ״א עדיין ק׳ קושית הט״ז דהאשכנזים עושים כהרמב״ם והספרדים עושים כתוס׳. ונראה לומר דהרמ״א מסיים דבריו וז״ל, ויזהרו ליתן כל אחד ואחד נרותיו במקום מיוחד כדי שיהי׳ היכר כמה נרות מדליקין, עכ״ל. והנה הרמב״ם לא הוזכר דבר זה דצריך היכר לכמה נרות הוא מדליק, ומשמע דזהו רק לשי׳ התוס׳, דהרי תוס׳ כתבו טעמם רק משום דאין כאן היכר, וע״ז כתב הרמ״א דאם עושה היכר ממילא המהדרין מן המהדרין הוא שכל אחד ידליק בכל לילה ויוסיף נר לכל לילה, ותוס׳ ס״ל הכי משום דמיירי בזמן שדלקו בפתח הבית, ואין כאן היכר כמה ימים הוי דכולם מדליקים במקום אחד, אבל עכשיו שאנו מדליקים בפנים, פסק הרמ״א דכ״ז שיש היכר, המהדרין מן המהדרין הוא שכולם ידליקו, ולפי זה מתורץ קושית הט״ז, דהיום האשכנזים עושים כדעת התוס׳.

וכ״כ בביאור הגר״א וז״ל, כתב בד״מ וכו׳, דלדידן שמדליקין בפנים ויודעין כמה בני הבית אף תוס׳ מודי, ועוד כיון שמדליקין בפנים אין לחוש לטפח הסמוך לפתח כ״כ, כמ״ש וכו׳, ויכולין להדליק כ״א במקום מיוחד ואיכא היכרא, עכ״ל.

ביאור חדש בנפק״מ בטעמי הגמ׳ וישוב קושית הט״ז וביאור דברי הרמב״ם

הבאנו לעיל מש״כ הגר״א, דהרמב״ם אזיל כלשון הגמ׳ דפליגי אם מעלין בקודש ואין מורידין, ותוס׳ אזיל למ״ד דפליגי אם מדליקין בימים הנכנסים או ימים היוצאין. ויל״ע דללישנא בתרא מהו תוכן ההידור,

ואמאי צריך להוסיף כל עיקר. ובס' עדת יעקב (ח"א) ביאר, דלדעת הגר"א ההידור במוסיף והולך לל"ב הוא מה שמרבה בנרות, ואינו מסתפק בנר אחד לכל לילה, דאף דיוצאים עיקר מצותה בנר אחד, מ"מ יש הידור לב"ה להרבות בנרות, ומספר הימים אינו אלא שיעור בכמות הריבוי, ולזה אמרו ב"ה שירבה בנרות כפי מספר הימים. ונמצא לפי"ז דפליגי ב' לשונות בגמ' בתוכן ההידור של המהדרין מן המהדרין, דלל"ק הוא כדי לעשות היכר לימים, ולל"ב הוא גוף ריבוי הנרות.

ולפי"ז מוסבר דברי הרמב"ם, דהקשינו אמאי בהלכה ב' מפרט כל לילה ולילה בפנ"ע, דבליל ראשון מדליק עשר נרות, ובליל שני מדליק עשרים וכו'. ונראה דאם ענין ההידור של מוסיף והולך הוא לעשות היכר לימים, א"כ בליל שני כשאנשי הבית עשרה הרי יש כאן ב' הידורים נפרדים, א' הדלקה לכל עשרה, ב' הדלקה לכל אחד בשתי נרות כנגד ליל שני, ובכגון זה אין לומר שמדליקין בליל שני עשרים, כיון דאין ההידור בסיכום העשרים, אלא בזה שיש עשר הדלקות של שתי נרות, וזה שמספר הנרות עולה לעשרים אין לה שום שייכות להידור מצוה דנרות חנוכה. אולם לפי מה שביאר הגר"א דענין ההידור הוא בגוף ריבוי הנרות, לכן כשעושים ב' הידורים ביחד יש בהידור השני תוספות על ההידור הראשון, כלומר דלא די שמרבין בנרות כפי אנשי הבית, אלא שמרבין גם לפי מספר הימים, ונמצא שאין כאן ב' הידורים נפרדים, אלא הידור אחד בריבוי נרות, דמרבים פעמיים כפי שני המנינים, ונמצא דההידור הוא דוקא מסיכום הנרות, דע"י שעושים ב' הידורים עולה ריבוי הנרות בליל שני לסיכום עשרים.

ועדיין צ"ב קצת, דאמאי מנה הרמב"ם עד שמונים, הא לפי חשבון הנ"ל הי' סגי אם כתב שבליל שני מדליקין עשרים. ונראה דמצי סבר דכיון שהוא דין של ריבוי הנרות, הרי יכול להדליק כמה נרות שהוא רוצה, ולא עוד אלא שמקיים בזה יותר הידור, וע"ז כתב דהחכמים תקנו שיעור בדבר, דיש חשבון של מנין אנשים בבית, ויש חשבון של ימים, ואינו יכול להרבות מה שלבו חפץ.

ולהנ"ל יש ליישב מה שתמהו על הרמב"ם, דבהלכה ג' כתב דמנהג פשוט בכל עירנו בספרד שיהיו כל אנשי הבית מדליקים חד ומוסיפים בכל לילה אחד, וק' דמנהג זה אינו עולה יפה אלא לשי' התוס'. וי"ל דאנשי ספרד עשו כהמהדרין לשי' הרמב"ם, וזהו משום דלשי' כל הידור בפנ"ע מיקרי מהדרין, ורק דכשעושים שני הידורים מיקרי מהדרין מן המהדרין, והגמ' דקאמרה מהדרין על נר לכל או"א חדא הידור נקט, ובאמת ההידור השני דמוסיף והולך ג"כ מיקרי מהדרין, וא"כ נהגו אנשי הספרד כהמהדרין.

והביאור בזה הוא דהרמב"ם ס"ל דגוף ההידור הוא רק ענין של ריבוי הנרות, ואין כאן חילוק איך מרבים הנרות, ורק דכשעושה שניהם ביחד הוי מהדרין מן המהדרין, ולפי"ז הספרדים עושים ג"כ כדברי הרמב"ם.

נר חנוכה חובת בית או חובת גברא [שי' הרמב"ם]

שי' רש"י ושאר ראשונים

רש"י (דף כ"א ע"ב) בד"ה נר איש וביתו, כתב וז"ל, ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד, עכ"ל. והגרח"א טורצין זצ"ל (בקונטרס חנוכה ומגילה סי' ח') דייק דמסתימת לשון רש"י משמע דעיקר מצות נר חנוכה הוא על כל יחיד ויחיד, כשאר כל המצוות, אלא דכאן נתחדש דבני הבית יכולים לצאת ידי חובתם במה שמדליק נר אחד לכולם, וכל זה הוא מעיקר הדין, אבל דין הידור נאמר בה, דהיינו דמצות נר חנוכה הוא חובת הגוף על כל יחיד מבני הבית. ולפי"ז אף למהדרין דעושים נר לכל אחד ואחד, אין הפי' שמוסיפין על עיקר חיובם, כי אם דעושין עיקר חובתן בפני עצמן ואינן יוצאים בנר אחד לכולם, וזהו יסוד ההידור להדליק נר חנוכה כל אחד בפני עצמו, כפי עיקר חיוב המצוה, שחל על כל אחד ואחד.

ולפי"ז מבאר דברי הרמ"א דס"ל דבמהדרין כל אחד מבני הבית מדליק בפני עצמו, דזהו יסוד ההידור שלא לצאת בנרו של בעה"ב אלא לעשות לו נר לעצמו לחובתו. ועי' בחידושי רעק"א על השו"ע שכתב דמהדרין מברכין אע"פ שאין מברכין על ההידור, משום דהם מקיימין עיקר המצוה, דאינן יוצאין בנר של בעה"ב כלל, ע"ש.

וכ"כ הר"ן (דף י' ע"א בדפי הרי"ף) וז"ל, אורח אע"פ שאין לו בית, דלא תימא דין נר חנוכה כדין מזוזה, דכל מי שאין לו בית פטור מן המזוזה, עכ"ל. הרי מבואר דאינו דין כמו מזוזה דהוא דין בהבית, אלא החיוב מוטל על הגברא לקיימו בבית. וכ"כ הנצי"ב (בהעמק שאלה סי' נ"ד סק"ד) וז"ל, שתיקנו בהדלקת נ"ח דכל בני הבית יוצאים בהדלקת אחד מהם, אע"פ שכולם חייבים בנ"ח, עכ"ל.

וכ"כ הערוך השלחן (סי' רס"ג סעיף ה') וז"ל, נר שבת כנר חנוכה שהיא מצוה וחובה על כל אחד להדליקה, והיינו שכל משפחה חייבת בהדלקת הנר, (סעיף ו') אם באו (ב' או ג' בעלי בתים) להדליק בבת אחת, הכל מודים שכולם יכולים להדליק ולברך, כמו כל המצות המוטלות על כל אחד מישראל, וכמו נר חנוכה וכו', עכ"ל.

שי' התוס'

תוס' בסוכה (דף מ"ו ע"א בד"ה הרואה) כתבו וז"ל, בשאר מצות

כגון אלולב וסוכה לא תיקנו לברך לרואה, אלא גבי נר חנוכה משום חביבות הנס, וגם משום שיש כמה בני אדם שאין להם בתים ואין בידם לקיים המצוה, וטעם הראשון ניחא דלא תיקשי ממזוזה, עכ"ל. והנה תוס' הקשה על טעם השני, דאמאי לא תקנו ברכה זו למי שרואה מזוזה, וצ"ב דאין כלל דמיון בין נר חנוכה למזוזה, דבנר חנוכה שהוי חיוב על הגברא להדליק נר חנוכה וכשאין לו בית אינו יכול לקיים חיובו, תיקנו ברכת הרואה, אבל במזוזה שהוי חובת הבית, כשאין לו בית אין עליו חיוב מזוזה כלל, ולמה יתקנו ברכת הרואה.

ומוכח דס"ל דחובת נר חנוכה הוא חובת בית כמו מזוזה, ולכן שפיר הקשו דאם בנר חנוכה תקנו ברכה למי שאין לו בית ופטור מנר חנוכה, א"כ גם במזוזה ראוי' שנתקן ברכה לרואה למי שאין לו בית, אף שהוא פטור מזוזה.

וכן משמע בהפנ"י וז"ל, נראה דמה שנשתנה מצוה זו משאר מצות שהן חובת הגוף שהי' חיוב על כל יחיד ויחיד, דקיי"ל נמי מצוה בו יותר מבשלוחו, אלא דשאני הכא שאין הכא עיקר המצוה אלא בסמוך לרה"ר שהוא משום פרסומי ניסא, משום כך הטילו חובת מצוה זו כאילו היא חובת הבית, עכ"ל.[יח]

שי' הב"ח

כתב הב"ח (סי' תרע"ו בד"ה ומ"ש) וז"ל, כתב הסמ"ג דר"ל דאינו נשוי שתדליק אשתו עליו בביתו, דאילו הי' נשוי אע"פ שהולך בדרך אינו צריך לברך על הראיי' כיון דאשתו מדלקת עליו. ותימה דמה שמדליקין עליו בביתו אינו בא אלא לפטור אותו מחיוב המוטל על ממונו להדליק נרות לפרסם הנס ברבים, אבל ההודאה על הנס וברכת שהחיינו הוא בחיוב על גופו, ומזה לא נפטר כשמדליקין עליו אם לא שעמד שם בשעת ברכה וכו', עכ"ל.

ומשמע דס"ל דבהדלקת נ"ח יש ב' חיובים, דין המוטל על הגברא, ודין המוטל על הבית. וכ"כ המחצית השקל (סק"א) בדעת הב"ח וז"ל, וה"ט כמ"ש בב"ח, דיש עליו שני חיובים, אחד על ממונו וביתו, אבל חיוב גופו היינו ההודאה אין האשה פוטרו, ולכן צריך לברך כשיראה נרות, עכ"ל.

שי' הרמב"ם

כתב הרמב"ם (פ"ד הל' חנוכה ה"א) וז"ל, מצותה שיהי' כל בית ובית

יח. והשפ"א חקר בזה וז"ל, ויל"ע אי המצוה נר אחד בבית כמו במזוזה וכמו נר שבת דכל שהדליק לשם שבת אף שהדליק מי שיהי' די, ולפי"ז אפשר דגם ב' בעלי בתים הדרים בבית אחד די להם בנר אחד, והא דאושפיזא משתתף בפריטי י"ל שהוא כדי לעשות המצוה בממונו, אבל מדינא יוצא, או נימא דהמצוה על כל אדם אלא דבעל הבית מוציא כל בני ביתו וכו', עכ"ל.

מדליק נר אחד, עכ״ל. ומשמע דס״ל כדעת התוס׳ דהחיוב נר חנוכה הוא חובת הבית, ורק מי שיש לו בית חייב בנר חנוכה, ומי שאין לו בית אינו בכלל חובת הדלקה. ולפי״ז מוסבר מה דהרמב״ם חולק על שי׳ הרמ״א וס״ל דמהדרין מן המהדרין הוא דהבעה״ב מדליק נר לכל אחד ואחד, דעיקר יסוד חיובא דנר חנוכה רמיא על כל בית ובית, ובזה סגי במה שאחד מדליק, ואין כאן דין שכל אחד ואחד ידליק, דהוא חובת הבית ולא חובת הגוף, ולכן במהדרין החיוב הוא על הבעה״ב להדליק לכל אחד ואחד, ואינו חיוב שמוטל על כל אחד ואחד להדליק.[יט]

אך יל״ע בזה, דהרי כתב בהל׳ ברכות (פי״א ה״ב) וז״ל, יש מצות עשה שאדם חייב להשתדל ולרדוף עד שיעשה אותה, כגון תפילין סוכה ולולב ושופר, ואלו הן נקראין חובה, לפי שאדם חייב על כל פנים לעשות. ויש מצוה שאינן חובה אלא דומין לרשות, כגון מזוזה ומעקה, שאין אדם חייב לשכון בבית החייב במזוזה כדי שיעשה מזוזה, אלא אם רצה לשכון כל ימיו באהל או בספינה ישב, וכן אינו חייב לבנות בית כדי לעשות מעקה, (ה״ג) וכן כל המצוות שהן מדברי סופרים בין מצוה שהיא חובה מדבריהם, כגון מקרא מגילה והדלקת נר שבת והדלקת נר חנוכה, עכ״ל. ומבואר להדיא דמצות נר חנוכה היא חובה כמו תפילין וסוכה, ואינה כמזוזה, אלא היא חובה שמוטל על הגברא. ונמצא דסותר את עצמו, וצ״ע.

ובאמת אם נדייק בדברי הרמב״ם בהל׳ חנוכה אינו משמע דס״ל שהוי ממש כמו חיוב מזוזה, דכתב וז״ל, כמה נרות הוא מדליק בחנוכה, מצותה שיהי׳ כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא הי׳ בו אלא אדם אחד, עכ״ל. ואת״ל דס״ל דנר חנוכה הוי חיוב המוטל על הבית כמו במזוזה, אמאי הוסיף דאין כאן חילוק כמה אנשי הבית היו שם, דאפי׳ אם היתה שם אנשים מרובים יש רק חיוב להדליק נר אחד, הא במזוזה אין כאן הו״א דאם יש יותר אנשים בבית יהא מחיוב להניח מזוזה לכל אחד ואחד מבני הבית.

ביאור חדש בדעת הרמב״ם דתלוי אם יש חיוב לשכור בית

ונראה לפרש ביאור אחר, דכשהרמב״ם כתב דמצותה הוא שכל בית ובית ידליק, אינו משום דס״ל דהוא חובת בית, רק מחדש דין דנ״ח צריך להדליקו בבית, ואינו יכול להדליקו

יט. ובפייט דר״א הקליר (פייט ליום א׳ דחנוכה, פיוט אעדיף כל שמונה) כתב וז״ל, נר חנוכה הנתמד לכל בית [נר חנוכה הקבוע לכל בית], ומצותן נר אחד בבית וכו׳, עכ״ל. ומבואר דהחיוב הוא בבית, ומש״ה מדגיש ב׳ פעמים דהוא נר הקבוע לכל בית, דהיינו דהוא דין הדלקה בבית.

ברחוב וכדומה. ומש"כ בהל' ברכות דנר חנוכה הוא חובה המוטל על הגברא, י"ל משום דמוטל על הגברא לקנות בית ולהדליקו שם. ונמצא דמודה לרש"י דנר חנוכה הוי מצוה שמוטל על הגברא, ופליג רק אם צריך בית להדליק נר חנוכה, דהרמב"ם ס"ל דצריך בית, ומי שאין לו בית מחיוב לשכור בית כדי להדליק שם נ"ח (כמו דמחיוב לקנות סוכה כדי לישב שם בסוכות, ואינו יכול לומר שאין לו סוכה).[כ]

וי"ל דגם רש"י ס"ל דצריך להדליק בבית רק דס"ל דאם אין לו בית אינו מחוייב לשכור בית, דכתב (דף כ"ג ע"א ד"ה הרואה) וז"ל, מצאתי בשם רבינו יצחק בן יהודה שאמר משם רבינו יעקב, דלא הוזקקה ברכה זו (ברכת הרואה) אלא למי שלא הדליק בביתו עדיין או ליושב בספינה, עכ"ל. ודייק האגרות משה (יו"ד ח"ג סי' י"ד אות ה') בדבריו וז"ל, ואם הי' חייב להדליק אף בחוץ ובספינה, מ"ט אינו מדליק שם, ואם כוונת רש"י דאין להם בספינה נר להדליק הו"ל להזכיר זה, וגם אם הכוונה שאין שם נרות לא הו"ל לומר אלא מי שאין לו נרות, שלכן משמע שאינו מצד האונס אלא משום שאף שאיכא נרות ליכא חיוב שלא בבית, עכ"ל. ונמצא דרש"י פליג על הרמב"ם רק אי ס"ל דמחוייב לשכור בית כדי להדליק בה.[כא]

אך מלשון הרמב"ם אינו משמע כמו שביארנו, דכתב וז"ל, מצותה שיהי' כל בית ובית מדליק נר אחד, עכ"ל. ואת"ל דר"ל דהדלקה צריך לעשותו בבית, הי' צריך לכתוב בפי' דמחוייב לדלוק בבית, ואמאי כתב דכל בית ובית מדליק נר אחד, וצ"ע.

ביאור חדש בדעת הרמב"ם דס"ל דהוי חיוב על הגברא לקיים חובת הבית

ונראה ליישב סתירת הרמב"ם באופ"א, דודאי ס"ל כשי' התוס' דהוי

כ. ומצאתי מהגר"ח קניבסקי זצ"ל (בס' משלחן מלכים עמוד עז) שהביא דברי מרן הגרי"ש אלישיב שליט"א שצידד שחייב לשכור דירה. והגר"ח שליט"א הביא ראי' לזה מדברי הרמב"ם שהבאנו. וכתב דמדברי התוס' בסוכה מבואר דאינו חייב לשכור דירה, דדומה למזוזה, וכמו במזוזה אין צריך לשכור דירה לקיים מצות מזוזה, ה"ה מצות נ"ח.

כא. אך בערוך השלחן (סי' תרע"ז סעיף ה') כתב דאינו צריך להדליקו בבית, ויכול להדליק במסילות הברזל (טריין בלע"ז). ועי' גם במקראי קודש (הל' חנוכה סי' י"ח) מש"כ בזה. ועי' גם בשו"ת מהרש"ם (ח"ד סי' קמ"ו) שכתב דמותר להדליק על הרכבת. ועי' בשו"ת בצל החכמה (ח"ד סי' קכ"ז) שו"ת ציץ אליעזר (חט"ו סי' כ"ט אות ד') ושו"ת אז נדברו (ח"ו סי' ע"ה וחי"א סי' ל"ד אות ב'). ובשו"ת בית שערים כתב וז"ל, ונראה עוד בהדלקת נר חנוכה יש ב' חיובים, חיוב גופו להדליק נר חנוכה אפי' כשהוא יחידי במדבר, עכ"ל. ועי' בספר תאריך ישראל (סי' כ"ב אות ד' וה') מש"כ זה.

חובת הבית, ומש״כ בהל׳ ברכות דהוא חיוב המוטל על הגברא כמו במצות תפילין, כוונתו הוא שהגברא מחוייב לקיים חובת הבית. דהיינו דיש דין קרקפתא דגברא לקיים המצוה, והקיום המצוה הוא באופן של חובת הבית, ושאר הראשונים ס״ל דקיום המצוה הוא חיוב שמוטל על הגוף. ויש כמה נפק״מ בזה אם אופן הקיום המצוה הוא חובת הבית, או אם אופן הקיום המצוה הוא חובת הגוף. א׳ בתהלה לדוד (סי׳ ק״א) הביא פלוגתא, באכסנאי שאשתו מדלקת עליו בביתו, אם רשאי להדליק נ״ח בברכה חוץ לביתו, ומסיק דיכול לברך. וכן פסק הרמ״א (סי׳ תרע״ז סעיף ג׳). אולם הב״י (ריש סי׳ תרע״ז) הביא את דברי התה״ד הנ״ל, וכתב שאין לסמוך על זה לברך ברכה שאינה צריכה. וכ״כ המהרש״ל בתשובה (סי׳ פ״ה), דהיכא שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו שמדלקת עליו בבית, נראה דלאו כל כמיני׳ ואינו יכול לברך, עכ״ל.

וי״ל דפליגי בפלוגתא הנ״ל, דאי ס״ל דקיום המצוה הוא חובת הבית, א״כ כיון דאשתו מדלקת עליו בבית, וכבר נתקיים בזה חובת ביתו, לאו כל כמיני׳ שלא לצאת בשל אשתו, אך אי נימא דקיום המצוה הוא חובת גברא, אז י״ל דאם אינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו, חל החיוב עליו, וע״כ שפיר יכול להדליק בברכה.

ב׳ אם קטן שהגיע לחינוך יכול להדליק נ״ח כדי להוציא את בני ביתו ידי חובתם, דאי נימא דמוטל על הבעה״ב שיהא לו קיום נרות חנוכה בביתו, בקטן שהגיע לחינוך יש בה קיום, וכמש״כ הריטב״א (ר״ה דף ל״ג ע״א) דמעשה קטן שהגיע לחינוך הוי מעשה מצוה, ואין צריך כוונה להוציא הבעה״ב, אך אם הוא רק חיוב דמוטל אקרקפתא דגברא, הדלקת הקטן אע״פ שהגיע לחינוך אינה מועילה כלל, כיון שאינו בר חיובא כמותם, דכל חיובו הוי רק משום חינוך.

ג׳ מי מחוייב להדליק נרות הנוספות, הבעה״ב או אחרים, דלפי הרמב״ם דהוא חובת בית הבעה״ב מדליק כל הנירות, ולפי החולקים דס״ל דהוא חיוב על כל אחד, הרי כל אחד ואחד מדליק הנירות.

ונמצא דיש ג׳ שיטות בגדר נ״ח, א- הרמב״ם ס״ל דיש חיוב על הגברא שיכנס את עצמו לחובת הבית, ב- רש״י ס״ל דהוא חיוב על הגברא לחוד, ג- תוס׳ ס״ל דהוי ממש כמו חיוב מזוזה, ואם אין לו בית הוא פטור מלהדליק.

ביאור חדש בדעת הרמב״ם

ויש לפרש סתירת הרמב״ם באופ״א, דהרמב״ם כתב וז״ל, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד, עכ״ל. ולכאו׳ הוי שפת יתר, דכבר כתב דמדליק נרות

כמנין אנשי הבית, ואמאי הוסיף נר לכל אחד ואחד. ונראה דיש לחקור בדין מהדרין דמדליק כנגד אנשי הבית, האם הכוונה שהוא מדליק ומוסיף נרות, וכמות הנרות בהוספה הוי כפי מספר בני ביתו, או דבעה"ב מדליק נרות עבור כל בני ביתו, והוי הדלקה בעדם, וכל אחד ואחד מבני ביתו יוצאין ידי חובתם בהדלקה זו, והוי כעין שליחות דהוי הדלקה עבורם.

ויש נפק"מ לדינא אם אחד מבני הבית אינו רוצה לקיים מצות הדלקה, דאם ההדלקה הוי הדלקה של בעה"ב, רק דההידור הוא להדליק כמספר בני אדם שהם בבית, הרי צריך הבעה"ב לעשות נר כנגדו, דסו"ס הוא בכלל מספר אנשי ביתו, אך אם דין הדלקת מהדרין הוי הדלקה עבורו, ובזה שהבעה"ב מדליק נר עבורו חשיב כאילו הוא עשה ההדלקה, לכן אם אינו רוצה להדליק אין הבעל הבית צריך להדליק עבורו.

ומסתבר לומר דאין זה רק דין הידור שהבעה"ב ידליק בעבורו מנין אנשי הבית, דמה ענין מנין אנשי ביתו לנס חנוכה, בשלמא במהדרין מן המהדרין שמוסיף והולך או פוחת והולך כנגד ימי החג, ומציין בכך את גודל הנס שנמשך ח' ימים ניחא, אבל מה ענין מנין אנשי הבית להדלקת נר חנוכה [ועי' לקמן בזה]. וזהו כוונת הרמב"ם, דאי כתב רק דמדליק נרות כמנין אנשי הבית, היינו אומרים דהוי מספר בעלמא, ולכן הוסיף דצריך נר לכל אחד ואחד, דהוי הדלקה עבור בני ביתו.

ונמצא דיש ב' קיומים בנ"ח, יש דין מצד חובת הבית כמש"כ בתחילת דבריו מצותה שיהא כל בית ובית, וגם יש דין שכל אחד ואחד יהי' לו קיום, שהדלקה מתייחס להגברא, וחשיב שכל אחד ואחד יש לו קיום בפני עצמו. ונמצא דאה"נ אינו דומה למצות מזוזה, אך יש עליו דין כמו מזוזה, דיש ב' דינים.[כב]

כב. וי"ל באופ"א קצת, דבאמת אין נר חנוכה מצות הבית כמו מזוזה ולא מצות הפרט כמו מצה וכדומה, אלא גדר ממוצע ומחודש, והוא קיום המצוה ע"י כל בני הבית ביחד, ודוגמא רחוקה מצוה המוטלת על הכלל כבנין בית המקדש וכדומה, דבאמת המצוה מוטלת על כולם, אך אין זה חובת הפרט שכל אחד מצווה בה בפנ"ע, אלא מצוה משותפת לבני הבית, וזהו לשון חז"ל נר איש וביתו, ולא נר לבית אלא איש וביתו. ולכן יש הידור כאשר מדליק נרות כמנין אנשי ביתו, לציין בזה שכולם שותפים במצוה זו והמצוה מתקיימת על ידם ועל שמם.

ביאור פלוגתת הרמב"ם והרמ"א אם הבעה"ב מדליק שאר הנרות או כל אחד ואחד מדליקים אותו

ביאור דעת הרמב"ם דהבעה"ב מדליק שאר הנרות

דעת הקונטרס חנוכה ומגילה בביאור פלוגתתם

כתב הרמב"ם (פ"ד ה"א) וז"ל, כמה נרות הוא מדליק בחנוכה מצותה שיהי' כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא הי' בו אלא אדם אחד, והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית נר לכל אחד ואחד בין אנשים בין נשים וכו', עכ"ל. ומשמע מדבריו דהבעה"ב הוא המדליק לכאו"א. וכן משמע בהר"י מלוניל, דכתב וז"ל, והמהדרין מן המהדרין מוסיף בכל לילה ולילה ויכפול וישלש עד שיעשה בסוף שמנה לכל אחד ואחד מבני ביתו, עכ"ל. ומדכתב בלשון יחיד (ויעשה) משמע שאחד מדליק על כולם. וכן משמע בפייט דר"א הקליר (פייט ליום א' דחנוכה, פיוט אעדיף כל שמונה) שכתב וז"ל, להדליק נר אחד לכל נפש, עכ"ל. ומשמע דאחד מדליק לכאו"א.[כג]

ויש להסתפק במה שהבעה"ב מדליק כמנין אנשי הבית, אם הוא ענין הידור שמדליק כנגד וכמנין אנשי הבית, וכמו ההידור של כנגד ימים הנכנסין והיוצאין, שההידור בזה מה שהוא כמנין הימים, כן הוא ההידור של כמנין אנשי הבית, או דהוא הדלקה בעד ובעבור אנשי הבית, שמדליק נר בעבור כל אחד ואחד, וההידור הוא מה שלכל או"א יש נר בהדלקת הבעה"ב, והוו כמדליקין אינהו גופייהו, וזהו ההידור דלא רק נר אחד בעבור כל בני הבית.

ונראה להוכיח דנר לכאו"א הוי הדלקה בעד ובעבור בני הבית, דהלא שי' הרמב"ם הוא דמהדרין מן המהדרין קאי על מהדרין, ושייכו שני הידורים יחד, כנגד הימים, וכמנין אנשי הבית, ובהיו אנשי הבית עשרה מדליק בלילה הראשון עשרה, עד שבליל שמיני מדליק שמונים, ואם הוא רק ענין של

כג. ובס' לקראת המועדים (חנוכה אות ב') כתב דלפי דעת הרמב"ם מה הדין אם אין לו נרות כמנין אנשי ביתו, אם יכול להדליק רק כפי מנין מקצת אנשי הבית, או שאינו יכול להדליק כמנין מקצתן, וחזר דינו להיות מדליק רק נר אחד איש וביתו. וכתב דנראה דאינו יכול להדליק כמנין מקצתן, אלא דינא דמהדרין הוא שידליק בדיוק כפי מנין אנשי ביתו, וזהו מש"כ הרמב"ם כיצד הרי שהיו אנשי ביתו עשרה מדליק בלילה הראשון עשרה ובליל שני עשרים וכו', היינו שאם היו אנשי בית עשרה מדליק עשר נרות ואינו יכול לקיים דין המהדרין בפחות, והוא משום דלהרמב"ם הוי חדא הדלקה, וכל עיקר תקנת חכמים בדינא דמהדרין הוא שיהא נר לכל אחד ואחד מאנשי ביתו, ואינו יכול לקיימה לחצאין.

כנגד וכמנין אנשי הבית, דומיא דכנגד הימים, והוא רק הידור בההדלקה ובהנר של בעה"ב עצמו, א"כ מה שייך ומה ענין להוסיף כנגד אנשי הבית, גם את ההידור של כנגד הימים הלא שני ענינים נפרדים הם, ואיך נרכיב על ההידור דכמנין אנשי הבית, גם ההידור שיש על הבעה"ב דכנגד הימים. ומוכח מזה דנר לכאו"א היינו דהויא הדלקה בעבור ובעד כל בני הבית, ורק בהמעשה הדלקה בהעה"ב הוא לבדו המדליק, אבל יש נר לכל או"א בעדו, וע"כ שייך ליתן ולעשות ההידור של כנגד הימים בכל נר ונר מהנך נרות, שכל נר הוא נר שבעד אחד מבני הבית, וכמו שעושה הבעה"ב עצמו הידור זה של כמנין הימים.

ויתכן לומר דפליגי בזה תוס' והרמב"ם, דתוס' ס"ל דהוי רק ענין של כנגד וכמנין, וכמו שיש הידור של כמנין הימים, וכיון דלא יהא היכרא למנין הימים, ע"כ פגמו אהדדי ולא שייכי יחד, והרמב"ם ס"ל דנר לכל או"א היינו דהויא הדלקה בעבור ובעד כל או"א, וכאילו הויא הדלקה של כל או"א, א"כ שפיר שייך לתרוייהו, דהוי כאילו שני אנשים מדליקין, שעושה כל אחד כמנין הימים, ולא שייך הטענה דליכא היכרא אחר דהויין נרות מיוחדים בהך חדא הדלקה.

ביאור פלוגתת הרמב"ם והרמ"א אם הבעה"ב מדליק שאר הנרות או כל אחד ואחד מדליקים אותו

דעת הגרי"ז זצ"ל בביאור פלוגתתם

הרמ"א (סי' תרע"א ס"ב) כתב וז"ל, וי"א דכל אחד מבני הבית ידליק (רמב"ם), עכ"ל. ומשמע דחולק על הרמב"ם וס"ל דכל אחד מבני הבית ידליק, ויל"ע בביאור פלוגתתם.[כד]

ובחידושי הגרי"ז (על הרמב"ם) ביאר דהרמב"ם אזיל לשיטתו למש"כ בהל' מילה (פ"ב ה"ד) שאף בחול אינו חוזר על הציצין שאינן מעכבין המילה, דס"ל דדין ואנוהו לא שייך רק בעיקר מעשה המצוה, אבל כשפירש שוב ההידור אינו שייך למעשה המצוה כלל, ועל כן גם בנר חנוכה דההדלקה לכל אחד ואחד הוא משום הידור מצוה, א"א לומר שכל אחד ואחד מדליק, דנמצא דההדלקה שניי' הוא רק משום הידור בלבד, והיא נפרדת מעיקר מעשה המצוה, וזה א"א

כד. והנה מה דפליגי הרמב"ם והרמ"א הוא רק לפי מה שביארו האחרונים בביאור פלוגתתם, אבל באמת הרמ"א מציין מקור לדבריו הוא הרמב"ם, ולפי"ז אינו מדוקדק, שהרי פליג על הרמב"ם [ואף שמצינו לפעמים שלא בא הציון בדקדוק, מ"מ עי' בדרכי משה הארוך שהביא שם הרמ"א בתחילה שי' התוס', ושוב כתב דמדברי הרמב"ם משמע דאם רבים בני הבית מדליק כל אחד בליל ראשון נר אחד, ומוסיף והולך עד שבאחרונה יהי' שמונה]. ונמצא דהרמ"א הבין בדברי הרמב"ם כדבריו ולא כמו שביארו שאר האחרונים.

לשי׳ הרמב״ם כמו כשפירש בציצין שאין מעכבין את המילה, ולכן ס״ל דהבעה״ב מדליק נרות בשביל כולם, והכל הדלקה אחת היא. והרמ״א פסק ביור״ד סי׳ רס״ד סעיף ה׳ שבחול חוזר אף על הציצין שאינן מעכבין אפי׳ אם כבר פירש וסילק ידיו מהמילה, ע״כ ס״ל דגם בחנוכה כל אחד ואחד יכול להדליק, דגם באופן זה יש משום הידור מצוה.

והנה גם לדעת הרמ״א ודאי פשיטא דאין שום נפקותא כלל אם הוא בעצמו עושה מעשה ההדלקה, או אחר מדליק עבורו, דגם עיקר נר חנוכה דאיש וביתו יוכל להדליק מי שהוא ואף שאינו מבני הבית רק שיהי׳ בר חיובא, ועיקר נפקותא בין שי׳ הרמב״ם והרמ״א הוא, דלדעת הרמב״ם כולהו נרות חדא הדלקה נינהו, לא שיהיו נרות מסויימים והדלקה מיוחדת לכל אחד ואחד, ולדעת הרמ״א המהדרין כל או״א מדליק בפנ״ע בנרות מסויימין והדלקה מיוחדה, ואינן יוצאין בנרו של בעה״ב וזהו ההידור שבזה, אבל גם לדעת הרמ״א תוכל הדלקה זו להעשות ע״י איש אחד לכל בני הבית נר לכאו״א דלאו במעשה ההדלקה תליא מילתא ורק בהנרות, ועצם מעשה ההדלקה תוכל להיות ע״י מי שהוא, ובלבד שיהי׳ בר חיובא, כמו בעיקר המצוה, עכת״ד.[כה]

ולכאו׳ זה פשוט דגם הרמ״א ס״ל דההידור שייך רק על המצוה, ואם גמר המצוה אינו שייך ענין של הידור, ורק דס״ל דכ״ז שהנרות דולקים יש קיום מצוה, דהרי אסור להשתמש בהם עד חצי שעה, ולכן בני ביתו יכולים להדליק, כיון דהנרות עדיין דולקים. וגם בחול יש לחזור על ציצין שאין מעכבין, דהרי קיים מצות מילה כל רגע שהוא מהול, וכדאיתא בגמ׳ שבת (דף ק״ל ע״א) במעשה בדוד המלך.

כה. הגרמ״מ פראג זצ״ל (ראש כולל שומרי החומות ירושלים, הו״ד בקובץ תורני קול מהיכל) כתב דלפי מש״כ הגרי״ז שהדלקת כל הנרות היא הדלקה אחת, אפשר להסביר גם מה דכתב במהרי״ק (שורש ס״ב ענף א׳) שכתב להוכיח מד׳ הרא״ש בב״ק ט׳ בדין הידור מצוה דהיכא דאיכא הידור קצת אין חייב כלל להוסיף אפי׳ משום הידור מצוה, ע״ש. וא״כ צ״ע לפי שי׳ הרמב״ם דמהדרין מן המהדרין אמהדרין לכל אחד, א״כ אין חיוב להוסיף משום הידור. ולהאמור ניחא דהרמב״ם ס״ל דכולהו חדא הדלקה היא, ואז אין שיעור להידור שבתחילה כיון שחדא עשיי׳ היא, ולא מיירי המהרי״ק אלא במקום שכבר קיים חלק מההידור כגון שיש לו כבר אתרוג כביצה אין צריך להדר יותר, אבל אם יש לו רק כאגוז שייך להדר אפי׳ על גדול מכביצה דבתחילת הקיום אין שיעור להידור, ולמדנו מדינא דמהדרין מהמהדרין, שגם במהדרין לחוד, הוו כל הנרות חדא הדלקה דחד גדר לשניהם. אבל הרמ״א לא פסק כן אלא ס״ל דגם ביש לו אתרוג בגודל כביצה צריך להוסי׳ פולהדר, כמש״כ בסי׳ תרנ״ו סעיף א׳, א״כ יש דין הידור גם אחרי שמקיים מקצת הידור.

הערה וישוב ביסוד הגרי"ז

מבואר מדעת הגרי"ז דדין הידור מצוה בנרות חנוכה הוא ככל עניני הידור מצוות, וכן הביא ראי' מדברי הר"ח. וצ"ב דהב"י (סי' תרע"ב) הביא בשם ארחות חיים (הל' חנוכה אות י') במי שלא הדליק בליל שלישי אלא שתי נרות וכו', זה הי' מעשה בלוניל והחמירו שידליק מה שחסר, ואין צריך לברך פעם אחרת, כי הברכה שעשה בתחילה על חיוב כל הנרות עשאה, ע"ש. ומבואר דכל הנרות בכלל חיובא הן ולא רשות.

ויש ליישב ע"פ מש"כ הכתב סופר (שו"ת או"ח סי' קל"ה) דאע"פ שמעיקר הדין מצותה נר א' בכל לילה, מ"מ אם הדליק ד' נרות בליל חמישי חייב להדליק גם את הנר החסר, דאל"כ הוי קלקול, כיון שהדליק מספר המנורה על ענין אחר, ולפי"ז שפיר כתב הארחות חיים בלשון חיוב על הדלקת כל הנרות, כיון דמיירי שכבר הדליק כמה נרות.

הערות על דעת הגרי"ז בביאורו בשי' הרמב"ם

יל"ע במש"כ הגרי"ז בדעת הרמב"ם דמה שאחר מדליק נחשב כסילק ידו, וצ"ב דהרי במילה כתב המ"ב (סי' של"א סק"ד) דאם אחד מל ושני פורע הוי כלא סילק וחוזר על ציצין שאינן מעכבין. ועוד צ"ב, דהמג"א (סי' תרנ"א סקכ"ה, ובמחצית השקל ריש סי' תרע"ו) הביא דברי האבודרהם בשם הרמב"ם וז"ל, אם בשעה שהדליק נר ראשון היתה כוונתו להדליק עוד אחרים, אין צריך לברך, ואם בירך והדליק, ואח"כ נזדמנו לו נרות מברך בכל פעם, עכ"ל. ומשמע דאם הדליק תחלה רק נר אחד, כי לא הו"ל יותר ולא הי' יודע שיביאו לו יותר, ולא נתכוין בברכתו כי אם על נר אחד, כשמביאים לו אח"כ יותר נרות צריך שוב לברך, דלא נתכוין לפוטרו בברכה ראשונה. ומבואר להדיא דהרמב"ם ס"ל דשייך הידור אפי' אם מדליק אחר שקיים המצוה.

הערות על דעת הגרי"ז בביאורו בשי' הרמ"א

יל"ע מש"כ הגרי"ז בשי' הרמ"א דיש לבני ביתו הדלקה מיוחדת ואינן יוצאין בנר הבעה"ב, וזהו ההידור. והא לכאו' אין זה הידור אחר גמר עשיית המצוה, אלא זהו עיקר המצוה, שהרי עדיין לא יצאו בהדלקת הבעה"ב, ואין זה דומה לציצין שאינו מעכבין שחוזר עליהן משום הידור גרידא.[כו] ועוד צ"ב דמש"כ בהרמ"א דמברכין על ההידור אזיל רק לשי' האליהו רבה (הובא גם בשו"ת רעק"א תנינא סי' י"ג), אולם

כו. והגרי"י פישר זצ"ל (באבן ישראל ח"א) הביא דברי הגרי"ז ותמה עליו וז"ל, ודבריו צ"ע, דלפי"ז דכל דינא דרמ"א דכל אחד מדליק הוא בתורת הידור מצוה להבעה"ב המדליק, איך מברכינן

הפרי חדש חולק וס״ל דאין מברכין על ההידור, ולפי״ז עדיין צ״ב אמאי מדליקים כל אחד ואחד.

דעת האבי עזרי

כתב האבי עזרי (הל׳ חנוכה) וז״ל, וכאן אין זה הידור מדין ואנוהו, אלא הידור מה שמרבה במצוה ומדליק עוד משום פרסומי ניסא, וזהו מצותה, ואין זה שייך כלל להפלוגתא אי חוזר על ציצין שאינן מעכבין המילה כשפירש, וביותר כאן בנר חנוכה שלפי הרמ״א הסובר שכל אחד ואחד מדליק לעצמו, הפירוש שלא יצא בהדלקה של השני, אלא הוא מדליק לעצמו, א״כ מה שמדליק הוא עיקר המצוה, ולא הידור בעלמא וכו׳. ולהמתבאר שפיר אפ״ל כמו הא״ר שמברך על ההידור, ואין זה כמו מילה, אבל מ״מ דעת הטור והשו״ע צ״ע מה שלא ביארו שרק אחד הוא עיקר המצוה והיתר הם מהידור, ונפק״מ למי שלא מדליק רק אחד בשאר הימים שאין נקרא עבריין, ואין כופין אותו, ומלשונם משמע שהכל הוא מעיקר הדין והחיוב, וי״ל, עכ״ל.

והגר״מ גיפטר זצ״ל כתב להגרא״מ שך זצ״ל, בענין זה (בס׳ פרקי מועד ח״ב עמוד רנג) וז״ל, דיתכן דהידור זה כבר קיבלנו עלינו ונעשה חובה כמו בתפלת ערבית דנעשית חובה ע״י הקבלה. אולם לכאו׳ הרי נפק״מ בפשיטות דהידור מצוה עד שליש במצוה, אלא די״ל דדין זה נאמר רק בהידור שמדין ואנוהו, ולא בזה ההידור דהוא ניהו גופא דמצוה כאשר ביאר הדר״ג. אולם לכאו׳ מדברי הר״ח בב״ק (דף ט׳ ע״ב) משמע דגם הידור דנר חנוכה בכלל זה. אולם יש לדחות דכוונתו דהפשט השני שכתב שם ל״ש בהידור דאנוהו אלא בהידור דנר חנוכה וצ״ע, עכ״ל.

ראי׳ לדעת האבי עזרי

יש להביא ראי׳ לדעת האבי עזרי משו״ת רעק״א (תניינא סי׳ י״ג), דדן באחד שלא בירך בשעת הדלקה, ועדיין עוד לא הדליק את שאר הנרות, אם יכול לברך ברכת להדליק נר של חנוכה. וז״ל, לכאו׳ כבר גמר מצותה מיד כשהדליק נר אחד, דמה שמוסיף הנרות רק מחמת הידור מצוה דלא שייך לברך עליו. ואין להביא ראי׳ דשייך לברך על ההידור דאנן מברכין כל בני בית, אף דמדינא נר איש וביתו ואינך בכלל המהדרים, זה אינו דשאני התם כיון דרצונו להיות מהמהדרים, כוונתו

עלי׳, והא מבואר ברמ״א יו״ד סי׳ רס״ה סעיף ג׳ שכתב שם אבל כשחוזרין על ציצין המעכבין המילה צריך לחזור ולברך וכו׳, מבואר דבחוזר על ציצין שאינו מעכבין אינו חוזר ומברך, והיינו דס״ל דעל הידור מצוה אין מברכין, וא״כ גם הכא בנר חנוכה יוצא דלדעת רמ״א אין לברך. וע״כ דאין כוונת הרמ״א כאן דהבני בית מדליקין בתורת הידור מצוה להמדליק, אלא הוה כאן דין הידור על עצם קיום המצוה, דהמהדרין כ״א מקיים המצוה בפנ״ע, וא״כ אין לו שייכות לדינא

שלא לצאת בשל זה המדליק, וממילא מחוייב מדינא וכו', עכ"ל. ומבואר דהידור זה אינו דומה להידור דמילה כלל, דהתם כל חיובו לחתוך הנך ציצין הוא רק מתורת הידור אלא באופן דהוא מצטרף לעיקר מעשה המצוה, אבל כאן כשרוצה ליחלק ולהדליק בעצמו הרי הוא מקיים עיקר חיובו בזה, ולא רק דין של מהדרין, ושוב אינו צריך להצטרף להדלקת בעה"ב כלל (ורק דנחשב עכשיו שבבית זה קיימו מהדרין מן המהדרין).

ובאמת ביסוד הנ"ל ביארנו דפליגי הראשונים אם ההידור בחנוכה הוא הידור הנאמרה בכל המצוות, או דוקא במצות נ"ח.

ודודי הגר"ח פלדמאן זצ"ל אמר שיש נפק"מ להלכה בין הגרי"ז והאבי עזרי, כשהדליק נר אחד וכבתה קודם שהדליק נרות אחרים, אם צריך להדליקו כדי לקיים מצות מהדרין. דלפי הגרי"ז צריך להדליקו, דמצות מהדרין הוא על עצם המצוה, ואם אין כאן עצם המצוה אין המהדרין נחשב לכלום, ולפי האבי עזרי ההידור הוא דין הידור בפני עצמו ואינו שייך לעצם מצוה, ואפי' אם כבתה אפשר יקיים בזה מצוה הידור.

דעת הקונטרס חנוכה ומגילה בביאור פלגותת הרמב"ם והרמ"א

בקונטרס חנוכה ומגילה (סי' ח') כתב דפליגי הרמב"ם והרמ"א אם חיוב הדלקת הנרות מוטל אקרקפתא דגברא, או החיוב מוטל על הבית, דהרמב"ם ס"ל דהחיוב מוטל על הבית, וכמש"כ (פ"ד ה"א) וז"ל, מצותה שיהי' כל בית ובית מדליק נר אחד, עכ"ל. ולכן כתב שבעה"ב ידליק, דא"א שידליקו שני בנ"א בבית אחד בנפרד, כמו שא"א לעשות ב' מזוזות בפתח אחד, וע"כ דההידור הוא שהמדליק יוסיף וידליק יותר נרות כמנין אנשי הבית וכמנין הימים. והרמ"א ס"ל דחיוב הדלקה הוי חובת גברא, א"כ כל אחד יכול להדר לקיים את המצוה בעצמו, ולא לצאת יד"ח בהדלקת בעה"ב, ולכן כתב דכל אחד ואחד ידליק בעצמו, דזהו גופא ההידור שמקיים את חובתו בעצמו.

דהרמ"א במה דס"ל דגבי מילה איכא דין קיום הידור מצוה אחר שכבר גמר ופירש מן המצוה, ולכך שפיר מברכין הכא, עכ"ל.

בדין מוכר את כסותו לנר חנוכה ונר שבת

מקור לדברי הרמב"ם דמוכר את כסותו כדי להדליק נרות חנוכה

דעת המגיד משנה

כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה הי"ב) וז"ל, מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הא-ל והודי' לו על הניסים שעשה לנו. אפי' אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק, עכ"ל. וכתב המגיד משנה דהמקור דצריך למכור כסותו לנר חנוכה הוא ממה שנתבאר בפ"ז מהל' חמץ ומצה (ה"ז) שאפי' עני שבישראל לא יפחות מד' כוסות, והטעם משום פרסומי ניסא, וכ"ש בנר חנוכה דעדיף מקידוש היום.[כז]

תמיהת הלחם משנה

תמה הלח"מ על המ"מ וז"ל, כתב ה"ה וכ"ש בנר חנוכה דעדיף מקידוש היום, וק' דמאי כ"ש הוא זה, אי אמרינן חנוכה עדיף מקידוש היום היינו דחנוכה הוי פרסומי ניסא כדאמרינן בגמ', משא"כ בקידוש אבל ד' כוסות דאיכא בהו פרסומי ניסא כדכתב ה"ה ז"ל ודאי דהוי כמו חנוכה, וא"כ לא הי' לו להה"ה ללמוד הדין מכ"ש, אלא מהוא הדין וצ"ע, עכ"ל.

ישוב הא"ר

הא"ר (סי' תרע"א סק"א) ביאר דברי המגיד משנה וז"ל, והנראה לענ"ד בזה, דס"ל דנס נר חנוכה עדיף מד' כוסות, דבפסח איכא עוד היכרא מצה ומרור, ומ"ש דעדיף מקידוש היום

כז. ויל"ע בזה, דהרי בד' כוסות כתב הרשב"ם (פסחים דף צ"ט ע"ב) שאם לא נתנו לו צדקה, ימכור מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו. אך הרמב"ם לא כתב כן, דכתב וז"ל, אין פותחין מהם, ואפי' עני המתפרנס מן הצדקה לא יפחתו לו מד' כוסות, עכ"ל. וכ"כ הב"י (סוף סי' תע"ב) שהטור חולק על הרשב"ם, ואינו מחייב למכור את כסותו, וא"כ איך פסק הכא לגבי נר חנוכה שחייב למכור את כסותו, ולמד זאת בק"ו מד' כוסות. והנה ברבינו מנוח כתב וז"ל, שאם לא נתנו לו גבאי צדקה ימכור את מלבושו או ילוה או ישכיר את עצמו בשביל יין לד' כוסות, עכ"ל. וכן בס' נתן פריו ביאר דבד' כוסות שהם צרכי אוכל הרי קופות הצדקה מחוייבים ליתנם לעניים, וע"כ לא שייך לכתוב בהם דשואל על הפתחים או מוכר את כסותו, שהרי כתב הרמב"ם בהל' מתנת עניים (פ"ט ה"א וב') וז"ל, כל עיר שיש בה ישראל חייבין להעמיד מהם גבאי צדקה אנשים ידועים ונאמנים שיהיו מחזרין על העם מערב שבת לערב שבת ולוקחין מכל אחד ואחד מה שהוא ראוי ליתן ודבר הקצוב עליו וכו', וכן מעמידין גבאין שלוקחין בכל יום ויום מכל חצר וחצר פת ומיני מאכל וכו', עכ"ל. ולפי שיש גבאי צדקה אין צריך למכור את כסותו. אך הטור בסי' תרע"א לגבי נר חנוכה כתב שימכור את כסותו, וכתב הב"י משום דילפינן מד' כוסות, ובסי' תע"ב לגבי ד' כוסות לא הביא הלכה זו, ולא ס"ל כהרשב"ם, וצע"ג.

לא כתב אלא לרמז שהוא פרסום נס, דמטעם זה הוא עדיף מקידוש היום, עכ"ל. והיינו דמש"כ הרב המגיד דכ"ש דנ"ח עדיף מקידוש היום, אין כוונתו דממה שעדיף נ"ח מקידוש היום מוכח דנ"ח עדיף מד' כוסות, אלא תרי מילי קאמר, דמהא דנ"ח עדיף מקידוש היום הוא מטעם דנ"ח הוי פרסומי ניסא, כדאיתא בגמ' (דף כ"ג ע"ב), והשתא מסברא אמרינן דפרסומי ניסא דנ"ח עדיף מפרסומי ניסא דד' כוסות, דבפסח איכא עוד היכרא במצה ומרור, משא"כ בחנוכה דליכא עוד היכרא לנס רק בהדלקת הנר.

ישוב המאמר מרדכי

במאמר מרדכי (סי' תרע"א) פי' דברי המגיד משנה וז"ל, ואפשר לתרץ ולומר דכיון דד' כוסות חדא מינייהו הוי כוס של קידוש היום, וממילא לא מצינן למימר בהו דעדיפי מקידוש היום, וגבי נ"ח מצינן דעדיף מקידוש היום, א"כ כ"ש שהעני יש לו להזהר בו, ור"ל דאף אם לא הי' לנו ראי' מד' כוסות, יש לנו ללמוד זה מדאמרינן שמי שאין ידו משגת לקנות יין לקידוש ושמן לנר חנוכה נר חנוכה עדיף, עכ"ל.

ישוב השבות יעקב

בשו"ת שבות יעקב (ח"ג סי' מ"ט) תי' קושית הלח"מ וז"ל, דהא דאמרינן בש"ס דנר חנוכה עדיף מקידוש היום דפרסומי ניסא עדיף ק', הא גם בקידוש היום איכא זכרון נס יותר, שמעיד שהקב"ה ברא עולמו ונח ביום השביעי, ואין לך נס גדול מזה שברא כל הבריות מאין בדיבור בעלמא וכו', אלא צ"ל בהא עדיף נר חנוכה שמדליק הנר מבחוץ ואיכא פרסום נס לציבור ברה"ר כדאיתא בש"ס, משא"כ קידוש היום הוא רק בביתו, וא"כ מכח זה נר חנוכה הוא כ"ש מד' כוסות, ולהכי דקדק לומר פרסומי ניסא כלומר שמפרסמין הנס וכו', עכ"ל.

וכעין זה כתב באבני נזר (או"ח סי' תק"א) וז"ל, דהנה צריך להבין מ"ט קודם לקידוש היום משום פרסומי ניסא, הלא שבת הוא עדות על חידוש העולם כמו שאומרים זכר למעשה בראשית, וחידוש העולם יש מאין ויתר פלא מניסים של יציאת מצרים. ואין לומר שאני ניסים שביציאת מצרים שהם עניני בני ישראל, הלא חידוש העולם ג"כ עבור ישראל שקיבלו התורה בראשית ואין ראשית אלא ישראל אין ראשית אלא תורה, וכל מעשה בראשית הי' תלויין ועומדין עד יום ו' בסיון שקיבלו ישראל התורה. וא"כ כיון דבד' כוסות חשובים פרסומי ניסא שמתפרסמים יציאת מצרים, שבת נמי יחשב פרסומי ניסא שמפרסם חידוש העולם. וצ"ל שאני המצוות שבליל פסח הם לפרסם לבניו ובני ביתו, כדכתיב והגדת לבנך, משא"כ שבת שהוא רק לעצמו וכו', ועל כן קידוש היום שהוא

לעצמו, שוב דומה לשאר מצוות. ובזה מובן היטב הק״ו כיון דנר חנוכה קודם לקידוש, ע״כ דתלוי בפרסום לאחרים דוקא, וא״כ נר חנוכה שמניחה על פתח ביתו מבחוץ שמפרסם לכל, ודאי ק״ו מד׳ כוסות שאין הפרסום רק לבניו ובני ביתו לבד, עכ״ל. ועי׳ במרכבת המשנה.

נמצא דאיכא ג׳ פרסומי ניסא, פרסומי ניסא לאדם עצמו כקידוש היום, פרסומי ניסא לבניו ובני ביתו כד׳ כוסות, ופרסומי ניסא לרבים כנרות חנוכה, והוא עדיף מכולהו.

ויש להעיר קצת בזה, דהרמב״ם כתב אם אין לו פרוטה אחת ולפניו קידוש היום והדלקת נר חנוכה דמוטב להקדים נר חנוכה וז״ל, שיש בו זכרון הנס, עכ״ל. ולפי המבואר הי׳ לו לומר דנר חנוכה עדיף שיש בו פרסום הנס, ופרסומו עדיף שהוא לרבים, דאלו זכרון הנס איכא גם בקידוש היום שהוא זכרון לעצמו.

ישוב חדש

ונראה ליישב קושית הלח״מ באופ״א, דשאני פרסומי ניסא דחנוכה מפרסומי ניסא דד׳ כוסות, דד׳ כוסות יש בה מצוה, ויש בה גם ענין של פרסומי ניסא, היינו דיש בה מצוה אפי׳ אם לא יקיים בה פרסומי ניסא, ויש עוד ענין של פרסומי ניסא, אך בחנוכה החפצא דמצוה נתקנה משום פרסומי ניסא, דכל דין הדלקת נר חנוכה הוא כדי לפרסם הנס, וזהו שכתב הרמב״ם שעיקרה ויסודה של מצות הדלקת נרות חנוכה היא שבח והודאה על הניסים שעשה לנו, ולפרסם את הנס.

דעת העולת שבת

העולת שבת (סי׳ תרע״א סק״א) משמע להיפך מדברי המגיד משנה, דדייק ממש״כ המחבר בנרות חנוכה דשואל או מוכר את כסותו, אבל אינו חייב להשכיר את עצמו כמו בד׳ כוסות לעיל סי׳ תע״ב. וז״ל, משום דהכא אית לי׳ היכר נס בשרואה נרות בבית חבירו, לאפוקי בד׳ כוסות דליכא היכר כלל אי לית לי׳ ד׳ כוסות על שלחנו, עכ״ל. ומבואר דבד׳ כוסות יש יותר פרסומי ניסא מנרות חנוכה.

ביאור בדעת הגר״א

ואפ״ל דס״ל ג״כ כהמגיד משנה, דכתב המחבר (סי׳ רס״ג סעיף ב׳) וז״ל, אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת אפי׳ אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר שזה בכלל עונג שבת הוא, עכ״ל. וכתב בביאור הגר״א וז״ל, כ״ג ב׳ א״ר פשיטא לי וכו׳, וקדוש קודם לכבוד היום בע״פ ק״ה א׳ ב׳, וכבוד היום דבר מועט שוה לד׳ כוסות כמ״ש שם קי״ב א׳ פשיטא וכו׳ תנא דבי אליהו וכו׳, עכ״ל. והיינו דבשבת דף כ״ג מבואר דנר שבת עדיף מנר חנוכה משום שלום ביתו ונר חנוכה עדיף מקידוש היום משום פרסומי ניסא.

ובפסחים דף ק"ה מבואר דקידוש היום עדיף מכבוד היום וכבוד היום שהוא דבר מועט היינו כסא דהרסנא ג"כ צריך לחזר על הפתחים, כמו דמשמע בפסחים דף קי"ב, וא"כ ק"ו שעל נר שבת צריך לחזור על הפתחים. וכ"ש על נר חנוכה, וכ"ש בנר שבת.

ולפי"ז יש לבאר כוונת המגיד משנה, דמש"כ דכ"ש בנ"ח דעדיף מקידוש היום, אין כוונתו רק דבזה מצינו דיש פרסומי ניסא בנרות חנוכה, אלא כל מה שצריך לחזור על הפתחים לצורך נ"ח ילפינן מהא דנ"ח עדיף מקידוש היום, דהרי קידוש היום עדיף מכבוד היום, וא"כ ק"ו דבנ"ח צריך לשאול על הפתחים. ומתחילה כתב המגיד משנה דכיון דאיכא פרסומי ניסא בנ"ח צריך לחזור על הפתחים, כמו שמצינו בד' כוסות, ולבסוף סיים וכ"ש וכו', דאפי' אי נימא דליכא למילף מהתם, דאולי פרסומי ניסא דנ"ח לא עדיף מפרסומי ניסא דד' כוסות, מ"מ ילפינן נר חנוכה מקידוש היום ומכיבוד היום מכח כ"ש.

דעת המהר"י אסאד

בשו"ת מהרי"א אסאד (או"ח סי' כ"ב) ובצפנת פענח כתבו דמקור הרמב"ם הוא מעובדא דר' זכאי (מגילה כ"ז ע"ב) שאמו מכרה כיפה שבראשה לקידוש היום על היין, ועי"ז זכו לעושר ואריכת ימים. ורב הונא מישכן חגורתו על קידוש היום וברכי' רב וכו'. הרי מבואר להדיא דמכר כסותו ומישכן כסותו בשביל יין לקידוש, וכיון דקיי"ל דנר חנוכה עדיף מקידוש היום משום פרסומי ניסא, א"כ כ"ש שחייב למכור את כסותו.

ואפי' אם הני עובדא דמגילה דמשמע שרק ממידת חסידות עשו כן לא מדינא, ועוד דהיא מכרה כדי לקנות יין לקידוש היום, וזה הוי רק מצוה מן המובחר, דהא מדינא יכול לקדש על הפת. מ"מ לפי שעלתה בידם שכר גדול על חיבוב המצוה באופן זה, קבעום הרי"ף והרמב"ם והשו"ע.

אם בשבת מחוייב למכור את כסותו לנרות שבת

דעת המחבר

כתב המחבר (סי' רס"ג סעיף ב') וז"ל, אחד האנשים ואחד הנשים חייבים להיות בבתיהם נר דלוק בשבת אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, שזה בכלל עונג שבת הוא, עכ"ל. וכתב בביאור הגר"א וז"ל, כ"ג ב' א"ר פשיטא לי וכו', וקדוש קודם לכבוד היום בע"פ ק"ה א' ב', וכבוד היום דבר מועט שוה לד' כוסות כמ"ש שם קי"ב א' פשיטא וכו' תנא דבי אליהו וכו', עכ"ל. ומבואר דגם בנרות שבת חייב למכור את כסותו. וגם בביאור הלכה (ד"ה על הפתחים) הביא מהפמ"ג וז"ל, ועי' בסי' תרע"א דמוכר כסותו, וה"ה הכא, עכ"ל.

ובמחצית השקל (סק"ה) הוכיח כן, מהא דקיי"ל דנר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם, ומאחר דבנר חנוכה הדין הוא דמוכר את כסותו כ"ש בנר שבת.

דעת הרמב"ם

ביאור האור שמח

הרמב"ם כתב (פ"ה מהל' שבת ה"א) וז"ל, אפי' אין לו מה יאכל שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר, עכ"ל. וכתב האור שמח וז"ל, ואמרו דנר ביתו עדיף מנר חנוכה, אע"ג דבנר חנוכה הוי פרסומי ניסא שלום ביתו עדיף, כ"ש דמשום שלום ביתו שואל על הפתחים וברור, עכ"ל. ומבואר דמחויב למכור כסותו גם לנרות שבת.

דעת הגרא"ב פינקל זצ"ל

הגרא"ב פינקל זצ"ל (הו"ד בישורון חי"ח עמוד תרעד) כתב לדון בדעת הרמב"ם, דכל הטעם שחידשו חכמים במצות נר חנוכה דשואל ומוכר כסותו הוא רק משום שהיא מצוה חביבה עד מאוד, א"כ במצות נר שבת שלא נאמר בה שהיא מצוה חביבה עד מאוד, מהיכי תיתי לחדש חומר זה, ומשמע שהוא בכלל שאר מצוות האמורות בתורה שאין צריך לבזבז עליהם יותר מחומש נכסיו. וכן נראה מדוקדק ממה שהביא הרמב"ם דין מוכר כסותו רק בהל' חנוכה ולא בהל' שבת, דמשמע דס"ל דכלפי מצות נר שבת לא נאמר הדין שצריך למכור את כסותו כדי לקיים מצוותה.[כח]

אך עדיין יש לדון, דהרי הרמב"ם כתב דמי שאין לו מה לאכול חייב לשאול על הפתחים כדי לקיים מצות נר שבת. ולפי מה שביארנו שאין חיוב למכור כסותו משום שאין צריך להוסיף יותר מחומש, ה"ה נימא שאין חיוב לשאול על הפתחים. וצ"ל דשאני מוכר את כסותו שהכסות היא שלו לצרכיו הפרטיים, לכן נחשב יותר מחומש ממה שיש לו, משא"כ בשואל על הפתחים שקיבל את הכסף רק עבור המצוה ולא לצרכיו הפרטיים, אין זה יותר מחומש ממה שיש לו.

ונמצא דיש ג' חילוקי דינים, דבכל המצוות אין לו שום חיוב לא לשאול על הפתחים ולא להוסיף יותר מחומש, ואילו בנר שבת משום עונג שבת חייב לשאול על הפתחים, אך עדיין אין צריך למכור את כסותו שהוא יותר מחומש נכסיו, ובנר חנוכה וד' כוסות צריך גם לשאול על הפתחים וגם למכור את כסותו, כי משום פרסומי ניסא וחביבות המצוה החמירו שאין בה פטור ביותר מחומש כלל.

כח. וכן נקט הגאב"ד דפונביז' זצ"ל (הגרי"ש כהנמן זצ"ל), וכ"כ בהגהות מעט צרי על הרמב"ם (שנדפס בסוף הספר ישועות מלכו). ועי' בשו"ת רבבות אפרים (ח"א סי' תכ"ב אות ו').

אכן יש לעיין בעיקר דין זה דאינו מוכר כסותו בנר שבת, דהלא קיי"ל דנר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם, משום דנר שבת יש בו שלום בית, ואם בנר חנוכה חייב למכור את כסותו, א"כ כ"ש בנר שבת יהא הדין שחייב למכור את כסותו. ולכאו' מוכח מזה דיסוד דין נר שבת קודם הוא רק דין קדימה בעלמא, אך לא מועיל בזה לאשוויי דין מוכר את כסותו, אך היא גופא צ"ב, דאמאי.

ונראה דהדין דשואל על הפתחים או מוכר את כסותו, נאמר רק כשיש מעלה בגוף המצוה, אם משום דמצוה חביבה עד מאוד כמו בנר חנוכה, ואם משום כבוד ועונג שבת, אבל משום לתא דשלום בית שענינו גדול השלום, זה נחשב מעלה צדדית, ומהני רק לדיני קדימה בלבד, והיינו להקדים נר שבת לקידוש היום, או להקדים נר שבת לנר חנוכה מהאי טעמא. ואתי שפיר מש"כ הרמב"ם הטעם דשואל על הפתחים בנר שבת דהוא משום עונג שבת, ולא כתב משום שלום בית, כיון דשלום בית לא מועיל לענין זה כלל.

ולכן ניחא לומר בדעת הרמב"ם דמוכר את כסותו הוא דין רק בנר חנוכה ולא בנר שבת, וק' שהרי נר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם, ולהמבואר י"ל דלגבי דין קדימה סגי גם במעלה צדדית כמו שלום בית, ואיירי בגוונא שלולי נר חנוכה הי' חייב בנר לשבת, כי זה פחות מחומש, והנידון מי קודם נר חנוכה או נר שבת, לענין זה אמרינן דנר שבת קודם משום שלום בית, אבל לאשווי דין מוכר את כסותו צריך מעלה בגוף המצוה, ובגוף המצוה אין מעלה בנר שבת יותר מבנר חנוכה, ואדרבה לענין גוף המצוה נר חנוכה עדיפא, ומשום שהיא מצוה חביבה שענינה בשבח והודאה.

דעת המשנת יוסף

בס' משנת יוסף (או"ח ח"ב סי' ל"ה) ס"ל ג"כ דבנרות שבת אינו מחוייב למכור את כסותו, וביאר דהטעם דנר שבת עדיף משאר מצות הוא משום צערו מלישב בחושך, ולולי זאת לא הי' נר שבת עדיף משאר מצות, וא"כ דמשום צערו אתינן עלה, הא תינח לגבי לשאול על הפתחים, הגם שזה צערו הוא לו, מ"מ מחוייב להצטער בערב שבת כדי שלא יצטער בשבת, אבל למכור את כסותו אין אנו יכולים לחייבו, דא"כ הרי יצטער בשבת בלי כסותו, ומה עדיף צערו בחושך שהוא צער זמני לשבת זו, מצער יותר גדול כשהוא בלי כסות, לכן לא חייבוהו חז"ל בנר שבת למכור את כסותו. וכ"כ הגאב"ד דפונביז' זצ"ל (הגרי"ש כהנמן זצ"ל, הו"ד בס' שלמי תודה סי' כ"ז אות ב').

מי שיש לו כסות אחר בערב חנוכה האם מחוייב למכור את כסותו

לפי מה שהבאנו מדעת האחרונים דהחיוב למכור כסותו הוא דין

מסוים רק כלפי מצות נ״ח ולא בנר שבת, א״כ אדם שאין לו כלום, וגם במחיר כסותו לא יוכל לקנות אלא נר אחד בלבד, או נר שבת או נר חנוכה, דהשתא לצורך איזה מהם ימכור את כסותו, דאם נימא בשביל מצות נר שבת, הלא נתבאר בדעת הרמב״ם דאין צריך למכור את כסותו לקיום מצות נר שבת, ואם נימא כדי שיקנה בזה נר חנוכה, הלא קיי״ל דנר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם.

והסתפק בזה בהגהות מעט צרי על הרמב״ם (שנדפס בסוף ספר ישועות מלכו, להגר״י מקוטנא זצ״ל, הגהות מנכדו) וז״ל, ויש להסתפק במוכר את כסותו לנר חנוכה, ואין לו מזה רק לנר אחד, מה ידליק, לכאו׳ מקדים נר ביתו, אבל לנר ביתו אינו מחויב למכור כסותו. ועי׳ זבחים צ׳ ע״ב, וע״ש בתוד״ה חטאת, ועי׳ ב״מ ל״ג תד״ה אבדתו מעין זה הספק, עכ״ל. וכן הסתפק הגאב״ד דפונביז׳ (בקובץ שיעורים וחידושי תורה). ועי׳ בשו״ת שפת הים (להגרי״מ וואלפסון זצ״ל נדפס תרל״ה, או״ח סי׳ ח׳) שהאריך בזה, ע״ש.

ויש בזה ג׳ צדדים, א׳ שאינו צריך כלל למכור את כסותו, כי אם ימכור ויקנה בזה נ״ח לא יוכל לקיים הדלקת נר חנוכה, מאחר והדין הוא דנר שבת קודם, והרי זה כמי שיודע דאם יקנה נ״ח יבא ארי ויאכלנו דודאי פטור מלקנות נ״ח בכה״ג. ב׳ דיקנה בזה נר חנוכה, ולא יהא בזה הדין דנר שבת קודם, משום דחל בזה הגבלה בעיקר חיובו שהוא רק בשביל נר חנוכה. ג׳ שיקנה נר חנוכה, ולאחר שיקנה נ״ח, הדר דינא דנר חנוכה ונר שבת נר שבת קודם.

והגר״נ פורצביץ זצ״ל נקט מסברא כצד האמצעי דבכה״ג יחול הגבלה בדינו ויתחייב לקנות נ״ח, ולא נאמר בזה דין נר שבת קודם. וכ״כ הגר״מ שטרנבוך שליט״א (תשובות והנהגות ח״ה סי׳ רכ״ג אות ז׳), דלא הותר ליקח כסף אחר שכבר מיועד לנר חנוכה ולהחליפו לנר שבת. אולם הגר״מ פיינשטיין זצ״ל אמר כצד השלישי, דחייב למכור את כסותו ולקנות בזה נר חנוכה, אך לאחר שקנה נ״ח, חוזר וניעור הדין דנ״ח ונר שבת נר שבת קודם. וכן נקט הגרי״ש אלישיב שליט״א.

אך לכאו׳ צ״ב, דהרי מיירי בכה״ג אשר לולי הנ״ח לא הי׳ צריך לקנות נר לשבת, דהוי טפי מחומש, וא״כ מהיכי תיתי לחדש חיוב לנר שבת ע״י דין נ״ח. והגר״ב וייסבקר שליט״א (הו״ד שם בישורון) כתב לבאר, דהנה כל הדין דהמבזבז אל יבזבז יותר מחומש שייך רק באופן שאם לא יבזבז ישאר הממון ברשותו, משא״כ בנידון דידן שאם לא יוציא הממון לנר שבת יצטרך להוציאו לנ״ח, הרי נמצא דבין כך ובין כך לא ישאר הממון ברשותו, א״כ כל כה״ג ליכא לדינא דאל יבזבז יותר מחומש,

ולכן מעיקר הדין צריך למכור את כסותו עבור נר שבת.

בעיקר חיוב הדלקת נרות לדעת הרמב"ם

ביאור בדברי הרמב"ם במש"כ דהדלקת הנרות הוי מצוה מדברי סופרים

כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה ה"ג) וז"ל, ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שמתחילתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל, ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים בכל לילה ולילה משמונת הלילות להראות ולגלות הנס, וימים אלו הנקראין חנוכה, והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים, והדלקת הנרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה, עכ"ל. ויל"ע דמתחילה כתב שמדליקין את הנרות משום תקנת חכמים, ומסיים שהדלקת הנרות הוי מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה.

ואפ"ל עפימש"כ הגרי"ז סאלאווייציק זצ"ל (פי"א הל' ברכות הט"ז) לבאר החילוק בין מנהג תקנת חכמים, למצות תקנת חכמים, דבשניהם עוברים על לאו דלא תסור, ורק דבמצות תקנ"ח מברכין עליהם, ועל מנהג תקנ"ח אין מברכין עליהם, ע"ש. וי"ל דמש"ה מסיים הרמב"ם דהוי מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה, דהיינו שחיובו אינו רק מנהג תקנ"ח אלא הוא מצוה מדברי סופרים, ולכן כתב בהלכה ד' דצריך לברך כשמדליק הנרות.

והגרי"מ פיינשטיין זצ"ל (ישורון חלק י"ד עמוד תקעט) כתב לפרש עוד בדברי הרמב"ם, דהנה קריאת המגילה הוא תקנת הנביאים, ודברי קבלה חמירי כשל תורה. ויש בזה נפק"מ לדינא, בספק אם קרא את המגילה דלא אמרינן ספיקא דרבנן לקולא, משום דהוי דברי קבלה. ונס חנוכה שהי' באמצע ימי בית שני, לא היו בו נביאים, דכבר לא היו נביאים בזמן ההוא, וא"כ דיני חנוכה והדלקת הנרות אינו מדברי קבלה, והוי רק מצוה מדברי סופרים, ע"ז סיים הרמב"ם דמ"מ הדלקת הנרות מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה, והיינו משום פרסומי ניסא החמירו חז"ל ונתנו תוקף וחומר למצות נר חנוכה כדברי קבלה.

תמי' על ביאור זה

ויל"ע לפי"ז סידור הרמב"ם, דמתחילה כתב שהוא תקנ"ח שיהא ימים אלו ימי שמחה והלל, ושוב כתב שמדליקין בהן את הנרות, ושוב כתב שהן אסורים בהספד ובתענית, ושוב כתב שהדלקת הנרות הוא מצוה מדברי סופרים. ואמאי מפסיק באמצע ההלכה שהן אסורים בהספד ובתענית. ועוד צ"ב דאחר שמחדש שהוא מצוה מדברי סופרים, אמאי התחיל שהוא רק תקנ"ח.

ועוד צ״ב במה דמדמה אותו לקריאת המגילה, איזה נפק״מ יש בזה.

ביאור חדש דיש ב׳ מחייבים מצד היו״ט ומצד הזכרת הנס

ונראה לומר ביאר אחר, דאיתא בגמ׳ ר״ה (דף י״ח ע״ב) איתמר רב ורבי חנינא אמרי בטלה מגילת תענית, ר׳ יוחנן וריב״ל אמרי לא בטלה מגילת תענית. מתיב רב כהנא מעשה וגזרו תענית בחנוכה בלוד וירד ר״א ורחץ ור׳ יהושע וסיפר, ואמרו להם צאו והתענו על מה שהתעניתם. א״ר יוסף שאני חנוכה דאיכא מצוה, א״ל אביי ותיבטל איהי ותיבטל מצותה, אלא אמר ר׳ יוסף שאני חנוכה דמיפרסם ניסא, ע״כ. ובתוס׳ (ד״ה וירד) כתבו דלמאן דס״ל דבטלה מגילת תענית יכול לאקשוי׳ עליו ממתני׳, דתנן השלוחין יוצאין בר״ח כסלו מפני חנוכה, וזה הי׳ אחר חורבן ביהמ״ק, ולמה יצאו הא כבר בטלה מגילת תענית. ותי׳ דאפשר יצאו משום שמדליקין בהן זכר לנס, ואה״נ לא חשיב יו״ט, עכ״ד. והרשב״א הק׳ על תוס׳ וז״ל, ואינו מחוור בעיני דאם איתא דאיהי בטלה אף מצותה נמי בטלה, וכדאמרינן הכא א״ר יוסף שאני חנוכה דאיכא מצוה, כלומר ואי איהי בטלה אף מצותה נמי בטלה, והלכך לא מבטלינן איהו כי היכי דלא תתבטל מצותה, אלמא א״א שתתבטל איהי ולא תתבטל מצותה, עכ״ל.

ובביאור פלוגתת תוס׳ והרשב״א יש לומר, דמבואר בגמ׳ שם דמצות הדלקת נרות חנוכה תליא אם יש עלה תורת יו״ט, דאם אין עלה תורת יו״ט אין מדליקין הנרות. ויש לחקור אם בעצם חובת הדלקת הנרות הוי חיוב בפני עצמו זכר לנס, וזה מחייב ההדלקת הנרות, רק דיש תנאי בקיום מצות הדלקת נרות דא״א להדליק נרות אלא״כ הוי ימי חנוכה ויו״ט, או דעיקר המחייב הוא היו״ט, ומש״ה אי בטלה מגילת תענית אין מדליקין את הנרות, משום דזה מחייב ההדלקה. ותוס׳ ס״ל דעיקר חיוב הדלקה הוא משום זכר לנס, ולכן ביום כ״ה בכסלו צריכים להדליק משום דביום זה הי׳ הנס, והרשב״א ס״ל דעיקר המחייב הוא היו״ט, ולכן אם בטלה היו״ט בטלה מצותה.

וי״ל עוד, דתוס׳ ס״ל דבעיקר חיוב ותקנת הדלקת נר חנוכה תרתי איתנייהו בהו, חדא חיוב הדלקת הנרות משום יו״ט, דהיו״ט חנוכה מחייב בהדלקת נרות, ושנית חיוב בפנ״ע של הדלקת נרות זכר לנס, דהנס מחייב בהדלקת נרות. ולכן ס״ל דאפי׳ אם בטלו היו״ט מחיוב בהדלקת נרות. ולפי״ז לא ק׳ עליו קושית הרשב״א.

ואשר על כן יש לבאר שי׳ הרמב״ם, דס״ל דבחיוב הדלקת נרות חנוכה תרתי איתנייהו בהו, חדא דהיו״ט מחייב בהדלקה, ושנית חיוב בפנ״ע זכר להנס, ולכן מתחילה מיירי לגבי חיובים שיו״ט חנוכה מחייב, ובזה כתב דהם ימי שמחה והלל וחייב בהם הדלקת הנרות ואסורין בהספד ותענית, ושוב

כתב דיש חיוב נוסף להדלקת נרות, דהנס בעצמו מחייב הדלקה, וזהו מש"כ והדלקת נרות בהן מצוה מדברי סופרים כקריאת המגילה, והנה בקריאת המגילה פסק הרמב"ם (פ"ב הל' מגילה הי"ג) וז"ל, אנשי כפרים שהקדימו וקראו בשני או בחמישי הסמוך לפורים מותרים בהספד ותענית ביום קריאתה וכו', עכ"ל. דהיינו שבקריאת המגילה לא צריך לקרותו דוקא ביו"ט, והראי' דיכול להתענות ביום קריאתה, וע"כ דהמחייב אינו משום יו"ט, ולכן דימה הדלקת נרות לחיוב קריאת המגילה, דהדלקת נרות יש גם חיוב אפי' בלא דין יו"ט, וביום כ"ה בכסלו מחויב להדליק משום זכר הנס של מציאת הפך שמן.

ביאור חדש דיש ב' מחייבים מצד להודות ולהלל ומצד הנס

ואפ"ל ביאור אחר בהרמב"ם, דבסוף הל' חנוכה (פ"ד הי"ב) כתב וז"ל, מצות נר חנוכה מצוה חביבה היא עד מאוד, וצריך אדם להזהר בה כדי להודיע הנס ולהוסיף בשבח הקל והודי' לו על הניסים שעשה לנו, אפי' אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק, עכ"ל. ויל"ע אמאי כתב הרמב"ם דמצות הדלקת הנרות היא מצוה חביבה עד מאוד, הא מה זה נוגע להלכה. ועוד צ"ב דאחר שכתב שהיא מצוה חביבה כתב שצריך להודות ולהלל, ושוב מסיים ששואל ומוכר כסותו להדלקת נרות, ואמאי הפסיק בהדין שצריך להודות ולהלל באמצע דבריו שמחויב בהדלקת הנרות. ועוד צ"ב אמאי במצוה זו דוקא חייב למכור את כסותו, הא בכל מצוה חייב רק עד חומש (ועי' בזה במגיד משנה). ועוד צ"ב דבנוסח הנרות הללו שאנו מדליקין וכו', אמאי אין מזכירין מציאות הפך שמן, והא זהו עיקר טעם הדלקה, כמו שמבואר בגמ' (דף כ"א ע"ב).

ונראה לבאר דבמאירי כתב וז"ל, ולילה הראשון שלא הי' שם נס השמן מברכין על הגאולה ועל הודאת מציאת הפך, ושאר הלילות על נס השמן, עכ"ל. ויל"ע דאם הוקבע הלילה הראשון משום הגאולה, אמאי מדליקין בה נרות. וכן בפסקי הריא"ז כתב, דכל ח' ימים מדליקין הנרות משום נצחון המלחמה. וצ"ב דמהו השייכות בין נצחון המלחמה להדלקת נרות. ומבואר דס"ל דהדלקת הנרות הוי חלק מחיובים דלהודות ולהלל, ולכן כשמדליקין הנרות אנו אומרים הנרות הללו וכו', כדי להודות ולהלל, דההדלקה הוא אופן הודאה והלל.

ולפי"ז מוסבר מש"כ הרמב"ם דמצות נר חנוכה חביבה היא עד מאוד, משום דמצות הדלקת הנרות אינו רק מעשה הדלקה, אלא הוא קיום להודות ולהלל, ולכן חביב וצריך לעשות כל מה שביכלתו, ואפי' למכור את כסותו, דמצוה זו אינו כמו שאר המצות, אלא הוא חיוב הודאה להקב"ה ואין בזה גבול, וזהו מש"כ הרמב"ם באמצע

ההלכה דמחויב בהדלקת הנרות משום להודות ולהלל, ושוב כתב דמשום דהחיוב הוא להודות ולהלל שואל ומוכר את כסותו כמו שביארנו.

ולפי הנ״ל יש ליישב מש״כ הרמב״ם בריש הל׳ חנוכה, דמתחילה כתב שימי חנוכה הם ימי שמחה והלל, ולכן השמחה וההלל מחייב ב׳ דברים, א- הדלקת הנרות, ב- אסורין בהספד ותענית, ושוב כתב דלגבי חיוב הדלקת נרות חוץ מהקיום הודאה והלל, יש גם מעשה מצוה של הדלקה כמו קריאת המגילה.

וגם לפי״ז מוסבר מש״כ הרמב״ם בסוף הל׳ חנוכה דאם הי׳ לפניו נר וביתו ונר חנוכה נר ביתו קודם משום שלום ביתו, שהרי השם נמחק לעשות שלום בין איש לאשתו גדול השלום, שכל התורה ניתנה לעשות שלום בעולם וכו׳, ע״ש. וצ״ב אמאי האריך הרמב״ם בהל׳ חנוכה בנוגע שלום (הא זהו נוגע בהל׳ דיעות). ונראה דהנקודה של שלום בין איש לאשתו הוא משום הכרת הטוב, ואיתא בפרקי דר״א דאם כפוי טובה בחבירו סופו שיכפור טובה בהקב״ה, ולכן כיון דענין הדלקת הנרות הוא כדי להודות ולהלל, וזהו משום הכרת הטוב, לכן האריך במצות שלום דוקא בחנוכה.

דעת הרמב״ם בברכה על מצוות דרבנן

תמי׳ על שי׳ הרמב״ם

כתב הרמב״ם (פ״ג מהל׳ חנוכה ה״ד) וז״ל, כל שחייב בקריאת המגילה חייב בהדלקת נר חנוכה, והמדליק אותה בלילה הראשון מברך שלש ברכות וכו׳, עכ״ל. ושוב כתב (ה״ה) וז״ל, בכל יום ויום משמונת הימים האלו גומרין את ההלל ומברך לפניו וכו׳, אע״פ שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים מברך עלי׳ אקב״ו וציונו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב, שכל ודאי של דבריהם מברכין עליו אבל דבר שהוא מדבריהם ועיקר עשייתן לא מפני הספק כגון מעשר דמאי אין מברכין עליו, עכ״ל.

ויל״ע דבגמ׳ שבת (דף כ״ג ע״א) ובסוכה (דף מ״ו ע״א) איתמר מאי מברך, מברך אשר קדשנו במצותיו וציונו להדליק נר של חנוכה, והיכן ציונו, רב אויא אמר מלא תסור, רב נחמי׳ אמר שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך, ע״ש. והנה הרמב״ם בהלכה ד׳ הביא מה דקיי״ל דמברכין ברכת וציונו על ברכת נר חנוכה, ולא הוסיף לבאר דמברכים וציונו אע״פ שהדלקת נר חנוכה הוא מדברי סופרים, וכמו שביאר בהלכה ה׳ לגבי ברכת הלל. וצ״ב דהרי הגמ׳ קבעה השאלה דהיכן ציונו גבי ברכת נר חנוכה, והרמב״ם כשפסק הלכה זו לא הוסיף לבאר דמברכים עליו אע״פ שהוא מדברי סופרים, ורק אח״כ בהלכה ה׳ לגבי ברכת הלל, דעלה לא פריך הגמ׳ דהיכן

ציונו, התם ביאר הרמב"ם דמברכים עליו אע"פ שהוא מדברי סופרים. ועוד צ"ב דהרמב"ם כשביאר דמברכים על מצוות דרבנן ציין דמברכים עליו כמו שמברכים על המגילה ועל העירוב, והא אמאי הוצרך להביא ממרחק, ולא ציין דמברכין עליו כמו בנר חנוכה שהזכיר בהלכה הקודמת.

ישוב הגר"ש קלוגר

הגר"ש קלוגר זצ"ל (בס' החיים על שו"ע או"ח סי' תרפ"ג סעיף א') תמה בזה וז"ל, והנה נשאלתי ע"ז מידידי הרבני החריף מוה' צבי הירש חיות דלמה שאל הרמב"ם על ברכת ההלל ולא שאל על ברכת חנוכה, ובש"ס אדרבא עיקר השאלה הוי היכן ציונו על ברכת חנוכה. ועוד למה כתב הרמב"ם כשם שמברכין על המגילה ועל העירוב ולא הזכיר גם נר חנוכה כשם שמברכין על נר חנוכה, עכ"ל.

ותי' וז"ל, דכוונת הרמב"ם הוי כך, דהנה בהל' ברכות פי"א כתב הרמב"ם ה"ג וכן כל מצות שהוא מדברי סופרים בין מצוה שהוא חובה מדבריהם וכו', מברך על הכל קודם לעשייתן אקב"ו לעשותו, וכיון וציונו בתורה שכתוב בה אשר יאמרו לך תעשה וכו', והנה הרמב"ם נקט קרא דאשר יאמרו לך תעשה ולא נקט קרא דלא תסור שהביא הש"ס, דבש"ס הביא קרא דלא תסור, אך הכוונה שלו דהנה על ל"ת אין מברכין רק על קיום עשה שייך לברך, אבל על ל"ת אין מברכין עליו, ולכך על לא תסור דהוי ל"ת לא שייך ברכה, ולכך נקרא הרמב"ם קרא דאשר יאמרו לך תעשה דזה הוי עשה ועל מצות עשה מברכין וכו'.

ולפי"ז הוי אפ"ל דדוקא ע"י מעשה היכי דיש מעשה ממש ע"ז שייך לומר לשון ציונו, אבל אם ליכא מעשה רק דיבור כגון קריאת הלל לא שייך בזה ברכה, דממנ"פ מן התורה ליכא מצוה ולא שייך וציונו, ועיקר סמיכות הוי על קרא דאשר יאמרו לך תעשה, והרי שם כתיב תעשה דמשמע מעשה ולא אמירה וכו', ולכך על נר חנוכה דיש בו מעשה ממש ואף הרואה דאינו עושה מעשה ומברך, היינו כיון דעיקר המצוה נעשה ע"י מעשה אף למי שאינו עושה מעשה שייך לברך, כעין שכתבו הפוסקים לענין לאו שאין בו מעשה, דהיכי דעיקרו ע"י מעשה נחשב מעשה אף למי שאין עושה מעשה, כן ה"נ בזה כיון דעיקר מצותו ע"י מעשה, ועוד דבלא"ה א"ש דהרואה אינו מברך כלל וציונו רק שהחיינו ושעשה ניסים, וזה יכול לברך על דרבנן דעל הנס הוא מברך, אבל לשון וציונו כיון דליכא מצוה בתורה רק מקרא דע"פ התורה, והתם תעשה כתיב, ולכך סד"א מה דלא הוי עשיי' רק דיבור אינו בכלל לשון תעשה ולא שייך לומר וציונו, וע"ז הוי ק' להרמב"ם דמקרא הלל דהוי רק דיבור אפשר דאינו דומה לחנוכה דיש בו מעשה, לכך כתב דאף דהוי דרבנן

והוי רק דיבור מברכין עליו, שהרי מברכין על מקרא מגילה דהוי רק דיבור, וכן עירוב תבשילין הוי העיקר האמירה, דהרי השיור די דאם נשתייר, ממילא סומכין עליו משום עירוב ואין צריך לבשל לשם עירוב, ועיקר העירוב הוי רק הדיבור מה שאומר בדין יהא שרי לנו, דאף דברכות אין מעכבות אבל האמירה בדין מעכב כמ"ש הפוסקים, ולכך כיון דבזה הוי רק האמירה ואעפ"כ מברכין, ולכן כתב הרמב"ם לראי' כמו דמברכין על מקרא מגילה ועירוב דהוי רק דיבור, ומוכח דאף בדיבור אסמכוהו אקרא דע"פ התורה אשר יורוך, לכך אף הלל דהוי רק דיבור מברכין עליו, עכ"ל.

וכעין זה מצאתי מהגרח"ה קרלנשטיין זצ"ל (הו"ד בקובץ המועדים עמוד קצז) שביאר דהנה בברכת המצוות מן התורה קיי"ל דאין מברכין על מצוות שאין בהן מעשה, וכמש"כ בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' י"ח), ע"ש. ולכן י"ל דהנדון בדברי הרמב"ם כאן הוא אי על מצוות דרבנן שאין בהם מעשה ג"כ אין מברכין, או דבמצוות דרבנן אין חילוק בזה, והיינו דעל סתם דרבנן כגון נר חנוכה כבר כתב הרמב"ם בפי"א מהל' ברכות שמברכין עליהן, והכא לא הוצרך לחזור ע"ז, ורק בהלל דהוי מצוה שאין בה מעשה דלענין זה דיבור לא חשיב מעשה הוצרך הרמב"ם לבאר דמברכין, וע"ז הביא מקריאת המגילה, דגם הוי מצוה של דיבור בעלמא, וכן בעירוב צ"ל דהוי מצוה של דיבור, דהרי אין דין לעשות מעשה הנחת עירוב שהרי אם מונח שם פת יכול לומר דהדין עירובא יהא שרא לן וכו', וכתב דכמו שמברכין על המגילה והעירוב אע"פ שאין בהם מעשה ה"ה בהלל.

אך יל"ע בזה גופא אמאי במצוות דאורייתא לא מברכין דוקא על מצוה שיש בהן מעשה, ובמצוות דרבנן מברכין גם על מצוות שאין בהן מעשה. וצ"ל ע"פ מה שהביא בקובץ שיעורים (ח"ב בקונטרס דברי סופרים סי' א' סקל"ב) בשם הגר"ח סאלאווייציק זצ"ל שאמר בדעת הרמב"ם דבמצוות דרבנן אין המצוה בעצם המעשה כלל אלא המעשה הוי רק היכי תמצא לשמוע בקול החכמים, ע"ש. ולכן אפ"ל דבזה כבר אין חילוק אם איכא מעשה או לאו, דהרי גם כשיש במצוה מעשה אין המעשה עיקר המצוה אלא מה ששומע בקול החכמים, וע"כ גם כשאין בהם מעשה מברכין עליהם.

ישוב בס' נתן פריו

בס' נתן פריו ביאר הרמב"ם באופ"א, דהא הלל מתקנת נביאים הוא, וכמש"כ לקמן בהלכה ו', וכן מגילה ועירוב ג"כ תקנת נביאים הוא, והשמעינו הרמב"ם דאע"ג דהוי מדברי קבלה מ"מ לא הוי מדאורייתא, וכמש"כ בס' המצוות (שורש א') וז"ל, ואולם כבר ביארתי לך זה כדי שלא תחשוב

במקרא מגילה בעבור שהוא תיקון נביאים יקרא דאורייתא, שעירובין דרבנן אע"פ שהוא תיקון שלמה ובית דינו, עכ"ל. וה"ה כאן רוצה לומר דקריאת הלל לא הוי מן התורה אע"ג דהוי תקנת נביאים, ואעפ"כ מברכין עליו אקב"ו כדרך שמברך על המגילה ועירוב דהוי ג"כ מתקנת נביאים, אבל נר חנוכה הוי רק מתקנת חכמים ולא חשיבי דברי קבלה כמו מגילה ועירובין, עכ"ד.

וצ"ע במש"כ, דאה"נ מיושב מה שדימה הרמב"ם הלל למגילה ועירובין, אך אמאי כשכתב דמברך על נר חנוכה לא כתב כלום דהיכן ציונו וכו', הא מקור לזה הוא בגמ'.

ישוב מהגר"מ שטיינוארצעל זצ"ל

הגר"מ שטיינוארצעל זצ"ל תי' באופ"א (הרב יעקב נקריץ שליט"א הו"ד בקובץ משלחן מלכים) בהקדם דברי הגרי"ז הלוי בהל' ברכות, דהנה בגמ' סוכה (דף מ"ד ע"ב) מבואר דאי חיבוט ערבה מנהג אין מברכים עליו. וטעמא דמילתא כתבו התוס' דאין מברכים וציונו על מנהג. והעיר דבדעת הרמב"ם א"א לפרש כן, דהרמב"ם מבואר דמנהגות נכללו בלאו דלא תסור. וביאר הגרי"ז דלדעת הרמב"ם הא דאין מברכים על מנהג הוא משום דלאו תורת מצוה לברך עליהן, דברכות נתקנו על מצות בלבד, וכך היתה עיקר התקנה מעיקרא, שינהגו בזה בתורת מנהג.

והנה המור וקציעה (סי' תרע"ב) כתב דבנר חנוכה הברכה הוי חלק מהמצוה, דכיון דעיקר ההדלקה הוא לפרסם הנס, ומצד עצם ההדלקה אינו מוכח שהיא בשביל הנס, לכן קבעו חז"ל ברכה כחלק מההדלקה לקבוע ולבאר תוכן ההדלקה.

ולכן י"ל דבגמ' שבת וסוכה מיירי לגבי נוסח וציונו, דהיכן ציונו הלא המצוה היא רק מדרבנן, וע"ז ביאר הגמ' דציונו מלא תסור וכו'. והרמב"ם כאן דן בענין אחר, דאין לברך על מצוות מדברי סופרים שאפשר דאינם חשובים לקבוע עליהם ברכה, וכמו דאין מברכים על מנהג לשי' הרמב"ם משום שאינו חשוב לקבוע עליו ברכה. ולזה ביאר הרמב"ם דאינו כן, דמברכים על מצוות מדברי סופרים, וכמו במגילה ועירוב, ואינו דומה למנהגות שאין מברכים עליהם.

והא דלא ביאר הרמב"ם אמאי מברכים על הדלקת נר חנוכה נוסח וציונו, זה כבר ביאר בהל' ברכות. והא דלא חשש דברכה על נר חנוכה אינו חשוב לקבוע עליו ברכה, י"ל דברכת הדלקת נר חנוכה שאני משאר ברכות המצות כמש"כ המור וקציעה, דהוי חלק מההדלקה, ולכן אין צריכים לומר דמברכים עליו, דחלוק ברכת נר חנוכה משאר מצות.

הגאון רבי מרדכי אלמקיים שליט"א
מח"ס ויכתוב מרדכי ועו"ס

זוג פרודים שנמצאים בהליכי גירושין אך עדיין לא התגרשו וחיים בבית אחד כל אחד בחדרו. האם האשה יוצאת בהדלקה של הבעל או לא

בס"ד א' טבת תשע"ו

למע"כ ידידי היקר והנעלה, לש"ט ולתהילה, פאר מקדושים, שמו מפארים, הגאון רבי **גמליאל הכהן רבינוביץ** שליט"א
בעמח"ס "גם אני אודך" ו"פרדס יוסף החדש"

אחדשה"ט כראוי,

יקרת שאלתו קבלתי והנני להשיבו בקצרה.

שאלה: זוג פרודים שנמצאים בהליכי גירושין אך עדיין לא התגרשו וחיים בבית אחד כל אחד בחדרו. האם האשה יוצאת בהדלקה של הבעל או לא?

תשובה בס"ד: הנכון בכה"ג לצאת ידי"ח לכו"ע, האשה תכוין לא לצאת בהדלקה של הבעל וכך תוכל להדליק בברכה. ועי' בקובץ מרי"ח ניחוח מס' 278 אריכות בענין זה, ורובם מה שהשיבו בזה לכת"ר.

ובזה הנני ידידו דושה"ט באה"ר
מרדכי אלמקיים

הגאון רבי אליעזר הכהן רבינוביץ שליט"א
מח"ס חינוך הבנים כהלכתו ושא"ס

האם מותר לישראל להדליק נרות חנוכה בשמן תרומה טמאה

מקור הענין

א. בסימנים הקודמים נתבארו בעזרת השם יתברך דין הדלקת נרות חנוכה בשמנים האסורים בהנאה, והמעיין שם יראה כי בדברי חז"ל לא מצאנו נידון מפורש לענין זה, ורק רבותינו האחרונים [ובראשם השער אפרים] פתחו בשאלה זו, והעלו בה הרבה צדדים וסברות לכאן ולכאן.

ואולם כלפי תרומה טמאה יש לנו סוגיא מפורשת בירושלמי מסכת תרומות (פי"א סוף ה"ה) האם מותר להדליק בה נרות חנוכה, אלא שגם שם מצינו הרבה דיעות ושיטות, ונבארם כאן בקצרה בעזהשי"ת. – וזאת למודעי כי הרבה מן הסברות שנתבארו לעיל בסימן י"ב כלפי שמן האסור בהנאה, מישך שייכי גם כלפי תרומה טמאה, ואין מן הצורך לכפול הדברים, ועל כן הזכרתי כאן בעיקר את הסברות והצדדים שנתחדשו כלפי תרומה טמאה.

וז"ל הירושלמי שם: מהו להדליק שמן שריפה בחנוכה אמרין דבי ר' ינאי מדליקין בשמן שריפה בחנוכה, א"ר ניסא אנא לא אנא חכים לאבא [אני לא הייתי מכיר את אבי, שמת בקטנותו], אימא הוה אמרה לי אבוך הוה אמר 'מי שאין לו שמן של חולין מדליק שמן שריפה בחנוכה'.

ונחלקו המפרשים האם יש כאן מחלוקת בין רבי ינאי לרבי ניסא, והינו דאליבא דרבי ינאי לעולם מותר להדליק בשמן שריפה, או שמא גם רבי ינאי מודה לרבי ניסא כי ההיתר הוא רק למי שאין שמן אחר.

עוד יש לציין למה שדנו האחרונים האם הבבלי חולק בזה על הירושלמי או לא. [וראה בפני יהושע (שבת כ"א ע"ב), ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן פ"ז) מש"כ בזה].

ולהלכה אין בזה נפק"מ דאנן קיי"ל כדברי הירושלמי אליבא דרבי ניסא שההיתר הוא רק למי שאין שמן אחר, וכמש"כ הרמב"ם בהלכות תרומות (פי"א הי"ח), וז"ל: ומי שאין לו חולין להדליק נר חנוכה מדליק שמן שריפה שלא ברשות הכהן.

האם כוונת הירושלמי לכהן או לישראל

ב. וטרם שאנו באים לדון בטעם הירושלמי, יש לדעת כי מצינו

מחלוקת גדולה בן המפרשים האם הירושלמי מיירי בישראל, ואפילו הכי מותר לו להדליק נרות חנוכה בשמן תרומה טמאה באופן שאין לו שמן אחר, או שמא כוונת הירושלמי לכהן, וא"כ החידוש הוא לאידך גיסא דגם לכהן כשיש לו שמן אחר אסור לו להדליק בו.

והנה מדברי הרמב"ם הנ"ל מוכח שכוונת הירושלמי הוא כלפי ישראל, וכן נקטו הרבה אחרונים.

מדוע מותר לישראל להדליק שמן תרו"ט כשאין לו שמן אחר

ג. והנה לפי זה צריכים אנו לבאר האיך הוא רשאי ליהנות מתרומה טמאה והרי זהו אחד ממתנות כהונה, והלכה פסוקה היא כי אסור לישראל ליהנות ממנה הנאה של כילוי, ומצינו בזה כמה דרכים בדברי האחרונים.

והנה בספר ראש יוסף לבעל הפמ"ג ע"מ שבת (כ"ו ע"א) כתב לפרש שהירושלמי סובר מותר להשתמש לאורה, ולכן ביש שמן אחר אסור, דהרי תרומה טמאה אסורה בהנאה לישראל, ורק באין לו שמן אחר התירו חז"ל כיון דהוי לצורך מצוה – ומשמע דכוונתו אליבא דהסוברים דהנאת כילוי אסורה רק מדרבנן, ולא גזרו במקום מצוה, ועדיין צ"ב דהרי סו"ס אינו מדליקו על מנת להשתמש בן וכנראה כוונתו דמ"מ יש חשש שמא ישתמש בו כיון שמותר להשתמש לאורו, וראה בשד"ח (צערכת חנוכה אות ג', כרך ט' עמוד 193) דלאחר שהביא דברי הראש יוסף הביא דבספר עץ הדעת טוב (שבת כ"א ע"א) כתב ג"כ לפרש כוונת הירושלמי שאסור להדליק בשמן שריפה לכתחילה דחיישינן שמא אתי לאיסתפוקי מינה וכמ"ד מותר להשתמש לאורה.

אכן הראש יוסף שם נתקשה בדרך זו, דהרי הרמב"ם העתיק דברי הירושלמי להלכה, והרי הוא פוסק אסור להשתמש לאורה וא"כ אף ביש לו שמן אחר לישתרי.[א]

מצות לאו ליהנות נתנו

ד. אכן הפני משה ביאר בפשיטות דהטעם הוא משום דמצות לאו ליהנות נתנו, וכן נקט הפני יהושע

א. וראה בשו"ת מנחת יצחק (ח"ט סימן קי"ט) שהעיר דאף לפי דרך זו בדברי הירושלמי, הנ"מ כלפי ישראל שיש לו איסור הנאה משמן תרומה, אבל בנוגע לכהן, אף אם נאמר מותר להשתמש לאורה, הרי לכהן מותר בהנאה, דשלך תהא להסיקה תחת תבשילך כדאמרינן בש"ס (שבת כ"ה ע"א).

ומש"כ השד"ח הנ"ל דיש חשש דלמא אתי לאסתפוקי מינה [והיינו חשש אכילה ממש], אינו מובן דא"כ האיך אמרינן דשלך תהא להסיקה תחת תבשילך, יאסור משום דלמא אתי לאסתפוקי מינה (עכ"ד).

בשבת (כ"א ע"א), והביא שכן כתב גם בספר לחם משנה על המשניות.

ויש להבין א"כ מדוע אסור ביש לו שמן אחר, ולסוברים שההיתר של לאו ליהנות הוא רק כשאי אפשר בענין אחר (עיין לעיל סימן י"ב אות ג'), אתי שפיר, וכבר העיר בזה בדרך אמונה (שם בבה"ל ד"ה ומי), וכ"ה במועדים וזמנים (ח"ב סימן קמ"ה), וכן נקט הגר"פ עפשטיין זצ"ל (בקובץ האהל שנה כ"ה, חנוכה תשל"ט).

בספר פרי יצחק (ח"ב סימן כ') כתב לבאר כוונת הירושלמי עפ"י דברי הנתיבות המשפט (סימן ער"ה) שכתב דמי שאסר על עצמו חלק מנכסיו אסור לו ליתן צדקה מהן, אף דמצות לאו ליהנות נתנו, מ"מ כיון שפוטר עצמו מליתן ממעות שלו הרי זה נחשב כהנאה, וה"נ כשיש לו שמן של חולין הרי בזה שישתמש בשמן שריפה הרי ישאר לו שמן החולין, ורק כשאין לו כלל שמן של חולין הרי אם לא נתיר לו לא יקיים כלל המצוה ונמצא שאינו מרויח כלום. - ויש לציין כי עיקר סברא זו כבר נזכרה בדברי הפמ"ג בפתיחה כוללת, וכנ"ל בסימן י"ב (אות ד').

ובשו"ת שבט הלוי (ח"ו סימן פ"ז) כתב לבאר כן מדנפשיה וז"ל: דמי שיש לו שמן חולין ומדליק בשמן תרומה נהי דהנאת המצוה לא נקרא הנאה מ"מ כאן הא נהנה הישראל במה שמחשך שמן חולין שלו א"כ ע"י הנאה כילוי של נר חנוכה מטי ליה הנאה ואסור ע"כ אינו מותר רק באין לו שמן חולין ואז אין להישראל רק הנאת המצוה ומותר. [והוסיף דרבי ינאי שם בירושלמי סובר דגם ביש לו חולין מותר כיון דמצות לאו להינות נתנו ונהי דע"י גורם קיום המצוה מטי ליה הנאה מ"מ הו"ל זה רק גרמא בעלמא ומותר, אי נמי י"ל דגם רבי ינאי מיירי באין לו שמן אחר (עכ"ד)].

וראה באגרות משה (סימן קצ"א) שהשואל שם ג"כ העיר בסברא זו דלכן לא שייך כאן מצות לאו ליהנות נתנו כיון שהוא מרוויח בזה שאינו צריך לקנות שמן אחר.

ואולם האגר"מ דחה דבריו, בזה"ל: ולע"ד ודאי אין שייך לכאן דתרומה טמאה אינה מאיסורי הנאה ואף שאסור בהנאה של כילוי אין הרוחת השמן שבביתו הנאה של כילוי האסור לזרים, וגם קיום המצוה אף אם ליהנות ניתנו אולי אין להחשיב זה הנאה של כילוי, כיון שאין ההנאה מעצם הכילוי (עכ"ל). – ולקושטא דמילתא ס"ל להאגר"מ שם דלעולם אין זה נחשב כהנאה וכמו שהבאתי בשמו לעיל בסימן י"ב (אות ד').

האם בדבר האסור בהנאה של כילוי שייך הסברא של מצות לאו ליהנות

ה. אכן יש לציין כי כמה מחכמי זמנינו כתבו לפקפק בעיקר היתר זה של

מצות לאו ליהנות נתנו, כלפי תרומה טמאה.

דהנה האגרות משה הנ״ל כתב וז״ל: אבל היא הנותנת לאסור גם להדליק נר חנוכה אף שלאו ליהנות ניתנו, דכי מצד הנאתו אסור בהנאה של כילוי הא אין זה איסור הנאה אלא הוא מצד חדוש התורה שגם תרומה טמאה נאסרה לזר שהוא לתשמישין העושין בתרומה טמאה שהם רק בכילוי דשרפה להסקה והדלקה, וא״כ אף הדלקה דמצוה אף שאינה ענין הנאה מ״מ תשמיש האדם ודאי הוי, והתורה אסרה לזר להשתמש בתשמישי תרומה טמאה שהוא בין שעושה להנאה בין שעושין למצוה בהכילוי, [וכן יהיה אסור להדליק נר חנוכה בטבל שג״כ נאסר בקרא גם בטמאה אלא משעת הרמה ואילך כדאיתא בתוס׳ פסחים דף ט׳ וכמו שאסור בהנאה של כילוי כ״כ אסור בתשמיש מצוה של כילוי], וזהו טעם גדול למה שאסור להדליק נר חנוכה בשמן שרפה לזר.

וכן העיר גם המועדים וזמנים הנ״ל וז״ל: אמנם לדעתי אין הדבר ברור, דנוכל לומר שמצות לאו ליהנות נתנו שייך במקום שהאיסור בהנאה כגון בערלה ומודר הנאה וכדומה בזה שפיר אמרינן שהנאת קיום המצוה לא מיקרי הנאה כהנאה גופנית ושרי, אבל בשמן שריפה אין לישראל איסור הנאה דהא עם הכהן שרי וכן בהדליק הכהן והלך, נהנה הישראל בעצמו וא״צ לכבות, רק יסוד האיסור בזה הכילוי לישראל, א״כ י״ל שאפילו ישראל מדליק למצוה דלא נהנה מ״מ הכילוי הוא עבורו והא גופא נמי אסור.

ובשו״ת שבט הלוי הנ״ל כתב ג״כ: מיהו מסופק אני מאד אם שייך כאן סברת מצות לאו להינות נתנו דזה שייך רק היכא דאנו דנין על איסור הנאה מצד דאסרה תורה הנאה בתור הנאה ע״כ אמרינן דהנאת המצוה לא נקראת הנאה אבל הכא דהכליון של תרומה טמאה אסורה על ישראל מכח הנאת כליון שהתורה אסרה כל כליון שבא ע״י ישראל או לטובת ישראל ושאר הנאה מותרת לישראל דתרומה טמאה איננה מאיסורי הנאה וכדאיתא פ״ב דשבת ובכ״ד, וא״כ י״ל דגם כלוי כמו הדלקת נר חנוכה אסורה לישראל דהתורה אסרה כליון לצורך וגם זה לצורך נקרא ודו״ק (עכ״ל).

איסור הנאה של כילוי הוא דרבנן ולא גזרו בו

ו. אכן המשנה למלך בהלכות תרומות (פי״ב ה״ד) כתב דלעולם אין הטעם משום מצות לאו ליהנות נתנו, מדקאמר מי שאין לו שמן של חולין משמע דבדוחק התירו, רק דאפילו אם נקרא הנאה מכל מקום מותר לישראל להדליק, משום דאה״נ של כילוי ל״ה רק מדרבנן, ובמקום מצוה לא גזור עיין שם.

ובאגרות משה הנ"ל הוסיף על המל"מ כי ר' ינאי שמתיר אף ביש לו שמן של חולין אולי סובר דכיון שלא גזרו לצורך מצוה לא גזרו אף בלא דוחק ולא אסרו אלא לצורכו שהוא להנאתו דוקא.

ובמועדים וזמנים הנ"ל הוסיף כי לצורך מצוה דרבים וכגון להדליק בבתי מדרשות התירו גם לכתחילה, אבל לצרך מצוה דיחיד כגון נ"ח התירו רק כשאי אפשר בענין אחר.

והנה באמת נידון זה תלוי במחלוקת הראשונים דמדברי התוס' בשבת (כ"ו ע"א) מוכח דאיסור הנאה של כילוי בתרומה הוא מה"ת, אך הר"ש בתרומות (פי"א מ"ט) כתב להוכיח דאיסורי הנאה של כילוי הוא רק מדרבנן, וראה במל"מ הנ"ל (וכן בפי"א ה"ח) שהוכיח דהרמב"ם סובר ג"כ שהוא רק דרבנן ולכן פסק כאן כדברי הירושלמי שמותר לישראל להדליק בו.[ב]

ולא נתפרש בדברי המל"מ מדוע באמת לא שייך ההיתר של מצות לאו ליהנות נתנו, וראיתי בזה שני דרכים בדברי חכמי זמנינו, דהאגרות משה הנ"ל ביאר עפ"י שיטתו הנ"ל (אות ה') דכיון שיש איסור לכלות את התרומה שוב אין הדבר תלוי בהנאה ולעולם אסור לישראל לכלותו.

והמנחת יצחק כתב דע"כ ס"ל דמשום מצוות לאו להנות ניתנו אין להתיר כמ"ד דבמצוה דרבנן מצוות להנות ניתנו, וציין בזה לדברי המראה הפנים הנ"ל.

ז. ודע כי לפי דרכו של המל"מ שבאמת יש כאן איסור אלא דכיון שהאיסור הוא רק מדרבנן יש להתבונן אולי ההיתר הוא רק כלפי הנר הראשון שהוא עיקר המצוה, משא"כ שאר הנרות שמוסיפים והולכים שהם רק בגדר הידור, אך מסתימת הדברים לא משמע כן, ועיין.

וכן יש לעיין לשיטה זו האם גם נרות שמדליקים מפני החשד הם בכלל מצוה והקילו לישראל לעבור על איסור הנאה של כילוי ומסתברא דלא שנא.

מדוע אין בשמן שריפה פסול של כתותי מיכתת שיעורא

ח. והנה כבר הבאנו לעיל בסימן י"ב (אות ו'-י') מה שדנו כמה אחרונים לאסור להדליק נרות חנוכה בשמן האסור בהנאה מכח הכלל של כתותי מיכתת שיעורא, ולדבריהם יש להבין מדוע כאן בתרומה טמאה ליכא חשש זה. – וראה בפמ"ג בסימן תרע"ג (א"א סק"א) שנסתפק בזה אם יש לפסול שמן שריפה מדין כתותי מיכתת ולפלא שלא הזכיר כלל מדברי הירושלמי והרמב"ם.

ב. ואולם בדרך אמונה (פ"ט ה"ז בבה"ל) הוכיח דלהרמב"ם איסור הנאה של כילוי הוא מה"ת, וחזר וכתב כן בנידו"ד (פי"א הי"ח ד"ה ומי) דלפי"ז אי אפשר לבאר כדברי המל"מ.

ובספר לשון לימודים (יו״ד סימן ד׳) נקט כן להלכה שאסור להדליק בשמן שריפה משום דמיתת כתית שיעורו, וכבר תמה עליו השד״ח (מערכת חנוכה אות ג׳ ד״ה והרב, כרך ט׳ עמוד 192) האיך לא העיר מדברי הירושלמי והרמב״ם דמפורש להדיא להיתר.

והנה באמת בשו״ת גור אריה יהודה (ח״א סימן ק״כ) וכן בשו״ת שנות חיים (סימן רי״ח) ובשו״ת מהרש״ם (ח״ד סימן קכ״ב, וכן בספרו דעת תורה סימן תרע״ג) ובהגהות מהרא״ש טויבש זצ״ל (שבת כ״א ע״ב) כתבו דמדברי הירושלמי והרמב״ם הנ״ל שדנו לגבי הדלקת נ״ח בשמן שריפה, מוכח דמה שעומד לשריפה אינו מעכב, וע״כ שאין בזה משום כתותי מיכתת שיעורא, יהיה מאיזה טעם שיהיה, וא״כ ה״ה כלפי שאר איסורי הנאה, אכן שם ההיתר רק כשאין לו שמן אחר, וא״כ עכ״פ יש ללמוד דבדיעבד ודאי יצא יד״ח. וראה גם בשד״ח (מערכת חנוכה אות ג׳ מעמוד 192 ד״ה והרב).

והנה כבר הבאנו שם בסימן י״ב שני טעמים מדברי האחרונים מדוע כלפי נרות חנוכה לא שייך טעם זה של כתותי מיכתת שיעורא.

ויש לציין כי בשו״ת מנחת יצחק שם כתב ג״כ דכיון דטעם השיעור לא משום הכמות אלא יהא דולק עד שתכלה רגל מן השוק, וראיה דס״ל להפר״ח (בסי׳ תרע״ב) שאם איחר להדליק שלא נשאר אלא רבע שעה או פחות עד שתכלה רגל מן השוק א״צ ליתן שמן אלא כשיעור זה עי״ש, א״כ מה נפ״מ שכתותי מיכתת שיעוריה כיון דעכ״פ דולק ואיכא פרסומי ניסא, והוסיף דמ״מ י״ל שהטעם שלא התירו לכתחילה להדליק בשמן זה רק כשאין לו שמן אחר הוא מטעם דכתותי מיכתת שיעורא, דלכתחילה החמירו לדונו כדבר הטעון שיעור, ורק כשאין לו שמן אחר סמכינן על הסברא הנ״ל.

ט. אכן בדברי כמה אחרונים מבואר דיתכן דכלפי שאר איסורי הנאה באמת יש פסול של כתותי מיכתת כלפי נרות חנוכה, והכא כלפי תרומה טמאה שאני, מחמת כמה וכמה נימוקים, וממילא אין להוכיח מכאן לשאר מילי.

דהנה במראה הפנים על הירושלמי שם כתב דכתותי מיכתת שיעורא לא שייך אלא באיסורי הנאה וכמו בשל עיר הנדחת (ר״פ לולב הגזול) וכדומה, אבל הכא גבי כהן כיון שמותר לו ליהנות ממנו בשעת הביעור אזי אע״פ שמצותו בשריפה לא אמרינן כתותי מיכתת, דהרי הוא עומד ליהנות בו, וכן נקט בהגהות מהרא״ש טויבש (שבת כ״א ע״ב).

ואולם כבר העירו עליו בשו״ת מנחת יצחק הנ״ל וכן בשו״ת שבט הלוי הנ״ל דבדברי התוס׳ בסוכה (ל״ה ע״א ד״ה לפי) מבואר להדיא כלפי אתרוג של תרומה טמאה דמצותה

בשריפה דשייך בו כתותי מיכתת שיעורא, וכ"ה בר"ן שם בתחילת הפרק עיי"ש.

ואולם מדברי רש"י שם בסוגיא משמע דבאמת לא שייך סברא זו כלפי תרומה טמאה. - ובקרני ראם שם כתב דרש"י לשיטתו דס"ל (בשבת כ"ה ע"א ד"ה מצוה ובפסחים מ"ו ע"א) דשריפה לאו דווקא, אלא אף יכול לבערו באופן אחר, וא"כ ל"ש בזה כיתותי מכתת שיעוריה, ועיין עוד בשו"ת פנים מאירות (ח"ב סימן קע"ב).

ובשפת אמת שם בסוכה, כתב שזה תלוי בפלוגתת הריב"א והר"י בתוס' (שבת כ"ד), דלפי מה שס"ל להריב"א שם, דמשלחן גבוה קזכי, ע"כ לא חשוב הנאתו להתיר שריפתו ביום טוב, וכמו נדרים ונדבות דאין קריבין ביום טוב, אז שייך ג"כ כתותי מכתת שיעוריה, אבל להר"י שם דל"ש בזה משלחן גבוה קזכי, ומיחשב שפיר הנאה, ול"ש כתותי מכתת שיעוריה.

איברא דהשער אפרים כבר העיר בזה על עצמו דאם איתא דשמן האסור בהנאה פסול לנ"ח, מטעם מיכתת, א"כ מ"ש תרומה טמאה, וכתב ליישב דשאני תרומה טמאה שלא נאסרה בהנאה לענין הדלקה דהתורה התירה ליהנות ממנה בשעת ביעורה, לכן מותר להדליק בשבת ובחנוכה אם לא ביום טוב שחל להיות בערב שבת ולא אמרינן כתותי מיכתית שיעוריה, משא"כ בנ"ד שהוא בשר בחלב ואסור בהנאה ממש ואין היתר לאיסורו ליהנות בשעת ביעורו היינו הדלקה וכמ"ש בריש התשובה וא"כ אסור להדליק מזה בחנוכה מטעם דכתותי מיכתת שיעוריה, ומש"כ הראשונים הנ"ל דתרו"ט הוי ג"כ כתית הוא כלפי אתרוג מפני שהוא אסור באכילה (עכתו"ד). [ואולי לזה נתכוין גם המראה הפנים הנ"ל].

י. ובשו"ת שואל ומשיב (מדוד"ד ח"א סימן מ"א) כתב דשמן שריפה שאני שהוא טעון שריפה מפני חשיבותו וקדשותו, ולכן לא שייך לומר כתותי מיכתת שאדרבה שריפתו היא מצוה מפני חשיבותו, משא"כ שאר איסורי הנאה ששריפתם כדי לבערם מן העולם יעו"ש.

ובהגהות עמודי ירושלים שם על הירושלמי כתב דהירושלמי מיירי שהתרומה טמאה עדיין ביד ישראל וע"כ לא חל עליו מצות שרפה, וע"כ לא אמרינן כתותי מיכתת.[ג]

ואולם בשו"ת שבט הלוי הנ"ל העיר עליו דמה בזה שעדיין לא בא ליד כהן מ"מ תרומה טמאה זו אינה עומדת רק להיות נשרף וכמאן דכתית דמי.

ג. ותירץ בזה קושית הנוב"י (תנינא או"ח סימן צ"ו) דהאיך אפשר להדליק בשמן שרפה הא אין שורפין תרומה טמאה בלילה, ועיין להלן סימן י"ז (אות י"ג).

והישועות יעקב (בר״ס תרע״ג) כתב דאולי תרומה טמאה אינו בכלל מכתת כתית כיון שישנו בשאלה, ושוב העיר על זה דהרי אם ישאל עליו יחזור לטבלו, וטבל ג״כ אסור בהנאה של כילוי יעו״ש.

יא. ובשו״ת שבט לוי שם כתב לבאר לפי שיטת הרמב״ם (פ״א מתרומות ופ״כ מאיסורי ביאה) דחיוב תרומה בזה״ז ובזמן התנאים רק מדרבנן ואפילו בימי בית שני לא חייבו בתרומה מה״ת יעיי״ש וא״כ שריפת תרומה טמאה רק מדרבנן אפילו להסוברים דבעלמא מה״ת, וכבר כתבו הפוסקים (עיין לעיל בסימן י״ב אות י״א) כי לא מצינו בענין כתותי מיכתת שיעורא רק היכא דצריך שריפה מה״ת אבל לא אלים חיוב שרפה של דרבנן לומר הכי.[ד]

האם מותר לישראל להשתמש בתרומה טמאה שלא מדעת הכהן

יב. והנה אף לסוברים שמותר לישראל להדליק נרות חנוכה בשמן של תרומה טמאה, ואין בזה חשש מצד איסור הנאה, מ״מ פשוט דהיינו באופן שאין בזה גזל מצד הכהן, ומשכח״ל בישראל שנפלו לו תרומה טמאה מאת אבי אמו ישראל וכן כל כיו״ב.

ואולם בדברי הרמב״ם הנ״ל מבואר שהישראל רשאי להדליקו אף שלא ברשות ישראל, ובספר דרך אמונה שם (ס״ק קע״ב וקע״ג) כתב דהרמב״ם הוכרח לזה משום דס״ל דאם איתא דמיירי ברשות ישראל מותר אפילו באופן שיש לו שמן אחר, דכיון שהנאה של כילוי אינו אלא מדרבנן הקילו בזה, ואפי׳ להסוברים שהוא מה״ת הדלקת נ״ח, לא מקרי הנאה דמצות לאו ליהנות ניתנו. – [וכבר הבאנו שני טעמים אלו לעיל באות ד׳ ובאות ו׳] - ורק משום דמיירי שמדליק שלא ברשות ישראל, לכן מי שיש לו שמן חולין לא ידליק שמן שריפה כיון שעושה שלא ברשות כהן לא הקילו בזה אלא במקום שאין לו.

ובבה״ל שם (בד״ה ומי) הוסיף לבאר הטעם לזה, וז״ל: ולכן פירש רבנו דמיירי שהישראל מדליק מתרומת גורנו שלא ברשות הכהן ולכן לכתחלה פשיטא דאסור אם יש לו נר אחר שהוא ממון השבט, אבל אם אין לו אחר אמרינן דניחא ליה להכהן שיתעביד מצוה בממונו ולכן התירו, וכ״פ הרש״ס, והוא דבר הלמד מענינו דקאי אמתני׳ דמדליקין בבכ״נ ובבמ״ד שלא ברשות הכהן, וקשה דבב״מ כ״ט ב׳

ד. והוסיף דלפי״ז י״ל דגמ׳ דילן דסותמת פתילות ושמנים ומשמע דגם שמן שרפה אסור הוא מטעם כתותי מיכתת דס״ל לסתם גמ׳ דילן תרומה בזה״ז דאורייתא דהכי הוא מסקנת הש״ס במסכת כתובות (כ״ה ע״א) אעפ״י דאיכא גם שאר סוגיות בזה כידוע, אבל הירושלמי מכשיר מטעם תרומה בזמן הזה דרבנן וממילא לא שייך כתותי מיכתת שיעורא וא״כ יפה עשה הרמב״ם שהעתיק דברי ירושלמי אלו לדינא לשיטתו שפוסק תרומה בזמן הזה מדרבנן.

מבואר גבי ס"ת דלא אמרי' ניחא ליה לאינש למעבד מצוה בממונו והיינו משום דמתקלקל קצת, וכמש"כ הרמ"א בד"מ או"ח סימן י"ד דדוקא גבי ציצית ותפילין שאין לו שום פסידא אמרינן ניחא ליה לאינש למעבד מצוה בממונו, אבל גבי ספרים שיש קצת פסידא לא אמרינן כן, וא"כ כ"ש הכא שמפסיד לגמרי, וצריך לחלק דדוקא בדבר דאתא לידיה אמרינן דבמקום פסידא לא ניחא ליה אבל בתרומת גורנו דאכתי לא אתי ליד שום כהן שפיר אמרינן דהכהנים ניחא להו דליתעביד מצוה בממונייהו שהרי בלא"ה אין יודע אם יגיע לו, מיהו דוקא בתרומה טמאה שאין שוה לכהנים אלא מעט אמרינן דניחא להו, אבל בתרומה טהורה שירצה לקחתו לאיזה מצוה פשיטא דלא אמרינן דניחא להו לכהנים דהוא הפסד מרובה (עכ"ל). [וע"ע בענין זה בשו"ת מחקרי ארץ (ח"ב סימן פ')].[ה]

ויש לציין דברדב"ז על הרמב"ם שם כתב בזה"ל: ובודאי שלא ברשות כהן, דאי ברשות כהן מאי למימרא, וטעמא משום פרסומי ניסא (עכ"ל).

יג. ונסתפקתי לפי דרך זה שכל ההיתר הוא רק משום דניחא ליה לכהן שיתקיים מצוה בממונו, דשמא אין היתר להדליק רק נר אחד שהוא עיקר החיוב, אבל כלפי נרות ההידור כיון שאין בזה חיוב מהי"ת דגם בזה ניחא ליה לכהן, ועיין מש"כ בזה להלן בסימן כ"ה (אות י"ח).

אכן לגבי נרות של חשד כיון שסו"ס הם בגדר חיוב מסתברא דאמרינן דניחא ליה לאדם שיקיימו מצוה זו בממונו.

האיך מקיים בזה הישראל מצות נתינה

יד. עוד כתב הדרך אמונה שם: מיהו אכתי קשה דמ"מ איך קיים מצות נתינה דגם בתרומה טמאה איכא מצות נתינה כמש"כ רבנו בפ"ב הי"ד ובשלמא בבכ"נ ובבמ"ד שפיר י"ל דכיון דאיכא שם גם כהנים שפיר מתקיימת נתינה שהרי מדליק גם עבורם וכנ"ל בבה"ל הט"ז, אבל כאן שאין כאן לכהנים כלום אין מתקיימת כלל מצות נתינה ושמא עשו שאינו זוכה כזוכה וצ"ע, ועיי"ש בהמשך דבריו מש"כ ליישב בזה.

הדלקת נרות חנוכה בשמן של טבל

טו. וכעת נבוא לדון מה הדין כלפי הדלקת נרות חנוכה בשמן של

ה. ובעיקר ענין זה אם שייך גזל בדבר שאין הבעלים מקפידים, ראה עוד בשו"ת הרשב"ץ (ח"ב סימן צ'), ובשו"ת נודע ביהודה (קמא אה"ע סימן נ"ט), ובשו"ת מהרש"ם (ח"ד (ס"א ד"ה ואגב„ ח"ה מפתחות סימן י"ז), ובשו"ת עונג יו"ט (סוף סימן קי"א), ובשו"ת חיים מדבר (חו"מ סימן י"ז), ואכמ"ל.

טבל,[1] והנה באמת גם טבל אסור בהנאה של כילוי וכמבואר בשבת (כ"ו ע"א), וא"כ אם ננקוט לחומרא דאסור לישראל להדליק בשמן תרומה טמאה, א"כ ה"ה כלפי טבל, וכ"ה להדיא בשו"ת אגרות משה הנ"ל.

ואף להמקילים הנ"ל בתרומה טמאה לישראל באופן שאין לו שמן אחר, מ"מ הכא חמור טפי דהרי יש אפשרות בידו להפריש ממנו תרו"מ, וא"כ לעולם הוי בגדר יש לו שמן אחר, וכ"ה בשו"ת מנחת יצחק הנ"ל. [ומיהו משכח"ל נפק"מ ביש לו שמן מצומצם לשיעור חצי שעה ואם יפריש תרו"מ יגרע משיעורו, ועיין].

אכן יש צד לומר דטבל חמיר טפי, דהנה במשנה למלך הנ"ל נסתפק לדעת הר"ש הנ"ל דאיסורי הנאה של כילוי בתרומה טמאה לישראל הוא רק מדרבנן, האם ה"ה כלפי טבל, או שמא בטבל מודה שהאיסור הוא מה"ת, ונפק"מ כלפי הדלקת נ"ח בטבל דהרי כבר נתבאר לעיל (אות ו') דלדעת המל"מ אין בזה היתר של מצות לאו ליהנות נתנו וכל ההיתר הוא רק משום דאיסור הנאה של כילוי הוא דרבנן ולא גזרו במקום מצוה, – והמל"מ שם לא הכריע ספק זה.

וכתב בשו"ת מנחת יצחק הנ"ל דלפי"ז יוצא דכלפי טבל יש לנו ס"ס לחומר שמא הלכה כתוס' וסייעתם דגם בתרומה טמאה אסור הנאה של כילוי מה"ת [ולפי"ז ע"כ אין כוונת הירושלמי לישראל רק לכהן עיי"ש], ושמא גם להר"ש עכ"פ בטבל אסור מה"ת, - וממילא יש להחמיר דהמדליק בו הוי מצוה הבאה בעבירה ולא יצא אפילו דיעבד.

ושוב חזר בו המנח"י דכ"ז לפי מה שנקט המל"מ שאין כאן היתר של מצות לאו ליהנות נתנו, וע"כ דס"ל דבמצוה דרבנן אמרינן דליהנות נתנו, ובשו"ת שער אפרים (סימן ל"ח) הוכיח להלכה דגם מצות דרבנן לאו ליהנות נתנו, וממילא יש להקל דיעבד.

והנה כבר נתבאר לעיל (אות ו') טעם נוסף בשיטת המל"מ מדוע אין אומרים בזה מצות לאו ליהנות נתנו, - אכן כלפי דיעבד אף אם הוי ממש מצוה הבאה בעבירה הרי כבר נחלקו הפוסקים אם בדרבנן יש פסול של מצוה הבאה בעבירה וכמבואר באו"ח סימן תרמ"ט

ו. הממרח זיתים לצורך שמן לנ"ח האם חייב במעשר

ואגב יש לציין למה שדן בספר שלמי תודה (סימן ח' אות ז') האם הממרח זיתים לצורך שמן לנר חנוכה אם חל עליהם חיוב מעשר, וזה תלוי במה שדנו האחרונים - ראה שו"ת מהרשד"ם (סימן קצ"ב) ובכפות תמרים (סוכה ל"ד ע"ב) ובחזו"א (מעשרות ס"א סק"י, וס"ה סקל"א) – בממרח שלא לשם אכילה רק לשם מצוה אם מתחייב במעשר מה"ת.

(סעיף ה'), ועיין במשנ"ב בסימן תרע"ג (סק"ב) כלפי שמן הגזול לנ"ח, ובפסק"ת שם (אות ד'), ובפרדס יוסף החדש שם (אות תר"ב ואילך), וא"כ פשוט כשיש לנו ספק אם הוא מצוה הבאה בעבירה הוי ליה ס"ס לקולא.

והיוצא לנו מזה דבכל שמן שאנו דנים בו מצד איסור הנאה אזי דיעבד ודאי יצא יד"ח – אך כלפי הפסול של כתותי מיכתת שיעורא לא שייך ענין זה כמובן.

וכעת ראיתי בהלכות חג בחג (פ"ח ס"ט והערה 15) שהעלה דעיקר הטעם שאין להדליק בשמן טבל משום שהוא מבטל בזה את מצות הפרשת תרו"מ יעו"ש, ומ"מ בדיעבד ודאי יצא יד"ח.

שמן של דמאי

טז. שנינו במשנה במסכת דמאי (פ"א מ"ג) הלוקח לזרע ולבהמה, קמח לעורות, שמן לנר, שמן לסוך בו את הכלים פטור מן הדמאי. וכן פסק הרמב"ם (הלכות מעשר פי"ג הי"ד) וז"ל: ואלו דברים שלא גזרו עליהן בשעה שגזרו על הדמאי: הלוקח פירות לזריעה או להאכיל לבהמה, קמח לעורות או למלוגמא או לרטייה, שמן להדלקת הנר או לסוך בו את הכלים, - כל אלו פטורים מן הדמאי, וכיון שאמר לו עם הארץ מתוקנין הם אינו צריך לעשר.

אכן במסכת חולין (ז' ע"ב) האמרינן הא איתמר עלה אמר רבי יוחנן לא שנו אלא שלקחן מתחלה לבהמה, אבל לקחן מתחלה לאדם ונמלך עליהם לבהמה - חייב לעשר.

וכן פסק הרמב"ם (שם הט"ו) וז"ל: הלוקח פירות לאכילה ונמלך עליהם לבהמה ה"ז לא ימכרם לעכו"ם, ולא יאכילם לבהמה אפילו לבהמת אחרים עד שיתקנם דמאי.

ומסתברא לפי"ז דא"כ ה"ה כלפי שמן לנרות דאם לקחן לאכילה ונמלך למאור חייבים, וכן מבואר בחזו"א (דמאי ס"ד סק"ה), וכבר העיר בכל זה בספר הלכות חג בחג (פ"ח ס"י).

אכן יש לציין דבשמן המיוחד למאור ואינו ראוי כלל לאכילה בודאי נלקח תמיד רק לצורך נרות ולא למאכל.

ויש לחקור מה הדין בלקחן למאור ונמלך לאכילה ושוב חזר ונמלך למאור, וכבר נסתפק בכעי"ז החזו"א (שם סק"ד) בלקח לבהמה ונמלך לאדם וחזר ונמלך לבהמה.

ומ"מ פשוט דדמאי אף באופן שלקחו לאכילה לא חמור מטבל, וממילא יש מקום להתיר לכמה פוסקים משום דמצות לאו ליהנות נתנו, ואדרבה קיל טפי כיון שהוא רק מדרבנן. אכן לכתחילה ודאי טוב להפריש ולצאת ידי כל חשש.

תמצית הדברים

יז. והיוצא לנו מכל זה כי יש לנו מחלוקת גדולה אם מותר לישראל להדליק בשמן של תרומה טמאה, יש מתירים משום מצות לאו ליהנות נתנו, אי נמי דכל איסור הנאה של כילוי הוא דרבנן ולא גזרו במקום מצוה, אכן גם לפי״ז אין ההיתר רק כשאין לו שמן אחר להדליק. [ולדעת הדרך אמונה אליבא דהרמב״ם מותר בזה לכתחילה].

ויש חולקים וסוברים דאיסור הנאה של כילוי הוא מה״ת, וגם לא שייך מצות לאו ליהנות נתנו, כי האיסור הוא על הכילוי ולא על ההנאה ולדבריהם בכל גווני אסור לישראל להדליק.

ולענין הלכה בדברי הרמב״ם מבואר להדיא להקל, וכן סתם שם הדרך אמונה להלכה, אך עכ״פ אין להתיר רק כשאין לו שמן אחר, ובמקראי קודש (חנוכה סימן י״ט) סתם לגמרי להקל בזה, וכבר העיר עליו הפסק״ת (תרע״ג הערה 17), וכן העלה להלכה הגר״פ עפשטיין זצ״ל דלכתחילה אסור לישראל להדליק בשמן שריפה כשיש לו שמן אחר.[1]

אכן לענ״ד יראה דלכתחילה יש להחמיר בכל זה, ורק כשאין לו שום אפשרות להשיג שמן או נרות אחרים אז יש לסמוך על הרמב״ם וסייעתו כדי שלא לבטל מצות הדלקת נ״ח.

והני מילי כשמדליק ברשות הכהן, אי נמי שנפלו לו מבית אבי אמו כהן, ויש מתירים להדליק גם לפני שנותנו לכהן דכיון שאין לו שמן אחר ניחא ליה לכהן שיתקיים מצוה בממונו.

ושמן של טבל דינו כהדלקה בתרומה טמאה, אכן כלפי טבל אין חילק בין כהן לישראל, ויש צד לומר דשמן טבל חמור משמן תרומה טמאה, ולמעשה אין להקל בכל גווני שהרי יש לו אפשרות להפריש ממנו תרו״מ, אכן בדיעבד אם הדליק יש לסמוך על המקילים וכפי שהכריע המנחת יצחק.

ובשמן של דמאי אם הוא שמן למאור אין בו שום חשש, ואם הוא שמן למאכל ונמלך עליו למאור, דינו כשמן טבל, ולכן יקפיד להפריש ממנו תרו״מ, אבל בדיעבד אם כבר הדליק בו ודאי יצא יד״ח.

---

1. וראה במועדים וזמנים (ח״ח סימן קמ״ה) שהביא שבשנת תש״ב חילקו בירושלים שמן שריפה להדליק בהם נרות חנוכה, אלא שהתנו שאסור ליהנות ממנו, ונתקשה בזה מדוע התירו דהרי ההיתר הוא רק למי שאין לו שמן אחר, ואף שאז היה השמן ביוקר סו״ס אין זה בגדר של אין לו שמן אחר, ועיי״ש מה שצידד ללמד בזה זכות.

האם מותר ליהנות ולהשתמש בשלהבת של איסורי הנאה

שורש הספק

א. אגב דאיירינן לעיל בסימנים הקודמים בענין הדלקת נרות חנוכה משמן האסור בהנאה, ראיתי לנכון להעתיק כאן עוד בירור הלכה בענין הנאה והשתמשות משלהבת של איסור הנאה.

ושורש הספק הוא באופן שיש לפנינו מדורה או נר הבוערת על ידי חפץ האסור בהנאה, וכגון עצי ערלה וכדומה, האם מותר להדליק נר אחר משלהבת זו, או שמא אסור מפני שזה נחשב כנהנה מהאיסור הנאה בעצמו.

וראה בשו"ת מעדני מלכים (סימן קפ"ג) שנשאל על כהן שהדליק נר חנוכה בשמן של תרומה טמאה, האם מותר לישראל לקחת אש מהשמש של הכהן כדי להדליק מזה נר חנוכה. [ותשובה זו הועתקה בפרדס יוסף החדש על חנוכה סימן תרע"ג (אות תקס"ה)].

ולכאורה גם זה תלוי בנידון דידן, שהרי לישראל אסור ליהנות מן התרומה טמאה, וא"כ זה תלוי האם באופן כזה הרי זה נחשב כנהנה מן התרומה. – ומיהו הרי בישראל אין איסור רק בהנאה של כילוי, והרי כשמדליק נר מהשלהבת אינו מכלה כלל דבלא"ה השמן בוער ומתכלה, וגם אינו מוסיף כלום בהבערתו. [ועיין לעיל בסימן ט"ז אות ד' מש"כ בשם האגרות משה].

שלהבת של הקדש ושל ע"ז

ב. ולכאורה נראה שיש לדמות זה להא דאיתא במסכת ביצה (ל"ט ע"א) תנו רבנן חמשה דברים נאמרו בגחלת, גחלת של הקדש מועלין בה, ושלהבת לא נהנין ולא מועלין. גחלת של עבודה זרה אסורה, ושלהבת מותרת, וכו'.

והקשו בגמרא: מאי שנא שלהבת עבודה זרה דשריא, ומאי שנא דהקדש דאסירא, ותירצו: עבודה זרה דמאיסה ובדילי אינשי מינה לא גזרו ביה רבנן, הקדש דלא מאיס ולא בדילי אינשי מיניה גזרו ביה רבנן.

שלהבת של שאר איסורי הנאה

ג. ולא נתפרש בש"ס מה הדין כלפי שאר איסורי הנאה, האם הם דומים להקדש ויש איסור ליהנות מהשלהבת שלהם, או שמא דינם לענין זה כע"ז ורשאים ליהנות מהשלהבת שלהם.

ולכאורה נראה דכל האיסורים שבתורה דומים בזה להקדש ואסורים, דדוקא בעבודה זרה התירו משום דבדילי מיניה, ומשא"כ כל שאר איסורים לא בדילי מינייהו, ואדרבה יתכן דהוי כל שכן, דהרי כתבו התוס' שם דכלפי חולין הוי הקדש בדיל מיניה כדאיתא בפסחים (ו' ע"א), ומה שאמרו

כאן דלא בדיל היינו כלפי ע״ז, וא״כ ק״ו שבשאר איסורים יש לאסור הנאה מהשלהבת משום גזירה אטו הגחלת.

שלהבת של חמץ

ד. והנה הבית הלל ביו״ד סימן קמ״ב (סק״א) כתב דשלהבת של חמץ מותר דלא גרע מעצים של עכו״ם דאפרן אסור ואפ״ה שלהבת מותר, וא״כ גבי חמץ נמי אע״ג דאפרן אסור מ״מ שלהבת מותר, וזה פשוט (עכ״ל).

ואולם החק יעקב באו״ח סימן תמ״ה (סק״ו) כתב להשיג עליו וז״ל: ולא ירדתי לסוף דעתו כי פשוט הוא להיפך בביצה דף ל״ט דגרסינן התם במתניתין שלהבת של הקדש לא נהנין, ושל עכו״ם מותרת, ומקשה הש״ס מאי שנא, ומשני דעכו״ם בדילי אינשי מיניה לא גזרו רבנן, משא״כ דהקדש לא בדילי אינשי מיניה גזרו ביה רבנן, ופירשו רש״י ותוספות שם דאע״ג דבפ״ק דפסחים קאמר אם של הקדש אין צריך לכסותו מפני שבדילים ממנו, אלמא משמע דמהקדש בדילין, מ״מ נגד עכו״ם מיקרי לא בדיל, משא״כ לגבי חולין מיקרי בדיל מיניה עכ״ל תוספות, הרי דמהקדש אסור להנות משלהבתו אע״ג דבדילי מיניה נגד חמץ, וכ״ש חמץ דלא בדילי מיניה כלל, וכדאיתא להדיא בריש פסחים דף י״א מכל שכן דשלהבתו אסורה, והוא ברור ופשוט דלא כבית הלל (עכ״ל).

ובבה״ל שם (בד״ה וכן הפחמין) כתב: ולענין השלהבת כ״ז שהיא קשורה בגחלת הרי היא כגחלת, כמו שהוכיחו הרשב״א והרא״ש שם בביצה ל״ט עיין שם, וכ״כ הט״ז ביו״ד ר״ס קמ״ב.

ואם אינה קשורה בגחלת דעת החק יעקב להחמיר גבי חמץ וכמו דמחמרינן בש״ס לענין הקדש משום גזירה דילמא אתי להשתמש בגחלת גופא, ובחק יוסף דחה זה ע״פ מה דאמרינן בש״ס פסחים דף י״א איהו מחזר אחריה לשורפה מיכל קאכיל לה, ואין בזה כדי לדחות דברי חק יעקב דשאני הכא שהרי עכ״פ רוצה ליהנות משלהבתה ושפיר איכא למיחש שיבא ליהנות מגחלת ופשוט, ולפי״ז אסור להתחמם נגד השלהבת או להדליק נר ממנה וכדומה שאר הנאות (עכ״ל).

והנה לכאורה עיקר דברי החק יוסף תמוהים מגוף הסוגיא דאם איתא ששייך כאן הסברא של הוא עצמו מחזר עליו לשורפו, א״כ מהו הס״ד לאסור שלהבת של ע״ז, ועוד מדוע שלהבת של הקדש אסורה, ונראה דכוונת החק יוסף לחדש דכל הנידון בגמרא אם גזרינן שלהבת אטו גחלת הנ״מ כשהגחלת דולקת מחמת איזה סיבה, וכגון שהדליקוה בבית ע״ז וכדומה, ובזה שייך לגזור שלא יהנה בשלהבת כדי שלא יבוא ליהנות בגחלת, משא״כ הכא בחמץ באופן שהוא שורפו כדי לבערו מן העולם בזה אין לגזור שלהבת אטו

גחלת, דכיון שהוא עצמו מחזר עליו לשורפו ודאי לא ישכח, ודעת הבה"ל דכיון שבא ליהנות מהשלהבת שפיר שייך גזירה ודו"ק.

ולפי"ז יוצא דגחלת חמץ של גוי חמורה טפי ולכו"ע שייך לגזור בה אטו שלהבת, דשם לא שייך הסברא שהוא עצמו מחזר עליו לשורפו, וק"ל.

ה. ושוב ראיתי בספר יד אהרן שם בסימן תמ"ה (הגה"ט) שאף הוא כתב ליישב טענת החק יעקב בזה"ל: ונראה דהא דאמרינן בגמרא שאני חמץ דלא בדילי אינשי מיניה משום דלמודים הם בכך כל השנה, היינו כהשחמץ הוא בעין אז אמרינן דלא בדילי אינשי מיניה כיון דכל השנה למוד הוא לאוכלו, אבל כשהחמץ עצמו מחזיר עליו לשורפו דאינו למוד כל השנה לשרוף החמץ כי אם לאוכלו אז ודאי דלא אמרינן דלא בדילי אינשי מיניה, משא"כ בעצי הקדש שכך דרכו לשרפם אז ודאי דאמרינן דאסור משום שלהבתו משום דלא בדילי אינשי מיניה ואתי לאשתמושי מעצי הקדש עצמן, כנ"ל ליישב דברי בעל בית הלל ז"ל (עכ"ל), וציין לדבריו הבאר היטב שם (סק"ד).

והנה אף שגם היד אהרן הזכיר את הסברא של מחזר עליו לשרפו, מ"מ המעיין יראה כי סברא חדשה נמצאה בדבריו, והוא דכל הסוגיא בביצה מיירי כלפי גחלת ושלהבת של עצים, ובזה אין אדם בודל [מלבד בע"ז] שהרי כן הוא דרכם של עצים שעומדים להבערה ואדם נהנה מהם בשעת הבערה, משא"כ במאכל האסור בהנאה, הרי לעולם אין נוהגים לשרוף מאכל וליהנות ממנו בשעת ביעורו, וכשרואה אדם מאכל הבוער באש תיכף מבין שהוא אסור בהנאה ובודל ממנו, ודו"ק. – ולפי"ז שמן האסור בהנאה דינו כעצי איסור כיון שהוא עומד להבערה כל השנה.

אכן מסתימת שאר כל האחרונים שדנו בענין זה נראה דלא נחתו לחלק בכך, ויש לעיין האם טעמם משום לא פלוג, והיינו שלא חילקו בין שלהבת של עץ לשלהבת של מאכל, אי נמי משום דלפעמים כן נוהגים להבעיר מאכל מקולקל וכדומה כדי ליהנות מאפרו, וכן מצינו בחז"ל שנותנים תרו"ט לכהן כדי להסיקו תחת תבשילו, ואולי משכח"ל לפעמים שכבר נעשה קרוב לפחם ואין ניכר כלל מה היה בתחילתו, ועיין.

ו. וראיתי בחזו"א באו"ח (סימן קי"ל סק"ג) שכתב להציל שיטת הבית הלל מהשגת החק יעקב, וז"ל: ולאו קושיא היא דלא אמרו בגמרא ז' א' י"א א' דהקדש בדילי מיניה וחמץ לא בדילי, אלא לענין להחזיק החמץ בידו או בביתו וחיישינן דישכח ויאכלנו, אבל כשנהנה משלהבת של חמץ לא יגרר בשביל זה ליהנות מחמץ, דחמץ שאינו

לפניו בדיל מיניה טובא, ואין לנו לחדש איסור שלא נזכר בגמרא (עכ"ל).

ולא ירדתי לסוף דעתו, דאף שאין זה דומה להך חששא דאיתא בפ"ק דפסחים, הרי החק יעקב לא למד משם לאסור שלהבת אטו גחלת, דגזירה זו מקורה במסכת ביצה דכל היכא דלא בדילי גזרינן גזירה זו, ומסוגיא דפסחים למדנו רק דחמץ לא בדילי מיניה וזה גרע מהקדש וא"כ שפיר טען החק יעקב, ועוד יש להעיר בדבריו מדוע אין לחוש כאן שיבוא ליהנות מגחלת זו עצמה דהרי מיירי באופן שהגחלת עצמה אסורה, והיינו כשנעשתה לאחר זמן איסור חמץ, ואליבא דהסוברים שא"צ דוקא לשרוף את החמץ וממילא דינו כנקברים שאפרם אסור וכמובאר שם בפוסקים בסימן תמ"ה.

ולאידך גיסא אם איתא דכל החשש הוא רק אטו חמץ אחר, הרי גם בהקדש נאמר כן שכל החשש הוא רק שיהנה מהקדש אחר וא"כ מדוע שם גזרו שלהבת אטו גחלת, וכן בע"ז אי לאו דבדיליה מיניה, וצע"ג.

ז. ונחזור לשאלה דידן בשלהבת של איסורי הנאה, ולפי משנ"ת יוצא שזה תלוי במחלוקת זה של הבית הלל וסייעתו עם החק יעקב וסייעתו, דלשיטת הבית הלל משמע דכל איסורי הנאה שוים לעבודה זרה ששלהבת שלהם מותר, ולדעת החק יעקב כולם דומים להקדש ושלהבתם אסורה, ולפי משנ"ת נראה לכאורה דהעיקר בזה כשיטת החק יעקב לאסור שלהבת של כל איסורי הנאה, וכפשטות הגמרא בביצה דרק בעבודה זרה התירו משום דמיבדל בדילי מיניה.

ומיהו לענין מודר הנאה מפורש שם בש"ס בביצה, דהמודר הנאה מגחלת חבירו מותר ליהנות משלהבתו, וכ"ה ברמב"ם (הלכות נדרים פ"ו הי"ד), ובשו"ע יו"ד (סימן רכ"א סי"ב), ולכאורה מ"ש משאר איסורים, ומדוע התם לא גזרו אטו גחלת, וצ"ע. ואולי לא רצו להחמיר באיסור הבא מכח האדם, וע"ע להלן אות י"ג.

המדליק נר משלהבת האם נחשב כנהנה מגחלת או משלהבת

ח. עוד יש להתבונן האם בנידון דידן שמדליק נר משלהבת האיסור האם זה נחשב כנהנה מן הגחלת או מן השלהבת, וכבר נחלקו בזה הפוסקים.

דהמהרש"ל בביצה (פ"ה סו"ס י"ד) כתב כלפי ע"ז דכיון דשלהבתה מותרת ממילא רשאי להדליק מנר של ע"ז נר אחר ולברך עליו בורא מאורי האש, והובא בקצרה במג"א בסימן רח"צ (סק"ח).

ואולם החמד משה שם (סק"א) השיג עליו ודעתו דכל זמן שהשלהבת קשורה בגחלת וה"ה בנר הדלוק אסור ליהנות מן השלהבת, ורק כשהשלהבת נמצאת לחוד [והיינו דאדיי אדויי

כדאיתא שם בש"ס] אז היא מותרת בהנאה.

אכן הלבושי שרד שם (סק"ט וסקי"ט) דחה דברי החמד משה והסכים לשיטת המג"א, וכן מוכח מדברי הט"ז שם (סק"ו) שסובר בזה כדעת המהרש"ל עיי"ש, וכן נקט להדיא השער המלך (ע"ז פ"ז ה"י) כי המדליק נר מנר מיקרי נהנה משלהבת.

והנה הפמ"ג שם (א"א סק"ח) האריך טובא בענין זה, ובתחילת דבריו נקט כדברי המהרש"ל דגם לכתחילה שרי להדליק נר מנר של ע"ז ואין זה הנאה רק כנהנה מן השלהבת ולא איכפת לן בכך, וכתב שכן מוכח מדברי הש"ך ביו"ד סימן רכ"א (סקנ"ז) בהא דקיי"ל שם שהמודר הנאה מחבירו מותר ליהנות משלהבתו, דהיינו שמותר להדליק נר משלהבתו של חבירו, והרי לן שזה נחשב כנהנה בשלהבת חבירו.

אכן בסו"ד כתב דיתכן דהמג"א אינו מסכים עם הוראת המהרש"ל להתיר לכתחילה להדליק נר מנר של ע"ז, רק דבדיעבד אם כבר הדליק רשאי לברך על זה, והטעם הוא כפי המבואר בחמד משה גופיה שגם הוא מודה דאף בדיעבד ראשי לברך משום דהברכה חלה על תוספת האורה של היתר עיי"ש. אך הפמ"ג העיר ע"ז במוסגר דאולי בע"ז לא שייך לברך על תוספת היתר דכל שאתה מהייה ממנה הרי היא כמוה, ובסיום דבריו חזר עוד פעם הפמ"ג דיתכן דרק דיעבד רשאי לברך על נר שהודלק מנר של ע"ז [וכנראה שלא חשש לדינא לסברא הנ"ל דבע"ז אין מועיל תוספת אורה], אבל לכתחילה אסור, והעתיקו המשנ"ב שם (סקי"ט).

והיוצא לנו מכל זה שיש לנו מחלוקת גדולה בענין זה אם הדלקת נר מנר נחשב כנהנה מן השלהבת או כנהנה מן הגחלת, ועיין היטב בדברי הא"ר בסימן רס"ג (סק"ו), ובתורת חיים שם (סק"א).

וראה בחזו"א הנ"ל שכתב לענין שלהבת של חמץ לדעת הבית הלל שהיא מותרת וז"ל: היינו להדליק הנר משלהבת של חמץ, ואפשר דלכתחילה אסור דכל זמן שהשלהבת קשור בגחלת הוא אסור כמש"כ הרא"ש ביצה ל"ט בשם הירושלמי, אלא אם הדליקו מותר להשתמש לאורה.

והרי לנו שהוא מסופק בזה אם באופן שהשלהבת מותרת מותר להדליק נר ממנה, וכבר נתבאר שהאחרונים נחלקו בזה להלכה.

ט. והנה עיקר יסודו של החמד משה הוא על הא דמבואר בסוגיית הגמרא בברכות (נ"ג ע"א) שהמדליק נר מנר שלא שבת מותר לברך מפני שהברכה היא על תוספת האורה, ומוכח דבאל"ה היינו רואים גם את הנר השני כנר שלא שבת, והרי שלהבת אין בה ממש, וע"כ דכל שהדליקה מנר הרי היא כמוה.

ולכאורה יש לדחות זה דהרי נידון דידן הוא רק בע״ז וכן בנדרים שהתירו לנו חז״ל את השלהבת, ובזה ס״ל להיש״ש דהמדליק מנר הרי הוא נהנה רק מהשלהבת, משא״כ כלפי אור שלא שבת, אולי החמירו שהשלהבת דינה כגחלת וכמו שהחמירו בשלהבת של הקדש, ועיין.

והנה השו״ע בסימן שצ״ז (סי״ג) כתב בזה״ל: לקח מחבירו ביום טוב גחלת, לא יוליכנה אלא כרגלי הנותן, אבל אם הדליק נר או עץ משלהבת חבירו, הרי הוא כרגלי זה שהדליק.

ולכאורה מכאן משמע להדיא דהמדליק מנר דינו כנהנה משלהבת לחוד ומשו״ה אין בזה איסור תחומין, וכבר רמז הלבושי שרד לראייה זו, ולא ידענא האיך תתיישב הלכה זו לשיטת החמד משה.

בדיעבד אם כבר הדליק נר מהשלהבת אם מותר ליהנות בו

י. אכן מדברי החזו״א למדנו דהנ״מ לכתחילה, אבל דיעבד ודאי מותר ליהנות מהנר שהדליק, ויש טעם גדול לדבריו דלא גרע זה מאילו ניתקו את השלהבת מן הגחלת שאז היא עצמה מותרת, וה״נ אף שלקח מאש השלהבת הרי סו״ס כעת אין אש זה מחובר לגחלת וקיי״ל שלהבת אין בה ממש.

איברא דמדברי החמד משה הנ״ל משמע דלא נחית לכך, שהרי לא התיר לברך אף דיעבד רק משום שיש תוספת אור של היתר ומכח זה וזה גורם, ובאופן שאין תוספת היתר נטה לאיסור. והפמ״ג פקפק בכ״ז משום דהכל נעשה כע״ז וכנ״ל, ולדברי החזו״א הרי דיעבד ודאי מותר ליהנות.

ושוב התבוננתי דאולי גם החמד משה מודה דמותר בהנאה, ורק לענין ברכה נסתפק דהרי מבואר בש״ס דהמדליק מנר שלא שבת לולי תוספת ההיתר לא היה רשאי לברך, והרי לנו שבזה החמירו חז״ל דלא מהני שניתקו השלהבת מן הגחלת משא״כ כלפי איסור הנאה, ודו״ק.

תמצית הדברים

יא. ותבוא לדינא דכלפי שאלה דידן האם מותר להדליק נר משמן של איסור הנאה שדולק, יש לנו שני צדדים לאיסור, א׳ יתכן דדין שאר איסורי הנאה כדין הקדש שאסרו חז״ל את השלהבת אטו הגחלת, אך לפי״ז אין האיסור מעיקר הדין רק מגזירת חז״ל.

ב׳ אף אם שלהבת של כל איסורי הנאה מותרת בהנאה, הרי זה תלוי במחלוקת האחרונים האם המדליק נר מנר נחשב כנהנה מן הגחלת או מן השלהבת, ומסקנת הפמ״ג והמשנ״ב שיש להחמיר בזה.

וכ״ז לכתחילה, אבל דיעבד אם כבר הדליק נר מנר של עבודה או של שאר איסורי הנאה, יש לדון האם מותר

ליהנות דיעבד מן הנר ההוא, דהרי בחמד משה הנ"ל מבואר דאף לשיטתו מותר לברך בדיעבד מאורי האש על נר זה מפני שהוא מברך על תוספת של היתר, וא"כ גם כלפי הנאה אולי הוי בגדר זה וזה גורם, והיינו דהנר הוא גורם איסור אבל עצם הנר הוא גורם היתר. - וראה בשו"ע יו"ד בסימן קמ"ב הרבה פרטי דינים בנהנה מתנור שהוסק בקליפי ערלה באיזה אופנים נחשב כזה וזה גורם.

והנה בחמד משה הנ"ל צידד שאם מרח שמן בכלי ותלה בו את השלהבת אין את הסברא שיש כאן אור נוסף של היתר, ויל"ע אם מ"מ נחשב כגורם היתר, ועיין.

האם יש חילוק בין איסורי הנאה שהם מהנקברים לאותם שהם נשרפים

יב. ושוב התבוננתי דכל מש"כ לצדד לאסור שלהבת של איסורי הנאה אטו גחלת דכיון דלא בדילי אינשי מינייהו גזרינן שלהבת אטו גחלת, כ"ז שייך רק באותם איסורי הנאה שהם מן הנקברים וקיי"ל דכל הנקברים אפרן אסור, ולכן גם כשהם גחלים הרי זה כאילו האיסור בעין, ויש איסור גמור ליהנות מגחלתו, וממילא יש לומר דגזרינן שלהבת אטו גחלת.

אבל באותם איסורי הנאה שהם מן הנשרפים וכגון ערלה וכדומה הרי קיי"ל כל הנשרפים אפרן מותר, ובמסכת פסחים (כ"ו ע"ב) מבואר בברייתא תנור שהסיקו בקליפי ערלה וכו' בשלה על גבי גחלים דברי הכל מותר, ופירש"י: בישלה על גבי גחלים דברי הכל הפת מותרת, ואפילו לרבי, דכי איתהני פת מאיסור כבר כלה ובטל, וגחלים איצטריכא ליה, דלא תימא אכתי איסורא בעיניה, וכל שכן בתנור גרוף ואין אבוקה כנגדו.

והתוס' שם כתבו: בישלה על גבי גחלים. בישלה דווקא בדיעבד אף על גב דכל הנשרפין אפרן מותר אפילו לכתחלה, יש לחלק בין אפרן לגחלים.

ולמדנו מכ"ז דאפרן של ערלה ושאר איסוה"נ הנשרפים מותרים לכתחילה, וגחלם אסור לכתחילה ושרי דיעבד.

ולפי"ז מסתברא שלא שייך כלל לאסור שלהבת אטו גחלת דהרי גם גחלת גופא הוא רק גזירה דרבנן לכתחילה, שגזרו שלא ליהנות ממנו עד שיהא כאפר ממש, ולכן דיעבד מותר, וממילא כלפי שלהבת הו"ל כעין גזירה לגזירה.

אכן לגבי חמץ כבר הבאנו לעיל כי דעת החק יעקב והמשנ"ב להחמיר בזה, ולפמשנ"ת הרי זה תלוי במחלוקת אם אין ביעור חמץ אלא שריפה, דא"כ הוי הנשרפים ואפרו מותר ואין לגזור שלהבת אטו גחלת האסור רק מדרבנן, משא"כ למ"ד אף מפרר וזורה לרוח

דינו כנקברים וגחלתו אסורה מה״ת ושפיר גזרינן שלהבת אטו גחלת, והנה מעיקר הדין נקטינן שאין צריך דוקא לשרוף את החמץ וכמבואר בסימן תמ״ה (סעיף א׳) ורק לכתחילה נהגו לשרפו לחוש לשיטה זו, וא״כ פשיטא דכלפי הגחלת יש להחמיר לאידך גיסא שהוא אסור מן הדין וממילא שייך הגזירה של שלהבת אטו גחלת, ודו׳ק.

יג. והנה באמת השו״ע ביו״ד בסימן קמ״ב (סעיף ו׳) כתב שאם בישל על גבי גחלים של ע״ז הפת מותר דיעבד, ומבואר שם בב״י דפשיטא ליה דכל הברייתא הנ״ל בפסחים כלפי קליפי ערלה שייכת גם כלפי איסור ע״ז, והקשה הב״י דהרי קיי״ל דגחלת של ע״ז אסורה, ותירץ דהנ״מ לכתחילה אבל דיעבד שרי, - ולפי שיטתו יוצא דגם באופן שהגחלת אסורה רק לכתחילה, מ״מ יש מקום להוסיף ולאסור גם את השלהבת, שהרי הקשו בגמרא מדוע לא אסרו שלהבת של ע״ז ותירצו משום דבדיל, וא״כ יתכן דה״ה באמת כלפי שאר כל איסורי הנאה.

ואולם כל האחרונים שם ה״ה הט״ז (סק״ב וסק״ח) והש״ך (סק״י) והפת״ש (סק״ב) כבר פקפקו בזה בדברי השו״ע שם, ודעתם דגחלת של ע״ז אסורה גם דיעבד ואיסורה מן התורה, והרי היא דומה ממש לגחלת של הקדש, ולכן הקשו בגמרא מ״ש ומ״ש הא.

ולפי דבריהם מסתברא דכלפי שאר איסורי הנאה שגחלתם אסורה רק לכתחילה ומדרבנן, באמת השלהבת מותרת דלא גזרינן גזירה לגזירה.

וכן משמע מדברי הש״ך שם (סק״י) דז״ל: ובעיני יפלא היאך אפשר לומר כן דהא כיון שגחלת של ערלה אסורה לכתחלה, וכ״כ התוס׳ פרק כל שעה שם, א״כ כל איסורי הנאה גחלתן אסור לכתחלה (וכ״כ המחבר לקמן סימן רכ״א סי״ב המודר הנאה מחברו אסור בגחלתו) וא״כ מאי אשמועינן בברייתא פרק בתרא דביצה (דף ל״ט) וכן הפוסקים דגחלת של אליל אסורה הא גחלת של כל איסורי הנאה אסור לכתחלה, אלא ודאי אשמועינן דגחלת של אליל אפילו בדיעבד אסור, וכן משמע פשטא דמלתא, וכן מוכח התם בהדיא דקאמר גחלת של הקדש מועלים בה (ופירש״י הנהנה ממנה מביא אשם) ושלהבת לא נהנין (לכתחלה מדרבנן) ולא מועלין (אין חייבין קרבן מעילה), גחלת של עבודת כוכבים אסורה ושלהבת מותרת, ופריך מ״ש שלהבת עבודת כוכבים דשרי (לגמרי דאפילו מדרבנן לא גזור בה דקתני מותרת), ומ״ש דהקדש דאסורה (דקתני לא נהנין), ומשני עבודת כוכבים דמאיסא ובדילי אינשי מינה לא גזרו בה רבנן, הקדש דלא מאיס ולא בדילי אינשי גזרו ביה רבנן ע״כ, ואם איתא דגחלת של אליל מותרת בדיעבד מגחלת דתני ברישא ה״ל לאקשוי מאי שנא דבגחלת של הקדש מועלין בדיעבד וחייב אשם, ומ״ש גחלת של עבודת כוכבים דמותר

בדיעבד, ועוד דלא הוי משני מידי דודאי הא דמועלין בגחלת של הקדש לאו גזירה מדרבנן היא, דהא חייב אשם ואיך יגזרו רבנן דיתחייב אשם ויביא חולין לעזרה אלא ודאי מדאורייתא מועלין בה, וא"כ אי אמרת דגחלת של אליל בדיעבד מותרת מפני שאין בה ממש קשיא, מ"ש הקדש דמועלין בה אלא ודאי גחלת של אליל אפילו בדיעבד אסור (עכ"ל).

והיינו דלפי דברי הש"ך בדוקא נקטו כאן חז"ל שני גחלים אלו של ע"ז והקדש שהם אסורים מן הדין, וממילא יש לדון גם כלפי השלהבת שלהם אם גזרו אטו הגחלת.

והנה מרהיטת לשון הש"ך משמע דס"ל דגחלת של מודר הנאה דינו כגחלת של איסורי הנאה, ואינו מובן דאטו מצותו בשריפה, וע"כ דס"ל דכל שנשרף ובטל ממהותו לא חל על זה הנדר, ולפי"ז מיושב מאד מדוע שלהבת של מודר הנאה מותרת דכיון שגם הגחלת אסורה רק מדרבנן ממילא לא החמירו לאסור אף השלהבת, אכן כ"ז הוא משמעות ואינו מוכרח בדברי הש"ך.

יד. ודאתינא להכא יש מקום גדול להתיר להדליק משלהבת של גחלת של איסורי הנאה דכיון דגם הגחלת אסורה באופן זה רק מדרבנן ולכתחילה, א"כ מסתברא שלא החמירו לאסור אף השלהבת.

אך עדיין זה תלוי אם הדלקה משלהבת נחשב כנהנה משלהבת או כנהנה מהגחלת וכבר נתבאר לעיל שהאחרונים נחלקו בזה, ומ"מ לדינא יש מקום להקל, כיון דכל הנידון הוא רק באיסור דרבנן, דמדאורייתא הרי גם הגחלת גופא כבר מותרת בהנאה וכמשנ"ת.

טו. ולאחר כתבי כל זאת עיינתי בדברי השער המלך הנ"ל וראיתי כי גם הוא נקט בפשיטות דבאופן שהגחלת אסורה רק מדרבנן אין מקום לגזור שלהבת אטו גחלת, והוכיח כן מדברי המאירי שם בביצה, דז"ל: גחלת של הקדש מועלין בו אבל שלהבת של הקדש אין נהנין בה לכתחילה מדרבנן, ואף על גב דלגבי תחומין שרינן לכתחלה התם הוא דגחלת גופא מדרבנן הוא (עכ"ל), הרי שכתב דבתחומין כיון דגחלת גופו אינו אלא מדרבנן לא גזרו שלהבת אטו גחלת.

ומכח זה העיר על שיטת הבית יוסף הנ"ל דכיון דלשיטתו כל איסור גחלת בע"ז הוא רק מדרבנן דלכן דיעבד הפת מותר א"כ האיך גזרו שלהבת אטו גחלת, ושוב כתב דעל כרחך צ"ל שאף מרן הב"י לא כתב כן אלא דוקא בגחלת הבא מעצי ע"ז או מעצי אשירה וכמו שדקדק בלשונו שכתב פת שבישלה על גבי גחלים של עצי ע"ז ומטעמא שכתב דכיון דנעשו גחלים הלך איסורן, אבל אם נאסרו בעודן גחלת כגון שעשאן תקרובת ע"ז בהא ודאי אזיל ומודה

דאסירי מדאורייתא וגם דיעבד אסורים, ובזה גזרו שלהבת אטו גחלת.

ושוב כתב השער המלך: ועל פי האמור מקום אתי לקיים הוראת הרב בית הלל שכתב דשלהבת של חמץ מותר דלא גרע מעצים של ע"ז דאפרן אסור ואפילו הכי השלהבת מותרת, ואם כן גבי חמץ נמי אף על גב דאפרו אסור השלהבת מותרת ותמה עליו הרב בעל חק יעקב שהוא היפך סוגיא דשמעתין דאמרינן דע"ז דבדילי אינשי מניה לא גזרו ביה רבנן הקדש דלא בדילי אינשי מיניה גזרו ביה רבנן, הרי שאמרו דהקדש שלהבתו אסור משום דלא בדילי אינשי מיניה ואם כן כ"ש חמץ דלא בדילי אינשי מיניה שיהא אסור שלהבתו יע"ש. אכן כפי מ"ש איכא למימר דדוקא בהקדש דגחלת שלה אסור מדאורייתא ומשום הכי גזרו שלהבת אטו גחלת כיון דלא בדילי אינשי מיניה, אמנם בחמץ כיון דגחלת שלו אינו אסור אלא מדרבנן וכמ"ש התוס' בפ"ק דפסחים דף ה' ד"ה ואומר, אף על גב דלא בדילי אינשי מיניה לא גזרו שלהבת אטו גחלת משום דהו"ל גזירה לגזירה, וכההוא דהמודר הנאה מחבירו דשלהבתו מותר אף על גב דלא בדילי אינשי מיניה כנ"ל (עכ"ל).

טז. ולענ"ד יש לדון טובא בדבריו, אם כי עפר אני תחת כפות רגליו של בעל השער המלך כי רב גובריה כידוע, מ"מ תורה היא וללמוד אני צריך, והנה המעיין היטב בדברי השער המלך יראה כי מיפשט פשיטא ליה דכל גחלי איסורי הנאה אינם אסורים רק מדרבנן, ואפילו גחלת של ע"ז ג"כ אסורה רק מדרבנן, דכל איסור שנשרף מדאורייתא פקע איסורו, ולכן בגחלים אלו לכו"ע אין לגזור שלהבת אטו גחלת, ולכן צדקו דברי הבית יוסף כלפי גחלת של ע"ז, ודברי הבית הלל כלפי חמץ, והסוגיא בביצה מיירי בגחלת שעבדוה כשהיא כבר גחלת, אי נמי בגחלים של הקדש, דרק בשני אלו משכח"ל שיהיו אסורים בהנאה מדאורייתא ובזה דנו האם גזרינן שלהבת אטו גחלת.

ואולם כמדומני כי שאר האחרונים נקטו כי אפר הנקברים אסורים מן התורה בהנאה, וכל שכן גחלת ואפר של עבודה זרה, וכ"ה פשטות הסוגיא בשילה תמורה כי כל הנקברים אפרם אסור ומשמע שזהו מן הדין, וכן כל הנשרפים מותרים חוץ מהקדש ועבודה זרה ג"כ דינא דאורייתא נינהו, ועוד דאל"ה האיך אסרו לשרוף הנקברים שמא יהנו מאפרם והרי זה גזירה לגזירה.

וביותר יש ללמוד כן ממש"כ שם התוס' (ל"ג ע"ב בד"ה הנשרפים), וז"ל: הנשרפין אפרן מותר ונקברים אפרן אסור - צריך עיון טעמא מאי, ואומר מורי הרמ"ר דנשרפין כיון שצוה הכתוב לשורפן אחר שעשה כאילו נעשית מצותו ואין לך דבר שנעשית מצותו ומועלין בו, ה"נ כיון שנעשית מצותו הלך אסוריה והא דאמר אשירה

אסורה לעולם אף על פי שהזקיק הכתוב לשורפה (דברים י"ב ג') היינו משום דכתיב (שם י"ג י"ח) לא ידבק בידך מאומה מן החרם, אבל הנקברין דלא הטעין הכתוב לשורפן משוך איסורייהו לעולם (עכ"ל).

אכן השער המלך בנה יסודו על דברי התוס' בפסחים (ה' ע"א ד"ה ואומר), דז"ל: אף על גב דכשישרף ויעשה גחלים הנאתו מותר כדאמר בפרק כל שעה (לקמן כ"ו ע"ב) גבי ערלה בישלה על גבי גחלים דברי הכל הפת מותר וה"ה חמץ והא דתנן בפרק כל שעה (כ"א ע"א) לא יסיק בו תנור וכירים היינו מדרבנן – (עכ"ל).

ולכאורה לפי"ז יש לנו סתירה בענין זה בשיטת התוס' בין מש"כ לתמורה למש"כ בפסחים, ואולם לכאורה יש ליישב בפשיטות כי התוס' בפסחים הרי קאי על שיטת ר"ע שם דס"ל כרבי יהודה כי אין ביעור חמץ אלא שריפה, ולשיטתו אה"נ הרי אפרו מותר דהוי בכלל כל הנשרפים אפרם מותר, ורק הגחלת אסור מדרבנן וכדברי התוס' הנ"ל (אות י"ב) בפרק כל שעה, אבל לחכמים שמפרר וזורה לרוח ודינו כנקברים, אה"נ אסורה הגחלת וגם האפר מה"ת.

ומה מאד גדלה שמחתי בראותי כי כיונתי בכל זה לדברי הפני יהושע בפסחים (ה' ע"א בתוד"ה ואומר, כ"ז ע"ב בתוד"ה חוץ, ובד"ה פיסקא הב') שדעתו ברורה כי כל הנקברים אפרם אסור מן התורה, והתוס' הנ"ל הם רק כלפי חמץ ולמ"ד אין ביעור חמץ אלא שריפה, וכן אפר עבודה זרה אסור מה"ת, עיי"ש. [וע"ע בשו"ת הגר"ש איגר (ח"א עמוד קע"ז)].

המדליק משלהבת של איסור בעין

יז. ודע דאף אם נסמוך על סברא הנ"ל דכל היכא שהגחלת אסורה רק מדרבנן לא גזרו להחמיר עך השלהבת, הני מילי במדליק נר משלהבת של גחלת, אבל כל שהאיסור בעין ואינו גחלת וכגון שהבעיר נר משמן של איסור הנאה וכגון שמן ערלה, הרי בכה"ג לכו"ע איכא איסור הנאה מה"ת כיון שגוף האיסור בעין וכמבואר שם בסוגיא, וממילא התם ודאי שייך לגזור שלהבת אטו הנאה מגוף האיסור.

ומיהו אולי יש לחלק דדוקא שלהבת אטו גחלת גזרו דמיחלף לאינשי, משא"כ שלהבת אטו הנאה מגוף השמן לא גזרו שהכל מבינים ששלהבת קיל מגוף האיסור, וצ"ע לדינא.

דינים היוצאים

[א]. גחלת של ע"ז אסורה, ולדעת רוב הפוסקים אסורה בהנאה מה"ת, ולכן אם אפה בו את הפת הרי היא אסורה. [ודלא כהב"י שסובר שאסורה רק לכתחילה מדרבנן, ודיעבד הפת מותר, ולדעת השער המלך כוונת הב"י בע"ז שנשרף ונעשה גחלת, אבל אם

נעבד בהיותו גחלת מודה הב״י שאסור מה״ת וגם בדיעבד, אבל לדעת שאר האחרונים לעולם איסור מה״ת מדכתיב ולא ידבק בידך].

[ב]. שלהבת של ע״ז מותרת, ולא גזרינן אטו גחלת משום דבדילי מיניה אינשי מפני מאיסותו.

[ג]. דעת המהרש״ל שמותר להדליק נר משלהבת של ע״ז אפילו בעודה קשורה בגחלת שאין זה נחשב כנהנה מן הגחלת, אבל כמה אחרונים פקפקו להחמיר בזה, וכן דעת המשנ״ב להלכה.

[ד]. בדיעבד אם כבר הדליק נר משלהבת זו משמע בחמד משה שיש כאן תוספת אור של היתר וא״כ י״ל דהוי כזה וזה גורם, ובחזו״א משמע דלעולם מותר ליהנות מהנר הדולק לאחר שכבר הודלק, דכעת ודאי אין ההנאה מגוף הגחלת דהוי כאילו ניתק את שלהבת הע״ז ממקומה שפקע איסורה.

[ה]. גחלת של הקדש אסורה בהנאה מה״ת ומועלין בה, ושלהבת של הקדש אין בה מעילה דאורייתא, ומ״מ אסור ליהנות ממנו לכתחילה מדרבנן דכין דלא בדילי אינשי מיניה גזרו שמא יבוא ליהנות מהגחלת.

[ו]. גחלת של איסורי הנאה הנשרפים אסורה מדרבנן לכתחילה, אבל מדאורייתא מותרת דכיון שנשרפה כבר נתקיים בה מצותה.

[ז]. שלהבת הבאה מגחלת של איסורי הנאה הנשרפים מסתברא שהיא מותרת, דלא גזרינן גזירה לגזירה.

[ח]. שלהבת הבאה מגוף האיסור של איסורי הנאה, וכגון נר של שמן ערלה שדולק אסורה לכאורה אטו שלהבת, דומיא דשלהבת של חמץ וכנ״ל, וצ״ע לדינא.

[ט]. גחלת של איסורי הנאה הנקברים לדעת רוב הפוסקים אסורה מדאורייתא. [ודלא כשער המלך שסובר שאסורה רק מדרבנן].

[י]. שלהבת של איסורי הנאה הנקברים תלוי במחלוקת האחרונים, לדעת הבית הלל והשער המלך והחזו״א מותרת, ולדעת החק יעקב והמשנ״ב אסורה, וכן עיקר.

[יא]. גחלת של חמץ יש אופנים שהיא אסורה, ויש אופנים שהיא מותרת וכמבואר באו״ח סימן תמ״ה.

[יב] באופנים שהגחלת אסורה האם היא אסורה מה״ת או מדרבנן, תלוי במחלוקת דאם אין ביעור חמץ אלא שריפה, ה״ז אסורה רק מדרבנן, ואם א״צ שריפה אסורה מדאורייתא, וכן עיקר להלכה. [ודלא כשער המלך שסובר דלכו״ע אסורה רק מדרבנן].

[יג]. שלהבת של חמץ באופן שהגחלת אסורה דעת הבית הלל והיד אהרן והשער המלך והחזו״א שהיא מותרת,

ודעת החק יעקב שהיא אסורה וכן פסק המשנ"ב, וכן עיקר.

[יד]. באופן ששורף בכוונה איסורי הנאה אפילו נקברים, דעת החק יוסף דבכה"ג ודאי אין לגזור שלהבת אטו גחלת שהרי הוא עצמו מחזר אחריו לשורפו ולא יבוא לידי שכחה, ודעת המשנ"ב להחמיר בזה.

[טו] דעת היד אהרן דכל מה שאסרו שלהבת אטו גחלת הוא רק בעצי איסור וכדומה העומדים תמיד להבערה, אבל במאכלות האסורות בהנאה הרי עצם שריפתם מורה לנו שהם אסורים בהנאה, ומיבדל בידלי מיניה שהרי אין רגילים כל השנה ליהנות מהם בשעת הבערה, אבל שאר הפוסקים לא חילקו בכך.

דיני הפנייה לצד ימין בעת הדלקת נרות חנוכה

מקור הענין

א. דנו הפוסקים במי שמדליק נרות חנוכה, ומנהגו כדעת המהדרין מן המהדרין שמוסיפים והולכים נר בכל לילה, באיזה סדר ידליקו את הנרות.

וספק זה יש בו כמה צדדים, וכבר נפתחה שאלה זו בדברי רבותינו הראשונים והקדמונים, ה"ה המרדכי (שבת רמז רס"ב), והכלבו (סימן מ"ד), ובשו"ת תרומת הדשן (סימן ק"ו), ובאבודרהם (סדר הדלקת נ"ח עמוד ר' ד"ה כתב) בשם רבינו יונה, ובשו"ת מהרי"ק (סימן קפ"ג) ובשו"ת מהרי"ל (סימן מ'), ובשו"ת מהר"י ברונא (סימן ל"ט). – וכן בקונטרס כת"י לחנוכה לרבינו יצחק סגי נהור בן הראב"ד ז"ל (אות הט').

והבית יוסף בסימן תרע"ו העתיק בקצרה את דיעות הראשונים בזה, ולהלכה הכריע בזה שם בשו"ע (סעיף ה') כדעת המהרי"ק וכמההג בני ריינוס שהובא בתרומת הדשן, ואחריו באו נושאי כלי השו"ע ובראשם הלבוש והט"ז והמג"א והביאור הגר"א והמאמר מרדכי והאריכו לדון ולברר סוגיא זו כל אחד עפ"י דרכו.

ד' צדדים לדון על סדר ההדלקה

ב. והנה המעין בדברי כל הפוסקים הנ"ל, וכן בנושאי כלי השו"ע שם, יראה כי כשאנו באים לדון על סדר הדלקת נרות החנוכה, הרי זה נקבע עפ"י ד' ענינים.

(א) אם עדיף לברך כל יום על הנר הנוסף, שזה מורה על תוספת הנס, או להיפך על הנר הראשון שהוא עיקר המצוה.

(ב) האם יש קפידא להדליק בנר היותר סמוך לפתח.

(ג) לקיים מה שציוו לנו חז"ל בכמה מקומות כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין.

(ד) שלא להיות מעביר על המצות.

והנה הענין הרביעי שלא להעביר על המצוה יתבאר בהרחבה להלן בסימן כ״א ובסימן כ״ב.

וכאן נבאר בעזהשי״ת את הנושא השלישי שצריך לפנות לימין בשעת ההדלקה. – והנה באמת עיקר יסוד זה שצריך לפנות לימין רבו פארותיו ויש בזה הרבה דיעות ופרטי דינים, ובמקום אחר הארכתי בזה בס״ד, וכאן נעתיק רק את השייך כלפי נרות חנוכה.

דעת הסוברים לפנות משמאל לימין

ג. והנה בכמה ראשונים מפורש שיש להדליק נרות חנוכה משמאל לימין כדי לקיים בזה את הכלל של כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין.

דהמרדכי (שם) כתב: מהר״ם ז״ל היה רגיל להדליק בשמן זית בשרגות קטנות של מתכת - וכשהיה מדליק הנרות היה מתחיל לצד שמאל ופונה לצד ימין דאמרינן כל פינות שאתה פונה לא יהא אלא דרך ימין.

וכ״ה במהרי״ק (שם) בשם המרדכי בשם רבינו מאיר, והסכים לזה.

ובתרומת הדשן (סימן ק״ו) כתב: בני רינו״ס ואגפיה מתחילין להדליק בנר שהוא כנגד צד שמאל. וגם נמצא כתוב בשם מהר״ם שהיה מדליק בנר שמאל ופונה דרך ימין, משום כל פינות שאתה פונה איננו אלא דרך ימין.

עוד כתב שם: אם היו הנרות מסודרים מצד הפתח לצד דופן שכנגד הפתח, כמו אם הפתח במזרח והנרות מסודרים ממזרח למערב, שאז צריך להפוך פניו לדרום ולהתחיל בנר שסמוך לפתח, ולא יהפוך פניו לצפון ויתחיל באותו הנר, משום דכל הפינות כו׳ וק״ל למדקדק (עכ״ל).

וכן סתם המהרי״ל (סימן מ׳) להלכה כשיטת המהר״ם הנ״ל.

והמהר״י ברונא כתב: נשאלתי כיצד ידליק נר חנוכה אי כדרך שכותב, מדרום לצפון, שכן מוליך יד הכהן כשהו מזה, נכנס במזרח, דפיתחא במזרח קיימא, ובא לו לקרן דרומית מזרחית ועמד שם ופניו כלפי השכינה למערב ומוליך ידו מקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית. או מצפון לדרו׳ כדרך כל אות ואות כשכותבו כלאחר ידו, מצפון לדרום, וכן כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא ימין (יומא פ״ז ע״ב) שהימין עיקר לכל דבר שבקדושה, לכוס של ברכה, ולהזאה, ולברכת חתנים, יד ימין גבוה ולגורלות ולכל מילי, וכן כשמסבבים המזבח פונים פניהם לצד המזבח (סוכה נ״א ע״ב), וכן בהושענה פונים לצד המגדל נמצא הימין תחלה, וכן בארון הקודש פורסים הפרוכת מצפון לדרום, ומכל זה נ״ל ישראל מברונא דהכי נמי בהדלקת נר חנוכה (עכ״ל, והמשך לשונו שם הובא להלן סימן כ״א אות א׳).

ולפי דבריהם בלילה הראשון מתחיל להדליק בנר היותר ימיני, ובשאר הלילות מוסיף עוד נר בצד שמאל ומתחיל להדליק בנר היותר שמאלי כדי שיוכל לפנות לימין. – והיינו אליבא דשיטת המהרי"ק שיש להתחיל תמיד בנר הנוסף.

דעת הסוברים שיש להתחיל תמיד בצד ימין

ד. ואולם יש לציין דכל זה נאמר עפ"י מה שהבינו כל הראשונים הנ"ל בפשיטות דכשאנו רוצים לקיים דברי חז"ל 'כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא דרך ימין', הרי אנו מוכרחים להתחיל בצד שמאל כדי לפנות לימין.

וכן פסק השו"ע בכמה מקומות, ה"ה בסימן קכ"ח (סעיף י"ז), ובסימן תרנ"א (סעיף י'), ובסימן תר"ס (סעיף א'), ובסימן תרע"ו (סעיף ה'), וכן הסכימו רוב הפוסקים להלכה, וכ"ה בשו"ת רדב"ז (ח"ד סימן אלף פ"ט), וכן הוכיחו להלכה הפר"ח בסימן קכ"ח (סי"ז) והבאר שבע (סוטה ט"ו ע"ב).

ואולם דעת הרמ"ע מפאנו בספרו מאמרי הרמ"ע (סוף חלק ב', מאמר ימין ה' רוממה ומאמר ימיו ה' עושה חיל), והלבוש (סימן קכ"ח סעיף י"ז, וסימן תרנ"א סעיף י', וסימן תר"ס סעיף ב', וסימן תרע"ו סעיף ה') וסייעתם שלעולם צריך להתחיל מצד ימין ולילך לצד שמאל, וזהו הנקרא פונה לימין, שמתחיל בצד ימין להראות חשיבות הימין, אף שאחר כך הוא פונה לשמאל, ולשיטתם העומד כלפי מזרח בין שרוצה להחזיר פניו למערב ובין שרוצה להקיף איזה דבר הנמצא תחתיו הרי הוא צריך להחזיר פניו דרך צד צפון למערב, וכשיהיה במערב ימשיך דרך צד דרום למזרח, והטעם הוא לפי שמזרח הוא צד ימינו של צפון, וכיון שצריך לילך מימין לשמאל ממילא סדר ההיקף הוא מזרח צפון מערב דרום.

ומשא"כ לדעת שאר כל הראשונים הנ"ל הכל תלוי באדם באיזה צד הוא עומד, ואין בזה סדר קבוע לפי רוחות העולם, ולכן אם האדם עומד ופניו למזרח ורוצה להחזיר פניו למערב, הרי הוא צריך לעשות כן דרך צד דרום, שהרי כשעמד לצד מזרח הוי דרום ימינו וצריך לפנות לימין, ולאחר שכבר עומד במערב ורוצה להחזיר פניו למזרח צריך לסובב עצמו דרך צד צפון שהרי העומד כלפי מערב הוי צפון צד ימינו.

אבל כשמקיף איזה דבר שאז הוא מסובב את פניו כלפי הדבר הניקף, אזי סדר ההיקף הוא מזרח צפון מערב דרום, דאעפ"י שמתחיל ממזרח הרי פניו הפוכים כלפי מערב וממילא הוי צפון צד ימינו, ואכמ"ל.

והנה באמת כבר מצינו מקור קדום לדיעה זו של הרמ"ע כלפי נרות חנוכה בדברי התרומת הדשן (סימן ק"ו) שהביא שבני אוסטרייך נהגו להדליק

מימין לשמאל, וכתב התה״ד דיתכן שהם סוברים שזהו הכונה לפנות לימין, ודעת הרמ״ע והלבוש שהעיקר כדבריהם, אכן באמת התה״ד בהמשך דבריו כתב ליישב מנהג בני אוסטרייך באופן אחר כי הם היו סבורים שיש להדליק את הנר הראשון הסמוך לפתח והם היו מדליקים את הנרות בבית החורף מבפנים ולא היה שם מזוזה וממילא מדליקים בצד ימין ושוב הוי הנר הסמוך לפתח נר ימיני עיי״ש, וכבר העיר בזה המלבושי יו״ט על הלבוש (סימן תרע״ו סק״ו).

דעת הסוברים שרק כאן בנר חנוכה יש להחיל בימין

ה. אכן דעת הט״ז בסימן תרע״ו (סק״ו) דגם אם בעלמא נקטינן כדעת רוב הפוסקים שיש לפנות לימין ולא לילך מימין לשמאל, מכל מקום הכא שאני שהרי אין לו אפשרות לפנות תיכף לימין וצריך מחמת כן להתחיל משמאל, וזה ודאי לא מסתבר שיתחיל בשמאל, ואדרבה עדיף טפי להתחיל בימין ואח״כ יפנה לשמאל.

ובאמת דהמעיין בדברי הלבוש בסימן תר״ס (ס״ב) ובסימן תרע״ו (ס״ה) יראה שכבר רמז בדבריו דיש לחלק בין שני הנושאים, ורק באופן שעומד במקומו וכגון בנ״ח הכריע לגמרי כשיטתו שצריך לפנות מימין לשמאל, משא״כ באופן שפונה והולך ברגליו וכגון בהפיכת פנים בשעת ברכת כהנים וכדומה גם הוא מודה שיש סברא לכאן ולכאן, אלא דלמעשה ס״ל שנכון יותר לנהוג כשיטתו.

והנה בחמד משה בסימן תרע״ו העיר שכן מוכח גם מסוגיית הגמרא ביומא (נ״ח ע״ב) דאיתא שם: תנו רבנן התחיל מחטא ויורד, מהיכן היה מתחיל מקרן מזרחית דרומית, דרומית מערבית, מערבית צפונית, צפונית מזרחית, דברי רבי עקיבא. רבי יוסי הגלילי אומר מקרן מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית, דרומית מזרחית. מקום שרבי יוסי הגלילי מתחיל שם רבי עקיבא פוסק. מקום שרבי עקיבא מתחיל שם רבי יוסי הגלילי פוסק. - דכולי עלמא מיהא, בההוא קרן דפגע ברישא לא עביד, מאי טעמא, אמר שמואל דאמר קרא ויצא אל המזבח עד דנפיק מכוליה מזבח.

ושאלו בגמרא: ולרבי עקיבא, נקיף דרך ימין, לימא בדרמי בר יחזקאל קא מיפלגי, דאמר רמי בר יחזקאל: ים שעשה שלמה וכו׳ הא למדת שכל פינות שאתה פונה לא יהו אלא דרך ימין, למזרח. מר אית ליה דרמי בר יחזקאל, ומר לית ליה דרמי בר יחזקאל.

ותירצו בגמרא לא, דכולי עלמא אית להו דרמי בר יחזקאל, והכא בהא קא מיפלגי, מר סבר ילפינן פנים מחוץ, ומר סבר: לא ילפינן פנים מחוץ. ורבי עקיבא נהי דלא יליף פנים מחוץ, אי בעי הכי נעביד, אי בעי הכי נעביד,

אמר לך רבי עקיבא מדינא בההוא קרן דפגע ברישא בההוא עביד ברישא, דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצות. ואמאי לא עביד, משום דכתיב ויצא אל המזבח עד דנפיק מכוליה מזבח, וכיון דיהיב בההוא קרן הדר אתי להוא קרן דאיחייב למיתב ברישא

ואי בעית אימא אי סבירא לן הקפה ברגל דכולי עלמא לא פליגי דילפינן פנים מחוץ. והכא בהא קא מיפלגי, מר סבר הקפה ביד, ומר סבר: הקפה ברגל.

ואי בעית אימא: דכולי עלמא הקפה ביד, והכא בהא קא מיפלגי, מר סבר ילפינן יד מרגל, ומר סבר לא ילפינן. וסבר רבי יוסי הגלילי הקפה ביד וכו' אלא מחוורתא כדשנינן מעיקרא (עד כאן).

ומשמע מכל סוגיא זו דאליבא דרבי עקיבא שהכהן פונה מדרום למערב ומשם לצפון אין זה נחשב פונה לימינו, אף שבזה הוא מתחיל משמאל ופונה לשמאל שהרי הוא במקומו ופניו למערב, וא"כ מכאן ראיה גדולה לשיטת הט"ז, וצ"ע (עכ"ד).

אכן בשו"ת חת"ס (סימן קפ"ז) כתב דלא יתכן כלל שמכל הראשונים שדנו בענין זה כלפי נ"ח נעלמה סוגיא מפורשת זו, ובפרט שהמהרי"ל עצמו וכן המג"א הביאו סוגיא זו בדבריהם, ולכן העלה ביאור חדש בסוגיא זו, ולדבריו אדרבה מטעם זה ס"ל באמת לר"ע שיזה בדרך זה דכיון דהוי הקפה ביד ממילא זהו דרך פנייתו לימין.

וז"ל: אבל האמת יורה דרכו, כי פירוש הסוגיא הוא כך כאשר אומר, דהנה הא דכל פנות וכו' ילפינן (שם נ"ח ע"ב) מקרא דים שעשה שלמה שלשה פונים צפונה וגו', ומירי במי שעומד פניו אל הקדש ימה ואחוריו למזרח ואז הוה צד צפון ימין שלו, ואם יתחיל להקיף לשמאל לדרום ומשם למערב וצפון, יהיה התחלת הקפתו משמאל ומסיים בשמאל, שהרי עתה כשעומד ופניו למערב הרי דרום שמאל שלו, ואם יתחיל להקיף מהדרום נמצא כשיבוא לקרן דרומית מערבית יהפוך פניו וילך פאת מערבית והצפונית ממערב לצד מזרח, ואז יהיה שמאלו לצפון כי אז אחוריו למערב ופניו למזרח ואז הוה דרום ימין וצפון שמאלו, נמצא שהתחיל בשמאל וסיים בשמאל, ע"כ באה המצוה שיתחיל הקיפו מצד צפון והוה תחלת הקיפו מימין שלו, ואח"כ כשיחזיר פניו יסיים בדרום לימין שלו ג"כ והוה תחלתו וסופו בימין.

אך כל זה במקיף ברגלו, משא"כ כשמקיף ביד ועומד במקומו, ע"כ יתחיל משמאל ויסיים בימין לקיים כל פנות שאתה פונה, לכן הכהן העומד לפני מזבח הזהב פניו אל המערב ואחוריו אל המזרח אי היה מקיף ברגל היה צריך להתחיל מן הצפון ולסיים בדרום כנ"ל, משא"כ כשמקיף ביד הרי לעולם ימין שלו הוא צפון, ע"כ צריך

לשנות ממה שהיה עושה אלו היה מקיף ברגל, ויתחיל בדרום שהוא שמאלו ויסיים בצפון ימינו והו״ל פונה לימין, אלא רבי יוסי הגלילי ס״ל לחד לישנא ילפינן יד מרגל וצריך להקיף ביד גם כן מצפון לדרום אעפ״י שמסיים בשמאל כדי שישוה עם הקפת הרגל, אך לא קיי״ל כוותיה דהלכה כר׳ עקיבא, גם לאינך לישני ר׳ יוסי הגלילי גופיה לא פליג בהא, נמצא מוכח מסוגיא דהתם דהעומד במקומו מקיף משמאל ומסיים בימין (עכ״ל).

האם בעומד במקומו שייך כלל זה שצריך לפנות לימין

ו. והנה באמת עיקר דין הפנאה לימין נאמר באופן שהאדם מהלך ממקום למקום, ויש לו אפשרות ללילך דרך ימינו או דרך שמאלו, בזה אמרינן שצריך ללילך לימינו, אבל עדיין יש לברר מה הדין במי שעומד במקומו ובדעתו לעשות איזה פעולה ששייך בה ימין ושמאל, וכגון שיש שורה של נרות לפניו ובדעתו להדליק את כולם, האם גם בזה שייך הכלל לפנות לימין, או שמא כיון שכל ההפנאה באופן זה היא רק בידו ולא ברגלו אין בזה שום קפידא.

אכן מדברי הראשונים הנ״ל שכתבו שיש להדליק נ״ח באופן שיפנה לימין, מבואר שגם באופן זה צריך לפנות לימין.

ובשו״ת מהרי״ל (סימן מ׳) העיר השואל בספק זה והמהרי״ל השיב לו דביומא מוכח דגם ביד יש ענין להקיף דרך ימין, וז״ל: מה שכתבת מנר חנוכה דפונין לימין, כן כתב מהר״ם, וזה ימים רבים שאחד מן המורים תמה על זה אם יצטרך לפנות לימין כיון שעומד על עמדו, והבאתי לו ההיא דהוציאו לו פלוגתא דרבי עקיבא ורבי אליעזר ור״י הגלילי אמתן דם קרנות מזבח הזהב ביום הכיפורים, דלמקצת לישנא דהתם בגמרא פליגי בהקפה ביד אי שמיה הקפה, ע״ש ותמצא מבואר בכמה לישני. וכ״ה בקצרה במג״א בסימן תרע״ו (סק״ה).

ואולם כמה אחרונים - ה״ה הרש״ש ביומא (נ״ט ע״א), והחמד משה (סימן תרע״ו), והמהרש״ק בחכמת שלמה (שם), והמאמר מרדכי (שם סק״ו) הקשו על זה מהסוגיא הנ״ל במסכת יומא (נ״ח ע״ב – נ״ט ע״א) ששם משמע דבהקפה ביד לא שייך דרך ימין. – שהרי בזה ביארו בגמרא את שיטת רבי עקיבא שלכן הוא פונה מדרום למערב ומשם לצפון אף שאין זה דרך ימין כיון שהוא עומד במקומו ולא ילפינן יד מרגל. - וראה בחמד משה ובמהרש״ק הנ״ל מה שנדחקו בזה ביישוב הסוגיא.

והפר״ח בסימן תרע״ו (סק״ה) העיר ג״כ בסוגיא זו, וכתב דמכאן מקורם של בני אוסטרייך שלא נהגו לפנות לימין בשעת ההדלקה (עיין לעיל

אות ד') משום דס"ל כהך שינוייא בגמרא דלא ילפינן יד מרגל, ובמקיף ביד א"צ לפנות לימין, אבל אנן קיי"ל כשאר התירוצים שם בגמרא וממילא גם בכה"ג ריך לפנות לימין.

אכן כבר הבאנו לעיל (אות ה') את דברי החת"ס שכתב בזה ביאור מחודש בכוונת הגמרא ודעתו שאדרבה בעומד במקומו צריך ג"כ לפנות לימין אלא שאז הוי דרך ימין כשמתחיל מצד שמאל, ומה שדנו בגמרא אם ילפינן הקפה ברגל מהקפה ביד, הכונה דאי ילפינן ממילא צריך להזות כדרך שהיה מזה כשמקיף ברגלו, אעפ"י שעכשיו כשמקיף ביד אין זה דרך ימין, ולמסקנא אין לדמות הקפה ביד והקפה ברגל וממילא ילך משמאלו לימינו ולא כמהלך ברגליו שהולך תיכף לימינו עיי"ש.

לאיזה צד צריך איטר להקיף

ז. ויש לברר כלפי איטר יד, מה דינו כלפי כלל זה של 'כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא לימין', האם הוא צריך לפנות לימינו שהוא שמאל העולם, או שמא גם הוא פונה לימין העולם כשאר בנ"א, אעפ"י שזהו שמאלו.

והנה המגן אברהם בסימן תרנ"א (ס"ק כ"א) כתב כלפי הנענועים בד' מינים, וז"ל: נ"ל דאיטר יקיף ג"כ כסדר הזה, דאזלינן בתר ימין דעלמא וראיה ממשנה ב' פ"ב דמדות דאמרינן כל הנכנסין בהר הבית נכנסין דרך ימין וכו', חוץ ממי שאירעו דבר שהיה מקיף לשמאל וא"ל מה לך מקיף לשמאל מפני שאני אבל, השוכן בבית זה הוא ינחמך, וקשה מאי שאלה היא זו דלמא איטר הוא, ועוד קש דגם במקיף דרך ימין הוי ליה לשואלו דלמא אבל הוא וזהו שמאל דידיה, אלא ע"כ לא אזלינן בתר ימין דידיה (עכ"ל).

ובפמ"ג שם (א"א סקכ"א) כתב בזה"ל: והוא הדין אטר אזלינן בתר ימין דעלמא, אפילו אם תאמר בברכה אוחז האטר בימין שלו, - מכל מקום כאן לולב מגין לכל העולם צריך ימין דעלמא. - שמע מינה דבתר ימין ושמאל דעלמא אזלינן כהאי גוונא דבר שהוא להגביר מדת החסד של כל ישראל (עכ"ל).

ובסימן קכ"ח (משב"ז סקי"א) כתב הפמ"ג לגבי החזרת פנים לכהנים בשעת נשיאת כפיים, וז"ל: ומ"א שם בסימן תרנ"א איטר אזלינן בתר ימין דעלמא, ואני מסופק דאפשר בלולב וכדומה שכולן מקיפין דרך ימין צריך הוא ג"כ לעשות כן, מה שאין כן בכהנים וכדומה שאין ניכר שמשנה מהעולם, ומכל מקום שאר כהנים עושין כו', על כן גם בכהנים אזלינן בתר ימין דעלמא (עכ"ל).

וכן פסק שם המשנ"ב (שעה"צ סקנ"ג) שגם כהן איטר יקיף כשאר כהנים,

ומסתימת הדברים משמע שדין זה הוא גם כשנושא כפיו יחידי דלא פלוג.

וראיתי בקונטרס איש איטר להגר״ח קניבסקי זצ״ל (אות נ״ז) שכתב כלפי סדר הדלקת נ״ח שגם איטר יפנה משמאל לימין דעלמא ולא אזלינן בתר דידיה, ומוקרו מדברי המג״א הנ״ל.

ואיברא דלכאורה לפי״ד הפמ״ג יש לדון בזה, דהרי הוא נתן טעם מיוחד בנענועים של הד׳ מינים כי הד׳ מינים באים להגין על כל העולם, וכן בהקפה עם הד׳ מינים ובברכת כהנים הטעם כדי שלא להיות שונה מן הצבור, משא״כ הכא בנ״ח שכל אחד מדליק לעצמו.

אכן בשו״ת נשאל דוד (סימן כ״ט) להגאון רבי דוד אופנייהם זצ״ל, כבר נשאל בענין זה למעשה, ובתחילת דבריו צידד דאזלינן בתר דידיה, וכתב לדמות זה למלאכת כותב בשבת דבאיטר אזלינן בתר דידיה כמבואר בשבת (ק״ג ע״א) וברמב״ם (שבת פי״א הי״ד), וכן כלפי תפילין קיי״ל שמניח בשמאלו שהוא ימין כל אדם.

והוסיף על זה: ואל תשיבני מהקפת המזבח דקתני (זבחים דף ס״ג סוף ע״א) שהכהן עולה בדרום וכו׳ ואינו מחלק התנא למימר אם הכהן הוא איטר שהולך ופונה לצד אחר אזלינן בתר ימין דידיה, אי משום הא לא תברא דלא מצינו כהן איטר שעשה עבודה, דהרי איטר פסול לעבודה כדאיתא בבכורות (דף מ״ה ע״ב) וע״ש בפרש״י (ד״ה איטר), ומה״ט נמי אמרינן ביומא (דף ל״ז ע״א) הסגן בימינו, ולא מחלק בין אם הוא איטר או לא, שלא מצינו כהן שעובד עבודה שהוא איטר, וכה״ג אמרינן בעירובין (דף נ״ד ע״ב) לעולם אהרן לימין משה הוא חוזר, לפי ששניהם לא היו איטר שהרי עבדו עבודה וק״ל.

ושוב חזר בו דשבת שאני דדרך כתיבה הוא רק בימין שלו, וכן בתפילין משום דבעינן יד כהה וממילא ע״כ אזלינן בתר דידיה.

ומסקנתו שיש לדמות זה לאחיזת אגד הלולב, וכבר נחלקו בזה הראשונים, וכמבואר בב״י בסימן תרנ״א וז״ל: כתב העיטור (הלכות תפילין חלק החמישי נ״ט ע״ד) אהא (מנחות ל״ז ע״א) דתנו רבנן איטר מניח תפילין בימינו שהיא שמאלו, מסתברא תפילין דאורייתא דוקא בימין, אבל לולב דרבנן הוא ומשום חשיבותא איטר הוא ככל אדם ומניח לולב בימינו שהיא ככל אדם ואי עביד איפכא ליה לן בה דלא גרע מתפילין (עכ״ל), וכן פסק השו״ע שם (סעיף ג׳), – וא״כ לפי״ז ה״נ בנ״ח כיון שהוא דרבנן אזלינן בתר עלמא.

ואף דלדעת הרא״ש (סוכה פ״ג סכ״ה) שסובר שאיטר נוטל האיטר הלולב ביד ימינו שהוא שמאל כל אדם, וכן הכריע הרמ״א שם, י״ל התם שאני כדי

שיוכל לנענע היטב ולכן צריך לתפסו בימינו שיש לו יותר כח בו.

ושוב הביא את דברי המג"א הנ"ל בסימן תרנ"א ופקפק בראייתו ומ"מ הסכים כן לדינא, וז"ל: ואף דגברא חזינא וראיה לא קחזינא דיש לדחות ראיתו ואינה מוכחת, דבאמת היה שאלה כוללת דשאלו לו מאיזה טעם מקיף בשמאל אי משום שהוא איטר או [משום שהוא] אבל, וכשהוא משיב משום אבל משיבין לו השוכן וכו'. זאת ועוד אחרת שעל האיטר אינו מן הצורך לשאול לו שהרי הוא דבר הנראה לעיניהם איזה רגל עוקר תחילה וכה"ג בדקינן אצל חליצה, וכן צ"ל הא דאיתא בש"ס יומא (דף ל"ז ע,א) המהלך לימין רבו הרי זה בור, וקשה דלמא יודע שרבו הוא איטר, אלא ודאי משום דדבר זה נראה וניכר לפנינו בהילוכו, גם אין להוכיח דבר זה מלשון המתני' כללי כייל כל הנכנסין להר הבית וכו', חוץ ממי שאירע בו דבר ולא קאמר נמי חוץ מאיטר, זה אין ראיה כלל, דהא קיי"ל אין למדין מן הכללות אפילו במקום שנאמר בו חוץ כדאיתא ריש פרק בכל מערבין (דף כ"ז ע"א) יע"ש.

אבל מ"מ הדין דין אמת מטעמים שבררנו, בפרטות בנר חנוכה דעיקר מצותו אפילו בדרבנן הוא רק נר איש וביתו וזה שמוסיף והולך הוא רק הידור מצוה בעלמא, פשוט דאזלינן בתר ימין דעלמא לסברת בעל העיטור שכתבנו, כנ"ל ברור ומיניה לא תזוז ימין או שמאל.

וכן הסכים להלכה בשו"ת באר משה (ח"ה סימן קכ"ח) והביא שכן הכריע בעל הנשאל דוד, וכן העלה להלכה גם בשו"ת שרגא המאיר (ח"ז סימן ט').[ח]

ח. ואגב יש לציין כי לענין איטר בנ"ח יש לדון בעוד ב' פרטים:

(א) באיזה צד בפתח ידליק, והנה אם יש מזוזה פשיטא שמדליק בצד השני [וכלפי המזוזה עצמה כבר פסק הרמ"א ביו"ד סימן רפ"ט (סעיף ב') דאזלינן בתר עלמא], וכ"ה בשו"ת נשאל דוד הנ"ל [והביא שם ראייה מסוגיא דידן דלגבי מזוזה אין חילוק בין איטר לאחר עיי"ש].

ואף אם אין מזוזה מסתברא שידליק בימין דעלמא, דכשם שלגבי מזוזה לא אזלינן בתר דידיה ממילא ה"ה כלפי זה, וכ"כ הגר"ח קניבסקי זצ"ל בקונטרס איש איטר שם (אות נ"ו), וכ"ה בשו"ת באר משה (שם, וכן בח"ב סימן ב' אות ד' סוד"ה דברי), ובשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ח).

(ב) לענין היד שמחזיק בה האיטר את הנר שמדליק בה, ראה בשו"ת שגרא המאיר (שם) שכתב שיחזיק נר השמש ביד ימין שלו שהוא שמאל כל אדם, וכ"ה בשו"ת משנת יוסף (ח"ז סימן קל"ז), ואולם בפסק"ת סימן תרע"ו (הערה 32) כתב דעפ"י קבלה יחזיק בימין דעלמא עיי"ש. [וע"ע בספר אור ישראל (פט"ז הט"ז) ובהערות שם מש"כ בזה באריכות].

הכרעת השו"ע להלכה ומנהג העולם

ח. ולענין הלכה פסק השו"ע בסימן תרע"ו (סעיף ה') כדעת רבינו מאיר וסייעתו שידליק משמאל לימין כדי לפנות לימין.

וכ"ה הסכמת רוב האחרונים, ה"ה: שו"ת מהרש"ל (סימן פ"ה), פרי חדש (סק"ה), א"ר (סק"ט), סידור הרב, שו"ת חת"ס (סימן קפ"ז), קיצור שו"ע (סימן קל"ט ס"ו), ערוך השלחן (תרע"ו סי"א).

וכן הוא מנהג העולם, מלבד הנוהגים כדעת הגר"א ז"ל להדליק את הנר הראשון הסמוך לפתח כי לשיטתם זה עדיף יותר מדין פנייה לימין. – וראה בח"א (כלל קנ"ד סכ"ג) ובמשנ"ב (תרע"ו סקי"א) שהביאו ב' הדיעות של השו"ע ושל הגר"א ומסקנתם דעביד כמר עביד ודעביד כמר עביד.[ט]

ט. ויש לציין כי בקונטרס סדר הדלקת נרות חנוכה לרבינו יצחק סגי נהור בן הראב"ד כתב בזה"ל: הט' [היינו הדין התשיעי שצריך להקפיד בו בנרות חנוכה] שהוא מאיזה מקום מהנרות יתחיל להדליק. צריך להתחיל להדליק מהנר הסמוך לפתח.

הי' שהוא באיזה סדר ידליק הנרות בכל הח' לילות. הוא, שבליל ב' יתחיל מהנר הב' הסמוך לפתח, ועליו יברך, ואח"כ ידליק נר שני הסמוך לו שהוא הסמוך לפתח, ובליל ג' יתחיל מן הנר הקודם לאותם שני נרות שהדליק בליל ב', ואח"כ ידליק אותן הב' נרות הסמוכות לפתח כסדרן, וידליק על הסדר הזה כל הח' לילות, באופן שימצא בליל ח' שמתחיל להדליק מנר הח' היותר רחוק מן הפתח, וידליק על הסדר וישלים בנר הסמוך לפתח, שבו הדליק בתחילה בליל ראשון (עכ"ל).

והנה ממש"כ בתחילה באות ט' היה נראה כי דעתו שלעולם מתחיל להדליק בנר הסמוך לפתח וזהו כדעת הגר"א וסייעתו, אך ממש"כ באות י' מוכח להיפך כי דעתו שלעולם מתחיל להדליק מהנר הנוסף וכשיטת המהרי"ק, ולפי"ז מש"כ באות ט' כוונתו שלעולם מדליק את הנרות הסמוכים לפתח ולא את הרחוקים, ולמשל בליל ד' דולקים ארבעה הנרות הסמוכים לפתח ולא הרחוקים אבל מ"מ סדר ההדלקה אינו מתחיל מסמוך לפתח.

ולא נתפרש בדבריו מהו סובר בסדר הפנייה האם מימין לשמאל או להיפך, וראיתי בספר פסקי תשובות (תרע"ו הערה 28) שכתב דרבי יצחק סגי נהור בן הראב"ד סובר כשיטת הט"ז, ולא ידעתי מנא ליה, ובאמת זה תלוי במקום ההדלקה דאם מדליק על פתח הבית מבחוץ הרי אדרבה סדר הדלקתו כמנהג השו"ע שהרי בעומד חוץ לפתחו הוי הנר הסמוך לפתח לצד ימינו, וס"ל לרבינו יצחק שמתחיל מהנר הרוחוק יותר וא"כ הוי פנייה משמאל לימין, ורק אם מדליק על פתח הבית מבפנים אז הוי הדלקה זו מימין לשמאל וכשיטת הט"ז – והמעיין בכל דברי הרבינו יצחק שם יראה כי לא הזכיר כלל היכן הוא מקום ההדלקה, וכתב רק בזה"ל: הז' שהוא באיזה מקום ראוי להניחה. בטפח הסמוך לפתח משמאל הנכנס, ועכ"פ נראה דלשיטתו אין זה קובע להדליק באופן של פנייה דרך ימין שהרי לא הזכיר כלל ענין זה, ומשמע שלעולם מעמיד נר הראשון סמוך לפתח ולמחרת מרחיק ומתחיל מהנר הנוסף, וא"כ זהו ממש להיפך משיטת

אכן הפמ"ג (משב"ז סק"ו) כתב שהוא היה נוהג כהט"ז, וכן סתם הדרך החיים, וכ"ה בשו"ת פנים מאירות (ח"א סימן צ"ח), ובשו"ת צמח צדק (סימן ס"ו), ובבה"ל שם (ד"ה כדי) כתב שאין לדחות גם שיטה זו וכל אחד יחזיק כמנהגו. [ובספר הלכות חג בחג (פ"י הערה 38) ביאר בדעת המשנ"ב דס"ל דמי שמנהגו כהט"ז אזי יש לו על מי לסמוך, אבל בלא"ה ינהוג או כהשו"ע או כהגר"א וכפי שסתם במשנ"ב].

אכן בזמנינו נתפשט המנהג יותר כדעת השו"ע, וכמדומה שלא ראינו נוהגים בזה כשטת הט"ז.

וכפי הנראה הטעם שכלפי נ"ח נהגו כולם כהכרעת השו"ע הוא לפי שכן מבואר גם בשער הכונות לרבינו חיים ויטאל (דף ק"ח ע"ג) וז"ל: סדר הדלקת הנרות היה נוהג האר"י ז"ל כנוסח הכתוב בב"י ז"ל על הטורים וגם בספר שו"ע, כי בלילה הא' ידליק הנר שבצד ימינו שהוא היותר רחוק מן הפתח מכל הז' נרות, ובליל שני ידליק נר הב' לו שהוא יותר סמוך אל הפתח יותר מן הא' ואח"כ יפנה אל ימין וידליק הנר הראשון, וכן על דרך זה כל שאר הלילות עד שנמצא כי בלילה האחרונה מדליק הנר שבצד שמאלו שהוא הנר היותר קרוב וסמוך אל הפתח ומתחיל בו ונפנה לצד ימינו הקרוב קרוב קודם, ונמצא כי הנר הא' שבכולם שהוא בצד ימין נדלק אחרון בלילה האחרונה (עכ"ל), וכ"ה בפרי עץ חיים (שער י"ט פ"ד), ועיין גם בכה"ח סימן תרע"ו (סקל"א).

והנה ידוע כי כמה צדיקים נהגו בהחזרת פניהם באמירת לכה דודי ובואי בשלום בליל שב"ק כדעת הרמ"ע מפאנו וסייעתו, והיינו שהפכו פניהם ממזרח למערב דרך צפון, ושוב חזרו דרך דרום. – ומ"מ לגבי נ"ח גם הם נהגו כהכרעת השו"ע - וכן מבואר בדרכי חיים ושלום (אות תתי"ג) שהרה"ק ממונקאטש זצ"ל בעל המנחת אלעזר נהג להדליק משמאל לימין, אף שהחזיר פניו בבואי בשלום דרך מזרח צפון מערב דרום, ועיין גם בספר מרא דשמעתתא (ליקוטי שי אות ק"ח).

ולכאורה הוא תרתי דסתרי, ואדרבה לדעת הט"ז וסייעתו יוצא איפכא דלעולם יש לפנות דרך צד ימין והיינו ממזרח לדרום ומשם למערב וממערב לצפון, ואעפ"כ בנ"ח יש להדליק מימין לשמאל וכנ"ל, והצגתי שאלה זו לחסידים ואנשי מעשה ואין מגיד לי.

ושוב הראוני בקונטרס דעה חכמה לנפשך שהביא שבעל הסולם נתקשה טובא בדברי השער הכוונת הנ"ל דהרי בכל שאר המקומות מבואר בדברי האריז"ל שהסדר הנכון הוא ימין

הגר"א, ודו"ק.

שמאל אמצע, וא״כ מה נשתנה כאן שיש סדר חדש להתחיל משמאל לימין, ובעל הסולם החזיק כ״כ בקושייתו עד שמחמת כן היה נוהג גם כלפי נ״ח להתחיל מימין לשמאל כדי להתחיל בימין, והיה אומר דמוטב לנהוג כן אף שלא יתבאר בזה דברי המהרח״ו כאן כלפי נ״ח, מלנהוג כדבריו כאן וקשה על זה משאר כל המקומות (עכ״ד).

ושוב הביא בשם חכ״א ליישב כונת המהרח״ו דהרי בלילה הראשון מתחיל להדליק בנר היותר ימיני ונמצא שכבר התחיל בימין, ולכן בשאר הלילות יכול לפנות כבר לשמאל כיון שכבר הקדים את הימין (עכתו״ד). והלום ראיתי בפסק״ת בסימן תרע״ו (הערה 26) שכבר רמז לסברא זו.

והנה באמת זהו חידוש גדול לומר כן שאנו דנים את כל הימים בבת אחת וסגי במה שמתחיל ביום הראשון לחוד להדליק בימין, וגם נראה הדבר כזר שסגי במתחיל בפעם אחת בימין ואח״כ מתחיל שבעה ימים משמאל, ועוד דלכאורה זה תלוי במה שחקרו הפוסקים אם כל השבעה ימים הם מצוה אחת או שכל יום מצוה בפנ״ע (עיין לעיל סימן י׳ אות ב׳).

והגרנ״צ ראטטענבערג שליט״א הוסיף להעיר בזה דהרי ביום הראשון מדליק רק נר אחד גרידא וא״כ לא שייך כלל לומר שהדליק בימין, דאף שנר זה נמצא בצד ימין של המנורה סו״ס כל שמדליק אחד לחוד לא שייך כלל ימין ושמאל, וצע״ג.

ובין כך ובין כך לכאורה אין בזה כדי יישוב לקושייתינו כלפי הסוגיא של פנייה לימין, דבשלמא אם הטעם עפ״י סוד שיהא בסדר של ימין שמאל אמצע י״ל דסגי במה שהתחיל פעם אחת בימין, אבל לשיטת הרמ״ע לעולם צריך להתחיל מימין ולפנות לשמאלו, וכן מבואר בכל הפוסקים הנ״ל כי כן הוא הסדר בנרות חנוכה אליבא דהרמ״ע.

ולכשאני לעצמי י״ל בדרך אפשר דשאני נ״ח עפ״י המבואר בספה״ק שמצותה דוקא בצד שמאל, ודוקא ברה״ר שהוא מקום החיצונים, ודוקא למטה מעשרה, וממילא ה״נ יש להתחיל דוקא בצד שמאל שהוא היפך פנייה לימין לשיטתם, ודו״ק.

ויש לציין כי כ״ק מרן אדמו״ר זצוק״ל משומרי אמונים בעל החוקי חיים נהג להתחיל משמאל לימין וכמנהג העולם, אבל כשאמר הנרות הללו חזר ועבר על הנרות מימין לשמאל, ואמר שנהג כן כדי לצאת דיעה זו של הט״ז וסייעתו, וגם כדי להדליקם כסדר הספירות מעילא לתתא.

מקום הנחת השמש

ט. כתב הכף החיים בסימן תרע״ג (ס״ק מ״א) כי ראוי נכון ליתן גם את נר השמש בצד ימין מן הנרות כדי שימשיך

בפנייתו כל הזמן לצד ימין, ולא יהא צריך לחזור לשמאלו.

סדר הטבת הנרות בביהמ"ק

י. וכעת נבוא לבאר מה היה סדר הטבת הנרות בבית המקדש והדלקתם האם משמאל לימין או מימין לשמאל.

והנה בשו"ת מהר"י ברונא הנ"ל (סימן ל"ט) לאחר שהוכיח שלעולם צריך לפנות משמאל לימין, כתב: וראייה מנר מערבי למ"ד (מנחות צ"ח ע"ב) בין מזרח למערב מונחת המנורה, וכשנכנס בפתח פוגע תחלה בנר חצוני לצד המזרח, ומן הדין היה לו להתחיל מיד משום דאין מעבירים על המצוות כדפירש"י בפרק במה מדליקין (שבת כ"ב ע"ב), אך דלא איקרי לפני ה', לכן הוצרך להתחיל [מן השני] וכי קאי כהנא לצד דרום הוה קאי, כיון דשולחן בצפון ומנורה בדרום (מנחות פ"ז ע"א), א"כ כל חשיבותא דמנורה בדרום הוה נמצא דקאי בין כותל דרום ובין המנורה, נמצא דמדליק המנורה ממזרח למערב.

ואין לומר שהמנורה הייתה סמוך לכותל ממש כי היכי דליהוי ממש בדרום, זה אינו דבפרשת תרומה (כ"ו, ל"ה) פרש"י דהוה רחיק מן הכותל ב' אמות ומחצה, ומזה מוכח דכהן בצד הכותל קאי ומדליק.

וסיים: לכן נ"ל שהחזן המדליק בב"ה יעמוד בדרום בין הכותל ולוחות ויהפוך פניו לצפון.

והדרישה בר"ס תרנ"א (בד"ה בתשובות) כתב ג"כ שהכהן היה מדליק ומיטיב את הנרות בבית המקדש מצד שמאל לימין, וז"ל: בתשובת מהרי"ל (סימן מ) כתב בלולב נ"ל להקיף דרך ימין כשמנענעין מנענעין למזרח דרום מערב צפון וכו' ודלא כאיכא דמפכי להו ולא ידענא טעמם עכ"ל וכן נוהגים. וטעמא דמהרי"ל הוא דכל פינות שאתה פונה תפנה לצד ימין (יומא נח ע"ב) וכן בנר חנוכה אנו מדליקין כסדר כתיבת הגוים מצד שמאל לימין וכן פותחין הפרוכת שלפני הארון וכן היה הכהן מטיב ומדליק הנרות (עכ"ל).

והפמ"ג בסו"ס תרע"א (א"א סקי"ד) כתב בזה"ל: והנה, סדר הדלקה מבואר בסימן תרע"ו סעיף ה', וי"ל זכר למקדש כרבי מנורה בין מזרח למערב, ונר מערבי נר ראשון מחוץ לפרוכת לצד מערב, כפירוש רש"י ז"ל מנחות צ"ח ב' [ד"ה מדכתיב], ועיין תוספות שם [ד"ה מדכתיב], א"כ מסתמא הכהן מתחיל בנר מערבי תחלה שבו העדות, ופונה לימין. ואי"ה בסימן תרע"ו [משבצות זהב אות ו] יבואר עוד.

ובספר מעשה רוקח (הובא בקונטרס ציונים יקרים לחנוכה עמוד ע"ח) לאחר שהביא המחלוקת של השו"ע עם הלבוש והט"ז כלפי סדר ההדלקה, כתב בזה"ל: ולעניות דעתי דדבר זה תלוי בפלוגתא במנחות (צ"ח ע"ב) האיך היה המנורה עומדת, אבל

מ״מ יש לנהוג כדעת השו״ע דלמאן דאמר מזרח ומערב היתה מונחת היה כולם סדר הדלקתן משמאל לימין (עכ״ל).

אופן כתיבת מזמור ס״ז בתהילים בצורת מנורה

יא. מענין לענין יש לציין כלפי מה שנהגו רבים לומר אחר הדלקת נרות חנוכה מזמור ס״ז שבתהילים כי מזמור זה רומז על המנורה שבבית המקדש, וכמבואר בספר האבודרהם (סדר שיר של יום), וז״ל: ויש מקומות שנוהגין לומר בכל יום מימות העומר מזמור שיר אלהים יחננו ויברכנו מפני שיש בו מ״ט תיבות חוץ מן הפסוק הראשון שהוא פתיח׳ המזמור והם כנגד מ״ט ימי העומר, ועוד יש בו שבעה פסוקים חוץ מן הפסוק הראשון והם כנגד ז׳ שבועות. ובמקצת מקומות אומרין אותו בכל יום מפני שנקרא מזמור המנורה והקורא אותו בכל יום נחשב כמדליק המנורה הטהורה בבית המקדש וכאלו מקבל פני שכינה. כי תמצא בו ז׳ פסוקים כנגד שבעה קני המנורה. וגם יש בו מ״ט תיבות כנגד מנין הגביעי׳ והכפתורים והפרחים והנרות שבשבעה קני המנורה שעולין למנין מ״ט. כיצד גביעים כ״ב פרחים תשעה, כפתורים י״א, נרות שבעה, ס״ה מ״ט. ופסוק ראשון יש בו ארבע תיבות כנגד מלקחיה ומחתותיה. מלקחיה תרי ומחתותיה תרי (עכ״ל).

והנה ידוע כי עפ״י סוד יש לכתוב מזמור זו בצורת מנורה כשבכל קנה כתוב פסוק אחד ממנה, וכבר נדפסה צורה זו בסידורים, וכן נהגו רבותינו הקדושים בעת הדלקת נרות חנוכה לומר פרק זה מתוך הכתב בצורת מנורה.

אכן מצינו בזה שתי דיעות האיך כותבים את סדר הפסוקים האם מימין לשמאל או משמאל לימין, ולא נפניתי כעת לברר המקורות לכאן ולכאן, ועלה בדעתי כי אולי גם נידון זה תלוי בסוגיא דידן מהו הכוונה לפנות לימין האם להתחיל בשמאל כדי שיוכל לפנות בימין, או שמא להתחיל תיכף בימין מפני חשיבותו.

ותרב שמחתי בראותי בקונטרס ציונים יקרים לחנוכה (עמוד ע״ח) שהעתיקו מספר מעשה רוקח שהביא ראיה לדעת השו״ע בסדר הדלקת נ״ח, וז״ל: ועוד הבאתי ראיה ממה שמציינים מזמור אלקים יחננו בצורת המנורה, ומתחילין בפסוק ראשון משמאל לימין שנמצא דברי השלחן ערוך נכונים, ודו׳ק (עכ״ל).

אכן יתכן כי גם אם בעלמא נקטינן שצריך לפנות משמאל לימין, הכא בכתיבת המנורה שאני שהרי לעולם סדר הכתיבה הוא מימין לשמאל, ולא משמאל לימין, וכבר עמדו בזה האחרונים ובראשם הלבוש דלכאורה

ראיה מכאן לשיטת הרמ"ע מפאנו וסייעתו כי יש להתחיל תיכף בימין, והרבה תירוצים נאמרו בזה, ועכ"פ הכא בכתיבת המנורה יתכן מאד דהוי כשאר כל הכתיבות וממילא ראוי לכתבו מימין לשמאל, ועיין.

אין מעבירין על המצות בנרות חנוכה

שיטת הט"ז והחיי אדם

א. כתב הט"ז בסימן תרע"ו (סק"ו) וז"ל: ונראה לי עוד טעם אחר להתחיל ביותר שמאלי שהוא ימין האדם, דאם לא כן הוא מעביר על המצוה במה שמוליך ידו לצד הנרות המוכנים לפניו ושיכל ידו להדליק בנר שהוא בשמאל שלו ואחר כך ידליק במה שמונח לפניו.

והנה הט"ז שם כתב לחזק בזה את שיטתו שם שיש להדליק מצד ימין לצד שמאל, ודעתו שזה נחשב פונה לימין, ודלא כהכרעת השו"ע שם כשיטת המהרי"ל (סימן מ') וסייעתו שיש להדליק משמאל לימין. [וענין זה נתבאר בהרחבה בסימן הקודם].

אכן החיי אדם (כלל קנ"ד סכ"ג) המציא בזה תחבולה גם להנוהגים כדעת השו"ע וסייעתו להדליק משמאל לימין, שלא יכנסו לחשש מעבירים על המצות, וז"ל: וירחיק את עצמו לצד השמאל, כדי שיפגע תחלה בשל שמאלי, כדי שלא יצטרך להעביר על המצוות. וכן פסק המשנ"ב בסימן תרע"ו (סקי"א).

ויש לציין כי עיקר טענת הט"ז לחוש בהדלקת נרות חנוכה להכלל של אין מעבירים על המצות כבר מצינו בשו"ת מהר"י ברונא (סימן ל"ט), וז"ל: נשאלתי כיצד ידליק נר חנוכה אי כדרך שכותב, מדרום לצפון, שכן מוליך יד הכהן כשהוא מזה, נכנס במזרח, דפיתחא במזרח קיימא, ובא לו לקרן דרומית מזרחית ועמד שם ופניו כלפי השכינה למערב ומוליך ידו מקרן דרומית מזרחית, מזרחית צפונית, צפונית מערבית, מערבית דרומית. או מצפון לדרום כדרך כל אות ואות כשכותבו כלאחר ידו, מצפון לדרום, וכן כל פינות שאתה פונה לא יהיו אלא ימין (יומא פ"ז ע"ב). – ובהמשך דבריו הביא ראיות כי כן העיקר להדליק מצפון לדרום והיינו משמאל לימין כדי לפנות לימין.

וסיים בסוף התשובה בזה"ל: לכן נ"ל שהחזן המדליק בבית הכנסת יעמוד בדרום בין הכותל ולוחות ויהפוך פניו לצפון. – ולכאורה כוונתו דעל ידי ידליק משמאל לימין והיינו ממערב למזרח, וכן מבואר בשו"ת חת"ס (סימן קפ"ז) והובא במשנ"ב (תרע"א סקמ"ג, ועיין גם בשעה"צ בסימן תרע"ו סקכ"א).

עוד כתב: אמנם כשמדליקין בחצרות או סמוך לפתחו בר"ה, מסתמא היו מדליקין השמש בפנים ויוצא כן חוץ

לביתו ומגיע מיד בצד שמאלו ששם הנרות קבועים, וכשאין מעבירים על המצוות נמצא מדליק מיד הסמוך לפתח, נמצא מצפון לדרום כשפניו כלפי הכותל. לכן נ"ל כשמדליק הנרות בבית אין להקפיד כ"כ (עכ"ל). – ומשמע שרצונו לומר דבבית אין להקפיד על סדר הפנייה לימין כיון שיש לנו מאידך גיסא עדיפות שלא להעביר על המצוה, ולכן בצאתו מביתו לאחר שהדליק בפנים את נר השמש, צריך להדליק בנר הראשון שפוגע והוא הנר הסמוך לפתח, אך מש"כ שהדלקה זו היא מצפון לדרום לא הבנתי דאדרבה הדלקה זו היא מימין לשמאל [ובלשונו של המהרי"ב הרי זה הדלקה מדרום לצפון], שהרי הוא מתחיל מן הנר הסמוך לפתח וממשיך את שאר הנרות העומדים אצל הכותל אחר נר זה, וכיון שכל המנורה עומדת בצד שמאל של הפתח והוא עומד נגד הכותל הרי זו הדלקה מימין לשמאל, שהרי כשעומד נגד פתח ביתו הוי הדלת מימין לכותל שבצד שמאל ששם מניחים את המנורה, וצ"ב.

האם שייך העברה כשאין החפץ בידו

ב. והנה לכאורה צ"ב עיקר טענת הט"ז דמה שייך כאן אין מעבירין על המצות, הרי אינו מעבירו כלל ממנו, שלא החזיק בו עדיין, ומנלן דבכה"ג אסור לו להתרחק מן המצוה.

אמנם זה אינו דבהדיא מבואר במסכת יומא (ל"ג ע"א) דמה"ט דישון מזבח הפנימי קודם להטבת חמש הנרות, דכי עייל להיכל במזבח פגע ברישא, ואין מעבירין על המצוות, הרי לנו דאף בכה"ג שעדיין לא היה עסוק בו, עכ"ז אסור לו לעבור את המצווה – ומיהו אפשר דמשו"ה לא קאמר לה אביי התם רק רבא, ואביי קאמר התם דגמרא גמירנא סברא לא ידענא, אע"ג דודאי סבר לה לדר"ל דאין מעבירין על המצוות, [וכבר נתקשו בזה המפרשים שם ראה בגבורת ארי ובשיח יצחק], מ"מ לא אסיק אדעתיה דגם בכה"ג שייך אין מעבירים על המצוות ודו"ק.

ומכח סוגיא דהתם פסק המשנ"ב בהלכות תפילין (סימן כ"ה סק"ד) דאם בחדר שלפניו מונח התפילין ובחדר אחר מונח הטלית אסור לו לעבור לקחת טליתו, אף שעדיין לא נטל התפילין, עיי"ש בביה"ל.

ויש להוסיף סימוכים לכל זה מדברי רש"י בפרק אלו מציאות (כ"ג ע"א) גבי אין מעבירין על האוכלין, שכתב וז"ל: לאו לשון דריסה הוא אלא כמו אין מעבירין על המצוות (יומא ל"ג ע"א), (עכ"ל), והרי לנו דאין מעבירין הכונה שאסור לו לעבור משם רק צריך לקיים המצוה, ודומיא דהתם שאסור לו לעבור רק צריך להגביה האוכלין.

ג. איברא דלפי"ז קשיא לכאורה דברי הגמרא בפרק בא לו (יומא ע' ע"א)

דאמרינן התם לגבי הא דתנן (שם ס"ח ע"ב) דהרואה כה"ג כשהוא קורא אינו רואה פר ושעיר הנשרפין, והרואה פר ושעיר הנשרפין אינו רואה כה"ג כשהוא קורא, ולא מפני שאינו רשאי אלא מפני שהיתה דרך רחוקה וכו', ומקשינן פשיטא [דאין הטעם משום שאינו רשאי, דלמא לא יהא רשאי], ומתרצינן מהו דתימא כדריש לקיש דאמר ר"ל אין מעבירין על המצות, ומאי מצוה ברב עם הדרת מלך, קמ"ל, ופירש"י קמ"ל דלאו מעבר הוא מאחר דאינו עסוק בה (עכ"ל), ולפי המבואר למעלה הרי גם באינה עסוק בה אסור לו להעביר עליה, וכדמוכח מההיא דאמר להם הממונה (ל"ג ע"א)

ולכאורה צריך לחלק, דבמצוה שלא שייך כלל עסק בהם, דהיינו שקיומם ע"י ראיה בעלמא בהני לא שייך אין מעבירין, משא"כ במצוה שיש עסק בקיומם אז יש איסור העברה גם בפוגע בהם לחוד, ועיין.

ד. והנה המג"א בסימן קמ"ז (סקי"א) העתיק דין זה להלכה וז"ל: ועיין ביומא דף ע', כשרואה מצוה רשאי להניחה ולילך לראות מצוה אחרת אף על גב דמצוה לראות עשיית המצוה משום ברוב עם הדרת מלך מ"מ רשאי לעבור ממנה (רש"י). (עכ"ל).

אכן בספר קול סופר (אות שע"ד) העיר על המג"א דיש לחלק דהתם ביוה"כ שאני שגם מצות קריאת ס"ת וגם שריפת הפר והשעיר, בשניהם החיוב מפני יוה"כ ולכן רשאי, אבל מנא לן שמותר להניח מצוה זאת, ולילך למצוה אחרת שאינו מאותו חיוב היום, וכגו להניח לראות מצות מילה כדי לראות כבוד ת"ח, וצ"ע.

האם אין מעבירין על המצות דוחה את הכלל שצריך לפנות ימין

ה. והנה מדברי הט"ז הנ"ל יוצא דפשיטא ליה שהכלל של אין מעבירים על המצות חזק יותר מהכלל שצריך לפנות לימין, וכפי הנראה טעמו בזה שאין מעבירין על המצות הוא בגדר איסור, [והמקור לאיסור זה מבואר ברש"י ביומא (ל"ג ע"א ד"ה אין) שהוא מכח הכלל מצוה הבאה לידך על תחמצינה, וע"ע בחזון יחקאל (קרבנות פ"ו ה"ג) מש"כ בזה], משא"כ הדין לפנות לימין הוא בגדר מצוה וענין היכא דאפשר אבל ודאי שאין לעבור מכח זה על איסור העברה על המצות.

ואולם בשו"ת חתם סופר (סימן קפ"ז) הוכיח מסוגיית הגמרא ביומא (נ"ח ע"ב נ"ט ע"א) דהפנאה לימין עדיף מאין מעבירין על המצות, עיי"ש, ודחה עפי"ז את טענת הט"ז הנ"ל, וחזר וכתב כן בסיום דבריו כשסיכם את כל הדינים היוצאים להלכה ולמעשה, בזה"ל: ימין והעברה על המצות ימין עדיף.

האם מועיל שמרחיק את עצמו מהנרות

ו. והנה בעיקר הוראת החיי אדם הנ״ל שבעת הדלקת נ״ח יש להקפיד שלא להעביר על המצוה, יש לי מקום עיון בלשון המשנ״ב (תרע״ו סקי״א) דז״ל: ובכל זה ירחיק את עצמו לצד שמאל בעת ההדלקה כדי שיפגע בו תחלה, ולא יצטרך להעביר על המצות, ובשעה״צ (ס״ק י״ט) הוסיף: ולאפוקי שלא יעמוד נגד הנרות הקודמין וישכל ידו נגד הנרות האחרונות, וכקושית הט״ז (עכ״ל).

ומפשטות לשונו מוכח דכל הקפידא הוא רק בשעת ההדלקה ממש שלא ישכל את ידיו לפנות מימינו לשמאלו, ולכן קודם ההדלקה אף שכבר עמד עם גופו נגד כל המנורה יראה להרחיק עצמו לצד חוץ, ולכאורה לא סגי בכך דסו״ס במה שמרחק את עצמו כבר העביר על המצות וראיה לדבר מהא דקיי״ל באו״ח סימן כ״ה (סעיף א׳) שהמניחין כיס התפלין והטלית לתוך כיס אחת, צריכין ליזהר שלא יניחו כיס התפילין למעלה, כדי שלא יפגע בהם תחלה ויצטרך להניחם קודם הטלית, כדי שלא יעבור על המצוה, ובמשנ״ב שם (סק״ג) כתב בזה״ל: פירוש אפילו לא יאחוז בהם בידו רק לפי הושטת ידו הם מונחין לפניו תחלה אין מעבירין עליהם וצריך להקדימן.

ולפי״ז היה צריך טפי להיזהר שלא יתקרב כלל מעיקרא לעמוד נגד הנרות הימניים, רק יראה שבבואו להדליק יבוא מצד שמאל של הנרות ואל יתקרב כלל לעמוד נגדם.

ובאמת דאכתי צ״ב דסו״ס הרי הוא צריך לסדר את הנרות בשמן ובפתילה, וא״כ אם מתחיל לסדרם משמאל לימין - ויתכן שראוי לעשות כן כדי לפנות לימין אף שהוא רק הכשר למצוה – הרי סו״ס כעת הוא עומד בימין ואיך הוא רשאי לחזור לשמאלו אם לא באופן שהפסיק אחר הטבת הנרות וכגון שהלך לתפילת ערבית וכדומה, [ועיין במשנ״ב בסימן תער״ב (סק״א) שיש לנהוג כן לכתחילה להיטיב את הנרות לפני תפילת ערבית], ואפשר שבכה״ג שבאמת בא להדליק תיכף יותר ההטבה עדיף שיתחיל להיטיב מימין לשמאל כדי שיגמור בשמאל ויוכל להתחיל להדליק משמאל לימין, דבשעת קיום המצוה הוי טפי חשיבות לפנות לימין.

ועכ״פ בלשון המשנ״ב צריך לדחוק דאה״נ צריך להרחיק לפני שהוא מוכן להדליק ולא סגי במרחיק עצמו ממש לפני שמתחיל ההדלקה כדי שלא להעביר על המצוה, - ובאמת דבח״א גופיה לא נזכר הלשון בעת ההדלקה ולא ידעתי למה הוסיפו המשנ״ב.

ותמצית הדברים הוא דלכתחילה יראה שלא יבוא כלל נגד הנרות הימניים, ואם כבר עמד שם ובא

להתרחק צריכה ההרחקה להיות מחמת איזה סיבה וכגון שהולך ליטול ידיו או ליקח סידור לומר בו הברכות, אבל כל שאין לו צורך לפנות לשמאלו ופונה רק מחמת להתחיל שם הו"ל בגדר מעביר, ומ"מ אפשר דבדיעבד עדיף שירחיק את עצמו לצד שמאל מלשכל את ידיו דבזה נראה טפי כמעביר על המצוה, וצ"ע.

כשהעביר על המצוה האם חייב לחזור אליו

ז. ושוב התבוננתי דלא זו בלבד שאם מרחק עצמו מהנר הימיני קודם שהתחיל להדליק כבר העביר על המצוה, רק אפילו בדיעבד אינו מועיל וחייב לחזור לנר הימני, לדעת הט"ז דהכלל של אין מעבירים דוחה את החיוב לפנות לימין.

ומקור הענין הוא מהא דאיתא ביומא (נ"ח ע"ב): ורבי עקיבא, נהי דלא יליף פנים מחוץ, אי בעי הכי נעביד, אי בעי הכי נעביד, אמר לך רבי עקיבא מדינא בההוא קרן דפגע ברישא בההוא עביד ברישא, דאמר ריש לקיש אין מעבירין על המצות, ואמאי לא עביד משום דכתיב ויצא אל המזבח עד דנפיק מכוליה מזבח, וכיון דיהיב בההוא קרן, הדר אתי להההוא קרן דאיחייב למיתב ברישא. - ולמדנו מכאן שגם דיעבד שכבר העביר על המצוה חייב לחזור אל המצוה שהעביר אליה.

וכבר הוכיח כן הטורי אבן במגילה (ו' ע"ב בסוד"ה וא"ת) וז"ל: ולפי דרכינו למדנו ב' דברים בהא דאין מעבירין על המצות אחד היכא דעבר על המצות ובא לו לשניי' עובר מעליה ובא לו לראשונה שנתחייב בה תחילה ומהא דמחטא בה ויורד דפרק ה' דיומא נלמוד זה וכו' (עכ"ל). [ועיקר דבריו שם הובא להלן בסימן כ"ב (אות ה' סק"ז).

וראה בחזו"א (זבחים סימן ט"ו סק"א) שגם הוא נקט כן להלכה פסוקה דכל שהעביר על המצוה חייב לחזור אליה, ואסור לו להמשיך בהעברתו וללכת למצוה השניה.

ובספר חזון יחזקאל על התוספתא (קרבנות פ"ו ה"ג) דן ג"כ בענין זה ואף הוא הסיק דגם דיעבד חייב לחזור אל המצוה שהעביר עליה, ואף הוא הוכיח כן מהסוגיא ביומא, אך דעתו שזה תלוי בטעם דין זה של אין מעבירים על המצות עיי"ש.

איברא דהמשנ"ב בסימן כ"ה (סק"ה) כתב שאם נטל את התפילין לפני הטלית, והניחם ונטל הטלית, אף שעשה שלא כדין דכיון שנטל תחילה את התפילין היה לו להניחם משום אין מעבירין, מ"מ לאחר שכבר העבירם ונטל את את הטלית אסור לו להניח את הטלית, ובשעה"צ כתב שזה פשוט, וכן העלה גם בשו"ת דברי מלכיאל (סימן ח' סק"ד, ס"י סק"י, סי"ז סקל"ח אות ד') עיי"ש ראיותיו.

ולא נתפרש מה יענו לסוגיא מפורשת ביומא וכנ"ל, וצריך לחלק

לדבריהם כי באמת יש שני אופנים של העברה על המצות א׳ באוחז המצוה ממש בידו, ב׳ שהוא סמוך למצוה, ומעתה י״ל דמה שלמדנו בסוגיא דיומא הוא באופן שלא פגע ממש בחפץ המצוה רק עומד סמוך לו, ובכה״ג אזלינן בתר מה שנתחייב בתחילה, וה״ה לפי״ז בנידו״ד כלפי נ״ח לא יועיל מה שיחרק עצמו שאנו אומרים לו חזור והתקרב במקום שהיית תחילה, אבל בפוגע ממש בחפץ של מצוה הוי כבר כעין ביזוי מצוה להניחו ולחזור לראשונה ובכה״ג אין לו לעבור על המצוה השניה שהיא ממש בידו, ובזה מיירי המשנ״ב וכן כל ראיותיו של הדברי מלכיאל שם.

איברא דמדברי הטורי אבן גופיה מוכח דלא נחית לחלק בכף ולעולם ס״ל שיש לחזור לחפץ הראשון שהעביר מידו, דז״ל: ואם תאמר למאי דפירישית דאפילו בעובר דרך על המצוה שפגע בתחילה ופגע באחרת אפ״ה לא פקע מעלת אין מעבירין מהראשונה שפגע בה בתחילה וחוזר לראשונה משום טעמא דאין מעבירין, תקשה לך הא דאמרינן בפ״ג דמנחות (דף ל״ו) תנא כשהוא מניח מניח של יד ואח״כ מניח של ראש ומפר׳ בגמרא טעמא דכתיב וקשרתם לאות על ידך והדר והיו לטוטפות בין עיניך, והשתא ה״ט ל״ל ת״ל משום אין מעבירין דהא בזרוע פוגע תחילה, וכדאמר רבא בפ״ג דיומא (דף ל״ג) ש״מ מדר״ל דאמר אין מעבירין על המצות עבורי דרעא אטוטפתא, אסור היכא עביר מדרעא לטוטפתא, וכבר פירש רש״י התם עבורי דרעא לאחר תפילין שבזרועו בשביל תפילין של ראש אסור דהא בזרועו פגע תחילה. - דאי אמרת בשלמא דאי עבר דרך עליה על מצוה שפגע בתחילה ופגע באחרת שבהא ליכא משום אין מעבירין בראשונה איכא למימר דמש״ה מפיק ליה מקרא להקדים ש״י לש״ר, דנ״מ אם פגע בתפילין של ראש קודם לש״י דה״א דיקדים להניח לש״ר קודם כיון דכבר פגע בו שהגיע לידו אם הניחו מידו להניח ש״י תחילה איכא השתא משום אין מעבירין לפיכך יהיב טעמא משום דאקדמי׳ קרא, דמש״ה אפילו פגע בש״ר תחילה לא חיישינן עלה משום אין מעבירין אלא ש״י קודם לה מגזה״כ, - אבל אי אמרת דאפילו עבר דרך עליו על ההיא שיש לה מצד עצמו מעלת אין מעבירין משום דפגע בה בכדרכה ברישא וע״י מעשיו גרם לפגוע בשניה תחילה אפ״ה לא פקע מראשונה מעלת דאין מעבירין שזכתה בה כבר מעצמה א״כ אפי׳ פגע והגיע לידו ש״ר תחילה מעלת אין מעבירין לא פקע עי״ז מש״י, השתא ל״ל טעמא דמניח של יד קודם משום דאקדמיה קרא ת״ל דלעולם איתא למעלת דאין מעבירין על ש״י (עכ״ל), ועיי״ש מה שתירץ בזה, ולפי דברינו דבאופן כזה גרע טפי ואין מעבירין על השניה מיושבת קושייתו, וק״ל.

בליל ראשון של חנוכה ויש כמה נרות מוכנים האם יש איסור להעביר עליהם

ח. נסתפקתי האם האיסור של אין מעבירים על המצות בנרות חנוכה, הוא רק כשבדעתו להדליק את כל הנרות, ולכן חייב להקדים את מה שלפניו, או שמא אפילו כשרוצה להדליק רק נר אחד, ונפק"מ בליל ראשון של חנוכה אם מוכנים לפניו כמה נרות [וכגון שהכין את כל השמונה נרות], האם גם אז יש לו להזהר שלא להעביר על הנר הראשון שפוגע בו, שיש סברא לומר דבכה"ג לא איכפת לן בכך, דדוקא כשיש ג' נרות לפניו והוא מחוייב להדליק כולם בזה אמרו שאסור להעביר ולדחות את הנר הראשון שהוא מחוייב בו ולאחרו עוד שידליק שאר הנרות. משא"כ הכא שהוא מחוייב רק באחד וא"כ זכותו לבחור איזה אחד רוצה להדליק ואין בזה משום מעביר, או שמא לעולם אסור להעביר כיון שנר זה ראוי וכשר למצותו.

ובאמת שכבר נחלקו הראשונים ביסוד זה, האם בעשיית פעולה אחת שייך האיסור של אין מעבירין, וכפי שיתבאר בהרחבה להלן בסימן כ"ב. - ולפי מסקנת הדברים שם יוצא להלכה כלפי נ"ח דכשיש כמה נרות מונחים לפניו אף שאין צריך להדליק כולם מ"מ שייך בו משום אין מעבירים על המצות, כיון שהמצוה הוא בהדלקת נרות אלו והם ראויים למצותם ואעפ"י שהוא רק פעולה אחת, והרי זה דומה לקצירת העומר שצריך לקצור מן הקרוב כדי שלא להעביר על המצות, עיי"ש.

להעביר על המצות כדי לקיים מצוה מן המובחר

ט. והנה אף לפמשנ"ת דגם בליל א' דחנוכה יש להחמיר שלא להעביר על שאר הנרות פשוט דהני מילי כשכולם כשרים וראויים למצוה, אבל אם יש לפניו נר אחד שאפשר לקיים בו מצוה מן המובחר וכגון שמן זית והשאר הם נרות שעוה וכדומה, נראה פשוט דרשאי להעביר כדי לקיים מצוה מן המובחר.

וכן מבואר בספר נחל איתן (סימן י"א ס"ג סק"ג) שכתב שלדעת כמה ראשונים עורפים את העגלה במקום שנמצא שם ההרוג, והטעם לזה משום דאין מעבירים על המצות [ולכאורה גם זה תלוי בפלוגתא הנ"ל האם בפעולה אחת שייך אין מעבירים, ודו"ק], ומ"מ אם נמצא במקום שאינו נחל איתן אף דדיעבד כשר, כיון דלכתחילה בענין נחל צריך לקחתו למקום שהוא נחל איתן כדי לקיים את המצוה לכתחילה, ואין בזה משום אין מעבירים (עכ"ד).

ומסתברא לי שיסוד זה אינו רק באופן של לכתחילה ודיעבד, רק אפילו כששניהם כשרים לכתחילה ורק שבאחד יש מצוה מן המובחר מ"מ מותר להעביר, דהאיסור להעביר הוא רק בלא צורך כלל, ואף שדעת כמה

אחרונים דגם כדי להקדים את התדיר אסור להעביר על המצות שאני התם שגם תדיר אינו הידור בעצם הקיום רק דין קדימה, ובזה נחלקו איזה דין קדימה עדיף האם תדיר או אין מעבירים (ועיין בענין זה באו"ח סימן תרפ"ד), וכן לגבי פנייה לימין ואין מעבירים נחלקו הט"ז והחת"ס מי נדחה מפני מי (וכנ"ל אות ה'), אבל בשביל הידור במצוה גרידא מותר להעביר, כנלענ"ד. – וע"ע להלן בסימן כ"ג (אות ב', ד').

האם במצוה אחת שייך האיסור של אין מעבירין

י. והלום ראיתי בספר דעת תורה בסימן תרע"ו שכתב לפקפק בעיקר טענת הט"ז שיש בזה משום אין מעבירים וז"ל: לענ"ד י"ל דבאותה מצוה לא שייך דין אין מעבירין, תדע דאל"כ יחוייב תמיד ללמוד בספר ראשון הבא לידו, או לקרות בס"ת ראשון הבא לידו, אלא ודאי כמ"ש, אבל במנחות ס"ד ע"ב אין מביאין העומר אלא מן הקרוב משום דאין מעבירין על המצות מוכח להיפך, ועיין בברכי יוסף סימן כ"ה סק"ג בזה (עכ"ל).

והנה באמת כל הנידון בראשונים הנ"ל הוא כלפי העושה 'פעולה אחת' האם שייך איסור מעבירים או לא, [וגם הברכי יוסף דן בזה בארוכה עפ"י הסוגיא שם במנחות], אבל לעולם לא דנו כלפי מצוה אחת או ב' מצות, והנה כאן בדברי הט"ז הרי מיירי במדליק כמה נרות ובכה"ג ודאי שייך אין מעבירים שהרי צריך לעשות כמה פעולות דכל נר הוא פעולה בפנ"ע ובזה נאמר הכלל של אין מעבירים.

אלא שהמהרש"ם העלה בזה סברא חדשה דסו"ס כיון שהכל מצוה אחת לא שייך אין מעבירים, וכפי הנראה כונתו דהאיסור של אין מעבירים הוא כשהאדם הניח ועזב לגמרי מצוה זו, וכגון שפגע בתפילין ומניחם ופונה להתעטף בציצית, משא"כ הכא שאינו מנתק עצמו מנ"ח לית לן בה אף שמעביר במצוה זו עצמה מפעולה אחת לשניה.

אבל באמת סברא זו נסתרת מכח סוגיא מפורשת בש"ס במסכת יומא (נ"ח ע"ב) לגבי נתינת דם על מזבח הפנימי דמפורש שם דמכח הכלל של אין מעבירים חייב ליתן הדם בקרן הראשון שפוגע, והרי שם כל מתנות הדם מצוה אחת ואפ"ה אסור להעביר, וא"כ מוכח שאין חילוק בין מצוה אחת לשתי מצות.

ומש"כ התוס' בכמה מקומות דבמצוה אחת לא שייך אין מעבירים אין כונתם מצוה אחת ולא שתי מצות, רק כונתם פועלה אחת ולא שתי פעולות, וכן מוכח מדבריהם להדיא במנחות (ס"ד ע"א ד"ה איבעיא) כאשר יראה המעיין שם. [אכן מדברי הגמרא ביומא (ל"ג ע"א) לגבי תפילין של יד ושל ראש אין ראיה דהם באמת שתי מצות].

יא. והנה המהרש"ם בעצמו דחה את סברתו מכח הסוגיא במנחות לגבי קצירת העומר, ולענ"ד אי מהא לא איריא די"ל דהתם גרע טפי, דבשלמא בנידון המהרש"ם כיון שבסופו של דבר יקיים מצוה בכל הנרות, וכל הנידון הוא רק כלפי הקדמה בזה י"ל דבמצוה אחת לא קפדינן על איחור וקדימה, משא"כ התם בעומר שאינו משתמש בכל התבואה שנפגש, ומה שמניח והולך הרי מניחו לגמרי, בכה"ג י"ל דשייך אין מעבירים, ודו"ק.

אבל עכ"פ לקושטא דמילתא נראה ברור דגם במצוה אחת שייך אין מעבירים וכפי שהוכחנו לעיל.

ומה שטען המהרש"ם דא"כ יתחייב ללמוד ולקרות בספר הראשון, עיין מש"כ להלן בסימן כ"ג (אות ה').

נר חנוכה שכבה באמצע הדלקת הנרות האם יש בזה איסור של אין מעבירין כשחוזר ולהדליקו מיד

יב. כתב הבה"ל בסימן תרע"ג (ס"ב בד"ה אם כבתה) על הא קיי"ל שם כבתה אין זקוק לה, וז"ל: ונ"ל דכמו כן בעינן שבעת הדלקה יהיה כל הנרות לפי חשבון הימים ואז נחשב למהדר מן המהדרין, וע"כ אם כבתה אחת קודם שהשלים ההדלקה צריך לחזור ולהדליקה. [וע"ע בענין זה בשפ"א (שבת כ"א ע"ב), ובשו"ת כתב סופר (סימן קל"ה), ואכמ"ל].

ויש לדון בסדר ההדלקה בכה"ג, האם צריך להזהר שלא להעביר על המצוות, ולמשל ביום ה' דחנוכה באמצע הדלקת הנרות כשפגע בנר ד' ראה שכבה נר א', האם מותר להדליקו קודם נר הרביעי, דאולי יש בזה משום אין מעבירין על המצוות.

וכבר עמד בשאלה זו הגר"י זילברשטיין שליט"א בספרו חשוקי חמד (שבת כ"א ע"ב) ומסקנתו שלפי הכרעת הט"ז והח"א הנ"ל ששייך אין מעבירים בנ"ח, ה"נ צריך להקפיד בזה גם כאן.

והנה באמת אף אם נידון בכך איסור אין מעבירים, היינו שהוא מחוייב להדליק את הנר העומד כעת לפניו אבל לאחר הדלקת נר זה לפני שפונה לימינו להדליק עוד נר ודאי רשאי לחזור לנר שכבר נכבה שהרי בזה אינו מעביר על המצוה, דכשם שיכול לפנות לימינו כך יכול לפנות לשמאלו.

אך יש לעיין אם בכה"ג יש עדיפות לחזור קודם לנר שנכבה או שמא אין בזה שום עדיפות ויעשה בזה כרצונו, ולכאורה מצד דיני פנייה לימין לא שייך לדון כאן דהרי צריך לפנות גם לימינו וגם לשמאלו, וא"כ לכאורה ליכא נפק"מ להיכן יפנה קודם.

ואולם לאחר העיון נראה שזה תלוי דאם הדלקתו היתה כהוגן ומחמת איזה סיבה נכבה הנר, י"ל שכבר קיים בנר זה את עיקר ההדלקה, דהרי כבתה אינו זקוק לה, ואף דמבואר

בבה"ל דבכה"ג שמוסיף והולך זקוק לה, מ"מ י"ל דאיזה שירצה יקדים.

אבל באופן שלא הדליקה כלל כהוגן והרי בנר זה היה מחוייב מקודם להדליק שהרי העביר עליה וא"כ י"ל שחייב לחזור למקומו, וכמשנ"ת לעיל דלדעת כמה פוסקים גם דיעבד בעבר על המצוה צריך לחזור אליה, ואף שכאן היה זה בהיתר שחשב שכבר הדליקה מ"מ נראה שצריך לחזור, ובראייה מסוגיית הגמרא הנ"ל ביומא שמה שמעביר קרן הוא בהיתר ובחובה שהרי צריך לצאת מכל המזבח ומ"מ חייב לחזור.

ואם כנים אנו בזה א"כ י"ל דאף בעומד כעת אצל נר אחר ועדיין לא הדליקו מ"מ יחזור לנר הקודם ואין בזה משום אין מעבירים, דאדרבה מדין אין מעבירים צריך לחזור אל הקודם, ויש לפלפל בזה, ועיין.

יג. והלום ראיתי בשו"ת משנת יוסף (ח"י סימן ק"כ) שהביא בשם הגאון רבי משה ידלר שליט"א מח"ס מאור השבת במי שהדליק למשל בליל החמישי דחנוכה ד' נרות, וכאשר רצה להדליק החמישי נכבה הראשון, ר"ל הנר העיקרי - והשאלה מה יעשה, האם ימשיך בהדלקתו בסדר שהולך ומדליק, וא"כ ידליק החמישי, ואת הנר הראשון שכבה שוב א"צ להדליק דכיון שכבתה אין זקוק לה, ואפילו אם ירצה להדליקנו, יעשה זאת אחרי שהדליק החמישי, או דילמא כשהדליק הד' ורואה שכבה הא', ידליקנו, ואח"כ יגמור הדלקת החמישי.

והשיב דהכלל של אין מעבירין עה"מ שייך רק בשתי מצות שוות, אבל כשיש עדיפות למצוה שלא יעשה עכשיו המצוה שעומד סמוך לה, אלא יעשה את המצוה הרחוקה קודם, אז מעבירין על הב' וחוזרין לא', וכמבואר בשו"ת חכם צבי (סימן ק"ו) דבחד מינייהו עדיף עבדינן להעדיף עיי"ש.

ולפ"ז אם כבה הנר העיקרי והיינו הראשון, אפילו עומד סמוך לחמישי יעבור לעיקרי דמקודש טפי, שבו עיקר המצוה, וכיון דעבדינן כמהדרין העיקר הוא ראש לכולם, אבל אם כבה למשל הנר הב', שהוא כבר משל הידור, אז ידליק החמישי הסמוך לו ולא יעבור ממנו (עכ"ד), והבוחר יבחר.

במצוה שאינו חוב אם אסור להעביר עליו

יד. ושוב התבוננתי דיש לדון באופן הנ"ל דכיון דעיקר מצות נ"ח כבר קיים בנר הראשון וכעת הוא עסוק רק בהדלקת נרות ההידור שאינו חיוב גמור רק בגדר מצוה מן המובחר,' א"כ אולי אין איסור להעביר את המצוה.

י. ועיין בשו"ת כתב סופר (סימן קל"ד) שכתב להדיא דגם באופן שכבו רק חלק מן הנרות אינו

וראיתי בספר גזע ישי (מערכת א' אות כ"ז) שכתב לבאר סוגיית הגמרא בסוטה (כ"ב ע"א) לגבי שכר פסיעות שלמד רבי יוחנן מההיא אלמנה, וכבר דנו בזה האחרונים אם ראוי ונכון לילך לבית הכנסת הרחוק כשיש בית כנסת הקרוב אליו דשמא יש בזה משם אין מעבירים על המצות, וכתב הגזע ישי דהתם בגמרא מיירי באשה שאינה חייבת להתפלל בציבור ובבית הכנסת וממילא ליכא גבה אין מעבירים על המצות, משא"כ באיש שחייב אסור לו לחלוף על פני הבית הכנסת הקרוב (עכ"ד).

ולפי"ז י"ל דגם בנידו"ד כיון שאינו מחוייב כבר בהדלקת נ"ח שוב אין עליו איסור העברה. ומיהו יש לפקפק בזה קצת עפ"י משנ"ת להלן בסימן כ"ה דיתכן שהמהדרין מן המהדרין שמוסיפים נר בכל לילה אזי כל הנרות הם כעיקר קיום המצוה לדידהו יעו"ש.

וגם בלא"ה עיקר דברי הגזע ישי אינם ברורים אצלי, ולו"ד י"ל דכיון דסו"ס הוא הולך כעת לקיים מצוה זו אף שאינו מחוייב בה ממילא אסור לו להעביר על המצות.

וכן משמע לכאורה מדברי הברכי יוסף (סימן כ"ה סק"ג) שדן כלפי איסור העברה על המצות בפוגע בטלית אחת ורוצה ללבוש טלית אחרת, והרי גם שם אינו מחוייב מעיקר הדין בלבישת בגד של ד' כנפות, וי"ל.

ועיין גם ביומא (ע' ע"א) לגבי הרואה פר ושעיר הנשרפים ורואה קריאת התורה אם יש בזה אין מעבירים, והרי שם הכל בגדר מצוה ואינו מעכב כלל שיהיו רואים, ועיין.

האם במצוה אחת שייך האיסור של אין מעבירין

א. בסימן הקודם כתבנו לדון כמה חקרי הלכות כלפי הכלל הידוע של אין מעבירים על המצות, השייכים לגבי מצות הדלקת נרות חנוכה.

וכעת נבוא לבאר אחד מיסודי כלל זה, והוא האם כלל זה הוא רק במקיים שתי מצות והנידון הוא כלפי הקדימה, ובזה נאמרה ההלכה שאין מעבירים על המצוות וממילא חייב לקיים אותה המזדמנת תחילה לפניו, וכגון שרוצה להתעטף בציצית ולהניח תפילין, שצריך להקדים את המצוה שפוגע בה תחילה, - אבל ברוצה לקיים רק מצוה אחת אין שום קפידא שלא להעביר.

זקוק להדליק ולא אמרינן שעל ידי זה מגרע שאין היכר במספר הימים, יעו"ש.

או שמא גם במצוה אחת אסור להעביר, וכגון ברוצה להניח תפילין ויש לו כמה זוגות תפילין כשרים, שיהא צריך להניח אותו הזוג שיפגע בו תחילה.

שורש הענין ודיעות הראשונים

ב. וכבר נחלקו בזה הראשונים, דהנה במסכת יומא (ט״ו ע״ב) מבואר שבנתינת הדם על המזבח נותנים קודם בקרן מזרחית צפונית משום דאין מעבירים על המצות, ובקרן זה פוגע תחילה בעלותו למזבח.

עוד איתא שם ביומא (ל״ג ע״ב) דלכן דישון מזבח הפנימי קודם להטבת הנרות, משום דאין מעבירין וכשנכנס להיכל פוגע קודם במזבח.

ואולם במסכת זבחים (נ״א ע״א, נ״ג ע״א, נ״ח ע״ב) דנו בגמרא בענין שפיכת שיירי הדם, באיזה קרן היו שופכים אותו ולמדו שם מקראי, הן כלפי מזבח הפנימי והן כלפי מזבח החיצון, ולא הזכירו בגמרא שזה שייך לכלל זה של אין מעבירים על המצות, וכבר עמדו בזה התוס׳ שם בזבחים (בד״ה אשר), וכתבו ליישב בזה״ל: ויש לומר דלא שייך אין מעבירין על המצות אלא כשיש שתי מצות לפניו כגון דישון מזבח פנימית ומנורה, או כגון מצות קרנות שאינו יודע מהיכן יתחיל, אבל לקבוע מקום אשפיכת שירים לא קבעינן מהאי טעמא אי לאו דגלי קרא בהדיא.

וכ״כ התוס׳ במנחות (ס״ד ע״ב ד״ה איבעא), וכ״כ התוס׳ ביומא (ל״ג ע״א בד״ה אין), וע״ע שם בתוס׳ (נ״ט ע״א ד״ה דאמר).

ולמדנו מדברי התוס׳ יסוד גדול דכל הכלל של אין מעבירים על המצות הוא במי שעתיד לקיים כמה מצות, והנידון הוא כלפי סדר קיומם ובזה אמרינן שאין מעבירים, וכל שפוגע בו תחילה חייב לקיימו תחילה, משא״כ במי שצריך לקיים מצוה אחת לחוד אלא שאנו דנים באיזה חפץ או מקום לקיימו בזה מותר להעביר.

וטעם הדבר נראה לבאר דבכה״ג אין זה מצוה, דאטו הוא מחוייב לקיים מצוה זו באופן זה, ולא דמי ללובש טלית ותפילין ופגע תחילה בתפילין, דהתם הרי בדעתו להניח כעת תפילין אלו נמצא שהם חפץ של מצוה אצלו וממילא אסור להעביר על מצוה זו, אבל כשיש לו למשל כמה טליתות של מצוה ובדעתו ללבוש רק אחד, הרי אין כולם מצוות, שהרי זה תלוי בדעתו איזה מהן ילבש לצורך מצוה, ובכה״ג רשאי לבחור את אשר בדעתו, ולא שייך העברה כי לאחר שיבחר יתברר שכל אלו אינם חפצי מצוה כעת, וממילא יוצא שלא העביר על המצוה, ודו״ק.

ג. ואולם יש מן הראשונים שחולקים בכל זה, דהנה במסכת מגילה (ו׳ ע״ב) נחלקו התנאים כלפי שנה שיש בה שני אדרים מתי מקיימים מצות פורים, לדעת רבי אליעזר ברבי יוסי באדר הראשון, ולדעת רבן שמעון בן גמליאל משום רבי יוסי באדר שני.

ואמרינן שם בגמרא: אמר רבי יוחנן ושניהם מקרא אחד דרשו, דכתיב בכל שנה ושנה. רבי אליעזר ברבי יוסי סבר בכל שנה ושנה, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לשבט, אף כאן אדר הסמוך לשבט, ורבן שמעון בן גמליאל סבר בכל שנה ושנה, מה כל שנה ושנה אדר הסמוך לניסן, אף כאן אדר הסמוך לניסן. - בשלמא רבי אליעזר ברבי יוסי מסתבר טעמא, ד'אין מעבירין על המצות', אלא רבן שמעון בן גמליאל מאי טעמא, אמר רבי טבי טעמא דרבי שמעון בן גמליאל מסמך גאולה לגאולה עדיף וכו'.

וכתבו שם התוס' וז"ל: מסתבר טעמיה דאין מעבירין על המצות - מכאן קשה להא דאמרינן בפרק איזהו מקומן (זבחים נ"א ע"א) בגמרא דקאמר שירי הדם היה שופך על יסוד מערבי של המזבח ודייק טעמא דאמר קרא אל יסוד מזבח העולה, וקשה התם למה לי קרא תיפוק ליה דאין מעבירין על המצות וכשהוא יוצא מפתח ההיכל שהוא מערב ביסוד מערבי הוא דפגע ברישא, ויש מפרשים דלא שייך למימר אין מעבירין על המצות אלא היכא שיש לפניו שתי מצות שיש לו לעשות קודם אותה דפגע ברישא, וזה אינו דהכא ליכא אלא מצוה אחת ואפילו הכי מפרש הטעם משום דאין מעבירין, ורבינו יהודה תירץ דאי לאו קרא הוה אמינא דאין מעבירין לכתחילה הא דיעבד שרי משום הכי איצטריך דאסור בדיעבד, אי נמי נראה התם דמטעם דאין מעבירין לא חזינן אלא דכל מערבי של מזבח כשר אבל יסוד לא חזינן דצריך, משום הכי איצטריך קרא לאשמועינן יסוד (עכ"ל).

והרי לנו שהתוס' כאן השיגו ודחו את החילוק שכתבו במסכתות יומא זבחים ומנחות, ולדבריהם כאן לעולם שייך הכלל של אין מעבירים על המצות והטעם לזה דכיון דסו"ס גם מקום וחפץ וזמן זה ראוי למצוה זו, ממילא אסור לו לדחותו.

ד. והנה לפי משנ"ת עד כאן יוצא לכאורה שיש לנו מחלוקת בין הראשונים בענין זה, האם גם במצוה אחת והיינו בפעולה אחת שייך הכלל של אין מעבירים על המצות או לא, וכן נקט המהר"י מולכו בתשובה (כ"י סימן פ"ג), והובא בברכי יוסף להחיד"א באו"ח סימן כ"ה (סק"ג).

אכן באמת עיקר דברי התוס' ביומא ובזבחים ובמנחות – דבפועלה אחת ליכא משום אין מעבירים – צע"ג, דמלבד מה שהקשו ע"ז התוס' מהסוגיא דמגילה, ובספר ארעא דרבנן (כלל אין מעבירין) הוסיף להקשות כעי"ז גם מסוגיית הגמרא בפסחים (ק"ה ע"ב) גבי מי שאין לו אלא כוס אחד שצריך להבדל מיד משום אין מעבירים, והרי גם שם הוא רק מצוה אחת.

אך היותר תימה הוא מסוגיית הגמרא שם במנחות (ס"ד ע"ב) דאיתא שם

במשנה מצות העומר לקצור מן הקרוב, ואמרו בגמרא הטעם משום אין מעבירים על המצות והרי להדיא שכלל זה שייך גם במצות אחת, וזהו פלא גדול האיך העלימו התוס׳ עיניהם מעיקר סוגיית הגמרא שם.

וכבר הובא קושיא זו בהגהות השיטה מקובצת שם בשם תוספות חיצוניות וז״ל: ותירץ הר״ש דלא אמרינן אין מעבירין אלא בשתי מצות שהקודמת להוי מקודם, אבל לקבוע מקום לא שייך, וקשה משמעתין דלא הוי אלא לקבוע מקום וקאמר דאין מעבירין, ובמקום הקודם שימצא חייב לעשותה (עכ״ל).

איברא דהתוס׳ שם בשמעתין כבר העירו בזה וז״ל: ומתרצין דלא שייך אין מעבירין על המצות אלא כשיש שתי מצות לפניו כגון דישון מזבח והמנורה או כגון מצות קרנות שאין ידוע מהיכן יתחיל, ׳וכן בהך דשמעתין שנוטל מן הקרוב׳, אבל לקבוע מקום אשפיכת שיריים לא קבעו מהאי טעמא אי לא דגלי קרא בהדיא (עכ״ל).

וכפי הנראה כוונתם דאה״נ גם מצד דין אין מעבירים היינו יודעים היכן לשפוך את שיירי הדם, אבל בכה״ג לא היה בזה ממש דין קביעות מקום רק דין קדימה, ורק מדרשא דקראי ילפינן שזהו מקומו ממש.

ועדיין צ״ב מהו הנפק״מ לדינא בין אם זהו מקומו ובין אם הוא משום אין מעבירים.

שבעה דרכים בביאור שיטת התוספות

ה. ולאחר החיפוש בדברי האחרונים מצאתי וכמה כמה ביאורים בזה בדברי התוס׳, ואלו הם.

[א]. בספר שיח יצחק ע״מ יומא (ל״ז ע״א) כתב דהכל מודים שלעולם יש איסור של אין מעבירים על המצות, וכונת התוס׳ בזבחים הוא דלולי דרשא דקראי לגבי שפיכת שיירים היינו אומרים שבאופן כזה של פעולה אחת ליכא איסורא דאין מעבירים, אבל אליבא דאמת יש לנו מכאן גילוי מילתא לכל התורה כולה שיש בזה משום אין מעבירין, ולפי״ז יוצא שאין לנו כלל מחלוקת בענין זה.

ואולם החיד״א בברכי יוסף שם דחה מהלך זה משום דבפסקי התוס׳ בזבחים ובמנחות איתא דאין מעבירים הוא רק כשיש שתי מצות לפניו, והרי לנו שכן הוא מסקנת התוס׳ אליבא דאמת.

ובאמת שכן מוכח מדברי התוס׳ במגילה וכן מדברי התוס׳ שהובא בהגהת השטמ״ק הנ״ל שהביאו בשם הראשונים שתירצו דבפעולה אחת לא שייך אין מעבירים והשיגו על זה, ולא מסתבר לומר שטעו בכוונת דבריהם, וק״ל.

וראה בשו"ת ויען יוסף (או"ח סימן ט')

שהלך בדרך זו של השיח יצחק, אלא שכתב דהך מילתא אי שייך מדאורייתא דין אין מעבירין על המצות אף במצוה חדא, תליא בפלוגתא דתנאי אי דרשינן טעמא דקרא, דלמאן דאמר דרשינן טעמא דקרא ילפינן מקרא דאשר פתח אוהל מועד דאין מעבירין אף בחדא מצוה, ולמאן דאמר לא דרשינן טעמא דקרא ליכא למילף מהתם, והדרינן לסברא החיצונה כשיטת התוס' דלא שייך זה אלא בב' מצוות.

[ב]. עוד כתב השיח יצחק לבאר דכוונת התוס' הוא דבאמת הכלל של אין מעבירים שייך בכל גווני, אך אין לקבוע מכח זה מקום לשפיכת שיירים כיון שסו"ס הוא רק פעולה אחת, ולכן בשלמא לגבי קצירת העומר אין זה קביעות מקום לעולם דלפעמים ישתמש בשדה זו ולפעמים בשדה אחר היותר קרוב שיבכבר קודם, וכן כלפי מגילה באדר הרי מקומו קבוע באדר הסמוך לשבט ואין מעבירים אותו, משא"כ בשפיכת השיירים לא שייך לקבוע מקום דלעולם ישפוך השיריים רק כאן, וכן נקט הברכי יוסף בכונת דברי התוס' בכל המקומות הנ"ל

ואודה ולא אבוש כי לא זכיתי להבין חילוק זה דמה בכך שמכח הכלל נקבע מקום מסויים, הרי סו"ס שייך הטעם של אין מעבירים וצ"ב.

ואולי כונתם דאה"נ מדין אין מעבירים יתחייב לשפוך תמיד את השיריים בקרן שפוגע תחילה אבל משום זה לא יקבע לעולם מקום שפיכת השיריים בקרן אחד דוקא, דלו יצוייר שיבוא מצד אחר ישפוך שם, ומדרשא דקרא למדנו שלעולם מקומו קבוע שם, ומשא"כ בקצירת העומר באמת אין המקום קבוע וזה תלוי בכלל של אין מעבירים.

והנה גם לדרך זה יש להבין מה הקשו התוס' במגילה והתוס' שבשטמ"ק הנ"ל, וע"כ צ"ל דהם לא ניח"ל בחילוק קלוש זה, והוכיחו מגוף הסוגיא דגם בפעולה אחת שייך אין מעבירים.

[ג]. בספר טהרת הקודש ע"מ מנחות שם כתב לבאר כונת התוס' באופן נפלא דיש חילוק גדול בין שפיכת שיריים לקצירת העומר, דבקצירת העומר הרי כל התבואה הגדילה שלפנינו ראויה למצות עומר, והתבואה היא בעצמה החפץ של מצות עומר ובכה"ג אף בפעולה אחת שייך הכלל של אין מעבירים על המצות, דסו"ס הוא מעביר על חפץ הראוי למצוה, משא"כ בשפיכת שיריים הרי הדם בידו והמזבח אינו עיקר מצוה רק מקום קיום המצוה, ובזה חילקו התוס' דבשלמא כשצריך להזות בכל הקרנות שייך לחייבו להזות בקרן הראשון שפוגע משום אין מעבירים, משא"כ כשצריך לשפוך השיריים בצד אחד והמזבח אינו חפץ המצוה, והדם עצמו נשאר בידו בכה"ג לא שייך אין מעבירים על

המצות. - וכ״ה בחידושי הגרי״ז שם בזבחים (בבביאורו השני).

ולכאורה בדרך זה לא נתיישב קושית התוס׳ במגילה לגבי אדר הראשון ואדר השני, דלכאורה גם שם החודש והיום הוא רק מקום וזמן המצוה ואינו גוף המצוה, ועיין.

[ד]. בספר מגן גבורים (סימן כ״ה סקי״א) כתב דכוונת התוס׳ הוא דלא אמרינן אין מעבירים על המצוות היכא שמשנה בגוף המצוה ולכן לענין שפיכת הדם אי לאו דגלי קרא לא היו שופכים ביסוד דמערבי, דהרי אפשר שאין זה רצון התורה לשפוך כאן, וא״א לקבוע את צורת המצוה מכח הכלל של אין מעבירין, ורק כשהנידון הוא כלפי הקדמה בזה שייך הכלל של אין מעבירים, ולכן בקצירת עומר אף שהוא מצוה אחת כיון שאין קפידא מצד המצוה היכן יקצור שפיר שייך הכלל של אין מעבירין, משא״כ בשפיכת שיירים שהרי בשאר מתנות יש קפידא היכן יזרוק ממילא הוי הגדרה בעיקר צורת המצוה וזה א״א לקבוע עפ״י הכלל של אין מעבירים.

[ה]. בחידושי הגרי״ז שם בזבחים (בביאורו הראשון) וכן החזון יחזקאל במסקנתו כתבו בזה ביאור אחר בדברי התוס׳ דכלפי קביעות מקום לא שייך כלל לדון את הכלל של אין מעבירים, והיינו משום דבמקום שסגי נתינה אחת של דם על המזבח, הרי בנתינה זו שיתן באיזה קרן נתקיימה הנתינה בכל המזבח, וכן בשפיכת השיריים ליסוד באיזה צד שישפוך קיים בכל המזבח דין שפיכת שיריים, [והרי זה דומה למדליק נר אחד ואינו מדליקו מימינו רק משמאלו ודו״ק], ואין זה דומה לעומר שאם קצר משם לא קיים בעומר שבכאן שום מצוה – ורק כשיש ליתן על כל קרן מתנה בפנ״ע בזה שייך אין מעבירים.

[ו]. בחזו״א (זבחים סימן ט״ו סק״א) ביאר כוונת התוס׳ שאם עבר ולא נתן על יסוד זה, לא עבר רק על האיסור של אין מעבירים רק ביטל גם מצוה לשפוך ביסוד מערבי, ואפשר עוד דכיון שביטל מצוה לא עבר כלל על אין מעבירים, דאין מעבירים שייך כשלא ביטל רק עבר, משא״כ הכא חיסר מצוה וביטל, ומ״מ קיים דיעבד עיקר מצות שפיכת שיריים דלא מצינו שמקום היסוד יעכב בהם (עכ״ד).

[ז]. בספר חזון יחזקאל על התוספתא (קרבנות פ״ו ה״ג חידושים ד״ה ושופך) כתב לבאר דאיכא נפק״מ באופן שעבר את היסוד ולא שפך שם, דאי משום אין מעבירים אין לו לחזור לקרן הראשון דאדרבה הרי כעת הוא עומד כאן ואסור לו להעביר על קרן זה, משא״כ אם הוא קביעות מקום הרי הוא חייב לחזור למקומו הראשון.

ויש לציין דהחזו״א העמיס כוונה זו בדברי התוס׳ במגילה בתירוצם

הראשון שתירצו דאי לאו קרא הו"א הנ"מ לכתחילה, קמ"ל קרא דיעבד, ואין דיעבד הכונה דיעבד ממש שבודאי יצא, אלא דיעבד שעבר מקומו.

ואולם בין החזו"א ובין החזון יחזקאל דחו פירוש זה משום דבאמת גם מכח הטעם של אין מעבירים חייב ג"כ לחזור למקומו הראשון וכדמוכח מסוגיית הגמרא ביומא (נ"ח ע"ב) יעו"ש. [ובחזון יחזקאל כתב שזה תלוי בטעם הדין של אין מעבירים עיי"ש].

ושו"ר שכבר הקדימם בכל זה הטורי אבן במגילה (ו' ע"ב) שאף הוא נתקשה בכוונת התוס' מהו לכתחילה ומהו דיעבד, וכתב דכפי הנראה כוונתם באופן שעבר משם לקרן אחר דמשום אין מעבירים לחוד לא היה צריך לחזור לקרן הראשון, ושוב דחה זו מכח הסוגיא הנ"ל ביומא, והוסיף דבנידו"ד הוא כ"ש מהתם דהרי התם עבר בהיתר וגם ע"י שחוזר למקומו מבטל את הענין לפנות לימין, ואפ"ה ס"ל שחייב לחזור למה שנתחייב תחילה וא"כ כ"ש כאן[א], וע"ע מש"כ בזה לעיל בסימן כ"א (אות ז').

שיטת הר"ח והרמב"ם

ו. והנה כל מש"כ עד כאן הוא כפי הסכמת התוס' ביומא זבחים ומנחות ששפיכת השיריים אינו נקבע עפ"י הכלל של אין מעבירים רק מדרשא דקראי [וכן מוכח מדברי רש"י בזבחים וכפי שדייקו התוס' מדבריו], ומכח זה הוכיחו דע"כ לא שייך בזה כלל זה, משום שהוא רק פעולה אחת, ועוד שאין כאן חפץ של מצוה רק מקום בעלמא וכמשנ"ת.

אכן יש לציין דבפירוש הרבינו חננאל ביומא (נ"ט ע"א) כתב בזה"ל: דקיי"ל אין מעבירים על המצות וכי נפיק מן ההיכל ביסוד מערבי פגע ברישא.

וכ"ה ברמב"ם בהלכות מעשה הקרבנות (פ"ה הי"א) וז"ל: ושירי הדם

יא. וכתב שם עוד בזה"ל: ולא מסתבר לי לחלק דש"ה גבי מתנות מזבח הפנימי דאפי' אם יתן תחיל' מההוא קרן שעומד השת' מ"מ צריך לחזור וליתן נמי בההוא קרן דאיתחייב למיהב ברישא דהא בע"כ צריך ליתן בכל הארבע קרנות של המזבח, וכיון דאכתי לא פקע לגמרי מצות נתינת מתנות מאותו קרן דאיתחייב למיהב ברישא ובע"כ צריך ליתן עליו נמי לא פקע נמי מצות אין מעבירין שחל עליו בתחילה, אבל שפיכת שיריים שא"צ לשפכם אלא ביסוד של אח' מן הקרנות וסגי בהכי אלא מטעמא דאין מעבירין איחייב לקיים מצות שפיכה בההוא קרן דפגע ברישא א"ל היכא דעבר דרך עליו ובא לו לקרן אחר יתן באותו קרן דכבר פקע לגמרי מצות שפיכת שיריים הללו מקרן קמא וחל מצוותן ליתן על קרן זה משום אין מעבירין דאין טעם לחלק בזה, דנהי דבנתינת קרן זה לחוד סגי וא"צ ליתן גבי קרן קמא שפגע ברישא אפ"ה כל זמן שלא נתן עדיין אמאי פקע לכתחילה מצות נתינה מקרן קמא דפגע ברישא משום טעמא דא"מ כדאמר גבי קרנות מזבח הפנימי (עכ"ל).

שופכן על יסוד המערבי של מזבח החיצון שהוא פוגע בו תחילה בצאתו מן ההיכל (עכ"ל).

ולפי דבריהם יוצא שלעולם שייך אין מעבירים על המצות אפילו כלפי הקדמת מקום גרידא ודו"ק.

היוצא לדינא

ז. ועתה נבוא לבאר מהי מסקנת ההלכה בענין זה האם בפעולה אחת שייך הכלל של אין מעבירים על המצות.

והנה המג"א בסימן קמ"ז (סקי"א) כתב בזה"ל: ועיין בתוס' יומא דף ל"ג ע"א ד"ה אין דהיכא דלא עבדינן אלא חדא מצוה אין מחויב לעשות מה שבא לידו ראשונה, עיין שם, ואינו מוכרח כל כך, ועיין במנחות דף ס"ד ע"ב (עכ"ל).

וראה בספר נהר שלום שם (סק"ח) שביאר כונת המג"א במש"כ דאינו מוכרח כל כך, דהנה התוס' הוכיחו כן מהא דבעינן קרא דשירי הדם היה שופך על יסוד מערבי, וקשה למה לי קרא תיפוק ליה דאין מעבירין וביה פגע ברישא, אלא ודאי לא שייך אין מעבירין אלא היכא דבעי למיעבד תרוייהו. וס"ל להמג"א שיש לדחות, דאילו מטעם אין מעבירים נראה שאינו אלא דרבנן, דאע"ג דילפינן מושמרתם את המצות אינו אלא אסמכתא,[יב] ולכך הוצרך להביא הפסוק. ומה שסיים המג"א 'ועיין במנחות', היינו דהתם בהא דתנן מצות העומר לבוא מן הקרוב, איתא בגמרא דטעמא משום דאין מעבירין על המצות. ומבואר, דאף בחדא מצוה אמרינן דאין מעבירין עה"מ.

ובהמשך דבריו הוסיף הנהר שלום להתפלא על המג"א שפקפק מדנפשיה בדברי התוס', ומדוע לא הביא מש"כ בזה התוס' בעצמם במסכת מגילה להוכיח דלעולם שייך אין מעבירים.

ובספר ברכי יוסף הביא את דברי המהר"י מולכו הנ"ל דנקט שהראשונים נחלקו בזה, וכתב החיד"א דלפי"ז נראה שהעיקר כדברי התוס' בזבחים ומנחות ויומא שבאופן זה ליכא איסורא דאין מעבירים, ולא כדבריהם במגילה מכח ב' טעמים:

א. דידוע דהתוספות דיומא הם ממהר"ם מרוטנבורק, וכתבו הגהות מיימוני (פ"ח דחמץ אות ג') ואנו אין לנו אלא דברי מהר"ם דהוא בתרא ע"ש. ואף אנו נאמר דכיון דבתוס' יומא שחיברם מהר"ם איתיה לחילוק זה, הכי קי"ל, ולא כהתוס' דמגילה שדחאוהו, דהא מהר"ם הוא בתרא, וכבר ראה דברי הראשונים, ועכ"ז הסכים לחילוק זה.

יב. אכן יש מן הפוסקים שנקטו שהוא איסור תורה, ועיין בבה"ל בסימן כ"ה ס"א (בד"ה שלא) ובחיי משה (כללי המצות פרק ל"ז עמוד קנ"ד) שקיבץ דיעות הפוסקים בזה.

ב. דהרי כתב מהרש"ל בים של שלמה ביבמות (פ"ד סימן ל"ד) שהתוספות של מסכתות גדולות עיקר נגד תוספות דמגילה ושאר מסכתות קטנות, שיש קבלה שהתוס' דמסכתות גדולות חיברם רבינו אליעזר מטוך ע"ש. והכא חזינן דבתוס' זבחים (נ"א ע"א) ובתוספות מנחות (ס"ד ע"ב), כתבו חילוק זה כתוס' דיומא, ומאחר שכן נקטינן כתוספות דזבחים ומנחות ויומא, ולא משגחינן בתוספות מגילה.

אכן שוב כתב החיד"א לבאר כוונת התוס' באופן אחר, וכפי שהעתקתי לעיל (אות ה' סק"ב) בשמו ומכח זה הסיק דרק בדבר הדומה ממש לשפיכת שיריים ליכא משום אין מעבירים, אבל בשאר מצות אפילו כשיש לפניו לעשות רק פעולה אחת שייך אין מעבירים.

וכ"ה דעת החזו"א הנ"ל דבודאי גם בפעולה אחת שייך אין מעבירים, וכתב דע"כ דכונת התוס' דקביעות מקום שאני וכמשנ"ת לעיל, ומה שהביאו התוס' במגילה בשם יש מתרצים הוא בקיצור ולכן נתקשו בזה, אבל כנראה שכונת המתרצים הוא ג"כ כדברי התוס' בזבחים, וכיון בזה לדברי החיד"א הנ"ל עיי"ש.

ולפי משנ"ת לעיל שיש לנו שבעה ביאורים בכוונת התוס' ולכל הביאורים יוצא שגם התוס' מודים שאף בפעולה אחת יש משום אין מעבירים וכדמוכח מסוגיית הגמרא במנחות כלפי קצירת העומר, ושפיכת שיירים שאני מאיזה טעם שהוא, ולדעת הר"ח והרמב"ם גם בשפיכת שיירים גופיה שייך משום אין מעבירים א"כ פשיטא דהכי נקטינן.

בליל ראשון של חנוכה ויש כמה נרות מוכנים האם יש איסור להעביר עליהם

ח. והנה כבר כתבנו בסימן הקודם שלפי"ז יוצא כלפי נ"ח דכשיש כמה נרות מונחים לפניו אף שאין צריך להדליק כולם מ"מ שייך בו משום אין מעבירים על המצות, כיון שהמצוה הוא בהדלקת נרות אלו והם ראויים למצותם ואעפ"י שהוא רק פעולה אחת, והרי זה דומה ממש לקצירת העומר שצריך לקצור מן הקרוב כדי שלא להעביר על המצות.

יש לו ב' טליתות ורוצה ללבוש רק אחד

ט. וראה בדברי הברכי יוסף שם שהעלה עפי"ז להלכה במה שדן שם במי שיש לו ב' טליתות של מצוה אף שרוצה ללבוש רק אחת, מ"מ צריך ללבוש את מה שפוגע בו ראשון.

אכן בעובדא דמהר"י מולכו מיירי שטלית אחת מיוחדת לו רק לשבת, ולעולם אינו לובשו בימות השבוע, ולכן העלה שאין בזה כלל משום אין מעבירים עיי"ש טעמו

ונמוקו, והסכים לזה הברכי יוסף שם. [וע״ע כעי״ז במשנ״ב בסימן כ״ה (סק״ג), ודו״ק].

על איזה ככר בוצעים בליל שבת

י. עוד יש להזכיר בענין זה מה שדנו הפוסקים באו״ח סימן עד״ר (סעיף א׳) על איזה מהככרות יש לבצוע, ודעת הרמ״א שם כי על דרך הקבלה בליל שבת יש לבצוע תחילה על התחתונה, והב״ח שם תמה על זה דהרי קיי״ל אין מעבירים על המצוות, וראה בט״ז (סק״א) ובמג״א שם (סק״א) שהמציאו בזה תחבולות שלא יצטרך להעביר על המצוה, והובא דבריהם במשנ״ב שם (סק״ה)

ואולם בתוספת שבת שם (סק״ג) העיר על הב״ח, וז״ל: ושמעתי מפי החכם מוהר״ר משה גינצבורג מפראג שאמר שאין זה תימה לפי מ״ש התוס׳ ביומא (ל״ג ע״א) דכל היכי דליכא אלא חדא מצוה רשאי לעבור על מצוה זו לעשות מצוה אחרת, במקום שיש טעם להקדים האחרת, ולא אמרו אין מעבירים אלא היכי שצריך לעשות שתיהם אז אין מעבירים על מצוה ראשונה דאתיא לידיה, וא״כ ה״ה הכא כיון דיש טעם להקדים התחתונה עפ״י הקבלה אין זה סותר דין התלמוד כלל, והמג״א סימן קמ״ז סקי״א הביא דברי תוס׳ אלו, אך שלא העתיק אותם יפה ע״ש (עכ״ל). וכ״ה בערוך השלחן (שם ס״ו).

ולפי משנ״ת יוצא שדברי הב״ח וסייעתם נכונים, דהרי לדינא נקטינן שגם בפעולה אחת שייך הכלל של אין מעבירים וכנ״ל.

ושו״מ בספר מנורה הטהורה שם (קה״מ סק״ב) העיר על התו״ש דהן אמת שזהו שיטת התוס׳ ביומא אבל הרי תוס׳ במגילה (ו׳ ע״ב) דחו חילוק זה, וא״כ צדקו דברי הב״ח עיי״ש.

אכן בביאורים שנדפסו על התו״ש שכתב ליישב דברי התו״ש עפ״י דברי המגן גבורים הנ״ל (אות ה׳ סק״ד) דכל היכא דהוי שינוי בעיקר המצוה אין שייך הכלל של אין מעבירין, וה״נ כאן כיון שעפ״י קבלה יש ענין לבצוע על התחתונה ממילא הוי שינוי בגוף המצוה וכלפי זה לא חיישינן לכלל של אין מעבירים, כיון שאדרבה זהו מצותו לבצוע על התחתונה, ולענ״ד יש לדון בדבריו, והבוחר יבחר.

ועכ״פ להלכה הרי יש לנו עוד הרבה דרכים בהבנת שיטת התוס׳, וא״כ שפיר הכריעו הט״ז והמג״א שיש למצוא תחבולה שלא יהא בזה חשש של מעביר על המצוה.[יג]

וראיתי בספר שש״כ (פנ״ה הערה פ״ה) שכתב בשם הגרש״ז אויערבאך

יג. סדר הקערה בליל פסח

זצ"ל על טענת הערוך השלחן הנ"ל בזה"ל: אפשר דדוקא אם לחם אחד לבן ואחד שחור והוא רוצה רק באחד מהם דשפיר אמרינן דלא חשיב כמעביר, משא"כ כששניהם שוים והוא רוצה בתחתון רק מפני שהוא תחתון – ודבריו תואמים בזה להכרעת הרבכי יוסף הנ"ל דכל שאין עדיפות בחפץ אחד מהשני יש בזה משום אין מעבירים וכנ"ל.

עוד כתב שם הגרשז"א: וגם יש לדעת שרבים נוהגים כהאר"י והגר"א לבצוע על שני הלחמים – וכוונתו דבכה"ג כשלבסוף יבצע שניהם לכבוד סעודת שבת, ודאי איכא משום אין מעבירים ואסור לאחר את בציעת הפת שפוגע בו תחילה.

אין מעבירים על המצות כלפי הוצאה וקריאה בספר תורה והמסתעף

א. אגב דאיירינן בסימנים הקודמים בכללי דיני אין מעבירים על המצות, ראיתי לנכון לצרף עוד בירור הלכה בענין זה, כלפי איסור זה של אין מעבירים בהוצאת ספרי התורה מהארון הקודש, וכן ביום שקוראים בשני ספרים וטעו ופתחו את הס"ת שצריך לקרות בו בשניה. – ונידון זה שייך גם כלפי ר"ח טבת שקורים בו בשני ספר אחד לר"ח ואחד לחנוכה וכמו שיתבאר.

וכן יש לבאר גם מה הדין בכל ספרי הלימוד שלנו האם שייך בהם איסור זה של אין מעבירים.

טעו בר"ח טבת ופתחו תחילה הס"ת של חנוכה

ב. כתב הבה"ל בסימן תרפ"ד (בד"ה ואם טעה) כלפי מה שנחלקו שם הפוסקים בר"ח טבת שקורים תחילה בשל ר"ח ואח"כ בשל חנוכה, מה הדין אם התחיל לקרוא בשל חנוכה, וז"ל: התחלה נקרא משהתחיל לברך הברכה דהיינו שאמר ברוך אתה ד', אבל אם לא התחיל לברך אף שנזדמן בידם אותה שהוא מתוקן לחנוכה אין לו לחוש לזה לכו"ע, ויגללוה ויקראו בס"ת אחרת שהוציאוה לשם ר"ח, ואין כאן פגם לס"ת זו כיון שיקראו בה אח"כ [אחרונים].

והנה כלפי ליל פסח כתב הרמ"א בסימן תע"ג (סעיף ד') שיסדר הקערה לפניו בענין שאינו צריך לעבור על המצוה, דהיינו הכרפס יהא למעלה מן הכל והחומץ סמוך לו יותר מן המצה, והמצות מן המרור והחרוסת, והם יהיו יותר קרובים אליו מן הבשר והביצה, ועיי"ש בחק יעקב (סקט"ז) ובפמ"ג (א"א סק"ו) ובמשנ"ב (סקכ"ו) מש"כ בזה - אכן התם שאני שיש כמה מצות לפניו ובא לקיים כולם ובכה"ג לכו"ע שייך משום אין מעבירין, וק"ל.

ומקורו מדברי הלבוש והא״ר בסימן ק״מ (סק״ד), ועיין גם בפמ״ג שם (משב״ז סק״ד).

באר היטב (סק״ט), שערי אפרים שער ח׳ סוף אות ה׳, שיורי כנה״ג סימן רפ״ב הגהב״י סק״ח

דאם הוציאו ב׳ ס״ת ומצאו טעות בספר הראשון אין לוקחים את הספר השני להמשיך בו הקריאה הראשונה אף שהוא נמצא שם אצל הבימה, רק משאירים אותו לקריאה השניה, ומוציאים ס״ת אחר לקריאה ראשונה, ואין בזה משום פגם שהרי אח״כ יקראו בו.

עוד מצינו להפוסקים שדנו בכעין זה ביום שקורים בס״ת אחד מה הדין אם הוציאו ס״ת שאינו גלולה למקום הקריאה האם יש להחזירה ולהוציא אחרת משום טרחא דצבורא או לא – ועיין בענין זה בסידור היעב״ץ (ריש הלכות קריה״ת) ובמטה יהודה (סימן רפ״ב) ובספר החיים להגר״ח פלאג׳י זצ״ל (סימן קמ״ד) ובאשל אברהם להגאון מבוטשטאש (שם), ועיין גם בפסק״ת שם (אות א׳) תמצית דיעות הפוסקים בענין זה.

והמורם מדבריהם דכל הצד להחמיר בזה שלא להוציא ס״ת אחר הוא רק מפני פגמו של הס״ת כאשר יראה המעיין בדבריהם.

ולכאורה גם בלא״ה יש חשש מכח האיסור של אין מעבירין על המצות, שאין לך העברה גדולה מזו להחזיר הס״ת למקומו, וביותר תיקשי כן על הבה״ל הנ״ל בשם האחרונים כלפי שני ס״ת דכיון שאין שייך פגם יש להחליף הספרים, והרי בכה״ג בשתי מצות לכו״ע יש איסור של אין מעבירין שלא לעזוב את מה שפגע בו תחילה, ומשא״כ ביום שקוראים רק בס״ת אחד הרי זה תלוי במחלוקת הנ״ל אם כשבא לעשות רק פעולה אחת שייך האיסור של אין מעבירין.

ומחמת חומר הקושיא נלענ״ד לומר דס״ל לכל אלו האחרונים דכיון שס״ת זה אינו גלול למקום הנכון נמצא שאינו ראוי לקיים בו את המצות הקריאה, דמשום טרחא דצבורא יש לקרות באופן שא״צ לגלול בציבור, וכיון שאינו ראוי למצותו ודאי לא שייך בו האיסור של אין מעבירים דזה שייך רק באופן שפגע בחפץ הכשר וראוי למצותו, ודו״ק.

ואף שהוא דבר חידוש לומר דכיון שאינו גלול למקומו הוי כאינו מזומן למצתו, מ״מ כבר מצינו כעין סברא זו בדברי המג״א בסימן כ״ה (סק״א), על מש״כ השו״ע שהמניחין כיס התפלין והטלית לתוך כיס אחת, צריכין ליזהר שלא יניחו כיס התפילין למעלה, כדי שלא יפגע בהם תחלה, ויצטרך להניחם, קודם הטלית כדי שלא יעבור על המצוה, וז״ל: צריך לי עיון דנ״ל דאין קפידא בזה כיון דהתפילין עדיין בתוך כיסן, ובבה״ל שם (בד״ה

שלא) הוסיף בזה ביאור דטעם המ"א הוא כיון שהתפילין עדיין מונחין בתוך כיסן אין המצוה של הקשירה מזומנת לפניו דהלא צריך לזה מתחלה ליטלן מן הכיס. – ועיקר יסוד זה דכל היכא שאין החפץ מתוקן למצותו אין בו משום אין מעבירין מבואר בעוד אחרונים, עיין בשד"ח (מערכת א' אות ק"ג) ובשו"ת דברי מלכיאל (ח"א סימן ט'), וא"כ י"ל דה"נ בנידון דידן.[יד] ועיין להלן אות ג' אות יישוב בזה.

אכן שוב ראיתי בדברי החזו"א בזבחים (ט"ו סק"ג) שהביא דברי הרמ"א בסימן תרפ"ד (סעיף ג') שאם טעה והתחיל לקרות בשל חנוכה פוסק וקורא בשל חנוכה, וכמה אחרונים חלקו עליו ודעתם דאין מעבירים על המצות עדיף מתדיר, וממילא יגמור בשל חנוכה ואח"כ יקרא בשל ר"ח, וכתב דלדיעה זו לאו דוקא אם התחיל לקרות בשל חנוכה רק אפילו אם רק פגע בספר בשל חנוכה אינו גולל לשל ר"ח משום אין מעבירים [אך החזו"א בעצמו הוכיח דתדיר עדיף מאין מעבירים יעו"ש], והרי לן שהוא נקט בפשיטות דכל שפגע בס"ת והוא עתיד לקרות קריאה זו שוב יש בו משום אין מעבירים.

ושו"ר בספר חיי משה (כללי המצות פרק ל"ז עמוד קנ"ח) שהביא דברי האחרונים הנ"ל כלפי אם הוציאו ב' ס"ת ומצאו טעות בראשונה, וכתב לבאר באו"א קצת דכיון שס"ת זה מיועד למצוה אחרת אין בו משום אין מעבירים, ודו"ק.

ושוב הביא דבשו"ת חלק לוי (סימן נ"ה) ביאר שלכן אין בזה משום אין מעבירין כיון שהס"ת מכוסה במעיל וצריך לפתחו ולגללו הוי כמחוסר תיקון ודמי למג"א הנ"ל כלפי תפילין, ולענ"ד הכא קיל טפי כיון שיש לו ס"ת אחר הגלול למקומו וספר זה טעון גלילה לשם, ודו"ק.

עוד הביא שם דבשו"ת זכור לאברהם (אביגדור, או"ח ס"י) חלק באמת על האחרונים הנ"ל ודעתו דבאופן זה יש לקרוא את הקריאה השניה בס"ת הראשונה, ובשו"ת מעשה אברהם (או"ח סימן ל"ב) השיג עליו, ולא נפניתי כעת לעיין בדבריהם.

הכין לעצמו נרות של שעוה לנ"ח ושוב נזדמנו לו שמן

ג. והנה ידוע מה שנחלקו שנים מגדולי האחרונים, ה"ה בשו"ת שבות יעקב (ח"א סימן ל"ז, ח"ב ל') והחכם צבי (סימן מ"ה) במי שהכין לעצמו נרות שעוה להדליקם לנר חנוכה ושוב נזדמן לו שמן זית איזה מהן ידליק, דלדעת

יד. והנה בדרך זה יתיישב גם קושיית הרש"ש ביומא (ע' ע"א) מדוע לא אמרו שם בגמרא שאין הכה"ג קורא פרשת אך בעשור בס"ת שני משום אין מעבירים, ולפמשנ"ת הרי אין בזה משום אין מעבירים כיון שס"ת זה אינו גלול למקום זה, וק"ל.

החכ״צ ידליק בשמן זית, ולדעת השבו״י ידליק נרות השעוה שכבר הכינם למצוה – וכל אחד מהם הביא ראיות לכאן ולכאן. והרבה מהאחרונים הבאים אחריהם פסקו בשאלה זו והביאו בזה סברות וראיות לכאן ולכאן.

ולכאורה אינו מובן כלל הרי הלכה פסוקה היא שאין מעבירים על המצות וא״כ האיך ס״ד שיהא מותר לו לסלק עצמו מן השעוה ולהדליק בשמן זית, ואף, השבו״י שסובר כן באמת, מ״מ לא הזכיר טענה פשוטה זו של אין מעבירים על המצות.

וע״כ צ״ל דמיפשט פשיטא להו דכל שהוא עושה כן כדי להדר יותר במצוה ולקיים מצוה מן המובחר לא שייך כלל חשש של אין מעבירין על המצות, [ועיין גם לעיל בסימן כ״א אות ט׳], ולכן הבא ליקח נרות להדליק בהם ודאי יעבור על נרות השעוה ויקח השמן זית, וכל הנידון בדבריהם הוא רק מפני שכבר בחר לעצמו נרות שעוה והכינם וייעדם לכך, וק״ל.

ושו״ר שכן מבואר בשו״ת האלף לך שלמה (סימן שע״ז) שכתב בתו״ד בזה״ל: הנה אם כוונת פלפול הגאונים הנ״ל אם רשאי להיות נמשך מן הנרות של שעוה לשמן זית דהוי מצוה מן המובחר או יהיה אסור מכח דאין מעבירין על המצות. הנה זה א״צ לפנים כי מפורש בש״ס מגילה וב״ב דלא לסתור בי כנישתא עד דבני ב״כ אחריני, ומפורש הטעם משום פשיעותא או צלויי משמע הא לא״ה היה מותר לסתור בית הכנסת ישינה לבנות חדשה, א״כ מוכח דמותר לבטל מצוה הישינה בשביל לעשות מצוה מן המובחר לבנות חדשה, ואם אין כוונתם לחקור אם מותר למשוך ידו לשמן זית כי פשיטא הוא דמותר רק כוונתם לחקור אם מחויב להיות מושך ידו או לא . [וע״ע מש״כ בענין זה בהגהותיו חכמת שלמה בריש סימן תרע״ג].

בהוציאו ס״ת שאינו מהודר אם מחליפים אותו

ג. והלום ראיתי בשו״ת אגרות משה (ח״ב סימן ל״ז) שעמד בשאלה הנ״ל בהוציאו ס״ת שאינה מגוללת למקומה האם להחזירה או לא, ודעת השואל שם היתה שזה תלוי במחלוקת השבות יעקב והחכם צבי הנ״ל כלפי הכין נרות שעוה ושוב נזדמנו לו שמן זית, דלדעת החכ״צ שידליק בשמן זית ה״נ יחזיר ס״ת זו ויוציאו האחרת.

והאגר״מ דחה דבריו בזה״ל: הנה לע״ד לא דמי לשם, אף אם נימא כסברת כתר״ה דבס״ת הם כבשמנים לנר חנוכה, דגם התם רק משום דשמן זית מצוה מן המובחר מתיר החכ״צ כמפורש בדבריו אבל כשאין השני מובחר למצוה גם החכ״צ מודה כגון משמן זית לשמן זית אחר שצריך לברך בשמן הראשון, והכא אין שום מעלה להמצוה בקריאה דס״ת אחר הרי גם

להחכ"צ יש לאסור. ואף שאיכא צורך יותר בס"ת האחרת מצד כבוד וטרחא דצבורא אין זה חשיבות ומעלה בהמצוה אלא ענין אחר, וא"כ אולי מה שהוא כמבזה הראשונה עדיף מטרחא דצבורא. ול"ד למה שצריך לעשות המצוה במובחר, שהאמת כן דהשניה עדיפא מהראשונה למצוה, ויהיה ראיה רק באיכא שני ספרי תורות אחת כשרה ע"פ הדחק ואחת מהודרת והוציא את הכשרה רק ע"פ הדחק שיהיה רשאי להחכ"צ להניח זו וליקח המהודרת, אבל היכא דתרוייהו שוות להמצוה ומה שרוצין בשניה הוא משום ענין אחר דכבוד וטרחא דצבורא אולי אסור גם להחכ"צ (עכ"ל).

ואף שהאגר"מ לא הזכיר בדבריו מהו שורש הנידון בזה, אבל בודאי כוונתו בזה לכלל הידוע של אין מעבירים על המצות ונקט בפשיטות דכל שעושה כן כדי להדר בגוף המצוה ליכא איסור זה עכ"פ לדעת החכ"צ, וק"ל.

והנה האגר"מ שם בהמשך דבריו הוסיף וכתב: וגם יש לומר לאידך גיסא דאף להשבות יעקב דמשום מצוה מן המובחר אין לבזות הראשונה אפשר דכבוד וטרחא דצבורא עדיף ממעלת קיום מצוה מן המובחר, שהרי מצינו שהתירו לכ"ג ביוה"כ לקרוא פרשה דובעשור בע"פ מפני כבוד הצבור שלא יצטרך לגלול בצבור, ויש שסוברין שהוא איסור ורק שמפני כבוד צבור החשיבו כלא אפשר שהתירו, ובתו"י יומא דף ע' סובר רבי דהוא רק מצוה מן המובחר ולכן משום כבוד צבור אינו גולל משום דכבוד צבור עדיף ממעלת מצוה מן המובחר. וא"כ אף שלמצוה מן המובחר סובר השבות יעקב דאסור להניח הראשונה מ"מ משום כבוד וטרחא דצבורא דעדיף ממצוה מן המובחר אפשר גם להשבות יעקב צריך להניח הראשונה וליקח השניה. ונמצא שדין זה אין ללמד מהתם לא לכאן ולא לכאן, אף אם הנידון בס"ת יהיה מאותו הנידון דשעוה ושמן זית לנר חנוכה כסברת כתר"ה (עכ"ל).

ולפי"ד אין אנו צריכים למש"כ לעיל דכיון שאינו גלול אין זה נחשב כחפץ של מצוה, די"ל דלעולם הוי בכל אין מעבירים על המצות אלא דס"ל לדיעה זו דטרחא דצבורא וכבוד הצבור דוחה איסור זה של אין מעבירים, ודו"ק.

ד. ובחפשי בספרים מצאתי בשו"ת שבט הקהתי (ח"א סימן פ"א) שכתב לדון בס"ת המונחים בארון ולפנים מונח ס"ת יותר מהודר האם מותר להעביר ס"ת הראשונה שאינו כ"כ מהודר כדי לקרות בס"ת היותר מהודר.

והביא שם בשם ספר חידושי מהר״ז בינגא תלמיד המהרי״ל (הלכות עומר דף רמ״ג רג״ה ג׳) שכתב בזה״ל: מכאן יש להביא ראיה כשהס״ת מונחים בארון שאל יעבור הראשונים ויקח אותה שעומדת אחר הס״ת, משום דאין מעבירין על המצות, ומשמע אפילו כשהס״ת העומדת רחוקה הוא יותר יפה מן הקרובה, אפ״ה יקח הקרובה אליו, וכמו דתנן במנחות (ס״ד ע״ב) מצוה להביא העומר מן הקרוב לירושלים ולא מחלק בין שהיו יפים מן הרחוקים או שאינם יפים (עכ״ל).

ועפי״ז הכריע שם ס״ת השבט הקהתי דלעולם יש חיוב ליקח את הס״ת שפוגע בו ראשון אפילו אם הוא אינו מהודר, ובלבד שהוא עכ״פ כשר לכתחילה מעיקר הדין (עכ״ד).

ולענ״ד אין זה ברור, דהרי לפמשנ״ת משמע דכל שיש קפידא להעביר על המצוה כדי לקיימה יותר בהידור לכו״ע רשאי להעביר כ״ז שלא התחיל עדיין במצוה [וכשהתחיל או שהיה עכ״פ מזומן תליא במחלוקת החכ״צ והשבנ״י וכנ״ל], ואולי גם המהר״ז בינגא מיירי רק ביופי בעלמא ולא בהידור ממש, וצ״ע.

עוד ראיתי להעיר במש״כ שם השבט הקהתי דגם לדעת החכ״צ הנ״ל בנ״ח שיש להחליף ולהדליק בשמן זית, מ״מ הכא בס״ת מודה משום פגמו של הס״ת שלא יאמרו שהוא פגום, והנה עיקר סברתו כבר הקדימו האגר״מ וכנ״ל.

אכן לענ״ד לא מצינו חשש פגם רק במעבירו ממש מידו, משא״כ הכא שעדיין כולם מונחים אלא שפונה ליקח את היותר פנימי מאן לימא לן שגם בזה כבר שייך חשש פגם, ועיין.

האם ברוצה ללמוד מתוך ספר שייך האיסור של אין מעבירין

ה. והנה המהרש״ם בספרו דעת תורה בסימן תרע״ו (סעיף ד׳) כתב לפקפק על שיטת הט״ז שסובר כלפי נרות חנוכה שאם יתחיל להדליק מצד ימין יש בזה משום אין מעבירים וז״ל: לענ״ד י״ל דבאותה מצוה לא שייך דין אין מעבירין, תדע דאל״כ יחוייב תמיד ללמוד בספר ראשון הבא לידו, או לקרות בס״ת א׳ הבא לידו אלא ודאי כמ״ש, אבל במנחות ס״ד ע״ב אין מביאין העומר אלא מן הקרוב משום דאין מעבירין על המצות מוכח להיפך, ועיין בברכי יוסף סימן כ״ה סק״ג בזה (עכ״ל).

וכבר כתבנו להעיר על עיקר דבריו בסימן כ״א (אות י׳) דבאמת כל הנידון בראשונים הנ״ל הוא כלפי העושה ׳פעולה אחת׳ האם שייך איסור מעבירים או לא, אבל לעולם לא דנו

כלפי מצוה אחת או ב׳ מצות, והנה כאן בדברי הט״ז הרי מיירי במדליק כמה נרות ובכה״ג ודאי שייך אין מעבירים שהרי צריך לעשות כמה פעולות דכל נר הוא פעולה בפנ״ע ובזה נאמר הכלל של אין מעבירים.

אלא שהמהרש״ם העלה בזה סברא חדשה דסו״ס דכיון שהכל מצוה אחת לא שייך בו אין מעבירים, והיינו דהאיסור של אין מעבירים הוא כשהאדם הניח ועזב לגמרי מצוה זו, וכגון שפגע בתפילין ומניחם ופונה להתעטף בציצית, משא״כ הכא שאינו מנתק עצמו מנ״ח לית לן בה אף שמעביר במצוה זו עצמה מפעולה אחת לשניה.

אבל באמת סברא זו נסתרת מכח סוגיא מפורשת בש״ס במסכת יומא (נ״ח ע״ב) לגבי נתינת דם על מזבח הפנימי דמפורש שם דמכח הכלל של אין מעבירים חייב ליתן הדם בקרן הראשון שפוגע, והרי שם כל מתנות הדם מצוה אחת ואפ״ה אסור להעביר, וא״כ מוכח שאין חילוק בין מצוה אחת לשתי מצות עיי״ש.

ו. וכעת נבוא לדון בהמשך דברי המהרש״ם שטען דא״כ יתחייב ללמוד ולקרות בספר הראשון, דלכאורה לא שייך טענה זו רק כשיכול ללמוד בספר ההוא את מה שרוצה ללמוד כעת וכגון שעוסק במסכת מנחות ונקלע לפניו גמרא זו, ויש לדון אם מותר לו להניחו וליקח גמרא אחרת מנחות [דבודאי לא שייך לומר שיתחייב ללמוד את הענין הנמצא בספר הראשון שפוגש], ולא ידענא מנין פשיטא לו שאין בזה באמת איסור של אין מעבירים.

וכבר הזכרתי לעיל בסימן כ״ב (אות י׳) מדברי הפוסקים שהקפידו בזה אפילו כלפי בציעת הפת בליל שבת וכ״ש בספר.

ז. ואכתי יש לעיין ברוצה ללמוד כעת כמה לימודים וכגון שיש לו שיעור במשניות ושיעור בגמרא ושיעור בהלכה, ומונחים לפניו כל שלשת הספרים שבדעתו ללמוד בהם, האם יתחייב ללמוד בספר שפוגע בו ראשון מכח הכלל של אין מעבירים על המצוה, ולא שמענו מעולם להקפיד בזה – ואולי הספר שלומדים בו אינו נחשב כ״כ לחפץ של מצוה אף שהוא מסייע לקיים מצות ת״ת וממילא לא שייך כלפי דידיה האיסור של אין מעבירים.

ועיין מש״כ לעיל בסימן כ״א (אות י״ד) כלפי מצוה שאינו מחוייב בה האם יש בה הכלל של אין מעבירים ואם ננקוט בזה לקולא י״ל דה״נ הרי אינו מחוייב ללמוד דוקא ענינים אלו, ודו״ק, אבל לפמשנ״ת גם בכה״ג שייך לכאורה האיסור של אין מעבירין.

פרטי דיני הדלקת נר מנר בנרות חנוכה

טעמם של המתירים להדליק מנר לנר

א. בסימן תרע״ד (ס״א) כתב השו״ע מדליקין נר חנוכה מנר חנוכה, וכתב ע״ז הרמ״א ונהגו להחמיר בנרות חנוכה שלא להדליק אפילו מנר לנר דעיקר מצותו אינו אלא נר אחד והשאר אינו למצוה כ״כ, ולכן אין להדליק זה מזה (עכ״ל).

וכבר כתבנו לעיל בסימן כ״ה (אות א׳) לבאר סברת המחלוקת בזה כי לדעת הרמ״א רק הנר הראשון הוא עיקר המצוה ולכן ס״ל דאין להדליק שאר נרות מנר זה, וכמבואר להדיא בדבריו.

אכן בדעת המחבר שפסק דמדליקים מנר לנר והיינו אפילו נר הידור מהנר הראשון וכמבואר שם במשנ״ב (סק״א), ע״כ צ״ל דס״ל דאצל המהדרים כל הנרות שמדליקים הם עיקר המצוה, וכן ביאר בספר גליא מסכת, וכנ״ל בסימן כ״ו (אות ד׳) .

אכן יש לציין דמדברי כמה אחרונים משמע שהבינו בדעת השו״ע דגם הוא מודה שרק הנר הראשון הוא המצוה והשאר הם הידור מצוה, ואפ״ה ס״ל דמדליקים מנר לנר דהנה הפמ״ג בסימן ט״ו (א״א סק״ב) נסתפק בהא דקיי״ל שם שמתירים ציצית מבגד לבגד, האם מותר להעביר ציצית מבגד המחוייב מן התורה לבגד המחוייב רק מדרבנן.

ובארצות החיים שם (סק״ה) העלה בזה לקולא שאין בזה ביזוי מצוה, וכתב על זה וז״ל: וזכר לדבר מדליקין מנר לנר אע״ג דמצות נר חנוכה נר איש וביתו ומוסיף והולך הוא רק למהדרין מן המהדרין אעפ״כ ליכא ביזוי מצוה במדליק מנר הראשון שהוא חובה לנר הב׳ שהוא הידור מצוה ואף שיש לדחות (עכ״ל).

והנה באמת עיקר דברי הארה״ח צ״ע דהרי הרמ״א שם בהלכות חנוכה באמת החמיר מה״ט שלא להדליק מנר לנר יעו״ש, ואולי כוונת הארה״ח שם בדרך ממנ״פ דלרמ״א בהלכות ציצית (סימן ט׳ ס״א) הרי כל הבגדים חייבים מדאורייתא וא״כ בלא״ה מותר, אבל זה אינו מסתבר כ״כ כיון ששני מחלוקות אלו אינם תלויים זה בזה, ואפשר דמ״מ ס״ל להקל כיון שיש בזה ספק ספיקא שמא הלכה שכולם דאורייתא ושמא הלכה דמדליקים מנר לנר. אי נמי ס״ל דגם להרמ״א מותר מדינא אלא שנהגו להחמיר ומנהג זה הוא רק בנרות חנוכה ולא בציצית, והבחור יבחר.

והנה הארצות החיים שם להלן (סק״ז) כתב שאין להתיר ציציות מבגד של גדול וליתנם בטלית של קטן, והובא במשנ״ב שם (סק״א), והוסיף לבאר דכיון דקטן חייב בציצית רק מדרבנן, הוי בזיון לטלית הראשון, וצ״ע דמ״ש ממתיר ציצית מבגד המחוייב מה״ת

לבגד המחוייב מדרבנן, ולכאורה שני פסקים אלו סותרים זה את זה, אכן לפי מש"כ כי הארה"ח לא היקל רק בצירוף שני הסברות יחד, א"ש דהכא בטלית של קטן דלכו"ע חיובו רק מדרבנן החמיר דחשיב ביזוי מצוה וכפסק הרמ"א שם בהלכות חנוכה, ודו"ק. – ושו"ר בספר שיח הלכה (שם) שכבר הקדימני בעיקר הערה זו ועיי"ש מש"כ בזה.

ואפשר כי בעל הארה"ח ס"ל דקטן שאני שאינו מחוייב אף מדרבנן, וכל החיוב הוא רק על אביו, (עיין תורת הקטן פרק ט'), וממילא הוי בזיון כיון שבבגד זה אין שום חיוב כלל, ומשא"כ בטלית המחוייב מדרבנן, אך בלשון המשנ"ב אין זה מתיישב. וראה עוד מש"כ בזה בספרי חינוך הבנים כהלכתו הלכות ציצית פרק ג' (סעיף ט').

האם נרות שבת שוים בזה לנרות חנוכה

ב. והנה המשנ"ב בסימן רס"ג (סק"ד) כתב: מותר להדליק מנר לנר בין אם מדליק שנים או יותר ואין בזה משום בזוי מצוה דכולן של מצוה הם, אבל אסור להדליק קיסם או נר של חול מנר של שבת משום בזוי מצוה, ונהגו להחמיר בזה אפילו אם כונתו כדי להדליק בו נר אחר של שבת ועיין בבה"ל.

ובבה"ל שם (בד"ה שתי פתילות) כתב וז"ל: אולם בעיקרא דדינא יש לעיין היאך מותר מדינא להדליק מנר לנר בנר של שבת, בשלמא בנר חנוכה אף דעיקר מצוה הוא נר אחד והשאר הוא רק למהדרין מ"מ כיון דההידור הזה הוא נזכר בגמרא תו הוי נר של מצוה ומותר מדינא רק דנהגו להחמיר מחמת זה כדאיתא שם בהג"ה, אבל בשבת לא נזכר כלל בגמרא שתי נרות כי אם דעצם ההדלקה הוא חובה, ואנו עושין בעצמינו לרמז בעלמא, ובפרט אם מדליק יותר משתים מנ"ל דמותר להדליק מנר לנר אפשר דזה הוי כמו אם רוצה להדליק נר של חול בחנוכה [היינו יותר מחשבון הקצוב] דבודאי אסור מדינא, ובספר התרומה שכתב דמותר אפשר דמירי כששני בע"ב דרין בבית אחד דלכל אחד יש מצות הדלקה. אך מסתימת לשונו לא משמע כן.

ואולי משום דלכל מה דמיתוסף אור יש בו יותר שלום בית ושמחה יתירה הכל הוא בכלל עונג שבת ומקרי נר של מצוה, וכעין שכתב המ"א לקמן בס"ק ט"ו, ועדיף זה מנר חנוכה דמחמירין בו משום דהשאר אינם רק להידור (עכ"ל).

והרי לנו שאף הוא הבין דטעם ההיתר בנ"ח הוא משום דסו"ס יש בזה הידור, ועפי"ז דן אם הנר הנוסף של שבת עדיף או גרע מנר הידור של חנוכה.

אך לפי מש"כ לבאר בדעת השו"ע דס"ל דכל הנרות הם עיקר המצוה,

מסתברא דהכי נמי בנרות שבת כיון שחז"ל לא קבעו את מספר הנרות, רק תקנו מצוה כללית שיהא הבית מואר א"כ כל הנרות הם בכלל המצוה.

האם במוסיף להדליק יותר נרות בשבת הוי הכלל בכלל המצוה

ג. ויש להביא ראיה גדולה לזה כי גם כלפי נרות שבת כל מה שמדלקים הוא בכלל המצוה, דהנה מבואר ברמ"א בסימן רס"ג (ס"א), דאשה ששכחה פעם אחת להדליק נר שבת, מדלקת כל ימיה ג' נרות, וכתב שם הפרמ"ג (א"א סק"ג) וז"ל: וכן אם מדלקת הרבה, ושכחה פעם א', וחיסרה א', תדליק יותר שתהא זהירה (עכ"ד).

וכבר העיר בזה בשו"ת שיח יצחק (סימן קל"ה) וז"ל: ולענ"ד סברת הפרמ"ג, דהנה בשו"ת כתב סופר או"ח סימן קל"ג, הוכיח ופסק לדינא שנרות ההידור דחנוכה יש להם כל דין נרות החיוב, שאסור גם להשתמש לאורם, דין הידור מצוה כמצוה עצמה, עכ"ד. ומצאתי שכבר קדמו בזה בעל גן המלך (אות מ"ב) בסו"ס גינת ורדים (ח"א), ופשיטא ליה כן, והוכיח דין זה ממשנה ערוכה פ"ג דביכורים [מ"י], תוספות הביכורים מין במינו וכו', הרי דין ההידור דביכורים כביכורים עצמם, עש"ב. ואם בנר חנוכה נאמר זאת שמידה אחת לכל הנרות, מכ"ש שיאמר בנרות שבת. והרי המנהגים [מנהגי השבת], ס"ל באמת שהמדליק נרות הרבה יברך להדליק "נרות" שבת, כמובא בא"ר סימן זה בלבוש ס"ק י' (עכ"ל).

אם מותר להדליק את הנר השלישי משני

ד. ואגב יש להסתפק לדעת הרמ"א הנ"ל האם האיסור הוא דוקא להדליק שאר הנרות מהנר הראשון, שאז שייך הטענה שהנר הראשון הוא עיקר המצוה, אבל אם רוצה להדליק את הנר השלישי מהנר השני וכיוב"ז נראה לכאורה דמותר גם לדעת הרמ"א דהרי שניהם נרות הידור, וזה דומה למש"כ שם המשנ"ב (שם סק"ה) דבשאר נרות של מצוה מדליקים מזה לזה.

ואף דהתוס' כתבו (כ"ג ע"א בד"ה ש"מ) וז"ל: שמע מינה הדלקה עושה מצוה - וא"כ מותר להדליק מנר לנר ומכל מקום כיון שנהגו העולם להחמיר אין לשנות המנהג (עכ"ל). נראה דהיינו דווקא מפני סברת הרמ"א וכדמשמע בדרכי משה (סק"א) ובביאור הגר"א יעו"ש, ודוחק לומר דבנ"ח נהגו שלא להדליק כלל זה מזה כדי שלא יבוא להדליק נר שהוא הידור מהנר הראשון, ודו"ק.

וראה לעיל בסימן כ"ד (אות י"ג) מה שהבאתי בשם העמק תשובה (ח"ו ר"ס) דפשיטא ליה דמותר להדליק נר הידור מנר הידור, וחידש דאין גם חילוק בין הידור של נר לכל אחד

להידור של מוסיף והולך ורשאים להדליק זה מזה, יעו"ש.

וגדולה מזו כתב שם בהמשך דבריו וז"ל: ובדבר מה דפשיטא ליה דאין להדליק נר שכבה אפילו מנר דמהדרין מן המהדרין הואיל ובנר שכבה אין כבר שום מצוה, לדידי לא פשיטא ליה כ"כ דאפשר דביזוי או אכחושי מצוה שייך בעיקר המצוה ולא במה שמוסיף עליו מכח הידור ואין בו עיקר מצוה (עכ"ל).

ולפי סברתו יתכן כי אפילו נרות של חול יהא מותר להדליק מנרות של הידור כי רק על נרות של מצוה ממש חל איסור הכחשה או ביזוי [ופשוט דלדעת השו"ע לא שייך כלל להקל בזה לפמשנ"ת דלשיטתו הכל כעיקר המצוה], - ואולם לענ"ד זה לא יתכן דהרי הסכימו כל הפוסקים שאסור להשתמש לאור הנרות הנוספים, וא"כ מסתמא יש בו כל דיני נר של מצוה, וכן מוכח מדברי המשנ"ב בסימן תרע"ד (סק"ב וסק"ז) בשם המג"א בשם הד"מ בשם רבינו שמחה דכיון דפסקינן כבתה אינה זקוק לה, לכן אם כבה אחד מן הנרות אין להדליקה מן האחרות, וזהו אפילו לפי פסק המחבר דמדליקין מנר לנר מ"מ אם כבה אין מדליקו מנר אחר. [וראה בשו"ת ברכת ראובן שלמה (ח"ב סימן נ"ט) דה"ה אם נכבה נר הראשון ג"כ אסור להדליקו מנר השני, דהרי הפוסקים לא חילקו בזה, וזהו דלא כמו שראיתי מי שכותב דאם נכבה נר הראשון תוך חצי שעה מותר להדליקו מנר ההידור, דפשוט הוא דאסור (עכ"ד)], וע"ע לעיל בסימן כ"ד (אות י"ב).

אך עכ"פ בנידו"ד שפיר י"ל שמותר להדליק נר השלישי מנר השני וכדומה בשאר נרות.

ה. ואולם הגאון רבי ברוך ראובן שלזינגר שליט"א (מח"ס ברכת ראובן שלמה ח"י חלקים) העיר לי בזה"ל: הנה אם נדייק לשון הרמ"א נראה דאין שום נ"מ איזה נר מדליק מנר אחר, כי שום נר אסור להדליק זה מזה, דהנה הרמ"א לאחר שכתב דנהגו להחמיר שלא להדליק מנר לנר דעיקר מצותו נר אחד והשאר אינו למצוה כ"כ, הוסיף הרמ"א עוד פעם ולכן אין להדליק זה מזה, וכוונת הרמ"א הוא להוסיף דאין להדליק כלל זה מזה אפילו נר השלישי מנר השני אף דשניהם משום הידור.

וסברת הרמ"א הוא דלאחר שהדליק נר השני כיון דאם ייכבה נר הראשון יהיה נר השני עיקר מצותו, שהרי עיקר הדין הוא שצריך להיות נר דלוק בבית לשם חנוכה, ונר השני שהדליק לאחר הדלקת נר הראשון נקרא נוסף רק בשעה שהראשון דולק, אבל כשהראשון נכבה נעשה השני עיקר המצוה, דמאי נ"מ אם השני מונח בצד שמאל או בצד ימין, דפשוט הוא דברגע שהראשון נכבה נעשה השני עיקר

המצוה, ובפרט דאיכא פלוגתא אם צריך להדליק משמאל לימין או מימין לשמאל עיין במ״ב סימן תרע״ו סק״י, ובמילא כיון דלאחר שהדליק נר השני יכול נר השני להיות עיקר המצוה אסור להדליק נר השלישי מנר השני.

והוא הדין אפילו בליל שמיני אסור להדליק נר שמיני מנר שביעי, משום דאם ייכבה כל הנרות וישאר רק נר שביעי יהיה השביעי עיקר המצוה, דעיקר המצוה היא שיהא נר דלוק בבית לשם חנוכה וליכא נ״מ באיזה מקום בשורה עומד עיקר המצוה, דרק לכתחילה צריך להקפיד שיהיו הנרות מונחות לפי הסדר, אבל בדיעבד אם הדליק שלא לפי הסדר נקרא הראשון שהדליק נר העיקרי. וא״כ אם ייכבה כולם חוץ מן השביעי נעשה השביעי עיקר המצוה, ובמילא פשוט הוא דאפילו בליל שמיני אסור להדליק נר שמיני מנר שביעי, כיון שעל כל נר אפשר לומר שהוא העיקר והשאר הוא הידור.

ואיכא ראיה גדולה דזהו כוונת הרמ״א, דהנה הא דכתב הרמ״א שלא להדליק מנר לנר דעיקר מצותו נר אחד והשאר אינו למצוה כ״כ, דברי הרמ״א אלו קאי גם על שני בני הבית שלא ידליקו אחד מהשני, משום דלאחר שהדליק בעה״ב הוי הדלקת בני הבית רק הידור, והאם נאמר דאם אחד מהבית הדליק לאחר שהדליק בעה״ב מותר לשלישי מבני הבית להדליק מנר של השני, משום דנר של השני הוא רק הידור, הלא פשוט הוא דאסור לשלישי מבני הבית להדליק מנר של השני, משום דאם ייכבה נר של בעה״ב נעשה הנר של השני עיקר המצוה, כיון דעיקר המצוה היא שיהא נר דלוק בבית לשם חנוכה, וכשנכבה הנר שהדליק בעה״ב ודולק בבית רק הנר שהדליק השני מבני הבית, נקרא הנר של השני עיקר המצוה אפילו אם הדליקו לאחר הבעה״ב.

ובמילא הוא הדין גבי מהדרין מן המהדרין כשמדליק בליל שמיני ח׳ נרות אסור להדליק נר ח׳ מנר ז׳, משום דשייך לומר על כל נר שהוא עיקר המצוה אם ייכבה שאר הנרות, כיון דבדיעבד ליכא נ״מ באיזה צורה מונח הנרות, ולכן הוסיף הרמ״א עוד פעם דאין להדליק זה מזה, וכוונתו שעל כל נר ונר אפשר לומר שהוא עיקר המצוה ובמילא אין להדליק אפילו הידור מהידור (עכ״ל), והבוחר יבחר.

ו. ושוב הראוני בדברי הבית הלוי בעניני חנוכה (דף כ״ט ע״ב) שכבר דן בשאלה הנ״ל האם מותר להדליק את הנר השלישי מהשני, אלא שהוא דן בזה משום טעם אחר דאולי מותר משום דבשעה שדולקים שתי הנרות עדיין ליכא שום הידור מצוה ורק כשמדליק את הנר השלישי אז נעשה ההידור, ונמצא שאינו מדליק מנר של מצוה רק מנר של חול, ובהמשך דבריו שם כתב להוכיח מדברי ההגהות מיימוני שהובא בד״מ בסימן תרע״ד דמדבריו מוכח

דלא ס"ל הך סברא, שהרי לא התיר להדליק נר שכבה משאר נרות וכנ"ל, והאריך שם בענין זה עיי"ש.

ואולם לפי הסברא שכתבנו להתיר בזה משום דשניהם רק הידור והרי הם שוים זה לזה, אין שום הכרח דהגהות מיימוני חולק על זה דהוא מיירי באופן שכבתה אחת מהנרות, ובכה"ג ס"ל דאסור לחזור ולהדליקה מן האחרות, כיון דקיי"ל דכבתה אין זקוק לה וא"כ אין שום מצוה בהדלקה זו, ואדרבה מדבריו משמע דאילו לא כבתה היה מתיר להדליק את נרות ההידור זה מזה, דאל"ה מה הוצרך לומר דלאחר שכבתה אסור להדליקה מהאחרים, דמה ס"ד דלאחר שכבתה עדיף מקודם שכבתה.

ומ"מ כיון דהבית הלוי נקט במסקנת דבריו דלדעת הג"מ יש לאסור להדליק נרות ההידור זה מזה, - ולא נחית כלל לסברא שכתבנו, - חוזרני בי ומודינא כי למעשה יש מקום להחמיר בזה ולא להורות היתר להדליק מנר לנר, אם כי לענ"ד יש סברא גדולה להתיר בזה וכנ"ל.

ז. ושוב שאלתי שאלה זו להגר"ח קניבסקי זצ"ל, וגם לדידיה מיפשט פשיטא ליה לאיסור, וכתב לי בטעם הדבר בזה"ל: כל אחד יכול להיות הראשון, ולמ"ד כבתה זקוק לה אם נשאר אחד סגי (עכ"ל), ושוב שאלתי אותו דסו"ס הרי אנן קיי"ל דכבתה אינו זקוק לה וא"כ עיקר המצוה היא לעולם רק בראשון, וענה לי בזה"ל: אם כבתה הראשון בפשיעה. – ודבריו קרובים לדברי בעל הברכת ראובן שלמה הנ"ל. – ובעיקר דברי הגרח"ק דהנר של הידור יכול לשמש כנר העיקרי ראה מש"כ לדון לעיל בסימן כ"ה (אות י"ט).

והלום ראיתי בשו"ת שבט הלוי (ח"ד סצ"ו) וז"ל: בנר מהדרין זה מזה, לא נמצא בזה איסור, ואולי גם רמ"א לא כיון לזה דכונתו רק על דרך הנ"ל [היינו שני מהראשון, או שני אנשים בבית אחד], ואם אולי רמ"א כיון גם לזה, מ"מ אין זה מעיקר המנהג אלא כך נהגו סלסול (עכ"ל),

פסקי הלכות הדלקת נר חנוכה מנר חנוכה

ח. והנה היות שבסימן זה נתברר לנו בס"ד כמה פסקי הלכות וסברות מחודשים בסוגיא זו של הדלקה מנר לנר בנרות חנוכה, וראה עוד לעיל בסימן כ"ד (אות י"ג) מש"כ כלפי הדלקת נר של אחד מבני הבית מנרו של בעל הבית, לכן ראיתי לנכון לסכם את כל הדינים היוצאים, והשם יהא בעזרנו שלא נכשל בדבר הלכה.

[א]. בעל הבית שהדליק נר הראשון שקיים בו עיקר מצות נרות חנוכה ושוב רוצה להדליק ממנו שאר הנרות, שמוסיפים והולכים בזה הלילה, לדעת השו"ע מותר, ויש לבאר כי לשיטתו הכל בכלל עיקר המצוה, שהמהדרין מן

המהדרין מקיימים מצוה מהודרת ע״י כל הנרות יחדיו, וממילא כל הנרות שוים בדרגתם, וכן ביאר בספר גליא מסכת.

[ב]. אבל הרמ״א חולק ואוסר, כי לשיטתו רק הנר הראשון הוא עיקר המצוה וכל שאר הנרות הם בגדר הידור, וכיון שדרגתם פחותה מנר זה ממילא אסור להדליקם זה מזה.

[ג]. ואם רוצה להדליק נר השלישי מהנר השני וכדומה, לדעת השו״ע ודאי מותר, ולדעת הרמ״א מסתברא ג״כ שמותר שהרי הם שוים בדרגתם ששניהם הידור, ויש שסוברים שמצד המנהג יש למנוע גם בכה״ג.

[ד]. אחד מבני הבית שבא להדליק נרות חנוכה מן הנר הראשון של בעל הבית, דעת המג״א שאסור, והטעם דס״ל דכל בני הבית יוצאים כבר בהדלקת בעה״ב, וממילא הדלקתם הוא בגדר הידור ולכן אסור להדליקו מעיקר המצוה.

[ה]. ואולם רעק״א מפקפק בזה להיתר כי לשיטתו בני הבית מתכוונים שלא לצאת בהדלקת בעל הבית, וממילא הם מחוייבים מעיקר הדין בהדלקה זו.

[ו]. ואם אחד מבני הבית רוצה להדליק את נרו הראשון משאר נרותיו של בעל הבית, לדעת רעק״א הנ״ל ודאי שרי שהרי נרו הוא עיקר המצוה.

[ז]. ולדעת המג״א נראה שזה תלוי במחלוקת השו״ע והרמ״א לעיל (אות א׳ וב׳) דלדעת השו״ע אסור שכל הנרות מעיקר המצוה, אבל לדעת הרמ״א אלו ואלו נרות של הידור הם, ואף שזה הידור של ׳נר לכל אחד׳ וזה הידור של ׳מוסיף והולך׳ יתכן דשוים הם לענין זה. [ומיהו למחמירים לעיל בדין ג׳ וסוברים כי לעולם אין מדליקים נר מנר יל״ע בזה].

[ח]. ואם אחד מבני הבית רוצה להדליק שאר נרותיו מנרות הנוספים של בעה״ב, לדעת רעק״א שניהם שוים בדרגתם והוי כמדליק נר שלישי מנר שני שמותר מדינא (וכנ״ל דין ג׳).

[ט] אבל לדעת המג״א אף זה תלוי במחלוקת השו״ע והרמ״א הנ״ל (דין א׳ וב׳), דלדעת השו״ע אסור כי כלפי הבעה״ב הכל כעיקר המצוה, ולדעת הרמ״א לכאורה מותר כי הכל בתורת הידור, ואף שהנר של בן הבית הוא דרגא של הידור על הידור שכבר יצא עיר מצותו בנר הראשון, ועיקר חובת מהדרין בנרו הראשון, ודו״ק.

[י]. ואם בעל הבית רוצה להדליק את הנרות שמוסיפים מנר הראשון של אחד מבני הבית לדעת רעק״א הנ״ל ודאי אסור שהרי נר של בן הבית הוא עיקר המצוה בשבילו.

[יא]. ולדעת המג״א כיון שנרו של בן הבית הוא רק בגדר הידור אז לא

מיבעיא לדעת השו"ע שהנרות שמוסיף בעה"ב הוא עיקר המצוה, רק אפילו להרמ"א סו"ס שניהם בגדר הידור, וכבר נתבאר דין ז' דלכאורה אין חילוק בין הידור להידור.

[יב] ואם בעה"ב רוצה להדליק את נרותיו הנוספים מנרות הנוספים של בני הבית, מותר לכו"ע דאין שום צד לומר דנרות אלו של בני הבית חמורים משלו, וק"ל. [ולמחמירים לעיל דין ג' יל"ע בזה].

[יג]. אם אחד מבני הבית רוצה להדליק מנרות של אחר מבני הבית – והינו או נר הראשון מנר הראשון, או שאר נרות משאר נרות – לדעת רעק"א מותר דכל אחד נידון בפנ"ע ויוצא יד"ח בנרותיו ושוים הם. ולדעת המג"א ג"כ מסתברא דמותר שכולם בכלל נרות של הידור והוי כמדליק נר שלישי משני (וכנ"ל דין ג' ולמחמירים שם צ"ע).

[יד]. ואם אחד מבני הבית רוצה להדליק את נרותיו הנוספים מנר הראשון של אחר מבני הבית, הרי זה כבעל הבית הרוצה להדליק נרו הנוסף מנר הראשון של אחד מבני הבית וכנ"ל (דין י').

[טו]. דיני הדלקה מנר לנר השייכים לקטן, נתבארו בחינוך הבנים כהלכתו (בהוספות והשלמות סוף הלכות חנוכה).

[טז]. אם מותר להדליק את נר החשד מהנר שהדליק בפתח הראשון בשביל עיקר המצוה, נתבאר לעיל בסימן ה' (סעיף מ"ד).

הגאון רבי אלחנן פרינץ שליט"א
מח"ס אבני דרך

כיבוי נר בבית הכנסת כשדלק פחות מחצי שעה

נשאלנו, לגבי בית כנסת בו מדליקים נרות חנוכה לפני תפילת ערבית. ומיד בתום התפילה נועלים את הבית כנסת. ולפני כן הגבאי מכבה את הנרות משום חשש לשריפה. האם מותר להדליק שם נר בברכה, אף שהנרות לא ידלקו חצי שעה.

דינו של נר בית הכנסת אינו כנרות חנוכה המדליקים בבית. ומכיוון שמטרתו הוא לאורחים ופרסום הנס (וע"ע טעמים שציינו בשו"ת אבני דרך יז, קכח), במקום צורך מותר לכבות אף שלא דלק חצי שעה. ובייחוד כשחוששים משריפה. ואבאר.

אמנם מדברי המשנה ברורה עולה דגם נרות אלו צריכים לדלוק חצי שעה, וזו לשונו בסימן תרעג (סקי"ג): "וכן בנרות בהכ"נ אין משתמשין לאורן אף תשמישי קדושה כמו בבית דהיינו אם ירצה להתפלל מעריב אצלם כ"ז שלא דלקו חצי שעה אסור", וכ"כ גם המשנה ברורה גם בסימן תרעה (סק"ו): "אפילו בנרות חנוכה שמדליקין בביהכ"נ ג"כ נכון ליזהר לכתחלה שלא לטלטלן ממקומן עד שיעור חצי שעה" (ועיין בהלכות חג בחג, חנוכה יא, ו).

וכבר כתב בשו"ת תשובות והנהגות (ב, שמב):

ובשיעור השמן שצריך בבית הכנסת הנה במ"ב (תרעג, סקי"ג) מבואר דהוא כמו בבית והוא כחצי שעה, דפוסק דגם נר חנוכה שבביהכנ"ס אסור להשתמש לאורם עד כחצי שעה, ויסודו מהפמ"ג ע"ש. והנה לכאורה אם דולק עד שכלה רגל המתפללים וודאי יצא, אמנם זה אינו דלפוסקים דהדלקה בביהכנ"ס הוא בשביל להוציא את מי שאין לו בית וודאי השיעור כבכל בית, ורק לכלבו דההדלקה משום במקהלות ברכו ד' יהא סגי עכ"פ עד שיוצאין כל המתפללים. וע"כ למעשה ניזל לחומרא, ואפשר שלכן הכריע כן הפמ"ג. אך יש נוהגין להחמיר שיהיו נרות בביהכנ"ס עד חצות וכמובא בבאה"ט ר"ס עת"ר וכ"מ בד"מ סוס"י תער"ב שכן היה המנהג, ולר"מ הי' משום הידור מצוה שבנרות בית הכנסת יש הידור שדולקין הרבה (וכאמור כבדו ד' באורים), ואפשר נמי שנרות ביהכנ"ס דומים לנרות שבמקדש שהי' דולק כל הלילה ולזכר עשו כחצי הלילה וצ"ב.

אך התשובות והנהגות עצמו כתב (ד, קעא): "ונראה שלכתחילה בוודאי

כדאי שידלק חצי שעה וכמבואר במ"ב, ובפרט שיש מפרשים שעיקר התקנה משום אורחים, ולהם צריך חצי שעה, ומ"מ כשאי אפשר ומדליק בברכה יש לו על מה לסמוך. ודברי המ"ב שכתב שידלק חצי שעה מסתברא כמ"ש דאינו אלא לכתחילה, אבל בשעת הדחק יוצאין בפחות ולא צריך לחזר אחר עשרה שימתינו חצי שעה, וכמדומני שכך המנהג".

וכ"כ פוסקים רבים להתיר לכבות נרות חנוכה בבית הכנסת בתוך החצי שעה כאשר ישנו חשש לשריפה (והוא כאשר המתפללים הולכים בתום תפילת ערבית), וע"ע בזה בשו"ת שרגא המאיר[א] (ו, פד אות א. ו, קלח), בשו"ת שבט הלוי[ב] (ח, קנו), בשו"ת רבבות אפרים (ג, תנג. ד, קסג אות נט. ה, תלב אות ה), בשו"ת בנין אב (ב, ז), בשו"ת מנחת דוד (ג, עט אות ב), בחזון עובדיה (חנוכה עמוד מו), במסורת משה (ג, שסב) ובספר מצות נר איש וביתו (ח"א ו, ו הערה יא עמוד שלח). וכן הובא גם בפסקי שמועות מגדולי הפוסקים (חנוכה, סי' תרעא עמוד סז, בשם שבט הלוי).

וכן העלה גם בספר פסקי תשובות על המשנ"ב (תרעא אות יז): "אם יש חשש דליקה או גניבת המנורה מותר לכבותו בעת עזיבת הקהל אף שעדיין לא עבר חצי שעה לאחר צאת הכוכבים". וע"ע בילקוט יוסף (מועדים-חנוכה תרעא, ט עמוד רכג) דכתב דאף שלכתחילה נכון להחמיר שלא לכבות נרות החנוכה שבבית הכנסת עד כלות חצי שעה אחר צאת הכוכבים, הוסיף "אלא אם כן יש חשש שריפה". וע"ע בזה בשו"ת נצח יוסף (ב, כט) בהליכות מועד מלכא (חנוכה סעיף כג), בחוברת אבא מזבחיך (עמוד קד) ובגיליון מעדני אשר (חנוכה תש"פ).

אגב, בין חבל הפוסקים שציינו לעיל דהתירו לכבות מחשש שריפה, יש שהתירו לכבות הנרות לכתחילה, אף בלא חשש זה (של שריפה או השארת בנרות לבד), וסברו כי אין חיוב שהנרות ידלקו בבית הכנסת חצי שעה, וכן איתא בשו"ת שרגא המאיר (ועיין במה שפלפל בזה בשו"ת מלמד להועיל[ג] א אורח-חיים קכא). ובאליבא דהלכתא (צט עמוד מט) כתב ששמע מהמשנה

א. וזו לשונו: "לא מצינו בשום מקום שיעור הדלקה בבית הכנסת, וכיון דעיקר הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת הוא רק משום פרסומי ניסא וכמבואר בבית יוסף (תרעא) בשם הריב"ש וכו', וכיון שאין אדם שם נראה לפענ"ד שמותר לכבותו".

ב. וסיים: "מכ"מ למעשה, אין כדאי לכבות כנ"ל, אם לא משום חשש גנבה או דלקה".

ג. ועיי"ש שהביא משו"ת בנין שלמה "שברוב פעמים לא דלק [בבית הכנסת] בערב כשיעור... ". ובהמשך התשובה איתא: "אין למחות לכבות הנרות אחר תפילת ערבית". אולם מדברי

הלכות "דאין שיעור לזמן הדלקת נרות חנוכה בבית הכנסת, ומותר לכבות את הנרות לאחר עזיבת הקהל" (וע"ע בשו"ת ברכת יהודה ב אורח-חיים נט עמוד קסט ד"ה 'ויתרה').

בספר ועלהו לא יבול (ח"א עמוד רלג) מובא בעניין זה (וזו דעת הגרשז"א), וזו לשונו שם:

שאלה: הייתי השבוע בבית־כנסת שהדליקו נרות חנוכה בבית הכנסת, ואחרי תפילת ערבית הם כיבו את הנרות, כיון שכולם הולכים ומפחדים משריפה, והנרות האלו דלקו בודאי פחות מחצי שעה.

א. האם ראוי להעיר להם שלא לכבות את הנרות, או שלא ידליקו בכלל, אם בכוונתם לכבות את הנרות אחרי פחות מחצי שעה, או שמא זמן הדלקת נרות חנוכה בבית־כנסת איננו חצי שעה, אלא כל זמן שנמצאים מתפללים בבית הכנסת, וברגע שכולם הולכים מותר לכתחילה לכבות את הנרות?

ב. גם אם לא צריך/ראוי להעיר למתפללי בית הכנסת אף על פי שמנהגם איננו טוב, אם מכבדים אותי בהדלקת נרות חנוכה בבית כנסת כזה, האם לברך על הדלקת הנרות?

תשובה: א. מסתבר שגם בבית הכנסת שיעור זמן ההדלקה הוא למשך חצי שעה - לא נזכר שיעור זמן אחר לגבי הדלקה בבית הכנסת. לכן ראוי לכתחילה לדאוג לכך שידליקו בבית הכנסת נרות שיישארו דולקים שם למשך חצי שעה [הבנתו זאת של הרב מתאימה עם מה שהוא ביאר שהמחבר פוסק שמברכים על הדלקת נר חנוכה בבית הכנסת למרות שזה רק מנהג, מכיון שזוהי הרחבה והמשך של עיקר התקנה להדליק בבית (כמבואר בפיסקה הבאה) - ולפי זה גם צריך שידלקו הנרות חצי שעה כדין המדליק בביתו]. אף על פי כן אמר לי הרב שלא אעיר בבית הכנסת לאותם שמכבים את נרות החנוכה בסוף תפילת ערבית בשעה שכולם הולכים הביתה, ויתרה מזאת אמר לי:

ב. אפילו אם מכבדים אותך בהדלקת נרות חנוכה בבית כנסת כזה, אינך צריך לסרב או להתחמק, אלא אתה יכול לברך ולהדליק את הנרות בבית הכנסת, אף על פי שאתה יודע שלא יישארו דולקים חצי שעה, ושיכבו אותם קודם עזיבת האנשים את בית הכנסת.

ואזכיר כי בעל החוות יאיר בספרו מקור חיים (תרעב) ציין דישנם

המלמד להועיל משמע שא"צ שידלקו חצי שעה בעת ההדלקה בערב, כי משלימים את זמן החצי שעה כאשר מדליקים בבוקר, וזו לשונו: "במקום שאין עושין כמנהג פראנקפורט דמיין לעשות נרות גדולים שידלקו עד הבוקר, אין למחות לכבות הנרות אחר תפילת ערבית ולהדליקן שוב בבוקר" (וע"ע בספר רץ-כצבי, בירורי הלכה, חנוכה סי' ו).

מקומות המכבים את הנרות בצאתם מבית הכנסת ומדליקים אותם שוב בבוקר (כשמגיעים לתפילה).

ובעודי בזה ראיתי כי בספר מקראי קודש הררי (חנוכה י, ט) כתב דאמנם נכון לכבות רק אחרי מחצית השעה, אבל אם התנו לפני ההדלקה שיוכלו לכבות את הנרות לאחר סיום התפילה, רשאים לעשות כן גם אם לא עברה חצי שעה.

אולם חזיתי בקובץ מה טובו אהליך יעקב (כד עמוד נט אות יב) שכתב הגר"ע אוירבך: "גם נרות בית הכנסת צריך שתהי' דולקות חצי שעה, וא"א לכבותה לאחר התפילה, תוך חצי שעה". וראיתי דכן גם דעת הגר"ח קנייבסקי (מועדי הגר"ח ח"א סי תקצח עמוד רעח) והגר"ש דבליצקי (אליבא דהלכתא צט עמוד מט).[ד] וכן גם דעת הגריש"א כמובא בספר פניני חנוכה (עמודים קכח-קכט) דאין לכבות בתוך הזמן, ע"ש. וכ"כ גם בשו"ת אדרת תפארת (ב, ל ד"ה 'ונראה'. ו, סז אות ה. ז, לז. ח, מב עמוד רב) דאין לכבות בתוך הזמן, אף בבית כנסת.

ואעיר כי בשו"ת מקדש ישראל (הלכות חנוכה סי' קה) כתב דבאופן שצריכים לעזוב את בית הכנסת ומתייראים מדליקה, טוב שאיש אחר (לא המדליק) יכבם. ועיין בשו"ת דברי בניהו (לא, נח עמוד שסט) דאף שהתיר במקום צורך לכבות את החנוכיה משום חשש שריפה, אף שלא דלקה חצי שעה, ביאר דישנו פתרון פשוט, והוא שידאגו מראש למתקן זכוכית לחנוכיה (כפי שמצוי לרוב בימינו) ובאופן שידליק שם, אין לחוש לשריפה.

נרות חנוכה לאלמנה שבנה מתגורר עמה

אשה אלמנה אשכנזיה אשר גרה בבית עם בן גדול (שלא הקים משפחה). ושאלתה היא, האם היא תדליק חנוכיה בעצמה ובנה ידליק חנוכיה לעצמו. או שסגי שרק הבן ידליק.

ראשית נציין המקור לחיוב אשה. הגמרא במסכת שבת (כג, א) אומרת: "אשה ודאי מדליקה, דאמר רבי יהושע בן לוי: נשים חייבות בנר חנוכה, שאף הן היו באותו הנס". ומדברי הגמרא משמע שאשה מוציאה אפילו

ד. ויודע אנכי שיש שיטות הסבורות דאין צריך כלל נרות שידלקו חצי שעה (אפילו המדליק בביתו), אלא אף בזמן מועט שדולקים סגי (והכי איתא בפסקי התוס' שבת ב, פט. בראבי"ה סי' תתקעב. באור זרוע סי' שנב. בקיצור פסקי הרא"ש ב אות ג. בלבוש תרעב, ב ועוד), אך לדינא אין מורים כשיטה זו (ועיין בא"ר תרעב, סק"ה. במג"א תרעב, סק"ג. בפר"ח תרעב, סק"ב. בביאור הלכה תרעב ד"ה 'כזה השיעור').

את האיש. שהרי היא כתבה שחרש שוטה וקטן שהדליקו - לא עשו ולא כלום. ואשה ודאי יכולה להדליק לאחרים. ומכך שאמרה שחרשה שוטה וקטן לא עשה ולא כלום וזהו לגבי להוציא אחרים ידי חובתן, ממילא מה שאמרה - אשה ודאי מדלקת, היינו גם כן להוציא אחרים. וכן מבואר באגודה, שאם יודעת לברך תוכל להוציא את האיש גם כן ידי חובה.

וכן מפורש בראשונים, והכי כתב המאירי (שבת כג, א): "אע"פ שאמרו בחרש שוטה וקטן שהדליקו שאינו כלום אשה ודאי מדלקת אע"פ שמצות עשה שהזמן גרמא היא נשים חייבות בה שאף הן היו באותו הנס ומעתה מדלקת אף להוציא את האחרים כדין כל המחוייב בדבר, וקצת מפרשים כתבו דוקא לעצמה ואין זה כלום". וכ"כ גם הריטב"א (שם): "אשה ודאי מדליקה. פירוש אפילו להוציא לאחרים חובה, כיון שהיא מחוייבת בדבר כדאמר רבי יהושע בן לוי נשים חייבות בנר חנוכה, ואין הדין כן במקרא מגילה, כי אע"פ שחייבות במקרא מגילה אינן מוציאות לאחרים כדכתיבנא התם בס"ד".

ומצינו עוד בראב"ן (שבת סי' שמ ד"ה 'אתמר'): "וכמו שהאשה מדלקת הנר בערב שבת כדתנן (לא, ב) על שלש עבירות נשים מתות וכו' על שאין זהירות בנידה ובחלה ובהדלקת הנר, כן אשה מדלקת נר חנוכה אם אין בעלה בבית כדאמר בפ' במה מדליקין אשה וודאי מדלקה דאמר ריב"ל כל נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. ומיהו כי איכא בעלה איהו קדים דאיהו נמי מחייב, והאי דלא מדלקי גברי בערב שבת משום דאמר מר היא כבתה נרו של עולם והוא אדם שנענש היתה על ידה לפיכך תדליק נר של שבת". וכן נקט גם רבינו ירוחם (תואו"ח נ"ט ח"א): "הכל חייבין בנר חנוכה ואפילו נשים שאף הן היו באותו הנס ולפיכך אשה מוציאה את הרבים ידי חובתן ויכולה להדליק נר חנוכה".

וכן פסק השולחן ערוך (תרעה, ג) שאשה חייבת בנר חנוכה, וביאר בט"ז דזה מפני שהם היו באותו נס (ובסק"ד נקט דמוציאה אף את האיש). וכתב בכף החיים סופר (תרעה, סקי"ט) שאף היא חייבת בה ויכולה להוציא את האיש. ונמצינו למדים כי האשה מחוייבת ואף יכולה לפטור את כל בני ביתה.

ועיין בפרי חדש שהקשה, מדוע לגבי מקרא מגילה, אשה אינה יכולה לפטור את האחרים (אע"פ שהיו באותו נס), ואילו בהדלקת נרות חנוכה, יכולה היא להוציא את האחרים? ותירץ שנר חנוכה קל יותר, ע"ש (וע"ע בראבי"ה ח"ב מגילה סי' תקסט ד"ה 'ונראה לי' שהסתפק בחיוב אשה בנר-חנוכה אם הושווה למגילה). ובסמ"ג ביאר דמגילה הוי כקריאת התורה ולכן אינה יכולה להוציא האיש (ובאשכול ח"ב עמוד ל

ביאר דלא מוציאה במגילה משום קול באשה ערוה).

והטעם שבדרך כלל איננו רואים שהאשה מדלקת נובעת מפני שאשתו נחשבת כגופו ממש, ולכן היא יוצאת בהדלקת הבעל, ואינה מדליקה בפני עצמה. והכי כתב האליה רבה (סק"ג) וכ"כ גם בשו"ת עולת שמואל (קה) וציין דהיא נחשבת כטפילה לאנשים (וכ"כ גם בשו"ת מהרש"ל פה). ובחתם סופר (שבת כא) ביאר שמאחר ומעיקר הדין יש להדליק בחוץ, נהגו מימי קדם שהנשים נפטרות על ידי הדלקת הבעל משום צניעות שכל כבודה בת מלך פנימה.

וכ"כ המשנה ברורה (תרעא, סק"ט. תרעה סק"ט) דהבעל פוטר אותה. ואלו דבריו: "ועיין בתשובת עולת שמואל סימן ק"ה דלדידן שמדליקין כ"א בפ"ע מ"מ אשה אינה צריכה להדליק דהויין רק טפילות לאנשים ואם רוצים להדליק מברכות דהוי כשאר מ"ע שהזמן גרמא דיכולות לברך וכשאין האיש בבית תדליק האשה דהוי בת חיובא ובברכה". ולפי"ז עולה דלכאורה כשאין לה בעל היא צריכה להדליק את הנרות.[ה]

ובקושטא, מצינו במפורש דכתב בהלכות גדולות (סי' ט הל' חנוכה עמוד קנח): "ואלמנה חייבת בנר חנוכה". וחזיתי דכן הורה בשאלנו הגר"ח קנייבסקי (הובא בקובץ מה טובו אהליך יעקב ו עמוד פה), והכי נשאל: "אלמנה שנמצאת בימי החנוכה בביתה ויש לה בן בגיל חינוך שמדליק נרות, האם תצא בהדלקת בנה, או שתדליק לבד. ואם צריכה להדליק לבד, האם האמא צריכה להדליק קודם או שאין הבדל מי מדליק קודם" וע"כ השיב הגרח"ק: "תדליק לבד לפני בנה" (אולם אין ראיה משם לשאלתנו, כיוון ששם ממיירי בבן קטן).

והכי עולה מדברי הרמ"א (תרעא, ב) דכל אחד מבני הבית מדליק. וממילא גם האשה כעת חייבת בהדלקה דהיא כעת בעלת הבית, וגם הבן הגדול מדליק לעצמו (דהרי כל אחד מדליק לאשכנזים, כל בן, וכעת אין בעל שידליק ויוציא את האשה וממילא היא חייבת).

ה. וכתב בספר המועדים כהלכתם (כב הערה יז) לגבי הדלקת נשים, כי בא"ר (סק"ג) כתב שהטעם מפני שאשתו כגופו ולא שייך בה מהדרין, וכן דייק הפמ"ג (במשב"ז סק"ג מרש"י דף כא) וכ"כ המשנ"ב (סק"ט). אבל אנחנו נוהגים שגם בנות לא נשואות לא מדליקות אע"פ שלא שייך בהם את הטעם של אשתו כגופו, ובעולת שמואל (קה, הובא במשנ"ב תרעה סק"ט) ביאר שנהגו שהנשים נטפלות לאנשים בכל מקרה, ובחת"ס (שבת כא) ביאר שכיון שמקום ההדלקה הוא בחוץ א"כ נהגו שהנשים לא מדליקות כי כל כבודה בת מלך פנימה, ואמנם בברכ"י (סק"ב) כתב שבנות כן ידליקו.

ונראה לחדד ולמימר בשאלתנו, כי לפי הטעמים שראינו, דמצד שאשתו כגופו, אם הבעל לא קיים היא צריכה להדליק. ומצד דהאשה טפילה לאיש, אף בזה היא תצטרך להדליק שאין היא כעת טפילה (אולם ניתן לבאר, כי טפילה לכל איש, אפילו לילדיה הגדולים). ומצד כל כבודה של בת מלך פנימה, הדבר תלוי היכן החנוכיה שלה מוצבת, האם בפתח חלון ביתה (דאז תדליק היא) או בפתח כניסה לבניין מגורים גדול דאז קיים החשש. ולכאורה מהחשש לטעמים השונים האלמנה צריכה להדליק (ואף בנה), אך זהו רק במקום שאין חשש של 'כל כבודה', דאם קיים חשש יכולה לצאת מבנה.

וחזיתי כי דברי בה"ג הובאו בשו"ת משנה הלכות (טו, רג), וזו לשונו: "יש לדייק למה לא הזכיר בש"ע שנשים חייבות בהדלקת נר חנוכה אלא בלשון אשה מדלקת נר חנוכה שאף היא חייבות בה (או"ח תרעה, ג). הנה בגמ' נר חנוכה איש וביתו וכיון דבברכה מדבר ולעולם מדליק הבעל כי איש וביתו כתיב ולכן לא רצה לומר בדרך חיוב אשה חייבת שלא רצה לתלות באשה שאין לה בעל ועל רוב מדבר, ולכן באלמנה ר"ל כתב רבינו הבה"ג אלמנה ודאי מדלקת, ואם באשה שתדליק לבעלה ג"כ לא רצה המחבר כי הוא בכלל מארה שאשה מדלקת לו וכמו שמצינו לענין קריאת ההלל ועיין רש"י שם שהוא בכלל בזיון שאשה מברכת לו ומבזה המצות והכ"נ". ואף שמדבריו אלו עולה כי האלמנה צריכה להדליק את נרות החנוכה, חזיתי דהובא בשמו (בקובץ מה טובו אהליך יעקב ו עמוד מט אות מג): "אלמנה שהגיע אליה נכד לחנוכה, שתזכה לו חלק מהשמן וידליק את הנרות גם עבורה".

ושמחתי לראות שהעיד המהר"ח אור זרוע (סי' קכח) שהעולם רגילים שכשיש אלמנה בבית היא אומרת לאחד מאנשי הבית להדליק הנרות [וע"ע בט"ז (תרעז, סק"א) שכתב בתו"ד לענין אכסנאי שמדליקים עליו בביתו, שמי שמדליק הם בני ביתו שהם אצל אשתו].

וראיתי כי בהליכות שלמה (מועדים ח"א פי"ג ארחות-הלכה 19) כתב שרק הבן ידליק. וכ"כ בקובץ מה טובו אהליך יעקב (ו עמוד כג אות מט) הגר"ש דבליצקי: "אלמנה שיש לה בנים בבית שמדליקים נרות חנוכה שתצא בהדלקת אחד מהם ואינה צריכה להדליק בעצמה". וכעין זה איתא במנחת שאול, וזו לשונו: "אם האבא לא בבית, ונמצאת האשה עם בניה, תלוי, אם הם קטנים, תדליק האמא (מ"ב תרעה, סק"ט), אבל אם יש לה בן גדול (יותר מבר מצוה), אם האמא לא נפגעת, עדיף שידליק הבן".

ויתכן למימר דסברתם שעדיף שהבן ידליק, מיירי כשמדליקים בחוץ וחוששים ל'כל כבודה דבת מלך' או

דביארו (ע"פ העולת שמואל והובא במשנ"ב) דהאשה טפילה לאיש, הכוונה לכל איש וכן משמע מהעולת שמואל שהנשים אינן מדליקות בעצמן כיון שהן טפילות לאנשים, וקאי על כל הנשים, ולא רק באשתו, ועיי"ש שביאר הטעם בזה דעיקר נס חנוכה היה בעיקר לאנשים ופחות לנשים, ודלא כבפסח ובפורים שהיה שווה לאנשים ולנשים: "ומשו"ה במגילה חייבין ואילו בנ"ח אינן בכלל המהדרין והויין רק טפילות לאנשים". כלומר שעיקר תקנת המהדרין לא נאמרה מעיקרא אצל נשים.

והוסיף על דברינו הרה"ג שמואל יוסף שטיצברג: "לכאורה סגי אם הוא מדליק, וזה מדין 'שליחות', שהרי בכה"ג אין אומרים אשתו כגופו, אלא הוא כמו כל שליח. ואם היה נוהג כשיטת נר איש וביתו, בוודאי שלא היה צריך להגיע לדין שליחות, כיון שסגי בנר אחד לכל דיירי הבית. אבל אם נוהג כמהדרין מן המהדרין, צריך להגיע לדין הנ"ל".

ולדינא כתב לי בנו של שבט הלוי, הרה"ג בן ציון יעקב ואזנר: "לענ"ד שיעשו כרצונם ובלבד שיכונו לבם לשמים, ואם לאו שידליק מי שכונתו יותר לשמים - ויודע פירוש המלות".

הדלקת נרות חנוכה בערב שבת לאלמן

מצינו שאיש שאשתו נפטרה ומדליק נרות שבת, אין הוא מקבל שבת בהדלקת הנרות (משנה-ברורה רסג, סקמ"ב). מה הדין בע"ש חנוכה, האם עליו להדליק קודם נרות חנוכה או קודם נרות שבת.

הבה"ג בהלכות חנוכה כתב "ברישא מדליק חנוכה והדר מדליק דשבתא, דאי אדליק דשבת ברישא איתסר ליה לאדלוקי דחנוכה משום דקבלה לשבת", וכן איתא דיש להדליק קודם נר חנוכה בשו"ת רש"י (רצ), בסידור רב עמרם גאון (דף לו), בעיטור (הלכות חנוכה), בראב"ן (הל' שבת סי' שמ), ברוקח (חנוכה סי' רכו), בספר המנהגים טירנא (הלכות חנוכה), במהרי"ל (מנהגים, חנוכה אות ז) וע"ע במחזור ויטרי (רלז). ואף שהרמב"ן תהה על שיטה זו (והעלה דיש להדליק קודם נר שבת משום תדיר), הביאו הר"ן (י, א בדפי הרי"ף) ויישב דבריו, ע"ש.

ואכן כרמב"ן דיש להדליק קודם נר שבת פסקו בשו"ת הרשב"א (ח"א סי' אלף ע), הריטב"א, הרא"ש (שבת ב, כד) ושבלי הלקט (קפה). וכן גם דעת ספר המאורות (שבת פ"ב הל' חנוכה) וכן משמע מהמאירי (שבת כג, ב. עירובין מ, ב). וע"ע בספר העיתים (כז), בסמ"ג (עשין ל), בהגהות מיימוניות (חנוכה ד, ה אות ב) ובספר הפרדס (הלכות חנוכה).

אולם בספר האשכול (הלכות חנוכה ופורים) כתב: "וחזי לן כיון דדרך בני אדם לקבל שבת בהדלקת נר שבת מוטב להדליק נר חנוכה ברישא, ואי משום שבת תדיר, אכתי לא מטי זמניה", וכן מובא גם בתניא רבתי (סי' לה. והובא בספר פרדס יוסף החדש על חנוכה עמוד תלט אות תתנט). וע"ע בארחות חיים מלוניל (הלכות חנוכה אות טו).

ועפי"ז כתב הבית יוסף (תרעט), וז"ל: כתב בעל הלכות גדולות (הל' חנוכה) נר של שבת ונר של חנוכה ידליק של חנוכה ברישא וכו'. הר"ן בפרק במה מדליקין (י. ד"ה ומדאמרינן) כתב שהרמב"ן הקשה על דברי בעל הלכות גדולות והוא ז"ל השיב על דברי הרמב"ן והעמיד דברי בעל הלכות גדולות וכן נראה מדברי המרדכי שם (סי' רעג). אבל הרא"ש כתב שם (סי' כד) דמשמע בגמרא שקבלת שבת אינה תלויה בהדלקת הנר וכתב רבינו ירוחם (נ"ט סוף ח"א) שכן עיקר וכן נראה שהוא דעת הרב המגיד שכתב בסוף הלכות חנוכה (ד, יג) על דברי בעל הלכות גדולות וכבר השיבו עליו הרמב"ן והרשב"א (שו"ת ח"א סי' אלף ע) ז"ל ואמרו שאין הדלקת [נר] שבת קבלה האוסרת והביאו ראיה לזה ולא מצאתי בדברי רבינו קבלה אוסרת בערב שבת עד כאן לשונו. ובסימן רס"ג (כב. ד"ה כתב) הארכתי בזה: ולענין מעשה נראה לי דמדליק של חנוכה תחלה דאף לדברי החולקים על בעל הלכות גדולות אם רצה להדליק של חנוכה תחלה רשאי.

ע"פ דברים אלו פסק השולחן ערוך (תרעט, א) שבערב שבת מדליקין נר חנוכה תחלה ואח"כ נר שבת. ויש להוסיף דאמנם האיש אינו מקבל שבת בהדלקת נרות (אלא באמירת 'מזמור שיר' או בברכו), וממילא הוא יכול להדליק מעיקרא נרות חנוכה לאחר שהדליק נרות שבת, אלא דלדינא עדיף להדליק נרות חנוכה ואח"כ להדליק נרות שבת, שכן פסקו מרן השו"ע והדרכי משה דאנו נוהגים להדליק נרות חנוכה תחילה. וכן העלה הב"ח דהעולם נהגו כבעל הלכות גדולות (וכ"כ גם בשו"ת משיב דבר לנצי"ב ח"א סי' כב. וע"ע בביאורו לשאילתות קיב אות ח).

והעיר הברכי יוסף דלכאורה יש להדליק דווקא קודם את נרות שבת, דהרי תדיר קודם. כמו כן, סיבה נוספת להקדים את נרות שבת, הינה דהוא מקודש מנר חנוכה, וכידוע כל המקודש מחבירו קודם את חבירו, והכא תרתי, דשבת תדיר ומקודש. אלא די"ל ע"פ הגמרא במסכת זבחים (צא, א): אטו קדושת שבת למוספין אהנאי לתמידין לא אהנאי, וא"כ ליכא אלא טעמא דתדיר. ומיהו העיקר כמו שפסק מרן, דבזה יוצא ידי כל הדעות, וכן הסכים בשו"ת הרדב"ז (סי' תשנז). וע"ע בספר סוכת חיים לונדינסקי (סי' יז) שביאר מדוע השו"ע חשש בהלכות

חנוכה לדעת בה"ג (שיש להדליק קודם נר חנוכה).

וניתן להביא סברא אחרת דנרות חנוכה קודמים והוא מפני דמעלין בקודש. וכן הורו רבים כי יש להקדים בע"ש את הדלקת נרות חנוכה (ורק אח"כ ידליקו את נרות שבת). וכן הובא בכף החיים סופר (תרעט, סק"א) שכ"כ בספר בגדי ישע, וכן הורה החיי אדם (כלל קנד אות ל). והוסיף הבן איש חי (פרשת וישב אות כ) דאם ידליק נר שבת קודם עושה פגם. וע"ע בקובץ אליבא דהלכתא (ק עמודים מ-מא) ובקובץ עיון הפרשה (גליון קיז עמוד קיז, ענייני חנוכה סק"ד). וכן העלה גם בשו"ת חיי הלוי (ד, מב) דנר חנוכה קודם, ע"ש.

כתב לי בעל הדברי בניהו דגם ע"פ הסוד יש להקדים את נרות חנוכה: ויש בזה טעם גם על פי הסוד וגם שמעלין בקודש קודם נרות חנוכה ואח"כ נרות שבת וכן מובא בשער הכוונות (דף קט ע"א), בספר נגיד ומצוה (דף כו ע"ב), בספר חמדת הימים (חנוכה דף נב ע"ד) וכן כתבו הבן איש חי (פרשת וישב אות כ) והחזון עובדיה (חנוכה עמודים קעד-קעו).

וכן נראה מדברי ערוך השלחן (תרעט, ג) דאין חילוק בזה בין איש נשוי, רווק או אלמן ויש להקדים את נרות חנוכה. וכן העלה גם בהליכות שלמה (טז ארחות-הלכה 67) דאעפ"כ, ידליק קודם נרות חנוכה ורק אח"כ נרות שבת. וע"ע בשו"ת נהרות איתן (ז, י). וכ"כ גם בספר המועדים כהלכתם (כג הערה ז) וציין שם לפמ"ג (במשב"ז) והמשנ"ב (ריש סי' תרעט). וע"ע בזה בשו"ת מגדנות אליהו (ד, קכ) ובספר היכל הוראה (ח"ב הוראה קא). וכ"כ לי הרה"ג בן ציון יעקב ואזנר: "ע"ש חנוכה נהג אאמורז"ל וכל העולם להדליק לעולם הנר חנוכה - ואח"כ נרות השבת" (וע"ע בילקוט-יוסף, חנוכה סי' תרעט עמ' תקלא-תקלד). וכ"כ גם בעל שו"ת תשובות ישראל (והובאו דבריו בשו"ת תשובות ישראל ז, קי).[1] וע"ע בספר מועדי הגר"ח (ח"א תשובה תרעא).

וכ"כ לי באריכות ידידי הרה"ג איתמר מחפוד (מח"ס שו"ת ברית הלוי), וזו לשונו:

הנה כל הסיבה שיש להדליק נר חנוכה ואח"כ נר של שבת משום שהשו"ע (סי' תרעט) חשש לשיטת הבה"ג שבהדלקת הנר איכא קבלת שבת

---

1. אולם לפי התימנים, כתב לי הרה"ג רצון ערוסי: לשיטתנו, קודם נר שבת, תדיר ושאינו תדיר, תדיר קודם. וגם משום שעליו לאחר את הדלקת נר חנוכה, שיהיה סמוך לזמן החיוב. וכתב לי בעל שו"ת ויען דוד בשאלתנו: "היות שאינו מקבל שבת בהדלקת הנרות, יוכל להדליק נרות חנוכה אחר כך, אך אין המנהג כן".

ולכן אע״ג דבעלמא תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם ומהאי טעמא דתדיר ס״ל לרמב״ן וספר המאורות (שבת כא.) להקדים נר שבת, אפ״ה כדי לצאת דעת הבה״ג עדיף הכי עיי׳ בב״י שכתב: ״ולענין מעשה נראה לי דמדליק של חנוכה תחילה, דאף לדברי החולקים על בעל הלכות גדולות, אם רצה להדליק של חנוכה תחלה רשאי״, ועיי׳ היטב בשו״ת הרדב״ז (ב, תשנז) שכתב וז״ל: ״מ״מ כיון שיש בדבר מחלוקת אין לנו להכניס עצמנו בספק שבת משום תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם. ותו, דברי הגאונים קבלה הוא. ותו, כיון דחביבא ליה משום פרסומי ניסא ראוי להקדימה״.

אבל הא לכאורה אם אשתו מדלקת נר שבת אין זה קבלת שבת כי אם שלה וכיון דאיהו גופיה מדליק נר חנוכה מה בכך שהאשה קבלה שבת הא לכו״ע אין הבעל מקבל שבת בהדלקתה וא״כ הדרינן לדין דתדיר קודם אי לא נימא טעמו השלישי של הרדב״ז, ועי׳ למרן החיד״א בברכ״י (תרעט, סק״א) שכתב עוד טעם לשבח להקדים נר שבת לפי שהוא מקודש מנר חנוכה, וכל המקודש מחבירו קודם את חבירו, וכל שכן דשבת תדיר ומקודש, אלא שדחה זה שם וסיים: ״ומיהו העיקר כמו שפסק מרן דבזה יוצא ידי כל הדעות וכן הסכים הרדב״ז בתשובה. ועוד איכא טעם כעיקר על דרך האמת דנר חנוכה ברישא ואח״כ נר שבת דמעלין בקודש וכן ראוי לנהוג״. ולא זכיתי להבין האיך אפשר למדחי מחמת זה דברי רבינו הרמב״ן והמאורות דס״ל טעם דתדיר ויש להדליק נר שבת קודם והאיך דתב דבזה ״יוצא ידי חובת כל הדעות״, אתמהה.

וכן ראיתי לרבינו האורחות חיים (ח״א דין הדלקת הנר בער״ש אות ו) שאחר שהביא הפלוגתא לענין הדלקת נר חנוכה בע״ש די״א שיש לו להדליק תחילה נר של שבת לפי שהוא תדיר ולא הוי קבלת אסור מלאכה אחר שדעתו להדליק אח״כ נר חנוכה וי״א שצריך להקדים נר חנוכה להדלקת נר שבת משום דבתר הדלקת נר שבת אין ראוי לעשות שום מלאכה לפיכך מדליק תחלה נר חנוכה ומברך כיון דלא יכיל להדליק אחר נר שבת כתב וז״ל: ״ונראה באמת שיש להקפיד אם אדם אחד מדליק את שתיהן, אבל אי לא אדליק אדם אחד את שתיהן אין להקפיד כי באמת אחר ההדלקה אין איסור לעשות מלאכה אלא מי שהדליק בלבד וכן כתב הר״ף״.

איברא דמסתימת השו״ע לא משמע דמחלק בכך ולכאורה יקשה הא תדיר קודם וע״כ דס״ל למרן השו״ע דלדעת בה״ג אף הבעל נאסר במלאכה על ידי הדלקת אשתו [ומ״ש הרמ״א (ס״י) דשאר בני הבית מותרין לאו בשיטת הבה״ג אמרה] וחשש לשיטתו אמטו להכי כתב להקדים תמיד הדלקת נר חנוכה. ולפי זה הבוא נבוא לענין

שאלתו דכת"ר שיחי' דנכון הדבר דאיש שהוא ללא אשה אינו מקבל שבת בהדלקתו כמפורש במשנ"ב (רסג, סקמ"ב), אבל פשוט דאין זה דעת בה"ג דחשש לה מרן השו"ע.

ויעויין במשנ"ב (תרעט, סק"א) שכתב דרוב פוסקים חולקים על הבה"ג וס"ל דלא תליא קבלת שבת בהדלקת הנר וע"כ אם הדליק של שבת ולא קיבל שבת במחשבתו יכול להדליק אח"כ: "וכל זה באיש המדליק, אבל אשה המדלקת כיון שהמנהג שמסתמא מקבלת שבת בהדלקתה א"כ לא תדליק שוב של חנוכה אלא תאמר לאחר להדליק וכו', והנה מקור דבריו במג"א וכתב בשעה"צ (סק"ב) שזה דלא כט"ז ואולי דסבירא לה לט"ז דאיש שמרגיל עצמו להדליק נר שבת כגון שאין לו אשה בביתו, דינו כמו אשה דמסתמא גם כן מקבל שבת עלה" עיי"ש, אבל נראה דאין צריך לזה דהא השו"ע (רסג, י) הביא דעת י"א דלבה"ג לא מהני אף תנאי וחייב לקבל שבת בהדלקתו, והיא דעת רבינו פרץ בדעתו וכמ"ש בארחות חיים (שם אות ב) והכל בו (סי' לא) וכ"כ באור זרוע (ב, יא) [ועיי' בחידושי רעק"א לשו"ע (רסג, יא) ובפרי יצחק (ב, ט ד"ה 'ובאמת גם מבה"ג')], וכיון דמרן השו"ע הכא חשש לשיטתו שלא יוכל להדליק אח"כ נר חנוכה ולכן יקדים להדליק נר חנוכה לפני נר שבת, וא"כ גם באיש אלמן או רווק חיישינן לשיטת הבה"ג ויש להקדים נר חנוכה אע"ג דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם והרי זה כמבואר ולכן גם אם התפלל כבר מנחה [דבלא התפלל עדיין י"ל דאנן סהדי דלא רוצה לקבל שבת בהדלקה] כמו שנוהגים העולם בער"ש דחנוכה להקדים להתפלל מנחה גדולה אף שאינו מוכרח כלל דכיון דיתפלל אח"כ מנחה אנן סהדי שאינו רוצה לקבל שבת, ויש לי עוד הרהורי דברים בזה ואכמ"ל.

והרחיב לי עוד בזה הרה"ג רחמים משה שעיו (מח"ס שו"ת מחקרי ארץ) וזו לשונו:

בדבר השאלה במי שלא מקבל שבת בהדלקת נרות שבת, אם ידליק קודם נרות חנוכה או נרות שבת.

נראה דיש להדליק נרות חנוכה לפני נרות שבת, כי אע"פ שאינו מקבל שבת אבל היות ונרות שבת הם לכבוד שבת, ובשבת אסור בעשיית מלאכה אם כן אין זה כבוד לשבת שאחר שמדליק נרות שבת יקיים מצות הדלקה של נרות חנוכה שאסורים בשבת. ועוד דמעלין בקודש ואין מורידין וקדושת שבת גדולה משל חנוכה. ואע"פ שנרות חנוכה אסורים בהנאה, הוא משום שהוקצה למצותו, אבל נרות שבת מה שמותרים בהנאה הוא משום דעיקר המצוה בהדלקת הנרות בשבת הוא בשביל שיהנו מהם בסעודה ובשבת, אבל עצם יום השבת קדושתו גדולה משל חנוכה ויש להדליק

קודם נרות חנוכה ואח״כ לעלות בקודש ולהדליק נרות שבת.

וכן הוא לפי סודן של דברים שנר חנוכה קודם לנרות שבת ואינו תלוי בקבלת שבת, דאפילו אם אינו מקבל שבת יש להדליק קודם נרות חנוכה, וכמבואר בשער הכוונות בסוף דרוש לחנוכה (דף קט ע״א).

ועיין בהליכות שלמה (מועדים פרק ששה עשר הערה סו) שכתוב שם שכן נהג מו״ר הגרש״ז בשנים שהיה מדליק נרות שבת היה קודם מדליק נרות חנוכה. והשיב לשואל דאף דבאיש ליכא טעמא דקבלת שבת שכתב השו״ע (בסי׳ תרעט, א) דהא לדידן אין האיש מקבל שבת בהדלקתו כמ״ש המ״ב (רסג, סקמ״ב). מ״מ הרי גם בלא״ה אין טעם זה שייך במקום שהאיש מדליק נר חנוכה והאשה נרות שבת, ואעפ״כ נר חנוכה קודם וכך נהגו דבכל גווני מקדימין נר חנוכה. ועיין ערוה״ש (תרעט, ג).

וזה לשון ערוך השלחן: בערב שבת צריך להקדים נר חנוכה לנר שבת ולא מיבעיא אם מקבל את השבת ע״י נר שבת דאז אסור לו להדליק עוד אלא אפילו אינו מקבל שבת בהדלקתו מ״מ א״א להדליק של שבת קודם לשל חנוכה דלא נאה אחר הדלקת נר של שבת לעשות מלאכת חול וגם בזמן הש״ס משמע שהדלקת הנר היתה מלאכה האחרונה (כמו שהאריך הר״ן ז״ל בפ״ב) וכן משמע מלשון הטור דהבה״ג פוסק דנר חנוכה קודם לשל שבת משום דבהדלקה קבל שבת וכתב שהתוס׳ כתבו שאין הקבלה תלויה בהדלקה ויכול להדליק של שבת תחלה וכו׳ עכ״ל כלומר שמדינא יכול להדליק מקודם נר של שבת אך מ״מ טוב יותר להדליק של חנוכה מקודם (וכ״כ הב״ח ע״ש).

אמנם ראיתי בספר הערות הגריש״א (מסכת שבת כג) שכתב שם, וז״ל, מנהגינו הוא כמבואר בסי׳ רסג (סעיף י) שכאשר מדליקה האשה נרות שבת מקבלת על עצמה שבת ונאסרת בעשיית מלאכה ונחלקו הראשונים היכא שהאיש מדליק נרות שבת אם חשיב שמקבל שבת או לא דעת הבה״ג שגם באיש הדלקת הנרות חשיב קבלת שבת ודעת הרמב״ן שדוקא באשה שזו מצוה המיוחדת לה משום שהיא כיבתה נרו של עולם והוי מצוה דידה לכך חשיב שמקבלת שבת בהדלקתה אבל באיש שאין לו מצוה מיוחדת בזה לא חשיב קבלת שבת ולפי זה יוצא שלדעת הבה״ג היכא שהאיש מדליק נר שבת בערב שבת של חנוכה צריך להקדים להדליק נר חנוכה קודם נר שבת כי אם יקדים נר שבת הרי כבר קיבל שבת ויהיה אסור בהדלקת נר חנוכה ואף ששייך בתנאי מ״מ לכתחילה לא יתנה ועי׳ מג״א (רסג, סקכ״א) אמנם לדעת הרמב״ן שאין מקבל שבת בהדלקתו צריך להקדים הדלקת נרות שבת לנר

חנוכה ומשום דתדיר ושאינו תדיר תדיר קודם עכ"ל.

ולפי מה שנתבאר לעיל משם שער הכוונות והערוך השלחן והליכות שלמה, גם לדעת הרמב"ן שאינו מקבל שבת בהדלקה מ"מ נר חנוכה קודם דאע"ג דתדיר ואינו תדיר תדיר קודם מכל מקום נר חנוכה זמנו לפני נרות שבת שלא מצינו שיתקנו חז"ל לעשות מלאכה דאורייתא לאחר הדלקת הנר כדאמרינן עשרתן ערבתם הדליקו את הנר והיינו נר שבת דבהדלקת הנר הוא הוראה לסיום המלאכות אע"פ שאינו מקבל שבת על עצמו.

העולה לדינא: אלמן שאינו מקבל שבת בהדלקת נרות שבת, ידליק קודם את נרות חנוכה ורק אח"כ את נרות שבת, כפי שנוהגים כולם.

הגאון רבי רן יוסף חיים מסעוד אביחצירא שליט"א
מח"ס מריח ניחוח ועו"ס

טעם להדלקת נרות נרות ברשות הרבים

בקובץ הברכה (קובץ ג' מחודש מר חשוון ה'תש"ע) הובא מאמרו הנפלא של הרה"ג אליהו שטרן שליט"א בעניין מקום הנחת הנרות עפ"י פנימיות, וכתב שם שהנחת הנרות סמוך לפתח הפונה לרשות הרבים מבחוץ נובע ממה שגזרו היונים שלא ישאיר אדם דלת ביתו סגורה כדי שלא יוכל להתעסק בשום מצוה, והביא ממדרש "מעשה חנוכה" וז"ל המדרש –עמדו וגזרו כל בן ישראל שעושה לו בריח או מסגור לפתחו ידקר בחרב עכ"ל.

ונ"ל בס"ד להוסיף עוד טעם מדוע מניחין את נרות חנוכה בפתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ דווקא. וגם יבואר מה שרמזו חז"ל על אדם שציצית בבגדו וממזוזה בפתחו בצד ימין ונרות חנוכה משמאל החוט המשולש לא במהרה ינתק. והוא עפ"י מה שראיתי בגיליון הנפלא "פנינים" יח' (היו"ל ע"י ידידי הרה"ג מרדכי חיים שליט"א ירושלים) במדור מכתבים מאת הרה"ג אברהם ישעיהו דיין שליט"א (צפת) וז"ל- עיין ברמב"ם באגרת תימן שגזרו שאחר החקיקה על קרן השור יחרוש בו, ושם הזכיר גם גזירה שיכתבו על בגדיהם שאין להם חלק באלהי ישראל, וכן מופיע במדרש דוד, לרבי דוד הנגיד נכדו (פ' וישב) "שיכתוב כל אחד על חזית בגדיו שאין לו חלק באלהי ישראל. ע"כ.וע"ע בספר ערוגת הבושם לרבי אברהם ב"ר עזריאל תלמיד הרוקח שכתב בזה"ל: "ת"ר בימי יון גזרו על ישראל שכל מי שיש לו בריח הבית יחקוק עליו שאין לו חלק באלהי ישראל, מה עשו עקרו בריחי בתיהם,וכו' ע"כ. וכדבריו כתב רבי מנחם ברבי מכיר אחיינו של רבנו גרשום מאור הגולה בפיוטו "וזה החילם לעשות במשול בעלי מדני ויצוו חקוק בקרן השור ובבריחי אפנדי אין לכם חלק בה", עכ"ל.

ועפ"י זה י"ל טעם נוסף למה ששמים את נרות חנוכה בפתח הסמוך לרשות הרבים מבחוץ והוא להראות שמה שרצו אויבינו לעשות לנו שנכפור ח"ו באלהי ישראל ע"י שנחקוק על בריחי הבתים שאין לנו חלק באלהי ישראל, והופרה עצתם ומחשבתם הרעה, וכאות לזה נדליק את החנוכיה דווקא במקום שרצו שנעשה פעולת כפירה בה' יתברך.

וכן עוד י"ל שרמזו חז"ל שאדם שיש לו ציצית בבגדו ומזוזה בפתחו בימין

ונרות חנוכה משמאל על זה נאמר והחוט המשולש לא במהרה ינתק, והוא מטעם שרצו אויבינו הרשעים שנכתוב על חזית הבגדים שאין לנו חלק באלהי ישראל, ואנו כאות לזה שמאמינים בני מאמינים אנחנו שמים על הבגדים את הציצית, להראות שאנו חייליו של ממ"ה הקב"ה. ואולי מטעם זה נובע מה שיש רבים המוציאים את הציצית מחוץ לבגד או ששמים את הציצית על הבגד להראות שאנו מלגיונו של ממ"ה הקב"ה(כמובן חוץ ממה שדובר בהלכה). ע"כ.

בגיליון "פנינים" (כז') לידידי היקר הרה"ג מרדכי חיים שליט"א (ירושלים) הביא כא' ביאורים ורמזים נפלאים בענין מדוע נפסקה ההלכה להדליק נר חנוכה בצד שמאל, עיי"ש, ודפח"ח.

וכעת עלה בדעתי עוד ביאור מדוע מדליקין נר חנוכה בצד שמאל, דהנה מובא במדרש שהיונים גזרו על עם ישראל שיחקקו על בריח הדלת "אין לנו חלק באלהי ישראל", מה עשו עם ישראל עקרו את דלתות בתיהם כדי שלא יצטרכו לחקוק על בריח הדלת, "אין לנו חלק באלהי ישראל". ועוד מובא במדרש אחר גזרה זו בסגנון אחר שגזרות היוונים על עם ישראל שיעקרו דלתות בתיהם כדי שלא יהיה אדם שיוכל לקיים מצוות בתוך ביתם ואם יעקרו את דלתות הבית לא יוכלו לקיים מצוות בתוך ביתם.ע"כ. והנה כשאדם נכנס לביתו בדרך כלל בריח הדלת הוא מצד ימין והצירים של הדלת מצד שמאל. והנה על מה שגזרו עליהם היוונים שיחקקו על בריח הדלת "אין לנו חלק באלהי ישראל", אמרו חז"ל והדגישו דוקא בימי החנוכה את העניין של מזוזה מימין", ועל מה שגזרו עליהם היוונים שיעקרו דלתות בתיהם שהעקירה מצירי הדלת שנמצאים בצד שמאל שלא יוכלו לקיים מצוות, על זה תיקנו חז"ל לשים את החנוכיה בצד שמאל דווקא להורות שבמקום שגרם לעקירת הדלת על מנת שלא נוכל לקיים מצות אנו נשים את החנוכיה להורות שאנו עדיין מפיצים את אור התורה והמצוות ולא עוד אלא שאנו מפרסמים אותם בפרהסיא, נגד מה שאתם רציתם למנוע אותנו מלקיים מצוות בסתר ע"י עקירת הדלת. ועיין עוד בגיליון "פנינים" יח' במדור מכתבים מה שכתב הרה"ג אברהם ישעיהו דיין שליט"א (צפת) וז"ל- עיין ברמב"ם באגרת תימן שגזרו שאחר החקיקה על קרן השור יחרוש בו, ושם הזכיר גם גזירה שיכתבו על בגדיהם שאין להם חלק באלהי ישראל, וכן מופיע במדרש דוד, לרבי דוד הנגיד נכדו (פ' וישב) "שיכתוב כל אחד על חזית בגדיו שאין לו חלק באלהי ישראל. ע"כ.

ועפ"י זה יובן מה שאמרו חז"ל כשאדם יש לו מזוזה בימין ונר חנוכה בשמאל וציצית בבגדו החוט המשולש

לא במהרה ינתק שהוא כנגד מה שגזרו היונים על שיחקקו על בריח הדלת ועל הבגדים ש-"אין לנו חלק באלהי ישראל", ועל עקירת הדלת על מנת שלא נקיים מצוות בבית. בזה אתי שפיר מה שאמרו חז"ל. על מזוזה מימין ועל נר חנוכה משמאל ועל ציצית בבגדו, ע"כ

ליקוטים מספר "מגיד מישרים" למרן ה"בית יוסף" על ענייני חנוכה והוספות מספרים

סוד חנוכה ופורים.

א) ב"מגיד מישרים" פר' מקץ (מהדורא קמא) כתב וז"ל- "...והא רזא דחנוכה ופורים לאכללא (להכליל) לכנסת ישראל בין ימינא ושמאלא דהא חנוכה רמיז לשמן דנגיד ואתי (רומז לשמן שנמשך ובא) מלעילא, ופורים ליין המשומר בענביו".

ב) ועיין בשער הכוונות בענין חנוכה (דרוש א') שכתב וז"ל- נבאר תחילה, ענין קדושת הימים האלו. וכו'.. והנה כמו שנתבאר, שבשבתות ויו"ט ור"ח, יש בהם תוספת קדושה על ימי החול, גם בחנוכה ופורים, יש בהם תוספת קדושה יותר מימי החול. אמנם אין מדרגתם שוה, למדרגת השבתות ויו"ט ור"ח. והנה הם נתבארו כל אחד במקומו. אבל ענין חנוכה ופורים, הוא באופן אחר, כי תרוויהו אינון בהוד, ואעפ"י שבתפילת שחרית בחול ביארנו, דיעקב בנצח, ומלכות בהוד. וכפ"ז החול הוא יותר קדוש מחנוכה ופורים, אשר תרוויהו אינון בהוד. אבל הענין הוא, על דרך שביארנו בדרוש ר"ח, בענין הי"ט, כי הנוקבא יש לה אז תוספת קדושה, לפי שאז מקבלת הארותיה ע"י עצמה, שלא ע"י בעלה, וכן הוא כאן. כי הנה בחול, יעקב יונק הארתו וחלק הארה שלה מן הנצח ומן ההוד, ואח"כ נותן לה הארתה, ונמשך מן ההוד על ידו. אבל עתה בחנוכה ופורים, היא יונקת חלק הארותיה מן ההוד, ע"י עצמה שלא ע"י בעלה, ואינה טפילה אליו כימי החול. והנה ענין זה, הוא תוספת קדושה אליה בזמנים אלו, יותר מבחול. עכ"ל.

ג) ב"פרי עץ חיים" בסוד החנוכה פרק ד' כתב וז"ל- סוד שמונת ימי חנוכה, איהי מקבלת אור ההוד בעצמו, שלא ע"י ז"א, כי בחול יעקב בנצח ורחל בהוד, וביען אשר לא תיקן ההוד, בענין והודי נהפך עלי למשחית. והנצח נתקן, בענין וגם נצח ישראל לא ישקר, לכן מקבלת איהי אור מן ההוד על ידו דרך הנצח. אבל מתתיהו בן יוחנן כהן גדול, תיקן ההוד, באלו הח' ימים לבד, לכן מקבלת איהי אור מן ההוד עצמו על ידה, ושלא על ידו, לכן אנו אומרים על הנסים בברכת מודים, שהוא כנגד ההוד. עכ"ל.

עוד הובא (שם) מהחברים חנוכה שהיא בנצח, שהוא ענף החכמה, סוד

שמן משחת קודש, ולכן היה הנס בשמן, וע"י כהן.עכ"ל. (א"ה ריח"מ ונ"ל בס"ד לבאר דבריו שהנס נעשה ע"י כהן דווקא שהכהן הוא בחסד וכן ימי החנוכה הם בנצח והשמן הוא בחכמה, וכולם ענף אחד בצד הימין חח"ן (ח'כמה ח'סד נ'צח) ועל כן נעשה הנס ע"י כהנים דווקא,כנלענ"ד).

עוד הובא (שם) וז"ל- בענין חנוכה: בברכות, תחילה תכוין, כי הלא יש תוספת קדושה יותר מבחול, כמו שיש בשבת וי"ט ור"ח, ורק שאינו דומה להם. אמנם נלע"ד ששמעתי ממורי זלה"ה, לידע איך בחול איהו בנצח ואיהי בהוד, ובחנוכה ובפורים הוי תרוויהו בהוד, ואדרבא נראה כי הוא גרוע מבחול, אך הענין כי בחול יעקב לקח הארת שניהם דידיה ודידה, מן הנצח ומן הוד, ואח"כ נותן חלק ההוד בה אל הנוקבא, נמצא כי היא טפילה אליו. אך בחנוכה ובפורים, היא יונקת מן ההוד ע"י עצמה, שלא על ידו, וזה תוספת קדושה אליה. עכ"ל.

ד) ועיין עוד בסידור "חמדת ישראל" למהרש"ו זיע"א מה שכתב על חנוכה. עיי"ש.

ה) ובקיצור הכוונות לרמח"ל (הוצאת הרב יוסף ספינר- ירושלים-תשס"ו) בענין החנוכה (עמ' קסז) כתב וז"ל- הנה חנוכה הוא בסוד הנצח, וספירה זו היא השולטת, והוא ענף החכמה, ולכן נעשה הנס בשמן. והתיקון הוא בהוד[א]. ור"ל לפי שבימי היונים גזרו על המילה, והיו רוצים בזה לעכב התפשטות הה' חסדים היוצאים מן היסוד, בכח הערלה הסותמת.[ב] וכשיש הערלה שמכסה על היסוד, אז הס"א לוקחת כח, כי אין כחה אלא מן הסיתומים, ומתאחזת בספירות לינק מהם, וכל אחיזתה אינה אלא בספירת הוד, בסוד: כל היו דוה. ונמצא שהיו רוצים לפגום הוד. וכשגברו בית חשמונאי, אז נתבטל הקטרוג, ונתקן הפגם. ולכן התיקון הוא בהוד. כי הוא הנתקן על ידי מתתיה ובניו, כי היו ה', בסוד ה' חסדים היוצאים מן היסוד, שכשהם מתגברים, הס"א נחלשת ואינה יונקת, ועל כן אומרים על הניסים במודים, שהוא בהוד כידוע. עכ"ל.

ו) ע"כ הובא מעט מסוד ימי החנוכה ועיין עוד ב"שמן ששון" על שער הכוונות הנ"ל, שהובא שם לתרץ מה שמובא שפעם חנוכה בהוד ופעם בנצח.ע"כ.ואכמ"ל.

ז) ובספר הקדוש "דגל מחנה אפרים" לחסידא קדישא ופרישא הגה"ק רבי משה חיים אפרים מסדילקאב זצוק"ל

א. בהערה 3 (שם) כתב בענין הנצח הוד, מחלק בין שליטה לתיקון. ואולי כוונתו בזה ליישב החילוקי שמועות בענין זה. עיין שמן ששון (בשעה"כ) דרוש א' אות ב', ד"ה : אך.

ב. ושם ציין בהערה 4 לעיין הספר אדיר במרום עמ' י' (הוצאת הרב יוסף ספינר-ירושלים-התשנ"ה) עיי"ש.

וזיע״א (נכד הבעש״ט הקדוש) כתב לחנוכה וז״ל- עוד מה שחנני ה׳ בענינא דחנוכה כי איתא בכתבי האר״י ז״ל שמתתיהו תיקן ההוד עיי״ש (פרי עץ חיים שער ר״ח פ״ד). ויש להבין זה כי ידוע ענין תקון הוא שמפריד החיצוניות והקליפות מאותו בחינה ומכשיר אותו לקבל טהרה וקדושה ומעלה הדבר לשרשו, וכן הוא באדם כשהשם יתברך ברוך הוא מסיר ממנו הקליפות אזי נשמתו מתנוצצת ומתנהרת ומוכשרת לקבל קדושה וטהרה ועולה לשרשו, וכן הוא במדות הקדוש ברוך הוא וברוך שמו. והנה ידוע (עיין בזוה״ק ח״ג רפ ע״ב) ענין הנבואה נמשך מנצח והוד, ויון הוא מספר בנבוא״ה והיא החיצוניות וקליפות של נצח והוד והיא השולטת בימים ההם, כשנופל קליפות יון שהוא החלק הרע מן הנבואה שהוא נצח והוד בזה תקן ההוד. וזהו שמרמז מספר יון שהוא מספר בנבוא״ה היינו ב׳ נבואה, רצה לומר החלק השני מנבואה שהוא הוד לעומת זה היה קליפות יון וכשגבר והפיל והשפיל קליפות יון מילא נתקן ההוד והבן כי קצרתי במקום שהיה לי להאריך והמשכיל יבין. וכו׳ עכ״ל (ועיי״ש מה שרמז בתיבת חנוכה).

בענין החשמונאים ומלכות יון ונס החנוכה.

א) ב״מגיד מישרים״ פר׳ מקץ (מהדורא בתרא) כתב וז״ל- ״אמאי בבית שני מלכו כהניא (כהנים) מאי דלא הוה עד השתא (דבר שלא היה עד עכשיו?), ותו, היכא דאפשר דאתיהיב תוקפא (איך יתכן שניתן כח), להוא מלכא דיון הרשעה בימים ההם לאתגברא על ישראל לבטלא אורייתא (לאותו מלך יון הרשע לגבור על ישראל ולבטל התורה), דהא כיון דבי מקדשא הוה קיים (הרי כיון שבית המקדש היה קיים), מיחזי (היה נראה) דהוה שפע טובה וברכה בעלמא, ובההוא עובדא דמלכא דיונאי מחזי (ובמעשה מלך יון היה נראה) דלא הוה שפע ברכה בעלמא (שלא היה שפע בעולם), אלא אדרבא הוה תקיפו דמסאבותא (חוזק הס״א?), ותו, אמאי אתעביד רמזא דניסא במשחא (למה נעשה הנס בשמן?). וכעת עונה על אלו השאלות.

ענין בית חשמונאי וההנהגה בזמן הבית השני.

ובזמנא דבית שני לא הוה שלימו כולי האי (בזמן הבית השני לא היו בשלימות כל כך), דהא חסרו בהיה ה׳ דברים, ומשום הכי איתיהב תוקפא למלכות דיון (ולכן ניתן כח למלכות יון), עד דסייעו קב״ה ונצחו יתהון בית חשמונאי, וכיון דנצחום וחזו דלא הוה שלימו בההוא זימנא (וראו שלא היו שלמים בזמן ההוא) ומסאבו אתתקיף (והס״א התגברה), אסכימו דימלכון כהני קדישי (הסכימו שימלכו כהנים קדושים) בגין לאמשכא (כדי למשוך) חוט של חסד. דהא כהן איהו איש החסד וכיון דהוה מלך, אשתכח דמייחד

למלכות קדישא בחסד (יחד מלכות וחסד).עכ"ל.

ב) א"ה ריחמ"א ונ"ל בס"ד שמטעם זה נענשו בית חשמונאי על שלקחו את המלוכה מבית יהודה (עיין רמב"ן בראשית פרק מט פסוק י), שלא נשאר מבית חשמונאי אף אחד (בבא בתרא דף ג' ע"ב), דהן אמת דהמלוכה היתה צריכה להיות בידי החשמונאים שהיו כהנים כדי למשוך חוט של חסד, אבל לאחר שנצחו ונמשך חוט של חסד, היה עליהם להחזיר את המלוכה לבית יהודה ומשום הכי נענשו בית חשמונאי (עיין אבודרהם על חנוכה).

ג) עוד הובא בספר מדרשי חנוכה ופורים (להרב מתתיהו זרגרי שליט"א) את הגמ' במסכת בבא בתרא (ג' ע"ב) (א"ה ריחמ"א וכן הוא בגמ' קידושין ע ע"ב עיי"ש), וז"ל הגמ' –הורדוס עבדא דבית חשמונאי הוה, נתן עיניו באותה תינוקת. יומא חד שמע ההוא גברא בת קלא דאמר : כל עבדא דמריד השתא מצלח. קם קטלינהו לכולהו מרותיה, ושירה להההיא ינקתא. כי חזת ההיא ינקתא דקא בעי למינסבה, סליקא לאיגרא ורמא קלא, אמרה : כל מאן דאתי ואמר מבית חשמונאי קאתינא – עבדא הוא, דלא אישתירא מיניהו אלא ההיא ינקתא, וההיא ינקתא נפלה מאיגרא לארעא. עכ"ל הגמ'.

ד) א"ה ריחמ"א וק"ל היאך אנו סומכים על מה שאמרה אותה ינוקתא שכל מי שיאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא, והרי היא תינוקת ואין היא נאמנת להעיד ואף אם היתה גדולה הרי היא אשה ואין לה נאמנות להעיד, ולפגום את מי שיאמר שהוא מבית חשמונאי לומר שהוא עבד. וי"ל שכל מה שאמרה הוא רק גילוי מילתא בעלמא ואין אנו סומכים על עדותה, אלא מבררים אחרי אותו אדם האם הוא מבית חשמונאי או לא (ועיין כתובות כב ע"א רש"י ד"ה גילוי מילתא בעלמא הוא). ע"כ.

ה) עוד הביא בספר הנ"ל את דברי הרמב"ן (בראשית מט' י') על עונשם של החשמונאים שמלכו בבית שני וז"ל הרמב"ן- וזה היה עונש החשמונאים שמלכו בבית שני, כי היו חסידי עליון, ואלמלא הם נשתכחו התורה והמצוות מישראל. ואף על פי כן נענשו עונש גדול, כי ארבעת בני חשמונאי הזקן החסידים המולכים זה אחר זה, עם כל גבורתם והצלחתם נפלו ביד אויביהם בחרב. והגיע העונש בסוף למה שאמרו רז"ל (ב"ב ג ע"ב) כל מאן דאמר מבית חשמונאי קאתינא עבדא הוא. שנכרתו כולם בעון הזה.

ואף על פי שהיה בזרע שמעון עונש מן הצדוקים, אבל כל זרע ממתיה חשמונאי הצדיק, לא עברו אלא בעבור זה שמלכו ולא היו מזרע ומבית דוד. והסירו השבט והמחוקק לגמרי. והיה עונשם מדה כנגד מדה, שהמשיל

הקב״ה עליהם את עבדיהם והם הכריתום.

ואפשר ג״כ שהיה עליהם חטא במלכותם מפני שהיו כהנים ונצטוו (במדבר יח ז) ״תשמרו את כהנתכם לכל דבר המזבח ולמבית לפרכת ועבדתם עבודת מתנה אתן את כהנתכם״, ולא היה להם למלוך רק לעבוד את עבודת ה׳. עכ״ל. (והביא שם ג״כ את דברי האבודרהם (חנוכה) בענין שלקחו את המלכות שלא כהוגן ועונשם. עיי״ש).

ו) בספר ״רסיסי לילה״ לרבי צדוק הכהן מלובלין זצוק״ל וזיע״א אות נז׳ (הובא בספר הנ״ל) כתב וז״ל- ותחילת התעוררות החשמונאים כפי מה שאומרים ביוצר לחנוכה, היה על זה שלא תבעל אחותם להגמון. וגם רש״י בשבת (כג ע״א) על שאף הן היו באותו נס, פרש: בגזרה דתבעל להגמון. שזה היה עיקר נס דחנוכה, לבטל ערוב וחיבור זה. על כן כשבא הורדוס לידבק בזרעם לא עלתה בידו, כמ״ש בריש בבא בתרא (דף ג׳ ע״ב). כי זה כל שורש קדושת החשמונאים המתפשט בכל זרעם אחריהם, מאחר שפעלו הקדושה לישאר קבוע לדורות עולם שלא יניחו להתערב עמהם זרע נכר.

ולפי שהשם יתברך רצה להניח ערבוביא זה עדיין בעולם עד עת קץ, על כן נתעלם זרע החשמונאים, כמ״ש (בב״ב ג׳ ע״ב) דמאן דאמר מבית חשמונאי אתינא עבדא הוא. וברור בעיני דמה שאמרו דלא אשתיר מניה כו׳ אין ר״ל דלא נשאר לגמרי מהם. וחלילה! מי שעשה התשועה הגדולה הזאת בישראל יכלה זרעו מן העולם ?! ואף דהרמב״ן פרשת ויחי נתן טעם לזה מפני שנטלו מלוכה, אין זה מספיק להסיר השאלה למה יגיע עונש זה לחשמונאי הצדיק שלא נטל המלוכה שלא ישאר כלום מזרעו ?! אבל ברור בעיני דהכוונה שלא נשתיר מזרעו בפרסום, ומי שיתיחס אחריו.

וקטלינהו לכולהי מרותיה, היינו כל אותם שמצא, והם נענשו בעונם, והשאר נחבאו והעלימו עצמם ולא פרסמו יחוסם. ולפי שמשכה מלכות הורדוס וזרעו ק׳ שנה, שכל אותם הימים היה ירא לפרסם עצמו מי שהיה מבית חשמונאי, על כן נשתקע ונשתכח זכר יחוסם מן העולם. ולא נשאר מי שמתיחס אחריהם אלא אותם העבדים בני הורדוס, שאחד שנשא מבנותם כדי ליחס זרעו אחריהם, ועל כל פנים גם זה היה מן השמים שישתקע וישתכח יחוסו מן העולם. כי שורש יחוסו הוא בתכלית הריחוק מערוב בני נכר, ואע״פ שזה אמת בכל זרע יעקב גם כן, מכל מקום בעולם הזה הוא בתכלית ההעלם בפרט אחר החורבן. ומהתחלת התעוררות החורבן שהיה מתחילת מלכות הורדוס שהיה עבד ומבני נכר, ומשל על ידי כח מלכות רומי ונטלה המלכות מישראל. ועל כן על ידו היה התעלמות יחס

החשמונאים, שהם המשתדלים לכלות רגלא דתרמודאי, וערבוב בני נכר מישראל. עכ"ל.

ז) מצאתי בליקוטי לחנוכה (כד כסלו ה'תשס"ח) אות א' טעם נוסף למה שנענשו החשמונאים שכלה כל זרעם. וז"ל (שם) בספר "ואברהם זקן" לרבי אברהם פלאג'י זצוק"ל וזיע"א (בנו של רבנו חיים פלאגי זצוק"ל וזיע"א) במערכת חי"ת אות לד' חנוכה- כתב על משפחת מכב"י והטעם שכך נקראו ומה אירע להם וז"ל- חשמונאי ובניו קרו ליה למשפחה מכב"י ואמרו חז"ל דעל דגל שלהם עשו רשימה זאת מ'י כ'מוכה ב'אלים ה' ר"ת מכב"י וכיונו נמי דהוא ר"ת מ'מתיא כ'הן ב'ן י'וחנן כיע"ש בדבריהם וכו' ושייך לומר ב'רוך כ'בוד ה' מ'מקומו ר"ת מכב"י.

וברוך היודע דמה שאמרו דהיה כליון במשפחה זו על שנטלות ב' שררות כהונה ומלכות הא והא גרמא להו דהלבישו בדגל שלהם מ'י כ'מוכה ב'אלים ה' בר"ת מ'תתיא כ'הן ב'ן י'וחנן וכו' דעונשן כך, הנה יתר שאת דעשו הרכבה על מי כמוכה באלים לכך כפי מידתם נתקיים בהם היפך נרו לא ידעך היה מכב"י דגרם כיבוי המשפחה ההיא וכו' עכל"ק.

א"ה ריחמ"א אגב אכתוב כאן מה שהתחדש לי השתא תש"ע דמכב"י הוא גימטרייא ע"ב וע"ב הוא גימטרייא של חס"ד וידוע דהכהנים הם בחס"ד לכן קראו שמם בית חשמונאי מכב"י לרמז שהם בחס"ד.ועוד ידוע שע"ב הוא בגימטרייא שם הוי"ה בריבועו כזה: י, י-ה, י-ה-ו, י-ה-ו-ה עולה ע"ב. והנה עפ"י טעמו של הרב הנ"ל יש לומר שמטעם שהרכיבו בשם מכב"י ר"ת של מ'תתיה כ'הן ב'ן י'וחנן ששם מכב"י עולה הוי"ה בריבועו וכן עולה הוי"ה במילוי יודי"ן כזה: יו"ד, ה"י, וי"ו, ה"י, והוא באצילות עלה להם כזאת דהיה כליון במשפחה. וכתבתי כל זאת על עפ"י מה שכתב הרב הנ"ל זצוק"ל ואם טעיתי תלין משוגתי עימי והוא רחום יכפר עון. ע"כ.

ענין מה שמדליקין בשמן ועניין ח' נרות דחנוכה וענין השמש.

א) עוד כתב ב"מגיד מישרים" פר' מקץ (מהדורא בתרא) וז"ל- ומשום הכי עבדו רמזא דניסא במישחא (ולכן עשו רמז לנס בשמן) לארקא (להמשיך) ממשח רבות עילאה דרעוא דרעוין (מהשמן העליון דרעוא דרעוין) על מלכות קדישא. ומדלקינן ח' בוצינא (נרות) לייחדא ז' ספירות הבנין עם בינה. ונהוג לאדלקא א' יתירה (נהוג להדליק נר נוסף) וקראו לה שמש, למרמז לכנסת ישראל דאיהי משמשא לכלהו (משמשת לכולם) ואיהי מנא דכלהו (הכלי לכולם). עכ"ל.

ב) ובספר הקדוש "דגל מחנה אפרים" לחסידא קדישא ופרישא הגה"ק רבי משה חיים אפרים מסדילקאב זצוק"ל

וזיע״א (נכד הבעש״ט הקדוש) על חנוכה כתב מדוע היה הנס בשמן וז״ל- איתא ביוסיפון בסיפור ענין הנס של תגבורת חשמונאים על מלכות יון הרשעה שהנס היה ג״כ על ידי יהודה מכבי. ואיתא שם שלכך היו קורין אותו מכבי על שם שתמיד כשהיה לוחם מלחמות היה אומר ״מ׳י כ׳מוכה ב׳אלים ה׳ ״ (שמות טו יא) שהוא ר״ת מכב״י וכו׳ עיי״ש. והנה זה הוא פסוק בתורה מי כמוכה באלים ה׳ מי כמוכה נאדר בקודש וכו׳. ויש לומר לפי עניות דעתי שלכך היה ענין הנס גם כן בשמן שדלק שמונה ימים, כי שמן הוא בחינת חכמה כמו שכתוב (שמות ל כה) ״שמן משחת קודש״ וקודש הוא חכמה כידוע, והיה הנס מעין תגבורת מלחמה שהיה צועק תמיד הפסוק הזה מי כמוכה באלים ה׳ מי כמוכה נאדר בקודש והיה הנס גם כן בדבר שהוא בחינת קודש כנ״ל והבן. עכ״ל.

ענין שבתחיית המתים המצות יתבטלו חוץ מחנוכה ופורים.

א) ב״מגיד מישרים״ פר׳ ויקהל בסופו כתב וז״ל- ה׳ עמך וכו׳ הגם כי נטשתני עזבתני וכו׳ והא מגלינא לך רזא טמירא במאי דאמור רבנן דהמצות בטילות לתחיית המתים וכו׳. היינו ברזא דשית אלפי שנין הוי עלמא וחד חרוב. דהיינו למימר דבזמן תחיית המתים דהוא בתר ימות המשיח, יהא חרב עלמא מתאוות וכיסופין דהאי עלמא. והא בההוא זימנא יתבטל יצה״ר מעלמא ונמצאו מצות לא תעשה בטילות. וכן המצות עשה דוגמת מאי דאמר משה רבנו ע״ה למלאכי השרת מאי כתיב, ״לא תרצח״ ו״לא תנאף״ כלום שפיכת דמים יש ביניכם? יצר הרע יש ביניכם? וכן המועדות לא יצטרכו אז לעשות ככל הנעשה היום. דהא איסור חמץ ואכילת מצה היא לאכפאה (לכפות) סטרא מסאבה (ס״א). וכן בשאר המועדים. ובההוא זימנא לא איצטריך לאכפאה לה (לא יהיה צורך לבטל לס״א) דהא בטל הוא. ולא יעבדון במועדייא אלא דיימרון בהו הלל וזמרין ושירין ותושבחן לקב״ה ותו לא מידי. והיינו דאמור רבנן חנוכה ופורים אינם בטילים לעולם. כלומר, דהא חנוכה ופורים לית בהו אל סיפור נסים דקב״ה בלחוד. וכן מאי דיעבדון במועדייא הוי דוגמת חנוכה ופורים דהיינו סיפור נסים דקב״ה. ומשום הכי לא יבטלו. ואתה שלום. עכ״ל.

ב) ועיין בספר ״מדרשי חנוכה ופורים״ (לרב מתתיהו זרגרי שליט״א) אחר שהביא את דברי המגיד מישרים, כתב עיין בשו״ת ציץ אליעזר חלק י״ג סימן ע׳, שכתב שדרשת חז״ל שכל המועדות יהיו בטלים חוץ מחנוכה ופורים לא נמצאות בידינו. דבמדרש משלי פרק ט׳ וכן ירושלמי מגילה ו ע״ב איתא רק על פורים. ע״כ.

ג) ועיין עוד בדברי הבא״ח בספרו ״עטרת תפארת״ בכתר מלכות אות ר״ו שכתב וז״ל בר״ח וחנוכה ופורים

יש יתרון ומעלה בבחינת הנשים, לכן צריכין הם להחליף בגדיהם ולא ישארו בבגדי חול. גם אשה שיש לה תכשיטין של זהב תלבשם באלו הימים, להורות על יתרון שיש באלו הימים בבחינה שלהם למעלה. ובפרט ביום הפורים יזהרו ללבוש תכשיטין כמו בשבת, ואדרבה יש טעם להתקשט האשה בפורים יותר משבת ויו"ט, כי כבר ידעת מ"ש רבנו האר"י זיע"א בסוד ימי הפורים הנעשים בכל שנה ושנה, שהארה גדולה אשר דרכה להתעלם בחזרת זו"ן פב"פ, הנה בימים ההם לא תתעלם ולא תתבטל, אלא תשאר קיימת ונרשמת במלכות וכנזכר בספר הכוונות (שער הכוונות דף ק"ט ע"ב) וכתוב שם וז"ל- לכן לעתיד לבוא כל הספרים יתבטלו חוץ ממגילת אסתר, והטעם הוא כי לעולם לא היה נס גדול כזה לא בשבתות ולא ביו"ט, להתקיים הארה זו אף אחר הסתלקות המוחין מן הנקבה אלא בימי הפורים בלבד, ובבחינה זו יש יתרון גדול אל הפורים על כל שאר הימים אפילו בשבתות ויו"ט עכ"ל. ומזה תבין טעם נכון אל הצורך התכשיטין לאשה בפורים להורות על הדבר הזה ואשרי כל העושה כל מעשיו לשם שמים. עכ"ל.

ד) ולפי כל הנ"ל יוצא שרק ימי הפורים לא יתבטלו, אבל כבר הובא לעיל בשם המגיד מישרים שהמובן מדבריו שיש מדרש חז"ל שגם חנוכה לא יתבטל וצע"ע.

ה) בגיליון קול צופיך מס' 522 (שיעורי הרה"ג מרדכי אליהו (שליט"א) זצ"ל) פרשת מקץ תש"ע (שיעור שנמסר ע"י הרב מרדכי אליהו שליט"א בשנת תשנ"ח) כתב וז"ל- האם יחול חנוכה לימות המשיח- יש אומרים, כשיבוא המשיח, לא יהיה חג החנוכה, ויש אומרים שלא יתבטל חג החנוכה, ולזה אומרים "ונודה לשמך הגדול סלה" ובכל מקום שהוזכר "סלה" הכוונה שיהיה לעתיד לבוא תמיד. וכמו שיש מחלוקת בין הפוסקים כשיבוא המשיח מה יברכו, האם "הטוב והמטיב" או "שהחיינו". ואמר אחד, למה תתווכח, כשיבוא המשיח תשאל אותו מה לברך עליו. ושמא תאמר שיהיה רחוק ולא יוכלו להתקרב אליו, הנה יבואו משה ואהרן עמו ונוכל לשאול אותם. כמו כן, גם נשאל אותם האם יש לנהוג חג חנוכה או לא, ויהי רצון שיהיה בעגלא ובזמן קריב ונאמר אמן.

ו) ואמרתי לסיים כאן במה שמובא בספר הקדוש "ליקוטי מוהר"ן" (תנינא) תורה ב' אות א', שמבאר את עניין ימי החנוכה שהם ימי הודאה, ועפ"י דבריו יבואר הטעם שחנוכה לא יבטל לעתיד וז"ל: ימי חנכה הם יממי הודאה, כמו שכתוב: וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל וכו'. וימי הודאה זה בחינת שעשוע עולם הבא, כי זה עיקר שעשוע עולם הבא להודות ולהלל לשמו הגדול יתברך ולהכיר אותו יתברך, שעל ידי זה סמוכים וקרובים

אליו יתברך, כי כל מה שיודעין ומכירין אותו יתברך ביותר, סמוכין אליו ביותר, כי שאר כל הדברים יתבטלו לעתיד כולם, בבחינת: כל הקרבנות בטלין, חוץ מקרבן תודה (מ"ר צו פ"ט, אמור פ' כ"ז ע"ש), שלא ישאר לעתיד, רק בחינת תודה והודאה, להודות ולהללולדעת אותו יתברך, כמו שכתוב (ישעיה יא) "כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים", שזה כל שעשוע עולם הבא, עכל"ק.

ועפ"י דבריו יובן הטעם שלא יתבטל חנוכה לעתיד לבוא מכווין שחנוכה הם ימי הודאה, וקרבן תודה לא יתבטל לעתיד לבוא, ע"כ.

מערכת עיון הפרשה
בראשות הגאון רבי הלל רויטמן שליט"א והגאון רבי יעקב הילדסהיימר שליט"א

עניני חנוכה

מלחמת חשמונאי

א. נס מלחמת חשמונאי

בסדר פרושי סדור התפלה לרוקח (ח"ב עמ' תשטז) הביא בשם המדרש בענין מלחמת החשמונאים, וז"ל: והיו ישראל מצפים להרי מזרח אולי יבא להם גייס של פרסיים, א"ל חשמונאי למתתיהו כהן גדול, ולא כתוב 'ארור הגבר אשר יבטח באדם' וכתיב 'ברוך הגבר אשר יבטח בה'', א"ל יפה אתה אומר, אני וג' בני ואתה וז' בניך הרי י"ב כנגד י"ב שבטים, מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נס, מיד תפס אליעזר הסייף וחתך את ראשו של היוני והרג מגיבוריהם חללים עד מאד וכו', הרי לפי שבטחו בה' עמד להם בעת צרה.

וצ"ב, כיצד אמר מתתיהו 'מובטח אני בהקב"ה שיעשה לנו נס', הא אין סומכים על הנס, וכדאיתא בתו"כ אקרא 'ונקדשתי בתוך בני ישראל' (ויקרא כב, לב): כשהוא מוסר עצמו ימסור עצמו ע"מ למות, שכל המוסר עצמו ע"מ הנס אין עושין לו נס, שכן מצינו בחנניא מישאל ועזריה שלא מסרו ע"מ הנס, עכ"ל, וראה בספר החינוך (מ"ע תקמו) שכתב: שכל הסומך על הנס אין עושין לו נס, ועל הדרך הזה תראה רב עניני הכתובים בכל מקום כי גם בהלחם ישראל מלחמת מצוה עפ"י השם היו עורכין מלחמתן ומזינין עצמן ועושים כל ענינם כאילו יסמכו בדרכי הטבע לגמרי, וכן ראוי לעשות לפי הענין שזכרנו עכ"ל, וצ"ע. [יש לברר גדר נס דמלחמת חנוכה, ומה טעם נקבע ההלל והברכה רק על נס פך השמן. עוד ראה מה שכתבנו בגליון כט (עניני ברכת המזון אות ה), ודו"ק. עוד בענין זה ראה להלן (אות יח)].

טומאת השמנים

ב. וטמאו כל השמנים

מאי חנוכה, דתנו רבנן בכ"ה בכסליו וכו', כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונת ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה (שבת כא, ב).

יש לדקדק, אמאי כתב 'טמאו כל השמנים שבהיכל', הא פך שמן אחד לא טמאו, והו"ל למיכתב 'טמאו רוב שמנים שבהיכל'.

וכן יל"ע, באותו פך שהיה בחותמו של כהן גדול, מאי אולמיה כהן גדול להכא, הא משנה מפורשת שנינו (שקלים פ"ה מ"א) 'אלו הן הממונים שהיו במקדש, יוחנן בן פנחס על החותמת', הרי שהיה כהן מיוחד שהחתים השמנים הטהורים, ומה טעם פך זה החתימו כה"ג. [דו"ק היטב בלשון הגמ' 'שהיה מונח בחותמו של כה"ג', ולא כתיב שהיה חתום עליו, ודו"ק בכל זה].

ג. טומאת השמנים

איתא בשבת (כא, ב): כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל.

והנה איתא בפסחים (טז, א): העיד רבי יוסי בן יועזר איש צרידה על משקין בית מטבחיא דכן [דמשקין של בית המטבחים שבעזרה כגון הדם והמים, אינן מקבלין טומאה].

ושם (יז, א) איכא למאן דתני משקי בית מדבחיא דכן, דהיינו דגם השמן והיין שבבית המקדש טהורין.

וצ"ע, להך מאן דאמר, איך נטמא השמן על ידי היונים, הא אינן מקבלים טומאה.

ד. טומאת שמן המקדש

בפסחים (יז, א) נחלקו רב ולוי, אי הא דהעיד יוסי בן יועזר איש צרידה על משקי בי מטבחיא דכן, אי אמר מטבחיא או מדבחיא, ומבואר בסוגית הגמ' ורש"י, דמטבחיא כולל מים ודם, ומדבחיא כולל גם שמן ויין, עיי"ש, והיינו דמ"ד 'מדבחיא' ס"ל שלא גזרו חכמים טומאה בשום משקין במקדש, והיינו משום הפסד קדשים _(ראה רש"י שם טז, א), ואף שמן ויין בכלל.

ולדבריו צע"ג, כיצד נטמאו כל השמנים שבמקדש, הא לא גזרו בהוא טומאה כלל.

ה. טומאת השמן משום היסח הדעת

בפסחים (לד, א) איתא: היסח הדעת, רבי יוחנן אמר פסול טומאה הוי, ורבי שמעון בן לקיש אמר פסול הגוף הוי וכו', רשב"ל אמר פסול הגוף הוי, שאם יבא אליהו ויטהרנה, אין שומעין לו.

וצ"ע לרשב"ל, אמאי לא נטמא האי שמן שבפך הסגור בחותם כהן גדול שמצאו חשמונאי, משום היסח הדעת, ואף שידעינן בבירור שלא נגעו בו, מ"מ לא גרע מאם יבוא אליהו, דמ"מ טמא משום טומאת הגוף. [ראה תוס' חגיגה (כא, א ד"ה האונן) בענין קדשים שאין בידו לשמרן, ודו"ק].

ו. הדלקת המנורה מזית שלא הביא שליש

הנה כתב הב״י (או״ח ריש סי׳ תרע), שטעם שלא היו יכולין חשמונאים לעשות שמן מיד, הוא משום שהיו טמאי מתי המלחמה, והיה להם להטהר קודם ז׳ ימים.

וברמב״ם (פ״ו מאיסורי מזבח הי״ד) איתא, דשמן מזיתים שלא הביאו שליש, כשר בדיעבד למנורה. ומאידך, בהל׳ טומאת אוכלין (פ״א ה״ב) פסק, דשמן מזיתים שלא הביאו שליש, אינו מקבל טומאה.

וא״כ צ״ב, דאף שהיו טמאים, מ״מ היו יכולים להכין מיד שמן מזיתים שלא הביאו שליש, שאזי אינו מקבל טומאה ומ״מ כשר להדלקת המנורה מיד. [ובאמת עצם ב׳ הלכות אלו שהביא הרמב״ם, לכאורה סותרים לעצמם, דאי שמן מזיתים שלא הביא שליש בכלל ׳זית׳ הוא, אמאי אינו מקבל טומאה, ואי לאו ׳שמן׳ הוא, אמאי כשר להדלקה].

ז. טהרת השמן בהדלקתו

איתא בזבחים (מג, ב): אמר רב חסדא מרי דיכי, מזבח מקוה טהרה. ופירש״י, לטהר את הטומאה, והיינו שמזבח מפקיע הטומאה מעצמו.

וצ״ב, דלכאורה ה״ה כל כלי המקדש מטהרים עצמם, ומנורה בכללם, וא״כ מיד כשהיו מדליקים את המנורה בשמן הטמא, היה נטהר השמן, ומאי חסרון היה בכל השמנים שטמאום יוונים.

ח. הכשרת שמן טמא על ידי הכנסתו לשמן טהור

יל״ע, למה היו צריכים לנס חנוכה, הרי היו יכולים להטיף טיפין טיפין משמן הטמא לתוך השמן הטהור שמצאו בפך, וקי״ל (ע״ז עג, א; רמב״ם פט״ז מהל׳ מאכ״א הכ״ח; שו״ע יו״ד קלד, א) ׳קמא קמא בטיל׳, ועי״ז היו יכולים להשיג די שמן להדלקת המנורה, ולצורך מצוה מבטלין איסור לכתחילה.

מנורת חשמונאי

ט. הדלקת המנורה קודם בנין מזבח

כתב אור זרוע (ח״ב הל׳ חנוכה סי׳ שכא): והא דנעשה נס שהיה דולק שמונה ימים, פירש מורי רבי יהודה בר׳ יצחק משום שהיו טרודין כל ז׳ ימים בבנין המזבח ובכלי שרת וכו׳.

והיינו, דהמזבח לא נגמר רק אחר ז׳ ימי חנוכה [וכדחזינן במגילת תענית (פרק ט כסליו). ודלא כתוספות יו״ט (מגילה פ״ג מ״ו) שכתב שחנכו את המזבח בכ״ה בכסליו].

ובזה א״ש נמי מה שיש להקשות, מה הועילו בכך שמצאו שמן למנורה, הא עדיין צריכים היו לשמן טהור לחביתין ולמנחת נסכין, ולא מצינו שחפשו עבור זה שמן, ושנעשה להם נס

בכך. אמנם כיון שלא נגמר המזבח עד לאחר חנוכה, לא הוצרכו לשמן לחביתין ולמנחות.

אלא דצ״ע, איך הדליקו את המנורה קודם שהיה מזבח בנוי, הא דינא הוא (ירושלמי שקלים פ״ד ה״ב ותוספתא מנחות פ״ו ה״ו) ד׳מזבח מעכב את המנורה׳, וא״כ כל זמן שלא היה מזבח עומד אסור היה להדליק את המנורה. [הנה עוד יל״ע, מהו הנוסח שמודים ב׳על הנסים׳ ׳והדליקו נרות בחצרות קדשך׳, הא ההדלקה היתה בפנים. ראה רמב״ם (פ״ט מהל׳ ביאת מקדש ה״ז), ודו״ק].

י. הכנת המנורה על ידי בית חשמונאי

בעבודה זרה (מג, א) מצינו, דבית חשמונאי עשו מנורה חדשה, ושל עץ היתה, עיי״ש.

ויש להבין א״כ, מה הרויחו בהא שמצאו פך שמן טהור, הא טמאו הם את המנורה בשעה שבנאוה, שהרי טמאי מתים היו (ראה לעיל אות ו), וממילא יטמא נמי השמן מן המנורה, והו״ל כשאר השמנים.

וכעין זה צ״ע, כיון שטמאי מתים היו, הרי טמאו את השמן כשנטלוהו, וכן בשעה שהדליקו בו את המנורה.

יא. עשיית המנורה מברזל

במנחות (כח, ב) איתא, שהחשמונאים עשו את המנורה משפודי ברזל.

וצ״ע לפ״ז, על דברי הרמב״ן (שמות כ, כב) שהאריך לבאר ולהוכיח שאין בבית המקדש ברזל כלל, [מלבד הסכינים, כיון ששחיטה אינה עבודה], וטעם הדבר כדי להרחיק את הברזל המורה על חרב, מבית ה׳, עיי״ש, ויש להבין כיצד בנו את המנורה מברזל.

נס מנרת חשמנואי שמונה ימים

יב. הדלקת המנורה במקדש ח׳ ימים במעט שמן

ידועה קושית הבית יוסף (או״ח תרע), למה קבעו שמונת ימי חנוכה, והרי לא היה הנס אלא שבעה ימים, שהרי היה בפך השמן כדי להדליק יום אחד.

ותירץ תירוץ א׳, שחילקו שמן שבפך לשמונה חלקים, ובכל ערב היו נותנין במנורה חלק אחד.

ותמוה, שהרי אין הדלקה כשירה בכה״ג כלל, דשיעור שמן שבמנורה הוא כדי שיעור הדלקת ערב ובקר שהוא חצי לוג, וכדילפינן במנחות (פט, א) ׳מערב עד בקר׳ תן לה מדתה שתהא דולקת מערב עד בקר, עי״ש, וצ״ע.

עוד צ״ע, מהמבואר (שם פח, ב) דהשמן צריך קדוש בכלי שרת, ולפיכך נמשחה המדה של חצי לוג שהיתה במקדש, ואיתא בזבחים (פח, א) דאין כלי שרת מקדשין אלא מלאין,

וא״כ, כיון שהכניסו רק מעט שמן במנורה, לא נתקדש השמן, ולא היו מקיימים כלל את מצות הדלקת המנורה. [עיין היטב ברש״י בזבחים שם, ודו״ק].

יג. נס המנורה במקדש שנשאר כל השמן

ידועה קושית הבית יוסף (או״ח תרע), למה קבעו שמונת ימי חנוכה, והרי לא היה הנס אלא שבעה ימים, שהרי היה בפך השמן כדי להדליק יום אחד.

ותירץ בתירוצו השני, דלאחר שנתנו השמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר שמן בפך כבתחילה, וניכר היה הנס אף בלילה הראשון, יעוי״ש.

ויל״ע, דמאחר שבכל יום השמחה וההודאה הם על הנס שנשאר השמן לאחר שדלק הנרות, א״כ ביום ח׳ הרי שוב לא היה ניכר הנס, כיון שהנס היה ניכר מאתמול ביום ז׳ שנשאר כל השמן, וכנס יום א׳, ולמה קבעו חכמים את יום השמיני נמי להודות ולהלל.

יד. הטבת הנרות בימי חשמונאי

ידועה קושית הבית יוסף (או״ח תרע), למה קבעו שמונת ימי חנוכה, והרי לא היה הנס אלא שבעה ימים, שהרי היה בפך השמן כדי להדליק יום אחד.

ותירץ בתירוצו השני, דלאחר שנתנו השמן בנרות המנורה כשיעור, נשאר שמן בפך כבתחילה, וניכר היה הנס אף בלילה הראשון, יעוי״ש.

והקשה השפת אמת לגר״ח (ראה חידושי מרן ריי״ז הלוי פ״ג מהל׳ תמידין ומוספין הי״ב, וחידושי הגר״ח פ״ט מהל׳ ביאת המקדש ה״ז), דלכאורה בהכרח לא כבתה המנורה כל ח׳ ימים ולא הדליקוה שוב, דאי כבתה הרי שצריך לדשנה קודם ששבים להדליקה, ומדיני הדישון הוא להסיר מהנר כל השמן שנשאר מהדלקה קודמת (רמב״ם הל׳ תמידין ומוספין שם), ובהכרח שלא כבתה ולכך לא דישנוה. וא״כ קשה איך קיימו מצות הדלקה בכל יום, הא הדליקו רק ביום הראשון ודלק שמונה ימים.

ואמר לו הגר״ח, דבאמת דלקה המנורה ברציפות כל ח׳ ימים, אלא כדי לקיים מצות הדלקה אין צריך להדליק בכל יום, אלא שתהא המנורה דולקת בכל יום.

וצ״ע, מאי אהני בתירוצו, התינח שקיימו שפיר מצות הדלקה, אמנם הא בעינן הטבת הנרות בכל יום (עי׳ יומא דף כד ע״ב), וזה לכו״ע מעצם המצוה, ואיך קיימו הטבה אם דלקה המנורה כל שמונה. [ראה פירוש המשניות לרמב״ם (ביצה פ״ד מ״ד), ודו״ק. עוד בענין קושית הבית יוסף ראה להלן (אות סג)].

טו. שמן המנורה ממעשה נסים

הנה שמן נר חשמונאי, בגדר ׳מעשה נסים׳ הוא, וקי״ל (תענית כד, א)

דאסור ליהנות ממעשה נסים, וכיון דאסור האי שמן לישראל באכילה, פסול נמי למזבח, דלא הו״ל ממשקה ישראל – מן המותר לישראל. ולכאורה ה״ה למנורה, בעינן ממשקה ישראל.

וצ״ע, איך הוכשרה הדלקת המנורה בהאי שמן, הא אסור הוא בהנאת ישראל.

וכן צ״ע, דשמן למנורה צריך להיות מתרומת הלשכה ומשל ציבור [ראה אור החיים ריש פרשת תצוה], והאי שמן שבנס היה, ודאי דאינו חשיב ׳משל ציבור׳.

טז. נס ריבוי השמן

ידועים דברי חז״ל (שבת כא, ב): כשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פח אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו להדליק אלא יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונת ימים וכו׳.

וצ״ב, כיצד איתרחיש ניסא בהאי שמן, הא ׳אין הברכה מצויה בדבר המדוד׳ (תענית ח, ב ב״מ מב, א), וכיון דהכא היה השמן מדוד חצי לוג שהוא שיעור הדלקת יום אחד, וכמשמעות הגמרא שהיה במדויק – ׳ולא היה בו להדליק אלא יום אחד׳, א״כ כיצד נתרבה.

יז. גדולת נס השמן בחנוכה

במדרש תנחומא (ריש פרשת תצוה) איתא: א״ר חנינא סגן הכהנים, אני הייתי משמש בבית המקדש, ומעשה ניסים היה במנורה, כשהיו מדליקין אותה מראש השנה לא היתה מתכבה עד שנה אחרת וכו׳, א״ר חנינא סגן הכהנים, אני הייתי בבית המקדש ומצאתי מנורה דלוקה יותר ממה שהזית דלוקה כל ימות השנה וכו׳״.

ויש לבאר, כיון דהנהגה ניסים זו, של הדלקת המנורה בכל השנה מזית מועט, היתה בכל השנה כולה, מאז ומעולם, מאי היא הרבותא בנר חנוכה, אמאי רק על נס השמן דחנוכה נתקן זכר לזה בשמונת ימי החנוכה. [ובעצם דברי רבי חנינא סגן הכהנים צ״ע, האיך יתכן שהמנורה דלקה שנה שלמה, הא מצות עשה להדליק המנורה בכל יום. ואי נימא דאמנם בכל יום כבו והדליקו את המנורה, נס זה שידלוק כל השנה לשם מה נעשה. ראה חידושי הגרי״ז (פ״ג מהל׳ תמידין ומוספין ה״י), ודו״ק בגדר ׳הדלקת׳ המנורה].

קביעת נס חנוכה לדורות

יח. נס חנוכה

כתב מהר״ל (דרך החיים אבות פ״ו) על מימרא ד׳כל המביא דבר בשם אומרו מביא גאולה לעולם׳, וז״ל: ויש לדעת, כי כאשר הקב״ה מביא גאולה, ה׳ יתברך רוצה שידעו כי הוא יתברך פעל, ולא יאמרו לא השם יתברך פעל כל זאת רק חכמתם ועוצם ידם, וכן

תמצא בגאולת מצרים כתיב וידעו מצרים כי אני ה׳ בהוציאי אותם מארץ מצרים וכו׳, ואף בימי חשמונאים שגאלם מידי יון היה נס נראה דהיינו בנרות, כדי שידעו כי ה׳ יתברך היה מגביר אותם על היוונים, ולא יאמרו כחם ועוצם ידם עשתה זאת.

ותמוה, וכי בלי נס השמן היו חושבין דנצחון המלחמה היה מחמת כחם ועוצם ידם, ורק ע״י הנס של פך השמן ידעו דגם נצחון המלחמה היה מחמת הקב״ה, הרי בפרשת וזאת הברכה (לג, יא) כתיב ׳ברך ה׳ חילו׳, ופירש״י, ד״א ראה שעתידין חשמונאי ובניו להלחם עם היונים והתפלל עליהם לפי שהיו מועטים, י״ב בני חשמונאי ואלעזר כנגד כמה רבבות, לכך נאמר ברך ה׳ חילו ופועל ידיו תרצה, ומבואר מכאן דנצחון המלחמה היה נס גלוי, ששלשה עשר אנשים היו לוחמים נגד כמה רבבות ואפ״ה נצחו את המלחמה, ומהו מש״כ מהר״ל דבלי נס פך השמן היה מקום לטעות בכחי ועוצם ידי, וכי יתכן לומר שנצחון י״ג אנשים על רבבות אינו בגדר נס גלוי וידוע.

יט. קביעת נס פך השמן לדורות

מאי חנוכה וכו׳, כשנכנסו יוונים להיכל טמאו כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי, ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה (שבת כא, ב).

הנה כתב הרמב״ן (בראשית מו, טו):

אבל אני אומר לך דבר שהוא אמת וברור בתורה, כי הנסים הנעשים על ידי נביא שיתנבא כן מתחילה או מלאך נגלה במלאכות השם יזכירם הכתוב, והנעשים מאליהן לעזור צדיק או להכרית רשע לא יזכירו וכו׳, כל יסודות התורה בנסים נסתרים הם, וכן התורה אין בכל ענינו רק נסים לא טבע ומנהג וכו׳, עיי״ש בארוכה. ועיקר דבריו, ניסים הנחשבים והמוזכרים, הם רק ניסים שהתרחשו אחרי שנביא או מלאך בשליחות ה׳ הבטיחו עליהם, ורק ניסים שיש בהם שינוי מפורסם מטבעו של עולם.

ותמוה לכאורה לדבריו, מדוע מחשיבים את נס פך השמן וקבעו עליו יום טוב, הרי נס זה איננו כלול באחד משני הכללים הללו, הנס לא התרחש על פי הבטחת נביא או מלאך, וגם לא היה בו שינוי מפורסם בטבעו של עולם, שהרי מצינו שרבי חנינא בן דוסא אמר (תענית כה, ב): ׳מי שאמר לשמן וידלק יאמר לחומץ וידלק׳, וכ״ש מי שאמר לשמן וידלק יום אחד יאמר לו לדלוק שמונה ימים, וכשמן האשה השונמית (מלכים ב, ד), ואין בזה שינוי מפורסם.

כ. לשנה אחרת קבעום

מאי חנוכה, דתנו רבנן בכ״ה בכסליו וכו׳, כשנכנסו יוונים להיכל טמאו

כל השמנים שבהיכל, וכשגברה מלכות בית חשמונאי ונצחום, בדקו ולא מצאו אלא פך אחד של שמן שהיה מונח בחותמו של כהן גדול, ולא היה בו אלא להדליק יום אחד, נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונת ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה (שבת כא, ב).

ויש לבאר, מה טעם 'לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים', אמאי לא קבעום לשמחה בהאי שתא.

כא. זכות אהרן בנרות חנוכה

איתא בתנחומא (במדבר פי' ה): למה נסמכה פרשת המנורה לפרשת הנשיאים, לפי שכשראה אהרן חנוכת הנשיאים חלשה אז דעתו שלא היה עמהם בחנוכה, לא הוא ולא שבטו, א"ל הקב"ה חייך שלך גדולה משלהם, שאתה מדליק ומטיב הנרות, דהקרבנות נוהגין רק כל זמן שביהמ"ק קיים, אבל הנרות לעולם. [וכ"ה במד"ר שם פרשה טו פי' ו)].

ועניין הך 'לעולם' שקיימים הנרות, אף שבטלו בחורבן הבית, ביאר הרמב"ן (במדבר שם), דקאי על נרות חנוכה, שנעשה הנס ע"י הכהנים בני אהרן ונתקיים לדורות. ובפירוש זית רענן למג"א (ילקוט שם) פירש, דקאי על נרות שבת.

וצ"ב, מאי שייטא הדלקת נרות חנוכה ונרות שבת, לאהרן הכהן, הלא לכאורה נרות חנוכה אינם אלא זכרון לנס המנורה, אך אינם סגולה בפני עצמם כמנורת המקדש המשפיעה שפע רב בעולם, וכן בענין נרות שבת מאי סגולתם ומה ענינים לנרות המקדש.

כב. הדלקת הנרות כהמשך מנורת המקדש

כתב הרמב"ן (ריש פרשת בהעלותך) מהמדרש: אמר לו הקב"ה למשה, לך אמור לאהרן אל תתירא לגדולה מזו אתה מוכן, הקרבנות כל זמן שבית המקדש קיים הן נוהגין, אבל הנרות לעולם אל מול פני המנורה יאירו, וכל הברכות שנתתי לך לברך את בני אינן בטלין לעולם, והנה דבר ידוע כשאין בית המקדש קיים והקרבנות בטלים מפני חורבנו אף הנרות בטלות, אבל לא רמזו אלא לנרות חנוכת חשמונאי, שהיא נוהגת אף לאחר חרבן בגלותינו, ע"כ.

וצ"ב אמאי חשיב נרות חנוכה המשך למנורת המקדש, ולא חשיב אמירת הקרבנות ולימודם כהמשך עבודת הקרבנות, הא איתא בילקוט ירמיהו (לג) וז"ל: ולכהנים ולוים לא יכרת איש מלפני מעלה עולה ומקטיר מנחה ועושה זבח כל הימים וכו', והרי חרב בית המקדש ובטלו הקרבנות וכו', א"ל הקב"ה לכהנים וללוים, אם אתם עוסקים בתורה בקרבנות מעלה אני עליכם כאילו אתם מקריבים בכל יום עולה וכליל, עכ"ל, וכ"כ הטור (או"ח

מח) וז״ל, קבעו לומר פרשת התמיד כדאיתא בחז״ל (מגילה לא, ב) בזמן שאין ביהמ״ק קיים מה תהא עליהם, א״ל כבר הקדמתי להם סדר הקרבנות, כל זמן שעוסקים בהן מעלה אני עליהם כאילו הקריבום לפני, עכ״ל, והכי איתא נמי במנחות (קי, א) עיי״ש, וא״כ צ״ב אמאי אמרינן שלאחר החרבן קרבנות בטלין ונרות קיימין.

כג. ימי חנוכה בחו״ל

בחוות דעת (סי׳ קי) ובמנחת חינוך (מצות שא) ביארו, דהטעם שלא נהגינן בחו״ל ט׳ ימים לחנוכה, משום ספיקא דיומא, הוא משום שבזמן הזה שאין מנהג ב׳ ימים אלא משום ׳מנהג אבותינו בידינו׳, לא החמירו בדרבנן, אולם בזמן שקידשו עפ״י הראיה והיה ספק גמור, באמת נהגו ט׳ ימים בחנוכה.

ותמוה, דהא אמר ר׳ יוחנן משום ר״ש בן יהוצדק (ערכין י, א ותענית כח, ב), שבגולה גומרים בכ״א ימים את ההלל, ט׳ ימי סוכות ב׳ ימי עצרת ב׳ ימי שבועות ושמונת ימי חנוכה. והשתא הא ר״ש בן יהוצדק היה בזמן שקידשו עפ״י ראיה [כמבואר בסנהדרין (כו, א) דירד לעבר שנה בעסיא, וכמפורש ברמב״ם (פ״ה מהל׳ קדוה״ח ה״ג) שעד סוף ימי אביי ורבא קידשו עפ״י ראיה], ואעפ״כ מפורש דלא נהגו אלא ח׳ ימים, הרי דאף בזמן ההוא לא נהגו ט׳ ימים מספק.

החייבים בהדלקה

כד. מצות חנוכה איש וביתו

ת״ר, מצות חנוכה נר איש וביתו (שבת כא, ב), ופירש״י: ׳ואיש וכל בני ביתו סגי להו בנר אחד׳. וכתב הרמב״ם (פ״ד מהל׳ מגילה וחנוכה ה״א): ׳מצותה שיהיה כל בית ובית מדליק נר אחד, בין שהיו אנשי הבית מרובין בין שלא היה בו אלא אדם אחד׳.

ויש לבאר, מפני מה חלוקה מצות נר חנוכה משאר מצוות, שכל המצוות הן חובת הגוף על כל יחיד ויחיד ועדיף שלא ישלח שליח לקיימה, שהרי ׳מצוה בו יותר מבשלוחו׳, וכמו במצוות ימי הפורים שיש חובה על כל יחיד ויחיד לקיימן, משא״כ נר חנוכה מצוותו על ׳איש וביתו׳.

הן אמנם שיש לחקור בזה, אי דין נר חנוכה הוא כדין מזוזה ממש, דהיינו חובת הבית גרידא, או שביסוד המצוה יש חיוב על כל אחד מבני הבית, אלא שבדיני המצוה נאמר שמעיקר הדין [לולי דין ה׳מהדרין׳] יכול אחד להוציא את כולם [ראה: ב״ח (או״ח תרעו ד״ה מצאתי); יד אפרים (או״ח תלב על מג״א סק״ו); משנ״ב (תרעט סק״א) ומג״א (תרעו, סק״ד)].

אולם לשני הצדדים עדיין צריך לבאר כנ״ל, אמאי שונה דין חנוכה משאר המצוות.

עוד יש להוסיף ולדון, לצד שדין חנוכה הוא מצוה ב'בית' כמו מזוזה, מה נתחדש בדין 'מהדרין' שנאמר בו שידליק כל אחד ואחד מבני הבית (גמ' שבת שם), האם נתחדש שיש הידור שיהיה ב'בית' נר דולק עבור כל אחד ואחד מאנשי הבית. או שנתחדש דין אחר, שמלבד החיוב על ה'בית', יש הידור נמי על כל יחיד ויחיד להדליק נר חנוכה.

ונפק"מ, באכסנאי שאינו בביתו ואשתו מדלקת עליו, האם ידליק במקום שנמצא. דאי דין 'מהדרין' הוא שיהיה ב'בית' נר עבור כל אחד ואחד, א"כ כשאינו בביתו, אין ענין שידליק במקום שנמצא, שהרי אינו ב'ביתו' וממילא אינו בכלל ה'מהדרין'. משא"כ אי נתחדש דין שיש חובה על כל יחיד ויחיד, שפיר ידליק במקום שנמצא בו. ויל"ע בזה [ראה רעק"א (מהדו"ת סי' יג)].

כה. גדר 'המהדרין' בנרות חנוכה

כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה ה"א): והמהדר את המצוה מדליק נרות כמנין אנשי הבית וכו', ע"כ.

משמע מדבריו, דענין הדלקת המהדרין אינו חיוב אלא רשות, שהרוצה להדר את המצוה מדליק כמנין אנשי הבית [וכן פירש בחידושי מרן רי"ז הלוי והביא מהר"ח בב"ק (ט, ב)].

וקשה, מהא דכתב הרמב"ם (להלן בהל' יב): 'ואפילו אין לו מה יאכל אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליקן', ופירש האור שמח, דכוונת הרמב"ם שצריך למכור את כסותו גם על הדלקת המהדרין, דהרי נרות הוא הכלי של השמן ולא השמן, וכתב הרמב"ם 'נרות' בלשון רבים, ולמה לא סגי בכלי אחד לכל הימים. ומוכרח דהוא מוכר כסותו גם בשביל ההידור להדליק כמה נרות בכל לילה, ומבואר דחיוב גמור הוא שצריך למכור את כסותו להדלקה זו. [וכן מוכח מלשון הב"י (סי' תרעב). והנה יש לדון מהו 'המהדרין' דנר חנוכה, ראה בשינויי הנוסחאות ברמב"ם מהדורת פרנקל (עמ' תשפד), ודו"ק].

כו. 'מהדרין' ו'מעלין בקודש'

כתב אבי עזרי (סוף הל' חנוכה ד"ה ודע): ודע דנראה ברור דמי שעומד ביום השלישי ואין לו שלשה נרות, דמ"מ מדליק שני נרות, ולא אמרינן שההידור לא נשלם רק בשלשה, וע"כ אם אין לו שלשה סגי בנר אחד עיקר החיוב, דזה אינו, דודאי יש הידור אף בשנים ביום השלישי ג"כ. ואם אין יכול לעשות ההידור בכולו בשביל זאת לא יעשה כלל, ולא גריע יום שלישי מיום השני והוא פשוט וברור ואינו צריך לפנים. ותמהני בזה על מש"כ הספר בית הלוי להלכות חנוכה לדבר פשוט, אם אין לו בליל שלישי רק שני נרות שמדליק אחד עיקר החיוב דמאי הידור איכא בליל שלישי בשני נרות,

ואנכי לא ידעתי מה ראה על ככה לחדש בזה ופשוט שאינו כן, עכ״ל.

דהיינו שנחלקו בית הלוי ואבי עזרי, מה דין מי שיש לו רק רק שני נרות ביום השלישי, אי ידליק רק נר אחד, וכן דעת הבית הלוי, או שידליק שני נרות, וכן דעת האבי עזרי.

ובאמת כדברי הבית הלוי מבואר גם בחיי אדם (כלל קנד סעיף כה) ובשו״ת כת״ס (סי׳ קלה), הביאם המשנ״ב (תרעא סק״ה ובשעה״צ שם סק״ה), וכשיטה זו נמי סתם המשנ״ב.

והנה ידועה פלוגתת תוס׳ והרמב״ם (הובא בשו״ע או״ח תרעא, ב) בגדר ׳מהדרין מן המהדרין׳ בחנוכה - אי היינו רק שמוסיפים בכל יום נר, או שגם כל אחד ואחד מבני הבית מדליק. וז״ל השו״ע: ׳כמה נרות מדליק, בלילה הראשון מדליק אחד, מכאן ואילך מוסיף והולך אחד בכל לילה, עד שבליל האחרון יהיו שמונה, ואפילו אם רבים בני הבית לא ידליקו יותר (וזו שיטת תוס׳ שבת כא, ב ד״ה והמהדרין). וברמ״א הוסיף: וי״א דכל אחד מבני הבית ידליק (רמב״ם פ״ד מהל׳ מגילה וחנוכה ה״א), וכן המנהג פשוט.

וביאר הגר״א (בביאורו שם סק״ד) את שיטת הרמ״א, וז״ל: כ״כ הרמב״ם להלכה. נראה שכן הוא דעת הרי״ף, מדהביא מימרא דרבב״ח אר״י שני זקנים כו׳ כנגד פרי החג כו׳ דמעלין בקודש ואין כו׳, דלהאי טעמא לא חיישינן להיכרא דימים הנכנסין או היוצאים שכתב התוספות שם וכו׳.

וכלומר דשיטת הגר״א, דלרמב״ם ולרמ״א לא חיישינן להיכרא דימים נכנסים, ומאידך חיישינן שלא יהא מוריד ממנין הנרות, אלא מוסיף והולך.

וצ״ע לשיטת בית הלוי, חיי אדם, כת״ס ומשנ״ב, דלפ״ז לכאורה באופן המדובר לעיל, שיש לו ביום השלישי רק שני נרות, אליבא דהרמ״א ודאי שידליק את שניהם, כשיטת האבי עזרי, דהרי לא חיישינן להיכרא דיומא, ומאידך שלא ימעיט ממה שהדליק ביום הקודם לו, שאז הדליק שני נרות. ואילו בדברי בית הלוי כת״ס ומשנ״ב מפורש שאין מדליק אלא נר אחד.

כז. ויתור על הידור עבור מצות חבירו

כתב המג״א (או״ח תרעא סק״א): אם יש לו שמן בצמצום, ולחבירו אין לו כלל, מוטב שידליק בכל לילה אחד, ויתן גם לחבירו, דהא מדינא אין צריך אלא אחד.

וצ״ע, היכן מצינו שאדם צריך לוותר מקיום מצוה שלו בהידור, כדי שחבירו יקיים את המצוה שלו. [ואין לומר דהיינו דוקא הכא ומשום ריבוי פירסומי ניסא, זה אינו, דהא הכי כתב המג״א נמי בדין אתרוג (או״ח תרנו ס״ק יב הובא במשנ״ב שם ס״ק מב) שיוותר

על הידור שלו למען שיטול האחר אתרוג אחר].

כח. השתתפות אכסנאי בפרוטה

בשבת (כג, א) איתא: אמר רבי זירא, מריש כי הוינא בי רב משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא. והכי פסקינן (שו"ע או"ח תרעז, א) דאכסנאי שאין מדליקין עליו בביתו, משתתף בפרוטה עם בעה"ב. [וכן הוא לענין נר שבת (ראה שו"ע שם רסג, ז)].

ויל"ע ממה נפשך, אם אנו דנים לאכסנאי כאחד מבני ביתו של הבעה"ב, א"כ למה אינו יוצא בהדלקתו, ולמה צריך עוד להשתתף בפרוטה. ואם לא חשיב כאחד מבני הבית, א"כ אמאי מחייבינן ליה כלל בהדלקה, הא אין לו בית. [ראה בב"י (סי' תרעא) בטעם ההדלקה בבית הכנסת, ובהגהות מהר"ב פרנקל לשו"ע (שם), ודו"ק. עוד בענין אכסנאי, ראה להלן (אות מב-מג)].

כט. חיוב עני בנרות

שו"ע (או"ח תרעא, א) כתב: צריך ליזהר מאד בהדלקת נרות חנוכה, ואפילו עני המתפרנס מן הצדקה שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן להדליק.

ובביאור הלכה שם הביא בשם חמד משה, שכתב על דברי המחבר דאפילו עני המתפרנס מן הצדקה וכו' מוכר כסותו וכו' למד כן מדין ד' כוסות, דזה וזה הוי משום פרסומי ניסא. וכתב דלפי"ז נראה דהגבאים מחוייבים ליתן לו נרות להדליק כמו בד' כוסות, עיי"ש.

וצ"ע דברי החמד משה, דלכאורה הא דנותנין לו ד' כוסות מן הצדקה, הוא משום דבליל הסדר חייבוהו חכמים שיהיה בהנהגת מלכות בסעודתו, ולכן מיסב ושותה ד' כוסות, ומעתה ענין זה הוא כבר מצרכי הסעודה, ולכן נוטל מן התמחוי אף שאינו ניתן מקופה זו אלא למי שאין לו מזון שתי סעודות, אבל בלילה זה שדרכו כמלך הרי כך היא סעודתו, ונמצא שאין לו כדי מזונו ולכן נוטל מן התמחוי, משא"כ הכא בנר חנוכה הוי מצוה בלבד, ובזה לא מצינו דבמצוות נותנים לו מן התמחוי.

ל. הקדמת נר שבת לנר חנוכה

כתב הרמב"ם (פ"ד מהל' חנוכה הי"ב): אפילו אין לו מה יאכל, אלא מן הצדקה, שואל או מוכר כסותו ולוקח שמן ונרות ומדליק.

ובהל' שבת (ריש פ"ה) גבי הדלקת נרות שבת, כתב הרמב"ם: אפילו אין לו מה יאכל, שואל על הפתחים ולוקח שמן ומדליק את הנר. ומדלא כתב בהל' שבת 'או מוכר כסותו', מטו משמיה דגאב"ד פוניבז' הגרי"ש כהנמן זצ"ל, שמדוקדק דלנר שבת אינו חייב למכור כסותו, דאינו חמור כנר חנוכה שחייב למכור עבורו את כסותו.

ולפ"ז יש להסתפק, באחד שעומד בע"ש של חנוכה, ואין לו מעות לא לנר שבת ולא לנר חנוכה, ויש בידו כסות שיכול ליקח בדמיו נר אחד בלבד, אי מחוייב למוכרו, דהלא קיי"ל (רמב"ם שם הי"ד) נר שבת ונר חנוכה נר שבת קודם, משום שלום ביתו, וא"כ אם ימכור כסותו, הרי יצטרך להדליק בו נר שבת, ולנר שבת הא אינו מחוייב למכור כסותו, וזה צ"ע דבאמת מטעם זה לא יצטרך למכור כסותו, דיוצא לן דין מחודש, דביום חול חייב למכור כסותו, ובע"ש אינו מחוייב, ויל"ע בזה. [ראה תוס' ב"מ (לג, א ד"ה אבדתו), מעין הספק הנ"ל. אמנם יש מהפוסקים שכתבו להדיא דגם לנר שבת חייב למכור כסותו, ראה ביה"ל (רס"ג, ב ד"ה על הפתחים) ובמחצית השקל (שם), אמנם מלשון הרמב"ם לכאורה מדוייק שאינו מוכר, וצ"ע].

לא. בזבוז כל אשר לו לקיים מצות נר חנוכה

מעשה ניסים (לרבינו אברהם בן אברהם) כתב (בסי' א) בשם רבינו דניאל הבבלי, וז"ל: דנצטוינו במצות עשה להלל ולשבח את ה' יתברך בכל זמן יתראה לנו נצחונו וגבורתו, וכדכתיב (שמות טו, כא): 'שירו לה' כי גאה גאה'. וזהו דאיתא בפסחים (קיז, א): 'אפשר ישראל מקרבין פסחיהן ונוטלין לולביהן ואין אומרים שירה'. ואם כי מדאורייתא יכול לשבח בכל נוסח שהוא, מ"מ חייב להלל ולפרסם הנס, ע"כ. והעלה לפ"ז, שעיקר חובת דיני חנוכה הוא מדאורייתא, עיי"ש [וכן איתא בחת"ס (או"ח רח ד"ה ומ"ש) יעו"ש].

והיינו דס"ל, שמצות חנוכה אינה 'מצוה דרבנן' חדשה, אלא עיקרה דאורייתא היא בכלל ציווי 'שירו לה' כי גאה גאה' [ועיי"ש בדברי מעשה ניסים, מה שביאר לפ"ז מה הקשתה הגמ' (שבת כג, א): 'והיכן ציונו להדליק', ומשני מ'לא תסור', והא לכאורה נצטונו בזה כבר ב'שירו לה'].

וצ"ע, כיון שעיקר דין חנוכה הוא מדאורייתא, ק"ו משירת הים, אמאי שונה דין נר חנוכה משאר כל מצוות שבתורה שכלל נקוט בידינו 'המבזבז אל יבזבז יותר מחומש' (כתובות נ, א; שו"ע או"ח תרנו, א), ואילו בנר חנוכה קי"ל (שו"ע שם תרעא, א) ש'שואל ומוכר כסותו' לקיים מצות הנר, והיינו שצריך למכור כל אשר לו בעבור מצוה זו, אף יותר מחומש. [והנה המגיד משנה (פ"ד מהל' מגילה וחנוכה הי"ב. וראה ביאור הלכה תרעא ד"ה ואפילו), ביאר, דכיון שמצות חנוכה תקנת חז"ל היא משום פרסומי ניסא, הרי שתקנת חז"ל היתה לפרסם אף בכל ממונו. אמנם לכאורה תירוץ זה לא מיישב לשיטת מעשה ניסים שעיקר המצוה דאורייתא היא, משום 'שירו לה'', ובדאורייתא לא מצאנו חילוק שפעמים יבזבז אף יותר מחומש].

לב. חיוב נשים במצוות כשהיו באותו הנס

בשבת (כג, א) איתא: אמר ר״י בן לוי, נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. וכה״ג איתא נמי במגילה (ד, א) אריב״ל נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס.

ועיי״ש בתוס׳ (ד״ה ואף) שכתבו בחד תירוצא, דאף במצוות דאורייתא יש לחייב נשים עכ״פ מדרבנן, מכח האי טעמא.

ויל״ע, מה טעם לדברי התוס׳ לא מחייבינן נשים במצות תפילין, הלא טעם מצות תפילין הוא כדכתיב בקרא ׳למען תהיה תורת ה׳ בפיך כי ביד חזקה הוציאך ה׳ ממצרים׳, והלא אף הן היו באותו הנס דיציאת מצרים. [יש לברר באלו מצוות תקנו חכמים לברך ׳שעשה נסים׳, ובאלו לא, ראה בפסחים (קח, א), ודו״ק ביסוד המצוות לפ״ז].

לג. הדלקת בנות הבית

בשבת (כג, א) איתא: אמר ר״י בן לוי, נשים חייבות בנר חנוכה שאף הן היו באותו הנס. וכה״ג איתא נמי במגילה (ד, א) אריב״ל נשים חייבות במקרא מגילה שאף הן היו באותו הנס.

והנה במחצית השקל (תרעה ס״ק ד) הקשה בשם שו״ת שער אפרים, לדידן דנוהגים שכל אחד מבני הבית מדליק משום מהדרין מן המהדרין, למה אין אשה מדלקת. ותירץ בשם אליהו רבה (או״ח תרעא) דאשתו כגופו דמי. והביא שכן משמע בתשובת מהרש״ל (סי׳ פה), וכ״כ מטה משה.

וצ״ב, דהא ניחא לגבי אשתו, אבל הבנות שבבית מדוע אינן מדליקות נרות כמו הבנים.

לד. חיוב נשים בהדלקה

בשדי חמד (מערכת חנוכה אות ט) הביא בשם הגר״ש הכהן מווילנא, שנשים פטורות מהלל בחנוכה אע״ג שהיו באותו הנס, וז״ל: כיון דהלל בא על נצחון המלחמה לא שייך זה בנשים, דלאו בני כיבוש נינהו, ועיי״ש מה שהקשה על דבריו מפורים.

ויל״ע, עפ״י מה שהוכיח מהרי״ל (שבת דף כא) דמצות הדלקת נרות חנוכה אינו על נס השמן, אלא על נצחון המלחמה, וכתב זה מסברא שאין בנס זה של הנרות סיבה לקבוע הנך ח׳ ימי ההלל וההודאה, וכל נס שחייב להודות ולהלל הוא בשביל הצלתו ולא בשביל שנעשה לו נס לעשות המצוה, ואף הביא ראיה לכך כי בעל הנסים לא הזכירו הנס של הנרות, עיי״ש, ולדברי הגר״ש הכהן צ״ע, אמאי חייבות נשים בנרות חנוכה (שבת כג, א), הא לאו בנות כיבוש הנה, ויפטרו כשם שפטרות מן ההלל.

לה. הוצאת קטן את הגדול בהדלקה

כתב השו״ע (או״ח תרעה, ג): אבל אם הניחה חרש שוטה וקטן לא עשה

כלום וכו׳, ויש מי שאומר בקטן שהגיע לחינוך מותר. [וכתב המשנ״ב (שם ס״ק יג) דלמעשה אין לסמוך על זה, עיי״ש].

מקור ״יש מי שאומר׳, הוא בדברי הר״ן (שבת כג, א) בשם בעל העיטור, שכתב: מ״מ אם הגיע הקטן לחינוך, מותר לו להדליק לגדול, והכל תלוי במנהג, כדאמר בירושלמי דמגילה מכאן ואילך התקינו שיהיו הקטנים קורין לרבים, עיי״ש, והיינו דסמך ליה מדהתקינו במגילה שקטנים שהגיעו לחינוך, יכולים לקרוא לגדולים, ולהוציאם יד״ח, וה״ה בנר חנוכה.

ותמוה, מאי מייתי ראיה מההיא דמגילה, הרי במגילה אין צריך לדינא ד׳שליחות׳, אלא לדין ׳שומע כעונה׳, ובעינן שהמוציא יהא בר חיובא, וכל שהוא בר חיובא ומכוין להוציא את השומע, יכול הוא להוציא משום ה״ט דשומע כעונה, כיון שגם השומע מכוין לצאת, ובהא קאמר הירושלמי דכיון דבר חיובא הוא מדרבנן – משום חינוך, שפיר מוציא את הגדול, אבל הכא גבי נר חנוכה, בעינן למעשה שליחות כשמדליק עבור האחר, דהא הדלקה עושה מצוה, וחייב בעה״ב להדליק, וקטן דלאו בר שליחות הוא, היכי מצי להדליק לגדול, וצ״ע. [ראה נתה״מ (קפב ס״א) ובמחנ״א (הל׳ שלוחין ושותפין סי׳ יא), ודו״ק].

מקום ההדלקה

לו. מקום הנחת המנורה בפתח שמדליקים בו ב׳ אנשים

יש להסתפק, מה דין שני בני אדם המדליקין בפתח אחד, אם ידליקו שניהם נר חנוכה בצד שמאל, או שאחד ידליק בשמאל ואחד ידליק בימין.

דהנה בשבת (כב, א) איתא: דאף דכל פניות שאתה פונה לימין, מ״מ בעינן שיהא מוקף במצות – מזוזה בימינו ונר חנוכה בשמאלו, ולכך ידליק בצד שמאל. א״כ הכא שכבר מוקף משמאלו בנר חנוכה, י״ל דראוי יותר דידליק מימין. או דילמא דכיון דתרי נרות החנוכה יסוד מצוה אחת הם, טפי הוי מסובב אי מצד אחד מוקף במצות מזוזה, ומצדו השני במצות חנוכה. וכן יש לדון אי ראוי יותר שיהא מוקף במצוות ׳שלו׳, ויל״ע בזה.

לז. מקום ההדלקה כשמדליק בתוך ביתו

כתב המרדכי (שבת רמז רסו. הובא בד״מ תרעא סק״ד וראה שם סק״ט): עכשיו שהרגילו להניחה בפנים, נראה דאין קפידא להניחה למעלה מעשרה [והיינו משום דבני הבית יודעים שהניחה לשם מצוה, עיי״ש במרדכי], וכשמניחה מניחה לצד שמאל של כניסת הבית, כדי שתהא מזוזה מימין ונר חנוכה משמאל, ובטפח הסמוך לרשות הרבים, עכ״ל.

ויל״ע, מאי שנא דין למטה מעשרה, שלא נוהג כשמדליק בתוך ביתו, לדין טפח הסמוך לרשות הרבים, שנוהג אף כשמדליק בביתו. אמאי לא נימא דכשם שכשמדליק בביתו אינו צריך להדליקו פחות מעשרה טפחים ׳משום דבני הבית יודעים שהניחה לשם מצוה׳, כמו כן אין צריך להדליקו בטפח הסמוך לרשות הרבים.

לח. חשש חשד בב׳ פתחים

בשבת (כג, א) איתא, דחצר שיש לה שני פתחים צריך להדליק בב׳ הפתחים נר חנוכה, משום חשדא. ומקשינן בגמ׳, מנא תימרא דחיישינן לחשדא, ומייתי לה מפאה, שצריך להניח פאה בסוף שדהו מפני החשד, שלא יאמרו עוברים ושבים תבוא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו. וכן פסק שו״ע (או״ח תרעא, ח).

וצ״ע, דבשו״ע לעיל (צ, ח) חזינן איפכא, דפסקינן דאף דאסור לעבור בפתח ביהכנ״ס בשעה שהציבור מתפללים, מפני שנראה ככופר כיון שאינו נכנס להתפלל, מ״מ היכא דיש לביהכנ״ס ב׳ פתחים מותר, דתלינן שיכנס בפתח האחר, וא״כ נמצא שכשיש ב׳ פתחים הוא סיבה שלא יהיה חשד, ולמה הכא חיישינן לחשדא.

לט. הדלקה מפני החשד

בשבת (כג, א) איתא, דחצר שיש לה שני פתחים צריך להדליק בב׳ הפתחים נר חנוכה, משום חשדא. ומקשינן בגמ׳, מנא תימרא דחיישינן לחשדא, ומייתי לה מפאה, שצריך להניח פאה בסוף שדהו מפני החשד, שלא יאמרו עוברים ושבים תבוא מארה לאדם שלא הניח פאה בשדהו

ויש להקשות, מה דמיון איכא בין נר חנוכה לפאה, הא הדלקת נרות חיובה מדרבנן, ואילו פאה חייב בה מדאורייתא, והיכי מביאים סייעתא מחשש חשד דאורייתא לחשש חשד דרבנן, נימא דרק לחשד דאורייתא חיישינן שלא יבואו להקל בה. [ובאמת יש להבין מה טעם דוקא הכא מקשינן מנא תימרא דחיישינן לחשד, ולא הקשתה כן בהרבה דינים אחרים שמצינו מפני חשד, כגון כניסה לחורבה (ברכות ג, א), כספי צדקה (פסחים יג, א), שחיטת בן פקועה (חולין עה, ב), טלית שאולה (חולין קי, ב), בגד עם כיס לעושה בתרומת הלשכה (ירושלמי שקלים פ״ג ה״ב) ועוד].

מ. הרחקה מן החשד

תנן (שקלים פ״ג מ״ב): אין התורם נכנס [ללשכת השקלים] לא בפרגוד חפות ולא במנעל ולא בסנדל ולא בתפילין ולא בקמיע [שלא יחשדוהו הבריות שגנב שקלים והחביאם שם], שמא יעני ויאמרו ממון הלשכה העני, או שמא יעשיר ויאמרו מתרומת הלשכה העשיר, לפי שאדם צריך לצאת ידי הבריות כדרך שצריך

לצאת ידי המקום, שנאמר והייתם נקיים מה׳ ומישראל וכו׳.

ויל״ע, מהא דאיתא בשבת (כג, א): אמר רב הונא חצר שיש לה ב׳ פתחים צריכה שתי נרות וכו׳ משום חשדא דבני מתא וכו׳, ומנא תימרא דחיישינן לחשד, דתניא אמר רבי שמעון בשביל ארבעה דברים אמרה תורה להניח פיאה בסוף שדהו וכו׳ ומפני החשד וכו׳, ולכאורה מה טעם לא מייתי לה ממשנה מפורשת דשקלים דדריש לה מקרא הכא דחיישינן לחשד.

מא. גדר דין הדלקה בפנים בשעת הסכנה

בשבת (כא, ב) איתא: ת״ר, נר חנוכה מצוה להניחה על פתח ביתו מבחוץ וכו׳, ובשעת הסכנה מניחה על שולחנו ודיו.

ויש לעיין בהך דינא דבשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו, אם הביאור הוא שתקנת חז״ל היתה מתחילה להדליק בחוץ דוקא, ובפנים לא מתקיימא מצות נר חנוכה כלל, והא דבשעת הסכנה מניחו על שולחנו ודיו, תקנה מיוחדת היא לשעת הסכנה.

או דילמא, דכל עיקר הך דינא ד׳נר חנוכה מניחו על פתח ביתו מבחוץ׳, היינו למצוה לכתחילה, אמנם גם בפנים יצא יד״ח בדיעבד. ולכן בשעת הסכנה שא״א לקיים המצוה כתיקון מבחוץ, שוב מקיים מצוותו בדיעבד על ידי הדלקה מבפנים, אבל אינה תקנה מיוחדת לשעת הסכנה כלל.

ונפק״מ ברורה, שלא בשעת הסכנה כשאינו יכול להדליקה בחוץ, האם מ״מ ידליקה בפנים ויקיים מצותו בדיעבד, או שאינו מקיים בזה כלל מצוה.

דין השמן והפתילות

מב. הדלקה בנרות שאינם שלו

יש לחקור, אם יש דין ׳לכם׳ בנרות חנוכה, והיינו האם צריך שיהיו נרות החנוכה של המדליק.

וכגון, הנמצא בבית חבירו, והביא לו בעה״ב נרות שידליק בפתח אחר שחייב להדליק שם מפני החשד, האם צריך לזכות בנרות כדי לצאת יד״ח, או מהני מה שמדליק במקום מצוה.

ובפשטות היה אפשר להוכיח מדינא דאכסנאי משתתף בפריטי, שצריך שיהיה לאורח השתתפות וזכות בנרות החנוכה.

אמנם אין זה מוכח, דאפש״ל דכל הרוצה לצאת בנרות של חבירו צריך שיהיה לו שייכות לנרות, דאם לא כן הוא לא עשה כלום ואיך יתייחסו הנרות אליו, והשייכות היא ע״י השתתפות בפריטי, וא״כ אולי י״ל דהכא שהאורח מדליק במקום מצוה ומוציא את בעה״ב שלא צריך להדליק במקום זה, אף שהוא רק משום חשד,

הרי שגם האורח שייך בהדלקה זו, ובזה יתכן שסגי אף שאין הנרות שלו, ויל״ע.

מג. הדלקת נרות חנוכה בערב שבת

בשבת (יח, ב) מקשינן, לבית שמאי דסבירא להו שביתת כלים, איך מותר להדליק נר מערב שבת כדי שידלק בשבת, אמאי ליכא איסורא משום שביתת כליו. ומתרצינן: דאפקיר להו לנר, עיי״ש.

והקשה הרשב״א, הא תינח לרב יוסף דטעמיה דב״ש משום שביתת כלים, אלא לרבה דאמר טעמא דב״ש משום גזירה, מאי מהני דמפקיר הכלים. ותירץ הרשב״א, דמאי דקאמרה הגמ׳ ׳אפקורי מפקיר להו׳ אין הכוונה דמפקיר הכלים אלא דמפקיר התבשיל, ובהא לא גזרי רבנן.

ויל״ע לתירוצו, איך מדליקין לב״ש נר חנוכה בערב שבת, להנך שיטות (ר״ן פסחים ז, א ראה פסקי תשובות תרעג, ד וראה לעיל בסמוך אות מב) שבעינן ׳לכם׳ בנרות חנוכה, א״כ אינו יכול להפקיר את השמן שמדליק בו, והדרינן לקושית הגמ׳ אמאי לא נאסר משום שביתת כליו.

מד. שותפות בשמן הנרות

איתא בשבת (כג, א): אמר רבי זירא, כי הוינא ביה רב, משתתפנא בפריטי בהדי אושפיזא. והכי פסקינן (שו״ע או״ח תרעז, א) דהמתארח בבית אחר, צריך ליתן לבעה״ב פרוטה להשתתף עמו בשמן. וכתב הר״ן (שם) דבנר חנוכה צריך שיהא השמן שלו, ולכך בעי ליתן פרוטה.

משמע, דהמעות עצמן קונות שותפות בשמן, בקנין כסף.

וצ״ע דהא אנן קי״ל (בב״מ מו, ב, רמב״ם פ״ג מהל׳ מכירה ה״א, שו״ע חו״מ קצח, א) דמדרבנן אין מטלטלין נקנים בקנין כסף, אלא במשיכה או בהגבהה, וכיצד מהני הכא שיהא השמן ׳שלו׳ על ידי שנותן פרוטה לבעל הבית. [ראה ביאור הלכה (סו״ס תרנו ד״ה ועיין) ולדבריו א״ש, אלא דעדיין צ״ע מדברי הברכי יוסף (או״ח שסט סק״א) בשם מהרי״ל, ובביאור הגר״א (שם), ויל״ע בכל זה. בענין ברכת אכסנאי על הנרות, ראה להלן (אות ס)].

מה. הדלקה בשמן האסור בהנאה

במשנ״ב (תרעג סק״ב) כתב: שומן או חלב הנאסר מבשר בחלב, אסור להדליק ממנו נר חנוכה, וג״כ אסור לבטלו בששים להדליק ממנו.

ובפתחי תשובה (יו״ד פז סק״ד) כתב הטעם, משום דבשר וחלב אסור בהנאה, ונר חנוכה בעי שיעור, וכיון דאסור בהנאה ׳כתותי מכתת שיעורא׳ [ועוד הביא לאסור משום בישול בשר וחלב, עיי״ש].

וצ״ע, הא אין שייך ׳כתותי מכתת׳ אלא במקום דהשיעור הוא משום

שלמות או חשיבות של דבר גדול, אבל הכא הרי השיעור הוא רק משום היכי תימצי שידלק זמן המסויים הזה.

והיינו, דהשיעור של חצי שעה נאמר באור, כמה זמן ידלק אור נר חנוכה, ואין השיעור בשמן, ואם היה צריך שיעור בשמן אזי א״ש לומר בזה ׳כתותי מכתת שיעורא׳, אבל כיון דהשיעור אינו בשמן, אלא השיעור הוא כמה זמן ידלק הנר, לכאורה צ״ע אם שייך לומר בזה ׳כתותי מכתת שיעורא׳. [ואף שיש עדיין מקום לדון דאחרי דצריך שיעור בנר הדולק ממילא נאמר כאן שיעור בשמן, מ״מ אין זה מוכח, דהשיעור בשמן אינו משום חשיבות אלא בתוצאה ממנו].

מו. חשש שמא יטה למ״ד אסור להנות מאורה

בשבת (כא, ב) איתא: א״ר זירא אמר רב מתנה, ואמרי לה א״ר זירא אמר רב, פתילות ושמנים שאמרו חכמים אין מדליקין בהן בשבת, מדליקין בהן בחנוכה, בין בחול בין בשבת, א״ר ירמיה, מאי טעמא דרב קסבר כבתה אין זקוק לה, ואסור להשתמש לאורה, ופירש״י, שיהא ניכר שהוא נר מצוה וליכא למיחש להטיה.

ויל״ע, לשיטת הרי״ף (שבת כא, ב) והכי פסקינן (שו״ע או״ח תרעב, ב) שלאחר שדלק נר חנוכה כזמן השיעור, שהוא חצי שעה, מותר להשתמש לאורה, אפילו למ״ד אסור להשתמש בנר חנוכה, אמאי שרי להדליק נר חנוכה בפתילות ושמנים האסורים בשבת, ניחוש שלאחר שעבר זמן ההדלקה יבוא להשתמש באור הנרות, וניחוש שמא יטה הנר, וצ״ע.

מז. חשש שמא יטה למ״ד מותר להנות מאורה

בשבת (כא, א) איתא, דלמ״ד פתילות ושמנים שאמרו חכמים שאין מדליקין אותם בשבת, אין מדליקים אותם בחנוכה, כיון דסבר האי מ״ד כדעה שמותר להנות מאור נרות חנוכה, וחיישינן שמא יטה.

ויל״ע, לשיטת תוס׳ ישנים (שבת שם ד״ה מפני שאין נמשכין) שכל דינא שאסור לקרוא בשבת לאור הנר, שמא יטה, הוא רק בבית שנר זה הוא היחידי המאיר שם, אבל בית שיש עוד נר מלבד הנר שרוצה לקרוא בו, שרי להשתמש בו, דאז אין חשש שמא יטה, וא״כ צ״ע, הא קי״ל (שבת כג, ב, שו״ע או״ח תרעח, א) נר חנוכה ונר שבת נר שבת עדיף, משום שלום בית, וא״כ האי גברא ודאי יש לו גם נר שבת, ולדברי התוס׳ ישנים אין לחוש לשמא יטה.

מח. קערה מלאה פתילות

בשבת (כג, ב) איתא: מילא קערה שמן והקיפה פתילות, אם לא כפה עליה כלי, אף לנר אחד אינו עולה, מפני שהוא כמדורה.

ויש לבאר, מה טעם הראשון אינו יוצא,

הלא תיכף כשהדליק נר הראשון יצא, ואף שהוקף אח״כ בעוד נרות לכאורה לא גרע מכבתה שדינא הוא ׳שאין זקוק לה׳ (שו״ע או״ח תרעג, ב).

זמן ההדלקה

מט. תדיר ושאינו תדיר בזמן הדלקת הנרות

כתב משנה ברורה (תרעב ס״ק א,

ועיי״ש בביה״ל) דמי שנוהג תמיד להתפלל מעריב בזמנו אחר צאת הכוכבים, ידליק קודם מעריב, ואם לא הדליק קודם והגיע זמן צאת הכוכבים יתפלל ערבית תחילה ואח״כ ידליק את הנרות, כיון דקריאת שמע דאורייתא היא, ועוד ד׳תדיר ושאינו תדיר תדיר קודם׳.

ויל״ע בדבריו דערבית קודם משום

ד׳תדיר׳, ולכאורה הלא מצות נר חנוכה מצוה עוברת היא, כיון שמצותה משקיעת החמה ועד שתכלה רגל מן השוק, שהוא כמו חצי שעה, וא״כ כל רגע ורגע שמאחר מתחלת הזמן הרי הוא ממעט פרסומי ניסא של העוברים ושבים, ושפיר קודמת למעלת התדיר, וכמש״כ הרא״ש (שבת פרק במה מדליקין סי׳ יג) לענין קריאת ההפטרה כשחל ר״ח טבת בשבת, דהיכא דאי אפשר לקיים שניהם כאחד פרסומי ניסא עדיף, ולא אמרינן דתדיר קודם. [ומהא דס״ל לחלק מן הראשונים דבער״ש ידליק קודם נר שבת משום דתדיר קודם (ר״ן בפרק במה מדליקין, רשב״א בתשובה סי׳ א ע, רבנו ירוחם בנתיב ט), אין להקשות, דהתם זמן מרובה קודם השקיעה הוא, וע״כ חשיב יכול לקיים שניהם].

עוד יל״ע, מאי שנא נר חנוכה דפסקינן

דיקדים קריאת שמע ותפילה להדלקה, מדין נטילת לולב דכתב המג״א (או״ח תרנב סק״ג) שינענע בביתו קודם התפילה, וכ״כ השערי תשובה (שם סק״ב) ועוד פוסקים, מה טעם התם לא אמרינן שיתפלל קודם משום תדיר ושאינו תדיר. [בענין נטילת לולב, ראה סוכה (מא, ב) בירושלמי בסוכה (פרק לולב הגזול ה״ד) ובפוסקים (שם)].

ג. הקדמת הדלקת נרות חנוכה להדלקת נרות שבת

איתא בשו״ע (או״ח תרעט, א): בערב

שבת מדליקין נר חנוכה תחלה ואחר כך נר שבת. וציין בהגהות הגר״א שהוא דעת הבה״ג (הובאו דבריו בשו״ע הלכות שבת רעג, י) דבהדלקת נר שבת מקבל עליו את השבת, ולכן יש להקדים את נר החנוכה.

ויל״ע, דאיתא ברמ״א (או״ח רסג, י):

׳והמנהג שאותה אשה המדלקת מקבלת שבת בהדלקה אם לא שתתנה תחלה, ואפי׳ תנאי בלב סגי, אבל שאר בני הבית מותרין במלאכה עד ברכו׳. וא״כ צ״ע, דהא הדלקת נר שבת

מדליקות הנשים [כדאיתא בשו״ע (שם סעיף ג)], ובהדלקתה אין הבעל מקבל על עצמו את השבת רק האשה, וא״כ מדוע כתב השו״ע בפשיטות, דמדליקין נ״ח ואח״כ נר שבת משום שיטת הבה״ג דס״ל שבנר שבת מקבל על עצמו שבת, הרי רק האשה המדליקה מקבלת שבת, ולא שאר בני הבית, וא״כ האשה יכולה להדליק נר שבת ואח״כ ידליק הבעל נר חנוכה. [ראה בספר בן איש חי (פרשת וישב אות כ) ובארחות חיים (לר׳ אהרון מלוניל) הלכות חנוכה (אות טו)].

נא. הקדמת נר חנוכה לנר שבת

כתב האדר״ת (עובר אורח סי׳ קעד):

הייתי בברנוביץ אצל האב״ד הרב חיים יהודא לייב לובצאנסקי זצ״ל, וכיבדני באבטיח ובאגסים. והנה קיי״ל במסכת ברכות לט ע״א גבי עובדא דהנהו תרי תלמידי וגם בשו״ע (סימן ריא, ג) ד׳בורא פרי העץ׳ קודם ל׳בורא פרי האדמה׳, והיה לי לברך תחילה על האגסים. אך דנתי לומר שמאחר והאבטיח היה פרי חדש, וצריך לברך שהחיינו, אם כן הוא קודם, דהא מרובה מצוותו, שעליו מברכים שתי ברכות וכביומא לג ע״א דמרובה מצוותו עדיף, עכ״ל.

היינו, שנוטה בעל האדר״ת לומר, שיש להקדים דבר שמברכים עליו שתי ברכות, על דבר שמברכים עליו ברכה אחת.

ויל״ע, שבהלכות חנוכה (או״ח תרעט, א) נקטינן שבערב שבת מדליקים נר חנוכה תחילה ואח״כ נר שבת, וכתב המשנ״ב (שם סק״א): כדי לצאת דעת היש אומרים דס״ל שאם ידליק של שבת תחילה, קבליה לשבת ואיתסר עליה מלאכה. אבל רוב פוסקים חולקים על זה וס״ל דלא תליא קבלת שבת בהדלקת הנר וכו׳ באיש המדליק וכו׳, עכ״ל. ולדברי האדר״ת היה לו למשנ״ב להוסיף טעם אחר להקדים נר חנוכה, והוא: שהרי על הדלקת נר חנוכה מברכים שתי ברכות, ׳להדליק נר של חנוכה׳ ו׳שעשה נסים׳ [ואף ד׳שעשה נסים׳ הוא על הראיה, ולא על עצם ההדלקה, הלא גם ׳שהחיינו׳ באכילת פרי, הוא לא על עצם ה׳אכילה׳], וממילא מהאי טעמא יש להקדים הדלקת נר חנוכה להדלקת נר שבת שאין מברכים עליו אלא ׳להדליק נר של שבת׳.

נב. הקדמת נר חנוכה לקידוש היום

בעי רבא (שבת כג, ב): נר חנוכה וקידוש היום מהו, קידוש היום עדיף דתדיר, או דילמא נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא, בתר דאבעיא הדר פשטה, נר חנוכה עדיף משום פרסומי ניסא.

וצ״ע, מאי מספקא ליה לרבא, הלא כיון שהגיע זמן הדלקת נר חנוכה – קודם שקיעת החמה, מחוייב הוא במצוה זו, ואילו במצות קידוש יתחייב

לבתר הכי – לאחר כניסת יום השבת, וקי״ל (ראה חכם צבי סי׳ קו בשם תשובות הרדב״ז) דמצוה שצריכה להעשות עכשיו, אינה נדחית מפני מצוה חמורה שתבא לאחר זמן, וא״כ בלאו הכי נר חנוכה עדיף, אף בלא טעם של פרסומי ניסא.

עוד צ״ע, לשיטות הראשונים דס״ל דקידוש על היין דאורייתא הוא [ראה תוס׳ פסחים (קו, א ד״ה זוכרהו) ובשבועות (כ, ב ד״ה נשים), וראה במפרש על נזיר (ד, א ד״ה והרי מושבע), ובשאגת אריה (סי׳ סב)], איך נדחה קיום מצוה דאורייתא של קידוש, מפני נר חנוכה שהוא מדרבנן, ואף שיש בו פרסומי ניסא, מ״מ הוא רק סיבה להקדימו למצוה דרבנן, אבל למה ידחה מצות עשה דאורייתא של קידוש.

דיני ההדלקה

נג. הדלקה עושה מצוה

כתב הרמב״ם (פ״ד מהל׳ חנוכה ה״ט): הדליקו מבפנים והוציאו דלוק והניחו על פתח ביתו לא עשה כלום, עד שידליקנו במקומו.

חזינן, דס״ל לרמב״ם ד׳הדלקה עושה מצוה׳, דלכך צריך הדלקה במקום מצוה.

והנה בסוגית ׳הדלקה עושה מצוה׳ (שבת כב, ב) פירש״י (ד״ה אי הדלקה עושה מצוה) וז״ל: אי המצוה של חנוכה תלויה בהדלקה מדליקין, כדאשכחן במנורה. והיינו דכיון דהדלקת נר חנוכה זכר להדלקת המנורה [כמו שמצינו אצל מקום הנחת הנרות בבית הכנסת (או״ח תרעא) ועוד], לכך בעינן להדלקה במקום מצוה.

ותמוה, דאצל המנורה גופא פסק הרמב״ם (פ״ט מהל׳ ביאת מקדש ה״ז) וז״ל: וכן הדלקת המנורה כשירה בזר, לפיכך אם היטיב הכהן את הנרות והוציאן לחוץ מותר לזר להדליקן, ע״כ. הרי חזינן בדבריו שבהדלקת המנורה גופא שרי להדליק שלא במקום מצוה, ומה טעם אצל נרות חנוכה פסק דאם הדליקו מבפנים והוציאו דלוק לא עשה כלום.

נד. הוספת שמן כשיעור לאחר ההדלקה

הרא״ש (שבת פ״ב סי׳ ז) כתב, שכיון ש׳הדלקה עושה מצוה׳, צריך שיהא בנר כדי שיעור קודם הדלקה, אבל אם בירך והדליק ואח״כ הוסיף שמן עד כדי שיעור, לא יצא ידי חובתו [והכי פסקינן (שו״ע או״ח תרעה, ב)].

ויל״ע, מאי שנא הדלקת נר חנוכה מהבערה בשבת, דהא בביצה (כב, א) איתא, דהנותן שמן בשבת בנר דולק, חייב משום מבעיר, והיינו דעצם הוספת השמן הבערה היא, וא״כ תינח הא דבשעה שהדליק מיד לא נהג כהוגן, מ״מ יצא ידי חובתו במה שמילא שמן כשיעור מיד לאחר ההדלקה, והוספת

השמן עצמה היא גופא הדלקת נרות חנוכה כשיעור. [ואין לומר דבשמן שהוסיף נמי לא היה שיעור, רק בצירוף השמן הראשון, ורק בכה"ג כתבו הרא"ש והשו"ע דלא יצא, דהא החיי אדם (כלל קנד סעי' כב) הביא דין זה בזה"ל: 'אבל אם לא היה בה כשיעור קודם שהדליק אעפ"י שאחר ההדלקה הוסיף בה שמן עד שדולק אפילו כל הלילה לא יצא, כיון שבשעת ההדלקה לא היה בו כשיעור, אלא יכבנה ויחזור וידליק', וצ"ע. דו"ק בחילוק בין מעשה 'הבערה' בשבת, לבין מצות 'הדלקת' נר חנוכה].

נה. כבתה אין זקוק לה

פסקינן (רמב"ם פ"ד מהל' חנוכה ה"ה, שו"ע או"ח תרעג, ב) 'הדליקה וכבתה אין זקוק לה'.

ויש לבאר, אמאי לא נימא שישוב וידליק מפני חשד שיחשבו שלא הדליק, מאי שנא ממי שיש לו שני פתחים שצריך להדליק בשני הפתחים, שמא יאמרו העוברים ברוח זו לא הניח נר חנוכה (רמב"ם שם ה"י, שו"ע שם תרעא, ח), אמאי לא נימא נמי הכא שאי כבתה ידליק שמא יאמרו העוברים שלא הדליק מעיקרא. [ואי נימא דכיון שרואים מנורה כבויה, מבינים שאכן הדליק, אלא שכבתה, א"כ אמאי לא נימא נמי אצל מי שיש לו ב' פתחים, שיניח מנורה כבויה בפתח השני, ושוב ליכא חשדא].

נו. 'כבתה אינו זקוק לה' בקטן שיגדיל בלילה

פסקינן (שו"ע או"ח תרעג, ב): הדלקה עושה מצוה, לפיכך אם כבתה קודם שעבר זמנה אינו זקוק לה. ואפילו כבתה בערב שבת קודם קבלת שבת שעדיין הוא מבעוד יום, אינו זקוק לה.

וביאר המשנ"ב (שם ס"ק כו) הטעם שאפילו אם כבתה בערב שבת אין צריך להדליקה שוב, משום שבערב שבת מחוייב להדליק קודם שקיעה, וגם כבר בירך עליה 'להדליק נר של חנוכה' וממילא כבר הותחלה המצוה בהכשר.

ויש להסתפק, מה הדין בקטן שנעשה בר מצוה בליל שבת, והדליק נרות חנוכה בערב שבת וכבו הנרות, האם חייב להדליק שוב [בדין קטן שהגדיל בשאר ימי השבוע של חנוכה, אימתי ידליק, ראה במקראי קודש (חנוכה סי' יא סק"ג); תשובות והנהגות (ח"ב סי' שלז); ופסקי תשובות (תרעו, ד)].

והיינו, שהרי מצות קטן אינה עומדת לו למצוה בגדלותו, ורק בכה"ג שהמצוה עדיין קיימת, וכגון אם הדליק נרות קודם השקיעה ונעשה גדול בלילה, ועדיין הנרות קיימים, שלכאורה נחשב כעת כמקיים מצוה בגדלותו (ראה מקראי קדש הנ"ל, הערה 7), וממילא יש להסתפק דשמא בגוונא שנעשה גדול בליל שבת, צריך לשוב ולהדליק קודם שבת אם כבתה, בשביל שיקיים את המצוה לכשיגדיל ויהיו הנרות דולקים.

או דנימא, שמכיון שדינו כעת ש׳אינו זקוק לה׳, שוב אינו מחוייב להדליק בשביל שיקיים בזה מצוה לכשגדיל, שהרי עתה אין מחויב במצוה זו. והיינו שלא מחייבים קטן שאינו חייב כעת במצוה, לקיים מצוה בשביל שתחשב לו כמקיימה בגדלותו.

ברכת ההדלקה [א]

נז. ברכת הנרות

בנוסח ברכת הדלקת הנרות, שיטת המחבר (או״ח תרעו, א) דמברך ׳להדליק נר חנוכה׳ [ודלא כשאר פוסקים דס״ל שמברך ׳להדליק נר של חנוכה׳ (עיי״ש משנ״ב סק״א)].

וצ״ב, מאי שנא מברכת נר שבת שפסק המחבר (שם רסג, ה) שמברך ׳להדליק נר של שבת׳, אמאי חלוק נוסח ברכת נר חנוכה מברכת נר שבת.

נח. ברכת וציונו על מצוה דרבנן

הנה בשבת (כג, א) מקשינן, איך מברכים על הדלקת נר חנוכה ואומרים ׳וציונו׳ להדליק, היכן וציונו, הא אינה אלא מדרבנן ולא מדאורייתא.

וצ״ב, מה טעם רק בחנוכה הוא דקשיא לגמ׳ ׳והיכן ציונו׳, מ״ש מכל המצוות מדברי סופרים כעירובין נט״י ומגילה, שהיו קודמין בזמן תקנתן, ולא הקשו עליהם והיכן ציונו.

נט. ברכה על הנס

מִברכות הדלקת הנרות, היא ברכת ׳שעשה נסים לאבותינו בימים ההם בזמן הזה׳.

והנה בברכות (נד, א) איתא: מנלן דמברכינן אניסא, אמר רבי יוחנן, דאמר קרא (שמות יח, י): ׳ויאמר יתרו ברוך ה׳ אשר הציל אתכם׳ וגו׳.

וצ״ע, אמאי לא ילפי לה מקרא המוקדם יותר (בראשית יד, כ) שברך מלכי צדק על הנס שארע לאברהם, דכתיב: ׳וברוך קל עליו אשר מגן צריך בידך׳.

ס. ברכת הנרות לאשה המדלקת

כתב המשנ״ב (תרעה סק״ט) וז״ל: ועיין בתשובת עולת שמואל סי׳ קה שלדידן שמדליקין כל אחד בפני עצמו, מ״מ אשה אינה צריכה להדליק דהויין טפילות לאנשים, ואם רוצות מברכות דהוי כשאר מצות עשה שהזמן גרמא, וכשאין האיש בבית תדליק האשה דהוי בת חיובא ובברכה.

ויל״ע, בהא דכתב דאשה יכולה להדליק ולברך כמו שמברכת על כל מצות עשה שהזמן גרמא, דהיכי מיירי, אי בעלה הדליק עליה ויצאה י״ח, איך יכולה לברך אח״כ, הא כבר יצאה יד״ח וכאילו הדליקה בעצמה. ואי עדיין לא הדליק עליה או שכוונה לא לצאת בהדלקתו, ל״ל טעמא דהוי כשאר מ״ע שהזמ״ג, הא נשים חייבות בנר חנוכה

א. בענין ברכת ׳שעשה נסים לאבותינו׳, ראה להלן ענייני פורים (אות ס).

כמש״כ המשנ״ב עצמו שם (כנ״ל), וא״כ יכולה לברך משום דמצווה היא.

עוד יל״ע, מה טעם הכא סתם המשנ״ב כדברי העולת שמואל שבעלה מדליק עליה יכולה לברך, מ״ש מאכסנאי שפסק המשנ״ב (תרעז ס״ק טז) דאינו יכול לברך משום דלאו כל כמיניה לומר שאינו רוצה לצאת בהדלקת אשתו, וידליק בלא ברכה, והסיק המשנ״ב דישמע הברכות מאחר ויכוין לצאת בהם ואזי ידליק את נרותיו. [וראה בתרומת הדשן (סי׳ קא, והוא מקור הרמ״א בסי׳ תרעז, שאכסנאי כן יברך) דס״ל דהאכסנאי יכול לברך, משום דהוא בכלל המהדרין כשמדליק בבית אחד ואשתו בבית אחר, משמע דללא טעם זה מודה התוה״ד דלא ידליק בברכה, ושוב צ״ע איך יכולה אשה המדלקת באותו בית דבעלה הדליק, להדליק לבדה בברכה].

שמן שנותר מנרות החנוכה

סא. שמן שנותר מנרות החנוכה

כתב השו״ע (או״ח תרעז, ד): הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו, שהרי הוקצה למצותו וכו׳.

וצ״ע, מדוע נאסר השמן, הא קיי״ל ׳הזמנה לאו מילתא היא׳, והרי השמן שישתמש בו כבר נשרף, ומה שנותר לא עשה בו מעשה והוי הזמנה בעלמא, ולמה נאסר השמן. [ראה סוגיא דסנהדרין (מז, ב) בסוגיא דהזמנה, וברש״י (ד״ה מידי אורחיה), ודו״ק].

סב. ביטול שמן הנותר בששים

כתב השו״ע (או״ח תרעז, ד): הנותר ביום השמיני מן השמן הצריך לשיעור הדלקה, עושה לו מדורה ושורפו בפני עצמו שהרי הוקצה למצותו, ואם נתערב בשמן אחר ואין ששים לבטלו, יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו.

וצ״ע, דביו״ד (צט, ו) כתב השו״ע: איסור של דבריהם, אין מערבין אותו בידים כדי לבטלו, ואם עשה כן, במזיד, אסור, אבל אם נפל מעצמו, ואין בהיתר כדי לבטלו, מרבה עליו ומבטלו, עכ״ל, וא״כ יל״ע אמאי הכא שודאי איירי באיסור דרבנן, שהרי כל מצות נר חנוכה דרבנן היא, מ״מ כתב ׳יש מי שאומר שאין להוסיף עליו כדי לבטלו׳.

הלל והודאה

סג. תקנת ההודאה ביום א׳ דחנוכה

בקושית הבית יוסף אמאי תיקנו ח׳ ימי חנוכה, אף שהשמן הספיק ליום אחד, תירץ פרי חדש (או״ח סי׳ תרע), דיום הראשון שהוא כ״ה בכסלו, מדליקין נר משום נס הנצחון, ורק מן היום השני ואילך מדליקין משום נס פך השמן.

וצ"ע, דנמצא לפ"ז דיום הראשון ושאר כל הימים, שני ענינים נפרדים המה, וביום הראשון הדלקת הנרות ופרסומי ניסא הוא על דברים אחרים משאר ימים, וזה לא מצינו בנוסח התפילה וההודאה.

עוד יש להבין לדבריו, מה טעם תיקנו ביום הראשון לזכור הנצחון דוקא ע"י הדלקת נר, מה הקשר ה'נר' לנצחון, ומאי שנא ממועדי התורה ודרבנן, שנתקנו זכר לישועות ישראל, דליכא בהו מענין הנרות לפרסם הנס על ידן כלל. [עוד בענין קושית הבית יוסף, ראה לעיל (אות יב-יד)].

סד. הלל בחנוכה

בר"ה (טז, א) איתא: רבי יוסי אמר אדם נידון בכל יום, שנאמר 'ותפקדנו לבקרים', רבי נתן אומר אדם נידון בכל שעה, שנאמר 'לרגעים תבחננו'.

ויל"ע לדבריהם, כיצד נתקנה תפילת הלל בחנוכה, במועדים ובראש חודש, הא אמרינן (שם לב, ב) שאין אומרים הלל בראש השנה משום ש'אפשר ספרי חיים וספרי מתים פתוחים לפניך וישראל אומרים שירה', ולרבי יוסי ורבי נתן לעולם לא נימא הלל.

סה. ברכת הנרות וההלל

כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' מגילה וחנוכה ה"ה): בכל יום ויום משמונת הימים האלו גומרין את ההלל, ומברך לפניו 'בא"י אלוקינו מלך העולם אקב"ו לגמור את ההלל' בין יחיד בין צבור, אף על פי שקריאת ההלל מצוה מדברי סופרים מברך עליה אשר קדשנו במצותיו וצונו כדרך שמברך על המגילה ועל העירוב וכו'.

וצ"ב, אמאי הרחיק הרמב"ם לחמו להביא ממגילה ועירוב שמברך על מצוה דרבנן, מה טעם לא הביא מהל' חנוכה עצמן, דכתב הוא עצמו (שם ה"ג) דמברך על הדלקת נר חנוכה ג' ברכות, והא הדלקת נר חנוכה נמי מצוה דרבנן היא, הרי דמברכינן על מצוה דרבנן. [ובאמת הא גופא יל"ע, אמאי התם לא טרח הרמב"ם להוכיח דמברכינן אמצוה דרבנן, והמתין לה עד הכא בברכת ההלל].

סו. נשים באמירת הלל

שיטת הרמב"ם (פ"ג מהל' חנוכה הי"ד), דנשים פטורות מאמירת הלל בחנוכה [כ"כ בשד"ח (מערכת חנוכה אות ט), עיי"ש].

ויל"ע, מאי שנא מאמירת הלל בליל פסח, דכתבו תוס' (סוכה לא, א ד"ה מי) דכיון שהיו בנס ההצלה, חייבות בהלל, ואמאי לא אמרינן נמי הכא בחנוכה, דכשם שחייבות בנר חנוכה מפני שהיו באותו הנס, ואף אסורות לעשות מלאכה בזמן שהנרות דולקות, מטעם זה (שו"ע או"ח תרע, א), הכי נמי נימא דחייבות לקרוא הלל

מטעם זה. [ראה במג"א (תרעו סק"ג) בטעם אמירת 'הנרות הללו' באמצע ההדלקה, ויל"ע בדין אשה שאין לה נר].

סז. ימי משתה הלל והודאה

כתב הרמב"ם (פ"ג מהל' מגילה וחנוכה ה"ג): ומפני זה התקינו חכמים שבאותו הדור שיהיו שמונת הימים האלו שתחלתן מליל חמשה ועשרים בכסלו ימי שמחה והלל ומדליקין בהן הנרות בערב על פתחי הבתים וכו', והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים.

והנה, מקור דברי הרמב"ם הוא מגמ' שבת (כא, ב) דאיתא שם: מאי חנוכה, דתנו רבנן בכ"ה בכסליו יומי דחנוכה תמניא אינון, דלא למספד בהון ודלא להתענות בהון, שכשנכנסו יוונים להיכל וכו', נעשה בו נס והדליקו ממנו שמונה ימים, לשנה אחרת קבעום ועשאום ימים טובים בהלל והודאה.

ויל"ע, מפני מה השמיט הרמב"ם שימי החנוכה הם נמי ימי 'הודאה', כלשון הגמ'.

עוד צ"ב, מהו שכתב 'והן אסורין בהספד ותענית כימי הפורים', מה עדיפות יש לימי הפורים, שמשמע מלשון הרמב"ם דבחנוכה גם דינם כימי הפורים, וכי פורים פשיטא טפי שאסור בהספד ובתענית.

וכן יש לבאר, מהו דין 'השמחה' שנאמר בהנך ימי חנוכה, הא 'אין שמחה אלא בבשר ויין', וליכא דין בשר ויין בהנך ימים. [כעי"ז יש להקשות, בדברי ספרי (פרשת בהעלותך) אקרא 'וביום שמחתכם ובמועדיכם' אלו שבתות, וצ"ב הא בשבת ליכא חיוב שמחה ורק חיוב כבוד ועונג לחוד. דו"ק בגדר האי שמחה].

סח. מגילת נס חנוכה

ידועים דברי הב"ח (או"ח סו"ס תרע) בחילוק מהות ימי חנוכה, מיום הפורים, שבחנוכה הגזירה היתה על הרוח, ולכך לא תקנו סעודה ומשתה אלא הלל והודאה, משא"כ בפורים שנגזר להשמיד להרוג ולאבד את כל היהודים, אזי נקבע יום זה לסעודה ומשתה על הצלת הגוף.

אולם עדיין יש להתבונן ולידע, מה טעם לא סיבבה ההשגחה, שתכתב מגילה על נס חנוכה, כשם שנכתבה על נס פורים, לפרסם ולגלות הנס, להודות ולהלל לשמך הגדול.

תפילת על הנסים [ב]

סט. תפילת 'על הנסים'

על הנסים ועל הפורקן וכו' (תפילת 'על הנסים')

ב. עוד בענין תפילת 'על הנסים', ראה להלן עניני פורים (אות קיד).

בפירוש הטור עה״ת (בראשית כט, לה) ביאר קרא בדברי לאה ׳הפעם אודה את ה׳ וגו׳ ותעמוד מלדת׳, שכיון שלאה רק הודתה ולא ביקשה נמי על העתיד, לכך ׳ותעמוד מלדת׳. והיינו דבכל הודאה על העבר בעינן נמי לבקשה על העתיד.

ויש לבאר, מה טעם בתפילת ׳על הנסים׳ [לנוסח בני אשכנז] לא מזוכרת כלל בקשה על העתיד, אלא הודאה על נסי העבר בלבד. [ואמנם בפיוט ׳מעוז צור׳ מבקשים ׳חשוף זרוע קדשך׳ וכו׳, וכן דינא הוא בשכח ׳על הנסים׳ בברכת המזון שמבקש ב׳הרחמן׳ – ׳הרחמן הוא יעשה לנו נסים כשם שעשה לאבותינו׳ וכו׳ (ראה להלן אות פה), אך עדיין צ״ב מה טעם לא נתקן נוסח זה בעיקר התפילה, ומאידך צ״ב מה הקשר יש לדין שכח שאזי כן נתקן שיבקש על העתיד].

עוד יל״ע בעיקר התפילה, מה טעם לא הוזכר כלל מענין נס פך השמן.

פ. ועל הפורקן

ועל הפרקן (תפילת ׳על הנסים׳)

יש לדקדק, מפני מה אומרים ׳על הפורקן׳ בלשון יחיד, ולא אומרים בלשון רבים ׳על הפורקנות׳, כמו שאומרים בשאר, כגון ׳על הנסים ועל התשועות ועל המלחמות׳ וגו׳. [ראה אברבנאל בתהלים (קלו, כד) בביאור קרא ׳ויפרקנו מצרנו׳, ודו״ק בחילוק בין חנוכה לפורים שלא מזכירים בפורים ׳ופורקן כהיום הזה׳].

ועוד, מה טעם הוסיפו חכמים בברכה זו תיבת ׳פורקן׳ בלשון ארמי, בשונה משאר התפילה שנאמרת בלשון הקדש.

פא. ועל המלחמות

ועל המלחמות (תפילת ׳על הנסים׳)

יש לדקדק, מהו ׳ועל המלחמות׳, הא היתה רק מלחמה אחת – מלחמת חשמונאי ובניו ביונים, והול״ל בלשון יחיד ׳ועל המלחמה׳.

ובעיקר האי הודאה יל״ע, מהי ההודאה על עצם ׳המלחמה׳, הלא פשוט שהיה ראוי ורצוי יותר אי כלל לא היו באים ישראל לידי המלחמה. [ראה בית הלוי בפרשת בשלח (ד״ה אז ישיר), ודו״ק].

פב. עמדת להם

ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם (תפילת ׳על הנסים׳)

הנה תוס׳ ישנים (ר״ה יז, ב) כתבו, שמידת ׳רחום׳ היינו שהקב״ה מרחם שהצרה לא תבוא, ואילו מידת ׳חנון׳ היינו בעת הצרה, עיי״ש.

ולכאורה כאן שעמד להם ׳בעת צרתם׳ מן הראוי היה להשתמש במידת ׳חנון׳, ומדוע תיקנו להזכיר ואתה ב׳רחמיך׳ הרבים.

עוד יש לדקדק, בנוסח 'ואתה ברחמיך הרבים עמדת להם בעת צרתם', מהו ''רחמיך הרבים', נוסח שמצינו רק אצל תחית המתים בשמו"ע 'מחיה מתים ברחמים רבים', ויש לבאר האי 'רחמים רבים' מה הם, ומה ענינם דוקא בנס חנוכה ובתחית המתים.

פג. בחצרות קדשך

והדליקו נרות בחצרות קדשך וקבעו (תפילת 'על הנסים')

יש לדקדק, מהו 'והדליקו נרות בחצרות קדשך', הא המנורה היתה בהיכל, וחצר היינו העזרה (זבחים נו, א).

פד. שם גדול וקדוש

וקבעו שמונת ימי חנוכה אלו להודות ולהלל לשמך הגדול (תפילת 'על הנסים')

יש לדקדק, דפתח ב'שם גדול וקדוש' – 'ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך', וסיים ב'לשמך הגדול' בלא 'והקדוש'.

פה. בקשת נסים

רמ"א (או"ח קפז, ד; תרפב, א) פסק, שאם שכח על הנסים בברכת המזון, כשמגיע ל'הרחמן' יבקש: 'הרחמן הוא יעשה לנו נסים' וכו'.

וצ"ע, כיצד מבקשים על נסים, הא בברכות (ס, א) מקשינן אמתני' 'היתה אשתו מעוברת ואמר יהי רצון שתלד אשתי זכר הרי זו תפלת שוא', ממה דאשכחן דדינה נהפכה לבת על ידי בקשת לאה, ומשני 'אין מזכירין מעשה נסים', הרי דאף שעל ידי הנס יכול הדבר להשתנות כדרך שנעשה ללאה, מכל מקום אין להתפלל כן, לפי דמעשה נסים הוי, ויש לבאר כיצד תקנו הכא בקשת נסים למי ששכח להזכיר 'על הנסים'.

פו. הזכרת היום בברכה מעין שלש

בעיקר תקנת אמירת 'על הנסים' יל"ע, מפני מה אין מזכירין אותו בברכת מעין שלש, כמו 'רצה' בשבת ו'יעלה ויבא' ביו"ט.

פז. שכח 'על הניסים' בברכת המזון

כתב המשנ"ב (תרצה ס"ק טו): ואם שכח לומר על הניסים [בברכת המזון], יש אומרים דמחזירין אותו, ויש אומרים דאין מחזירין אותו, וספק ברכות להקל, עכ"ל.

והנה משמעות לשון המשנ"ב, דכל היכא שנזכר שוב אינו חוזר, בין אם סיים לברך ברכת המזון, ובין אם אוחז עדיין באמצע הברכה אלא שכבר עבר שיעור תוך כדי דיבור מזמן שהחסיר 'על הניסים', וכגון שכבר סיים: 'על הארץ ועל המזון'.

ויל"ע, דהא תינח היכא דנזכר רק אחרי שסיים כל ברכת המזון, שפיר לא יחזור ויברך מספק, דספק ברכות

להקל. אבל אם נזכר באמצע ברכת המזון מה שייך לומר בזה שימשיך ויברך את שאר הברכות ולא יחזור לברכה הקודמת משום ׳ספק ברכות להקל׳, והלא לשיטת הפוסקים שהזכרת על הניסים מעכבת ואם שכח צריך לחזור לתחילת ברכת הארץ היינו ל׳נודה לך׳, הרי אם אינו חוזר יהיו כל הברכות שמברך מכאן ולהבא ברכות לבטלה, ואם כן אין בזה שום צד קולא אם אנו אומרים לו שלא יחזור אלא ימשיך ויברך, אדרבה בזה שאינו חוזר מכניס את עצמו לספק ברכות לבטלה על הברכות שמכאן ולהבא [וכעי״ז יל״ע, היכא דהתחיל לברך ברכה ׳ארוכה׳, היינו שפותחת ב׳ברוך׳ וחותמת ב׳ברוך׳ (ראה תוספות ברכות מו, א ד״ה כל), ובאמצע נזכר שספק האם צריך לברך ברכה זו, האם יסיים את הברכה. דממה נפשך מה שיעשה הוא נכנס לספק ברכה לבטלה, כי אם יחתום – אזי על הצד שאין לו לברך ברכה זו, החתימה היא ברכה לבטלה. ומאידך אם לא יחתום נמי יש חשש ברכה לבטלה, כי שמא כן היה צריך לברך ברכה זו וממילא פתיחת הברכה הויא ברכה מעליתא, ואם פוסק ולא חותם, תיעשה תחילת הברכה שכבר אמר, ברכה לבטלה].

פיוטי ׳הנרות הללו׳ ו׳מעוז צור׳

פח. קדושת הנרות

הנרות הללו קודש הם ואין לנו רשות להשתמש בהם (פיוט ׳הנרות הללו׳. וכן הוא במסכת סופרים (פ״כ ה״ו), הביאו הרא״ש (שבת פ״ב ס״ח), והטור (או״ח תרעו)).

איתא בשבת (כב, א): רב יהודה אמר רב אסי אמר רב, אסור להרצות מעות כנגד נר חנוכה. כי אמריתה קמיה דשמואל אמר לי, וכי נר קדושה יש בה. מתקיף לה רב יוסף, וכי דם קדושה יש בו, דתניא ושפך וכסה במה ששפך יכסה, שלא יכסנו ברגל, שלא יהו מצות בזויות עליו, הכא נמי שלא יהו מצות בזויות עליו.

וצ״ב, מהו הדמיון בין בזיון של הרצאת מעות כנגד נר חנוכה לכסוי הדם ברגל, הרי שם עושה את המצוה עצמה בדרך של בזיון, שהרי התורה אמרה לכסות והוא מכסה ברגל, ואילו כאן קיום המצוה נעשה כדבעי רק שאח״כ נוהג בה תשמיש בזיון.

ועוד, מדוע בכלל נקרא בזיון מה שמרצה מעות כנגד הנרות, מה דמיון איכא בין כסוי ברגל שהוא מעשה מבוזה לדבר מצוה, לבין הרצאת מעות, והלא אפי׳ איירי במעות של הקדש וצדקה משמע דאסור.

ובעצם דברי שמואל ׳וכי נר קדושה יש בה׳ יל״ע, מנוסח ׳הנרות הללו׳

[ומקורו במס׳ סופרים (פ״כ מ״ו) והובא להלכה בטוש״ע] ׳הנרות הללו קודש הם׳ הרי דיש קדושה בנרות.

פט. ואין לנו רשות להשתמש בהם

ואין לנו רשות להשתמש בהם (פיוט ׳הנרות הללו׳)

כתב בעל המאור (שבת כא, ב; ט, א בדפי הרי״ף): למאן דאמר אסור להשתמש לאורה של נר חנוכה, כל תשמיש במשמע וכו׳, משום דקסבר כיון שהם זכר לנרות ולשמן של היכל, אסורות הן בהנאה, אפילו לקרוא בספר ואפילו לסעודות שבת ולסעודות מצוה.

וצ״ע, הא קי״ל (פסחים כו, א, ירושלמי פ״ה מסוכה ה״ג) ׳קול מראה וריח אין בהם משום מעילה׳, וא״כ אמאי נאסר להנות מאור המנורה במקדש, דמיניה ילפינן נמי לאסור הנאה מאור נרות חנוכה.

צ. חיל פרעה וכל זרעו

חיל פרעה וכל זרעו ירדו כאבן במצולה (פיוט ׳מעוז צור׳)

צ״ב, הרי לא היו כל חיל פרעה שירדו כאבן, כי הרי איתא במכילתא שנחלקו לכמה כתות, כמ״ש רש״י (שמות טו, ה), ורק הבינונים ירדו כאבן, עיי״ש.

עוד צ״ב, הלשון ׳וכל זרעו׳, ממ״נ, אם זה הולך על אותם שרדפו אחרי בני ישראל, הרי היו בכלל חיל פרעה, ואם על אותן שנשארו במצרים, הרי לא נענשו שירדו כאבן.

צא. קניני המן

רוב בניו וקניניו על העץ תלית (פיוט ׳מעוז צור׳)

צ״ב, מהו ׳רב בניו וקניניו׳, הלא בגמ׳ מגילה (טו, ב) מבואר שהיו לו להמן ר״ח בנים, וא״כ מה שייך למימר ׳רוב׳ בניו אחרי שנתלו רק עשרה מבניו.

וכן צ״ב, אילו ׳קניני׳ המן תלו על העץ, הלא רק איהו ובניו נתלו. [ראה רמב״ם (פ״ט מהל׳ עבדים ה״ב) בדין מכירת עכו״ם את בניו, זכר יצחק (סי׳ ב) ושפת אמת (יו״ד רסז, יז), ודו״ק].

צב. שיר ורננים

קבעו שיר ורננים (פיוט ׳מעוז צור׳)

יש לבאר, מהו ׳שיר׳ ומהו ׳רנן׳, ומה טעם אינו כפילות.